ANTIQUITATUM

ET

HISTORIÆ SABARIENSIS

AB

ORIGINE

USQUE

AD PRÆSENS TEMPUS

LIBRI NOVEM

STUDIO ET OPERA

STEPHANI SCHOENVISNER

AA. LL. ET PHIL. DOCT. IN REG. UNIV. HUNG. ANTIQVIT. ET REI NUM. PROF. PUBL. BIBL. CUST. PRESB. ARCHIDIOEC. STRIGON.

PESTINI

ANNO SALUTIS MDCCXCI. TYPIS MATTHIÆ TRATTNER.

Quid eſt ætas hominis, niſi memoria rerum veterum?

Cicero *in Oratore ad Brutum.*

Hiſtoria veritatem requirit, ſive priſca ea, ſive nova ſit.

Strabo *Geogr. Lib. XI.*

ILLUSTRISSIMO AC REVERENDISSIMO
DOMINO
JOANNI SZILY
DE FELSÖ SZOPOR
EPISCOPO SABARIENSI.

COMMENTARIOS meos de rebus Sabarienſibus cum Nomini TUO, Illuſtriſſime Praeſul, inſcribo, facio id prorſus, quod ii ſolent, qui beneficium auctori, a quo id profectum eſt, in acceptis referunt. TE enim hortatore iis conſcribendis me accinxi; vetuſtiſſima, & medii aevi monumenta, quibus iisdem pondus accederet, abs TE mihi ſuppeditata ſunt; TUA denique liberalitate, ac munificentia iidem nunc publicam in lucem prodeunt. His proinde ſi SABARIA, civitas modo TUA, quondam vero celeberrima Romanorum colonia, imperio, & auſpiciis Tiberii Claudii Auguſti deducta, Imperatorum

Septimii Severi, Constantini Magni, Constantii, & Valentiniani commoratione nobilitata, Provinciae Pannoniae Primae Caput, Sedesque Proconsulum, ab oblivione vindicatur, id TUUM esse gratus profiteor.

Quamquam, quod ad TE, TUAMque dignitatem propius attinet, illud mihi praecipuum esse videtur, quod eadem urbs natalibus divi Martini Turonensium Antistitis, & beati Quirini Sisciensis martyrio, cathedraque Episcopali, non longe post christianae Legis, in has plagas invectae, primordia insignis fuerit: cui TE, cum ob virtutum, quae

hoc fastigio dignae sunt, praecellentiam, tum ob scientiarum, quibus Religio magnopere sustentatur, cultum, & amorem, duodecim, & quod supra est, saeculis vacanti, felicis memoriae AUGUSTA THERESIA *primum ut praeficeret Episcopum, suo judicio dignissimum existimavit.*

Nec fefellisti, quam de TE *conceperat, expectationem. Cum enim scires, illius vota, omnesque conatus eo imprimis collimare, ut Religio intemerata servaretur, ejusque ministri vitae exemplo aliis praelucerent, confestim ut Episcopatum adiisti, juniorem clerum salutaribus edictis ad for-*

mandas futurae vitae rationes instituere, hortari, & , quod maximam vim habet, ubique TUO exemplo praeire, veteranos autem, dum Diœcesim lustrares, paterna benevolentia complecti, incitare in arrepto cursu, & confirmare, ad plebem crebro verba facere, pauperes, & egenos sublevare, Ecclesiis denique, ne Domui Dei quid deesset, non modo de iis, quae ad necessitatem, sed decorem etiam pertinent, pene cum TUA jactura (si tamen, quae Deo dantur, jactura sit) providere cœpisti, omnesque Episcopi partes examussim implere.

Quid jam dicam de erogationibus, quas in Epiſcopen, & Seminarium, Clero a teneris inſtituendo deſtinatum, a fundo educenda, tum ad veteres Romanorum reliquias in lucem proferendas larga omnino manu feceras? His cum Domum TUAM, quantum aetati noſtrae fas eſt, ad romanam pene magnificentiam exornaveris, nemo non videt, TE non ſolum ſtudio antiquitatum, ex quibus hodie non levia incrementa Scientiae capiunt, mirifice delectari, verum etiam tot ſumptus in publica aedificia erogatos non aliud ſpectaſſe, quam ut egentibus aere TUO ſubvenires, qui TE

propterea communi voce (& quae verior, quam egenorum vox esse potest?) communi, inquam, voce TE patrem suum compellare illicet in principio aditae dignitatis consueverunt. Quibus ut TE quam diutissime DEUS O. M. servet superstitem, ex animo vovet

ILLUSTRISSIMI NOMINIS TUI

Devotissimus Cultor
Stephanus Schönvisner.

PRÆFATIO.

COMPLURES quidem in Operibus ſuis meminere civitatis Sabarienſis, ſed plerique obiter tantum, ac perpaucis. Nimirum ex antiquis, quorum teſtimoniis utimur, *Plinius* ſenior, *Claudius Ptolemæus*, *Aurelius Victor*, *Ammianus Marcellinus*, *Jornandes*, Itinerarium *Antonini*, Tabula *Peutingeriana*, Codex *Theodoſianus*, *Notitia* Dignitatum utriusque Imperii, *Acta* Martyris Sancti *Quirini* Siſcienſis, *Sulpicius Severus* beati *Martini* Turonenſis Biographus, & *Gregorius* Turonenſis. Ex medii autem ævi Scriptoribus: *Eginhardus*, Annales *Fuldenſes*, *Ravennas*, Anonymus *Belæ* Regis Notarius, *Simon* de *Keza*, *Joannes* de *Thurocz*, *Ranzanus*, & *Bonfinius*. Quod attinet ad Recentiores: horum primus ætatis ordine commemorandus venit *Wolgangus Lazius*, qui Commentariorum ſuorum de Republica Romana Libro XII. Sectione III. Capite II. non tantum ea, quæ apud priſcos, & ſequioris ævi Auctores de Sabaria reperit, in unum congeſſit, verum etiam collectas ex Lapidibus Oppidi Sabarienſis Inſcriptiones Romanas

edidit, ſimulque aliorum quorumdam monumentorum, ibidem erutorum, meminit. Poſt *Lazium* longo ſatis tempore nemo erat qui hoc argumentum pertractaſſet: inveniuntur tamen quædam ad *Sabariam* ſpectantia apud *Bruſchium*, *Nicolaum Olahum*, *Paulum* de *Gregoriancz*, *Iſtvanſium*, & in Corpore Juris Hungarici; ſed, quæ ſimul ſumpta unam vix implent paginam. Præterea in ſplendidiſſimo Comitis *Aloyſii Marſilii* Opere Danubiali extant nonnulla Sabarienſium monumenta Tabulis æneis expreſſa. Quæ autem *Melchior Inchoferus* in ſuo ad Annales Eccleſiaſticos Hungariæ Adparatu de rebus Sabarienſibus diſſerit, fere non alteri uſui eſſe poſſunt, quam ut refellantur: Lazianas enim ſequitur conjecturas, & figmenta: Nihilominus tamen ii etiam, qui ſerius de *Sabaria* ſcripſere, ut *Bonbardius* in Topographia Regni Hungariæ, & *Gabriel Szerdahelyi* in Chorographia celebrium Hungariæ urbium, Lazium præcipue compilarunt, paucis de ſua penu adjectis. Anno demum 1753 Tyrnaviæ in lucem prodiit libellus ſine Auctoris nomine, a Philoſophiæ Auditoribus, Promotore P. *Stephano Gáſo*, honorem Magiſterii conſecutis, oblatus, in quo paullum uberior, limatiorque proponitur notitia Coloniæ Sabariæ. Titulus libelli eſt: „ Diſſertationes, altera de Coloniis „ Romanorum in genere, altera de Coloniis Romanorum in Pan- „ nonia. „ Noviſſime item Celeberrimus *Stephanus Salagius* inexcellenti Opere ſuo de Statu Eccleſiæ Pannonicæ Libro III. Capite VII. quæſtionem de antiquo Epiſcopatu Sabarienſi non minus

erudite, quam ſubtiliter, & nervoſe diſcuſſit. Atque hæc tantum ſunt, quæ hactenus ad res Civitatis Sabarienſis illuſtrandas edita fuere. Nunc igitur amplius quid, Lector benevole, accipe; *Antiquitates* nempe, & *Hiſtoriam Sabarienſem ab origine uſque ad præſens tempus* deductam; Opus eo modo concinnatum, ea elaboratum diligentia, ut (præſiſcine dixerim) omnibus hiſtoriæ ſtudioſis, & cultoribus utile eſſe poſſit, ac momentoſum. Non enim nudæ dumtaxat rerum narrationes, vel deſcriptiones eo continentur, ſed coævis pleraque, vel ætate proximis partim firmantur, partim illuſtrantur monumentis, quorum haud pauca nunc primum e tenebris eruta publicam in lucem prodeunt. Quamquam de iis monumentis, quæ hic Tabulis æneis inciſa vulgamus, eſt quidpiam, quod excuſationem depoſcere videtur, nimirum Tabularum inæqualitas, & quod res quædam in eas relatæ ſint, quæ prætermitti ſine diſpendio poterant: cujusmodi forte ſunt Gradus *Tab. XVIII.* & fragménta duo marmorea incertarum Figurarum *Tab. XX.* Sed neutrum a meo pendebat arbitrio, qui Tabulas eo numero, iisque formis jam paratas accepi, quo tempore manum conſcribendo huic Operi admovi. Cæterum diverſa Tabularum magnitudo exiguum parit incommodum, vixque commemorandum, cum id, quod præcipue in iis ſpectari debet, omnibus ſit numeris abſolutum, Ectypon ſcilicet ut nitidiſſimum, ita ſuis Achetypis undequaque conforme. Tantus vero Tabularum numerus adſcribendus eſt liberalitati Præſulis,

qui, uti in dedicatione præfati sumus, prima hujus Operis causa extitit, & origo; ejusdemque amori erga venerandas eruditæ Antiquitatis reliquias tribuendum est, quod etiam viliora quædam priscorum monumentorum fragmenta donari luce publica voluerit. Alioquin „ quod est ad hujusmodi monumentorum pretium (inquit *Ludovicus Antonius Muratorius* in Præfatione ad Tomum I. Novi Thesauri veterum Inscriptionum) animadvertere juvat, non „ aliud heic evenire, quam quod in publicis nundinis quotidie „ spectamus, in quibus nimirum exponuntur magni, mediocris, „ & vilis, immo & vilissimi pretii merces. --- Attamen tantam „ sibi venerationem vel apud cordatos viros, neque immerito, „ conciliavit Antiquitas, ut quodlibet ipsius fragmentum, si non „ magni faciendum, certe non contemnendum videatur. „ Quod si cui hæc non satisfaciant, indemnem illum, qui hoc sibi Opus comparaverit, reddent tot alia majoris pretii, & usus monumenta, Inscriptiones, Effigies, Diplomata, & alia documenta, quæ isthic reperiet. His ergo, Lector benevole, utere, & vale.

CONSPECTUS OPERIS.

LIBER PRIMUS

De Nomine, Situ, & Monumentis Sabariæ.

CONSPECTUS OPERIS

LIBER SECUNDUS

De Bojis Agri Sabarienſis ante Romanos Colonis.

LIBER TERTIUS

De ſtatu Pannoniæ, Rerumque Sabarienſium ſub Romanis ab anno ante Chr. 34. ad annum poſt Chr. 193.

LIBER QUARTUS

De Rebus Sabariæ, totiusque Pannoniæ sub Romanis ab anno Christi 193. ad 317.

CONSPECTUS OPERIS.

LIBER QUINTUS

De Rebus Sabariæ sub reliquis Imperatoribus Romanis ab anno Christi 317. ad 377.

LIBER SEXTUS

De Rebus Sabariæ, totiusque Pannoniæ sub Hunnis, Gothis, aliisque Populis ab anno Christi 377. ad 900.

CAP.

LIBER SEPTIMUS

De statu Pannoniæ, Rerumque Sabariensium sub Hungaris ab anno Christi 900. ad 1578.

CONSPECTUS OPERIS.

LIBER OCTAVUS

De Rebus civitatis Sabariæ sub Episcopis Jaurinensibus ab anno Christi 1578. *ad* 1777.

LIBER NONUS

De novo Ecclesiæ Sabariensis Episcopatu, novisque Civitatis Sabariæ incrementis ab anno Christi 1777. *ad* 1791.

ANTIQUI-

1. Resid. Episc. 2. Turris et Eccl. cathedr. 3. Arx vetus 4. Seminarium. 5. m. Calvar. 6. Domus. Comitat.
7. Turris civita. 8. monaster Franciscan. 9. Conventus. Dominican. 10. Fl. Gyöngyös.

ANTIQUITATUM
ET
HISTORIAE SABARIENSIS
LIBER PRIMUS.
DE NOMINE, SITU, ET MONUMENTIS SABARIÆ.

CAPUT I.

Prævia Descriptio Sabariæ hodiernæ, & animadversiones in varia ejusdem nomina.

SABARIA Hungariæ civitas est in Castriferrei Provincia, Styriæ & inferiori Austriæ finitima, vocaturque aliis nominibus *Stein am Anger*, & *Szombathely*, quorum illud in teutonico, hoc in hungarico sermone, civibus utroque familiari ac domestico, usitatum est. Commendant situm urbis mite ac salubre cœlum, fertilisque ager, in longam porrectus planiciem, &, qua meridiem spectat, silvis quoque opacus: nec non præterflui amnes, *Ginsius*, & *Perenth*, quorum ille accolis patrio vocabulo *Gyöngyös*, quod gemmeum sonat, hic *Arany Vize*, id est, *Aurea Aqua*, ob agrorum, quos inundat, fœcunditatem nuncupatur. Ambo in Arrabonem, diversis tamen ostiis exeunt: *Ginsius* nempe paullo infra castrum

Sdrvdr, tribus hinc milliaribus horariis in ortum æstivum recedens; *Perenth* autem juxta pagum *Püspöki* meridiem versus, sed junctus antea rivo *Sorok*, & amisso priore nomine.

Intra urbem, antea muro, nunc parietinis cinctam, commemorandæ veniunt binæ Arces, in plano positæ; vetustior altera, Jaurinensium quondam Præsulum diverticulum, vallo fossisque olim communita, hodie undique pervia, & brevi in rudus abitura; altera nova, opere magnifico structa, Episcopi Sabariensis Palatium ac Residentia. Inter alias ædes publicas, Episcopio vicinas, eminent Turris, & Cathedralis Ecclesia, Visitanti B. M. V. Sacra, Seminarium item Cleri junioris, & amplitudinis haud modicæ Domus, in qua Provinciæ negotia tractantur, vulgo *Comitatensis* dicta. Longius hinc recedit Cœnobium PP. Franciscanorum cum Templo ac turri, hortoque peramœno, in ripa Ginsii positum. Sabariense porro Suburbanum efficiunt duo pagi: horum alter *Ó-Perenth*, seu *vetus Perenthum* a cognomine rivo, alter trans fluvium Ginsium *pagus Sancti Martini* vocatur, ornatus Monasterio, Temploque Fratrum Prædicatorum e familia divi Dominici. Prope est puteus, ex quo vulgus haustos credit latices ad abluendum ritu christiano Martinum, hic loci natum, Turonensium postea Præsulem, sanctitatis, & miraculorum fama longe celeberrimum.

Teutonicum Sabariæ nomen *Stein am Anger*, quod *Lapidem in Prato* significat, Heinsizius a Saxorum reliquiis, Lazius a fragmentis ingentium columnarum, quæ isthic etiamnum non sine admiratione spectantur, profectum fuisse existimant *a*). Ipse arbitror hanc adpellationem fluxisse ab Arce veteri, cujus supra memini, a Germanis in foro, graminibus herbisque obsito, ex lapide structa. Observo enim in multis locis, quæ vel simpliciter *Stein*, vel composito aliquo e *Stein* vocabulo appellantur, adesse vetustam quampiam arcem, aut certe arcis ibi quondam positæ vestigia. Porro nomen *Stein am Anger* non esse recens, nuperve inventum, arguit ipsa vox *Anger*, apud Germanos Hungariæ inquilinos pæne jam obsoleta. Apud veteres pro significando *Prato pascuo* adhibitam fuisse, norat *Adelung* ex antiquo carmine, de præliis Caroli Magni concinnato, & per Schilterum vulgato *b*). In secunda Periodo Regum Hungariæ *Sabariam* Germanis jam vulgariter *Stein am Anger* esse nuncupatam, certum est e Tabulis Concordiæ inter Imp. Fridericum III. & Maximilianum Regem Romanorum ex una, & Wladislaum Hungariæ Bohemiæque Regem altera ex parte anno 1491. sancitæ *c*).

De Hungarico Sabariæ nomine *Szombathely*, quod latine redditum valet *Sabbati locum*, plures occurrunt conjecturæ, quarum nonnullas, etsi parum, aut

---

a) *Lazius* Lib. 12. de Rep. Rom. Sect. 3. Cap. 2. Heinsizius T. I. Germaniæ Sacræ p. 39.

b) *Adelung* Wörterbuch V. *Anger*.

c) Vid. *Dumontii* Corps diplomatique T. III. P. II. p 263. & seq. Et apud *Kollar* in Auctario diplomatico ad Ursini Velii hist. de bello Pann. p. 238.

nihil ad eruditionem faciant, curiositatis gratia in medium proferre libet. Quidam hoc nomen *Szombathely* interpretantur *Quietis locum*: nam etsi *Szombath* Hungaris notet *Sabbatum*, ipsum tamen *Sabbatum* notione Hebræa est *Quies.* Existimant autem sic Sabariam adpellari cœptam jam a Chagano, populi Hunno-Avarici Regulo, qui in sacro fonte dictus *Theodorus* hanc sibi civitatem a victore Carolo Magno expetiverit, ac obtinuerit, ut reliquos vitæ suæ dies bellorum expers, & *quietus* in illa transigeret. Sunt alii ex adverso, quibus *Sabaria* nonnisi ob quandam vocum *Sabbati* & *Sabariæ* adfinitatem *Szombathely* dicta esse videtur, sed cum in Hungaria non tantum *Sabaria*, verum & alia permulta loca vel a *Szombath* Sabbato, uti *Szombathely*, *Szombatfa*, *Murai Szombath*, *Nagy-Szombath*, *Rima-Szombath* &c. vel ab alio quopiam hebdomadæ die, ceu a die Mercurii *Szerda*, *Szerdahely*; a die Jovis *Csötörtök* &c. denominentur, idcirco rectius fortasse alii talia locorum nomina repetunt a diebus, qui ibi vel a nundinis hebdomadariis, vel ab alia quapiam solennitate celebres fuere.

Si tamen *Sabaria*, ut quibusdam placet, a Sabbatinis nundinis, olim forte hic loci celebribus, nomen *Szombathely* sortita fuit, id serius duntaxat, sub Christianis nempe Hungarorum Principibus acciderit, oportet. Fallitur namque Salomon *Kuselius*, cum adserit veteres Hungaros plerumque diebus Sabbati mercari consuevisse, mercatusque hebdomadarios nonnisi posteriore quopiam tempore in diem Solis, seu Dominicum, ne scilicet operas agrestes remorarentur, transtulisse *d*). Certe oppositum eruitur tam ex ipso diei Dominici nomine hungarico *Vásárnap*, quod nundinarum diem significat, quam ex Legibus, quæ in Comitiis, sub divo Rege Ladislao celebratis, contra perversum diebus Dominicis mercandi morem, sancitæ fuerunt *e*). Mos hic verisimiliter e Persarum commercio ad Hunnos Ephtalitas manaverit, ab his vero ad Hungaros transmissus fuerit. Nam *Vásár* Persis hodieque *Nundinas* significat, ut perhibet *Olearius f*). Turcæ autem quemadmodum nundinas *Basár*, sic diem hebdomadæ, qui nostro diei Dominico respondet, *Basar iuni*, hoc est *Nundinarum diem* (notat quippe *iun* lingua Turcica *diem*) etiamnum adpellant, *Leunclavio*, & *Meninskio* attestantibus *g*).

Immo in Pannonia reperio morem die Solis, seu Dominico celebrandi nundinas hebdomadarias, ipso non Hungarorum modo, verum etiam Hunnorum

---

d) Hic Auctor mihi ignotus nominatur in libello, cui titulus sine Auctoris nomine: *Dissertationes, altera de Coloniis Romanorum in genere, altera de Coloniis Rom. in Pannonia. Tyrn.* 1753. *in 8vo.*

e) Lib. I. Decret. S. Ladislai Cap. 15. & 16.

f) Persianische Reisebeschreibung p. 311.

g) *Leunclavius* Pandect. Turc. Cap. 11. p. 212. „ *Basar iuni*, inquit, hoc est dies mercatus „ hebdomadarii, qui respondet diei Dominico nostro. *Basar Ertesi*, hoc est dies post mercatum „ hebdomadarium proximus, sive postridie mercatus, qui dies germanice dici commode potest, „ *Aftermark*. respondet diei Lunæ nostræ. „ Idem fere Meninsky T. I. Lexici Arabico-Persico-Turcici P. II. Voc. *Bazar.*

Attilanorum adventu vetustiorem. Nam Romanum Epigramma Lapidis, apud Varasdinum in Croatia ad Aquas Jasas detecti, atque nunc in Arce Thermarum Varasdinensium muro inserti, aperte docet: Imperatorem Constantinum Magnum restitutis, quæ incendio consumpta fuere, Aquarum Jasarum ædificiis publicis, ei loco privilegium nundinarum, quolibet per annum die Solis celebrandarum, impertivisse; idque *curante Valerio Catullino Viro Perfectissimo Pro Prætore Provinciæ Pannoniæ Superioris h*). Quod cum ita sit, temere supra laudatus Auctor adseruit, dominicales nundinas in Hungaria Sabbatinis longe posteriores fuisse. Ceterum idem *Kuselius*, incertum quo edoctus monumento, apud Anonymum Auctorem Capite II. Dissertationis de Coloniis Romanorum in Pannonia, perhibet, *Sabariam* primis temporibus reipsa non *Szombathely*, sed *Kimdrorubath* apud Hungaros nomen habuisse *i*). Quod si verum est, uti esse potest, vocabulum hoc, utut hodie penitus obsoletum, nec amplius intelligibile, spectata prima & postrema Syllaba, ad imitationem teutonici *Stein am Anger* (*Lapidem in prato*, aut Rudus in loco desolato, herbisque obsito significantis) formatum esse videtur. *Ki* enim ad *Kö* Lapidem, *bdth* ad *ban*, seu *in* (Præpositionem apud Hungaros nominibus postponi solitam) proxime accedit. Quapropter non adeo absurdum arbitror, si quis existimet priscis Hungaris *Maroru* idem significasse, quod *Anger* veteribus Francis, seu Germanis, a quibus *Sabaria* ad Hungaros ante novem circiter sæcula fuit devoluta. Multa enim vocabula in qualibet lingua dudum interierunt, multa serius enata sunt.

---

h) Hæc Inscriptio ita habet:

IMP. CAES. FL. VAL. CONSTANTINVS FELIX MAXIMVS AVG.
AQVAS IASAS OLIM VI IGNIS CONSVMTAS CVM PORTICIBVS
ET OMNIBVS ORNAMENTIS AD PRISTINAM FACIEM RESTITVIT
PROVISIONE ETIAM PIETATIS SVÆ NVNDINAS
DIE SOLIS PERPETI ANNO CONSTITVIT
CVRANTE VAL CATVLLINO V. P. P. P. P. P. SVPER.

Vide eandem Inscriptionem apud Erycium *Puteanum* Differt. de Nundinis Roman. Cap 26. sed mendose, & sine indicio loci, in quo reperta fuit. Locum notavit, & plenius eam descripsit e Sigleri Schedis Janus *Gruterus* pag. CLXIV. 2. verum apud hunc e titulis Constantini a primo versu desunt FELIX MAXIMVS; & voces quædam paucioribus literis exprimuntur. Recentius ex ipso lapide transumptam vulgarunt Scriptores Croatæ, Jos. *Bedekovich* lib. de Natali Solo S. Hieronymi P. I. post Indicem. Balthasar *Kercselich* Notit. prælimin. Regn. Dalm. Croat. &c. p. 23. Andr *Blaskovich* P. I. Diss. de Andautonio p. 59. Nos hæc Lapidis exesa, quæ isti sic edidere: VAICATV LL INOV. P. restituimus cum Grutero in VAL. CATVLLINO V. P. id est: *Valerio Catullino Viro Perfectissimo*. Reliqua P. P. P. P. SVPER. certum est, legi oportere: *Pro Prætore Provinciæ Pannoniæ Superioris*: non autem uti *Kercselich* l. cit. interpretatur, *Per Pietatem Præfati Principis Pannoniæ Superioris*. Hoc enim abhorret a veteri stylo Romanorum.

i) Pag. 54.

Supereft latinum loci, de quo agimus, nomen *Sabaria*, & *Savaria*: utrumque nominibus hactenus expofitis longe antiquius, quippe quod jam primis æræ chriftianæ fæculis in variis florentis & labafcentis Imperii Romani monumentis occurrit. Ortum nonnulli putant e *Sabaio*, vel *Sabaia*, vocabulo Illyrico-Celtico, cujus notionem exponens divus *Hieronymus*: *Zython*, inquit, *genus eft potionis ex frugibus, aquaque confectum, & vulgo in Dalmatiæ Pannoniæque Provinciis gentili barbaroque fermone adpellatur Sabaium* k). Ammianus vero *Marcellinus*: *Eft*, ait, *Sabaia ex hordeo, vel frumento in liquorem converfis paupertinus in Illyrico potus* l). Ejusdem potus in Pannonia confueti, non expreffo tamen nomine, meminit *Caffius Dio* hifce verbis: *hordeum & milium edunt, & potum ex iis conficiunt* m).

Nolim divinare, an non *Sabaium*, & *Sabaia* permutatione literæ V in B, jam ævo Hieronymi, & Ammiani perfrequente, e *Savaio*, aut *Savaia* fint enata: n) de ipfo tamen *Sabariæ* nomine certum prope ac indubitatum habeo, fic illud e *Savaria* ortum effe, uti nomen *Danubii* e *Danuvio; Drabi* & *Sabi* apud nonnullos veteres Auctores e *Dravo*, & *Savo*; nec non *Latobicórum*, Pannonicæ gentis apud *Ptolemæum*, pro *Latovicis*, qui funt inter Pannoniæ populos apud *Plinium*, & fexcenta alia o). Non iftud quidem ex *Ptolemæo* arguo, qui *Savariam* ut civitatem, ita fluvium quoque in Pannoniæ defcriptione haber (nam quod de *Plinii Sabaria* dicerem, idem de *Ptolemæi Savaria* retorqueri poffet, nempe forfitan permutationem literæ pofterius per librarios factam) verum arguo ex originalibus primorum *Sabariæ* temporum monumentis, ex lapidibus, inquam, Romanis, tam in ipfo *Sabariæ* folo, quam alibi erutis, horumque infcriptionibus, quarum auctoritate in hoc argumento major nulla effe poteft. Hæ quippe funt, in quibus nunquam SABARIA, fed quoties proprium ejus civitatis nomen pluribus exaratum litteris occurrit, toties SAV. SAVAR. aut integre SAVARIA legitur, quemadmodum infra videbimus.

Verum, inquis, recentiores Auctores paffim, ubi *Sabariæ* meminerunt, laudant *Claudii* Augufti Numum (originale utique, nec minoris, quam fint Lapides, auctoritatis monumentum) in quo hæc epigraphe: COL. SABARIA CLAVDIANA AVGVSTA diferte legitur. Nil impedit: quoniam idgenus Numum, fincerum fcilicet, & genuinum, nemo in rerum natura vidit. Fallitur ita-

k) In Efaiam Cap. 19.

l) Hift. lib. 28. Cap. 8.

m) Lib. 49. p. 595.

n) *Meibonius lib. de Cerevifia veterum Cap.* 11. §. 5. ex hac voce derivat *Saufen:* quod Germanis ultra modum bibere, feu fe fe ingurgitare fignificat. Nam & prifcis Germanis hoc potionis genus familiare fuiffe teftatur Tacitus de Germanorum moribus hæc fcribens: *Potui humor ex hordeo aut frumento in quandam fimilitudinem vini corruptus.*

o) Conf. *Plinius* hift. nat. lib. 3. cap. 25. & *Ptolemæus* Geogr. lib. 2. cap. 15. & 16.

que Mathias *Korabinsky*, cum in suo Lexico scribit, in Sabariensi Civitate complures *Claudii* numos, hac inscriptione insignitos reperiri *p*). Figmentum certe is Numus est, & abortus ingenii *Goltziani.* E solo *Goltzii Thesauro Rei antiquariæ* innotuit *Harduino*, *Cellario*, *Frælichio*, cæterisque, quotquot ejus meminere. Atqui nulla fides hodie Numis mere Goltzianis, cum certum jam, & exploratum sit, innumeros esse Numos a *Goltzio* cum in aliis Operibus, tum præcipue in supradicto *Thesauro* editos, qui vel recentius conficti, vel, si vere antiqui, ab ipso tamen turpiter corrupti fuere, adficta iisdem, si anepigraphi erant, aut litteris exesis, qua libuit Vrbis, Populique inscriptione *q*).

Non obstante igitur hoc sublestæ, immo nullius jam fidei Numismate, in sententia maneo, primigeniumque *Sabariæ* nomen fuisse *Savariam* adfirmo. In Actis divi *Quirini* Martyris, Episcopi Sisciani, fluvius *Sabariam* civitatem prærterlabens vocatur *Sibaris r*). Unde non vana conjectura est, istum quoque antiquius dictum fuisse *Savariam*; præcipue cum constet, hoc nomine etiam alios quosdam Pannoniæ Superioris amnes fuisse nuncupatos. Hujusmodi est *Murus*, seu *Mura* fluvius, qui e Styria in Hungariam labitur, Dravoque ad Legradinum (veteribus *Carrodunum*) miscetur, *Ptolemæo* non aliter quam *Savaria* nominatus *s*). Ita in Carniolia quoque (parte quondam Pannoniæ Superioris) rivus quidam hodierno nomine *Sora*, germ. *Zeyer*, in diplomate Imperatoris *Ottonis III.*, anno Christi 993. ad *Henrici* Bojoariorum & Carantanorum Ducis petitionem dato, adhuc *Zaura*, & *Zavaria* (luculentissimis *Savariæ* vestigiis nuncupatur *t*) *Lazius* quidem *Saanam* quoque Cillejensem, ac tandem cunctos Pannoniæ Superioris fluvios minores, communi nomine *Savarias*, ceu parvos quosdam *Savos* comminiscitur fuisse dictos *u*); sed commentum istud, quamvis *Incheffero* & Gabrieli *Szerdahelio* arriserit *x*), ab aliis merito rejicitur. *Ptolemæus* & gentem *Sevaros* vocatam commemorat, sed procul hinc inter populos Sarmatiæ Europææ haud longe a montibus Riphæis habitantem *y*). Horum proinde *Savarorum* Majores in Superiore Pannonia quondam habitasse, pulsosque a supervenientibus Bojis in Sarmatiam commigrasse, suspicari quidem ob nomen *Savariæ* civitati, & nonnullis fluviis Pannoniæ olim commune, licebit, non item adfir-

---

p) Geographisch-historisches und Produkten-Lexikon V. *Stein am Anger.*

q) Vid. Eckhel Specimen Artis criticæ Numariæ Præf. p. IX.

r) Bollandi Acta SS. T. I. Junii ad diem 4.

s) Geogr. lib. 2. cap. 16.

t) Apud Schönleben P. II. Annal. Carniol. p. 528. Diplomatis verba sunt: *Zaura facit ostium in Zavam . . . & juxta ripa Zavariæ usque ad vadum, quod vulgo Stresenbrod vocatur.*

u) Lib. 12. de Rep. Rom. sect. 3. cap. 2.

x) *Inchoffer* T. I. Annal. Eccl. Hung. in Prolegom. Gabr. *Szerdahely* Celebrium Hung. Urbium Chorograph. P. I. p. m. 46.

y) Geogr. lib. 3. cap. 5.

mare. Erit fortaſſe etiam, qui *Savariam* arbitretur vocabulum eſſe origine Sarmaticum, ſeu vetus Slavicum, ob *Savaros*, a *Ptolemeo* in Sarmatia nominatos. Verum conjecturæ huic adverſatur primum, quia in mediis quoque Galliis, intra Pariſiorum fines, ubi nullæ unquam Sarmatarum ſedes fuere, reperitur & rivus, & pagus olim *Savara* dictus, nec non caſtrum *Savardunum*, aliter *Sabardun*, non procul ab Apamiis diſtans z). Deinde, quia conſtat, *Ptolemæi* Geographi ætate, non omnes Sarmatiæ Europææ populos fuiſſe origine & lingua Sarmatas, ſed nonnullos etiam celtici generis Gallos, Germanosque a).

CAPUT II.

Variæ opiniones recentiorum de ſitu antiquæ Sabariæ, & Veterum Teſtimonia, quibus probatur ſitam fuiſſe in hodierna, vulgo Stein am Anger, & Szombathely dicta.

HACTENUS de vario *Sabariæ* nomine. Nunc an vetus illa *Sabaria*, ſeu *Savaria*, Claudii Auguſti colonia, eundem, quem hodierna, vulgo *Stein am Anger*, & *Szombathely* dicta, ſitum habuerit, videndum eſt. *Maginus* enim, *Meletius*, & *Pirckheimerus* eam attribuunt *Græcio*, principi Styriæ urbi b): *Cluverius*, & *Cellarius* oppido, caſtroque Hungariæ *Sarvár* c): recentiſſime vero Cl. *Katona* eandem propius ad ſacrum Pannoniæ montem inveſtigavit d). Sunt etiam, qui *Sabariam* a *Sabaria* diſtinguentes, ant haud *Græcii*, aut *Leibnicii* in Styria, illam vero vel in *Sárvár*, vel in *Szombathely*, ſeu in *Stein am Anger*, Hungariæ oppidis, collocent e).

At, ſi vetuſtiores Auctores, quorum teſtimoniis unice in hoc argumento ſtandum eſt, conſulantur, hi *Sabariæ* ſitum ſequentibus notis & characteribus inſigniunt: *Plinius* notat, poſitam fuiſſe in Bojorum deſertis Norico finitimis una cum lacu Peiſone, oppidoque Scarabantia. *Noricis*, inquit, *junguntur lacus Peiſo, Deſerta Bojorum: jam tamen colonia divi Claudii Sabaria, & oppido Sca-*

z) Hadr. Valeſius in Notit. Galliarum Voc. *Savara*, *qui & Martinellus.*

a) Vid. *Tacitus* de morib. Germ. cap. 45. & 46.

b) In Not. ad Geogr. Ptolemæi lib. 2. cap. 15.

c) *Cluverius* de Vindelic. & Noric. cap. I. n. 26. *Cellarius* Notit. Orbi antiqui T. I. lib. 2. ſect 1. n. 12.

d) Hiſt. Duc. Hung. p. 213. & P. I. Hiſt. pragm. Hung. p. 54.

e) *Lazius* Lib. 12. de Rep. Rom. ſect. 3. cap. 8. & *Baudrand* Lexic. Geogr. V. *Sabaria*, & *Savaria*.

rabantia Julia habitantur f). *Ptolemaeus* eandem in descriptione Pannoniae Superioris inter civitates longius a flumine Danubio positas enumerat hoc modo: *Sala . . . Petovium . . . Savaria g*). Itinerarium Antonini *Sabariam* in variis per Pannoniam itineribus commemorat; in eo autem, cui titulus: *Iter de Pannoniis in Gallias per mediterranea loca*: *idest a Sirmio per Sopianas Treveros usque*: ita *Sabariam* locat inter *Mursam* & *Vindobonam*, ut ab illa Millibus passuum CLXXXVI; ab hac autem M. P. LXVIII eam sejungat *h*). Demum vetusta S. *Quirini* Martyris Acta produnt, *Sabariam* fuisse cuidam fluvio *Sibari* adsitam.

Haec omnia nulli rectius loco, ac hodiernae *Sabariae*, vulgo *Stein am Anger* dictae, convenire sic breviter ostendo. *Primo*: Castriferrensis Hungariae Comitatus, in quo sita est haec Civitas, attingit Styriam, id est, portionem veteris Norici: eidem contiguus est Sopronienfis Comitatus, intra quem & Mosoniensem quatuor milliarium longitudine, ac duorum latitudine se se diffundit lacus Nisideriensis, qui hungarico quidem idiomate *Fertö*, teutonico *Neusidler See*, at latino inde a prima memoria *Peiso* vocatur. Itaque hodierna Sabaria eo est situ, quo pertingebant Bojorum Deserta, Plinio memorata, adeoque habet characterem primum, ad inveniendam *coloniam Claudiam Sabariam* a Plinio indicatum. *Secundo*: Non minus certum est, Castriferrensem Hungariae Provinciam sub Romanis partem fuisse Pannoniae Superioris, & *hodiernam Sabariam* sat procul a Danubio, bidui quippe itinere, abesse. Inest ergo eidem etiam altera nota, pro situ civitatis *Savariae* a Ptolemaeo adsignata. *Tertio*: *Mursa* fuit, quae hodie Eszekinum audit; Vindobona nunc aliter Vienna dicitur. Est autem hodierna *Sabaria* inter Eszekinum & Viennam eo positu, ut per viam cursus publici inde 39. hinc autem 14 milliaribus, vulgo *postalibus*, removeatur. Atqui 39. idgenus milliaria quam proxime respondent priscorum Romanorum milliaribus CLXXXVI, & 14. efficiunt illa M. P. LXVIII, uti calculum ineunti, methodo alibi a nobis praescripta, evidens est. Igitur spectato etiam Antonini Itinerario idem plane situs est *Sabariae* hodiernae, et antiquae. Nec est *quarto*: cur fluvium *Sibarim* requiras, ita enim antiquiore nomine potuit *Ginsius*, cui nostra *Sabaria* adjacet, compellari. Habet ergo haec civitas omnes prorsus notas, & characteres, quibus prisci Auctores antiquae Sabariae situm determinant. Accedit, quod eadem luculentissimis Romanae civitatis ruderibus insistat, quodque in illa effossi fuerint complures Lapides, *Coloniae Claudiae Savariae* nomine conspicui.

Verum, inquis, adducta Veterum testimonia non omnes aeque intelliguntur, sed alii aliter interpretantur, iique non spernendae auctoritatis viri: quamobrem necesse est, ut singula commentariis prolixioribus illustrentur, aliudque

f) Hist. nat. lib. 3. cap. 24.
g) Geogr. lib. 2. cap. 15.
h) Itinerar. Antonini curante Vesselingio p. 231. seq.

sentientes

ſentientes ſingillatim refellantur. Eſto igitur; non enim inutilis eſſe ſolet labor, qui elucidandis Veterum ſcriptis impenditur, cum ſæpe contingat, ut præter id, de quo quæritur, alia quoque non pauca uno eodemque Commentario in majori luce collocentur. Qui ſane ſcopus & mihi, uti mox patebit, propoſitus eſt. Ad *Plinium* itaque revertar.

CAPUT III.

Commentarius de Bojorum Deſertis, in quibus Plinius locat Sabariam, ac de lacu Peiſone in iisdem.

INTER antiquos Auctores, qui *Sabariæ* meminerunt, primus eſt ætatis ordine *Plinius*. Hic, uti Capite præcedente diximus, coloniam *Sabariam* in Bojorum *Deſertis* poſitam fuiſſe perhibet. Verum diſceptatur hodie, ubi hæc fuerint, quosve fines habuerint, & a quibus Bojis id nomen acceperint. Hoc poſtremum quoniam hiſtorici eſt argumenti, ad ſequentem librum rejicimus, priora autem duo, quæ Geographiam concernunt, hoc loco expendemus.

Deſerta Bojorum, quæ a *Plinio* commemorantur, quidam Norico, alii Pannoniæ, nonnulli utrique ſimul Provinciæ adſcribunt. Nec deſunt, qui ex Pannonia in vicinam Quadorum regionem illa procurriſſe arbitrantur. Nominatim Marcus *Velſerus* Deſertis Boicis adſignat Noricum ripenſe, a Vindelicorum finibus, ſeu ab Aeni oſtio usque ad montem Cetium (*Callenberg*) Vindobonæ proximum *i*). Idem ſentit *Lazius*, niſi quod alterum horum Deſertorum limitem potius *Aniſum* fluvium, quam *Aenum* ſtatuat *k*). At *Harduinus*, *Cellarius*, *Schönlebius*, *Jordan*, *Severinus* hæc Deſerta intra Pannoniam Superiorem concludunt, vario tamen & hi modo: vel ſcilicet a lacu Niſiderienſi, qui illis *Peiſo* eſt, vel a fluvio *Litaha* (Leitha) qui Hungariam hodie ab Auſtria dirimit, vel demum a Vindobona, vicinoque monte Cetio ad fluvios, aut Arrabonem, aut Muram, aut Dravum ea protendentes *l*). *Irenicus* vero & *Cluverius* eadem Deſerta per Norici ſimul, & Pannoniæ contiguæ partem diffuſa fuiſſe

---

i) Ret. Boicar. lib. 2. p. 38. & in Mappa Vindeliciæ, quæ Operi Rerum Auguſto-Vindelicarum præfigitur.

k) Lib. 12. de Rep. Rom. ſect. 3. cap. 7.

l) Harduinus in Notis ad Plinii hiſt. nat. lib. 3. cap. 24. Cellarius Notit. Orbis antiqui T. I. lib. 2. cap. 8. ſect. 1. n. 12. Schönleben P. I. Annal. Carniol. p. 141. Jordan. de Orig. Slav. in Adpar. geogr. n. cccxc1. Severinus lib. I. Pannoniæ illuſtratæ p. 10. ſeq.

autumant *m*). *Bonbardus* denique, & Cl. *Pray*, cum lacum *Peisonem* trans Danubium in Posoniensi Comitatu quærunt, eo ipso Deserta Boica e Pannoniis in Quadorum usque regionem pertigisse volunt *n*).

Tantæ Dissensionis causa præcipua *Strabo* est, Geographus imperio Octaviani ac Tiberii Augustorum florens. Is enim ubi lacum Brigantinum descripsisset, de Bojorum Desertis ita refert: *Attingunt*, inquit, *lacum exigua parte Rheti, majore Helvetii, & Vindelici. Inde est Bojorum solitudo usque ad Pannonios o*). Si *Strabonem* proinde audimus, *Deserta Bojorum* reapse non in Pannonia, sed inter Vindeliciam & Pannoniam, adeoque in Norico fuerunt. Quamobrem cum ipse quoque *Plinius Desertorum Boicorum* non alibi, quam in descriptione *Norici* meminerit, nihil mirum est, si nonnulli hodie hæc Deserta non Pannoniæ, sed Norici partem fuisse velint.

Quamquam quod ad *Plinium* attinet, rectius observat Samuel *Timon*: Deserta Bojorum sic a *Plinio* describi, ut illa proprie nec ad Noricum, nec ad Pannoniam retulisse videatur *p*). Nam si hæc apud *Plinium* spectes: *Noricis junguntur Lacus Peiso*, *Deserta Bojorum*: certum apparet, his verbis Deserta Boica non apud ipsos Noricos, sed potius in horum vicinia locari. *Jungi* enim idem est phrasi *Pliniana*, ac vicinum esse. Hoc sane sensu *Plinius* etiam *Rhetis Noricos*, *& Pannoniæ Provinciæ Mæsiam jungi* eodem libro scribit. At, si rursus attendas; toto illo capite nullam fieri mentionem Pannoniæ, sequens autem ejusdem libri caput hoc modo incipere: *Inde glandifera Pannonia*, *qua mitescentia Alpium juga &c.* patebit, eadem *Deserta* quodammodo etiam a Pannonia excludi, ac nonnisi huic finitima declarari. Verbo: e solo *Plinio* eruitur dumtaxat, *Deserta Bojorum* æque Noricis ac Pannoniis fuisse confinia. Verum hoc non minus obscurum est, ac sit illud S. Hieronymi de *Stridone* patria sua, a Gothis eversa, quam Dalmatiæ quondam Pannoniæque confinium fuisse dixit, materiemque disceptandi, ad utram reapse provinciam urbs illa pertinuerit, posteris reliquit *q*).

At vero *Plinius* in Desertis Boicis nominat *Sabariam*, & *Scarabantiam*, civitates, quas *Claudius*, *Ptolemaus*, *Plinio* ætate proximus, in *Pannonia Superiore*, Norico finitima recenset. Igitur ex *Ptolemao* jam constat, Deserta illa intra Pannoniam extitisse. Nondum tamen omnis caligo detersa est; quæri enim adhuc potest, qua de causa fines Desertorum Boicorum *Strabo*, *Vindelicos* & *Pannonios*; *Plinius* autem, *Noricos* & *Pannoniam* constituant? *Strabonem* quidem *Wernsdorf-*

---

m) *Irenicus* in Exegesi Germ. *Cluverius* Vindelic. & Norici cap. 1.

n) *Bonbardi* Topogr. Regni Hung. p. 7. *Pray* in Annal. vet. Hunnor. p. 178. in Not.

o) Geogr. lib. 7. p. 3?2.

p) Imag. Hung. antiquæ lib. 1. cap. 2.

q) De Scriptorib. Eccles. sub finem.

sius erroris coarguit; quasi videlicet pro lacu Peisone Brigantinum, qui apud Vindelicos erat, acceperit, atque ideo in describendis Boicæ Solitudinis finibus hallucinatus fuerit *r*). Quoniam tamen ex aliis monumentis constat, Bojos ante Christum natum non modo in Pannonia prope Noricos, verum etiam in ipso Norico juxta Vindelicos habitasse, variasque vicissitudines perpessos fuisse, idcirco *Strabonem Plinio* conciliaturus existimo; istum quidem de solis Pannonicis, at priorem illum simul de Noricis Bojorum Desertis intelligi oportere; idque propterea, quod Noricus Bojorum ager, qui tempore *Strabonis* adhuc desertus jacuerat, ætate *Plinii* pluribus jam oppidis, quam ut etiamnum Desertorum nomine compellari debuisset, frequentatus fuerit. Ita enim *Plinius* laudatum Libri III. Caput XXIV. inchoat: *Rhetis junguntur Norici: oppida eorum Virunum, Celeia, Teurnia, Aguntum, Aemonia, Claudia, Flavium, Solvense.* Reliquum Capitis ita habet: *Noricis junguntur lacus Peiso, Deserta Bojorum: jam tamen colonia divi Claudii Sabaria, & oppido Scarabantia Julia habitantur.* Sequens demum Caput sic incipit: *Inde glandifera Pannonia, qua mitescentia Alpium juga etc.* uti supra dictum est. Verum, inquis, si Deserta Bojorum prius Norici simul & Pannoniæ, postea solius Pannoniæ portio quædam fuere, quid causæ subest, cur nihilominus tam *Plinius*, quam *Strabo* alterum horum Desertorum limitem Pannoniam nominent? Causa quidem in obscuro est, si quid tamen adsequor, Romani hæc Bojorum Deserta videntur aliquandiu peculiaris regionis instar, ac veluti agros decumates, prius Vindelicis, dein Noricis tantum & Pannoniis interjectos, habuisse, & considerasse. Non enim probo illorum sententiam, qui nullo idoneo documento nixi adfirmant, Noricum tempore primorum Augustorum per magnam Superioris Pannoniæ partem, usque videlicet *Sabariam*, quam idcirco *Bonfinius*, & *Ranzanus* Norici urbem appellant *s*), procurrisse. Certe *Plinius*, ut paullo ante vidimus, Deserta Bojorum, in quibus erat *Sabaria*, extra Noricum, tametsi in confinio Norici, describit.

Sed, utcunque hæc *Strabonis* ac *Plinii* temporibus fuerint; illud in aperto est: Deserta *Plinio* memorata, postquam pluribus civitatibus, oppidis, villisque habitari cœperant, iterum Pannoniæ fuisse inserta, cumque Pannoniam Romani haud multo post in Superiorem, & inferiorem secuissent, abhinc regionem istam, abolito Desertorum Boicorum nomine, jam ut partem Superioris Pannoniæ habitam esse. Quod vero fines horum Desertorum concernit: hi ex Austria inde a monte Cetio, Vindobonæ finitimo, ad fluvium *Arrabonem*, immo ultra hunc forte usque *Muram* fluvium per Hungariæ hodiernæ provincias, Soproniensem, Castriferrensem, ac forte Saladiensem porrigebantur. Ceterum alter hic terminus

r) De Rep. Galat. p. 78. in Not.

s) *Bonfinius* Dec. I. Rer. Hung. lib. I. p. 24. Ranzanus Epit. Rer. Hung. T. I. script. Hung. p. 322. ex edit. Schwantneri.

conjecturæ instar esto, dum priorem illum adversus nonnullos recentiorum, qui Boicorum in Pannonia Desertorum initium aut *Peisonem* lacum, aut amnem *Leitham* constituunt, ex ipsis *Plinii* verbis eruere satagam.

Communis hodie opinio est, *Plinium* duas tantummodo civitates in Bojorum Desertis recensere, nempe *Sabariam*, & *Scarabantiam Juliam*. Neque id mirum: nam posteriores *Plinii* editiones ita habent: *Noricis junguntur lacus Peiso, deserta Bojorum, jam tamen colonia divi Claudii Sabaria, & oppido Scarabantia Julia habitantur t)*. Nunc igitur ostendam, in hoc textu mendum cubare, & postrema illius verba corrigi, & rescribi hunc in modum oportere: *& oppida Scarbantia, Julia habitantur*. Id ubi probatum fuerit, patebit, non duas, verum tres diversas civitates esse, quas *Plinius* in Bojorum Desertis enumerat, videlicet *Sabariam*, *Scarbantiam*, & *Juliam*, id est, *Juliobonam*, quo nomine a *Ptolemæo Vindobonam* intelligi notum est. Hinc vero suapte sequetur, initium Boicorum in Pannonia Desertorum non a lacu *Peisone*, aut ab amne *Leitha*, verum ab ipso monte *Cetio*, *Vindobona* proximo, ducendum esse. En itaque necessariæ correctionis argumenta.

Haud ita pridem in contigua *Sabariæ* hodiernæ villa *Perenth* effosus est Lapis cum hac optime conservata, lectuque facillima Inscriptione, quam æri quoque incisam *Tab. IX.* exhibeo:

MVNICIPIVM FLAVIVM AVG. SCARBANT.

Nullum esse dubium potest; quin SCARBANT. in hoc lapide Pannonico *Scarbantiam* significet, quam *Plinius* libro III. *Hist. nat. cap. XXIV.* ante castigationes per Sigismundum *Gelenium* anno 1535. factas, editus, corrupte in quibusdam exemplaribus *Carambariam*, in aliis *Carabantiam*, postea ex *Ptolemæo* correctus *Sacarbantiam*, ac demum ex Itinerario *Antonini* castigatus, *Scarabantiam* vocat. Jam vero teste hac Inscriptione (monumento originali, & incorrupto, ideoque fide dignissimo) hæc *Scarabantia*, sive potius *Scarbantia*, titulum habuit *Flaviæ*, non autem *Juliæ*. Scribitur enim in Lapide *Municipium Flavium Augustum Scarbantia.* Hoc *Plinius* utique non ignoraverit, utpote qui historiam suam tempore *Flaviorum Vespasiani* Augusti, ac *Titi* Cæsaris conscripsit: non igitur verisimile est, in originali ejusdem Manuscripto, quod perierat, fuisse exaratum: *oppido Scarabantia Julia*; sed potius *oppida Scarbantia*, *& Julia*, aut omissa, ut sæpe fieri solet, particula *&*, *Scarbantia*, *Julia habitantur.* Adde, quod si *Scarbantia* nomine *Juliæ* ornata fuisset, *Plinius* non *Scarbantiam Juliam*, sed *Juliam Scarbantiam* scripsisset, non ignarus, idgenus titulos propriis civitatum nominibus ætate sua præponi consuevisse. Quamobrem tum hac de causa,

t) Hist. nat. lib. 3. cap. 24.

tum quia indice Lapidis inſcriptione *Scarbantia* titulum *Flaviæ* habuit; mihi jam certum eſt, apud *Plinium Scarbantiam Juliam* non unius, ſed duorum oppidorum nomina eſſe, adeoque in vetuſtiſſimis *Plinii* codicibus, & in ejusdem autographo exaratum fuiſſe, non *oppido Scarabantia Julia*, ſed *oppida Scarbantia, Julia.*

Et vero rem ita ſe ſe habere, unusquisque fatebitur, qui textum ſupra laudatum in antiquioribus *Plinianæ* hiſtoriæ codicibus ſive Manuſcriptis, ſive ab anno 1469. quo princeps editio facta eſt *u*) uſque ad annum 1535. impreſſis, diligenter excuſſerit. Inveniet enim in poſtremo ejusdem textus membro ſolum *Scarbantiæ* nomen, quod correctione indiguit, variare, adſcripto nempe librariorum imperitia, vel oſcitantia, modo *Carambariæ*, modo *Carabantiæ*, poſtea ex *Ptolemæo Sacarbantiæ*, aut ex Itinerario *Antonini Scarabantiæ* vocabulo: in reliquo autem *oppida* ibi eſſe, non *oppido*, & in nonnullis exemplaribus conſuetam quoque interpunctionis notam inter *Scarabantiam, Juliamque* deprehendet. Sed quid multis opus? cum id ipſemet *Gelenius* fateatur in adnotationibus, quæ vel in fronte, vel ad calcem operis *Pliniani* ab ipſo caſtigati eſſe ſolent, hæc ad libri III. caput XXIV. adjiciens: *Jam tamen colonia D. Claudii Sabaria, & oppida Carabantiæ, Julia. Reſtituimus*, inquit ille: *jam tamen colonia D. Claudii Sabaria, & oppido Julia Scarabantia habitantur.* Præterea idem in Epiſtola dedicatoria hiſce adnotationibus præfixa, & ad Cl. virum *Damianum a Goes* Baſileæ kal. Januarii 1535. data, inſinuat, ſe, ubi inter variantes lectiones dubium, utra rectior eſſet, occurrit, ad phraſin *Plinianam* diligenter attendiſſe, atque hoc ſolo intuitu quædam aliter edidiſſe.

Quæ cum ita ſint, reſtituatur ergo ſibi *Plinius*, & rejecta, quæ *Gelenio* tantum anteſignano, in omnes poſteriores editiones irrepſerat, vitioſa illa lectione: *oppido Scarabantia Julia*: vetuſtior hæc, ſinceriorque: *oppida Scarbantia, Julia*: reponatur. Nomine autem *Juliæ* non alia iſthic intelligatur civitas, ac *Ptolemæi Juliobona*, quæ cæteris poſt *Ptolemæum* Auctoribus adpellatur *Vindobona*. At enim, inquis, in Geographia Ptolemæi *Juliobona* pro *Vindobona* nonniſi vitioſæ ſcriptioni debetur. Ita ſane crediderunt *Bertius, Cluverius*, & *Lambecius x*). Idem antea ipſe quoque horum auctoritatem ſecutus credideram *y*). At nunc magnopere probo, quod primi Editores *Ptolemæi*, vetuſtiora MSS. ſecuti, nihil iſthic immutandum cenſuerint, verum pro *Vindobona*, quæ illis facile in mentem hoc loco venire potuit, *Juliobonam* uti repe-

---

u) Vid. *Harwood* Ueberſicht verſchiedener Ausgaben der griechiſchen und römiſchen Klaſſiker p. 274. Splendidiſſimum Exemplar principis editionis in Codice membranaceo, Venetiis per Nicolaum Jenſon anno 1469. factæ in fol. poſſidet Bibliotheca Cæſ. Vindobonenſis.

x) Petr. *Bertius* Rer. Germ. lib. I. Philip. *Cluverius* Deſcript. Vindel. & Nor. cap. 5. *Lambecius* Lib. II. Bibl. Cæſ. cap. 2.

y) Comment. geogr. in Rom. Iter per Pannon. P. I. p. 129.

terunt, ita ediderint. Hanc enim lectionem modo confirmat & ipse *Plinius*, Ptolemaeo paullo vetustior, qui in Desertis Bojorum, partem Pannoniae Superioris Norico finitimam complectentibus, nominat *Juliam*, & quidem hoc plane oppidorum ordine, quo in Itinerario Antonini, serius post *Plinium*, & *Ptolemaeum* concinnato, ponitur *Vindobona*. Ordo nempe in *Plinio* hic est: *Sabaria*, *Scarbantia*, *Julia*. In Itinerario autem nunc laudato pag. 233. *Sabaria*, *Scarabantia*, *Mutenum*, *Vindobona*. Ita ergo una eademque civitas, quae principio *Vinda* vocabatur (uti mea fert opinio, cujus fundamentum sequente libro, cum de *Bojis* Pannoniae incolis agetur, adferam) restaurata sub *Octaviano* Augusto, qui adoptivo nomine *Julius* erat, *Julia Vinda*, & brevius *Julia* dici coepit: postea vero *Juliobonam*, ac tandem ex primigenia *Vindae* adpellatione *Vindobonam* adpellare magis ex usu fuit. Serius nonnulli *Vindomanam*, & *Vindominam* scripsere. Quidam *Favianam* quoque dictam arbitrantur, quos *Lambecius* refellit z). Hodie *Vienna* Austriae est. Usque huc igitur *Plinius* a *Sabaria* extendit deserta Bojorum, dum scribit: *Noricis junguntur lacus Peiso, deserta Bojorum: jam tamen colonia divi Claudii Sabaria, & oppida Scarbantia, Julia habitantur.*

Restituta vero *Plinii* lectione iam cuique, opinor, sat apertum est, non recte sentire illos, qui Pannonica Bojorum Deserta occasum versus non ultra lacum *Peisonem* aut fluvium *Leitham* pertigisse volunt. Nam si praeter *Sabariam*, & *Scarbantiam*, etiam *Julia*, seu *Juliobona*, id est, *Vindobona* in illis steterat, necesse profecto est, ut non per Hungariae duntaxat partem, verum etiam per contiguam Austriae portionem usque vicinum *Vindobonae* montem *Cetium*, Superioris Pannoniae quondam terminum, extensa fuerint. Non moror proinde inficetam *Harduini* conjecturam, quam is ad illa Plinii verba: *Noricis junguntur lacus Peiso, Deserta Bojorum*: hunc in modum nobis obtrudit; *Rectius forte*, inquit, *lacu Speiso: ut sit lacu illo conjungi Noricis Deserta Bojorum a)*. Certe nihil suadet amplius, cur *Peisonem* in *Speisum* refingi oporteret, cum jam constet, initium illorum Desertorum non ad hunc lacum, sed ad supra dictum montem Cetium fuisse. Quin etiam patet ratio, cur non scripserit Plinius: *Noricis jungitur lacus Peiso;* sed potius; *Noricis junguntur lacus Peiso, deserta Bojorum:* quo nempe facilius intelligas, non tam lacum *Peisonem*, quam ipsa Deserta, in quibus hic lacus erat, Noricis juncta, seu contermina fuisse.

At vero Joannes *Severinus* complures adducit rationes, quibus evincere nititur, aetate *Plinii* Noricum usque ad lacum *Peisonem* pertigisse, ideoque Pannonica Bojorum Deserta nonnisi ab hoc lacu *Arrabonem* versus procurrisse. En illas compendio: Ait *primo*: apud *Strabonem* Bojos, Pannoniae populum, a Raba amne

z) Lib. I. Bibl. Caes.

a) In notis & emendat. ad Plinii hist. nat. Tom. I.

ad lacum Peifonem dilatari *b*). *Secundo*, apud *Plinium* lacum *Peifonem* Noricis jungi *c*). *Tertio*, apud *Vellejum Paterculum*, Carnuntum (infra Vindobonam in hodierno *Petronellæ* vico fitum) Norici urbibus adnumerari *d*). *Quarto*, idem colligi poffe ex illo *Plinii* textu, in quo fermo eft de gleffo, feu fuccino *e*). *Quinto*: in Tabula Theodofiana *Vindobonam* Norico adfcribi *f*).

Quam nullius momenti fint hæ *Severini* rationes, paucis oftendo: *primo* enim in toto Strabonis opere nec *Rabæ* amnis, nec lacus *Peifonis* occurrit mentio. Nam ubi Strabo de Bojorum folitudine fcribit, hanc ille non a lacu *Peifone*, fed a *Brigantino*, feu potius a Vindelicorum finibus ad Pannonios protendit, ut fupra dictum eft. *Secundo*: quo autem fenfu apud *Plinium* lacus Peifo Noricis jungatur, paullo ante expofitum fuit. *Tertio*: *Vellejus Paterculus* nufpiam aperte *Carnuntum* Norici urbibus adnumerat, fed innuit dumtaxat, *Carnuntum* fuiffe locum Norico regno proximum ab ea parte, qua *Tiberius* Cæfar exercitum in Illyrico merentem in Marcomannos ducere cœperat. Textus enim *Paterculi* a *Severino* allegatus ita habet: *Ipfe* (Tiberius) *a Carnunto, qui locus Norici regni proximus ab hac parte erat, exercitum, qui in Illyrico merebat, ducere in Marcomannos orfus eft.* Ubi locus Norici Regni proximus *Paterculo* idem fignificat, ac locus Norico Regno proximus. Eodem quippe modo fcribit, *Marcum Lepidum fuiffe virum nominis ac fortunæ fuorum proximum*, pro eo, quod fcribere debebat, *virum nomini, ac fortunæ fuorum proximum.* Non recte proinde *Severinus*, ut *Paterculum* fuas in partes pertraheret, in textu nunc laudato, *locum Norici regni* virgula interpunxit ab epitheto *proximus*, ediditque: *a Carnunto, qui locus Norici regni, proximus ab hac parte erat.* Certe in ipfo *Paterculi* opere *locus Norici regni proximus* conjunctim, & fine interpofito commate legitur *g*). *Quarto*: nihil certius eft, quam *Carnuntum* a Plinio ad Pannoniam referri, tum quia *hift. nat. lib.* 4. *cap.* 12. *Pannonica hyberna Carnunti* commemorat; tum vero, quia *lib.* 37. *cap.* 3. loquens *Plinius* de fuccinis & gleffo, quod ex Germania in Pannoniam, hinc vero in Italiam invehi folebat, diferte *Carnuntum* Pannoniæ fuiffe oppidum adfirmat. En ejus verba: *DC. fere millia paffuum a Carnunto Pannoniæ abeft littus Germaniæ, ex quo id invehitur, percognitum nuper.* Ita enim hic textus jam dudum reftitutus in omnibus caftigatis Plinii exemplaribus legitur; cum altera illa lectio, qua *Severinus* in rem fuam utitur, nempe *C. fere M. paff. abeft a Carnunto littus Pannoniæ, quod id a Germania invehitur:*

b) Joan. Severinus lib. I. Pannoniæ vet. monum. illuftr. p. 10. circa finem.

c) Ibidem p. 11.

d) Ibidem p. 12.

e) Ibidem.

f) Ibidem.

g) Vid. Paterculus hift. Rom. lib. 2. cap. 109. ex editione Burmanni, qua & Severinum fuiffe ufum, ex citatione capitis colligo.

manifestissima vitiosæ scriptionis indicia habeat. Quis enim ignorat, *Carnuntum* in ipso adeo littore Pannoniæ, quippe in ripa Danubii, quo hæc a Germania magna dirimebatur, stetisse, ideoque fieri non potuisse, ut Plinius *centum fere millia passuum abesse a Carnunto littus Pannoniæ* scriberet. *Quinto*: Auctoritas Tabulæ Theodosianæ, seu rectius Peutingerianæ, quoad Norici & Pannoniæ limites, quales primo Augustorum sæculo erant, nulla est: quia hæc longe posteriorem, & hanc præterea multis locis erroneam prorsus exhibet provinciarum descriptionem, quemadmodum id omnibus hodie, qui accuratiorem ejus notitiam habent, certum & exploratum est.

Hactenus ad *Severini* rationes. At Christophorus *Jordan*, qui a fluvio *Leitha* Desertorum Boicorum initium ducit, idcirco negat hæc Deserta usque Vindobonam, montemque Cetium pertigisse, quod ex *Ptolemæi* descriptione agrum Vindobonensem non *Boji*, sed *Azali* tenuisse videantur. Sic etenim Pannoniæ Superioris populos describit Ptolemæus: *Tenent provinciam a parte Septentrionis Azali, qui magis occidentales sunt, & , qui magis orientales sunt, Cytni. A meridie autem Latobici sub Norico. Versus ortum Varciani: in medio versus occasum Boji; & sub iis Coletiani. Jassii vero ad ortum, sub ipsisque Oseriates h)*. Unde, inquit ille, *Azali* circa Vindobonam usque ad lacum Peisonem habitarunt; his vicini fuere *Cytni* usque ad insulam *Schütt*, quam Danubius efficit. Dein *Latobici* dextram Savi, per Carnioliam fluentis, *Varciani* vero sinistram tenuerint. *Jassiis* obvenerunt agri in dextra Arrabonis ripa versus lacum Balatonem: terra autem inter hunc lacum & partem Dravi sita spectaverit ad *Oseriates*. *Coletiani* fuerunt siti inter Murum, Dravumque fluvios. Demum subjungit: *Bojorum pars necessario debebat esse in situ Scarabantiæ (quæ certe hodie sunt Oedenburg, & Stein am Anger) ergo inter fluvios Leitham & Arrabonem. prope Styriam hodiernam i)*.

Adversus hoc Jordani ratiocinium adduco Plinium, qui non modo *Sabariam*, & *Scarbantiam*, verum ipsam quoque *Juliam*, seu *Juliobonam*, alioque nomine *Vindobonam*, in Desertis Bojorum stetisse adfirmat. Plinio igitur facem præferente, Ptolemaicam populorum Pannoniæ Superioris descriptionem ipse ita interpretor: In Septentrionali hujus provinciæ parte *Azali* tenebant terras hodierni Comitatus Mosoniensis, & vicinam Austriæ partem usque ad Petronellæ vicum, in quo Carnunti rudera sunt. *Cytni* vero habitabant in Comitatibus Jaurinensi, & Comaromiensi, eratque Danubialis insula Schütt *Cytnorum*, quæ hodie non rite *Cituorum* vocatur. Meridionalem plagam colebant *Latobici*, in hodierna scilicet Carniolia; hisque finitimi erant *Varciani*, agrorum circa Savum coloni. Medii

h) Geogr. lib. 2. cap. 15.
i) Jordan de Orig. Slav. P. III. in Adpat. Geogr. p. 91.

Latobicos

Laobicos inter & *Azalos* ad occasum agebant *Boji*, eorumque terræ per Comitatus Castriferrensem, & Sopronienſem in contiguam Auſtriam uſque Vindonam, montemque Cetium procurrebant. *Coletiani* vicinas Bojis ſedes habuere in confinio Styriæ circa Pætovium, & in Comitatu Saladienſi. Ad ortum denique degebant Jaſſii circa Dravum, partim in Croatia, ubi *Aquæ Jaſæ* ex Lapide Varaſdinenſi a nobis ſupra memoratæ, partim in vicina illis partibus Hungaria. His contermini erant *Oſeriates* per Comitatum Simegienſem, ac forte Veſprimienſem diffuſi. Ceterum quod Bojorum in Pannonia regio *Azalis* contigua fuerit, & per agrum Vindobonenſem ad Danubium procurrerit, colligere mihi videor etiam ex Lapidis apud *Gruterum* inſcriptione, cujus hoc initium eſt *k*):

L. VOLCATIO Q. F. VEL. PRIMO PRAEF. COH. I.
NORICOR. IN PANN. PRAEF. RIPAE DANVVI ET
CIVITATIVM DVARVM BOIOR. ET AZALIOR.

Idem enim *Lucius Volcatius*, *Quinti Filius*, *Velina* de tribu, cognomento *Primus*, *Præfectus Cohortis I. Noricorum in Pannonia*, ſimul fuerat *Præfectus Ripæ Danubii*, & *duarum Civitatum* (id eſt, Conventuum) *Bojorum*, & *Azalorum*.

Plinius ad Bojorum Deſerta, de quorum finibus nunc diſceptatum eſt, refert lacum quoque *Peiſonem*. Hoc nomen Chriſtophorus *Cellarius* exiſtimat per librarios eſſe corruptum. Ita enim ad laudata toties Plinii verba; *Noricis junguntur lacus Peiſo, deſerta Bojorum*: commentatur; „ Pelſonem Aurelius *Victor*, „ quem *Schottus* edidit, adpellat, ut alterum nomen corruptum eſſe videatur. „ *Agrum*, ait de Galerio, *Satis Reipublicæ commodantem*, *cæſis immanibus ſilvis*, „ *atque emiſſo lacu Pelſone*, *apud Pannonios fecit*. *Jornandes* Rer. Geticar. cap. „ 52. & ſeq. *lacum Pelſodis* dixit, quod videtur lectionem Victoris præ altera, „ quæ Plinii eſt, corroborare „ *l*). Alii ex adverſo ipſum Victoris *Pelſonem*, & Jornandis *Pelſodem* in Plinii *Peiſonem* reformant *m*). Omitto *Lazium*, qui lacum *Peiſonem* modo *Piſonis*, modo *Felicis* pro lubitu ſuo nuncupat *n*). Arbitror autem, apud Plinium nomen *Peiſo* rectiſſime editum, latina videlicet terminatione, ex Celtico *Pei-See*, quod *Peji lacum* ſignificat, exortum. Conjecturæ fundamentum præbet Hiſtoria, & Chorographia Gallo-Græciæ, ſive Galatiæ. Tertiam nempe hujus Reipublicæ partem inter Galatas obtinebant *Boji*, ex Ducis nomine *Toliſt-boji* nuncupati, atque tertio ante Chriſtum natum ſæculo ex Pannonia Superiore in Aſiam profecti. In horum regione lego apud *Strabonem* nomina Ca-

k) Theſ. Inſcript. p. CCCCXC. 2.
l) Cellarius T. I. p. 442. ex edit. Schwarzii.
m) Pray Annal. vet. Hunn. p. 178.
n) Lazius Lib. 12. de Rep. Rom. ſect. 3. cap. 6. ſub finem.

C

ſtellorum *Blucium*, & *Pejum*; quorum alterum Regia quondam fuit Dejotari, alterum gazæ adſervandæ deſtinatum *o*): unde in mentem mihi venit ſuſpicari, an non etiam in Pannonia Superiore, utpote veteri *Toliſtobojorum* patria, perinde olim exſtiterit aut urbs, aut caſtellum nomine *Pejum*, lacui, qui *Peiſo* vocatur, adſitum? Ut conjecturæ huic robur aliquod ineſſe exiſtimem, hæc duo faciunt: primum, quia conſtat, veteribus populis, ac præcipue Celtis, in more fuiſſe, ut, cum ſedes ſuas alio transferrent, locis quibusdam recens occupatis imponerent nomina locorum alibi relictorum, ad retinendam videlicet antiquæ patriæ memoriam. Sic de Gallis, qui duce Belloveſo in Italiam commigrarunt, diſerte narrat *Livius*, conditam ab iis in Inſubria fuiſſe urbem, quam *Mediolanum* adpellarunt a cognomine pago Heduorum, ex quo profecti erant *p*). Dein, quia nomen *Peiſo* proxime accedit ad vocabulum *Pei-See*. Quapropter nihil veriſimilius videtur, quam lacum hunc, qui Plinio *Peiſo* vocatur, Bojis *Pei-See* ab adſito id nominis oppido adpellatum fuiſſe. Ita quippe hodie quoque idem lacus etiam *Neuſidler See*, & *Oedenburger See* a vicinis id nominum civitatibus nuncupatur. Nec obſtat, quod in veteri Geographia Pannoniæ nulla *Peji* oppidi occurrat mentio. Multa enim oppida, multæ civitates, & caſtella dudum ante interierunt, quam Pannonia in poteſtatem Romanorum veniſſet, ſub quibus primum res Pannoniæ conſignari monumentis cœperunt.

Quod vero ad Victoris *Pelſonem* attinet; hunc plerique recentiorum perperam cum *Peiſone* Plinii confundunt: quo fit, ut haud pauci etiam de ſitu provinciæ *Valeriæ*, quam *Galerius Maximianus* emiſſo in Danubium lacu *Pelſone*, cæſisque immanibus ſilvis apud Pannonios inſtituit, turpiter hallucinentur. Intelligunt enim *Valeriæ* nomine partem Pannoniæ Superioris, in qua fuit ager Sabarienſis, & Scarbantinus, plagamque circa hodiernum lacum Niſiderienſem: cum tamen ex Notitia Dignitatum Imperii Occidentis, & ex aliis coævis auctoribus certum ſit, provinciam *Valeriam* portionem fuiſſe Pannoniæ inferioris, diffuſam per hodiernos Hungariæ Comitatus Baranienſem, Tolnenſem, Albenſem, Veſprimienſem, Piliſienſem, Strigonienſem, partemque Comaromienſis. Nam quæcunque loca Itinerarium Antonini in Itinere per Pannoniæ ripam a Murſa uſque *Aquincum*, ſive Eſzekino uſque Budam veterem, & hinc Bregetionem, Comaromio vicinam, recenſet, ea omnia in ſupra dicto Notitiæ libro *ſub Duce Provinciæ Valeriæ ripenſis* recenſentur. In hac ergo Pannoniæ parte fuit Victoris *Pelſo*, hujusque nominis veſtigia etiamnum retinet lacus *Platten-See* germanis, Hungaris autem *Balato* dictus. Nam quod nonnulli hunc lacum pro *Volcea* palude, cujus apud Caſſium Dionem ſupereſt memoria, haberi velint, error

o) Strabo Geogr. lib. 12. p. 662.

p) Livius lib. 5. cap. 19.

est, quem ipse Dio attente lectus confutat, dum *Volcaam* paludem prope Myrsiam in Pannonia Savia fuisse haud obscure innuit. Auctor libelli de conversione Bojoariorum, & Carantanorum, lacum *Balatonem* inter *Dravum*, & *Rapam*, seu Arrabonem situm, vocat *Pelissam inferiorem* q). Unde haud immerito argui potest, Scriptores medii ævi utrumque Pannoniæ lacum communi *Pelissæ* nomine subin adpellasse, ita ut Plinii *Peiso* illis *Pelissa superior*; Victoris autem *Pelso* fuerit Pelissa inferior.

His præmissis ad illos jam digredior, qui eo conjecturarum delapsi sunt, ut *Peisonem* Plinii æque, ac *Pelsonem* Victoris trans Danubium in Posoniensi Hungariæ provincia extitisse censeant. Quod cum novum sit prorsus, atque hac primum ætate excogitatum, rem opinor haud ingratam fore antiquitatum curiosis, si, quale illud sit, uberius exposuero, & has quoque tenebras a veteri geographia dissipavero. *Bonbardius*, Auctor Topographiæ Regni Hungariæ hunc in modum disserit: „ De *Peisone* lacu non una est eruditorum opinio. Plerique eundem esse contendunt, qui Mosoniensis provinciæ oppido *Nisidero* cohæret. „ Communi opinationi plene deferrem, nisi *Basinienſem* civitatem lacui *Peisonis*, „ qui Slavicum & Germanicum nomen *Peising* loco dederit, additam fuisse legissem; cujus in Danubium deducti non levia hodieque reperias vestigia. Loco „ illo Plinii, quem sibi patrocinari existimant, qui *Peisonem* Mosoniensi adscribunt comitatui, non ita moveor, ut omne prorsus dubium ponam. Sic autem „ habet: *Noricis junguntur lacus Peiso, deserta Bojorum &c.* Ex quibus verbis „ si non licet arguere (uti reipsa non licet) Deserta Bojorum porrecta non fuisse „ per eam tempestatem ultra Danubii ripas, ubi situm est *Posonium*; perinde „ existimo non esse irrefragabile, *Peisonis* lacum e Basiniensibus & S. Georgii „ agris industria humana deductum in Danubium fuisse. Attingo hæc non tam „ ut communi hodie eruditorum sententiæ derogem, quam, ne celare mundum „ pergat, si cui præsto est, quo hunc paucorum non prorsus inficetum sensum „ elidat. „ Hæc ille r). RR. *Pray* vero in Annalibus Hunnorum agens de terris, quas tres fratres Ostrogothi, *Valemir*, *Theodemir*, & *Videmir* in Pannonia possederunt, postquam mentionem lacus Peisonis fecisset, hæc ad calcem paginæ notat: „ Lacum hunc quidam trans Danubium ad urbem *Basinium* fuisse putant. „ Favet huic opinioni Aurelius Victor his verbis de Galerio loquens: *Agrum* „ *Satis Reipublicæ commodantem cæsis immanibus silvis, atque emisso in Danubium* „ *lacu Peisone apud Pannonios fecit.* Est vero ad *Basinium* alveus ab uliginosa „ palude haud procul urbe S. Georgii in Danubium ductus; quod nullibi ad „ lacum vulgo *Neusidler See* videre est. Tum P. Joannes *Szegedi*, vir in patriis „ rebus supra ceteros versatus, exstare literaria instrumenta in Archivo Ven.

q) Pag. 15. ex edit. RR. Salagii.
r) Topograph. Regni Hungar. p. 7.

,, Capituli Posoniensis de ea re mihi affirmavit, in quibus *Posonium* a vicino ,, olim lacu teutonico dictum sit *Peisburg*. Unde non apparet ratio, cur Poso- ,, nium *Belio* dicatur Pisonium ,, *s*).

Præcipuum tenuissimæ hujus conjecturæ fundamentum in eo consistit, quod inter civitates Basinium, & S. Georgium observetur alveus quidam ab uliginosa palude in Danubium ductus; tum quod aliqua nominum *Peisonis*, *Peising*, & *Posonii* similitudo reluceat. At vero etiam alii duo lacus, qui cis Danubium sunt, *Ferto* nempe, seu lacus Nisideriensis, & *Balato* habent alveos, per quos imperante *Galerio* aquæ in Danubium corrivari poterant. Ex *Fertone* enim effluit *Rabnicza*, misceturque Danubio apud Jaurinum. Ex *Balato e* autem longissimo canali manat *Sio*, aliter *Sivo* amnis, influens in *Sarvizium*, qui porro in Danubium prope *Batham*, Tolnensis provinciæ oppidum, se se exonerat. Itaque spectato solo idgenus alveo, non est, cur Basiniensem potius, quam alterutrum horum, quos modo diximus, lacum pro *Pelsone* Victoris, vel pro *Peisone* Plinii accipias. Sed *Peissing*, inquiunt, & *Peisburg* a diffuso inter Basinium, & Posonium lacu *Peisone* nomen sumpsisse videtur. Immo vero & *Peissing*, & *Peisburg* non aliunde, quam e vitiosa scriptione ortum fuerit. Certe Basinium *Peissing* scribi vix alibi, quam apud Auctorem Topographiæ Regni Hungariæ invenies: consuetæ enim hujus urbeculæ adpellationes, teste Mathia *Belio*, sunt sequentes tantum: ,, *Bazingam* promiscue: diplomata vetera *Bozin*, & Hungarorum imita- ,, tione *Bazinium*: Germanis *Böfing* dicitur, Slavis *Pesinek* ,, *t*) Verum, inquis, in archivo Capituli Posoniensis, teste *Szegedio*, exstat instrumentum literale, in quo *Posonium* vocatur *Peisburg*. Esto: sed ætas, fides, adcuratio instrumenti cur siletur? Quid facilius vero, quam ut præcise scribentis festinatione *Peisburg* pro *Presburg* irrepserit? Demum quod additur, *Aurelium Victorem* huic opinioni favere; id prorsus a vero abhorret. *Aurelius* enim *Victor* disertissime prodit, lacum *Pelsonem*, qui ab *Galerio* in Danubium emissus erat, apud *Pannonios* fuisse, & quidem in ea *Pannoniæ* provincia, quæ dehinc *Valeriæ* nomen obtinuit. Certissimum vero est, *Galerii* Cæsaris, & *Aurelii Victoris* ætate provincias trans Danubium positas, cujusmodi est provincia Posoniensis, extra Pannoniam fuisse. Limes quippe Pannoniarum ex hac parte Danubius erat. Quapropter Pannonica quoque Bojorum Déserta, in quibus lacus *Peiso* erat, porrigi trans Danubium, & per Posoniensem provinciam diffundi nequaquam poterant. *Ad septentriones*, inquit Plinius, *vergit Pannonia*, *finitur inde Danubio u*). Atque hæc sunt, quæ de Bojorum Desertis, in quibus posita fuit *Sabaria*, atque de lacu *Peisone* in iisdem, disceptare visum fuit. Sequuntur animadversiones criticæ in *Savariam* Ptolemæi, & *Sabariam* nonnullorum medii ævi Scriptorum.

s) Annal. vet. Hunnor. p. 178. in not.
t) Bel. T. II Notit. Hung. Novæ p. 114
u) Hist. nat. lib. 3. cap 25.

CAPUT IV.

Criticæ animadverſiones in Savariam Ptolemæi, & Sabariam nonnullorum medii ævi Scriptorum.

PTOLEMÆUS in deſcriptione Pannoniæ ſuperioris nominat *Savariam* inter civitates procul a Danubio poſitas. *Maginus*, & *Moletius*, qui Ptolemœi Geographiam e græco in latinum traductam edidere, hunc locum ita referunt: *Savaria. Gretz vulgo.* 38, 10. 46, 40. Numeri additi notant gradus, & minutias longitudinis, ac latitudinis geographicæ, quam Ptolemæus *Savariæ* tribuit. Hos numeros *Græcio* non convenire, certum eſt ex hodiernis tabulis aſtronomicis, ſecundum quas Græcii latitudo, ſeu elevatio polaris eſt 47. gr. 10. minut. An vero Ptolemaici illi numeri rectius conveniant noſtræ *Sabariæ*, vulgo *Stein am Anger* dictæ, incompertum quidem habeo, ſed neque ut id modo comperiam, laboro: quoniam conſtat, in Ptolemæi Geographia multis locis erroneas prorſus longitudines, ac latitudines adſcribi.

Baudrandus in Lexico ſuo geographico perhibet, antiqua Græcenſium traditione conſtare, *Savarium* eſſe Græcium Styriæ metropolim. Quonam autem fundamento hæc traditio nitatur, non commemorat, niſi quod prævie *Muram* fluvium, qui Græcium prætermeat, veteri nomine *Savariam* vocet. Verum hæc unica ratio, cur Græcium pro *Savaria* habeatur, neutiquam ſufficit, uti ſuapte patet. Nam primum, eodem jure quilibet alius locus, Muræ fluvio adſitus, *Savaria* dici poſſet: deinde, quia non *Mura* tantum, ſed etiam amnis *Ginſius*, hodiernam *Sabariam* præterfluens, olim *Savariæ* nomen habuit, uti jam *Capite I.* dictum eſt. Paucis: *Græcium* Styriæ nequit eſſe *Savaria* veteris Pannoniæ, quoniam illa Styriæ portio nunquam ad Pannoniam, ſed ſemper ad Noricum pertinuit, teſte ipſo *Ptolemæo*, qui Pannoniam ſuperiorem montibus Cetiis, ultra quos eſt Græcium, terminat.

Quidam dubitant, an *Savaria* Ptolemæi non diverſa ſit a *Sabaria* Plinii. Nobis certum eſt; hæc unius ejusdemque civitatis eſſe nomina. Imprimis enim *Ptolemæus* unius duntaxat *Savariæ* civitatis meminit, & quidem in Pannonia ſuperiore tantum, in qua & Bojos, in medio ad occaſum poſitos, commemorat. Unde neceſſe eſt, ut is nomine *Savariæ* intellexerit *Sabariam*, a *Plinio* in Pannonicis Bojorum Deſertis nominatam. Cum enim hæc *Săbăria* fuerit una e celebrioribus Romanorum in Pannonia coloniis, imperante *Claudio*, Druſi filio, adeoque jam ante *Ptolemæi* geographi ætatem, deducta; cumque eadem ſub *Ptolemæo* etiam ſubſtiterit, immo florentiſſima fuerit, quippe totius Pannoniæ ſuperioris caput, ac metropolis; idcirco fieri nequit, ut idem *Ptolemæus* illam aut

ignoraverit, aut sponte reticere voluerit in descriptione tot aliarum Pannoniæ civitatum. Dein illud mihi præcipuum est, quod eadem civitas, quam Plinius *coloniam divi Claudii Sabariam* vocat, in lapidibus Romanis, inscribatur *Colonia Claudia Savaria*, idque constanter, quemadmodum alias dixisse memini. Hinc enim liquet, nonnisi permutatione literæ V in B factum esse, ut *Sabaria* diceretur *Plinio*, quæ est *Savaria* Ptolemæo. Sed utcunque hæc sint, profecto criteria illa, quibus antiqui Auctores situm *Sabariæ* & *Savariæ* designant, nulla ratione hodierno *Græcio* conveniunt: quippe nec Pliniana Bojorum Deserta, nec Ptolemaici Pannoniæ superioris fines usque Græcium pertingunt, nec denique illa passuum millia, quæ Itinerarium Antonini tum a Mursa, tum a Vindobona usque Sabariam numerat, distantiæ Græcii a civitatibus nunc memoratis congruunt. Idem vero est de *Leibnizio*, itidem Styriæ oppido, quod pariter *Savariam* fuisse quidam suspicati sunt. *Muroëlam* enim isthuc rectius cum *Cluverio* transtuleris.

Verum non desunt alii, qui tametsi *Savariam* Ptolemæi facile admittant non esse diversam a *Sabaria* Plinii, hoc tamen nomine oppidum *Sárvár* malunt, quam hodiernam *Sabariam* intelligere. Præ cæteris id adserit *Cluverius*, sed, ut reor, vel ob non sufficientem locorum Hungariæ notitiam, vel vocum duntaxat *Sárvár*, & *Savariæ* adfinitate deceptus *x*). *Cluverii* auctoritatem, & errorem sequuntur *Cellarius*, *Lambecius*, *Schönleben*, & alii quidam, sed fere exteri tantum, hungaricorum nempe nominum, et locorum haud satis gnari *y*). Nam ex hungaricis Scriptoribus ne unus quidem (quod mihi constet) in Cluverii sententiam hactenus concessit: utpote cum non ignorent, *Sárvár* esse nomen hungaricum e *Sár*, quod lutum, & *Vár*, quod arcem significat, compositum, adeoque nullatenus ex depravato *Savariæ* vocabulo, ut Cluverius rebatur, exortum.

Ceterum Marcus *Heinsizius* aliud quidpiam, cur antiquam Sabariam in *Sárvár* potius, quam in *Stein am Anger* stetisse suspicetur, in medium profert. Scribit enim videri sibi S. Quirinum Martyrem, quem *Sabariæ* submersum Acta vetera referunt, apud *Sárvár* aquis haustum fuisse, propterea quod apud *Stein am Anger* vadosior est *Sibaris*, id est, *Ginsius*, quam ut hauriendo Martyri sufficere potuisset *z*). Placuit hæc animadversio *Hieronymo de Prato*, Italo Veronensi, qui, cum præterea Cluverii sententiam esse communius receptam, & jam *Lazium* quoque idem sensisse, nomenque *Sárvár* e *Savaria* ortum esse falso, sibi persuaderet, idcirco in suis ad vitam Beati *Martini* Sabariæ nati adnotationibus, post relatam *Heinsizii* conjecturam, hæc subjicit: *Itaque*, inquit, *& hanc ob causam, & nominis præcipue similitudine, nec non Lazii verbis*

---

x) Noric. & Vindelic. cap. 1 n. 26.

y) Cellarius l. supr. cit. Lambecius lib. 2. de Bibl. Cæs. p. 79. edit. Kollarii. Schönleben P. I. Annal. Carniol. p. 141.

z) T. I. Germ. sacræ p. 39.

ſupra allatis permotus, *eorum ego ſententiæ libens lubensque accedo*, *qui antiquam Sabariam hodierno nomine*, & *ſitu Sárvár eſſe volunt a*). Quidam ut huic difficultati occurrant, *Sabariam* veterem ab oppido *Stein am Anger* uſque ad caſtrum *Sárvár* extendunt *b*). Id quod de priſcis finibus agri Sabarienſis, non vero de tanta ipſius urbis magnitudine accipiendum exiſtimaverim. Quamquam ne iſtud quidem neceſſarium eſt, cum vel hodie *Sibaris*, ſeu *Ginſius* amnis, etiam prope *Stein am Anger* hauriendo homini (ſi nempe is, uti S. Quirino accidit, adpenſo ad collum ſaxo molari, ne ſtare poſſit, præcipitetur) ſufficere valeat. Accedit, quod tot ſæculorum decurſu ipſe quoque hic amnis ingentem ſubire mutationem potuerit. Certe conſtat, non urbes modo, & provincias, verum & flumina viciſſitudinibus obnoxia eſſe, ita ut quædam horum ſint aucta, alia diminuta, nonnulla vero aut curſum mutaverint, aut penitus defecerint. Poſtremo ſi *Sabaria* in ſitu hodierni oppidi, caſtrique *Sárvár* ſtetiſſet, in Actis divi Quirini Martyris mentio fieret *Arrabonis* potius fluvii, quam *Sibaris*, aut forte utriusque ſimul. Ibi enim profundior *Arrabo* haurit *Sibarim*: unde Martyr quoque veriſimilius in *Arrabonem*, quam in *Sibarim* præcipitatus fuiſſet. Sed hæc hactenus; alioquin enim ex Itinerario Antonini, & ex Inſcriptionibus Romanis, in *Stein am Anger* inventis, mox luculentius patebit, quantopere a vero antiquæ *Sabariæ* ſitu aberrent, qui hoc nomine hodiernum oppidum, caſtrumque *Sárvár* intelligi volunt.

Reſtant, qui *Sabariam* veterem magis adhuc ab hodierna removent, ſitum illius inveſtigantes in Jaurinenſi comitatu, prope ſacrum Pannoniæ montem, vulgo Sancti Martini dictum. Id agens Cl. *Katona c*), hæc primum ex Anonymo *Belæ* Regis Notario de *Arpadi* Ducis exercitu verba excitat: *juxta montem S. Martini*, inquit, *caſtra metati ſunt*, & *de fonte Sabariæ tam ipſi*, *quam eorum animalia biberunt d*). Poſtea hunc in modum argumentatur: „ Hic Anonymi locus, ait, aperte docet, juxta montem S. Martini Sabariam olim exti-

a) T. I. operum Sulpicii Severi p. 320. in Adnot.

b) Topogr. Hung. p. 112. & Diſſert. de col. Rom. in Pann. p. 53.

c) P. I. Hiſt. prag. Hung. p. 54.

d) Anonymus Belæ Notarius cap. 50. De hoc Anonymo diſceptatur hodie; quodnam ejus nomen fuerit, & quoti Belæ Regis Notarium egerit? Initium illius hiſtoriæ de ſeptem Ducibus Hungariæ in veteri MS. ita habet; *Pdictus magiſter*, *ac quondam bonæ memoriæ glorioſiſſimi Belæ*, *regis Hungariæ notarius*, *N. ſuo dilectiſſimo amico*, *viro venerabili.* Cl. Schwantnerus τὸ *Pdictus* edidit *Prædictus*, ſed, cum nullum nomen præcedat, valet illorum ſententia, qui hoc loco P. initialem nominis aut *Petri*, aut *Pauli* literam eſſe cenſent. Legendum ergo eſt vel *Petrus*, vel *Paulus dictus magiſter* &c. Erneſtus *Spieſs* in opuſculo cui titulus: Archiviſche Nebenarbeiten: erſter Theil: edidit p. 140. Diploma *Belæ III.* Regis Hungariæ, in quo fit mentio *Pauli notarii* Belæ ejusdem, poſtea facti *Epiſcopi ultraſilvani*: unde haud improbabilis conjectura fieri poteſt, hunc ipſum *Paulum* latere ſub *Anonymo Belæ Regis Notario.*

„ tiſſe. Quod etiam hæc Belæ IV. verba confirmat: *deinde protenditur terrenum* „ *ejus* (montis Pannoniæ) *uſque Sabariam, ubi dicitur natus S. Martinus.* Hæc „ igitur Sabaria, S. Martini patria, locusque natalis erat, ut etiam Chartuitius „ innuit, cum ſic in vita S. Stephani ſcribit: *Quoniam Pannonia beati Pontificis* „ *Martini nativitate gloriatur, juxta fundum Sancti Præſulis, in loco, ubi S. Martinus, dum adhuc in Pannonia degeret, orationis ſibi locum aſſignaverat, in titulo ipſius monaſterium conſtruere cœpit.* Maximum vero robur hæc opinio „ accipit ab iis literis, quibus Abbatia de Guyzin ſub Geyza II. conditur anno „ MCLVII., addiciturque *monaſterio S. Martini in ſacro monte Pannoniæ, ob* „ *reverentiam, & ſanctitatem ipſius loci, & propter B. Martini patrocinium, cujus* „ *nativitate in eodem loco habita, Pannonia gloriatur.* „ Hæc ille in Hiſtoria pragmatica Hungariæ *e*). Eadem paullo prolixius habet in hiſtoria critica Ducum Hungariæ, ubi poſt longiorem diſſertationem ita concludit: „ Ex his in „ unum collectis non ſine veriſimilitudine conjici poteſt, hanc potius *Sabariam* „ natales S. Martino dediſſe, quam aliam illam, Hungaris *Szombathely* dictam, „ ac in provincia Caſtriferrei ſitam „ *f*).

Conjectura hæc pondus haberet, ſi antiquioribus, quam ſæculi XII. ac XIII. documentis niteretur de loco nativitatis B. Martini, quæ ſeptem circiter ſæculis prius contigerat. Sed fuit hæc, inquis, communis tunc opinio Hungarorum. Nil moror: quis enim neſcit, quanta medio illo ævo inter homines fuerit & ruditas, & credulitas, & fingendi, quidquid ad majorem locis quibusdam celebritatem, aut ſanctitatem conciliandam idoneum videbatur, nonnullorum temeritas? Profecto ipſæ hæ literæ, quibus *Walferus* Comes ſub Geyſa II. *Abbatiam de Guyzin* (quæ nunc *Abbatia S. Mariæ in monte Giſſing*, alias *Németh Ujvár*, vocatur) anno 1157. fundavit, & Cœnobio *S. Martini* in monte Pannoniæ ſito ſubjecit, ipſæ, inquam, hæ Literæ donationales, a quibus Cl. Auctor ſententiæ ſuæ maximum robur accedere innuit, neſcio quid ſuſpicionis vel invito ingerunt. Nam, ſi earum verba rite expendas, ſecundum hæc divus *Martinus* non tam juxta ſacrum Pannoniæ montem, quam in ipſo hoc monte natus erat. En contextum: *In loco*, inquit, *inhabitato, & ſolitario, qui dicitur Quyzin, monaſterium ædificavi, quod ſuis pertinentiis adornatum, ex gratia & præcepto Regis ... Monaſterio S. Martini in ſacro monte Pannoniæ, ob reverentiam & ſanctitatem ipſius loci, & propter beati Martini patrocinium*, CUJUS NATIVITATE IN EODEM LOCO HABITA, *Pannonia gloriatur ... in obedientiam tradidi g*). Suſpicionem auget, quod primus Rex Sanctus *Stephanus* in Literis, quibus ipſum divi *Martini* Monaſterium in hoc Pannoniæ monte anno 1001. fundavit, de nato ibidem S.

e) P. I. p. 54.
f) Pag. 213. & ſeq.
g) Apud Katona T. III. hiſt. crit. Reg. Hung. p. 676.

Martino

Martino nullam prorsus mentionem injiciat, vix certe rem hanc silentio prætermissurus, si jam tunc ea opinio, antiquiore quapiam traditione fulta, viguisset. Præterea opinionem hanc solido fundamento destitutam fuisse, inde quoque conjicias, quod ita sensim evanuerit, ut a pluribus jam sæculis nemini e Scriptoribus rerum hungaricarum in mentem venerit adserere, divum *Martinum* alibi, quam in hodierna *Sabaria*, Comitatus Castriferrei civitate, vulgo *Szombathely*, & *Stein am Anger* dicta, primam lucem adspexisse. Testes hujus rei adpello *Bonfinium* Dec. I. Rer. Hung. lib. I. p. 24. *Ranzanum* in Epit. Rer. Hung T. I. Script. Hung. p. 332. Nicolaum *Olahum* lib. I. de Hungaria, & Attila §. III. p. 14. Paulum *Gregorianczium* in Brev. Rer. Hung. apud *Bel* in Adparatu Hung. p. 102. seq. *Inchofferum* T. I. Annal. Eccl. Hung. in Proleg. p. XV. *Timonem* Imag. Hung. ant. lib. I. cap. XI. Omnes denique Scriptores patrios, quotquot a temporibus *Mathiæ Corvini* ad nostram usque ætatem hoc argumentum attigerunt.

Et vero sacer mons Pannoniæ ex omnibus illis criteriis, quibus *Plinius*, *Ptolemæus*, & Itinerarium Antonini situm *Sabariæ* determinant, nihil omnino habet. Etenim primum non est in vicinia veteris Norici; dein ad ripam Danubii propius, quam id *Savaria* Ptolemæi requirat, accedit: præterea est infra ostium *Arrabonis*, quo Superior Pannonia, ad quam *Sabaria* pertinebat, terminabatur. Idem nullatenus respondet mensuris intervallorum, quibus Itinerarium Antonini *Sabariam* a *Mursa*, *Scarabantia*, & *Vindobona* sejungit. Caret insuper fluvio, in cujus ripa stetisse *Sabariam* Acta Sancti *Quirini* Martyris testantur. Adde his omnibus, quod nulla seu in hoc monte, seu juxta illum reperiantur vestigia civitatis Romanæ, neque ibi ejusmodi Inscriptiones, quales in *Stein am Anger*, seu *Szombathely*, nempe nomine *Coloniæ Claudiæ Savariæ* insignes, effodiuntur.

Verum erit fortasse, qui arbitretur eo jam tempore, quo Sanctus *Martinus* natus est, nimirum, ineunte sæculo æræ christianæ quarto, duas in Pannoniis civitates, idem *Sabariæ* nomen habentes, extitisse, ex quibus non illa, quæ fuit Superioris Pannoniæ metropolis, sed altera minus celebris, natalibus Sancti *Martini* inclaruerit: hæc ipsa videlicet, quæ juxta montem Pannoniæ adhuc sub Rege *Bela IV.* nomen *Sabariæ* retinuit. Valeat hoc effugium apud illos, qui tantam diplomatibus, ac Scriptoribus medii ævi tribuunt auctoritatem, ut iis tunc etiam, cum res multis ante sæculis præteritas sine antiquiore teste commemorant, fidem esse habendam existiment. Certe duplicem in Pannonia Romana *Sabariam civitatem* ignorat vetustior Geographia. Sulpicius *Severus* Sancti *Martini*, toties memorati, discipulus, perhibet ipsum *Sabariæ Pannoniarum oppido, patre Tribuno militum fuisse oriundum h*): nulla omnino re addita, unde colligere possis, hanc *Sabariam* fuisse diversam ab illa, quam ceteri ante ipsum Auctores in sua scripta retulerunt. Si quæ ergo præter hanc altera in monumentis sæculi XII.

h) De vita beati Martini cap. I.

ac XIII. reperitur, ea, ut quidem reor, nonnisi longo post nativitatem Sancti *Martini* tempore exorta fuerit. Memini pagum, qui a sacro Pannoniæ monte unius circiter horæ, aut nonnihil ampliore intervallo ortum versus distat, *Szombathely* vocari, quo nomine cum Hungari hodiernam quoque civitatem *Sabariam* adpellent, fieri potest, ut olim patrii Scriptores istum quoque pagum latine *Sabariam* nominaverint. Cæterum Documenta supra laudata *Sabariam* Sancti Martini locum natalem propius, ut supra dixi, Monti Pannoniæ admovent, immo quasi supra ipsum montem collocare videntur. Atque hinc fortasse profluxerit, quod *Chartuitius* scripserit, S. *Martinum* in monte Pannoniæ sibi orationis locum adsignasse. Verum, inquis, ipse quoque *Sulpicius* meminisse videtur idgenus montis, quem S. *Martinus* orationis causa frequentaverit. Hic vero deest hodiernæ *Sabariæ*, in planicie positæ. Immo vero montem quoque, etsi non æque altum, habet nostra *Sabaria*. *Calvariæ* is mons hodie adpellatur, supra quem eremus, templum, & sacella orationis causa etiamnum frequentantur. Quamquam si rem, uti est, dicere velimus, apud *Sulpicium* in vita Sancti *Martini* nulla montis, sed eremi tantum occurrit mentio. Scribit autem *Sulpicius*, S. Martinum, cum esset annorum duodecim puer, adspirasse ad eremum, etsi ob ætatis infirmitatem ad eam non concesserit. Quibus ex verbis neutiquam sequitur, sanctum hunc Præsulem, dum in Pannonia degeret, montem quempiam ad fundendas preces conscendere solitum fuisse. Quid quod idem Sanctus *Martinus*, cum duodennis esset, jam non amplius Sabariæ in Pannonia, verum Ticini in Italia agebat. Eo enim puer translatus, ibi altus, & educatus erat usque ad annum ætatis suæ quintumdecimum, quo ad militiam abreptus est. Sed sermonem de rebus beati *Martini*, Sabariæ nati, alteri reservamus loco. Sequitur descriptio itinerum, in quibus fit mentio *Sabariæ*.

CAPUT V.

Veterum Itinera, in quibus fit mentio Sabariæ, describuntur, & illustrantur.

Mensuras intervallorum, quibus Itinerarium Antonini *Sabariam* ab aliis locis dirimit, sæpius quidem hactenus, sed obiter tantum commemoravi: nunc

igitur hoc argumentum majore adparatu pertractabo. Rem autem veteris Geographiæ cultoribus non ingratam fore confido, si recensendo itinera, *Sabariam*, vel *per Sabariam*, vel *a Sabaria* ducta, non hujus tantum civitatis, sed aliarum etiam omnium, quæ in iisdem itineribus occurrent, *Mansionum* situs hodiernos investigavero, ac determinare studuero. Sed prius, quam id adgrediar, necesse est, ut Lectorem admoneam de modo, ac ratione, qua prisca Romanorum milliaria cum hodiernis germanicis, vulgo Veredariorum, seu *postalibus*, confero. M. P. I. sive mille passus romanos geometricos æquiparo 777. hexapedis Viennensibus, neglectis aliis minutiis. In unum milliare germanicum mediæ magnitudinis imputo 3666. hexapedas Viennenses. Ita fit, ut cum datum numerum milliarium Romanorum ex. gr. M. P. XXX. sive milliaria vetera 30. per 777. multiplicavi, productumque per 3666. divisi, ex *Quoto* facile intelligam illa M. P. XXX. æquivalere nostris 6. milliaribus cum excessu 1314. hexapedarum. Hanc reductionis methodum tenui, & experimentis comprobavi in alio opusculo meo, cui titulus: *In Romanorum iter per Pannoniæ ripam Commentarius geographicus*. Sed visa est Joanni *Severino* hæc methodus paullo artificiosior, quam ut illius usus aliis persuaderi possit. Quamobrem in singulari sua Dissertatione, quam *de modo inveniendi situs veterum Pannoniæ oppidorum anno* 1781. *Posonii* edidit, aliam breviorem, facilioremque (de qua multum lætor) invenit, ac proposuit. Quæ hujusmodi est: omittit reductionem tam Romani, quam nostri milliaris ad hexapedas Viennenses: sed ex hypotesi, quod unum milliare germanicum æquivaleat 4800., vel 4740. passibus Romanis, suadet, ut per alterutrum horum numerorum data ex Itinerario millia passuum dividantur, et sic numerus milliarium germanicorum iis respondens inveniatur. Si quis proinde *Severiniana* potius, quam nostra methodo explorare velit, an in itineribus, quæ mox describam, veteres mensuras, ad inveniendos locorum situs, cum hodiernis rite comparaverim, id per me licebit. Nec enim magnum intercedit discrimen inter magnitudines milliarium germanicorum, quas uterque assumpsimus. Nam 4740. passus Romani efficiunt 3682. hexapedas Viennenses, adeoque 16. tantum hexapedis plures, quam contineat milliare per me assumptum. Ad rem igitur!

Primum iter, quod per *Sabariam* ducit, hujus est tituli: *Iter de Pannoniis in Gallias per mediterranea loca: id est: a Sirmio per Sopianas Treveros usque i*). Primum longissimi hujus Itineris segmentum exponitur hoc modo: A Sirmio Lauriaco M. P. CCCCXXXVII.

Ad nostrum propositum spectat segmenti hujus pars duntaxat prior, quæ est per Pannonias, *a Sirmio* usque *Vindobonam*, & sic habet:

SIRMIO	*Ulmos* . . .	M. P. XXVI.
	Cibalis . . .	M. P. XXXIIII.
	MURSA . . .	M. P. XXII.
	Antianis . .	M. P. XXIIII.
	Sopianis . .	M. P. XXX.
	Limusa . . .	M. P. XXII.
	Silacenis . .	M. P. XVI.
	Valco . . .	M. P. XXVIII.
	Mogetiana .	M. P. XXX.
	SABARIA . .	M. P. XXXVI.
	Scarabantia .	M. P. XXXIIII.
	Muteno . .	M. P. XII.
	VINDOBONA .	M. P. XXII.

Hæc in unum collecta efficiunt M. P. CCCXXVI., id est, nostra 68. milliaria cum nonnullo excessu, qui pro tanto intervallo negligi potest. Hæc ergo fuit antiqui *Sirmii* a *Vindobona* distantia, itinere per *Sabariam* suscepto.

SIRMIUM, splendidissima quondam Pannoniæ Saviæ civitas, immo Pannoniarum quondam metropolis, hodie nonnisi in suis ruderibus apud *Mitrovicʒium* Comitatus Sirmiensis oppidum, Savo flumini vicinum, existit; de quo, præeunte Comite Marsilio, plerisque jam convenit *k*). In Notitia Imperii Occidentis vocatur *Flavia Augusta Sirmium*: *Coloniam* fuisse constat ex Lapide Romano apud Marsilium T. II. Danubii Pannonico-Mœsici p. 105. *Flavia Sirmium* est etiam in Gudii lapide p. 146. n. 6. A *Sirmio* usque *Mursam* colliguntur M. P. LXXII. sive nostra 15. milliaria, quantum nempe a *Mitrovicʒio* usque *Esʒekinum* numeratur. Quodsi a *Mursa* progrediaris *Sabariam*, & hinc *Vindobonam*; reperies ibi M. P. CLXXXVI. confici, hic vero M. P. LXVIII. quorum prior numerus milliarium Romanorum æquivalet nostris 39. posterior autem nostris 14. milliaribus, totidem nempe, quot veredarii *Esʒekino* usque *Sabariam hodiernam*, seu ad *Stein am Anger*, & hinc *Viennam*, per viam hodierni cursus publici computare solent. Id cum ita se habeat, necesse est, ut antiqua *Sabaria* in seu *hodiernæ* fuerit, simulque, ut aliæ intermediæ itineris hujus mansiones in eadem, qua hodie veredarii commeant, via extiterint, aut certe ab hac non longe ab-

i) Itinerar. Anton. cur. Wesseling. p. p. 231. seq.

k) Hunc situm novissime firmis argumentis stabilivit RR. *Salagius* lib. III. de statu Eccl. Pann. p. 292. seqq.

fuerint. Hac igitur observatione præmissa, jam singularum mansionum situm investigare libet.

Situm antiqui *Sirmii*, & conditionem jam indicavi. *Ulmos* autem Itinerarium Antonini sejungit a Sirmio *Millibus Pass.* XXVI. non solum in isto, verum etiam in tribus aliis itineribus, nempe p. 131. 261. & 268. descriptis. Hæc M. P. XXVI. nostris $5\frac{1}{4}$ milliaribus respondent. Ubi igitur hæc desinunt, ibi circiter vicum *Ulmos* stetisse, non temere arbitraberis. *Simlerus* hodie *Iltz* dici scribit *l*) Sed hujus nominis locum vix in tota Sirmiensi provincia reperies. Inter *Sirmium*, & *Ulmos* erant vici duo, *Budalia* nempe, & *Spaneta*. Ac Itinerarium quidem Antonini pag. 131. *Ulmos* habet pro *vico*, sed in Hierosolymitano *Ulmus* est *Mansio*: *Spaneta* vero solummodo *Mutatio*, uti & *Vedulia*, quæ ibidem corrupte pro *Budalia*, vel *Bubalia* scribitur. *Ammianus* meminit publicæ cujusdam *villæ Pistrensis*, vicesimo sexto lapide a *Sirmio* distantis, & quidem, uti apparet, *Mursam* versus: unde non inverisimilis est conjectura *Severini*, hanc villam apud *Ulmos* stetisse.

Post *Ulmos* veniunt *Cibalæ* Millib. Pass. XXIIII., seu 5. nostratibus. In hoc situ hodie occurrit *Vincoviczium* oppidum, cui non desunt vestigia municipii Romani. Habet hic locus etiam alia criteria, quæ *Zosimus* pro situ *Cibalensi* suppeditat. Videlicet pars oppidi in colle est; imminet palus; montes in propinquo sunt. Aperta *Mitrovicium*, seu *Sirmium* versus planicies, quam intersecant fluvii. Addo Inscriptionem *Vinkoviczii* effossam: AEMILIANVS DEC. MVN. CIB. FEC. id est: *Decurio Municipii Cibalensis Fecit m*).

Mursa M. P. XXII. inde scilicet a *Cibalis*, id est, nostris ferme 5. milliaribus a Vinkoviczio. *Mursæ* nomine omnibus jam hodie *Eszekinum* intelligitur, munita in Dravi ripa civitas. Abundat monumentis Romanis. Coloniam eo deduci jussit *Aelius Adrianus* Augustus. Qua de re Stephani Byzantini testimonium auctoritate Romani lapidis firmatum reperies apud *Cl. Ludovicum Mitterpacher*, in Itinere per Poseganam Sclavoniæ provinciam *pag.* 19. Mercatu *Mursam* floruisse prodit sequens Inscriptio, anno 1782. Eszekini eruta:

C. AEMILIVS C. F. SERG. HOMVLINVS
DEC. COL. MVRS. OB HONOREM
FLAMINATVS TABERNAS L. CVM
PORTICIBVS DVPLICIBVS IL. QVIB.
MERCATVS AGERETVR PECV-
NIA SVA FECIT.

---

l) Apud Vesselingium in Not. ad Itin. Ant. p. 232.
m) Apud Salagium lib. III. de statu Eccl. Pannon. p. 155.

Antiana, nunc *Baranyavár*, pagus Efzekino fere quinque milliaribus diffitus, tametfi in tabella curfus publici tantum quatuor numerentur. Favent huic fententiæ adfcripta *Antianis* M. P. XXIII. id eft, noftra circiter 5. & quod in hoc loco via publici curfus *Vindobonam* tendens in duas fcinditur, quarum altera per Danubii ripam, altera per mediterranea Pannoniæ loca ducit. Idem enim erat & *Antianis* fitus, uti conferenti ex Itinerario Antonini hoc, & aliud *pag.* 243. defcriptum itineris fegmentum, dubium effe nequit. Nec defunt pago *Baranyavár* tantæ antiquitatis veftigia. Ipfum hoc nomen innuit vetus quodpiam caftrum ifthic ftetiffe, cujus nonnulla indicia ad præterfluentem *Caraffum* hodieque obfervari poffe, teftatur RR. *Salagius n*).

Sopianas Millib. Paff. XXX. five fex noftris milliaribus, ab *Antianis* removet Itinerarium. Tantundem vero per viam publici curfus eft a pago *Baranyavár* ufque *Quinque-Ecclefias*. Hæc ergo civitas pro *Sopianis* habenda eft: præcipue, cum ex monumentis, etiam ifthic erui folitis, conftet, hunc locum a Romanis quondam habitatum fuiffe. *Sopianas* oppidum vocat *Ammianus*, & ad Pannoniam *Valeriam* fuo tempore fpectaffe innuit *o*). Plura de Sopianis vide apud *Salagium* paullo ante laudatum *p*).

Sequuntur *Limufa*, *Silacena*, *Valcum*: incerti omnia fitus, & obfcuri nominis loca. Sequendo tamen viam publici curfus a Quinque Ecclefiis Vindobonam verfus, altera ftatio eft *Magnum Szigethum (Nagy-Szigeth)* noftris quatuor, fed utcunque magnis milliaribus, diftans a Quinque Ecclefiis. Cum ergo *Limufæ* a Sopianis diftantiam exprimant M. P. XXII. quæ noftris quatuor milliaribus non multo plus efficiunt, opinio mea eft, *Limufam* apud oppidum, arcemve *Szigethum* extitiffe. Eft hic locus ad *Almafium* fluvium, in paludofo, *limofo*que agro fitus: unde fors & *Limufæ* nominis repetenda eft origo. Porro ex ductu itineris, & ex vicinia *Sopianarum* fat clare patet, quanto errore nonnulli Scriptores *Limufam* oppido *Mofonio*, fupra Jaurinum fito, attribuant *q*).

Silacena Millib. Paff. XVI. id eft, noftris 3½ circiter a *Limufa* recedunt, hoc intervallo hodie proficifcenti e *Szigetho* per viam publici curfus nullus pagus, nullum oppidum occurrit. Proxima enim *Szigetho* Statio eft *Iftvandi*, binis tantum milliaribus remota. Hinc autem ufque *Babocfam* tria milliaria numerantur: itaque pagus *Iftvandi* eft *Limufæ*, apud Szigethum pofitæ, propior, *Babocfa* vero remotior, quam ut alteruter hic locus pro *Silacenis* haberi poffit. Unde *Silacenas* medio quodam inter pagum *Iftvandi*, & *Babocfam* loco ftetiffe apparet.

---

n) Lib. IV. de ftatu Eccl. Pannoniæ p. 278.

o) Lib. 28 cap. 1.

p) L. fupr. cit.

q) In hoc errore verfantur *Lazius*, & qui hunc exfcripfit Chorographus celebrium Hungariæ urbium.

Notat *Wesselingius*, hanc mansionem in compluribus tam manuscriptis, quam impressis Itinerarii exemplaribus vocari *Silicenis r*). Fors loco nomen hoc inditum a *Silicum*, quibus abundaverit, copia. Simlerus *Silicenas* interpretatur *Zebd*, & *Valcum Voltz s*); quæ aut conficta, aut non rite descripta esse videntur locorum nomina.

Valcum Millib. Pass. XXVIII. id est, prope sex nostris milliaribus distat a *Silicenis*. Hoc intervallo tametsi via ordinaria per *Brezniczam*, & *Iharos* non perveniatur usque *Canisam* ex loco illo, quem *Silicenis* adsignavimus (Nam a Babocsa usque Canisam numerantur 7. milliaria) suspicor tamen *Valcum* in situ hodiernæ *Canisæ* (*Nagy-Kanisa*) fuisse; adeoque a *Silicenis*, aut forte jam a *Limusa* iter Antonini rectiore, ac breviore quadam via, quam sit hodierna, ad *Valcum* duxisse. Auctor quidem Topographiæ Regni Hungariæ *Canisam* pro *Caroduno* habet: sed hoc esse nequit; quoniam Ptolemæus *Carodunum* prope Muræ in Dravum influentis ostium, adeoque in situ *Legradini* describit.

Mogetiana Mill. Pass. XXX. sive nostris 6. milliaribus, ac nonnihil amplius a *Valco* abest. Hodie a *Canisa*, cui *Valcum* tribuimus, itinere Vindobonensi totidem milliaria numerantur usque *Saladinum*, aliter *Szala-Egerszegh* dictum. Hoc igitur oppidum mihi vetus *Mogetiana*, sive, ut in Cusani Schedis scribitur, *Mogentiana* est. Adjacet fluvio *Sala*, qui huc in ortum fertur, & præterfluens castrum *Szalavdr* in Balatonem lacum se se effundit. *Mogentianam* in Municipiorum numero fuisse memini a me lectum in quodam lapide Pannonico. Sunt, qui civitatem *Salam*, a Ptolemæo in Pannonia Superiore descriptam, isthic stetisse volunt. Sed alium *Salæ* situm ex alio itinere ostendemus.

SABARIA Millib. Pass. XXXVI. id est, nostris 7½ milliaribus a *Mogentiana* separatur. Notat *Wesselingius*, in Blandiano Itinerarii Manuscripto esse tantum M. P. XXXII. quæ proxime æquant nostra 7. milliaria. Hoc sincerius, minusque corruptum esse videtur. Nam, si consulas Summam totius intervalli a *Sirmio* per *Sopianas*, & *Sabariam* usque *Laureacum* in præsenti itinere præfixam, reperies esse M. P. CCCCXXXVII. At si valeat numerus XXXVII., a *Wesselingio* ex codice Regio Parisino, & Neapolitano *Sabariæ* adpositus, jam additione omnium numerorum, qui inter Sirmium, & Laureacum occurrunt, emerget major summa, videlicet M. P. CCCCXLII. Verum esto numerus Vesselingianus retineatur, uti nos quoque retinemus, non adeo tamen magna est in mensuris differentia, ut propterea vel *Mogentianam* Saladino, vel *Sabariam veterem* hodiernæ, *Stein am Anger* dictæ, eripere oporteat; cum tot alia sint, quæ hunc *Sabariæ* situm manifesto confirmant, jam præcedentibus Capitibus a nobis commemorata. Quid quod alioquin nullum alium locum mihi dabis,

---

r) Itiner. Ant. p. 232.

s) Ibidem.

hactenus a nonnullis pro veteri *Sabaria* obtrusum, qui mensuris intervallorum in hoc itinere adscriptis accuratius respondeat? non profecto *Gracium*, non *Sárvár*, non *Sacrum Pannoniæ Montem*, aut pagum quempiam huic monti vicinum. Monumenta Romana, in *Stein am Anger* reperta, & Lapides *Coloniæ Claudiæ Savariæ* nomine conspicuos, capite sequente referemus.

Scarabantia, sive, ut Lapides Romani habent, *Scarbantia* in hoc itinere occurrit medio quodam *Sabariam* inter ac *Vindobonam* loco. Sunt enim utrinque M. P. XXXIIII. id est, nostra septem quam proxime. Haud recte igitur *Lazius*, *Simlerus*, *Cluverius*, nonnullique alii *Scarbantiam* interpretantur hodiernum *Schapring*, Hungaris *Csepreg* oppidum. Istud enim a *Sabaria* solummodo tribus circiter, a *Vindobona* vero facile undecim milliaribus distat, ideoque medium quasi inter has duas civitates locum minime tenet. Immo est extra viam quoque publici cursus, a *Sabaria Vindobonam* tendentis. Transit autem hæc via per *Sopronium*, germanis *Oedenburg*: quo etsi a *Sabaria* sex tantum milliaria, a Vindobona autem octo hodie numerari soleant, ex dimensionibus tamen per Christophorum *Jordan* institutis certum est, sex illa ferme istis octo paria esse, adeoque civitatem *Sopronium* pro *Scarbantia* tuto accipi posse *t*). Confirmant hanc sententiam monumenta Romana, quæ *Sopronii* erui solent, quorumque nonnulla *Lazius*, & *Marsilius* edidere *u*). Conjecturæ Cuspiniani, qui *Sopronium* sub *Honorio* Augusto surrexisse, & in hujus memoriam a Germanis *Ehrenburgum* vocatum fuisse autumat, nihil deferendum est. Teutonicum enim *Sopronio* nomen nunquam *Ehrenburg*, verum *Oedenburg* fuit, quod hodieque manet, atque oppidum in *Desertis* positum significat: id quod *Scarbantiæ*, quam Plinius in *Bojorum Desertis* locat, optime convenit. Porro *Sopronii* nomen, sub Hungaris duntaxat enatum, posteriores quidam scioli in *Sempronium* depravarunt, urbisque originem continuo alii ad quemdam *Cajum Sempronium Secundinum*, Norici, uti volunt, & Pannoniæ Superioris Præsidem; alii ad *Sempronium Tuditanum*, Istrorum, & Pannoniorum, veluti fabulantur, domitorem, atque coloniæ Romanæ huc deductæ auctorem; immo quidam ad *Apronianum*, sub Valentiniano Pannoniæ primæ Præfectum, retulerunt *u*). Quæ meræ nugæ sunt, & inanes in verbis lusus. Veriora quippe nos edocet Inscriptio Lapidis, quæ, ut supra dictum est, *Scarbantiam* vocat *Municipium Flavium Augustum*, non vero coloniam aut *Sempronianam*, aut *Apronianam*.

Mutenum hoc itineris ductu Millib. Pass. XII., quæ nostra 2½ circiter milliaria efficiunt, a *Scarabantia* segregatur. Hinc apparet, situm fuisse inter *Grosshöfflein*, & *Wimpassing*, circa vicum *Miledorf*, uti existimat Jordan *x*).

t) P. III. Adpar. Geogr. p. 106.
u) Vid. Diss. de Colon. Rom. in Pann. p. 82. seq.
x) L. supr. cit. p. 115.

Non recte itaque *Cluverius*, & *Cellarius* nomine *Muteni* intelligunt hodiernum *Mosonium*, germ. *Wiselburg*, quod prope Danubium est, magisque convenit civitati *Flexo*, cujus *Ptolemæus* in Pannonia superiore infra Carnuntum, & Itinerarium Antonini in itinere, ab Arrabona Carnuntum descripto, meminere.

Vindobona Millib. pass. XII., seu nostris ferme quinque milliaribus sejuncta, hodie, ut omnibus notum est, *Vienna* nuncupatur. Sub Romanis in ordine *Municipiorum* illam fuisse, constat ex Inscriptionibus a Lambecio vulgatis. Plinius aliter *Juliam* vocat, Ptolemæus *Juliobonam*, sed primigenio nomine *Vinda* erat, inde usitatior postmodum appellatio *Vindobona*, uti jam alibi diximus.

Itineris hujus, in quod modo commentati sumus, a *Sirmio* usque *Vindobonam* descripti, segmentum unum, quod est *a Sabaria Vindobonam*, extat in Itinerario Antonini etiam seorsim expressum, nempe p. 266. sed hoc modo:

A SABARIA VINDOBONA M. P. LXXXVIII. *sic*:

Scarabantia . .	M. P. XXXIIII.
Muteno	M. P. XVIII.
Vindobona . . .	M. P. XXXVI.

En mansiones easdem, sed cum numeris intervallorum, quanto majoribus, quam antea! Unicus numerus M. P. XXXIIII., qui *Scarabantiæ* a *Sabaria* distantiam notat, invariatus manet: & *Muteni* a *Scarabantia*, & *Vindobona* a *Muteno* distantia longe aliis modo numeris designatur. Quænam hujus discriminis ratio putanda est? silet *Wesselingius*, atque solum ex *Hieronymo Surita* notat, *has quatuor mansiones ordine eodem p. 233. a Sirmio Lauriacum diversis numeris interjici y)*. *Jordan* vero arbitratur, inter *Scarabantiam*, & *Vindobonam* duas fuisse diversas Mansiones, quibus commune *Muteni* nomen erat, scilicet unam circa *Miledorf*, alteram in vico *Dundelskirchen* ad lacum *Peisonem*. In priore itaque itinere viam breviorem per *Mutenum* in *Miledorf* situm describi, in hoc autem a *Scarabantia Vindobonam* circuitum fieri per aliud *Mutenum* in *Dundelskirchen* positum, existimat z). Et vero nisi hæc aut similis interpretatio admittatur, necesse erit, ut numeros culpa Librariorum corruptos cogitemus. Cæterum inter *Scarabantiam*, & *Vindobonam* reapse non unam, sed plures fuisse vias publicas, ac militares, easque a recto itinere multum deflectentes, ostendit sequens iter, ex eodem Antonini Itinerario excerptum a), quod hujusmodi est:

---

y) Pag. 261.
z) Jordan. l. supr. cit. P. III. p. 103.
a) Pag. 361.

ITER A VINDOBONA POETOVIONE M. P. CLXXXIV. *sic*:

Aquis . . .	M. P. XXVIII.
Scarabantia .	M. P. XXXI.
Sabaria . . .	M. P. XXXIIII.
Arrabone . .	M. P. XX.
Alicano . . .	M. P. XL.
In medio Curta.	
Pœtovione . .	M. P. XXXI.

En circuitum viæ militaris a *Vindobôna Scarabantiam* per Manſionem *Aquis* dictam Millib. paſſ. LIX. quæ faciunt noſtra 12. milliaria, & aliquanto amplius. Cluverius nomine *Aquarum* iſthic intelligit *Badenas*, oppidum Auſtriæ, ab *Aquis calidis* celebre. Conſentit *Weſſelingius*; ſed cum *Badenæ* fere non plus quam XVIII. Millib. paſſ. ſive noſtris quatuor circiter milliaribus a Vindobona removeantur, exiſtimat, ſcriptionis vitio huic numero unum X. acceſſiſſe *b*). In eandem abit ſententiam *Jordan*, qui tamen ſimul addit, illa M. P. XXXI. quæ hic ab *Aquis Scarabantiam* numerantur, ſat apte congruere *Badenarum* a *Sopronio* diſtantiæ *c*) At numerus M. P. XXXIIII., qui in prioribus duobus itineribus notabat *Scarabantiæ* a *Sabaria* diſtantiam, in iſto quoque itinere nihil variat, ac proinde nihil eſt, quod adverſum ſitus utriusque hujus civitatis jam ſtabilitos faciat.

Nunc quænam difficultates in determinando reliquarum hujus itineris Manſionum ſitu occurrant, videamus. A *Sabaria Pœtovionem* continuandum eſt iter: ſed an ubivis per hodiernam viam publici curſus, neceſſe eſt, ut antea exploremus. Numeri Manſionibus inter *Sabariam*, & *Pœtovionem* adpoſiti, ſi colligantur in unum, efficiunt M. P. XCI., id eſt, noſtra 19. milliaria, & fere dimidium: jam vero in tabella hodierni curſus publici ab hodierna *Sabaria* uſque *Pœtovionem*, quæ civitas nunc *Petovium*, germ. *Petau* vocatur, non plura quam ſeptendecim milliaria numerantur per ſequentes ſtationes: *Sabaria* uſque *Körmendinum* 3. hinc ad *Levö* 2. hinc *Bacſam* 2. hinc ad inferiorem *Lendvam* 2. hinc *Cſakatornyam* 2. hinc *Varasdinum* 2. hinc ad *Sauritſch* 2. hinc *Petovium* 2. Summa efficit 17. milliaria. Cum ergo hæc via brevior ſit, neceſſe eſt, ut altera illa quibusdam in locis ab hac deflexerit.

Jordan arbitratur viam Itinerarii Antonini mox a *Körmendino* deflexiſſe verſus oppidum *S. Gothardi*, & hinc per *Racospurgum* duxiſſe *Petovium d*). Cui

b) Ibid. in Not.

c) Loco cit.

d) Loco cit. p. 103.

opinioni non invitus accedo. Hac igitur via investigabimus Mansiones post *Sabariam* occurrentes.

Arrabone Mansio millib. pass. XX., seu nostris 4. milliaribus, & nonnihil amplius, removetur a *Sabaria*. Hanc mansionem non esse confundendam cum civitate *Arrabona*, in situ hodierni *Jaurini* quondam posita, admonet ipse ductus præsentis itineris, & intervallum *Millib. pass.* XX. definitum, quo a *Sabaria* distat. Proxima nunc *Sabariæ* statio eunti *Petovium* occurrit *Körmendinum*, fluvio *Arraboni* adsitum. Veredarii usque huc nonnisi tria milliaria numerant. Hæc nostro calculo valerent antiqua *M. P. XIV.* tantum, si nempe singula essent, uti alias adsumpsimus, 3666. hexapedarum Viennensium. Verum *Jordan* viam publicam a *Sabaria* usque *Körmendinum* dimensus testatur longam esse 15150. hexaped. *e*) quæ proinde longitudo quatuor milliaria nostra non tantum æquat, verum etiam aliquantum superat, adeoque æquivalet *Millib. pass. XX.* Mansionem itaque *Arrabone* dictam in situ hodierni oppidi *Körmend* stetisse admodum probabile est. Quod *Jordan* de mutato isthic *Arrabonis* antiquo alveo, ac transitu vetere *Arrabonis* media velut hora infra *Körmend*, inter vicos *Némesfalu*, & *Monar - Szecsüd*, scribit; mera conjectura est, nullo sat antiquo documento firmata.

Alicanum Millib. p. XL., id est, nostris milliaribus octo, ac fere dimidio distans ab *Arrabonis* Mansione, sive ab hodierno *Körmendino*, non aliud est verisimilius, ac *Racospurgum*, aliter *Rackerspurgum. Cluverius Rackelspurgum* vocat,* censetque in Itinerario Antonini *Raclitanum* pro *Alicano* rescribendum esse, idque eo magis, quod nonnulla hujus Itinerarii exemplaria eundem locum vocent Hilicanum, alia vero *Ileelicanum*. Verum conjecturam hanc nullius esse momenti colligo e Scriptoribus medii ævi, qui hoc oppidum non *Rakelspurgum*, immo nec *Rakerspurgum*, sed potius *Ratgerspurgum*, id est, *Ratgeri burgum* adpellant *f*). Inscriptiones Romanas isthic repertas vulgavit Lazius lib. XII. de Repub. Rom.

In medio Curta, *Patovione* M. P. XXXI. Hæc millia passuum, quæ nostra 6. milliaria, ac fere dimidium efficiunt, non *Curtæ*, sed præcedentis *Alicani* a *Patovione* distantiam, itinere per *Curtam* suscepto, indicant. Jordan hanc Itinerarii phrasin; *in medio Curta*; hunc in modum explicat: „ Romana, inquit, „ Itineraria solent ea loca in medio vocare, quæ non in ipsa via, sed haud „ procul ex parte jacent: itaque non acceduntur, sed prætervehuntur: unde

e) Ibid

f) Vid. vetus Rationarium Styriæ, per Helwicum Thuringum, Ottocari Regis Bohemiæ, Ducisque Austriæ & Styriæ, & Marchionis Moraviæ Notarium, conscriptum; in quo diserte *Ratgersp. rg* pro *Rackerspurg*. Extat illud in Cæs. Bibl. Vindob. & recensetur a Lambecio lib. II. ejusd. Biblioth. cap. 4. editionis primæ.

„ *Curta* viciniæ *Tsakaturni*, & planiciei ibidem fertili conveniret „ *g*). Ipse vero sic existimo: quoniam inter *Alicanum*, & *Pœtovionem* longe major distantia ponitur, quam sit inter *Racospurgum*, & *Petovium*, idcirco viam Romanam militarem, quæ in præsenti itinere describitur, non recta, sed circuitu per *Curtam* facto, duxisse. Scriptum vero est: *Curta in medio*: tum, ut hanc mediterraneam *Curtam* ab altera, quam Ptolemæus in ripa Danubii primam inter civitates Pannoniæ inferioris recenset, discernas; tum vero ut eandem in medio duorum fluviorum *Muræ* nimirum, ac *Dravi* stetisse intelligas. Cum nullus intervalli numerus *Curtæ* adponatur, difficile est conjectare, cuinam ex hodiernis in ea regione oppidis, aut pagis tribuenda sit. Interea *Luetenbergam* pro *Curta* sumere liceat. Veterem *Pœtovionem* ab hodierno *Petovio* situ non differre, omnibus certum est. Est hæc civitas in finibus Styriæ, & Croatiæ, seu veteris Norici, & Pannoniæ: hinc, licet ad Styriam hodie pertineat, antiquis tamen temporibus modo Pannoniæ, modo Norici urbibus adscribebatur. *Flavianarum partium Duces*, inquit Tacitus *h*), *Petovionem in hiberna Tertiæ decimæ legionis convenerant*: *illic agitavere*, *placeretne obstrui Pannoniæ Alpes*, *donec a tergo vires universæ consurgerent*; *an ire cominus*, *& certare pro Italia constantius foret.* Eadem urbs Ptolemæo *Petovium* dicitur, locaturque inter civitates Pannoniæ superioris. At Ammianus Marcellinus *Petobionem* vocat *oppidum Noricorum*, refertque eo venisse Constantium Augustum ad comprehendendum Gallum Cæsarem *i*). Mentio ibidem fit Palatii extra muros *Petovionis* positi; unde priscam hujus urbis celebritatem conjicere possis. Hæc de itinere a Vindobona *Sabariam*, & hinc *Pœtovionem*. Extat vero etiam alterius itineris a *Pœtovione Sabariam*, & hinc usque *Carnuntum* descriptio. En illud rursus ex Antonini Itinerario pag. 262.

ITER A POETOVIONE CARNUNTO M. P. CLXXIIII. *sic*:

Halicano . . .	M. P. XXXI.
Salle	M. P. XXX.
Sabaria	M. P. XXXI.
Scarabantia . .	M. P. XXXIIII.
Carnunto . . .	M. P. XXXVIII.

Inter *Pœtovionem*, & *Halicanum* nulla hic quidem mentio est *Curtæ*, per hanc tamen mansionem rursus viam describi, apparet ex eadem *Halicani* a *Petovione* distantia, nempe M. P. XXXI. At vero inter *Halicanum*, & *Sabariam*

g) Lib. sup. cit. P. II. p. 113.
h) Hist. lib. III. cap. 1.
i) Hist. lib. XIV. cap. XI.

non mansio *Arrabone*, ut in præcedenti itinere, sed *Salle* nominatur, ab *Halicano*, sive *Racospurgo* distans M. P. XXX. a *Sabaria* autem M. P. XXXI., adeoque medio quasi utrinque loco.

Salle Itinerarii coruptum nomen est pro *Sala*, quæ secundum Ptolemæum fuit civitas Pannoniæ Superioris, enumerata cum *Petovio*, & *Savaria*. Hodie pagus illic est, *Szala feje* Hungaris dictus, id est *Salæ* caput; ad fontes enim fluvii *Salæ* jacet, æquo ferme intervallo inter *Racospurpum*, & *Sabariam*. Meminerunt hujus loci Annales Hungarorum, primum in rebus *Andreæ I.* Regis in hæc verba: *Sequenti vero anno Cæsar* (Henricus III.) *cum magna multitudine bellatorum venit in Hungariam juxta fontes rivorum Zalæ & Zalicæ k*). Rursusque in rebus Salomonis: *Porro eo tempore Rex natalem celebravit in loco, qui dicitur geminum castellum; deinde venit Zalam, ubi Marchart Dux Theutonicorum, & Wid instigarunt Regem, ut Ducem debellaret l*).

Sabaria. Ad hoc nomen in præsenti itinere notat *Wesselingius*, in MSS. esse corrupte *Savavia;* in aliis *Sattaria*, in nonnullis *Sauciva*, quin & *Savaivia*: corrigi vero posse ex Ravennate, apud quem lib. 4. cap. 19. legitur: *Salla, Aravona, Savaria.*

Scarabantia rursus cum M. P. XXXIIII. inde a *Sabaria*. Nihil ergo dubitandum de Soproniensi *Scarabantiæ* situ.

Carnunto distabat *Scarabantia* Millib. pass. XXXVIII., id est, nostris octo milliaribus. Tantumdem vero distat & *Sopronium* a *vico Petronellæ*, ubi luculenta *Carnunti* rudera etiamnum reperiuntur. Hunc situm *Carnunti* pluribus argumentis occasione alterius *Itineris per Pannoniæ ripam*, ex Itinerario Antonini excerpti, & illustrati comprobavimus. Porro inter Scarabantiam, & Carnuntum intercessisse Mansionem *Ulmum* ex Tabula Peutingeriana, aliter Theodosiana dicta, discimus, ubi a Pœtovione *Sabariam*, ex hac vero Carnuntum, sic describitur iter:

---

k) Joann. de Thurocz P. II. Chron. cap. 43. Opinatur Cl. *Katona* T. II. hist. Reg. Hung. p. 56. *Zelicam* olim dictum esse fluvium, qui nunc *Leitha* vocatur, & ab eo *Kismartonium* accepisse nomen Slavicum *Zelezne Mesto*, quod *Ferream Civitatem* significat, perinde, ac in germanico *Eisenstadt*. Sed conjectura hæc nequit admitti; *primo:* quia fons fluvii *Leithæ* procul distat a fonte fluvii *Salæ*, cum tamen e supra laudatis Chronici verbis constet, fontes rivorum *Zalæ*, & *Zelicæ* fuisse vicinos. *Secundo:* quia *Zelica* idem plane rivus est, qui aliter *Zelyz* vocabatur, nomenque dedit loco *Zelyzia*, in quo *Atha* Palatinus Monasterium, & Abbatiam in honorem S. *Jacobi* fundavit, & quæ nunc vocatur *Abbatia S. Jacobi de Silisio*, estque in Comitatu *Saladiensi*, non autem in *Sopronienst*, ubi *Kismartonium*.

l) P. II. Chron. Thurocz. cap. 52.

PATAVIONE *ad Vicesimum*	. .	XX. intellige M. P.
Arrabone	. . .	XLIII.
Sabarie	. . .	XX.
Scarabantio	. .	XXXIII.
Ulmo	. . . .	XXV.
Carnunto	. .	XIII.

Via hujus itineris *Petovio* usque *Sabariam* congruit viæ hodierni cursus publici. Distantia enim harum duarum civitatum efficit M. P. LXXXIII., quæ valent nostra 17., immo prope 18. milliaria, quot reipsa conficiuntur, si *Petovio* per *Varasdinum*, ac per stationes reliquas, jam supra descriptas, ad hodiernam *Sabariam* deveharis, tametsi in Tabella Veredariorum tantum 17. numerentur. Discriminis enim ratio est, quod inter *Körmendinum*, & *Sabariam*, etsi facile quatuor sint mediæ magnitudinis milliaria, nihilominus pro tribus tantum adsumantur, uti jam alias monui.

Nova autem in hoc itinere se nobis offert Mansio, vel Mutatio. Ad *Vicesimum* dicta, quod nempe *vicesimo lapide*, sive Millib. pass. XX. a *Petovione* civitate fuerit disjuncta. Hoc intervallum respondet nostris 4. milliaribus modico cum excessu. Hæc ipsa vero est *Varasdini* a *Petovio* per viam publibi cursus in hanc partem, qua *Sabariam* commeatur, distantia. *Varasdinum* ergo fuit locus ad *Vicesimum* dictus, vel certe proxima hujus civitatis villa, in qua sunt thermæ, ævo Constantini Magni *Aquarum Jasarum* nomine celebres, quarum memoriam conservat etiamnum Epigraphe Lapidis Romani, *Capite I. hujus Libri* descripta. Idem locus aliter, & *Aqua Viva* fuit adpellatus, uti colligo ex alio itinere, *pag.* 130. Itinerarii Antonini relato, in quo proxima infra *Patavionem* Mansio vocatur *Aqua viva*, perinde cum distantia M. P. XX.

Sequitur Mansio *Arrabone* Millib. pass. XLIII., id est, 9. nostris milliaribus a Mansione *ad Vicesimum* dissita. Totidem hodie numerant Veredarii a *Varasdino* usque *Körmendinum* per stationes *Csakatornyam*, *Lendvam inferiorem*, *Bacsam*, & *Lövö*. Nihil ergo ambigendum est, quin ut Itinerarii Antonini, sic & Tabulæ Theodosianæ Mansio *Arrabone*, a transitu per fluvium *Arrabonem* dicta, *Körmendino* congruat.

Sabaria rursus hic inter *Arrabonem*, & *Scarabantiam* est, uti in alio itinere supra descripto. Nec numeri magnopere variant, nam quod *Scarabantio* (rectius *Scarabantiæ*) mille passibus minus isthic adscriptum sit, tantilla differentia *Scarabantino* apud *Sopronium* situi nihil officit.

Inter *Scarabantiam*, & *Carnuntum* Tabula nominat *Ulmum*, inde XXV. hinc vero XIII. millib. pass. distantem mansionem. Fuerunt ergo in Pannoniis binæ mansiones, commune *Ulmi* nomen habentes: una videlicet in Pannonia inferiore inter *Sirmium* & *Cibalas*, uti supra vidimus; altera vero in Pannonia su-

periore, *Carnunto*, quam *Scarabantia* vicinior. Posterioris hujus *Ulmi* vestigia *Cluverius* arbitratur extare in pago *Ilmiz*, ad lacum Nisiderienfem posito. Sed vereor, ne huic sententiæ sola nominum similitudo, quæ persæpe fallit, patrocinetur. Certe spectatis ejusdem *Ulmi* tam a *Scarabantia* (*Sopronio*) quam a *Carnunto* (*Petronellæ* vico) intervallis, verisimilius est, Mansionem istam oppido *Prugæ* (*Bruck an der Leitha*) convenire. Favent nostræ opinioni monumenta Romana, quæ isthic eruuntur, a *Lazio* descripta, & erronee ad aliam mansionem, *Quadrata* nuncupatam, relata *m*). Profecto *Quodratis* hic locus adsignari nequit, cum certum sit ex Itinerario Antonini, *Quadrata* inter *Arrabonam*, & *Flexum*, id est, prope, vel in ipso vico *Ötevény* (*Hochstraß*) extitisse. Hæc ad iter Tabulæ.

Supersunt in Itinerario Antonini duæ adhuc viæ, quarum caput est *Sabaria*. Ambæ tendunt ad ripam Danubii, in qua legiones Romanæ hybernabant; & altera quidem *Bregetionem*, ubi Prætorium erat Legionis I. Adjutricis: altera *Acincum*, ad Prætorium Legionis II. itidem Adjutricis, Piæ, Fidelis. Quænam igitur utrobique mansiones, & quo situ hodierno, percurrendæ fuerint, exploremus. Prior via militaris *pag*. 262. hunc in modum describitur.

A SABARIA BREGETIONE M. P. CII. *sic*:

Bassiana	. .	M. P. XVIII.
Mursella	. .	M. P. XXXIIII.
Arrabona	. .	M. P. XX.
Bregetione	. .	M. P. XXX.

In hoc itinere *Bassiana* tantum, & *Mursella* sunt, de quarum situ ambigitur. *Sabariam* enim hodieque nomen retinere, jam satis superque probatum est; *Arrabonam* vero esse hodiernum *Jaurinum*, & *Bregetionem* in pago *Szöny* prope *Comaromium* stetisse, alias demonstravimus, Commentario videlicet geographico in Romanorum iter per Pannoniæ Ripam *P. I. p* 111. & 117. Itaque inter hodiernam *Sabariam*, & *Jaurinum* quærendi veniunt situs Mansionum *Bassianæ*, & *Mursellæ*. Distat vero hoc itinere *Sabaria ab Arrabona Millib. pass. LXXII.*, id est, nostris 15. milliaribus cum nonnullo excessu. Hoc iter non duxisse per viam hodierni cursus publici certum est, nam hæc per *Körmend*, *Vasvár*, *Türje*, *Simegh*, *Salomon*, *Papam*, ac *Thétt* circuitu facto, usque *Jaurinum* 20. milliaria conficit. At neque hujus itineris fuisse videtur brevior altera, quæ per *Szanat*, *Szelesţe*, *Niczk*, *Szil*, *Egyed*, *Szarkavár*, & *Mésö* ducit; hac enim via tantum octo, summum decem milliaria a *Sabaria* usque *Jaurinum*

m) Lib. 12. de Republ. Rom. sect. 3. cap. 6.

vulgo numerantur. Ergo *Sabarienſe* Antonini Iter tranſeundo *Baſſianam*, & *Murſellam* per alia circuivit loca, dum *Arrabonam* tenderet. Hæc autem opinione mea fuere *Cſepregh*, & *Cſorna*. Itaque

Baſſiana, quæ a *Sabaria* millib. paſſ. XVIII., ſeu noſtris circiter 3½ milliaribus *Jaurinum* verſus recedit, mihi eſt hodiernum oppidum *Cſepregh*, ſeu *Schapring*, quod nonnulli propter monumenta Romana, quæ ibi erui ſolent, falſo exiſtimarunt *Scarabantiam* fuiſſe. Non eſt hæc *Baſſiana* confundenda cum altera paullo celebriore, quam *Ptolemæus* in Pannonia inferiore, & Itinerarium Antonini in alio itinere, nempe *pag*, 131. inter *Sirmium*, ac *Taurunum* poſitam commemorat.

Murſellam Millib. paſſ. XXXIII., id eſt, noſtris fere ſeptem milliaribus a *Baſſiana*, ſive *Cſeprego*, ab *Arrabona* autem, ſeu *Jaurino* M. P. XX. quæ noſtra quatuor æquant, immo aliquantum ſuperant, diſſitam, oppido *Cſornæ* adjudico. Fuit olim alia quoque *Murſella*, quam *Ptolemæus* in Pannonia inferiore locat, quamque Itinerarium Hieroſolymitanum *Merſellam*, Tabula vero Theodoſiana *Murſam minorem* adpellat.

Poſtremum iter *Sabarienſe* in laudato Itinerario *pag*. 263. ita exponitur:

A SABARIA ACINCO M. P. CLXVIII. SIC:

Meſtrianis . .	M. P. XXX.
Mogentianis .	M. P. XXV.
Cæſariana . .	M. P. XXX.
Oſonibus . . .	M. P. XXVIII.
Floriana . . .	M. P. XXVI.
Acinco . . .	M. P. XXX.

Terminus hujus itineris *Acincum* hodierno nomine eſt *vetus Buda*. Qui ſitus in Commentario ſupra memorato tot argumentis comprobatus eſt, ut nullo novo egeat. *M. P. CLXVIII.*, quæ hic a *Sabaria* uſque *Acinum* numerantur, valent noſtra facile 35. milliaria, immo nonnihil ſuperant, uti recte obſervat Joannes *Severinus*. At quis tam procul, inquit ille, *Sabariam Buda* abeſſe dicet *n*)? Nemo, fateor, quicunque mutuam harum civitatum diſtantiam aut recto calle, aut per viam hodierni curſus publici dimenſus fuerit. Hac enim via, etſi non omnino rectiſſima, nonniſi 29. milliaria, adeoque tantum M. P. CXXXIII. circiter, conficiuntur. En ſtationes Veredariorum, adpoſitis milliaribus! *Körmend* 3. *Vasvár* 2. *Szalabér* 2. *Simeginum* 2. *Tapolcza-fö* 3. *Nagy-Vaſony* 3. *Veſprimium*

n) Diſſert. de modo inveniendi ſitus veterum Pannoniæ Oppidorum p. 28.

mium 2. *Palota* 2. *Alba Regalis* 1. *Velencze* 2. *Marton Vásár* 2. *Tettény* 2, *Buda* 2. Quid igitur? an idcirco vel *Sabaria*, vel *Acinci* situm, alias jam determinatum, in dubium vocare, aut certe nostram, qua veteres mensuras cum hodiernis conferimus, methodum ceu erroribus obnoxiam, subito deserere nos oporteat? Neutrum profecto: sed potius nonnullæ hujus itineris Mansiones extra viam nunc descriptam investigandæ sunt. Intervallum enim justo majus inter *Sabariam*, & *Acincum* non aliunde, quam a nonnullis viæ militaris, in hoc itinere descriptæ, *diverticulis* repeti debet. *Diverticula* hujusmodi mox indicabimus.

Mestrianis prima est in præsenti itinere *Mansio* millib. pass. XXX. seu nostris sex milliaribus, & aliquanto amplius a *Sabaria* recedens. Reperio extra viam hodierni cursus publici binos pagos, quibus nomen est *Mesteri*, ambos prope montem *Ság*, non longe ab oppido *Dömölkino*, sed ab *hodierna Sabaria* sex facile milliaribus nostris in hanc partem, qua Sabariensibus Budam versus iter esse potuit, semotos. Non tantum ergo ex nominum adfinitate, verum etiam ex intervallorum comparatione arguo, hunc ipsum fuisse veteribus *Mestrianis* situm. Nomen loco inditum a quopiam *Mestrio* vel conditore, vel possessore. *Mestriam* enim familiam extitisse apud priscos Romanos certum habeo ex coævis monumentis. Complures *Mestrii* cum variis cognominibus occurrunt in lapidum Inscriptionibus apud Gruterum. Quin & ipse Pannonicos inter lapides invenio unum, cui inscribitur *Mestrius Florus.* En Epigraphen votivam ad Eszekinum ex ruderibus Mursæ anno 1784. erutam:

SILVANO SILVESTRO SACRV.
MESTR. FLOR. V. S. L. M.

Mestrii Flori, Consularis viri, meminit Suetonius in vita Vespasiani Augusti *cap.* 22. hæc scribens. *Mestrium Florum Consularem*, Vespasianus *admonitus ab eo*, *plaustra potius*, *quam plostra dicenda*; *die postero Flaurum salutavit* o).

De *Mogentianis*, quibus hic adduntur M. P. XXV., id est, nostra quinque milliaria cum dimidio circiter, ita *Wesselingius*: *Hanc*, inquit, *nisi in Itinerario*, *nusquam legere memini. Bertius cum Ptolemæi Magniana*, *nullo usus argumento*, *componit. Adduntur præterea in quibusdam MSS. & Lugdunensi exemplari M. P XXXV.*, *aliis ut Vaticano*, *& margine Fabriciani libri*, *vulgatos numeros retinentibus* p). Idem *Wesselingius* cum plerisque aliis has *Mogentianas*,

o) Non recte Cl. P. *Katancius*, qui eandem Inscriptionem in Dissertatione de Columna milliaria ad Eszekum reperta. *pag.* 88. edidit, non recte, inquam, literas MESTR dispunxit in MES TR legitque *Messium Trajanum.* Cognomen *Flori*, quod sequitur, admonere potuit, non esse dispungendum, quod præcedit.

p) Pag. 263. in Not.

F

&, quam alio in itinere vidimus *Mogetianam*, pro una eademque Mansione habet, tametsi magnum sit in intervallo a *Sabaria* discrimen: hoc enim inde ortum censet, quod in altero hoc itinere via circumducitur per *Mestrianas q*). En consentientem nobis doctissimum Itinerarii Antonini editorem, & commentatorem. Quis tamen locus hodie *Mogentianis* respondeat, silentio præterit. Nos ductu alterius itinetis, a *Sirmio* videlicet *Sabariam* descripti, hanc mansionem *Saladino*, aliter *Szala-Egerszeg* dicto, adscripsimus. Hinc vero patet, quanto circuitu hoc iter duxerit, si prius ad pagum *Mestri*, dein ad oppidum *Szala-Egerszeg* diverterat.

Cæterum reliquas hujus itineris mansiones jam in via hodierni cursus publici investigare licebit. Reliqui enim numeri, post *Mogentianas* usque *Acincum* adscripti, non plus efficiunt, quam *M. P. CXIV.* id est, nostra circiter 24. milliaria, quot reipsa facile sunt ab oppido *Szala-Egerszeg* usque *Budam veterem.* Jam igitur de *Cæsariana*, quæ nunc sequitur, videamus.

Cæsariana millib. pass. XXX. id est, intervallo nostrorum sex milliarium, ac dimidii circiter a *Mogentianis* removetur. Hoc intervallum ab oppido *Szala-Egerszeg* pertingit usque *Tapoltza-fö* stationem Veredariorum, *Budam* tendentium. Hic ergo loci extiterit *Cæsariana*, seu *Cæsarea* (sic enim in omnibus fere exemplaribus, excepto Regio Parisino, legitur, monente Wesselingio, qui tamen in editione sua Parisinum secutus est). Neque locus iste destituitur vestigiis tantæ antiquitatis: vidi ipse aliquot abhinc annis apud D. *Kazzay* Pharmacopœum Debrecinensem, hexagonam tesseram ex ære, quam possessor adfirmabat in *Tapoltza-fö* inventam, hac inscriptione insignem:

SIBILLA VNGVENTARIA
LIBERTA SEPT. SEVERI IMPE. VENDIT
CROCOMAGMA IN . . . RHISPIA.

Hoc monumento prælucente arbitror *Cæsarianam*, sive *Cæsaream* Pannoniæ non aliam fuisse, quam *Rhispiam.* Suadet hoc ipse quoque Ptolemæus, qui *Rhispiam* hoc ipso fere situ infra *Savariam* inter civitates Pannoniæ superioris enumerat; suadent idem exempla quoque complurium aliarum in diversis Provinciis urbium, quæ sub Romanis *Cæsareæ* adpellatæ sunt, vel retento simul, vel abolito antiquiore nomine suo. Ita legitur *Cæsarea Antiochia Pisidiæ*, *Cæsarea Bithyniæ*, *Cæsarea Cappadociæ*, de qua Plinius: *Sub monte Argæo*, inquit, *Mazaca, quæ nunc Cæsarea nominatur r*) Non igitur illorum sententiæ subscribo, qui Vesprimium pro *Rhispia* habent. Quam quidem sententiam alio etiam ex

q) P. 232.
r) Hist. nat. lib. VI. cap.

capite rejiciendam autumo: quia nempe situs *Vesprimii* in eam Pannoniarum partem cadit, quæ sub Romanis vocabatur *Pannonia inferior*, cum tamen ex Ptolemæo constet, Rhispiam fuisse urbem *Pannoniæ superioris.*

A *Cæsariana* ad mansionem *Osonibus* dictam sunt M. P. XXVIII., seu sex nostra milliaria. Tantundem spatii est a *Tapoltza-fö* ad pagum *Eskö*, qui medio quasi loco inter *Vesprimium*, & *Palotam* situs est. In pago *Eskö*, quem pro *Osonibus* habeo, inventæ sunt anno 1785. duæ Tabulæ æneæ, quas vulgo *Tabulas honestæ missionis* vocant Antiquarii. Earum Inscriptiones RR. Ludovicus *Csapodi*, Ecclesiæ Vesprimiensis Canonicus, mense Decembri ejusdem anni ad me transmisit; sed ipsum Autographum *Viennam* translatum est, ubi in prædivite sacræ Antiquitatis thesauro Cæsareo adservatur. Pertinuerunt illæ Tabulæ ad militem Pannonium, nomine *Vrsionem*, *Busturionis* Filium, gente *Azalum*, qui postquam XXV. stipendia in Cohorte II. Alpinorum fecisset, ab Imperatore *Antonino Pio* honestam missionem, civitatem Romanam, jusque connubii obtinuit, cum pluribus aliis equitibus, & peditibus diversarum Alarum, & Cohortium, quæ tunc in Pannonia superiore sub *Claudio Maximo* Legato constitutæ erant. Nomina *Alarum*, & *Cohortium* illarum jucundum erit cognoscere ex ipsis Inscriptionibus, quas Libro III. hujus operis reservamus.

Floriana millib. pass. XXVI. distat ab *Osonibus*. Hoc spatio, quod quinque nostra milliaria, & nonnihil amplius valet, a pago *Eskö* per *Palotam*, & *Albam Regalem* pervenitur ad vicum *Velencze*, cui proinde *Floriana* mansio tribuenda esse videtur. Hic loci in Curia D. *Mesztlényi* Judicis Nobilium vidi lapidem Romanum muro insertum, ex quo sequens exscripsi Epitaphium:

AVETA ADNAMATI
F. AN. LI. H. S. E.
M. VLPIVS CASSIVS
MATRI
T. M. P.

In superioris lapidis parte visitur exsculpta pectore tenus effigies *Avetæ Adnamati filiæ*, quæ, ut inscriptio habet, *anno* ætatis suæ *quinquagesimo primo hic sepulta erat. Marcus Vlpius Cassius Matri Titulum Memoriæ Posuit.* Pro hoc *Florianæ* situ facit quoque distantia ejusdem ab *Acinco* M. P. XXX. id est, nostra sex milliaria, & unius fere dimidium. Tantundem enim est a *Velencze* usque *Budam veterem*; nempe ad *Márton-Vásár* 2., ad *Tetteny* 2. hinc *Budam novam* 1.; unde adhuc medium fere milliare usque *Budam veterem.* Fateor tamen, nisi mensuræ nunc memoratæ obstarent, mallem *Florianam* tribuere civitati *Albæ Regali*, per quam alioquin ab *Eskö* ad *Velencze* transitus est, tum ob loci hujus majorem celebritatem, paremque antiquitatem, tum quia plura isthic Romano-

F 2

rum monumenta reperiuntur. Anno 1784. in Basilica B. M. Virginis marmor sepulcrale erutnm est, sequenti Epitaphio conspicuum:

D. M.
C. DIGNIVS SECVNDINVS NATIONE
RAET. V. F. SIBI ET AVRELIAE
DECCIAE CONIVGI ET MVNIC - -
PIISSIMAE ET FEMINAE RARISSIMAE
AC PVDICISSIMAE CVIVS MORTEM
DOLENS PER ABSENTIAM MEI CONTIGISSE
PER CVLPAM CVRANTIVM CONQVEROR.
VIX. AN. XXVIII. M. X. DIEB. XVIIII.
ET C. DIGNIO DECORATO FIL - - ANN. XXIV.
DIEB. XVII. ITEM - - - - - -
DIGNIAE DECORATAE ET AVRELIAE SECVN
DIANAE FILIABVS.

Occurrit *Floriana* etiam in alio itinere, sed longe alio situ, quæ proinde mansio est a priore diversa, soloque conveniens nomine, inter *Herculiam* videlicet, ac *Bregetionem* sita, & quidem a *Bregetione* tantum M. P. VIII. id est, nostris duobus haud integris milliaribus remota. Quamquam ipse arbitror descriptionem alterius itineris nonnisi mancam, & erroneam ad nos pervenisse, sic enim hodie legitur *pag.* 264.

ITER A SOPIANIS BREGETIONE M. P. C. *sic*:

Jovia	M. P. XXXII.
Gurtiana . . .	M. P. XXV.
Herculia . . .	M. P. XX.
Floriana . . .	M. P. XV.
Bregetione . . .	M. P. VIII.

Notat autem *Wesselingius*, in Regio MS. adscribi summam hujus itineris *M. P. CX.*, & omitti in eo mansiones *Herculiam*, & *Florianam*. Quamobrem etsi in reliquis exemplaribus, quæ *Wesselingio* visa sunt, descriptio itineris ita, ut eam isthic exhibuimus, habet, merito tamen de illius integritate dubitare licet, præsertim, quia distantia inter *Sopianas*, & *Bregetionem*, id est, inter *Quinque-Ecclesias*, & pagum *Szöny* Comaromio vicinum, quæ hic exprimitur per *M. P. C.* (quod nostra 21. milliaria tantum valet) reipsa longe minor est, quam ut vera esse possit. Id ipsum etiam arguere licet, quod in eodem Itine-

incum,
: *Ec*-
ndam
ædam
lerint.
ansio-
mum
baria.

Ascher ad Nat.^m del.

Sabariæ par

jungo
refe-
nque

ibente

l fine
ab. 38.
em ex
. *pag*.
LXXXVIII. 7. sed admitto errore geographico, quod Sabariam Daciæ adscriberet. *Sabariæ*, inquit, *in Dacia*.

rum me
pulcrale

mansio
licet,
nostris
ptionen
enim h

M. P.
etsi in
ut earr
licet,
Quinque-[redacted] quae hic exprimitur
per *M. P.* [redacted] (quod nostra 21. milliaria tantum valet) reipsa longe minor est, quam ut vera esse possit. Id ipsum etiam arguere licet, quod in eodem Itine-

rario *pag.* 264. a *Sopianis Acincum* numerentur M. P. CXXXV. tametsi *Acincum*, (utpote *Budam veterem*) constet longe minus a *Sopianis*, id est, a *Quinque Ecclesiis*, quam *Bregetionem*, civitatem videlicet hodierno *Comaromio* quondam vicinam, abfuisse. Necesse igitur est, ut inter *Florianam*, & *Bregetionem* quædam mansiones suis cum numeris in descriptione alterius hujus itineris interciderint. Quod si admittatur, jam *Floriana* in utroque itinere unius ejusdemque mansionis nomen esse poterit. Sed satis jam de itineribus; nec enim hoc postremum ad nos magnopere attinet, cum inter ejusdem mansiones non recenseatur *Sabaria*.

CAPUT VI.

Descriptio monumentorum Sabariensium. Inscriptiones in lapidibus superstites.

VETERUM itineribus, in quibus memoratur *Sabaria*, perlustratis, subjungo descriptionem monumentorum Sabariensium, & quidem præsente Capite referam Inscriptiones Romanas, quæ etiamnum in hodierna Sabaria, ejusdemque vicinia supersunt.

Tab. I. N. 1. Basis lapidea quadrilatera, ornata anaglypho, exhibente cornucopiæ cum prominente strobilo, & sequentem epigraphen:

NEMESI	
AVG. SAC.	*Augustæ Sacrum*
HELIODORVS	
AVG. N. VIL.	*Augusti Nostri Villicus*
STAT. SAVAR.	*Stationarius*, vel *Stationis Savariæ*
PRO SAL. SVA	*Pro Salute sua*
ET SVORVM	
V. S. L. M.	*Votum Solvit Libens Merito.*

Hunc lapidem votivum primus, quod sciam, æri incisum, sed sine anaglypho edidit Comes Marsilius Tomo II. Danubii Pannonico-Mœsici *Tab.* 38. hoc præfixo titulo: *Savariæ hodie Stein am Anger.* Eandem inscriptionem ex Marsilio postea vulgavit Muratorius *T. I. Novi Thesauri Veterum Inscript. pag.* LXXXVIII. 7. sed admisso errore geographico, quod Sabariam Daciæ adscriberet. *Sabariæ*, inquit, *in Dacia.*

Marsilius hæc: AVG. N. VIL. STAT. SAVAR. interpretatur: *Augusti Nostri Villicus Stationarius Savariæ.* At Muratorius existimans *Villico* nihil rei esse posse cum *Stationario*, utpote militari officio, aliam affert conjecturam: *Si Sabariæ*, inquit, *Statio navium fuisset, arbitrarer Heliodorum hunc Augusti nostri Villicum ejusdem Stationis fuisse procuratorem, præpositum.* Ita nempe viro doctissimo, cum hæc scriberet, in mentem non venerat; apud veteres Romanos ut *Stationis*, ita *Stationarii* varias fuisse significationes. Illas ergo hoc loco nonnullorum in gratiam recensere libet ex Glossario Nomico Theodosiani Codicis; ubi hæc leguntur: *Primo*: *Statio*, locus, in quo milites consistunt. Lib. 7. C. Th. t. 3. l. 2. *Secundo*: *Statio*, pro Officialium administratione. Lib. 8. t. 4. l. 24. *Tertio*: *Stationes* pro *Mansionibus*, in quibus Officiales consistebant suscipiendis tributis, & annonis. Lib. 12. t. 6. l. 19. *Quarto*: Navium *Stationes*. Lib. 7. t. 16. l. 2.

De *Stationariis* autem hæc sunt: *Primo*: *Stationarii* dicebantur, qui certis, ac designatis locis, ac Stationibus erant positi ad reos nunciandos. Lib. 6. t. 29. l. 1. &c. *Secundo*: Milites *Stationarii*. Lib. 7. t. 20. l. 3. *Tertio*: *Stationarii* Primipilarium. Lib. 8. t. 4. l. 2.

Quod ad *Villicum* attinet, hoc nomine non semper intelligebatur *villæ*, aut *prædio* præfectus, sed sæpe alius, qui alteri cuipiam rei curandæ præpositus erat; uti rursus ex Codice Theodosiano, aliisque monumentis certum est.

Quo ergo sensu, inquis, in hac Inscriptione *Diodorus* est *Augusti Villicus Stationarius Savariæ?* Id quidem hodie obscurum: apparet tamen, illum ab Augusto præfectum fuisse, simul cursui publico, simul reis denunciandis, aut puniendis. Imprimis enim *Savariam* fuisse in via cursus publici *Stationem*, seu *Mansionem*, constat ex Itineribus veterum supra descriptis; deinde *Stationariis*, & iis, qui cursui publico præerant, datam esse potestatem puniendi nonnullos prævaricatores, Lex Constantini Magni docet, quæ hujus est tenoris: *Si quis iter faciens bovem, non cursui destinatum, sed aratris deditum, duxerit abstrahendum, per Stationarios, & eos, qui cursui publico præsunt, debito vigore correptus, aut Judici, si præsto fuerit, offeratur, aut Magistratibus municipalibus competenti censura tradatur* s). Favet huic interpretationi istud etiam, quod in hac inscriptione idem *Diodorus* votum suum *Nemesi*, quæ fuit criminum vindex, solvisse legatur.

Cæterum fieri potest (idque verisimilius arbitror) ut isthic VIL. STAT. SAVAR. significet Cæsareum *Villicum Stationis Savariæ*, id est, Præfectum *Stationis Sabariensis*, in qua jumenta pro cursu publico, & annonæ adservabantur. Sic enim in aliis Inscriptionibus occurrit: *Villicus domus urbanæ*, *Villicus Aquæ Claudiæ*, &c. Opinor præterea hanc Inscriptionem factam antea, quam *Sabaria*

s) Lib. 8. Cod. Theod. tit. 5. leg. 1.

Sibarice in Muro Civitatis versus Portam Sirmendiensem.

ad Coloniæ Romanæ dignitatem eveheretur. Strobilus, sive nux pinea, in hoc lapide eleganter expressa, ætatem Octaviani Augusti sapit. Similem quippe Strobilum habent Augustana monumenta, de quo in Numis Augusti occurrente scripsit præter Golzium in *Fastis*, Oiselius in *Thesauro Numismatico*, Havercampius *T. I. Thes. Morelliani p.* 447. *seqq.* Ezechiel Spanhemius *T. I. de usu & præstantia Numism.* In Lapidibus, & Numis Augustæ Vindelicorum Strobilos exhibuit Marcus Velserus *Lib. 6. Rer. Aug. Vindelic. p.* 284. *seqq.*

Tab. I. N. 2. Tabula marmorea candida, probe polita, muro veteris Arcis Episcopalis inserta, cui hæc sunt incisa:

Q. MVLLIVS SEX. F.
CLA. FLORENTINVS
AN VI SII ET CÆNATI
VSTA CONN. T Q. MVLLIQ.
MARCHLLO SEVIR. C. C. S. AN XX
ET MVLLIAE MARCELLINÆ I. L. NP.

Hanc epigraphen C. Marsilius l. supr. cit. p. 102. hoc modo interpretatur:

Quintus Mullius Sexti Filius
Claudia (Tribu) *Florentinus*
Anniæ Vestificæ Natione
- - *ustæ Conjugi & Q. Mullio Q. Filio*
Marcello Seviro Coloniæ Claudiæ Savariæ Annorum XX
Et Mulliæ Marcellinæ Quinti Filiæ Nepti.

De versu tertio dubium est, an sic legi debeat; si tamen constaret, ita legendum esse, nihil ambigerem, quin versus quarti initio fuerit *Pirusta.* Hujus enim nominis Natio non defuerat inter veteres Pannoniæ populos. Meminit *Pirustarum* in Pannonia Strabo *Geogr. lib. 7. p. m.* 366. Apud Ptolemæum *lib.* 2 *cap.* 17. nominantur *Pirussæ* pro *Pirustis*, sed in descriptione Illyridis. Ex Itinerario Antonini pag. 316. & ex Hierosolymitano pag. 360. constat fuisse in Alpibus Juliis, quibus Pannonia & Noricum ab Italia dirimebatur, Mansionem quandam, ad *Pirum* dictam: hinc forte gens *Pirustæ*, vel *Pirussæ* vocata. Versu quinto scriptum est MARCHLLO, nempe græcum H pro E.

Tab. II. Lapis calcarius magnæ molis, muro civitatis Sabariæ extra portam Körmendiensem insertus, in quo est sequens Inscriptio:

IMP. CAESAR DIVI VESPASIANI F.
- - - - AVG. PONTIF. MAX. TR.
POT. IMP. II. COS. VIII. DDSIGNAT. VIIII. PP.

Tab. III. Fragmentum Tabulæ marmoreæ cum residua Inscriptione:

IMP. CAES - - -
VESPASIANI F - - -
PONT. MAX. TRIB. PO - - -
COS VIII. DESIGN - - -

Factæ sunt hæ Inscriptiones anno primo *Domitiani* Augusti, cujus nomen in his lapidibus verisimiliter mox ab ejus interitu erasum fuit, uti jam a Comite Marsilio observatum est. Ita enim Suetonius: *Occisum*, inquit, *Domitianum populus quidem indifferenter, miles gravissime tulit, statimque eum Divum appellare conatus est. . . . Contra Senatus adeo lætatus est, ut repleta certatim Curia non temperaret, quin mortuum contumeliosissimo, atque acerbissimo acclamationum genere laceraret: scalas etiam inferri, clypeosque & imagines ejus coram detrahi, & ibidem solo affligi juberet: novissime eradendos ubique titulos, abolendamque omnem memoriam decerneret.* Quod igitur Senatusconsulto Romæ decretum fuit, id coloniæ quoque in Provinciis executæ sunt, quemadmodum ex inscriptionibus isthic relatis colligere licet.

Tab. IV. Lapis in pariete domus Joannis *Levai* civis Sabariensis, ornatus exsculpto Grypho, urceolum pedibus stringente, & sequenti Inscriptione:

SIGN. VICTO.	*Signum Victoriæ*
Q. GAV. MAXIMVS	*Quintus Gavius - .*
Q. POR. PRISCIANVS	*Quintus Porcius - -*
MGG. COL. GEN.	*Magistri Collegii Genio*
I. P. SP. ÆL. EXVPE	*Juventutis Pannonicæ Spurius Ælius - -*
RATVS ET T. AVR.	*- - & Titus Aurelius*
PECVLIARIS SCRI.	*- - - - Scribæ*
· COLL. DD.	*Collegii Dedicarunt*
MODESTO ET PRO	
BO COS.	

Spectat hæc Inscriptio ad annum Christi 228. ob *Modesti*, & *Probi* Consulatum. Eandem Inscriptionem *Muratorius*, sibi a P. Erasmo Frœlich per Dominicum Bricherium Columbum communicatam, edidit *T. IV. Thes. Inscript. p.* MMLIII. 7. Sed versu tertio mendose habet Q. TOR. PRISCINVS, nec bene versu quinto M P S. Hinc erronea Muratorii interpretatio: *Quintus*, inquit, *Gavius Maximus, & Quintus Torquatus Priscinus, eruditissimo Bricherio, & mihi sunt Magistri coloniæ. Sed quid* GEN M P S? *Si conjecturæ locus est, pro* G *lego* C, *pro* E *lego* L, *pro* N *lego* AV *geminis literis connexis*, ita ut fit CLAV.

Fieri

Sabaria in nova Arce Episcopali

Sabariæ in pariete domus Ioan. Levai civis Sabariensis

Sabariæ in Domo D. Ladislai Mikos.

Fieri ergo poteſt, *ut heic menſionem habeamus Coloniæ Claudiæ Martiæ Piæ Sabariæ.*

Rejecta ergo hac interpretatione, nobis *Quintus Gavius Maximus* & *Quintus Porcius Priſcianus* ſunt *Magiſtri Collegii Genii Juventutis Pannonicæ*: *Spurius* autem *Aelius Exuperatus*, & *Titus Aurelius Peculiaris* ſunt *Scribæ Collegii* ejusdem. Hi *Signum Victoriæ*, huic lapidi impoſitum, dedicarunt *Genio* ſupra dicti Collegii Juventutis Pannonicæ. Alioquin enim non *Coloniarum*, ſed *Collegiorum* Præfecti apud veteres Romanos vocabantur *Magiſtri.* Præterea certum eſt illo ævo extitiſſe peculiaria quædam *Collegia juventutis*, & *Genios Collegiorum* hujusmodi etiam donis excoli conſueviſſe. Exemplo ſit Inſcriptio Moguntiæ reperta, & a Muratorio *Tom. IV. Theſ. pag.* MMXVI. 3. vulgata hunc in modum:

I. N. M. D.
GENIO COLLEG.
IVVENTVTIS VICI
APOLLINESIS ACVTIVS
VRSVS ET ACVTIA VRSA
DONVM DEDERVNT.
IMP - - - - - - -
- - - - ET COMA
ZONTE COS

Tab. V. Marmor politum quadrilaterum Sabariæ in ædibus D. Ladislai *Mikos*, hac Inſcriptione conſpicuum eſt:

T. GNORIVS SABINIANVS	*Titus Gnorius Sabinianus*
EX PRAEF. ALAE CONTARIO	*Ex Præfectus Alæ Contario*
RVM VE. ET L. VAL. VERVS DEC.	*rum Veteranorum & Lucius Valerius Verus*
C. C. SAVAR. SACERDOTALIS.	*Decurio Coloniæ Claudiæ Savariæ Sacerdot.*
P. P. S. CRYPTAM VI IGNIS	*Provinciæ Pannoniæ Superioris &c.*
EXVSTAM SVMPTIBVS SVIS	
REFECERVNT.	

Contarii, quorum fit mentio in hac inſcriptione, erant Equites, contis, ſeu lanceis pugnantes. *Sacerdotales* differebant a *Flaminibus*, quod hi unius tantum loci, illi autem totius provinciæ ſacra procurabant. *Cryptæ* nomine intelligebant veteres non ſepulcra tantum, aut ſacella ſubterranea, verum etiam partem theatri, ubi hiſtriones exercebantur, & parabantur, uti conſtat e Suetonio in vita Caligulæ. Theatri Sabarienſis meminerunt Acta Sancti Quirini Martyris: quapropter mihi veriſimile eſt, talem fuiſſe *Cryptam*, quam exuſtam Gnorius

Sabinianus Expræfectus Alæ Contariorum, & Valerius Verus Decurio Coloniæ Claudiæ Savariæ, idemque Sacerdotalis Provinciæ Pannoniæ Superioris sumptibus suis refecerunt. Ad *Sacerdotales* enim pertinebat edere ludos in quibusdam solemnitatibus, uti constat e Cod. Theod. leg. de *Spectaculis.*

Tab. VI. N. 1. Lapis sepulcralis in Diversorio Episcopali, ornatus anaglyphis. Pars superior intra columellas hanc epigraphen habet:

- - E MEMORI	*Perpetuæ Memoriæ*
AVRELIAE IVS	
TINAE ANN. XL.	*Annorum quadraginta*
CONIVGI KARIS	
SIMAE AVRELIVS	
GAIANVS ET GAIVS	
ET IVSTINVS FILI MA	
TRI PIENTISSIMAE VV. F. F.	*Vivi fieri fecerunt.*

In parte inferiore lapidis residuum inscriptionis:

D. M.
ET FILIA VRICA.

Anaglyphum exhibet duos genios specie migrantium in contrarias partes, sic tamen ut alter alteri manum encarpo tectam porrigat, insidente aquila expansis alis.

Tab. eadem N. 2. Miles Romanus galeatus & hastatus.

Tab. VII. Fragmentum Lapidis in gradus secti, in quo præter alia literarum exesarum vestigia superest:

SEMITATRICIBV - - - CLAVDIA - -

Deæ *Semitatrices* dictæ a *semitis*, quibus præsidebant. Usitatius vocabantur Dii, Deæque *Semitales*, uti et *Compitales*, & *Viales*, colique solebant simul ut *Dii Præstites*, urbisque Custodes.

Tab. VIII. Basis lapidea in Templo Dominicanorum Conventus S. Martini ad Sabariam, in cujus uno latere exsculpta cernitur ampulla, in altero, quod isthic non apparet, est patera; tertium latus hanc habet epigraphen:

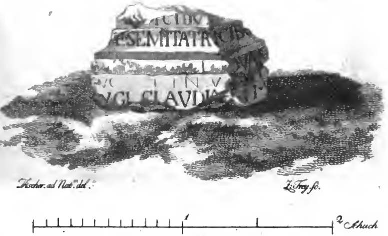

1. *Sabariae in Diversorio Episcopali.*
2. *In Nova arce Episcopali.*

T. VIII. p. 50

In Ecclesia Dominicanorum Conventus S. Martini ad Sabariam.

Fischer. ad Nat. del. Z. Frey sc.

Sabariae in nova Arce Episcopali.

S. D. S.	*Soli Deo Sacrum*
P. S. Q. R. H.	*Publius Sextius Quinti Romani Heres*
FELICISSI	
MVS PRO	
SE ET SVIS	
V. S. L. L. M.	*Votum solvit libens libero munere.*

Eodem modo literas solitarias hujus Inscriptionis interpretatur *Scaliger* Indice vicesimo ad Gruteri corpus Inscriptionum, nisi quod V. S. L. L. M. legere mallit: *Votum solvit libens*, *libens merito*, id est, *libentissime*. Legitur eadem Inscriptio etiam apud Lazium *Lib.* 12. *de Republ. Rom. sect.* 3. *cap.* 2. & apud Gruterum ex Clusii Schedis *pag.* XXXIII. 2.

Tab. IX. N. 1. Lapis in Sabariensi vico *Perénth* effossus, & in ædibus Francisci *Martinkovics* muro insertus, hac Inscriptione conspicuus est:

MVNICIPIVM FLAVIVM
AVG. SCARBANT. *Augustum Scarbantia.*

De hoc monumento, hactenus inedito, jam *Cap. III.* hujus libri, quædam adnotavimus. Anno 1780. cum Sabaria Sopronium proficiscerer, inveni in pago *Horkau*, qui Sopronio proximus est, ingentem Sarcophagum lapideum, in quo pariter *Municipii Scarbantiæ* occurrit mentio. En Inscriptionem, uti ea modo superest:

L. F. FORTVNATVS - - - VI.
AVG - - - - M. SCARB - -
NAI - - IX - - V. ET SAN - - -
ET M - - E - - L. MON - - ANN. XXXV.

Id est: *Lucii Filius Fortunatus Sevir Augustalis Municipii Scarbantiæ.* Reliqua nonnisi divinando suppleri possunt. Legitur eadem Inscriptio apud Lazium *Lib.* 12. *de Republ. Rom. Sect.* 3. *Cap.* 7. Sed mendose descripta. Ait enim: *In columnæ fragmento ante ingressum villæ Harka proximæ*:

LE FORTVNATVS VS M. SCARBINATI
VOVI E SANCT ET LIVELI SIMONI ANN. XXXV.

Rectius Comes Marsilius l. supr. cit. p. 103. & Tab. 39. N. 9. urnam incisam esse scribit, tametsi quasdam literas aliter, ac in lapide adparent, exhibeat; nempe sic:

M. FORTVNATVS - - - V - - AVGV - - M. SCARB. - - M.
NAIV - - VNS - - - ANC - - ET MVL. - - - NA. MON. M. NN. XXXV.

Hæc Vesselingius *Itin. Ant. pag.* 233. ita legenda existimat;

M. FORTVNATVS M. F. VIVIR
AVGVSTALIS M. SCARABANTIAE

Sed in lapide ipso non est prima litera M. nec post cognomen *Fortunati* sequitur M. F. præterea nomen Municipii non est *Scarabantia*, sed *Scarbantia*: atque ita reipsa scribi oportere, ostendit alterius lapidis, quem primo isthic loco recensuimus, epigraphe: tum tertius quoque lapis *Vinicensis* prope Varasdinum erutus cum hac Inscriptione *t*):

FIRMIA L. F. SCARBANTINA AN. XXXV.
H. S. E. Q. CAESERNIVS IVSTVS FIL. H. F. C.

Ex his ergo lapidibus corrigendi sunt libri, in quibus hoc nomen aliter expressum est: ut apud Ptolemæum *Sacarbantia*, apud Plinium, & in Itinerario Antonini *Scarabantia*.

Tab. IX. N. 2. Alius lapis in Sabariensi vico Perént erutus, ita inscribitur:

COLONIA SEPTIMIA
SISCIA AVGVSTA.

En *Sisciam* Pannoniæ Saviæ civitatem cum titulis *Coloniæ Septimiæ Augustæ*, non quod a *Septimio Severo Augusto* condita fuerit, sed quod vel restaurata, vel novis colonis aucta, vel alio quopiam singulari beneficio ab hoc Imperatore affecta sit. In historia enim fit mentio *Sisciæ* jam ante Christum natum. Octavianus Cæsar hac urbe expugnata primum Colapianos, dein reliquos Pannonios in suam potestatem redegit. Eadem *Siscia* in coloniarum numero jam a Plinio, qui Imperatorem Septimium Severum uno sæculo præcessit, recensetur.

t) Ungrisches Magazin 2 B. p. 144

In Muro Ecclesiæ pagi Szent-Király extra Sabariam.

Verisimiliter ad Coloniæ Romanæ dignitatem jam ab Octaviano Augusto evecta est: hinc in quibusdam Gallieni Numis appellatur *Sciscia Augusta.* Cæterum extat etiam Numus Imp. *Aurelii Probi* cum inscriptione SISCIA PROBI AVG. quod nempe etiam huic Imperatori beneficio quopiam singulari devincta fuerit. Vestigia *Siscia* supersunt hodie in *Sissek* Capituli Zagrabiensis pago.

Tab. X. Prope Sabariam in pago Szent-Kiraly Lapis muro templi impositus hoc epitaphium habet:

M. AVREL. ROMANVS — *Marcus Aurelius - -*
DOM. ANTIOC. — *Domo Antiochia*
VET. LEG. X. G. V. F. — *Veteranus Legionis X. geminæ Vivus fecit*
SIB. ET ATERIÆ SABINÆ - - -
CONI. AN. LX. ET M. AVRELIO ROMANIANO
FILIO AVRELIÆ VALERIÆ CNVG. — *Conjugi.*

Anaglyphum hujus lapidis exhibet duas columellas, duos canes venaticos leporem persequentes, & caput Medusæ.

CAPUT VII.

Inscriptiones Sabarienses, in libris tantum superstites.

SEQUENTES inscriptiones hodie in libris tantum supersunt. Lapides enim interierunt. Scilicet *mors etiam saxis marmoribusque venit*: adeo nihil in rebus humanis perpetuum est.

1. Apud Jordan de *Orig. Slav. Adpar. Geogr. pag.* 111. Lapis sub porta veteris Arcis Sabariensis:

L. VAL. L. FIL. CL. CENS
ORINVS DEC. C. C. S. ITEM
VET. LEG. Ī. AD. EX BF. COS.
A/. V. F. S. ET FLAVIÆ INSE
QVENTINAE CON. A/. IX. ET VAL
ERIS CENSORIANO A/.
FLORENTINO A/. VENERIO
A/. VETERANO A/. ET CEN
SORINILLÆ A/. FILIS ITEMQ
LIB. LIB. SVIS.

„ Hanc Inſcriptionem, inquit Jordan, præter abbreviationem ex A & N „ compoſitam, & ad quodlibet nomen repetitam ſic legit: *Lucius Valerius* „ *Lucii filius Claudius Cenſorinus Decurio Coloniæ Claudiæ Savariæ*: *Item Veteranus* „ *Legionis I. Adjutricis*, *Exbeneficiarius Conſulis* - - *Votum fecit ſibi & Flavia In-* „ *ſequentinæ Conjugi* - - *& Valeriis Cenſoriano* - - - *Florentino* - - - *Venerio* - - „ *Veterano* - - - *& Cenſorinillæ* - - - *Filiis*, *itemque Liberis Libertabus ſuis*. „

Reperitur eadem Inſcriptio apud Lazium *Lib.* 12. *de Rep. Rom. Sect.* 3 *cap.* 2. & apud Gruterum pag. CCCLXXXIX. 1. apud quos pro A/ ubique ſcriptum eſt AI. Apud Marſilium l. ſupr. cit. qui pro A/ unicam literam N ſingulis in locis habet, idemque linea octava pro VETERANO edidit VEBRENO.

Linea prima CL. ſignificat *Claudia* de Tribu, non vero *Claudius*. Literæ V. F. S. in linea quarta, quas Jordan interpretatur *Votum fecit ſibi*, ſignificant potius: *Vivus fecit ſibi*. Et, quia *Cenſorinus* in vivis adhuc agebat, dum hoc epitaphium inſculpi juſſit, vivique adhuc fuerunt omnes, quorum hic nomina occurrunt, excepta *Flavia Inſequentina*, Cenſorini *Conjuge*, idcirco huic ſoli additum eſt A/. cum numero IX., immo cum LX., licet in exeſo lapide apparuerit IX. Reliquis autem omnibus adjungitur A/ ſine numero. Jam vero idgenus ſigla modo pro AN, modo pro AV in lapidibus poni ſolet, unde apparet in iſto quoque poſitam eſſe utroque modo. Itaque illud A/. V. F. S. legi debet *Adhuc Vivo Vivus fecit ſibi*: & reliqua omnia A/. ſignificant *Adhuc vivo*, vel *Adhuc vivæ*, dempta linea quinta, ubi A/. LX. eſt pro *Annorum LX.* Nempe *Valerius Cenſorius*, defuncta Conjuge ſua *Flavia Inſequentina anno ætatis ſexageſimo*, Cryptam pro tota familia ſua fieri curavit, eique lapidem hac inſcriptione conſpicuum imponi fecit.

2. Apud Lazium lib. ſupr. cit. Sabariæ in æde S. Martini fragmentum marmoris.

C. ESARI - - ERNAE - - O - - AVGVST. IC. DAC. IO. MAXIMO
ET - - OESTATIS O. S. V. PANIRI - - VGVR. SACER. EX
COLONIA SAVARIA.

Laceram hanc Inſcriptionem Gruterus pag. CCXLV. ita explet:

- - CAESARI NERVAE AVGVST. - - IC. DAC. PO. MAXIM
- - E POTESTATIS · PROCOS · V. PAPIRIVS AVGVR. SACERD.
EX COLONIA SAVARIA.

Ex litera O ante AVGVST. & ex titulo DAC. patet factam fuiſſe hanc inſcriptionem non *Nervæ*, ſed hujus adoptivo filio, & Succeſſori, *Nervæ Trajano*. Itaque rectius hunc in modum redintegrabitur:

IMP. CAES. NERVAE TRAIANO AVGVSTO PARTHICO DACICO
PONT. MAXIMO TR. POTESTATIS COS. V. PP. A. NERIVS ... AVGVR.
SACERDOTALIS EX COLONIA SAVARIA.

3. Apud Gruterum *pag.* DCCXLIV. 2. Sabariæ in æde S. Martini:

BENE MEMORANDAE CONIVGI DVLCISS.
QVAE VIX. AN. XXIV. IVL. POMETIVS
AVR. IVSTINAE MARITVS . ET LECT. ORNAM.
ET PROTECTOR CONTRA VOTVM MEMORIAM POSVIT.

Eandem inſcriptionem edidit Gruterus e Schedis Cluſii pag. DCCCXVI. 5. Sed quædam aliter, nempe VIX. AN. XX. M. V. FL. POMENTIVS. Variat quoque lectio apud Lazium l. ſupr. cit. ibi enim eſt: VIX. AN. XX IVI. VEL. POMENTIVS. Nos *Aureliam Juſtinam* in alio lapide Sabarienſi adhuc ſuperſtite edidimus *Tab. VI.* capite præcedente, ſed ab iſta diverſam. quippe Annorum XL. & *Aurelii Gajani* conjugem.

4. Apud Gruterum p. XLV. 5. Sabariæ inventum, & in ædes Lazii translatum Viennam:

HERC. AVG.	*Herculi Auguſto*
CANAERIVS AVG. NN. SER.	- - *Auguſtorum Noſtrorum Servus*
D. S. V. S. L. L. M.	*Domo Savaria Votum ſolvit libens libero munere.*

Eadem inſcriptio legitur apud Lazium Lib. ſupr. cit.

5. Apud Muratorium *T. IV. Novi Theſ. p.* MMLXV. Sabariæ inventum miſit Muratorio Dominicus Bricherius Columbus.

C. CAESIO C.	*Cajo Ceſio Caji*
F. CL. VICTORI	*Filio Claudia* tribu *Victori*
AN. L. ET IVLIAE	*Annorum quinquaginta*: & *Juliæ*
TI. F. PROCVLEIAE. CO.	*Tiberii Filiæ Proculejæ Conjugi*
AN. L. C. CAESIVS CA	*Annorum* 50. *Cajus Ceſius Ca-*
TVLVS ET C. CAESIVS	*tulus & Cajus Ceſius*
OPTATVS ET CAESIA - - -	*Optatus & Ceſia Uri-*
CA PARENTIB. OP	*ca Parentibus Optimis.*
TIMIS	

6. *Ibidem T. III. p.* MDLXXXIII. 2. ex Comite Marsilio Sabariæ in Pannonia.

CAIVS FLAVI. VITALIS AN. XI. H. S. E.
- - - VERNA CONS. EVVO - - S. P. F.

7. Ibidem pag. MMLXV. pariter Sabariæ inventum Muratorio misit Bricherius Columbus:

DIS MANIBVS
M. COCCEIO EPAPHRO
DITO ET COCCEIANICE
VLPIA CHARIS PARENTIB.
SVIS KAR. EECIT ET M. VLPIVS
PROSENES COGNATIS BENE
MER. LIB. LIBERTABUSQ.
SVIS POSTERISQ. EORVM.

8. Apud Lazium l. supr. cit. Fuit Sabariæ in templo supra altare in quodam angulo:

HIC POSITVS EST FLORENTINVS
INFANS QVI VIXIT ANNOS SE-
PTEM ET REQVIEM ADCEPIT IN
DEO PATRE NOSTRO ET CHRISTO EIVS.

CAPUT VIII.

Inscriptiones, in quibus sit mentio Sabariæ, aliis in locis repertæ.

1. APUD Lazium *Lib.* 12. *de Republ. Rom. Sect.* 3. *Cap.* 1. In Carnunti ruderibus, quæ in vico Petronellæ supersunt:

C. IVLIVS C. F. CLA	*Cajus Julius Caji Filius Claudia* Tribu
SECVNDVS SAV.	*Secundus Savaria* domo
LEG. XV. APO.	*Legionis XVtæ Apollinaris*
IVLI CELERIN. VIX.	*Julii Celerini vixit.*
ANN. XXI. MENSES VII.	

Vid. eadem Epigraphe apud Gruterum pag. DXLVII. 10.

2. Apud

2. Apud Muratorium p. DCCCXXII. 7. Romæ apud Marchionem Capponium.

DIS MAN.	*Dis Manibus*
C. IVL. C. F. CLA.	*Cajus Julius Caji Filius Claudia* Tribu
FLORVS SAVARIA MILES	
COH. VIIII. PR. 7. ARRUNT.	*Cohortis nonæ Prætorianæ e Centuria Arruntii.*
MILIT. AN. XVII. VIXIT AN. XXXVI.	*Militavit annis XVII. &c.*
TEST. PONI IVSSIT ARBITR. M.	*Testator poni jussit arbitrio Marci*
ANTONI NIGRI HERED.	*Antoni Nigri Heredis.*

3. Ibidem pag. MMLIII. inventum in vico Csaba prope Budam veterem. Misit Bricherius Columbus.

MEMORIAE Q. MVVI RA-EI
AVG. COL. AQ. VIX. ANN. XL. M. M.
AVRELIA D. S. ET L. MVVI D. S.
LIBERTI FI. TR. DES. EX VOLVMIA
TESTAMENTI CVRANTIBVS IE C̄M
DIONISIO AVG. COL. SS. ET - - -

„ Qualem, inquit Muratorius, accepit deformatam amicus Bricherius „ exhibeo & ego. Quod novi, & heic habemus *Q. Muvium* fortasse *Rateum*, „ *Augustalem Coloniæ Apulensis*, & *Dionysium* pariter *Augustalem Coloniæ supra* „ *scriptæ*. Cetera restauret, qui potest. „

Ipse habita ratione, quod hæc Inscriptio reperta sit in vico Hungariæ Csaba, prope Budam veterem, ubi sita fuit *Colonia Aquincum*, primos tres versus ita interpretor:

Memoriæ Quinti Muvii Ratei
Augustalis Coloniæ Aquinci. Vixit Annis XL. Mense I. Marcia
Aurelia Domo Savaria, & Lucius Muvius Domo Savaria.

In quarto versu suspicor pro FI. TR. fuisse FF. HER. id est, *fieri fecerunt heredes designati.* Quinto versu per IE. C̄M videtur exprimi summa relictæ hæreditatis. Sextus versus rite lectus est a Muratorio.

4. Apud Montfaucon *Diar. Ital. cap. 26. p.* 338.

POSTVMVS FLORENTINVS SAVARIA.
IVLIVS RESTITVTVS SAVARIA.

5. Apud Gudium p. CLXXXVIII. 1. & apud Vesselingium *Itin. Ant. p.* 231.

MIL. LEG. II. ADIVTR.	*Miles Legionis II. Adjutricis*
FRVM. DOMO SAVARIA.	*Frumentarius* - -

6. Apud Fabrettum cap. 5. Inscript. Rom. p. 86.

CL. SAVARIA. . *Claudia Savaria.*

7. Apud Gruterum pag. CLXXIV. 1. e Schedis Clusii. „ Zolonocci Hungariæ in arce D. Balthasaris de Batthyan extabat, inquit, elegantis Tabellæ „ fragmentum, in quo palmaribus literis exaratum erat:

COLONIAE CL. SAVAER. (*sic pro* SAVAR. *errore lapicidæ*)
- - - M. TESTAMENT
— — — —

8. Ex epistola Antonii *Mancini*, Posonio die 10. Augusti 1780. ad me data: „ Inscriptiones, inquit, Romanas transmitto, quas curiosa diligentia lu- „ strans quondam in mea MSS. retuleram. Harum prima in Sabariensi urna un- „ cialibus descripta est literis, ex qua producti annuli meo in Opusculo me- „ mineram:

VALERI. L. CALP - - - PI - - FIL. SIBI
ET M. AEMIL - - L. MARITO AETERN - -
HANC DOMV. POSVIT.

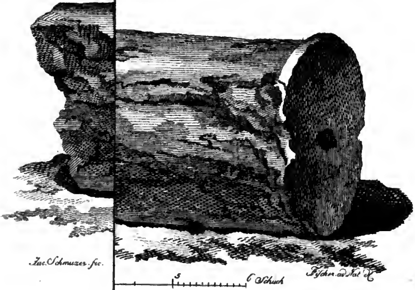
„ Reliqua legi nequeunt. Ibidem urna altera producta fuit cum his literis

AVREL - - LV - - - SEMPRO - - -
DE SV - - - PEC.

„ Lapis in *Vörösvár* (aliter germ. *Rotherthurn*) Comitatus Castriferrei „ oppido ita habet:

TIBERIO CLAV - - - CAESARI
DIVI OCTA - - - AVG. FIL. P. F. INVICTO
AVG. IMP. VII. - - P. - - A SAV.
MIL. P - - -

T. XI. p. 59.

Jac. Schmuzer fec.

Fischer ad Nat. del.

Hactenus *Mancini.* Ceterum postrema, quam hic retuli, Inscriptio lapidis milliarii aut spuria est, & conficta, aut, cum esset multum detrita, illam meus hic amicus, qui jam inter vivos esse desiit, pessime redintegravit. Neque enim unquam in genuinis monumentis veterum *Tiberius Claudius* appellatur *divi Octaviani Augusti Filius*, sed præcise *Tiberius Cæsar Divi Augusti filius*, aut *Ti Claudius Divi Aug. Fil.* idque semper intelligendum est de *Tiberio* Octaviani Augusti Privigno, ac successore: nam *Tiberius Claudius*, qui Caligulæ successit, auctorque fuit *Coloniæ Savariæ*, nulla prorsus ratione fuit *Divi Augusti* filius, verum *Drusi*, ideoque in columnis milliaribus, aliisque monumentis legi solet: TI. CLAUDIO DRVSI F. CAESARI AVG. &c. Præterea titulus *Pii Felicis Invicti* paullo serius invaluit.

CAPUT IX.

Alia Sabariensium monumenta diversi generis recensentur, & illustrantur.

TAB. XI. exhibet fragmenta columnarum lapidearum. De his Petrus *Ranzanus*, apud Regem Mathiam Corvinum legatus, in descriptione Comitatus Castriferrensis: *Illic*, inquit, *est Sabaria vetusta olim civitas, cujus apparent multa adhuc vestigia, inter quæ spectantur columnæ eximiæ magnitudinis u*). Lazius vero: „ Sabaria Hungaris, ait, nomine adhuc, situque veteri extat, tametsi Germani, „ ut arbitror, a ruinis destructi quondam oppidi, & jacentibus in colliculo „ maximis columnarum fragmentis, de quibus postea a nobis dicetur, *Stein am* „ *Anger* vocant, locum vetustate venerandum, divique Martini Turonensis Episcopi natale solum. . . . Ceterum sedem, & locum Imperatorum Sabariam „ maximorum fuisse, non solum ex Capite 24. libri III. Plinii apparet, qui a „ Claudio Cæsare primo eam coloniam deductam adseverat, verum etiam ostendunt fragmenta ingentium columnarum, quæ adhuc in ruinis Sabariæ veteris „ extant, ut desolato isto municipio, & solo æquato, cum præter ista magna „ saxa nihil in ruderibus superesset, a Germanis propterea (ut arbitror, sub Carolo Magno, qui pulsis Avaribus ea loca Germanis cultoribus muniverat) „ *Stein am Anger* locus non immerito denominatus sit. Porro fragmenta ista columnarum de arcubus triumphalibus remansisse existimandum; quas in Pannoniis excitasse Constantium Cæsarem, Ammianus lib. 21. auctor est, ut procul dubio autumo in Sabaria: quem præ ceteris locum dilexisse hunc Cæsa-

u) Epit. Rer. Hung. Ind. I.

„ rem constat „ x). Idem in epistola, opusculis Sulpicii Severi ab ipso editis præfixa: „ Jam nihil dico, inquit, de arcubus triumphalibus, quos in Sabaria „ excitasse victis Alemannis Julianum Cæsarem Marcellinus lib. 21. est auctor, „ & quorum adhuc hodie in ruinis sæpe dictis ingentes saxorum moles, vesti„ gia ad nostram ætatem pervenerunt. „ Hic loci Lazius memoria lapsus est: nam antea eosdem arcus ab Imperatore Constantio excitatos fuisse scripserat; idque rectius. Reipsa enim de Constantio Juniore, non de Juliano intelligendus est Ammianus Marcellinus l. cit. hæc referens: *Ut autem in externis bellis hic Princeps fuit saucius & adflictus; ita prospere succedentibus pugnis civilibus tumidus, & intestinis ulceribus reipublicæ sanie perfusus horrenda: quo pravo proposito magis quam recto vel usitato triumphales Arcus ex clade provinciarum sumptibus magnis erexit in Galliis & Pannoniis, titulis gestorum adfixis - - - se quoad stare poterunt monumenta lecturis.*

At vero in nullis hactenus lapidum Sabariensium inscriptionibus reperti sunt tituli nomenve *Constantii* Cæsaris: quamobrem ipse malim existimare, columnas, de quibus agimus, ad Arcus *Domitiani Augusti* pertinuisse. Supra enim vidimus in geminis lapidibus consuetos hujus Principis titulos eraso licet nomine. De ambitione autem & fastu *Domitiani* ita scribit Suetonius: *Janos Arcusque cum quadrigis & insignibus triumphorum per regiones urbis, tantos, ac tot exstruit, ut quidam Arcui græce inscriptum sit* ἀρκεῖ. Præterea Cassius Dio narrat: *Domitianum* suscepto adversus Dacos, & Marcomannos bello in *Pannoniam* venisse, ac, licet ab iis victus esset, nihilominus triumphasse. Hujus ergo triumphi Romæ celebrati occasione fieri potest, ut Domitiano Sabariæ in Pannonia erectus fuerit arcus, mox post illius cædem diruendus. *Tot enim*, ait Dio, *ac tanta ei decreta sunt, ut omnem fere orbem terrarum, qui sub ditione ejus erat, imagines ejus & statuæ aureæ juxta, atque argenteæ replerent,* Cæterum quis est, qui pro certo adfirmare ausit, columnas has pro Arcu triumphali verisimilius, quam pro Porticu templi, aut theatri, adhibitas fuisse?

Comes *Marsilius* T. II. operis supra laudati *Tab.* 39. tria fragmenta idgenus columnarum Sabariensium æri incisa repræsentat. *Jordan* tertium fragmentum jam pro fulcro Statuæ SS. Trinitatis applicitum fuisse prodit, lib. supr. cit.

Tabula XII. sistit truncum corporis Statuæ colossalis ex marmore candido. Pectus ægide munitum, & stola muliebris manifestat *Minervam*. Hæc belli & scientiarum Præses apud gentiles Romanos primum inter Deas locum tenuit, ipsique Junoni a dextris locari solebat. Imperator *Domitianus*, cujus paullo antea meminimus, hanc Deam peculiari cultu prosequebatur, nam & Quinquatria in ejus honorem instituit, & illius effigie numos quamplurimos signavit: unde conjectare licet, hanc Statuam, illo imperante, factam, & Sabariæ in ejusdem Deæ fano locatam fuisse.

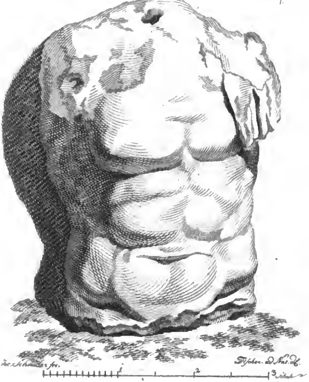
x) Lazius Lib. 12. de Republ. Rom. sect. 3. cap. 2.

Jos. Schmuzer fec.

Fischer ad Nat. del.

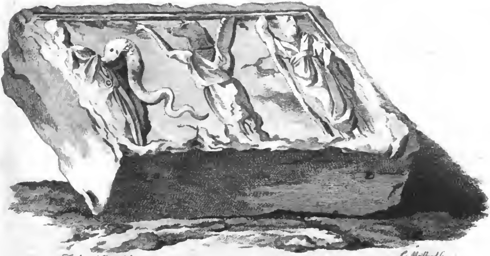
Sabariæ in nova Arce Episcopali

Sabaria in Diversario Episcopli

Sabariæ in Nova Arce Episcopali.

Fischer ad Nat. del.

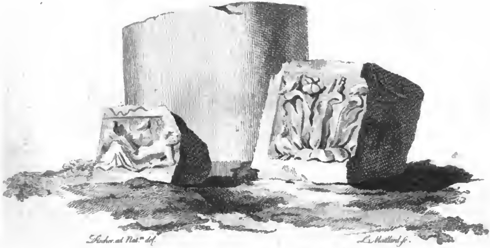
Le Maillard sc.

1 2 3 4 Schuch

Sabariæ in nova arce Episcopali.

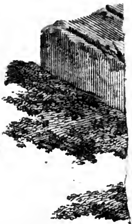
1.61.

Fischer ad Nat.m del. L. Maillard sc.

Sibariae in Domo Georgii Volgii Civis Sibariensis.

Jac. Schmuzer fec.

Jac Schmuzer fc

ıus, pe-
id erat
ı finiſtro
teſtatur
:. AVG.
guræ ex-
inet for-
m Mar-

s repræ-
lygiæam
ıpiunt.

ente co-
ium, in

ina quæ-

ebris, ut

onumen-
nventum
pitaphio,
Cap. II.
Auctores
imentum
Conſta-
ıratis in
nem ex-
erraneus,
onczien-
firmabat,
, absque
fit men-
oniæ ſu-
magni-
aliisque

Tabula XIII. Corpus nudum viri ex marmore candido, manibus, pedibusque, & capite truncatum, magnitudine pariter coloſſali. Herculis id erat ſimulacrum, uti toroſus, ac lacertoſus corporis truncus, & ex humero ſiniſtro defluens lacinia pellis leoninæ oſtendit. Herculem Sabariæ cultum fuiſſe, teſtatur Inſcriptio lapidis Sabarienſis, *cap. VII. N.* 4. relata, quæ incipit HERC. AVG.

Tabula XIV. Lapis in modum pyramidis ſectus, in quo duæ figuræ exſculptæ; una exhibens larvam, altera puellam cymbala concutientem. Pertinet fortean ad reliquias theatri Sabarienſis, cujus fit mentio apud Ammianum Marcellinum, & in Actis Sancti Quirini Martyris.

Tabula XV. Lapis quadratus, in quo Anubis, ſeu Cynocephalus repræſentatur inter duo alia Numina medius, Iſidemne, & Serapidem? an Hygiæam & Aeſculapium dicam? incertus hæreo. Anaglypha ſtylum Etruſcum ſapiunt.

Tabula XVI. Fragmentum antiquæ cujusdam trabeationis.

Tabula XVII. Tria fragmina vetuſtorum lapidum, unum ex ingente columna cylindrica: alterum, in quo figura mulieris decumbentis: tertium, in quo folia, & flores, binæque aves exſculptæ.

Tabula XVIII. Baſis graduata operis antiqui ex lapide.

Tabula XIV. Suggeſtus quidam lapideus, in cujus latere peregrina quædam avis, & ſerpens exprimitur.

Tabula XX. Duo fragmina Statuarum coloſſalium, ſtolæ muliebris, ut videtur, partem exhibentia.

Hæc etiamnum ſuperſunt; ſed multo plura interierunt. Periit monumentum ſepulcrale exulis Poëtæ Ovidii Naſonis, quod Sabariæ anno 1508. inventum narrant Lazius, Bruschius, aliique. Id quale fuerit, quidve de Ovidii Epitaphio, inter Sabarienſes inſcriptiones referri ſolito, tenendum ſit, Lib. III. Cap. II. hujus Operis exponetur. Perierunt lucernæ ſepulcrales, quarum iidem Auctores meminerunt. Corruptum jam eſt, ac nimia vetuſtate conſumptum pavimentum operis Muſivi, quod Sabariæ anno 1780. effoſſum ipſemet conſpexeram. Conſtabat illud e lapillis teſſellatis varii coloris, inter ſe nexis, & coagmentatis in modum picturæ, multiplices flores, & peregrinæ cujusdam avis imaginem exhibentis. Interruptus jam eſt, deſtructusque longiſſimus ille canalis ſubterraneus, per quem veteres Romani limpidiſſimas aquas ex fontibus montium Rohonczienſium uſque Sabariam corrivabant. Vir quidam fide digniſſimus mihi adfirmabat, viſum a ſe membranaceum Codicem, vetuſtis characteribus exaratum, absque nomine Auctoris, in quo Sabarienſis Aquæductus, Silanique Dianæ ſacri fit mentio. Nec dubium, quin Romani coloniam ſuam *Sabariam*, quam Pannoniæ ſuperioris metropolim, Præſidumque ſedem eſſe voluerunt, variis, iisque magnificis operibus publicis, puta: baſilicis, porticibus, balineis, theatris, aliisque ædificiis exornaverint, quorum hodie vix tenuiſſima ſuperſunt veſtigia.

CAPUT X.

Numi veteres Sabariæ reperti.

Ex Numis veteribus, qui Sabariæ inventi fuere, Illustrissimus D. JOANNES SZILY Episcopus Sabariensis possidet sequentes *y*):

Octaviani Augusti. DIVVS AVGVSTVS PATER. Caput nudum Augusti.
PROVIDENT. S. C. Templum Providentiæ. Æ. II.

Marci Agrippæ Consulis. M. AGRIPPA L. F. COS. II. Caput Agrippæ corona rostrata cinctum.
S. C. Stans Neptunus d. delphinum, f. tridentem tenet. Æ. II.

Imp. Tiberii. IMP. TI. CAESAR DIVI. F. AVGVSTVS. Caput laureatum.
TRIBVNICIAE POT - - in medio S. C. Æ. II.

Caji Caligulæ. C. CAESAR AVG. GERMANICVS PONT. MAX. TR. POT. in area S. C.
NERO ET DRVSVS CAESARES. Eques uterque. Æ. II.

Ti Claudii. TI. CLAVDIVS CAESAR P. M. TR. P. IMP. Caput laureatum.
Epigraphe detrita. In area duplex cornucopiæ. Æ. I.

Neronis. NERO CLAVDIVS CAESAR AVG. GERMANIC. Caput corona radiata cinctum.
PONTIF. MAX. TRIB. POTEST. IMP. PP. S. C. Nero stolatus gradiens cum lyra. Æ. II.

Titi Vespasiani. Epigraphe detrita. Caput radiatum Titi.
ROMA VICTRIX. S. C. Genius Romæ Galeatæ armis insidens. Æ. II.

Domitiani. IMP. CAES. DOMIT. AVG. GERM. COS. XI. CENS. PER. PP. Caput laureatum.
S. C. VIRTVTI. Figura militaris stans d. hastam, f. parazonium. Æ. II.

2. - - IMP. CAES. DOMIT. AVG - - P. M. TR. P. XI. Caput laureatum.
IMP. XXII. COS. VII. CENS. P. PP. Pallas navi insistens, ac d. jaculum vibrans, f. clypeum tenens; ad pedes noctua. AR.

Nervæ. IMP. CAES. NERVA AVG. P. M. TR. P. COS. III. PP. Caput laureatum.
LIBERTAS. SC. Mulier stans d. pileum. Æ. I.

---

y) Compendii causa Æ. I. II. III. notat Numum æreum primi, secundi, tertii moduli. AR. argenteum denarium. d. dextram, f. sinistram.

Trajani. IMP. CAES. TRAIAN. AVG. GERM - - Caput laureatum.
Epigraphe detrita. SC. Mulier ſedens. Æ. I.

2. - - Epigraphe detrita. Caput laureatum Trajani.
S. P. Q. R. OPTIMO PRINCIPI. S. C. Typus conſuetus Spei; nempe mulier ſtans d. florem tenet, ſ. laciniam ſuæ ſtolæ ſublevat. Æ. II.

Hadriani. HADRIANVS AVGVSTVS. Caput laureatum.
COS. II. Victoria ſedens. AR.

2. - - IMP. CAES. TRAIAN. HADRIANVS AVG. Caput laureatum.
P. M. TR. P. COS. III. Mars gradivus d. haſtam transverſam, ſ. trophæum in humero. AR.

3. - - IMP. CAES. TRAIAN. HADRIANVS AVG. Caput radiatum.
VIRTVTI AVG. S. C. Miles ſtans galeatus d. haſtam, ſ. parazonium. Æ. II.

4. - - HADRIANVS AVG. Caput laureatum.
COS. III. PP. S. C. Imperator ſtans paludatus d. elevata, ſ. cornucopiæ. Æ. II.

5. - - HADRIANVS AVG. Caput laureatum.
SALVS AVGVSTI. COS. III. S. C. Mulier ſtans d. pateram, ex qua ſerpentem ab arula adſurgentem paſcit. Æ. II.

6. - - Epigraphe detrita. Caput Hadriani laureatum.
Detrita epigraphe. Mulier ſedens cum patera. Æ. II.

Sabinæ Auguſtæ. SABINA AVG. Caput ejusdem.
Epigraphe detrita. Mulier ſtans d. cornucopiæ. Æ. II.

M. Aurel. Antonini. IMP. M. ANTONINVS AVG. Caput laureatum.
CONCORD. AVG. TR. P. XVII. COS. III. Mulier ſedens d. pateram, ſ. cornucopiæ. AR.

2. - - M. ANTONINVS AVG. GERM. SARMATICVS. Caput laureatum.
CLEMENTIA AVG. TR. P. XXX. IMP. VIII. COS. III. S. C. Mulier ſtans d. pateram, ſ. haſtam. Æ. I.

3. - - M. ANTONINVS AVG. GERM. SARM. P. M. TR. P. XXXI. Caput laureatum.
IMP. VIII. COS. III. PP. SC. Fulmen alis inſtructum. Æ. II.

Fauſtinæ Junioris. FAVSTINA AVGVSTA. Caput ejusdem.
Epigraphe detrita. Cybele capite turrito, & cum tympano. Æ. I.

2. - - DIVA AVG. FAVSTINA. Caput ejusdem.
S. C. Rogus. Æ. I.

Septimii Severi. SEPT. SEV. PERT. AVG. DIVI PII. N. Caput laureatum.
DIVI M. PII. F. P. M. TR. P. III. COS. II. PP. SC. Mulier ſtans d. caduceum, ſ. cornucopiæ. Æ. I.

Antonini Elagabali. IMP. ANTONINVS PIVS AVG. Caput laureatum Elagabali.
P. M. TR. P - - COS. III. PP. Mulier ſtans ad arulam cum patera, & cornucopiæ: in area ſtellula. AR.

2. - - IMP. ANTONINVS PIVS AVG. Caput Elagabali laureatum.
PAX AVGVSTI S. C. Mulier ſtans cum ramo olivæ. Æ. III.

Severi Alexandri. IMP. C. M. AVR. SEV. ALEXAND. AVG. Caput laureatum.
P. M. TR. P. III. COS. PP. Jupiter ſtans d. fulmen, ſ. haſtam. AR.

2. - - Eadem inſcriptio, & caput.
PAX AVG. Mulier ſtans cum ramo olivæ. AR.

3. - - Inſcriptio, & caput, uti ſupra.
SALVS AVG. Mulier ſedens d. pateram tenet, ex qua ſerpentem ab arula adſurgentem paſcit. Æ. III.

Gordiani Pii. IMP. GORDIANVS PIVS FEL. AVG. Caput laureatum.
P. M. TR. P. V. COS. II. PP. SC. Imperator ſtans d. haſtam transverſam, ſ. globum tenet. Æ. I.

Valeriani Senioris. IMP. LIC. VALERIANO AVG. Caput laureatum.
P. M. S. COL. VIM. AN. XIV. id eſt: *Provinciæ Mæſiæ Superioris Colonia Viminacium Anno XIV.* Mulier ſtans inter taurum, & leonem. Æ. II.

Claudii Gothici. IMP. C. CLAVDIVS AVG. Caput radiatum.
ANNONA AVG. Mulier ſtans d. ſpicas, ſ. cornucopiæ. Æ. III.

2. - - CLAVDIVS AVG. COS. III. PP. Caput radiatum.
SALVS AVG. Mulier ſtans paſcit ſerpentem. Æ. III.

Aureliani. IMP. C. AVRELIANVS AVG. Caput radiatum.
VIRTVS AVG. Hercules ſtans cum clava. Æ. III.

Aurelii Probi. IMP. C. M. AVR. PROBVS P. F. AVG. Protome Probi capite radiato, cum paludamento, & ſceptro aquiligero conſulari.
VIRTVS AVG. Tropæum adſidente captivo, & adſtante Imperatore d. elata, ſ. haſtam. Æ. III.

2. - - IMP. C. M. AVR. PROBVS P. F. AVG. Caput galeatum pectore tenus, cum haſta, & clypeo.
ROMAE AETERNAE. Templum. Æ. III.

Liciniani Licinii. IMP. LIC. LICINIVS P. F. AVG. Caput laureatum.
IOVI CONSERVATORI. Jupiter ſtans d. fulmen, ſ. haſtam, adſtante aquila. Infra: SIS. id eſt, *Siſciæ.* Æ. II.

Conſtantini Magni. IMP. CONSTANTINVS P. F. AVG. Caput diadematum.
SOLI INVICTO COMITI. Sol nudus ſtans d. elata, ſ. globum. In area ſtellula: in exergo ΔSIS. Æ. III.

2. - - Epi-

2. - - Epigraphe ut supra. Caput Constantini M. diademate cinctum.
IOVI CONSERVATORI. Jupiter stans d. globum cum insistente victoriola, s. hastam: in area Γ. in exergo SIS. Æ. III.

3. - - CONSTANTINVS MAX. AVG. Caput revinctum diademate.
GLORIA EXERCITVS. Duo labara inter duos milites. In exergo: SANE: id est, *Signatus Antiochiæ officina quinta*. Æ. III.

4. - - Epigraphe, Caputque Constantini Maximi, ut supra.
GLORIA EXERCITVS. Labarum monogrammate Christi insignitum inter duos milites. In exergo: SIS. *Sisciæ*. Æ. III.

5. - - CONSTANTINVS AVG. Caput diadematum.
Circa lauream: DN. CONSTANTINI MAX. AVG. intra lauream vero VOT. XX. id est, Votis Vicennalibus. Æ. III.

6. - - Epigraphe Caputque, ut in præcedente.
PROVIDENTIAE AVG. Porta Castrorum. Æ. III.

Numuli aliquot *urbis Romæ* sub Constantino M. signati sic habent:
VRBS ROMA. Caput Romæ galeatum.
Nulla Epigraphe. Lupa lactans gemellos. Æ. III.

Crispi Cæsaris. IVL. CRISPVS NOB. C. id est, *Nobilissimus Cæsar*. Caput laureatum.
VOT. X. intra lauream: circa hanc vero: CAESARVM NOSTRORVM. In exergo: ASIS. id est, *officina prima Sisciæ*. Æ. III.

Constantii Junioris. CONSTANTINVS IVN. NOB. C. Caput laureatum.
PROVIDENTIAE CAESS. Castra Prætoria. Æ. III.

Constantis. CONSTANS P. F. AVG. Caput diadematum.
FEL. TEMP. REPARATIO. Imperator stans paludatus, clypeoque munitus, barbarum cum equo prolapsum hasta confodit. Æ. II.

2. - - CONSTANS P. F. AVG. Caput diadematum.
VICTORIAE LAETAE. Duæ Victoriæ tenentes super basi clypeum, cui VOT. PR. inscriptum. Æ. III.

Constantii Junioris. DN. CONSTANTIVS P. F. AVG. Caput revinctum diademate.
FIDES MILITVM. Miles inter duo labara monogrammate Christi signata. Infra: ASIS. id est: *officina prima Sisciæ*. Æ. II.

2. - - FL. IVL. CONSTANTIVS P. F. AVG. Caput diadematum.
FEL. TEMP. REPARATIO. Imperator paludatus insistens navi d. Victoriolam, s. labarum monogrammate Christi conspicuum tenet, adclavum sedente Victoria. Infra: SIS. Æ. III.

Item alii multi Numi ærei ejusdem Constantii, in quibus parte aversa epigraphe est: CONCORDIA MILITVM. vel GLORIA EXERCITVS. vel GLORIA ROMANORVM. &c.

Magnentii Tyranni. DN. MAGNENTIVS P. F. AVG. Caput nudum.
GLORIA ROMANORVM. Imperator paludatus d. Victoriolam, f. labarum cum monogrammate Christi; d. pede captivum barbarum conculcat, altero barbaro genuflexo. In area A. infra AQP., id est, *Aquilejæ Percussa* moneta. Æ. II.

Juliani Apostatæ. DN. CL. IVLIANVS P. F. AVG. Caput diadematum.
VICTORIA DN. AVG. Victoria stans d. fertum, f. palmam tenet. Infra LVG. id est, *Lugduni.* AR.

Valentiniani. DN. VALENTINIANVS P. F. AVG. Caput diadematum.
GLORIA ROMANORVM. Victoria gradiens. Infra. SIS. Æ. III.

Valentis. D. N. VALENS P. F. AVG. Caput diadematum.
SECVRITAS REIPVBLICAE. Victoria gradiens. Infra: SIRM. id est, *Sirmii.* Æ. III.

Gratiani. DN. GRATIANVS P. F. AVG. Caput diadematum.
GLORIA ROMANORVM. Imperator paludatus d. captivum crinibus prehensum rapit, f. labarum monogrammate Christi insignitum tenet. Infra: SISC. Æ. III.

Præter hos, aliosque ejusdem ævi Numos Romanos adsunt in eadem collectione etiam Numi barbari isthic inventi, mole crassiuscula, argentei, parte adversa Caput humanum, aversa Equum rudissime expressum, referentes, absque omni inscriptione. Gothorumne, an Hunnorum ea fuerit moneta? haud facile quisquam determinaverit.

Cum *Sabariæ* essem, complures Numos veteres romani commatis, isthic repertos, alii quoque mihi exhibuerunt, æreos potissimum, pauciores argenteos, nonnullos tamen aureos etiam, ut *Valentiniani* cum obvia inscriptione: VICTORIA AVGG. Nullum tamen vidi, qui *Coloniæ Claudiæ Sabariæ* nomine inscriptus esset. Unde facile intelliget Lector, quænam fides habenda sit illi, qui tales isthic frequenter inveniri adfirmat. De Numo Goltziano, COL. SABARIA CLAVDIANA AVG. inscripto, jam supra dictum est.

HISTORIAE SABARIENSIS
LIBER SECUNDUS.

DE

BOJIS AGRI SABARIENSIS ANTE ROMANOS COLONIS.

CAPUT I.

De primo Bojorum in Pannoniam adventu variae auctorum sententiae. Sexto ante Christum sæculo e Galliis venisse adseruntur.

PRÆMISSA monumentorum, quæ *Sabariæ* antiquitatem commendant, descriptione, nunc rerum *Sabariensium* origines, fata, vicissitudines, & alia memoratu digna enarrare aggredior. Principium mihi a *Bojis*, agri *Sabariensis* ante Romanos colonis. De primo horum in Pannoniam adventu variæ sunt, ut in re pervetusta, opiniones Auctorum. Quidam enim *Bojos* una cum Scordiscis, ac Tauriscis a prima ætate, ad quam historiarum monumenta non pertingunt, isthic habitasse, ideoque Pannoniæ aborigines, & αὐτοχθόνας fuisse arbitrantur. Hanc sententiam præter alios tuetur Simon *Pelloutierius* cum in historia sua de Celtis, tum in Dissertatione de Republica Galatarum *a*) : nec aliud voluisse videntur *Aventinus*, & *Lazius*, qui *Bojos* ex Armenia primis mox ab universali Cataclysmo temporibus in has terras accersunt *b*). Verum alii eosdem e Galliis huc migrasse scribunt, non uno tamen tempore, nec uno itinere, aut modo: nam *Wernsdorffius* id factum autumat sexto jam ante Christi natalem sæculo, cum scilicet manus quædam Gallorum, *Bellovesum* in Italiam sequentium, iter suum

a) *Pelloutier* l'histoire des Celtes L. 1. p. 51.

b) *Aventinus* L. 1. Annal. Bojor. c. 3. n. 8. Lazius L. 7. de gentium migrat. p. 281.

I 2

in Illyricum, & Pannoniam avertit *c*). Ex adverso Marcus *Velserus*, & *Mezeræus* censent, *Bojos* haud prius, quam occasione expeditionis Delphicæ, quæ tertio ante Christum sæculo contigerat, partem Pannoniæ occupasse; ortos nimirum ex illis, qui duce *Sigoveso* e Gallia quondam profecti, regionem intra hercynios Germaniæ saltus positam, & ex ipsorum postea nomine *Bojohemum* nuncupatam, incoluere *d*). In idem fere tempus consentit Sigismundus *Calles*, cum hoc tamen discrimine, quod is reliquas etiam gentes gallicas tum primum ex Italia, Gallia, & Bojohemo in Pannoniam se diffudisse malit *e*). Demum *Schönlebenius* negat ullos *Bojos* in Pannonia prius consedisse, quam advenissent, qui a Romanis ex Italia ejecti fuere: id quod serius adhuc acciderat *f*).

Spectatis tamen Veterum testimoniis, verisimilius est, originem *Bojorum Pannoniorum* a prima *Celtarum* migratione repeti oportere. Migrationis hujus tempus, causa, auctor, duces præcipui, modusque partim e *Livio*, partim e *Justino*, Pompeji Trogi epitomatore, colligi potest. Nempe, *Tarquinio Prisco* Romæ regnante, annis ducentis ante Clusium per Gallos oppugnatum, urbemque Romam captam, id est, anno ante Christum 589., *Ambigatus* Rex *Celtici*, exonerare prægravante turba regnum cupiens trecenta millia hominum ad sedes novas quærendas velut ver sacrum emiserat *g*). *Celtici* autem tunc nomine, quod postea latissime patuit, intelligebatur pars tertia Galliarum, teste Livio *h*), seu Gallia Narbonensis, uti Strabo perhibet *i*). Principes expeditionis duces fuere *Bellovesus*, & *Sigovesus*, Regis *Ambigati* e sorore nepotes, impigri juvenes. Ille suos in Italiam, hic ad hercynios Germaniæ saltus, capto augurio, deduxere. Quædam tamen portio ab illis avulsa Illyricos sinus per strages barbarorum penetravit, & in Pannonia, attestante *Justino*, consedit. *Gens aspera, audax, bellicosa, quæ prima post Herculem, cui ea res virtutis admirationem, & immortalitatis fidem dedit, Alpium invicta juga, & frigore intractabilia loca transcendit* *k*). In prima hac migratione fuerunt varii nominis gentes gallicæ, ut Bituriges, Arverni, Hedui, Ambarri, Carnutes, Aulerci, Cænomani, Lingones; maximo tamen numero Senones, Tectosagi, & *Boji*. Itaque ex *Bojis* alii in Italia circa Padum agros Etruscorum, & Umbrorum occuparunt; alii in Germania ad fontes Albis fluvii consederunt, ac regioni nomen *Bojohemi* dederunt;

---

c) *Wernsdorff* de Rep. Galat. p. 102.

d) *Velserus* L. 2. Rer. Boic. p. 37. Mezeray l'histoire de France avant Clovis L. 1. p. 8.

e) *Calles* P. I. Annal. Austr. p. 2. & T. I. Annal. Eccl. Germ. in Notit. prævia Rer. Germ. p. 3.

f) *Schönleben* P. II. Annal. Carniol. p. 69.

g) *Livius* Lib. 5. cap. 19. *Justinus* lib. 24. cap. 4.

h) L. supr. cit.

i) Geogr lib. 4. p. m. 205.

k) L. cit.

alii denique in Pannonia contiguum Noricis terræ tractum sibi vendicarunt, pulsis vetustioribus incolis. Cujusnam hi nominis fuerint, altum est in historia silentium. *Savaros* quidam, *Vindosque* fuisse arbitrantur, hac sola ducti ratione, quod in hac Pannoniæ parte fuerint amnes quidam vetustissimis temporibus *Savariæ*, & *Vindi* nomine adpellati.

Ceterum a tempore celticæ hujus migrationis usque ad expeditionem Delphicam per tria prope sæcula vix quidquam de novis hisce Pannoniæ colonis apud priscos auctores reperitur. Sane *Justinus* omne hoc temporis intervallum unica hac propositione: *ibi domitis Pannoniis per multos annos varia bella gesserunt*: absolvit *l*). Neque id mirum: nam, si *Diodoro Siculo* fides, Galli harum partium non prius, quam sub *Alexandro Magno* (regnavit is in Macedonia ab anno ante Christum 336. ad 324.) Græcis, qui fere soli ea tempestate res gestas literis mandabant, innotescere cœperunt *m*). Innotuere autem binis legationibus, quibus *Alexandrum Magnum* fama tanti Regis permoti, honorarunt: una scilicet, cum ille Thracibus, Triballis, Getisque superatis castra ad Istrum metaretur; altera vero, dum Persis debellatis, Indisque domitis, Babylone subsisteret. Priorem legationem *Strabo* describens: *In hac*, inquit, *expeditione, ut Ptolemæus Lagi filius perhibet, Celtæ, qui ad Adriam incolebant, amicitiæ, & hospitii jungendi causa Alexandrum convenerunt. Quos Rex comiter acceptos inter pocula interrogavit; ecquidnam esset, quod maxime pertimescerent? ratus dicturos, ipsum. At illi reposuere, nihil a se timeri. nisi forte ne quando cælum in ipsos ruat: interea tamen se tanti viri amicitiam plurimi facere n*). Hos Celtas *Adelzreiter* adfirmat fuisse *Bojos o*): sed *Schönlebenius* mavult *Japydes*, gentem quidem gallicam Illyriis permixtam, incertum tamen an *boici* generis *p*). Erant *Japydes* eo tempore sub Albio monte, qui finis fuit Alpium, admodum alto, ac partim ad Adriam; partim ad Pannonios, & ad Istrum pertingebant, ut rursum auctor est *Strabo q*). At manifestius est, alteram legationem a Gallis Pannoniis, quos inter *Boji* tunc erant potentissimi, fuisse missam. Ita enim *Diodorus*: *ex Europa*, inquit, *Græcorum civitates, & Macedones, tum Illyrii, & plerique Adriæ accolæ, Thracumque gentes, & his finitimi Galatæ, quorum gens tunc primum innotescere Græcis cæpit. Hi omnes legatos* (Babylonem ad Alexandrum) *miserunt r*). Nam, qui Galatæ isthic memorantur, ab Adriæ accolis

l) Ibidem.
m) *Diodor. Sicul.* Lib. 17. p. m. 931.
n) *Strabo* Geogr Lib. 7. p. 742.
o) P. I. Annal. Boic. L. 1. n. 31.
p) P II. Annal. Carniol. p. 58.
q) L. supr. cit.
r) L. cit p. 902.

diſtincti, Thracumque gentibus finitimi, hi procul dubio erant *Galli Pannonii*, ex quibus poſtea, quemadmodum ſuo dicetur loco, orti fuere Galatæ Aſiatici, atque hos inter *Toliſtoboji* e noſtris *Bojis* profecti. Quod, quem in modum evenerit, mox enarrabimus: antea tamen nonnullas, quas in vicinos Thraces, Macedones, aliosque Græcos ſuſcepere expeditiones, deſcribere libet.

CAPUT II.

De præcipuis Gallorum Pannoniorum expeditionibus: ac de origine Boicorum in Pannonia Deſertorum.

PAUCI ab obitu *Alexandri Magni* effluxere anni, cum Galli Pannonii primum Thracas finitimos duce *Cambaule* prædabundi invaſerunt, nondum auſi laceſſere Græcos, quod minoribus, quam oportebat, copiis egreſſi eſſent *s*). At paullo poſt his ipſis, qui *Cambaulem* ſecuti redierant, incitantibus, cunctos majorum expeditionum invaſit cupiditas. Itaque re in conventibus circiter anno ante Chriſtum 280. deliberata, primum duces deligere placuit. Nec enim uni omnes Regi parebant, ſed liberæ cujusdam Reipublicæ tenebant formam. Delecti ſunt, qui majores copias ductarent, *Brennus* cognomine *Prauſus*, ab illo, qui centum abhinc circiter annis Romam ceperat, diverſus; tum *Belgius*, & *Cerethius*. His additi dignitate proximi, & copiis paullo minoribus præfecti, *Acichorius*, *Emanus*, *Theſſalorus*, *Commontorius*, & *Lutarius t*). *Brennus* cum *Acichorio* hac vice in Pœonas, Macedonibus contiguos; *Cerethius* in Triballos; at *Belgius* majore longe gloria in Macedones movit. Rex tunc Macedonum erat *Ptolemæus*, ob audaciam *Ceraunus*, id eſt fulmen, dictus, cædibus cognatorum infamis. Trepidantibus aliis, pacemque ingenti pecunia mercantibus, ipſe ſolus adventum Gallorum Pannoniorum intrepidus audivit, fuitque tanta temeritate, ut Dardanorum legationem viginti millia armatorum in auxilium offerentem ſperneret: *Actum de Macedonia dicens, ſi cum totum orientem ſoli domuerint, nunc in vindictam finium Dardanis egeant. Milites ſe habere filios eorum, qui ſub Alexandro ſtipendia toto orbe terrarum victores fecerint. Quo audito, Rex Dardanorum dixiſſe fertur; brevi inclytum illud Macedoniæ regnum immatura juvenis temeritate caſurum u*).

s) *Pauſanias* de florentiſſimis Græciæ regionib. L. X. *in Phocycis* p. 750.
t) Collecta ſunt hæc nomina ex Livio Lib. 8. c. 11. e Juſtino L. 24. & ex Panſanſa L. cit.
u) *Juſtinus* Lib. ſupr. cit.

Interea *Belgius* legatos ad *Ptolemæum* præmittit, offerentes pacem, si emere velit. Cum nihil profecissent, haud multo post confertur atrox prælium, Macedones cæduntur: Rex Ptolemæus multis saucius vulneribus capitur: caput ejus amputatum, & lancea fixum ad hostium terrorem tota circumfertur acie. Paucos e Macedonibus fuga servavit: ceteri aut capti, aut occisi. Desperantibus omnibus unus tamen e Macedonum Principibus *Sosthenes* saluti fuit, qui contracta celeriter juventute, Gallos victoria exultantes, & ad prædam conversos utcunque compescuit, excussisque magnam partem spoliis in Pannoniam reverti coëgit *x*). Hi Galli reduces postmodum ex nomine sui Ducis *Belgites* adpellati sunt, eoque nomine adhuc a Plinio inter Pannoniæ populos recensentur *y*). At *Brennus* hac suorum victoria, duce *Belgio* reportata, partim lætus, partim excussam ipsis opimam prædam indignatus, non desinebat modo publice universos conventus, modo Principes Gallorum ad novam in Græcos expeditionem sollicitare: cumque, ut scribit Pausanias, identidem repeteret, Græcos non ea esse amplius, qua fuerint antea virtute, sed facile vinci posse; cumque ingentes Græcarum civitatum pecunias, donaria templorum, ac elaborati argenti, auri que vim prope immensam commemoraret, effecit denique, ut ad invadendam Græciam novas, easque longe ampliores copias decernerent *z*).

In hanc igitur jam tertiam expeditionem dederunt nomina peditum centum et quinquaginta millia, equitum autem vicies mille, et quadringenti. Immo verior equitum numerus fuere supra sexaginta millia, amplius mille ac ducenti. Etenim singulos equites famuli sequebantur duo in equis et ipsi, et artium equestrium gnarissimi. Hi præliantibus dominis extrema in acie consistebant, eumque in usum erant, ut, si forte equus domini esset amissus, illico suum ei submitterent; si dominus cecidisset, servus in ejus locum succederet: quod si utrumque belli impetus evertisset, jam præsto tertius erat, qui pro demortuis locum teneret: si vulnera herus accepisset, e servis alter ex acie illum subducebat, alter saucii vicem obibat. Hanc equestris pugnæ rationem *Trimarcisiam* vocabant. *Marca* enim, vel *Marha* eorum lingua *Equum* notabat *a*).

Hoc adparatu Galli nostri, inque his Boji Sabarienses, Brenno duce, ad Jonium mare conversi, adjunctis sibi ceteris gallicæ originis gentibus, quæ Adriam, sinumque Jonicum accolebant, confestim omnes alios Illyrici populos, et quicquid aliarum gentium ad macedonicum usque nomen patebat, quin et ipsos iterum Macedones, fugato *Sosthene*, oppressere. Inde facto in Thessaliam impetu, mox Phocydem infesti petunt, Delphos, et opulentissimum Apollinis fanum expilaturi.

x) *Justinus* l. cit.
y) Plinius hist. nat. L. 3. c. 25.
z) *Pausanias* Lib. supr. cit.
a) Idem l. cit.

Verum Delphica hæc expeditio insigni tandem Gallorum nostrorum strage terminata est. *Nam pugnæ dum crebræ committuntur*, ait Diodorus Siculus, *myriadibus ibi aliquot desideratis, ipsi etiam Brenno vulnera infliguntur. Moriturus igitur convocato suorum agmine ad Galatas verba fecit, iisque consilium dedit, ut tam ipsum, quam vulneratos universos interficerent, crematisque plaustris expediti domum redirent, et Cychorium* (al. *Acichorium*) *sibi regem constituerent. Hoc dicto cum sese mero ingurgitasset, vitam sibi ferro abrupit. Quo tumulato confestim Cychorius saucios, et a tempestate, fameque ægre habentes ad XX millia trucidavit, cum reliquis autem iter domum inivit, persequentibus eum Græcis. Ad Thermopylas dein progressi Galli alia XX millia defectu alimentorum amittunt. Dardanorum postremo regionem peragrantes universi pereunt, ita ut ne unus quidem domum redierit b).*

Paullo aliter eandem cladem describunt *Justinus*, et *Pausanias c*): ambo tamen ultra veri modum. Non enim credibile est, universum *Brenni* exercitum hac expeditione ita funditus periisse, ut, quod illi ajunt, ne nuncius quidem tantæ cladis superfuerit. Certe ipse *Justinus* hac in re sibi adversatur, cum alibi hæc scribat: *Galli bello adversus Delphos infeliciter gesto, in quo majorem vim numinis, quam hostium sensere, amisso Brenno duce pars in Asiam, pars in Thraciam extorres fugerunt. Inde per eadem vestigia, qua venerant, antiquam patriam repetivere. Ex his manus quædam in confluente Danubii & Savi consedit, Scordiscosque sese adpellari voluit. Tectosagi autem cum in antiquam patriam Tholosam venissent, comprehensique pestifera lue essent, non prius sanitatem recuperavere, quam aruspicum responsis moniti aurum argentumque bellis sacrilegiisque quæsitum in Tholosatensem lacum mergerent. - - - Ex gente Tectosagorum non mediocris populus prædæ dulcedine captus Illyricum repetivit, spoliatisque Istris in Pannonia consedit* c). Justino, quoad Scordiscos concordat *Athenæus* hisce verbis: *Ex Gallis, qui Cordistæ* (Scordici) *adpellantur, in suam regionem aurum non admittunt, sed cum alienum depopulantur, non relinquunt intactum. Est vero ea gens ex reliquiis eorum, qui cum Brenno duce adversus fanum Delphicum militarunt. Bathanatius quidam deduxit eos ad ripam Istri, unde & ipsa via, qua processerunt, Bathanati dicitur d*). Accedit *Polybius*, auctor illis temporibus longe propior, qui diserte tradit; haud paucos Gallorum e Delphica clade superstites, ad Hellespontum duce *Commontorio* profectos, circa Byzantium constitisse, ac sede regni apud Tylen constituta, Byzantinos ad pendendum sibi tributum adegisse: idque durasse usque ad Clyari tempora, quibus Gallorum ibi imperium defecerat *e*).

b) Diodor. Sicul. L. 17. p. 902.
c) *Justin.* Lib. 24. c. 8.
d) *Athenæus* Lib. 6. Dipnosophist. p. 234.
e) *Polybius* hist. Lib. 4.

Delphicam præterea cladem (quæ secundum Pausaniam contigit Anaxicate Athenis Archonte, anno altero Olympiadis quintæ, & vicesimæ supra centesimam, id est, anno ante Christum 279.) præcessit dissensio Ducum Gallorum, & seditio jam tunc exorta, cum *Brenni* exercitus in Dardanos perveniret. Ibi ad XX. millia hominum secessione a *Brenno* facta, iter in Thraciam averterant; cumque non multo post *Commontorius* cum aliis, de quibus paullo ante dictum est, copiis accessisset, oram Propontidis aliquandiu vectigalem habuerunt. Inde anno sequente, relictis iis, qui *Commontorio* parebant, ipsi in Asiam digressi alias circa flumen Halym in Paplagonia terras occuparunt, novumque sibi regnum, *Galatiæ*, & *Gallogræciæ* nomine in historiis postea notissimum condiderunt. Secessionis hujus, novæque expeditionis auctores, & duces *Livius* quidem binos tantum commemorat: *Leonorium* nempe, & *Lutarium* *f*): sed *Memnon Heracleotas* septemdecim omnino fuisse duces, inter quos tamen duo illi eminuerint, adserit *g*). Has copias triplex potissimum Gallorum natio conflabat, nimirum *Tectosagi*, *Trocmi*, & *Tolistoboji*. Fuisse autem *Tolistobojos* gentem *Boicam* e *Strabone* liquet, qui hanc illis adpellationem ex Ducis nomine adhæsisse prodit *h*). Altera Bojorum portio, pariter a *Brenni* exercitu avulsa, in Illyrico substitit, atque in finibus Dardanorum juxta paludem *Lychnidiam* consedit. Extat horum memoria apud *Polybium*, qui inter Illyridis civitates, per *Philippum*, Macedoniæ penultimum Regem, anno ante Christum 217. captas, & eversas, *Bojos* quoque recenset *i*).

His ergo expeditionibus, & emigrationibus factum fuerit, ut *Bojorum* in Pannonia regio, agerque *Sabariensis* jam tum in *Deserta*, & Solitudinem abire cæperit, paucis videlicet domi remanentibus. Nam cum *Brenni* exercitu profecti sunt non viri tantum armis habiles, verum etiam alia ingens turba circumforanea, & mercatores plurimi, si *Diodoro* fides, bisque mille plaustra *k*). *Boji* autem, quos novo *Tolistobojorum* nomine adsumpto, in Asiam cum *Trocmis*, ac *Tectosagis* commigrasse, regnumque Galaticum fundasse diximus, ne veteris patriæ, ex qua digressi erant, obliti esse viderentur, quædam relictorum in Pannonia locorum nomina imposuere locis recens occupatis. Hujusmodi erant castellum *Pejum*, & oppidum *Vinda*. De *Pejo*, Galatiæ apud *Tolistobojos* castello, ita *Strabo*: *Tolistoboji*, inquit, *contermini sunt Bithyniæ, & Phrygiæ, quæ Epictetus dicitur. Castella eorum Blucium, & Pejum. Quorum alterum regio fuit Dejotari, alterum gazæ adservandæ destinatum* *l*). Pannonici autem *Peji*, a *Bojis*

f) *Livius* Lib. 8. c. 11.
g) Apud *Photium* in Myrobiblo pag. 718.
h) *Strabo* Geogr. L. 12. p. 662.
i) *Polybius* Lib. 5. sub finem.
k) Diodor. Sicul. L. supr. cit.
l) Strabo L. supr. cit.

K

deserti, memoriam retinuit lacus, Plinio quidem latina terminatione *Peiso* dictus; sed *Bojis*, genti Celticæ, *Pei See*, id est, *Peji lacus*, quemadmodum idem hodie germanis est *Neusidler See*, & *Oedenburger See*, ab adsitis nempe id nominum civitatibus. *Vindam* Galatiæ in *Tolistobojorum* regione recenset Ptolemæus, *m*), & Itinerarium Antonini, ubi lectio *Vindæ*, & *Vindiæ* variat, in descriptione scilicet itineris a *Pessinunte* usque *Ancyram n*). Atqui hoc ipsum fuerit in Pannonia nomen primigenium *Vindobonæ*, sive ab amne *Vindo*, sive a gente *Vindorum* exortum *o*). Apud eosdem *Tolistobojos* Galatas commemorant medii ævi Scriptores fluvium quemdam *Siberim*; quemadmodum nempe in Pannonia quoque superiore, ex qua profecti erant *Tolistoboji*, legimus amnem *Sibarim*, antiquius *Savariam* dictum. *Siberis* Galatici meminerunt *Procopius* Cæsariensis Lib. 5. de ædific. Justin. cap. 4. & *Eleusius* in vita S. *Theodori Syceotæ p*). *Sibaris* vero Pannonici fluvii apud *Sabariam* civitatem fit mentio in supra laudatis divi *Quirini Martyris* Actis *q*).

Equidem non ignoro, sententiæ huic adversari *Schönlebenium*, qui *Tolistobojos* negat gentem fuisse *Boicam* e Pannonia profectam; tum quia apud *Livium*, & *Strabonem* pro *Tolistobojis* leguntur *Tolistobogi*, aut *Tolistobogii r*): tum vero, quia nullos in Pannonia *Bojos* ante Italicorum adventum habitasse arbitratur *s*). Sed, imprimis *Carolus Sigonius*, Auctor gravis, fideque dignissimus, testatur in MSS. *Livii* codicibus, quibus ille optimis usus erat, & quorum præcipua esse debet auctoritas, non *Tolistobogos*, neque *Tolistobogios*, verum *Tolistobojos* plane, & explicate exaratos esse, ut adeo *Tolistobogi* pro *Tolistobojis* nonnisi mendose in libris impressis editi videantur *t*). Dein *Appianus* Alexandrinus, & *Stephanus* Byzantinus eosdem in græco vocant Τολιςοβοίυς *u*). Ad hæc *Strabo* auctor est, *Tolistobojos* ex Ducis nomine sic fuisse adpellatos *x*). Nec obstat, quod apud *Livium* duo tantum, *Leonarius* nempe, & *Lutarius*, qui celticas illas copias, e *Tolistobojis* potissimum, *Trocmis*, & *Tectosagis* conflatas, in Asiam deduxerunt, nominentur: quippe, ut jam antea monuimus, *Memnon Heracleotes* tradit septemdecim fuisse harum copiarum Duces, quorum nomina interciderint. Ex illis itaque septemdecim Ducibus unus fuerit *Tolistus*

---

m) Geogr. lib. Lib. 5. cap. 4.
n) Pag. 201. ex edit. Wesselingii.
o) Vide L. 1. hujus Operis Cap. III.
p) Bollandi Acta SS. T. III. April. ad diem XXII.
q) Ibidem T. II. Junii ad diem IV.
r) *Livius* Lib. 8. cap. 11. *Strabo* Geogr. L. 4. p. 204. & lib. 12. p. 661.
s) P. II. Annal. Carniol. p. 69.
t) *Sigonius* in Scholiis ad 38. Lib. Livii. Item *Velserus* Lib. 2. de Rer. Boicar. p. 39
u) Appianus in *Syriacis*: & *Stephanus* Byzantinus Lib. de Urb. & pop. pag. 659.
x) Geogr. L. 12 p. 661.

nomine, a quo *Boji* Galatæ ſe ſe *Toliſtobojos* vocabulo compoſito nuncuparunt. Alii quidem malunt eosdem a ſingulari audacia, & ferocia ſic dictos; *Toll* enim ferocem, *Tolliſt* ferociſſimum lingua celtica, perinde ac hodie germanica, ſignificaſſe nihil ambigunt. Verum *Toliſti* Ducis memoriam etiam vicus quidam Galatiæ *Tolaſta* dictus conſervaſſe videtur, & *Strabonis* auctoritas, qui *Toliſtobojos* ex Ducis nomine ſic dictos adfirmat, omnibus aliis recentiorum auctorum conjecturis potior eſſe debet *y*).

CAPUT III.

De Bojis Italicis ad Iſtrum profectis, ac de vaſtatione Pannoniae Superioris, agrique Sabarienſis per Legatum C. Caſſii Conſulis.

CETERUM ab expeditione Delphica, ac *Toliſtobojorum* ex Pannonia in Aſiam tranſitu jam nonus & octogeſimus, ante Chriſtum vero centeſimus nonageſimus volvebatur annus, cum alii *Boji*, accolæ videlicet *Padi*, multis continenter cladibus attriti, ac poſtremo per Cornelium *Scipionem Naſicam* ad exiguum redacti numerum, relicta Italia ad Iſtrum commigrarunt, atque apud *Tauriſcos* confederunt. Hi ſunt *Boji*, quos in vacuas *Toliſtobojorum* ſedes ſucceſſiſſe multi arbitrantur: hi ſunt, quos paullo ante laudatus *Schönlebenius* primos omnium ex Gallis *boici* nominis ad Pannoniam Superiorem veniſſe, agrumque Sabarienſem, ac terras circa lacum Peiſonem ſitas inſediſſe autumat. Illud omnino e *Strabone* conſtat, poſteros horum Bojorum a Dacis fuiſſe deletos. Verum an ea clades ad Pannoniam Superiorem pertinuerit, ac Deſerta Bojorum, quæ Plinius commemorat, inde orta fuerint, poſtea videbimus. Nunc vero temporis ordine ſervato, improviſam quamdam Romani militis in has terras procurſionem, quæ dudum ante bella Bojorum cum Dacis geſta contigerat, referemus.

Publio *Licinio* Conſule ſub annum ante Chriſtum 170. contra *Perſeum* Macedoniæ Regem in Theſſalia rem proſpere gerente, *C. Caſſius*, Licinii collega, cum in Gallia, quam ſortitus erat, nihil memorabile geſſiſſet, legiones in Macedoniam per Illyricum ducere vano incœpto eſt conatus *a*). Hanc viam inſcio Senatu ingreſſus repente Iſtrorum, Japydum, Carnorumque fines, (tum Pannoniæ quoque partem, ut videtur, complexos) hoſtiliter invaſit, actis paſſim præ-

y) Vid. *Velſerus* L. cit. & in Epiſt. ad Viros illuſtres p. 791.
a) *Livius* Lib. 43. cap 1.

dis, sparsisque late incendiis. Legatus vero Consulis eodem tempore usque *Carnuntum*, munitam Pannoniæ urbem, cum delecta militum manu procurrit, cumque hanc necquidquam tentasset, in reditu bina, quæ prius intacta reliquerat, oppida diripuit. Hæc a *Livio* narrantur, nulla quidem Pannoniæ mentione facta, nec proditis direptorum duorum oppidorum nominibus: verum e situ *Carnunti*, quod nominat, verisimile est, oppida illa fuisse in Pannonia vel *Pejum*, & *Savariam*, vel alterutrius loco *Scarbantiam*. Hac certe brevissimus fuit ex *Japydia* usque *Carnuntum* itus, & reditus, idemque facillimus ob incolarum, qui resistere potuissent, paucitatem.

Memini quidem monere *Farlatum*, ne quis *Cluverium*, & *Schönlebenium* secutus *Carnuntem*, cujus eo loco apud *Livium* est mentio, pro *Carnunto*, perantiquo, ac celebri Pannoniæ oppido (utut & istud *Ptolemæus* in descriptione Pannoniæ Superioris *Carnuntem* adpellet) accipiat. „ Neque enim, ait ille, verisimile est, ut Consul e Macedonia, locisque finitimis, in quibus bellum gerebatur, Romanoque exercitu, tam longe suum legatum abduci cum parte copiarum voluerit; præterquam quod nihil tum rei, seu belli Romanis erat cum Pannoniis, ad quos neque pertinebat Macedonicum bellum, ac ne fama quidem ejus belli fortasse pervenerat. Adde, quod Pannonia nondum ad jus, nomenque Illyricum accesserat, cujus finibus *Carnun'em* Livius includit; neque ante Augustum arma vexillaque romana visa sunt Pannoniis „ *b*).

Verum omnis hæc difficultas evanescit, si Legatum hunc, de cujus procursione agitur, non a *Licinio* Consule, in Macedonia bellum gerente, sed potius ab hujus collega *C. Cassio* missum fuisse intelligas. Id sane per *Livium* licet, qui eo loco nomen Consulis, cujus is Legatus fuerit, aperte non exprimit: de *Cassio* autem sic ibidem scribit, ut illam *Carnuntis* oppugnationem, ac duorum oppidorum direptionem ipsius imperio factam esse, prorsus credibile appareat. *Cassius* enim est, cui, ut narrat *Livius*, indignabatur Senatus, qnod tantum ausus fuerit, ut suam provinciam relinqueret, in alienam transiret, quodque exercitum novo periculoso itinere exteras inter gentes ducere, viam tot nationibus in Italiam aperire præsumpserit. Ad *Cassium* missi sunt e Senatu Nuncii, ne bellum cum ulla gente moveat, nisi cum qua Senatus gerendum censuerit. De *Cassio* Consule questus est apud Senatum Legatus, *Cincibili* Regis Gallorum frater, ob vastatos ab ejus militibus Alpinorum populorum, sociorum suorum agros, & multa millia hominum inde in servitutem abducta. De eodem *Cassio* apud Senatum questi sunt legati *Istrorum*, *Japydum*, *Carnorumque* (quorum tunc fines usque ad Pannonios protensi erant, & *Carnuns*, sive *Carnuntum* Pannoniæ oppidum a *Carnis* dictum fuisse videtur) questi sunt, inquam: *Duces sibi ab Consule Cassio primum imperatos, qui in Macedoniam ducenti exercitum iter mon-*

b) *Farlatus* T. I. Illyrici sacri p. 54.

ſtarent; pacatum ab ſe tamquam ad aliud bellum gerendum abiiſſe; *inde ex medio regreſſum itinere hoſtiliter peragraſſe fines ſuos*, *paſſim rapinas*, & *incendia facta*: *nec ſe ad id locorum ſcire*, *propter quam cauſam Conſuli pro hoſtibus fuerint* c).

Quamobrem ſi quis hæc diligenter expendat, facile intelliget, quinam fieri potuerit, ut licet nullum Pannoniis a Senatu Romano indictum fuerit bellum, legatus tamen Conſulis, vaſtatis Pannoniæ agris, uſque *Carnuntum* procurrerit. At enim, inquit *Farlatus*, illam *Carnuntem* Illyrico adſcribere videtur *Livius*. Nil impedit: ſtylum enim ſui temporis, quo Illyrici nomine jam & Pannonia veniebat, ſequi potuit. Adde, quod præter *Carnuntem* Pannoniæ apud veteres geographos alia nulla reperiatur; idemque hoc oppidum a *Zoſimo* Celticum, ab *Ammiano* autem Illyricum vocetur *d*). Sed ante Auguſtum, inquit, nulla arma, vexillaque romana viſa ſunt Pannoniis. Hoc etiam refellitur teſtimonio Jornandis, qui *Lucium Anicium* omnium Romanorum primum uſque ad Danubium penetraſſe, ac de quodam Pannoniorum Rege victoriam retuliſſe, ex antiquioribus Auctoribus narrat *e*). Quidſi ipſe hic *Lucius* erat, qui legatus Conſulis *Caſſii* procurſionem uſque *Carnuntum*, Danubio adſitum oppidum, fecerit, & in reditu agrum Sabarienſem vaſtarit, binaque illa oppida, quorum ſupra meminimus, everterit? Sane temporis, quo idem *Lucius Anicius* floruit, ratio non repugnat: cauſa quoque non relatæ in faſtos victoriæ adſignari poſſet; quia nempe hæc expeditio Senatu inſcio, atque adeo invito, ac indignante ſuſcepta erat.

Septimo autem poſt anno, id eſt, ante Chriſtum 163. laudatus modo *Lucius Anicius*, cognomento *Gallus*, Prætor Illyrici creatus, bellum adverſus *Gentium* Illyridis Regem prius confecit, quam ejus incepti fama Romam perveniret. Quippe ſpatio triginta dierum, ut refert *Livius*, vel viginti, uti *Appianus* tradit, regnum *Gentii* expugnavit, capto ipſo Rege, hujusque uxore *Etleva*, liberisque, ac fratre *Caravantio f*). Sunt, qui ad eundem *Gentium* partem quoque Pannoniæ Superioris uſque *Sabariam*, *Ginſiumque* pertinuiſſe exiſtiment. Sed conjectura hæc omni caret fundamento, ſolaque *Lazii* ſuſpicione nititur, divinantis, an non *Mogentiana*, quam Itinerarium Antonini proximam *Sabariæ* ſtationem memorat, ex nomine *Gentii* Regis fuerit nuncupata *g*). Profecto fines Regni Gentiani multo arctiores erant, quam ut ab Jonio ſinu eouſque pertingere potuiſſent, cum ex illius temporis Annalibus conſtet, ne Dalmatiam quidem in *Gentii* ditionibus fuiſſe.

---

c) *Livius* Lib. 43. cap. 1.
d) *Zoſimus* hiſt. lib. 2. p. 81. edit. Oxon. *Ammian. Marcellin.* lib. 30. cap. 5.
e) *Jornandes* de Regnorum ſucceſſion. cap. 54.
f) *Livius* lib. 44 cap. 26. *Appianus* de Bell. Illyric.
g) *Lazius* Lib. 12 de Rep. Rom. ſect. 3. c. 4.

CAPUT IV.

De clade Dacica Bojorum, horumque Desertis in Mœsia, distinctis ab aliorum Bojorum Desertis in Pannonia.

SEQUENTIBUS annis aliæ Illyrici, & Gallici nominis gentes a Romanis partim sunt repressæ, partim domitæ. *Publius Scipio* de Dalmatis, capta & eversa Delminio civitate, triumphavit: *Fulvius Flaccus* de Ardiæis, quorum regio Pannoniis fuit finitima. *Sempronius Tuditanus* de Japydibus: Q. *Marcius* de Carnis: de Scordiscis vero, gente celtica, quorum pars in Thracia, pars in Mœsia, pars denique in Pannonia Savia tenebat agros, quique *Catonem* Consulem fuderunt, de his, inquam, victoriam retulere *Didius* Prætor, & M. *Livius Drusus* diversis vicibus. Sed, quod magis ad rem nostram facit, *Bærebista* Rex Dacorum *Bojos*, quorum Majores Italia extorres ad Istrum commigrasse, atque apud *Tauriscos* consedisse diximus, funditus delevit, eorumque regionem in solitudinem convertit. Accidit ea clades Julio Cæsare Dictatore perpetuo, id est, sub annum ante Christum 45.

Plerique Scriptores hodierni ab hac Dacica *Bojorum* clade repetunt originem Desertorum, in quibus *Plinius* Sabariam, Scarbantiam, & Juliam collocat, eo quod hæc Noricis, inter quos *Taurisci* etiam degebant, juncta fuerint. Verum non contemnendæ sunt rationes, quibus adductus P. *Calles* rem hanc in dubium vocat, adseritque veritati magis videri consentaneum, si *Bojos*, quos Daci extinxerunt, in Mœsia Superiore, haud procul Tauruno habitasse; *Bojorum* autem Deserta, in confinio Austriæ, Styriæ, & Hungariæ posita, non a clade per Dacos illata, sed a Bojorum in Græciam migratione, vel a desertis vicinorum, odio, metuque sedibus nomen accepisse credas *h*). Quod ut rectius intelligatur, lubet omnia, quæ circa illos *Bojos*, agrumque boicum, a Dacis vastatum apud *Strabonem* sparsim reperiuntur, isthic uno sub conspectu exhibere. Ex antiquis enim Scriptoribus unicus fere *Strabo* est, qui hujus cladis per Dacos *Bojis* illatæ meminit.

Circa fluvium Padum, inquit ille, *quondam Galli habitabant plurimi, quorum maximæ gentes Boji, & Insubres - - - Bojos Romani suis domiciliis ejecerunt, qui deinde ad Istrum cum commigrassent, apud Tauriscos habitarunt, bellumque contra Dacos gesserunt, donec tota ipsorum gens funditus est excisa, & agrum, qui ad Illyricum pertinet, desertum, ac pecoribus pascuum vicinis re-*

h) *Calles* T. I. Annal. Eccl. Germ. p. 5. & Lib. 1. Annal. Austr. p. 4.

liquerunt *i*). Quod quanam ratione acciderit, alibi hunc in modum refert: *Bærebistes Geta Istrum audacter transiens, Thraciamque ad Macedoniam usque & Illyricum depopulans, Celtas Thracibus, & Illyriis permixtos evastavit, Bojos vero, qui sub Critasiro erant, prorsus delevit, itemque Tauriscos, ut suæ genti tanto majores essent facultates. Usus autem est opera Dicenei, præstigiatoris hominis k*). Aetatem gestæ hujus rei indicat, cum in præcedentibus ejusdem libri paginis dicit, divum *Cæsarem* (id est, *Julium Cæsarem* Dictatorem) expeditionem in hunc *Bærebistam* parasse *l*). Provinciam vero, in qua *Boji* a Dacis debellati erant, generatim vocat partem Illyrici hisce verbis: *Primum*, inquit, *Illyrica exponamus, quæ & Istrum, & Alpes attingunt - - - Hujus regionis partem vastam desertamque reddiderunt Daci debellatis Bojis & Tauriscis, gallicis gentibus, Cretosiro subjectis, qui eam sibi vendicabat regionem, quamquam amnis distingueret Parisus, qui a montibus in Istrum defluit per Scordiscos Gallos. Hi enim permixti Illyriis, ac Thracibus habitabant; verum illos Daci deleverunt, his sæpe usi sunt sociis m*). Denique hanc Illyrici partem ad Mœsiam Superiorem spectasse, aperte alia pagina prodit: loquens enim de Thracibus, Mysiam Europæam incolentibus, subjungit, iisdem permixtas fuisse tres has gentes celticas, de quibus paullo ante sermo erat, nimirum *Bojos*, *Scordiscos*, ac *Tauriscos n*).

Hæc proinde sunt, e quibus doctissimus Annalium Ecclesiasticorum Germaniæ Auctor hunc in modum arguit: „ *Bojos*, *Tauriscosque* plerique ad „ hodiernæ, Austriæ, Styriæque fines consedisse autumant, quod & *Taurici* „ montes in Styria commune cum *Tauriscis* nomen ferant, & *Strabo*, *Pliniusque Deserta Bojorum* in Pannonia Superiore, locisque finitimis collocent: „ *Noricis*, ait Plinius, *junguntur lacus Peiso*, *Deserta Bojorum*: *jam tamen Colonia divi Claudii Sabaria, & oppido Scarabantia Julia habitantur o*). *Strabo* „ ea *Vindelicis* propius admovet: *Lacum* (de *Brigantino* loquitur) *Rhæti exigua* „ *parte, majore Helvetii, & Vindelici attingunt, inde est Bojorum solitudo usque* „ *ad Pannonios p*). Verum, quod *Bærebista* Dacus non Pannoniam, sed Mœ„ siam, Thraciamque ad Macedoniam usque populatus, Cæsaris Dictatoris, ad „ quem Pannonia nondum pertinebat, iram provocavit: quod *Boji*, *Taurisci*que „ quos *Daci* delevere, permixti *Illyriis*, ac *Thracibus* habitarint: quod *Pari*„ *sus* amnis, qui a montibus per *Scordiscos* Gallos in Istrum deflueret, *Bojos*-

i) *Strabo* Geogr. lib. 5. p. 236.
k) Ibidem lib. 7. p. 343. seq.
l) Ibid. p. 338.
m) Idem p. 365
n) Ibidem p. 336.
o) Hist. nat. lib. 3. c 24.
p) Geogr. lib. 7. p. 332.

„ *que*, ac *Tauriscos* a *Dacis*, *Mæsis*, aut *Thracibus* dirimeret, in Austria, Styriaque nullus: quod demum idem *Strabo* paullo post, *Bojos*, *Scordiscos*, *Tauriscos*, celticas gentes, permistos *Mysis*; *Thracibusque* fuisse scribat; vero propius est, eos non procul *Tauruno*, quod a *Tauriscis* nomen traxisse videri potest, ad Savi, Istrique confluentem sedes habuisse, & *Deserta Bojorum* in confiniis Austriæ, Styriæ, ac Hungariæ posita, non a clade per *Dacos* illata, sed a *Bojorum* in Græciam migratione, vel a desertis vicinorum odio, metuque sedibus nomen accepisse. „

Quæ cum ita sint, ut cum illa *Bojorum* solitudine, quam *Strabo*, veluti antea dictum est, a *Vindelicorum* finibus ad *Pannonios* extendit, conciliari nequeant, dicendum videtur, a *Strabone* diversis in provinciis duo diversa *Bojorum Deserta* commemorari; scilicet *Norico-Pannonica*, & *Mæsica*. In *Mæsia* (aliter *Mysia Europæa*) cum essent *Boji per Dacos* deleti, Aelius *Catus* ætate *Strabonis* geographi, qui sub *Augusto*, ac *Tiberio* floruit, ad vastum, desertumque illorum agrum quinque myriades *Getarum* ex partibus trans Istrum sitis deduxit. Hi postea *Mysi* sunt vocati *r*): & hoc nomine a *Ptolemæo* secus fluvium *Ciabrum* (forte *Straboni Parisum*) in *Mæsia Superiore*, ubi nulla *Bojorum* amplius mentio est, recensentur *s*). At in *Pannonia* non sic defecit *Boicum* nomen, nec regio *Bojorum Pannoniorum* idcirco vocabatur *deserta*, quod nullis prorsus pagis, villisque, sed, quod nullis urbibus, & oppidis sub id tempus, quo ad Romanos devoluta fuit, habitaretur; seu etiam, quod villarum, pagorumque longe minor, quam agri modus postulabat, in ea tunc esset numerus, ob causas videlicet, quarum supra meminimus. Rem ita se habere testis esto *Ptolemæus*, qui inter superstites sua adhuc ætate populos Pannoniæ Superioris etiam *Bojos* recenset, & quidem in eodem terræ tractu, in quo *Plinius* describit *Deserta Bojorum t*). Idem colligere licet ex vetusta Inscriptione, quam superius ex Grutero retulimus. In ea enim fit mentio duarum civitatum, quarum unam *Boji*, alteram *Azali* efficiebant, sub *L. Volcatio Primo Cohortis I. Noricorum in Pannonia*, & *ripæ Danubii Præfecto* constitutarum, adeoque Romanis jam rerum in Pannonia potientibus.

---

q) *Calles* T. I. Annal. Eccl. Germ. p. 5. & seq.

r) *Strabo* Geogr. lib, 7. p. 343. *Equidem nostra*, inquit, *ætate Aelius Catus a Getis ex partibus trans Istrum sitis, quæ gens eodem cum Thracibus sermone utitur, in Thraciam quinque myriades hominum traduxit, qui nunc ibi habitant, & Mysi adpellantur.* Sequitur ibidem narratio de Clade *Bojorum*, & vastatione agri Boici per *Bærebistam* Dacum facta: quo nempe intelligi possit, ad illum agrum translatos fuisse *Getas*, in quo antea *Boji* habitarunt.

s) *Ptolem.* Geogr. lib. 3. c. 9.

t) Locis supr. cit.

HISTORIÆ

HISTORIÆ SABARIENSIS
LIBER TERTIUS.

DE

STATU PANNONIÆ, RERUMQUE SABARIENSIUM SUB ROMANIS.

AB ANNO ANTE CHR. 34. AD ANNUM POST CHR. 193.

CAPUT I.

De expugnatione Pannoniarum per Octavianum Caesarem Augustum: de impopulatione Desertorum Boicorum: de Statione Sabariae constituta: de fine Imperii Augusti, & initiis Tiberii.

RELIQUIAS *Bojorum*, ac *Deserta*, de quibus priore libro egimus, *Octavianus Cæsar* eodem tempore, quo universam Pannoniam, Imperio Romano adjecit, id est, anno ante Christum 34. Tunc enim subactis *Japydibus* exercitum in *Pannonios* duxit, non læsus ab iis unquam, non crimen ullum objiciens; sed militum exercendorum, ut scribit *Dio*, simul & alienis bonis alendorum causa, omne id justum censens, quod armis potentior contra infirmiorem decerneret *a*). Expugnata igitur *Siscia* urbe, domitisque primum per se, dein per *Fusium Geminum*, Legatum suum, *Colapianis*, mox omnes *Pannonios* pacis conditiones accipere coëgit. Sed servitutis impatientes *Pannonii* jugum romanum diversis vicibus excutere tentarunt, utut magno plerumque damno suo. Nam anno ante

a) *Dio* hist. lib. 54. p. 762.

I.

Christum 15. *Noricis* juncti cum Istriam procurrissent, a *Publio Silio*, hujusque Legatis cæsi, *Noricos* in eandem servitutem traxerunt.

Undecimo ante Christum anno novi erant in Pannoniis motus, qui tamen fama adventus M. *Agrippæ* utcunque compositi erant. Sed, mortuo in itinere *Agrippa*, rursus ad arma convolarunt præcipuæ Pannoniorum gentes: has *Tiberius*, Cæsaris *Augusti* privignus, opera vel maxime Scordiscorum vicinorum usus perdomuit, armisque ademptis plerosque juniorum ea lege, ut in alias regiones abducerentur, vendidit. Calamitatem Pannoniæ augebant *Daci*, qui Istrum frigore concretum transgressi vicinos *Pannoniorum* agros vastarunt, prædasque abstulerunt, *Julio Antonio Africano*, & *Q. Fabio Maximo Coss. b*) id est, anno ante æram vulgarem Christianam nono. Rex tunc *Dacorum* non amplius *Bærebista*, verum *Cotiso* fuerat, testibus *Floro*, & *Horatio c*). Falluntur proinde, qui ab hac *Dacorum* incursione originem *Desertorum Boiorum* repetunt, vel cum *Velsero* ad hæc differunt tempora *d*). Ceterum *Dacos* Cæsar *Augustus*, misso cum copiis *Lentulo*, ultra *Istrum* repulit, & ad ripam præsidia constituit *e*).

Pacata dehinc omnia in Pannoniis erant per annos fere quindecim, sive ad sextum usque annum post Christi natalem, quo *Augustus Tiberium* Cæsarem adversus *Maroboduum*, Marcomannorum Regem, cum exercitu, qui in Illyrico merebat, proficisci jussit. Tunc enimvero *Pannonii* utendum occasione rati, cum Dalmatis, & aliis finitimis gentibus ad recuperandam pristinam libertatem conspiravere. Maturo itaque consilio, & maximo numero arma corripiunt: Duces novæ rebellionis duo *Batones*; alter Pannonius *Breucus*, Dalmata *Dysidiates* alter; hisque proximus auctoritate, ac dignitate *Pinetus*. Nec mora: pars petere Italiam decreverat, junctam sibi Nauporti, ac Tergesti confinio: pars in Macedoniam eruperat; pars denique suis sedibus præsidium esse destinaverat. Oppressi confestim cives Romani; trucidati negotiatores; magnus vexillariorum numerus cæsus; omnia, & in omnibus locis igni, ferroque vastata *f*). Postremus is erat conatus: cui ut obviam iret *Augustus*, illico delectum haberi præcipit: revocat undique veteranos, & pace cum *Maroboduo* facta, *Tiberium* cum exercitu in Illyricum reverti jubet. Interea *Breuci*, gens Pannonica, Duce *Batone* ad *Sirmium* oppugnandum accedunt: sed advolat *Cæcina Severus*, propinquæ Mœsiæ

---

b) Idem lib. cit. p. 766.

c) Florus lib. 4. c. 12. n. 18. *Daci*, inquit, *montibus inhærent. Cotisonis Regis imperio, quotiens concretus gelu Danubius junxerat ripas, decurrere solebant, & vicina populari. Horatius III.* 8. *Occidit Daci Cotisonis agmen.* Conf. *Strabo* Geogr. Lib. 7. p. 344. ubi dicitur missus ab Augusto exercitus non adversus *Bærebistam*, sed contra hujus successores.

d) *Velserus* Lib. 2. Rer. boicar. p. 57.

e) *Florus* l. cit.

f) Vid. *Vellejus Paterculus* lib. 2. cap. 118.

Præſes, & ſoluta obſidione *Breucos* ad flumen uſque Dravum conſequitur, conſertoque prælio cædit, ac diſſipat. Nondum tamen belli finis, quamvis eodem fere tempore in Dalmatia quoque *Valerius Meſſalinus* rem proſpere geſſerit. Nam fugatus inde alter *Bato*, cum in Pannoniam veniſſet, animos, viresque auxit Pannoniorum, duoque ſimul *Batones* ad montem *Almum* haud longe *Sirmio* caſtra junxere, *Severo Cæcina* interea in Mœſiam adverſus Dacos, Sarmatasque eam infeſtantes, regreſſo.

Indigne jam ferebat *Auguſtus* bellum protrahi contra hoſtem, quem parvo temporis ſpatio debellari poſſe autumabat. Quamobrem novis cum mandatis *Germanicum* Cæſarem ad exercitum, cui *Tiberius* præerat, dimittit. Confluunt undique copiæ; revocatur etiam ex Mæſia *Severus Cæcina.* Verum *Batones*, obſervato tempore, quo is accederet, improviſo eundem caſtra ad Volcæas paludes ponentem adgrediuntur. Fit ſtrages: equeſtris *Thracum* acies, quam Romanis auxiliarem *Rhæmetalces* adduxit, disjicitur; fugantur alæ; vertuntur cohortes; jamque ad ſigna quoque legionum trepidatum erat, jugulatis ab hoſte nonnullis tribunis, interempto caſtrorum præfecto, cohortiumque præfectis, nec incruentis centurionibus: cum ecce quinque legiones ſemetipſas adhortatæ non modo hoſtem ſubito ſtitere, verum etiam acie perrupta incolumes ad Tiberium pervenere. Ita vero poſtquam in una *Tiberii* caſtra contractæ jam eſſent decem legiones, LXX amplius cohortes, XIV alæ, & plura quam decem veteranorum millia, ad hæc voluntariorum ingens numerus, haud multo poſt finis bello Pannonico impoſitus eſt, reliquiis in Dalmatia manentibus. Quippe cum Pannonii ab exercitu Romano undique concluſi fame premerentur, nullamque ſalutis viam reperirent, projectis tandem apud *Bathinum* fluvium armis, ultro ſe ſe dedidere *g*). Acta hæc erant ad annum Chriſti *octavum.*

Subacta hunc in modum *Pannonia* nunc demum in formam Provinciæ Romanæ redigi cœpit. Ad hoc enim uſque tempus pleræque Pannoniorum gentes, tametſi jam dudum in Romanorum eſſent poteſtate, iisdemque tributa pendere cogerentur, adhuc tamen ſuis vivere legibus, quin Regulos etiam ſuos habere permittebantur; idque ex pacis conditionibus, quas anno abhinc quarto & quadrageſimo, cum ad *Siſciam* vincerentur, ab Octaviano Cæſare accepere. At, poſtquam fidem datam hoc obtentu, quod a Præfectis, tributorum exactoribus, nimium vexarentur, ſæpius violaſſent, viſum eſt Cæſari Auguſto, & eam, quam hactenus iis reliquerat, libertatis umbram adimere. Itaque ab anno Chriſti *octavo*, quo *Bato*, *Breucorum* in Pannonia inferiore, nec non Amantinorum, & Sirmienſium regulus, periit, in omni Pannonia ſublatum eſt jus eligendi Principem ſuæ gentis; jamque ut in alias Imperii Romani provincias, ita in Pannoniam non

g) Idem l. cit.

Quæstores modo, qui vectigalia procurarent, verum & Prætores, qui jus dicerent, a Senatu Romano mitti cœpere. Et vero profuit *Pannoniæ* ex formula provinciæ Romanæ regi; brevi enim aliam induit faciem. Danubius Imperii limes constitutus ripa; frequentibus castellis adversus barbarorum incursiones munita; Deserta impopulari cœpta; coloniæ deductæ; municipia erecta; urbes partim conditæ, partim reparatæ; agri exculti; incolæ a feritate, ac barbarie ad humanitatem, vitamque civilem consuetudine, usuque legum Romanarum sensim traducti. Curatum præterea, ut per universam Pannoniam viæ publicæ, ac militares ducerentur, munirenturque, quod id ad res non unius tantum provinciæ, verum totius Imperii Romani rectius, celeriusque bello, paceque administrandas plurimum expediret. Ductæ igitur sunt idgenus viæ etiam per *Deserta Bojorum*, in quibus cum *Sabaria* opportunissimo esset loco, isthic *Statio* constituta est. Atque hoc, opinor, fuerat initium restaurandæ urbis, dudum desertæ, quæ postmodum deductione coloniæ Romanæ ita aucta, & ornata est, ut super omnes Pannoniæ Snuperioris urbes caput extulerit.

Sabariæ nondum *coloniæ*, sed *Stationis* duntaxat mentio fit in lapide Romano *Tab. I. N.* 1. quo Heliodorus quidam, Augusti Villicus, Nemesi votum pro sua, & suorum salute solvit. Idgenus *Stationes* Græci σάθμας, latini autem Scriptores crebrius alio nomine *Mansiones*, & *Mutationes* adpellant; hisque uominibus plerumque loca inferioris, quam fuere civitates, conditionis, adficiunt. Liquet id ex vetere Itinerario, quod Hierosolymitanum, ob itineris a *Burdigala usque Hierosolymas* descriptionem, nuncupatur. In hoc enim nullus fere locus est, cui non aut *civitatis*, aut *mansionis*, aut *mutationis* titulus esset præfixus. Inter *mansiones* tamen, & *mutationes* hoc erat discriminis, quod per has intelligi consueverint *Stationes* mutandis duntaxat in cursu publico equis deputatæ; *Mansionum* vero nomine veniebant loca paullo ampliora, quæ nempe stativa simul interquiescere, & pernoctare volentibus præbere solebant. Hinc fit, ut in libris veterum *Mansio* non solum idmodi *Stationem*, verum etiam unius diei iter interdum significet. Solemne præterea fuit, ut expeditionis tempore milites in mansionibus subsisterent, & annonas acciperent, teste Lampridio *h*). Quocirca Mansiones pluribus non modo privatis, sed publicis etiam ædificiis constabant, inter quæ horrea quoque provinciæ, aut Imperatorum numerabantur. Hæc idcirco potissimum commemorare hoc loco visum est, ut ex his, quænam *Sabariæ* fuerit conditio antea, quam in censum coloniarum Romanarum veniret, non sine verisimilitudine conjici possit.

At vero *Augustus* pacatis, ordinatisque, uti supra diximus, Pannoniæ rebus haud diu supervixit. Anno enim Christi *quartodecimo* Nolæ in Campania

h) In Alexandro Severo cap. 47.

extinctus est. Vix fama in Pannoniis de obitu *Augusti* percrebuit, cum legiones Pannonicas gravis incessit seditio, nullis novis causis, nisi quod mutatus Princeps licentiam turbarum, & e civili bello spem præmiorum ostendebat *i*). Tres tunc legiones, octava, nona, & quintadecima ex hybernis in castra æstiva contractæ erant, præsidente *Junio Blæso*. Locus castrorum in ea Pannoniæ Superioris parte fuit, quæ hodie *Carniolia* vocatur, prope *Nauportum*, & *Aemonam*, sive, uti nunc vocatur, *Labacum*. Ibi fine *Augusti*, & initiis *Tiberii* audiris, cum ob justitium, aut gaudium, quies tantisper indulta legionibus esset, ea quiete abusus miles luxum cœpit, & otium cupere, disciplinam, & pacem aspernari. Fuit in castris *Percennius* quidam dux theatralium operarum, dein gregarius miles, procax lingua, & miscere cœtus histrionali studio doctus. Is imperitos animos, &, quænam post *Augustum* militiæ conditio futura esset, ambigentes, impellere paullatim nocturnis colloquiis, aut flexo in vesperam die, & delapsis melioribus, deterrimum quemque congregare, postremo rem eo seditionis adducere, ut, nisi impetrassent, quæ postulabant, occisis Præfectis, se se provinciam ad defectionem sollicitaturos, Romamque petituros minarentur. Summa postulatorum fuit: denarius diurnum stipendium; missio militiæ post annos septendecim; præmia finitæ militiæ; &, ne veterani sub vexillo haberentur. Aegre tandem *Blæsus* persuasit, ut legatos his de rebus ad *Tiberium* mitterent, quia spem conceperant, se omnia, quæ cuperent, in hac imperii mutatione, aut territo *Tiberio*, aut alio quopiam Imperatore sibi constituto, obtenturos. Sed, ubi missus a *Tiberio Drusus* Cæsar cum Prætorianis, ac *Sejano* Præfecto, nihil ipsis certi respondisset, novo, eoque graviore tumultu excitato, nonnullos, qui cum eo erant, consauciaverunt, ipsum vero *Drusum* ea nocte, ne effugere posset, armati circumsederunt. Noctem minacem, & in scelus erupturam res inopinata lenivit. Nempe cum lunæ deliquium contigisset, miles rationis ignarus id in omen, ac prodigium traxit, & a seditione in pacis consilia inclinare cœpit. Usus ea inclinatione *Drusus* Cæsar, convocat concionem; præcipuos seditionis auctores *Percennium*, & *Vibulenium* e medio tollit, & legiones, jam sponte ad obsequium reversas, in hyberna dimittit *k*). Ex his quintadecima Legio Apollinaris per *Sabariam* rediir *Carnuntum*, unde tamen paucis post annis in Syriam translata locum in Pannonicis Carnunti hybernis Legioni XIV. Geminæ cessit. Superest Epigraphe Lapidis Carnuntensis, in vico Petronellæ eruti, quæ conservat memoriam *C. Julii Secundi*, e Claudia tribu, *Sabaria* oriundi, qui in Legione XV. Apollinari sub *Julio Celerino* Præfecto stipendia fecit, diemque supremum Carnunti obiit *l*). Item alia *Sopronii*, in ruderibus *Scarbantiæ* inventa, quæ meminit *Marci Vibii* in eadem Legione militis veterani, qui annos natus LXXX. decessit *m*).

i) *Tacitus* Annalium Lib. I. *k*) Idem l. cit. *l*) Vid. Lib. I. cap. VIII. n. 1. hujus Operis. *m*) Apud *Lazium* Lib. 12. de Rep. Rom. sect. 3. c. 6.

CAPUT II.

De Sabariensi Ovidii Nasonis Sepulcro ; ac de rebus Pannoniae sub Tiberio, & Caligula.

ANNO quarto Imperii *Tiberii*, æræ autem Christianæ *septimo* supra *decimum*, *Sabaria* secundum nonnullos Auctores morte, & sepulcro Principis Poëtarum *Publii Ovidii Nasonis* nobilitata est. Quod tamen an veritati consentaneum sit, investigare libet. Nam *Eusebius* Cæsariensis in Chronico suo diserte scribit, *Ovidium* exulem anno supra dicto *Tomis*, oppido Mœsiæ inferioris, defunctum ac tumulatum fuisse. Addit *Georgius Trapezuntinus*; Scythas Tomitanos mortuo apud se *Ovidio* propter ingenii nobilitatem magnificum tymbon, seu sepulcrum, collato publice ære, ante oppidi portam extruxisse *n*). Quænam igitur antiquiora his testimoniis opponantur documenta, videndum est. Narrant nimirum, sepulcrum, & epitaphium *Ovidii* apud oppidum *Stein am Anger* inter antiquæ *Sabariæ* rudera fuisse repertum. Hanc narrationem primi ad posterorum memoriam literis consignarunt Wolfgangus *Lazius*, medicus & historicus Viennensis, anno 1555. vita functus; & Gaspar *Bruschius*, laureatus Germaniæ Poëta, idemque historicus, Lazio synchronus.

Lazii verba sunt: *Relatum est mihi a fide digno sene. Friderici III. Cæsaris ætate tumulum effossum cum ossibus, in cujus saxo P. Ovidii Nasonis nomina adscripta fuissent: eaque a Jaurinensi Episcopo, cujus illa diœcesis est, ablata esse. Ut credendum sit, exulem Ovidium, posteaquam, impetrata gratia, e Ponto rediisset, Sabariæ rebus humanis ereptum esse, & sepultum o*). Bruschius autem: *Sabaria*, inquit, *civitas Hungariæ, hodie Stein am Anger lingua germanica dicta, S. Martini Turonensis Episcopi, & S. Patritii Hiberniæ Episcopi, qui fuit nepos S. Martini e Sorore, solum natale, duobus milliaribus a Ginsio oppido: ubi inventum est anno D. 1508. Publii Ovidii Nasonis sepulcrum ex testudine magnificum, in quo repertæ sunt lampades sex lapideæ, & duæ laminæ, inscriptæ versibus: una cuprea, altera aurea, quas Schleinicensis arcis Præfectus, Clemens dictus, emit. Testis Leonhardus Creuzerus Posonianus, Concionator S. Stephani Viennæ, qui tabulas vidit, & versus legit, sed non retinuit p*). Hæc illi. Sed, si relatione *Bruschii*, qui sepulcrum *Ovidii* anno 1508. *Sabariæ* inventum scribit, standum est,

n) Apud *Pontanum* Lib. de Magnificentia cap. 14.

o) *Lazius* Lib. cit. sect. 3. cap. 2.

p) *Bruschius* de Laureaco veteri p. 31. in margine.

patet *Lazium* non rite hujus inventionis tempus signasse ætate Imperatoris *Friderici III.* cum hic jam anno 1483. e vivis excesserit.

Narrationi *Bruschianæ* modo descriptæ posteriores quidam Scriptores sequens epitaphium affuerunt:

FATUM NECESSITATIS LEX.

Hic situs est vates, quem divi Cæsaris ira
Augusti patria cedere jussit humo.
Sæpe miser voluit patriis occumbere terris;
Sed frustra: hunc illi fata dedere locum.

Referunt hoc epitaphium, tamquam in Sabariensi *Ovidii* Sepulcro repertum, *Bonbardus* in Topographia Regni Hungariæ; Gabriel *Szerdahely* in Chorographia celebrium Hungariæ urbium; nec non *Loydius* in Dictionario historico-geographico-poëtico, passimque alii, ad *Bruschii* testimonium adpellantes: verum temere; nihil enim horum apud *Bruschium* invenies. Sunt autem versus isti e Polonico potius lapide sumpti. Meminit hujus lapidis primum *Possevinus* in historia Familiæ *Gonzagarum*, ubi scribit: Polonos quosdam, cum ad Pontum usque Euxinum procurrissent, in ruderibus antiquæ, & celebris cujusdam urbis reperisse saxum ingens, his ipsis, quos paullo ante vidimus, versibus: *Hic situs est vates, quem divi Cæsaris ira* &c. insculptum; idque saxum sex bobus in Poloniam advectum, & *Gnesnæ* a se visum fuisse, unde *Cracoviam* transferendum erat, nisi mors Regis *Stephani Bathori* intervenisset. Eundem lapidem commemorat *Sarnicius*, hæc de *Ovidio* scribens: *Vivus*, inquit, *epitaphium sibi scripserat, & vir quidam e Russia spectatæ nobilitatis dixit, se reperisse lapidem quemdam in planicie quadam ad oppidum Asau, cui hoc carmen incisum fuit, quod venam Ovidii refert: Hic situs est vates* &c. uti supra q). Alii lapidem sepulcralem, hisce versibus insignem, tradunt effossum fuisse in *Bessarabia*, Moldaviæ provincia, apud pagum *Isaccium* inter *Akierman* (Romanis olim *Albam Juliam*, Græcis *Moncastron*, Polonis *Bialogrod*) & *Kiliam*, antea *Lycostomon* vocatam, positum; & quidem prope lacum, quem Moldavi *Lacul Ovidului*, id est, *Lacum Ovidii* nuncupant. Quapropter sunt, qui ipsam *Kiliam* existiment urbem *Tomitanam* fuisse, a vero procul aberrantes, quoniam ex antiquis Geographis, & ex Itinerario Antonini, atque ex ipsis *Ovidii* elegiis aperte constat, *Tomos* in situ *Kiliæ* non stetisse, cum *Tomi* respectu Italiæ cis Danubium fuerint, *Kilia* vero cum tota Bessarabia trans Danubium posita est. Omitto illos, qui hoc epi-

q) *Sarnicius* Lib. 2. Annal Polon. cap. 4 sub finem.

taphium *Kiovia* apud Ruſſos erutum ſcribunt : hi enim *Kioviam* Ruſſiæ confundunt cum *Kilia* Beſſarabiæ , errore non minus craſſo , ac illi faciunt , qui *Temeſvarinum* Hungariæ urbem *Tomos* interpretantur, eo quod urbs *Tomorum* lingua moldavica *Tomiſvara* hodie vocetur.

Quid igitur, inquies, de gemino hoc *Ovidii* monumento ſepulcrali, Moldavico ſcilicet, ac Hungarico tenendum? Moldavicum quidem eruditus *Büſchingius*, in ſuis ad Demetrii Cantemiri Moldaviam notis, & animadverſionibus, ſuſpicatur eſſe ſpurium, a Polono quopiam confictum, ac imperitis pro genuino obtruſum *r*). Verum Petrus *Belorius*, Chriſtinæ Suecorum Reginæ Antiquarius, ſincerum eſſe autumat hac potiſſimum de cauſa, quod Antonius *Poſſevinus*, antiquitatum æſtimator peritus, illud viderit, nec improbaverit. *Samuel* quoque *Timon* de illius ſinceritate non ambigit; qui tamen arbitratur, ſaxum illud ſepulcrale principio *Tomis* fuiſſe poſitum, atque inde nonniſi ſerius in Beſſarabiam translatum. Sed juvat ipſa *Timonis* verba iſthic excitare, cum nonnulla iis inſint, quæ alii Scriptores aut reticuerunt, aut aliter retulerunt: *Illud mirabile*, inquit, *videtur, quod procedente tempore monumentum Ovidii latum ſit trans omnia Iſtri oſtia: Cum enim Stephanus Rex Poloniæ circa annum* 1572. *in Podolia conſiſteret, nonnulli ex ejus comitatu curioſiores longius ad Pontum excurrerunt, ubi prope Achillæam, quam Chiliam adpellant, remota humo, Græcus quidam oſtendit eis monumentum lapideum, cui inſcripti ſunt ſex verſus de rebus, morte, & ſepultura Naſonis. Verſus eos, cui libitum fuerit veritatem exquirere, inveniet apud Michaelem Iſeltium in continuatione Surii s*). Eodem modo variant judicia recentiorum circa Sarabienſe *Ovidii* ſepulcrum in Hungaria. Nam, ſi Stephanum *Zamoſium* audias, *Euſebius* juxta ac Georgius *Trapezuntinus* fide antiquioris hujus, immo coævi monumenti lapidei, redarguuntur, & *Ovidius* reapſe non *Tomis* in Mœſia inferiore, ſed *Sabariæ* in Pannonia ſuperiore obiit, ac ſepultus eſt. *Credo*, inquit ille, *Ovidium exulem non uno in loco conſtitiſſe, ſed in Pannonias quandoque divertiſſe, ut tædium ſolitudinis levaret doctorum virorum conſortio, qui iſthic ex Italia frequentes adventabant, ubi eum tandem mors inſperata oppreſſerit t*). Ex adverſo *Timon* rejecta hac *Zamoſii* opinione, quod ea tam elegis Poëtæ eſſet diſſona, quam nullo veterum teſtimonio communita, conjecturam ſuam hunc in modum proponit. *Potuit Ovidio*, inquit, *Sabariæ ab amico quopiam honorarium monumentum poni. Hunc enim morem non fuiſſe inuſitatum Romanis, auctor eſt Suetonius, dum ſcribit, Druſo ejusmodi tumulum factum fuiſſe a militibus in Germania, cum reliquiæ ejus Romam devectæ eſſent u*).

r) Vid. Büſchings Magazin III. Theil p. 551.
s) Imag. Hung. antiq. Lib. I. c. 16. ſub finem.
t) *Zamoſius* in Analect. Daciæ Antiquit. cap. 4.
u) *Timon* l. ſupr. cit.

His

His ergo utramque in partem expositis, penes Lectorem arbitrium esto, ecquidnam propius ad verum accedat. Utinam vero Sabariense Ovidii monumentum quispiam istorum, qui de illo scripserunt, suismet conspexisset oculis, sinceramque ex illo epigraphen in suos commentarios retulisset! Nam versus isti, quos supra vidimus, neutiquam ex laminis, quarum *Bruschius* meminerat, *Sabariæ* in sepulcro repertis, sed ex lapide, quem *P. Jsevinus* Gnesnæ in Polonia viderat, descripti sunt. Nihilominus tamen omnibus rite ponderatis existimo; exulem *Ovidium* apud *Tomitanos* quidem extinctum, ac sepulcrali monumento honoratum fuisse, verum postea cineres ejusdem, & ossa, urnæ inclusa, ab amicorum quopiam *Sabariam* esse translata, ubi ineunte tandem sexto decimo æræ Christianæ sæculo reperta sunt. Hac interpretatione & *Eusebio* sua constat auctoritas, & adfirmatæ tot testibus traditioni de invento Sabariæ sepulcro *Publii Ovidii Nasonis* non penitus denegatur fides. Sane non defuerunt inter priscos Romanos, qui memoriam illustris hujus Poetæ., quamvis exulis, ob miram, quæ in ejusdem operibus relucet, ingenii elegantiam, & suavitatem, publicis monumentis alibi quoque locorum celebraverint. Testem adduco *Bellorium*, qui in sepulcro *Nasoniorum*, quod sæculo superiore *Romæ* in via Flaminia repertum fuit, *Ovidium Nasonem* laureatum., ac principe loco depictum observavit *x*). Erat etiam alius quidam veterum Romanorum, qui argenteum *Ovidii* calamum memoriæ caussa adservabat. Inventus is erat Tauruni anno 1540., atque ad *Isabellam* Reginam, *J. annis Zapoliæ* Conjugem, delatus, atteſtante *Hercule Ciofanio*, qui hæc scribit: *Isabella Pannoniæ Regina circiter annum MDXL. Ovidii calamum ex argento Tauruni, quæ est urbs inferioris Pannoniæ, ostendit Petro Angelio Bargæo, qui hoc ipsum mihi narravit, cum hac inscriptione*: OVIDII NASONIS CALAMVS: *qui non multo ante id tempus sub quibusdam antiquis ruinis fuerat repertus. Eum Regina ipsa plurimi faciebat, & velut rem sacram carum habebat y*). Sed, utcunque hæc sint, indicium saltem *Ovidiani* monumenti *Sabariæ* reperti, sive illud Epitaphium, sive Cœnotaphium fuerit, hoc loco minime prætereundum existimavi, quod ea res argumento esse possit, *Sabariam* jam antea, quam ad *Coloniæ Romanæ* dignitatem eveheretur, locum non plane incelebrem fuisse.

Ovidii exulis mortem subsecutus est anno sequente interitus *Germanici* Cæsaris, qui toti Romano Imperio sane quam luctuosus fuit. *Tiberius* enim, sublato *Germanico*, quem unicum adhuc verebatur, mox omni quasi metu solutus, in sævitiam, & enormia flagitia prorupit, factoque in Capream insulam secessu, curam Reipublicæ adeo abjecit, ut postea non decurias equitum supple-

x) Apud *Grævium* T. XII. Thesauri Antiq. Rom. p. 1021. seqq. in Diss. de Picturis antiquis Sepulcri Nasoniorum in via Flaminia.

y) *Ciofanius* in vita *Ovidii* p. 29.

verit, non tribunos militum, præfectosque; non provinciarum præsides ullos mutaverit: Hispaniam, & Syriam per aliquot annos sine consularibus legatis habuerit: Armeniam a Parthis occupari, Mœsiam a Dacis, & Sarmatis, Gallias a Germanis vastari neglexerit, magno dedecore Imperii, nec minore discrimine, uti refert *Suetonius* z). Quamobrem mirum est, *Pannoniam* in fide mansisse, præcipue cum in ea binæ tantum legiones ad custodiam ripæ attinerentur, videlicet octava, & quintadecima; nam nona fuit Romam evocata, indeque præsidio Africæ missa duce *Junio Blæso*, *Sejani* avunculo. Verum id rebus Romanis percommode hoc tempore accidit, quod *Drusus* a *Tiberio* patre ex Illyrico in Germaniam missus, excitatis inter Germanorum principes discordiis, *Maroboduum*, Norico, & Pannoniis antea formidabilem, in exitium præcipitaverit. Hunc nobiles inter Gotones juvenis nomine *Cataulda*, injuriæ memor e regno proturbavit, coegitque apud Romanos perfugium quærere, eandem & ipse quidem haud multo post expertus fortunam. Præclara tunc se se offerebat occasio impopulandi hanc Pannoniæ partem, in qua erant Bojorum deserta, agerque Sabariensis: sed magis e re publica visum est, *Maroboduo* Ravennam in Italia, *Catualdæ* Forum Julium in Narbonensi Galliæ provincia locum habitationis adsignare, Barbaros autem, utrumque comitatos, ne quietas provincias immixti turbarent, ultra Danubium, ad oppositam Pannoniæ superiori plagam transferre, iisque terras inter flumina *Marum*, & *Cusum*, id est, inter fluvios *Moravam*, & *Vagum*, tribuere, dato iisdem rege *Vannio* e gente Quadorum a).

Tiberio sub annum Christi 37. defuncto, successit *Cajus Caligula*, degener *Germanici* filius: qui, postquam immensam pecuniæ vim, a decessore sibi relictam, nempe *septies millies HS* b), non toto vertente anno abligurivisset, ad rapinas convertit animum, passimque locupletiores vita, & fortunis spoliabat. In horum numero erat *Calvisius Sabinus*, *Pannoniæ* Præfectus, vir Senatorii ordinis. Hic a *Caligula* Romam revocatus ad causam dicendam (nam ejus uxor *Cornelia* incusabatur, quod mala cupidine visendi situm castrorum per noctem militari habitu ingressa, vigilias, & cetera militiæ munia temeraverit) intentatum sibi judicium spontanea morte anteverterat c). At *Caligulam*, Principem omnibus flagitiis contaminatissimum, facta conjuratione, *Cassius Chæreas*, & *Cornelius Sabinus*, Prætorianorum Tribuni, anno Imperii quarto jugularunt.

---

z) In Tiberio cap. 41. ex edit. Haurisii.

a) *Tacitus* Annal. lib. 1.

b) *Septies millies sestertium* significant septies millies centena millia sestertiorum, sive septingentos milliones *aureorum*: nam centum sestertii numi valebant unum aureum. *Aureus* autem Romanus illius temporis æquat pondere nostros *Cæsareos* 2 & fere 1/8.

c) *Dio* Lib. LIX. pag. 922.

CAPUT III.

De Colonia civium Romanorum Sabariam deducta, imperante Tiberio Claudio: ac de nonnullis aliis ejusdem Claudii operibus publicis.

TIBERIUM *Claudium*, visa *Caligulæ* nece, latebras quærentem, miles primum, dein Senatus Augustum salutavit. Erat is *Drusi* majoris filius, *Germanici* Cæsaris frater, *Liviæ* Augustæ nepos, annumque jam agebat quinquagesimum, quo tempore ad Imperium evectus est. Imperavit autem ab anno Christi 41. ad 54. medius inter optimos, & pessimos Principes, sed in historia *Sabariensi* præcipuis adnumerandus, quod ejus Principatu *Sabaria* facta est *Colonia* civium Romanorum. Breviter id memoriæ prodidit *Cajus Plinius* hisce verbis: *jam tamen colonia divi Claudii Sabaria a*). Cui suffragantur vetustæ Inscriptiones, in quibus hæc urbs vocatur *Colonia Claudia Savaria.* Omitto Golczianum Numisma, utpote spurium, certe de novitate suspectum, in quo legitur: COL. SABARIA CLAVDIANA AVGVSTA: non quod credibile non sit, aliquos *Coloniæ Savariæ* nomine signatos fuisse Numos, sed, quia soli Golczio, ut jam supra diximus, non satis tuto habetur fides, &, quia ipsa hæc epigraphe Numismatis, quæ *Claudianæ* titulum nomini *Sabariæ* postponit, novitatem reapse sapit.

Colonias Romani variis ex causis deducebant: ac *primum* quidem, ut Imperii caput *Romam* interdum allevarent, superfluam inde multitudinem velut sanguinem emittendo: *deinde*, ut loca in provinciis impopularent, excolerent, ac perpolirent novorum hospitum adventu, & invectione artium: *tertio*, ut per colonias Romanorum sanguinem quam latissime propagarent, eoque suum in provinciis imperium firmarent: *quarto*, ut veteranis militibus hoc pacto prœmia largirentur. *Sabariam* deducti sunt coloni ex tribu *Claudia* potissimum; id quod, silentibus historicis, ex lapidum *Sabariensium* inscriptionibus pronum est colligere: nec enim alterius fere, quam *Claudiæ tribus* in illis occurrit mentio. Fuit hæc *Romæ* una ex antiquissimis, & numerosissimis tribubus. Ejus auctor erat *Actius Clausus*, postea nomen *Appii Claudii* adeptus. Hic ab *Regillo* e Sabinis magna clientum manu stipatus cum *Romam* venisset, inter patricios adsumptus est, datusque illi ager, quem suis dividere posset, *Fidenas* inter, & *Piculiam* situs. Qui proinde in hoc agro locati erant, hi deinceps *Claudiam tribum* effecere: alii vero, qui ex *Appio Claudio*, hujusque filiis, ac nepotibus prognati fuere, ad

a) Hist. nat. L. 3. c. 24.

gentem, familiamque *Claudiam* relati sunt: atque ita idem *Appius Claudius* simul tribus, simul gentis *Claudiæ* stator fuit. Rem hanc *Virgilius* exprimit sequentibus versibus:

Ecce Sabinorum prisco de sanguine magnum
Agmen agens Clausus, magnique ipse agminis instar,
Claudia nunc a quo diffunditur & tribus, & gens e).

Colonia vero *Sabaria* duplici ex capite dici *Claudia* potuit; nempe primum, quia imperio, & auspiciis *Claudii* Augusti, e patricia *Claudiorum* gente orti, deducta fuit; dein autem, quia cives novos e *Claudia* tribu accepit.

Ratio, modusque colonias deducendi apud Romanos hic erat: captis auspiciis, & lustratione adhibita, peractoque sacrificio, curatores lege creati eos, qui aut sua sponte nomina dederant, aut sorte exierant, sub vexillo duxerunt in regionem, locumque designatum. Ibi agri viritim a duumviris divisi, & pomœria urbis circumducto aratro definita: tum in ipsa urbe omnia ad imitationem matris *Romæ* disposita; vici, fora, curiæ, templa, collegia, Magistratus, sacerdotia. Consueti coloniarum Magistratus erant *Duumviri*, Consulum instar. *Decuriones* loco Senatorum; *Seviri*, e quibus Decuriones legebantur; tum *Censores*, *Aediles*, *Quæstores*; item alii, qui res sacras curabant; ut *Sacerdotales*, *Flamines*, *Augustales*, *Pontifices*, *Augures*. Spectatis porro juribus, ac privilegiis, tria fere fuere *coloniarum* genera, nempe Juris *Romani*, *Latini*, ac *Italici*. Primi generis coloniæ constabant e civibus Romanis, gaudebantque jure ferendi suffragii, sed eædem non secus, atque ii, qui *Romæ* vivebant, Romanas observare leges, & omnia civium Romanorum onera sustinere cogebantur. Hinc est, quod *Gellius* potiorem, ac præstabiliorem nonnunquam *municipiorum*, quæ propriis legibus vivebant, & a multis oneribus exempti erant, conditionem fuisse scribat *f*). In coloniis, quæ jus *Latii* habebant, civitatem Romanam ii soli, qui Magistratus gessissent, indipiscebantur. At coloniæ juris *Italici*, extra Italiam positæ, ne isto quidem privilegio fruebantur. Nihilominus tamen *jus italicum* in hoc reliquis commodius erat, quod coloniæ hujus juris a pendendis tributis eximi, atque ideo *immunes* vocari solitæ sint, Ulpiano teste *g*). Quidam quartum coloniarum genus constituunt, colonias nempe *militares*; & quintum, *augustales*. Sed ambæ istæ ad priores tres referendæ sunt. *Militares* enim coloniæ hac solum de causa ita vocabantur, quod ex veteranis militibus, honesta missione donatis, constiterint: *Augustales* autem, quod Augusti cujuspiam imperio, & auspiciis deductæ, aut beneficiis ornatæ fuerint, non vero, quod peculiari

e) Aeneid. VII. 706.
f) Noct. Attic XVI 13.
g) Ulpian. ff. de censibus L. 1 & L. 8.

quopiam jure, a tribus paullo ante descriptis distincto, uterentur. Quod attinet ad *Sabariam*, hæc primi generis colonia fuit: constabat enim e civibus Romanis *Claudiæ tribus*; eadem erat in *Augustalium* coloniarum numero, quia imperio, & auspiciis *Claudii* Augusti deducta fuit. Quod vero in eandem veterani etiam milites subin cooptati fuerint, hoc ex lapidum inscriptionibus colligitur: hujusmodi est, quam Lib. I. hujus Operis Cap. VIII. n. 1. retulimus. Ibi enim legitur *L. Valerius Censorinus ex Veterano Legionis I. Adjutricis* factus *Decurio Coloniæ Claudiæ Savariæ*.

De anno, quo *Sabaria* coloniæ Romanæ dignitatem adepta est, arduum est decernere. *Cornelius Tacitus* duarum tantum coloniarum sub *Claudio* Augusto deductarum meminit, *Agrippinensis* videlicet in Germania, & *Camalodunensis* in Britannia. Prior illa nomen accepit ab *Agrippina* Claudii uxore. Hæc enim, quo vim suam sociis quoque nationibus ostentaret, in oppidum *Ubiorum*, in quo genita erat, veteranos, coloniamque deduci impetravit: posteriorem autem ipse *Claudius*, durante expeditione Britannica in agris captivis valida veteranorum manu condidit, subsidium adversus rebelles, & imbuendis sociis ad officia legum *h*). De colonia tamen *Sabariam* deducta nihil apud *Tacitum*, sed apud *Plinium* solummodo; licet & ipse, perinde ac lapidum inscriptiones, nonnisi generatim innuat, eam sub *Claudio* (adeoque intra annos Christi 41. & 54. fuisse deductam. Interea, si quis conjecturæ locus est, arbitror, hanc deductionem referri posse ad tertium *Claudii* Consulatum, sive ad annum Christi 43. Ad hunc enim annum hæc notat *Cassius Dio*: *Quia*, inquit, *fere omnibus in rebus Romani peregrinis potiores habebantur, multi civitatis jus ab ipso* (Claudio Augusto) *petebant: multi a Messalina, ac libertis Cæsaris redimebant. Itaque jus illud, magna quondam pecunia venditum, adeo tunc vile factum est, ut vulgo jactaretur, etiamsi quis alicui vasa vitrea confracta dedisset, civem Romanum fore i*). Idem auctor scribit, Imperatorem *Claudium* in tertio Consulatu suo complures tulisse leges, provinciis Imperii Romani perutiles: inter has erat, ut provinciarum Præfecti forte constituti moras *Romæ* non necterent, sed ante medium Aprilem in suas provincias discederent. Constitutus tunc fuerat *Pannoniæ* Præfectus *Publius Attilius Hister*, cui forte negotium quoque deducendæ *Sabariam* coloniæ impositum erat. Solebant enim idgenus negotio præfici viri graves, prudentes, atque dignitate conspicui. Sic *Lucius Munacius Plancus* erat vir Consularis, qui, jubente *Augusto*, colonias *Lugdunum*, & *Rauricum* deduxerat: sic teste Lapidis apud Lipsium inscriptione; Curator Coloniæ Claudiæ Agrippinensium *M. Maius Titius Rufinus* fuit Consul, & Legatus Legionis primæ Minerviæ *k*).

h) *Tacitus*. Lib. 12. Annalium cap. 27. & 32.

i) *Dio* Hist. Rom. L. LX. p. 955.

k) Vid. *Lipsius* in Not. ad Taciti Annal. XIII. 63.

Sub annum Christi *quinquagesimum* metuebatur quieti *Sabariensium* ob exortos in vicino *Quadorum* regno motus. *Quadis*, genti Suevicæ, imperabat *Vannius*, ope Drusi Cæsaris, ut supra meminimus, regnum adeptus. „ Is prima „ imperii ætate clarus, acceptusque popularibus, postea ob diuturnitatem superbior factus, odium suorum incurrit, domesticisque discordiis circumventus „ regnum amisit. Auctores fuere *Jubilius* Hermundurorum Rex, & *Vangio*, ac „ *Sido*, sorore *Vannii* geniti. Sæpius oratus est Imperator *Claudius*, ut arma „ certantibus interponeret; qui tamen nil aliud, quam tutum *Vannio* perfugium, „ si pelleretur, promisit; scripsitque *Publio Atilio Histro* Pannoniæ Præfecto, „ ut legionem, ipsaque e provincia lecta auxilia pro ripa componeret, subsidio „ victis, & terrori adversus victores, ne fortuna elati, Romanam quoque pa- „ cem turbarent. Nam vis innumera *Lygii* (verba sunt *Taciti*) aliæque gentes „ adventabant, fama ditis regni, quod *Vannius* per triginta annos prædationi- „ bus, & vectigalibus auxerat. Ipsi manus propria pedites; eques e *Sarmatis* „ Jazygibus erat, impar multitudini hostium, eoque castellis se se defensare, „ bellumque ducere statuit. Sed Jazyges obsidionis impatientes, & proximos „ per campos vagi, necessitudinem pugnæ attulere, quia Lygius, Hermundurus- „ que illis ingruerant. Igitur digressus castellis *Vannius* funditur prælio; quam- „ quam rebus adversis laudatus, quod & pugnam manu capessiit, & corpore „ adverso vulnera excepit. Ceterum ad classem in Danubio operientem perfugit. „ Secuti mox clientes, &, acceptis agris, in Pannonia locati sunt *l*). „

Reddita hoc modo Pannoniis quiete, dubium non est, quin *Sabaria* in dies majora acceperit incrementa, *Claudio* Augusto coloniam suam fovente; cujus quanta fuerit in curandis operibus publicis liberalitas, & magnificentia, e sumptibus, quos seu Romæ in Aquæductus, seu extra Romam in emissarium lacus *Fucini*, & in portum *Ostiensem*; nec non in vias publicas sternendas, ac muniendas fecerat, arguere licet. *Vicit antecedentes aquarumductus*, ait Plinius, *novissimum impendium operis inchoati a C. Cæsare, & peracti a Claudio. Quippe a lapide quadragesimo ad eam excelsitatem, ut in omnes urbis montes levarentur, influxere Curtius, atque Cæruleus fontes. Erogatum in id opus sestertium ter millies. Quod si quis diligentius æstimaverit aquarum abundantiam in publico, balineis, piscinis, domibus, euripis, hortis, suburbanis, villis, spatioque advenientis exstructos arcus, montes perfossos, convalles æquatas, fatebitur nihil magis mirandum fuisse in toto orbe terrarum m*). Nomen huic Aquæductui *Claudia Aqua.* Ejusdem *Claudii* Augusti instar maxime commemoranda referunt antiqui Scriptores emissionem lacus *Fucini*. Per tria passuum millia partim effosso monte, partim exciso, canalem fecit ægre per undecim annos absolutum, quamvis conti-

---

l) *Tacitus* L. I. Annal. cap. 30.

m) *Plinius* Hist. nat. L. 36. cap. 15.

nuis triginta millibus hominum sine intermissione operantibus *n*). Incredibili quoque impendio Portum Ostiensem extruxerat, circumdato dextra, sinistraque brachio, & ad introitum profundo jam salo mole objecta; quam quo stabilius fundaret, navem antea demersit, qua magnus obeliscus ex Ægypto fuerat advectus, congestisque pilis superposuit altissimam turrim in exemplum Alexandrini Phari, ut ad nocturnos ignes cursum navigia dirigerent *o*). Sed hæc omnibus notissima. De operibus autem viarum publicarum, quæ *Imperator Claudius* perfecit, multa nonnisi serius ex columnis milliariis, per *Gruterum*, *Reinesium*, *Bergierium*, *Hennenium*, & *Muratorium* vulgatis, innotuerunt; nec tamen etiamnum omnia. Etenim anno primum 1787. effossus est in agro *Belunensi*, apud vicum *Ces* dictum, Lapis cum elegantissima prorsus inscriptione, quæ docet rem a nemine hactenus traditam, videlicet, quod Imperator *Claudius* viam, a Druso patre Alpibus bello patefactis derivatam, muniverit ab *Altino* usque ad flumen *Danubium* per millia passuum trecenta quinquaginta; quæ valent nostra septuaginta quatuor milliaria. Notitiam hujus monumenti in acceptis debeo Eminentissimo S. R. E. Cardinali JOSEPHO e Comitibus GARAMPI, cujus in rem literariam merita notiora sunt, quam ut isthic debeant commemorari, longeque majora, quam possint a me pro dignitate celebrari. Sic autem habet hæc Inscriptio:

TI CLAVDIVS DRVSI F
CAESAR AVGVSTVS GERMA
NICVS PONTIFEX MAXV
MVS TRIBVNITIA POTESTA
TE VI COS IV IMP XI PP
CENSOR VIAM CLAVDIAM
AVGVSTAM QVAM DRVSVS
PATER ALPIBVS BELLO PATE
FACTIS DERIVAVIT MVNIT AB
ALTINO VSQVE AD FLVMEN
DANVVIVM MI--- CCCL

Deliberabam principio, an non isthæc *via Claudia*, incipiens ab *Altino* per *Aquilejam*, ac per *Sabariam* transierit, duxeritque ad civitates Pannoniæ Danubio adsitas, vel *Carnuntum* scilicet, vel *Vindobonam*: sed postea re melius expensa, deprehendi ab ista penitus diversam fuisse. Vicus enim *Ces* agri Belunensis, in quo hic lapis milliarius est inventus, priscis Romanis Mansio ad *Cepasias* vocabatur: *Alpes*, quas *Drusus Major*, Claudii Augusti pater, bello patefecit, non *Pannonicæ* erant, verum *Rhæticæ*, & quidem *Tridentinæ*. Ita enim

n) *Suetonius* in Claudio. *o*) Ibidem cap. 20.

Dio scribit: *Rhæti, qui inter Noricum, & Galliam, ad Alpes Tridentinas Italiæ finitimas, sedes suas habent, vicinam Galliam frequenter populati, etiam ex Italiæ finibus prædas egerunt. . . . Eapropter Augustus principio Drusum contra eos cum exercitu misit; isque Rhætos apud Alpes Tridentinas obviam sibi factos, prælio congressus, celeriter fudit; ejusque victoriæ causa prætorios honores adeptus est p*). His proinde spectatis; *Via Claudia Augusta* ab *Altino* per *Cepasias*, perque *Tridentum* producta fuit usque ad flumen *Danubium* eo itinere, quo non plura, nec pauciora, quam *CCCL millia passuum* comprehendebantur. Nunc, quanam ratione omnes itineris hujus mansiones ex Itinerario Antonini collegerim, paucis indicabo: *Pag*. 280. describitur Iter ab *Opitergio Tridentum* per mansionem ad *Cepasias* dictam, ita, ut hoc itinere colligantur M. P. CX. Erat autem *Opitergium* oppido *Altino*, ad ostium *Silis* fluvii in mare Adriaticum exeuntis posito, tam vicinum, ut vix majore, quam M. P. VIII. intervallo sejunctum fuerit. Quare ab *Altino* per *Opitergium*, & per alias, quæ sunt in Antonini itinerario mansiones *Tridentum* non plura, quam M. P. CXVIII. numerata fuerint oportet. Hoc unum est segmentum totius itineris, in quod inquirimus. Alterum in eodem Itinerario reperio *pag*. 274. *& seq*. ubi inter *Tridentum*, & *Augustam Vindelicorum* per mansiones mox recensendas colliguntur M. P. CCXII. Hæc duo segmenta jam conficiunt M. P. CCCXXX. Jam vero *pag*. 250. ab *Augusta Vindelicorum* ad proximam *Danubio* mansionem, *Summontorium* dictam, notantur M. P. XX. Quæ proinde, si ad paullo ante memorata M. P. CCCXXX. addantur, jam summa totius itineris ab Altino usque ad flumen Danubium habetur eadem, quæ est in Lapide, nimirum M. P. CCCL. En igitur *Viæ Claudiæ Augustæ* integram jam descriptionem:

AB ALTINO USQUE SUMMUNTORIUM DANUBIO ADJACENS M. P. CCCL.

Opitergium	M. P. VIII.
Ad Cepasias (hodie *Ces*) .	M. P. XXVIII.
Feltria.	M. P. XXVIII.
Ausugo	M. P. XXX.
Tridento.	M. P. XXIIII.
Endidæ	M. P. XXIIII.
Sublavione	M. P. XXIIII.
Vipiteno	M. P. XXXII.
Veldidena	M. P. XXXVI.
Parthano.	M. P. XXX.
Abuzaco	M. P. XXX.
Augusta Vindelicum . . .	M. P. XXXVI.
Summuntorio	M. P. XX.

p) Lib. LIV. p. 751.

Sed

Sed hæc velut in transitu. Plures, easque doctiores ad præstantissimum hoc monumentum animadversiones procul dubio fecerint, aut facturi sunt eruditi Itali, apud quos illud repertum est. Nobis vero hac præcipue de causa commemorandum erat, quod id ad commendandam *Claudii* Augusti, auctoris coloniæ *Sabariæ*, in extruendis operibus publicis munificentiam haud parum facere videretur. Hinc enim facilis est conjectura, etsi taceant Scriptores, de ipsa quoque colonia *Sabaria* per *Claudium* Augustum non vulgaribus ædificiis publicis, templis, porticibus, theatris, foris, aquæductibus, balineis exornata. Quod quidem eo verisimilius est, quo magis constat, *Sabariam* deinceps totius Pannoniæ Superioris metropolim factam, sedemque Præsidum Provinciæ. Sed *Claudium* anno Christi 54. *Agrippina* conjux porrecto venenato boleto ex numero hominum sustulit, interque Divos solemni apotheosi, qua suum facinus celaret, referri fecit. Atque hæc ratio est, cur Plinius post ejus obitum scribens, *Sabariam* non Claudii Augusti, verum *divi Claudii coloniam* vocaverit. Quin etiam templum honoribus *Claudii* Romæ in Cœlio monte positum est, quod ab *Agrippina* inchoatum Vespasianus ad fastigium perduxerat *q*).

CAPUT IV.

De statu Imperii Romani, rebusque Pannoniae, speciatim Sabariae, a morte Claudii usque ad Hadrianum.

ARTIBUS Agrippinæ sublato Claudio in imperio successit *Nero* anno Chr. 54. *qui*, ut scribit Eutropius, *Caligulæ avunculo suo simillimus, Imperium Romanum & deformavit, & diminuit. Insuetatæ luxuriae, sumptuumque. - - - Infinitam partem Senatus interfecit, bonis omnibus hostis. Ad postremum se tanto dedecore prostituit, ut saltaret, & cantaret in scena citharædico habitu, & tragico r*). Hoc ultimum Numus quoque apud *Sabariam* repertus, ac lib. I. cap. X. n. 6. isthic descriptus, confirmat. Sub tali Principis monstro annis fere quatuordecim orbis Romanus ingemuit. Interitum vero *Neronis* subsecuta sunt bella civilia, quæ *Sabarienses* quoque persensere. *Galbæ* septem duntaxat mensibus fasces Imperii gessit, *Othoniana* factione oppressus. Is Legionem I. Adjutricem instituit, quæ primum in Hispania, postea in Pannonia multis annis hybernabat. Eadem post *Galbæ* cædem ab *Othonis* partibus contra *Vitellium* stetit. Verum *Otho*, accepta Bedriacensi clade, tertio post susceptum Imperium mense sibimetipsi manus intulit.

q) *Suetonius* in Vespasiano cap. 9.
r) *Eutropius* Brev. Rom. cap. 29.

Post cædem *Othonis* de summa Imperii disceptarunt *Vitellius*, & *Vespasianus*. Illum Germanicus, hunc Syriacus exercitus proclamavit Augustum. Sed *Vespasiani* cœpta plurimum accelerata sunt studio Illyrici, & speciatim Pannonici exercitus. Ac primæ quidem illius partibus accessere in Mœsia, cui tunc *Aponius Saturninus* præfuit, legiones tertia, octava, & septima Claudiana: his continuo se se junxerunt in Pannonia legiones tertiadecima, & septima Galbiana, quæ mox Dalmaticum quoque militem traxere. *Pannoniam* eo tempore *Titus Ampius Flavianus*, *Dalmatiam* vero *Pompejus Sullanus* Proconsulari imperio regebant. Auctores tamen belli, pro *Vespasiano* gerendi, erant præcipui, *Antonius Primus*, Legionis VII Galbianæ eo tempore Præfectus, & *Cornelius Fuscus* Procurator Pannoniæ, ac Dalmatiæ.

Igitur, qui *Vespasiani* partes contra *Vitellium* secuti sunt duces, Pœtovionem, ut refert *Tacitus*, in hyberna tertiæ decimæ legionis convenerant. Illic agitavere, placeretne obstrui Pannoniæ Alpes, donec a tergo vires universæ consurgerent; an ire cominus, & certare pro Italia constantius foret. Quidam censebant, infessis Alpibus expectandum esse, dum a *Vespasiano* missus veniret *Mucianus* cum copiis orientis. Verum *Antonius Primus* evicit, ne expeditio differretur: idem persuasit *Cornelius Fuscus*, frustra adversante *Tito Ampio Flaviano*, quem legiones Pannonicæ odisse jam cœperunt, tamquam affinitatis cum *Vitellio* memorem. Itaque profectio in Italiam decernitur. Ne tamen interea nudatæ copiis provinciæ Mœsia, Pannonia, Noricumque incursionibus Barbarorum exponerentur, Principes Jazygum Sarmatarum adsciscuntur in commilitium; in partes quoque trahuntur *Sido*, ac *Italicus*, Quado um Reges, & Marcomannorum. Tum, ne quid a Rhætis, qui *Vitellio* studebant, detrimenti acciperetur, missus est *Sextilius Felix* cum ala *Tauriana*, & octo cohortibus, ac Noricorum juventute ad occupandam ripam *Aeni*, qui Rhætos, Noricosque interfluebat *s*).

His ita dispositis, *Antonius Primus*, & *Arrius Varus* cum parte Illyriciani exercitus transcendunt Alpes, locaque *Aquilejæ* proxima occupant. *Opitergii*, & *Altini* lætis animis accipiuntur. Relictum *Altini* præsidium ad versus classem Ravennatem, quæ tamen cum ex Dalmatis, & Pannoniis potissimum constaret, projectis *Vitellii* imaginibus in partes *Vespasiani* suapte transierat. Atrox dein prælium ad *Cremonam*, quo demum franguntur *Vitelliani*. Cumque sub idem fere tempus *Fabius Valens*, dux *Vitellii* præcipuus, ad *Stœchadas* Massiliensium insulas captus esset, cuncta mox ad *Vespasiani* opes convertuntur; initio facto per Hispaniam a prima legione Adjutrice, quæ memoria *Othonis* infensa *Vitellio*, decimam quoque, & sextam traxit. Neque Galliæ cunctabantur; & Britanniam inclytus erga *Vespasianum* favor, quod illic secundæ legioni præpositus, & clarus bello egerat, adjunxit *t*).

s) *Tacitus* hist. lib. 3. *t*) Ibidem cap. 44.

Dum hæc in Italia geruntur, *Daci* Mæſiam, exercitu Romano vacuam, invadunt, expugratisque cohortium, & alarum hybernis, utraque Danubii ripa potiuntur. Jamque caſtra legionum excindere parabant, procurſuri in vicinam Pannoniam, dum fortuna populi Romani *Mucianum*, viresque Orientis tulit, ac Barbaros e provincia fugavit. *Dacis* fugatis, relictoque in Mœſia *Fonteio Agrippa* cum parte copiarum, ipſe *Mucianus* in Italiam feſtinabat, ut bello civili finem imponeret. Verum eo non expectato, jam exercitus Illyricus, duce *Antonio Primo*, Romam occupavit. Fœda tunc urbis facies: Capitolium a furente milite exuſtum, prælia intra ipſam urbem multa, & varia; donec interceptus *Vitellius* Imperio, & vita ſpoliaretur *u*).

Sublato *Vitellio*; imperavit *Veſpaſianus* ab anno Chriſti 69. ad 79. Princeps miræ ſobrietatis, urbanitatis, ac moderationis, cui, ut ſcribit *Suetonius*, per totum Imperii tempus nihil antiquius fuit, quam afflictam, nutantemque Rempublicam ſtabilire primo, dein & ornare. Sub hoc itaque Imperatore, uti & ſub *Tito* Veſpaſiani filio, qui ob ſingulare de omnibus bene merendi ſtudium amor, ac deliciæ humani generis adpellatus eſt, colonia *Sabaria* lætiſſimis procul dubio incrementis adoleſcebat. Certe plurimas per totum orbem Romanum urbes ab iis fuiſſe renovatas, & excultas, auctores ſunt *Suetonius*, & *Aurelius Victor*. Quorum teſtimoniis haud modicum robur addunt Inſcriptiones Lapidum, in quibus complures urbes, quod a *Flavio Veſpaſiano*, ejusve filio variis beneficiis affectæ eſſent, ſe ſe *Flavias* nuncupant. Idgenus Inſcriptionem unam, etiam apud *Sabariam* repertam, in qua *Scarbantia* urbs titulo *Municipii Flavii Auguſti* ornatur, exhibemus iſthic *Tab. IX n. 1.*

Poſt breve *Titi* Imperium ſucceſſit anno Chriſti 81. *Domitianus.* Is principio clementiam ſimulans omnia beneficia a patre, fratreque, ac prioribus aliis Auguſtis conceſſa, civitatibus confirmavit *x*). Quod cum ad *Sabarienſes* quoque pertineret, hi primum Imperii *Domitiani* annum Lapidibus, qui etiamnum ſuperſunt, inſculpſerunt. Sed, poſtquam idem reliquos Imperii annos ſævitia, rapacitate, faſtu intolerabili, aliisque ſceleribus contaminaſſet, ideoque a conjuratis interfectus fuiſſet, Senatus ſibi temperare non potuit, quin mortuum contumeliis laceraret, ejusque imagines in curia detrahi, ſoloque affligi juberet. Immo ad abolendam ſæviſſimi Principis memoriam Senatusconſulto ſancitum erat, ut illius nomen ex omnibus monumentis eraderetur. Hoc a noſtris etiam *Sabarienſibus* obſervatum eſſe, oſtendunt ipſæ Inſcriptiones, quas ex Lapidibus iſthic *Tab. II. & III.* æri inciſas ſiſtimus. In his enim, tametſi ceteri tituli permanſerint illæſi, ipſum tamen *Domitiani* nomen ſic obliteratum eſt, ut veſtigia veteris raſuræ non caſu, non temporis diuturnitate, ſed ſtudio, dataque opera factæ, etiamnum ad-

u) Ibid. cap. 71.

x) Ibidem.

pareant. Ceterum *Sabarienſibus* peculiares inſuper cauſæ erant, cur *Domitiani* nomen deteſtarentur. Quippe *Domitianus* poſt iteratas clades a *Dacis* acceptas in Pannoniam venit, eoque tempore, quo bellum *Quadis*, & *Marcomannis* indixit, legatis ipſorum interfectis, verifimiliter *Sabariæ* utpote præcipua tunc Pannoniæ Superioris urbe, moratus eſt. Tunc enimvero *Sabarienſes* exitialem *Domitiani* tyrannidem, atque omne flagitiorum genus coram viderunt, & experti ſunt. Hujusmodi fuit illud, cum is a Marcomannis haud multo poſt victus, & in fugam conjectus, nuncios ad *Decebalum* Dacorum Regem miſit, pacemque ingenti pecunia, datisque variis artificibus, & promiſſo inſuper annuo tributo, mercatus erat, ac nihilominus tamquam victor Barbarorum Romam ad triumphum rediit, ductis, quos auro civitatibus extorto emit, obſidibus & captivis *y*).

Feliciora ſubſecuta ſunt tempora imperantibus *Coccejo Nerva*, *Ulpio Trajano*, *Aelio Hadriano*, & *Antonino Pio*. Imprimis enim *Nerva*, qui ad Imperium anno Chriſti 96. evectus eſt, reſciſſis *Domitiani* actis, civitates remiſſione tributi, a deceſſore nimium exaucti, relevavit *z*). Quo proinde favore *Sabarienſes* quoque recreati fuere. *Trajanus* autem *Nervæ* adoptivus filius, & ſucceſſor ab anno Chriſti 98. eum ſe ſe in Imperio præſtitit, ut merito a Senatu, Populoque Romano titulum *Optimi Principis* conſecutus fuerit. Duas expeditiones adverſus *Dacos* ea felicitate ſuſcepit, ut victo, & occiſo Decebalo, *Daciam* fecerit Imperii Romani provinciam. Ad *Trajani* Imperium refero originem *Lancneariorum Sabarienſium*, quos Notitia Imperii Occidentis inter Legiones Palatinas commemorat. Conſtat enim, *Trajanum* occaſione belli Dacici complura e *Pannoniis* legiſſe auxilia, ex iisque aliquot tum Alas Equitum, tum Cohortes peditum, quas ex gentili ſuo nomine *Ulpias* vocavit, inſtituiſſe. Teſtes hujus rei proferam ſequente capite *Tabulas honeſtæ miſſionis*, in quibus legemus inter quinque Alas, quæ in *Pannonia Superiore* hybernabant, *Primam Ulpiam Contariorum*; & inter totidem Cohortes, *Primam Ulpiam Pannoniorum*. Præterea *Sabariæ* habitaſſe *T. Gnorium Sabinianum Expræfectum Alæ Contariorum* prodit Inſcriptio Lapidis *Tab. V.* Unde haud improbabile argumentum duci poteſt, *Alam Contariorum* e *Sabarienſi* potiſſimum juventute conflatam, ac ſucceſſu temporis ex illa Legionem Palatinam *Lancneariorum Sabarienſium* factam eſſe. Alioquin enim ut *Contus*, & *Lancea*, ita *Contarii*, & *Lancearii* nomina fuere priſcis Romanis idem ſignificantia, niſi, quod *Lancea* vox origine ſit *hiſpanica*, teſte *Varrone*, apud *Gellium* XV. 30: vel *gallica* ſecundum illud *Diodori* lib. 5. p. 213. *Jaciunt haſtas, quas ipſi lanceas appellant.* Memoriæ Imperatoris *Trajani* etiam a *Sabarienſibus* monumentum quodpiam poſitum fuiſſe, indicat marmoris *Sabariæ* reperti Inſcriptio, quam *Lib. I. Cap. VII. N. 2.* retulimus.

y) Vid. *Dio* hiſt. Rom. Lib. LXVIII. p. 1106.

z) *Sex. Aurel. Victor* in Epitome cap. 24.

CAPUT V.

Nonnulla de rebus Pannoniae, statuque Sabariae sub Hadriano Augusto, Aelio Caesare, & Antonino Pio.

DEFUNCTO in itinere post expeditionem Parthicam *Trajano* successit *Hadrianus* sub annum Christi 117. notus jam antea *Pannoniis*: apud hos enim *Legioni II. Adjutrici* apud *Aquincum* (*Budam veterem*) hybernanti præfuerat. Durante autem secunda expeditione Dacica illum Imperator *Trajanus Legioni I. Minerviæ* præfecit; ac post bella Dacica eundem cum potestate Legati Prætorii iterum in Pannoniam inferiorem ad compescendas Sarmatorum incursiones misit. In hac provincia *Hadrianus* disciplinam militarem tanta cum laude tenuit, ut idcirco Consulatum adeptus fuerit. Imperator demum factus, Pannoniis, Dacisque simul Præsidem dedit *Marcium Turbinem*, & post hunc soli deinceps *Pannoniæ* præposuit *Lucium Aelium Verum*, quem & Cæsarem creavit, successorem in Imperio futurum, nisi fata obstitissent. De hoc ita Spartianus: *Lucius Aurelius Verus est dictus, sed ab Hadriano adscitus in Aeliorum familiam, hoc est, In Hadriani transcriptus, & appellatus est Cæsar. - - - - - Adoptatus Aelius Verus ab Hadriano eo tempore, quo jam parum vigebat, & de successore necessario cogitabat: statimque Prætor factus, & Pannoniis dux ac rector impositus: mox Consul creatus, &, quia erat deputatus Imperio, iterum Consul designatus est. Datum etiam populo congiarium causa ejus adoptionis, collatumque militibus HS. ter millies: Circenses editi; neque quidquam prætermissum, quod posset lætitiam publicam frequentare. Tantumque apud Hadrianum Principem valuit, ut præter adoptionis affectum, quo ei videbatur adjunctus, solus omnia, quæ cuperet, etiam per literas impetraret. Nec provinciæ quidem, cui præpositus erat, defuit. Nam bene gestis rebus, vel potius feliciter, etsi non summi, medii tamen ducis obtinuit famam.* Ex his colligere licet, felicem tali sub Præside fuisse *Pannoniam*, ac speciatim *Coloniam Sabariam*, ubi tunc sedes erat Præsidum. Ceterum *Aelius Cæsar*, cum hinc Romam redivisset, acturus gratias pro adoptione, gravi correptus morbo interiit.

Extincto *Aelio*, Hadrianus statuas colosseas per totum fere orbem Romanum poni curavit, immo nonnullis in urbibus templa quoque: dein ejus loco adoptavit *Antoninum Pium.* Hic vero post *Hadriani* obitum imperavit ab anno Christi 138. ad 161. ea vitæ honestate, justitia, & æquitate, ut ipsæ adeo finitimorum Barbarorum nationes, depositis armis, ad illius tribunal controversias, litesque suas deferrent, ejusdemque sententiæ obtemperarent. Inter hos *Quadi* ipsum adeo Regem sibi dari, ab *Antonino Pio* petiverunt, ac datum receperunt:

id, quod silentibus historicis Numisma hujus Imperatoris, cui inscribitur: **REX QVADIS DATVS**; prodit, ac manifestat.

Ad annum 17. Imperatoris *Antonini Pii* (Christi 154. vel 155.) pertinent *Tabulæ duæ honestæ missionis*, quarum iteratis jam vicibus memini, quasque hoc loco describere, ac interpretari opportunum, nec lectoribus ingratum fore arbitror. Inventæ sunt (quemadmodum jam in descriptione *Itineris a Sabaria Aquincum* admonui) in Comitatus Vesprimiensis pago *Eskö* anno 1785 indeque Vindobonam ad Cæsareum Antiquitatum Museum translatæ. Continent hæ Apographum *D creti*, quo Imperator *Antoninus Pius* variarum nationum militibus, qui in *Pannonia Superiore* sub *Claudio Maximo Legato* in quinque Alis Equitum, ac totidem Cohortibus Peditum annis XXV, pluribusve militarunt, missionem honestam, & civitatem Romanam, si qui eam nondum habuerunt, jusque connubii concedit. Hoc Apographum pro se describi, recognosci, ac firmari curavit miles quidam Pannonius, *Ursio* nomine, gente Azalus. Sic autem habet:

Tabulae I. Pars antica a).

IMP. CAES. DIVI HADRIANI F DIVI TRA
IANI PARTHIC NEP T AELIVS HADRIA
NVS ANTONINVS AVG PIVS PONT MAX
TR POT XVII IMP II COS IV PP
EQVITIB ET PEDIT QVI MILTI * IN ALIS V
QVAE APPEL I VLPIA CONTARIOꟼ ET I THCR **
VICTR ET I CANNANEF CR ET I HISPAN ARVAC
ET III AVG THRAC SAG ET COH V I VLPIA PAN
NONꟼ ET I THRAC CR ET II ALPINOR ET V
CALLAEC LVCENS ET XIIX VOLVN ET ET *** SVNT
IN PANNON SVPER SVB CLAVDIO MAXI
MO LEG AN † PLVRIBV E STIPEND EMERIT
DIMISS HONEST MISSION QVOR NOMIN
SVBSCRIPT SVNT CIVIT ROMAN QUI EOR
NON HABER DEDIT ET CONUB CVM VXOR
QVAS TVNC HAVBVIS †† CVM EST CIVIT IS DATA
AVT CVM IS QVAS POSTEA DVXISS DVMTA
XAT SINGVLI S AD III NON NOV
C IVLIO STATIO SEVERO
T IVLIO SEVERO COS

a) Apud Celeberr. *Jos. Eckhel* hæc Tabula secundo loco describitur in Sylloge I. Numorum vet. Anecdotor. p. 115. * Errore Incisoris pro MILIT. ** Pro THRAC. *** ET redundat. † Supple XXV. uti in postica est. †† Pro HABVISsent.

COH II ALPINOR CVI PRAEST †††
M LONGIVS LONGVS
EX PEDITE
VRSIONI BVSTVRONIS F AZALO
DESCRIPT ET RECONIT †††† EX TABVL AEREA
QVAE FIXA EST ROMAE IN MVRO POST
TEMPL DIVI AVG AD MINERVAM

Ejusdem Tabulæ I. Pars postica.

IMP. CAES DIVI HADRIANI F DIVI TRA
IANI PARTH N DIVI NERVAE PRON *
T AELIVS HADRIANVS ANTONINVS AVG.
PIVS P M TR POT XVII IMP II COS IV PP
EQ ET PED Q M IN ALIS V Q A I VLP CONTN ET I
THR VICTR ET I CANNAN CR ET I HISPAN
ARVAC ET III AVG THR SAG. ET COH V I VLPIA
PANNN ET I THR CR ET II ALPIN ET V CALL
LVCENS ET XIIX VOLVNT ET SVNT IN
PANN SVPER SVB CLAVDIO MAXIMO
LEG XXV PLV E ST EM DIM HON MIS QVOR
NOM SVBSCR SVNT CIV ROM QVI EO
RVM NON HAB DED ET CON CVM VX
QVAS TVNC HAB CVM EST CIV IS DATA
CVM IS QVAS POST DVX DT SINGVLI S.

Tabulæ II. Pars antica b).

AD III NON NOV
SEVERO ET SEVERO COS
COH II ALPINOR CVI PRAEST
M LONGINIVS LONGVS
EX PEDITE
VRSIONI BVSTVRONI F AZALO
DESCRIPT ET RECOGNIT EX TABVL AEREA
QVAE FIXA EST ROMAE IN MVRO POST
TEMPL DIVI AVG AD MINERVAM.

††† Pro PRAEEST. †††† Pro RECOGNITum. * In antica deest *Divi Nervæ Pronepos.*
b) Apud Eckhel cit. l. est Tab. I.

Tabulæ II. Pars poſtica.

M	SERVILI	GETAE
L	PVLLI	CHRESIMI
M	SENTILI	IASI
TI	IVLI	FELICIS
C	IVLI	SILVANI
C	POMPONI	STATIANI
P	OCILI	PRISCI

Conferendo invicem, quæ in utraque hac Tabula ærea occurrunt compendia vocum, ita interpretor, ac lego:

Imperator Cæſar Divi Hadriani Filius, Divi Trajani Parthici Nepos, Divi Nervæ Pronepos, Titus Aelius Hadrianus Antoninus Pius Pontifex Maximus Tribuniciæ Poteſtatis XVII Imperator Iterum Conſul IV Pater Patriæ: Equitibus Et Peditibus Qui Militarunt In Alis V Quæ Appellatur Ima Vlpia Contariorum, Et Ima Thracum Victrix, Et Ima Cannanefatum Civium Romanorum, Et Ima Hiſpanorum Arvacorum, Et IIItia Auguſta Thracum Sagittariorum. Et Cohortibus V. Ima Vlpia Pannoniorum, Et Ima Thracum Civium Romanorum, Et IIda Alpinorum, & Vta Callæcorum Lucenſium, Et XVIIIva Voluntariorum: Et Sunt In Pannonia Superiore Sub Claudio Maximo Legato, XXV, Pluribusve Stipendiis Emeritis, Dimiſſis Honeſta Miſſione, Quorum Nomina Subſcripta Sunt, Civitatem Romanam, Qui Eorum Non Haberent, Dedit, Et Connubium Cum Vxoribus, Quas Tunc Habuiſſent, Cum Eſt Civitas Iis Data, Aut Cum Iis, Quas Poſtea Duxiſſent, Dumtaxat Singuli Singulas. Ad III. Nonas Novembris Cajo Julio Statio Severo, Tito Junio Severo Conſulibus. Cohors IIda Alpinorum Cui Præeſt Marcus Longinius Longus Expedite, Vrſioni, Buſturonis Filio, Azalo. Deſcriptum Et Recognitum Ex Tabula Aerea Quæ Fixa Eſt Romæ In Muro Poſt Templum Divi Auguſti Ad Minervam.

Sequuntur nomina ſeptem teſtium:

Marci Servilii Getæ: Lucii Pullii Chreſimi:
Marci Sentilii Jaſi: Tiberii Julii Felicis:
Caji Julii Silvani: Caji Pomponii Statiani:
Publii Ocilii Priſci.

En! quam variis e nationibus lectæ Alæ, & Cohortes hoc tempore hybernarunt in *Pannonia Superiore*, cujus caput erat *Sabaria*. Videlicet inter quinque

que Alas Equitum, *Ala Prima Vlpia Contariorum*, sive, uti mea fert opinio, *Lancceariorum Sabariensium* per *Ulpium Trajanum* instituta. Dein *Ala Prima Thracum Victrix*, & *Prima Cannanefatum*, civitate Romana jam alias donatorum. *Cannanefates*, gens Belgica, partem insulæ Rheni colebat, lingua, virtute par Batavis, uti scribit Cornelius *Tacitus* c). Dubitat Celeberrimus *Eckhel*, an additæ isthic Siglæ C. R. quæ & infra ad Cohortem primam *Thracum* occurrunt, recte expleri possint legendo *Civium Romanorum*. „ Nam si, inquit, *Cannanefates* „ jam antea cives Romani fuere, cur iis nunc civitas Romana datur, uti istud „ enunciat præsens tabula? „ Sed hoc dubium tollit similis Tabula *Domitiani* apud *Gruterum* pag. DLXXIV. n. 5. ubi ad COHortem VIII. VOLVNTariorum integre additur CIVIVM ROMANORVM. Et alioquin hæc Tabulæ verba: *Civitatem Romanam, qui eorum non haberent, dedit*: non frustra sunt; indicant enim, ad illos, qui jam antea cives Romani facti erant, id non pertinere, sed aliud solummodo, quod ibidem sequitur, nempe *Connubium legitimum*. Quarto loco nominatur in Tabula *Ala prima Hispanorum Arvacorum*, id est, *Arevacorum*, qui erat populus Hispaniæ Tarraconensis ad flumen Durium prope Numantiam, teste *Plinio*, & *Ptolemæo* d). Quinto loco est *Ala tertia Thracum Sagittariorum*.

Sequuntur *Cohortes quinque* hoc modo: ET COH V I VLPIA PANNON. &c. supra laudatus *Eckhel* hæc interpretatus est: *Cohors VIta Vlpia Pannoniorum* e). Sed legendum est, *Cohortibus V. Ima Ulpia* &c. Nam uti præcessit diserte: *Qui militarunt Alis V.* sic nunc necesse est, ut legatur: *Et Cohortibus V.* Totidem enim reapse enumerantur. Nempe Cohors *Ima Vlpia Pannoniorum*: tum *Ima Thracum Civium Romanorum*: postea *IIItia Alpinorum*: quarto dein loco *Cohors Vta Callæcorum Lucensium*. Ptolemæus *Callæcos Lucensios* recenset inter populos Hispaniæ Tarraconensis a Minio fluvio versus Astures f). Quinto demum loco est *Cohors XVIIIva Voluntariorum*. Aliæ difficultates, quæ in eadem Tabula occurrunt, sunt adhuc sequentes: in parte antica versu 12 post LEG sequitur AN sine numero. At vero in postica post eandem vocem LEG omittitur AN, hujusque loco est numerus XXV. Hoc rectius est: illud vero AN inter menda Incisoris referri debet. *Quina & vicena stipendia* integre exscripta leguntur in supra laudata *Domitiani* Tabula apud Gruterum; id, quod nostram interpretationem confirmat. Totidem scilicet, plurave stipendia emereri, sive annos militiæ numerare debebat, qui dimittendus erat honesta missione. Aliæ id genus Tabulæ meminerunt *Stipendiorum sex & viginti*, puta *Vespasiani* apud *Gruterum* pag. DLXXI. n. 1. *Trajani* ibid. n. 2. &c.

---

c) Hist. lib. IX. cap 25.
d) *Plinius* hist. nat. lib. IV. cap. 20. Ptolemæus Geogr. lib. 2. cap. 6.
e) L. supr. cit. p. 120.
f) L. cit.

In iisdem, aliisque tabulis formula consueta, qua Connubium militibus conceditur, his verbis terminatur: *Dumtaxat Singuli Singulas.* Quocirca in præsente Tabula τὸ SINGVLIS dispungendum censui SINGVLI. S. ut sit pariter: *Singuli Singulas.* Alioquin enim Inscriptio hujus Tabulæ caret alibi quoque punctis consuetis.

Quod demum ad Consules in his duabus Tabulis nominatos attinet: in Fastis quidem Consularibus occurrit *C. Julius Severus* ad annum V. C. 908. seu Christi 155. sed cum *M. Rufino Sabiniano*, non vero *T. Junio Severo*, ut in præsentibus Tabulis. Vnde patet, eum præcedente anno *Consulem suffectum* dumtaxat fuisse, adeoque Tabularum præsentium Inscriptionem spectare ad annum V. C. 907. sive Christi 154. Id quod etiam ex Imperatoris *Antonini Pii Tribunicia Potestate XVII.* isthic expressa, & ex adnotato die *ad III. Nonas Novembris* eruitur. Nam, cum *Antoninus Pius Tribuniciam Potestatem* in ipso ad Imperium aditu, id est, exeunte Februario, vel secundum Petavium circa medium Julii, anni 138. sumpserit, liquet, illum *ad III. Nonas Novembris* non potuisse scribi *Tribuniciæ Potestatis XVII*, præterquam anno V. C. 907. sive Christi 154. quippe sequente anno *ad III. Non. Novembr.* jam scribebatur *Tribuniciæ Potestatis XVIII.* Atque sic, opinor, solvitur nodus, quem hoc loco Celeberr. *Eckhel* intexit *g*).
Sed ad cœptum tramitem ab hoc diverticulo jam regrediendum est.

CAPUT VI.

Continuatio rerum Pannonicarum, ac speciatim Sabariensium sub Marco Aurelio Antonino, & Lucio Vero.

PIO Nonis Martii anno Christi 161., demortuo successere, *Marcus Aurelius Antoninus*, cognomento *Philosophus*, & *Lucius Aelius Verus*, ambo simul Augusti. Sub his exortum erat bellum *Marcomannicum* adeo grave, ut ab *Eutropio* cum Punicis conferatur. Nam, præter Marcomannos, horumque socios Quados, & Jazyges Sarmatas, multæ aliæ gentes, a superioribus Barbaris pulsæ, in provincias Romanas irruebant, ut: Narisci, Hermunduri, Victovali, Latringes, Sosibes, Sicobotes, Roxolani, Bastarnæ, Alani, Peucini, Costoboci, Vandali, Obii, Longobardi, & omnis fere Barbaria, ab Illyrici limite usque ad Gallias. Ad hanc belli formidolosissimi calamitatem accesserunt multæ aliæ ærumnæ, quibus tunc Imperium Romanum conflictabatur, videlicet frequentes terræ motus, non

g) L. supr. cit. p. 117. seq.

fine urbium ruinis, inundationes fluviorum, locustarum species quædam agris infestissimæ, dira fames multis locis, ac cœli pestilentis tanta gravitas, ut per illam integri exercitus absumerentur. Verbo: is tunc erat rerum Romanarum status, ut, quemadmodum scribit Aurelius Victor in Epitome, uno quasi lapsu ruissent omnia, nisi *Marcus Antoninus* ad hæc tempora natus, & servatus fuisset.

Initium belli Marcomannici a direptis Norico, & Pannonia, hujusque capite, ut reor, *Sabaria*. Inde in Italiam usque tactus impetus. Perruptæ Alpes Juliæ: *Furius Victorinus* Præfectus Prætorio, sistendæ impar tantæ multitudini, victus, cæsusque cum parte militiæ Romanæ. Jam Opitergio exciso, Aquileja obsidebatur a Marcomannis, Quadisque, cum adventus utriusque Imperatoris, *Marci Aurelii* scilicet, ac *Lucii Veri*, cum incussit hostibus terrorem, ut e direptis Imperii provinciis continuo se se retraherent, pacisque conditiones acciperent. Acta hæc fuere sub annum Christi 171., quo alter Imperatorum *Lucius Verus*, cum Romam redire vellet, apud Altinum in ipso itinere apoplexia prostratus interiit *h*).

Verum sequentibus annis mox patuit, bellum Marcommanicum sopitum magis, quam extinctum fuisse. *Ælius Bassus* Pannoniorum Præfectus, qui tunc *Sabariæ* residebat, novos toto Danubio motus exoriri identidem nunciabat. Huic ergo procellæ obviam iturus Imperator *Marcus Aurelius*, imprimis ad ærarium, bellis prioribus exhaustum, e suis etiam facultatibus supplendum toto pectore incubuit. Facta est Romæ auctio suppellectilis Cæsareæ in foro Trajano, tenuitque duos menses. Postea in Pannoniam iter suscepit; ubi jam alternis cladibus res gerebatur. Nam licet sex millia Obiorum, & Longobardorum, qui Danubium trajecerant, per *Candidum*, *Macrini Vindicis* Legatum, feliciter sint rejecta, ipse tamen *Macrinius Vindex* Prætorio Præfectus, cum Marcomannis congressus, in acie cecidit, viginti millibus suorum desideratis. Hoc nempe is commodi tulit, quod ad virtutem bellicam, suasu Alexandri Pontici, præstigias quasdam adjecerit, dum binos leones, floribus, & odoratis herbis ornatos, inter diras imprecationes Danubio immergi, & in hostes præmitti jussit, quos tamen Marcomanni pro canibus, lupisve habitos fustibus occiderunt. Verum Imperator *Marcus Antoninus*, ut cladem hanc excidio hostium ulcisceretur, copias, quam potuit maximas, celerrime reparavit, adsumptis etiam, quemadmodum olim bello Punico factum erat, servis, quos *Voluntarios*, ut scribit *Capitolinus*, exemplo *Volonum* adpellavit. Quin & gladiatores armaverat, *Obsequentium* nomine: nec non Latrones Dalmatiæ, atque Dardaniæ in militiam adscivit: ac demum ipsa adeo Germanorum auxilia contra Germanos coëmit i).

---

h) *Aurel: Victor* Epitom. cap. 32. *Dio* sublatum esse veneno scribit Lib. LXXI. p. 1178.
i) *Capitolinus* cap. 21.

Refecto igitur hunc in modum exercitu, movit in Barbaros incredibili qua virtute, qua felicitate. Ac primum quidem Marcomannos in ipso Danubii transitu fudit, prædamque Pannoniis, ac Noricis reddidit. Cum Jazygibus pugnatum est sequente hyeme. Hi, cum fugam per adstrictum gelu Danubium tentarent, deprehensi a victore in ipso flumine, ac super ipsa glacie contis obtriti, aut gladiis enecti sunt. Restabant belli Marcomannici reliquiæ apud Quados. At ecce, dum in his persequendis longius progreditur, parum absfuit, quin universus exercitus Romanus ab hostibus, saltus, montiumque summa tenentibus, circumseptus, aut siti, aut telis sine congressu conficeretur. Saluti fuit Legio e christianis militibus conflata, quæ, ipso Imperatore jubente, fusis ad Deum suum precibus, exercitui Romano pluviam, hostibus vero fulmina impetravit. Qua de re ita *Orosius*: *Tanta vis*, inquit, *pluviæ effusa est, ut Romanos quidem largissime, & sine injuria refecerit; barbaros autem crebris fulminum ictibus perterritos, præsertim cum plurimi eorum occiderentur, in fugam coëgerit: quorum terga Romani usque ad internecionem cædentes, gloriosissimam victoriam, & omnibus pene antiquorum titulis præferendam, rudi, parvoque militum numero, sed potentissimo Christi auxilio reportarunt.* Eadem fere *Xyphilinus* ex *Dione*; utut *Dio* hoc prodigium *Arnuphi* Aegyptio præstigiatori, ac *Mercurio*; Julius vero *Capitolinus*, ac *Themistius* religiosæ ipsius Imperatoris *Marci Antonini* in Deos suos pietati, alii demum *Jovi pluvio* tribuant, ad elevandam nempe Christianæ virtutis fidem. Sed S. *Apollinaris*, Hierapoleos circa illud tempus Episcopus, ac *Tertullianus* illi ætati proximus; tum *Eusebius* Cæsareensis, S. *Hierònymus*, S. *Gregorius Nyssenus*, aliique Scriptores Christiani hunc eventum diserte prodigio, precibus legionis Christianæ impetrato, adscribunt. Sunt, qui Legionem istam ab hoc eventu *Fulminatricem* adpellari cœpisse credunt; sed falluntur: non enim hæc, sed alia prorsus legio in exercitu Romano *Fulminatricis* titulum accepit, & quidem longe ante *Marci Antonini* Imperium. Testis est Inscriptio apud *Gruterum* pag. CXCIII. n. 3. sub Imperatore *Trajano* facta, in qua legitur LEGIO XII. FVLMinatrix, forsitan ab effigie fulminis in scutis expressa, ut opinantur *Rupertus*, *Fabricius*, & *Reimarus* in Not. ad *Dionem* p. 1184. §. 48. Scuta fulmine insignita Legionariorum quorumdam visuntur etiam in Columna Trajani, Romæ superstite. Gestum autem fuit hoc bellum non in ipsa Pannonia, ex qua jam ejecti erant Quadi, sed in Quadorum regione, quæ tunc partem Moraviæ, & hodiernæ Hungariæ a *Maro* usque ad *Granuam*, id est, a Morava fluvio ad Granum porrectam, complectebatur.

Post hanc victoriam, ob quam *Marcus Antoninus* Imperator jam septimum ab exercitu fuit acclamatus, ejus vero conjux *Faustina* Mater Castrorum est adpellata, Barbari certatim pacem expetebant. Hanc ut Quadi impetrarent, captivos ad XIII. millia, simulque transfugas offerebant, equos etiam, bovesque polliciti. Annuit Imperator, hac tamen conditione adjecta, ne aut Jazygem

aut Marcomannum sedibus suis reciperent, neve pristina cum iis commercia exercerent. Accepta conditio, sed non observata: quippe haud multo post & Jazygibus bellum gerentibus copias auxiliares miserunt, & Marcomannos hospitio acceperunt. Quid quod & *Furtium* Regem sibi a Romanis impositum ejecerint, eique *Ariogæsum* propria auctoritate substituerint? Delusum ergo se videns *Marcus Antoninus* denuo exercitum in Quados ducit, &, quamvis hi quinquaginta millia captivorum se reddituros pollicerentur, si novum Regem confirmare, fœdusque cum iis renovare vellet, is tamen ab armis non discedit, verum undique illos premens, efficit tandem, ut Rex Ariogæsus in ipsius potestatem veniret, quem Alexandriam in Aegyptum transmiserat. Receptis postea in societatem Quadis pax data, uti & Marcomannis, ea tamen lege, ut ad trigesimum octavum usque stadium a Danubio abessent habitantes; Jazygibus vero duplum id genus spatium est imperatum, ac, ne propriis navibus, vel insulis Danubii uterentur. Ad hæc octo millia equitum societatis nomine, & captivorum, qui apud Jazyges erant, centum millia recepta. Unde facile patuit, quantas etiamnum vires illa natio habuerit, quantisque detrimentis eo tempore Pannoniam Romanam adfecerint *k*).

Sub idem fere tempus audita est *Avidii Cassii* in Syria perduellio: ad hanc opprimendam profecturus Imperator, ne quid a tergo tumultus per absentiam suam oriretur, exstructis in opposita Danubii ripa castellis, viginti suorum millia imposuit. Id frœnum libertati suæ injectum cum ægerrime tulissent Barbari, præcipue Quadi, & Marcomanni, haud multo post ad arma iterum convolant. Quamobrem post oppressam *Cassii* Tyrannidem redux in Italiam Imperator *Marcus Antoninus*, cum aliquandiu Romæ moratus esset, denuo in Pannoniam profectus est, factoque per *Sabariam* itinere *Carnuntum* anno 177. venit, mansitque in Pannonia annis fere tribus, demandata *Tarrunio Paterno*, Legato suo, cura exercitus. Pugnatum sæpius, & summa utrinque contentione, ac pertinacia, victore tamen plerumque milite Romano, a quo tantis jam cladibus Quadi, & Marcomanni, horumque socii Hermunduri, & Sarmatæ fuerunt adfecti, ut penitus debellandi, Romanoque Imperio subjugandi viderentur, si uno adhuc anno bellum continuari potuisset. Verum in fatis erat, ut Imperator *Marcus Antoninus* anno Christi 180. Vindobonæ extingueretur, Imperiumque *Commodo*, degeneri filio, relinquere cogeretur *l*).

Commodus enim neglectis paternis, & amicorum, quos ei pater moriens commendaverat, monitis, & consiliis saluberrimis, id unum curabat, ut e ca-

k) *Dio* l. supr, cit. p. 1187.

l) Conf. *Dio* l. cit. p. 1197. *Capitolinus* cap. 27. Aurel Victor Epitomes XVI. 12. *Tertulianus* Apologet. cap. 25. qui tamen *Sirmii* XVI. Kal. April. mortuum scribit, quem apud Vindobonam obiisse refert *Victor* l. cit.

ſtris Pannonicis quantocyus ad urbanas delicias reverti poſſet. Itaque deſertis, quæ *Marcus Antoninus* tam provide in hoſtili ripa erexit, caſtellis, pacem cum Barbaris, quos levi jam negotio penitus ſubjugare potuiſſet, confecit, Romamque revolavit, ubi cum ad annum uſque 193. non tam Imperatorem, quam gladiatorem egiſſet, a conjuratis enectus eſt. Succeſſor illi datus *Helvius Pertinax*, vir antiquis moribus, & ſumma præditus gravitate, ſed cum Prætorianorum, & Aulicorum licentiam paullo ſeverius coërcere cœpiſſet, tertio Imperii menſe per eosdem trucidatus eſt. Magna inde rerum perturbatio: Imperium venale factum, & quaſi direptui expoſitum. Primus, qui illud Romæ a Prætorianis emeret, inventus fuit *Didius Julianus*, ingentem illis pecuniæ vim pollicitus. Quam rem cum indigne tuliſſent legiones in Provinciis conſtitutæ, ipſæ quoque novos proclamavere Imperatores; nempe in Syria *Juſtum Peſcennium Nigrum*; in Britannia *Clodium Albinum*, ac denique in Pannonia apud *Sabariam* civitatem *Septimium Severum*.

HISTORIÆ SABARIENSIS
LIBER QUARTUS.

DE

REBUS SABARIÆ, TOTIUSQUE PANNONIÆ SUB ROMANIS.

AB ANNO CHRISTI 193. AD 317.

CAPUT I.

De Septimio Severo Sabariae ad Imperium evecto.

Expositurus modo, quanam ratione *Septimius Severus*, cum esset *Pannoniæ* Præfectus, totius orbis Romani Imperium adeptus fuerit, nonnulla prævie de loco, in quo is primum proclamatus est Augustus, disceptabo. Junior quidem *Aurelius Victor*, seu *Victorinus*, id *Sabariæ* contigisse perhibet hisce verbis: *Hoc tempore Niger Pescennius apud Antiochiam, in Pannoniæ Sabaria Septimius Severus creantur Augusti a)*. Verum obturbat *Spartianus*, qui de eodem *Septimio Severo* ita scribit: *A Germanis legionibus --- Imperator est appellatus apud Carnuntum Idibus Augustis b)*. Hanc veterum Auctorum discordiam recentiores quidam variis interpretationibus conciliare nituntur. Sunt nempe, qui *Sabariam* apud *Aurelium Victorem* non urbem, sed provinciam, ad quam Carnuntum quoque pertinuerit, intelligendam putent, ideoque illic non *in Pannoniæ Sabaria*, sed potius in *Pan-*

a) Epitom. cap. 19.
b) *Spartianus* in Severo cap. 5.

nonia Sabaria legi oportere contendunt. Quorum quidem sententiæ lubens accederem, si vel unius veteris monumenti testimonio probari posset, inter provincias Pannoniæ Romanæ unam fuisse *Sabariam*, vel *Sabariensem* eo tempore adpellatam. Sed hoc juniorum dumtaxat figmentum est, verisimiliter ex hoc solo, quem supra adduximus, *Victoris* textu, aut non rite lecto, aut male intellecto, exortum. Ac mea quidem opinione primus *Pannoniam Sabariam* adseruerit *Lazius*, quem incaute secuti *Inchoferus*, *Timon*, *Severinus*, ac nonnulli alii idem adfirmarunt. Quamquam & ii inter se dissentiunt: nam quidam provinciam *Sabariam* aliter *Savariam* vocantes eandem esse statuunt cum *Pannonia Savia*: alii vero eandem cum provincia *Valeria* confundunt. Quæ omnia nullis aliis, quam confictis, aut non rite explicatis veterum testimoniis nituntur. Certe quod ad *Victoris* Epitomen attinet, vera, & genuina lectio habet: *In Pannoniæ Sabaria.* Hinc vetus quoque Auctor historiæ *Miscellæ* diserte scribit: Severum in Sabaria Pannoniæ oppido Imperatorem creatum *c*). Quamobrem quid sibi velit Schönlebenius, cum scribit: *in Pannonia Savaria, ut habet Sixt. Aurel. Victor. Forte*, inquit, *in Pannonia Savia legendum*: haud satis intelligo. Ipse enim complures hujus *Victoris* editiones consului, ac notas etiam Andreæ *Schotti*, quibus variantes complectitur lectiones, inspexi, nuspiam tamen aliter, quam *in Pannoniæ Sabaria* scriptum reperi. Non minus miror *Timonem* hæc scripsisse: *Auctores*, inquit, *sunt Sextus Rufus, Solinus, Claudianus, nonnullique alii; majoris perspicuitatis gratia, ab Romanis Pannoniæ partem inter Dravum, & Savum positam, Dravumque, & Danubium interjacentem, in eo tractu, in quo est Sabaria, trifariam distributam fuisse. Sabariensem enim cognominaverunt Valeriam; interjectam vero Dravum inter & Savum Saviam, ac Saviensem regionem, hujusque partem extremam, Danubioque propiorem Bubaliam d*). Profecto de hac *Pannoniæ* in tres hujusmodi provincias divisione nullus illorum Auctorum, ad quos hoc loco *Timon* provocat, ne verbo quidem meminit. Id certum est; primis duobus æræ vulgaris Christianæ sæculis, ac dimidio circiter, omnem *Pannoniam* nonnisi in *Superiorem*, & *Inferiorem* fuisse divisam. Sub *Galerio Maximiano* demum placuit unam Pannoniæ inferioris partem adpellare provinciam *Valeriam.* Paullo serius deinde universa *Pannonia* in quatuor Provincias fuit a Romanis secta, nempe in Panoniam *Primam*, & *Saviam*, inque *Pannoniam Secundam*, & *Valeriam.* Prior divisio certa est ex *Ptolemæo*, ac *Dione Cassio*: posteriorem autem produnt *Sextus Ruffus*, *Aurelius Victor*, *Codex Theodosianus*, *Notitiaque Imperii Occidentis*, & *Jornandes.* Provinciam autem *Sabariam*, seu *Sabariensem* nemo Veterum nominat, multo minus *Bubaliam*, quæ tantummodo vicus erat agri Sirmiensis. Non equidem nego, fieri potuisse, ut Barbari, qui everso Occiden-

c) Lib. X. cap. 20.
d) Timon L. I Imag. antiquæ Hung. cap. 8.

tis

tis Imperio, *Pannoniam* Romanis eripuere, portionem Pannoniæ Superioris, cujus metropolis olim fuit *Sabaria*, vocarent *Pannoniam Sabarienſem*, quemadmodum reipſa pars Pannoniæ Inferioris dicta fuit ab illis *Pannonia Sirmienſis*, teſte *Caſſiodoro*, apud quem Theodoricus Rex Gothorum in Epiſtola ad *Coloſſeum* data hæc ſcribit: *Proinde proſperis initiatus auſpiciis ad Sirmienſem Pannoniam, quondam ſedem Gothorum proficiſcere e*). Verum hic non agitur de Pannoniæ diviſionibus, quales ſub Gothis, aliisque Barbaris poſterius invaluere, ſed quales dudum antea ſub Romanis in uſu fuerint.

Omnibus igitur æqua lance ponderatis, rejicienda eſt interpretatio de Pannonia *Sabarienſi*, tenendumque potius, *Septimium Severum*, ſpectato Sexti Aurelii Victoris teſtimonio, apud *Sabariam* civitatem, ſecundum vero *Spartiani* relationem *Carnunti* fuiſſe ad Imperium evectum. Nec repugnat, ut ſit utrumque veritati conſentaneum. Quippe fieri potuit, ut *Septimius Severus* a Legionibus *Carnunti* hybernantibus *Imperator* proclamaretur; *Sabariæ* autem, tamquam principe ejusdem Provinciæ, in qua *Carnuntum* erat, urbe ritu ſolenni in ſuprema hac dignitate inaugurarerur. Cæterum *Spartianus* de *Septimii Severi* electione ita ſcribit, ut in quibusdam rerum adjunctis illum aberraſſe, certum ac indubitatum videatur. Nam primo *Carnuntum* Germaniæ adſcribit, cum tamen antiquiorum Auctorum teſtimoniis conſtet, illud Pannoniæ Superioris fuiſſe oppidum. Deinde refert *Septimium Severum* eo tempore, quo Imperator erat renunciatus, *Germaniæ* præfuiſſe: id quod rurſus falſum eſt; quoniam *Caſſius Dio*, qui Septimio Severo fuit coævus, immo familiaris, & *Herodianus*, Dioni ætate proximus, apertiſſime produnt, ipſum tunc *Pannonias* Proconſulari imperio rexiſſe, primasque illius partibus acceſſiſſe legiones Pannonicas, poſtea univerſum exercitum Illyricum, poſt hunc vero etiam Germanicum, & Gallicum. Denique peccat *Spartianus* anachronismo, dum adſerit, *Severum* Conſulibus *Falcone*, & *Claro*, *Idibus Auguſti* Imperatorem fuiſſe Carnunti ab exercitu proclamatum. Id enim jam ante menſem *Junium* ejusdem anni contigerit eſt neceſſe: cum ex *Dione*, quin ex ipſomet etiam *Spartiano* erui poſſit, *Didium Judianum* jam ſub initium menſis Junii Romæ interemptum fuiſſe, adverſus quem tamen, adhuc in vivis agentem, *Septimius Severus* erat Auguſtus a militibus proclamatus; quemadmodum hac in re unanimis eſt Scriptorum conſenſus.

Res porro circa electionem *Septimii Severi* hoc modo peractæ ſunt. Poſtquam in Provinciis innotuit, *Helvium Pertinacem* Romæ a Prætorianis interemptum, illiusque in locum *Didium Juliarum* eſſe ſuffectum, primæ ab iſto deſciverunt Legiones *Syriacæ*, Imperatore ſibi apud *Antiochiam* creato *Peſcennio Nigro*, viro Conſulari, *Syriæ* tunc Præfecto. Quod cum inaudiſſet *Septimius Severus*, confeſtim, & ipſe Imperii obtinendi ſpem conceperat. *Fuit is genere Afer*,

e) Variarum lib. 3.

benicus, & *Parthicus Maximus*, ob devictos horum nominum populos, inscribi solet. Inter Pannoniæ civitates hactenus reperi binas, quæ ex nomine hujus Imperatoris se se *Septimias* adpellarunt, videlicet *Sisciam* in lapide haud ita pridem apud *Sabariam* reperto (*Tab. IX. n.* 2.) & *Aquincum* in Lapide per *Gruterum* p DXLV. n. 9. vulgato.

CAPUT II.

De Praefectis Pannoniae, qui Sabariae residebant sub Imperatoribus Caracalla, Macrino, Heliogabalo, Alexandro Severo: & quaedam alia.

EXTINCTUS sub annum Christi 211. Eboraci in Britannia *Septimius Severus* Imperium duobus filiis, *Antonino Caracallæ*, & *Septimio Getæ* reliquit, adeo inter se discordibus, ut *Caracalla* fratrem *Getam* in ipso Matris gremio postmodum confoderit. At *Sabariæ* hoc tempore *Sabinus*, Pannoniæ Præfectus, vir Consularis magnam sibi justitiæ laudem comparavit. Nam, cum *Polenius Sebennus*, Norici Procurator, de provincia male administrata incusaretur, ipse re ad suum tribunal delata, eundem Noricis ad supplicium tradidit, luiturum condignas scelerum suorum pœnas, nisi supplicem, atque ad *Sabini* pedes abjectum miseratus fuisset *Aspaces* patruus, qui veniam homini, castigata satis tanto dedecore illius superbia, impetravit *g*). Eundem opinor hunc *Sabinum* fuisse, qui in Fastis Consularibus ad annum Christi 214., & iterum ad annum 216. nominatur *Q. Aquilius Sabinus*, nec diversus fuerit ab illo *Sabino*, cui *Ulpianus*, Jureconsultorum Princeps, libros suos dedicavit.

Ad annum Christi 213. pertinet profectio *Antonini Caracallæ* ad Pannoniam, Daciamque. In his provinciis Imperator *Caracalla* solebat, ut plurimum se se aurigando, venandoque oblectare, vicinosque Germaniæ populos sibi adjungere, idque tanto studio, ut sæpe etiam deposito Romano amictu vestem germanicam indueret, atque in illorum sagulis, argento variegatis, se se ipsis conspiciendum daret. Post vero, ubi ex iis auxilia, custodesque sui corporis, pulcherrimo quoque, ac valentissimo ejus gentis inter Prætorianos adscripto, delegisset, in Orientem discessit, bellum cum Parthis gesturus. Verum ibi a *Martiale* Centurione, per *Opelium Macrinum* submisso, interfectus est. Id anno Chr. 217. accidit, succedente mox *Opelio Macrino*. Huic *Dio Cassius* vitio vertit, quod nullius meriti viros quosdam inter Consulares retulerit, statimque provinciarum administrationibus præfecerit. Inter hos erat *Marcius* quidam *Agrippa*,

g) Ibidem pag. 1278.

quem Imperator *Macrinus* primum in *Pannoniam*, postea in *Daciam* cum imperio misit. Nam *Sabinum* ex Pannonia, *Castinum* ex Dacia, mox ut solium conscenderat, revocavit, eo quidem obtentu, quasi eorum consuetudine opus haberet, re autem ipsa, quod magnos ipsorum animos, & amicitiam cum *Caracalla* habitam pertimesceret. *Marcio* dein *Agrippæ* in Daciam translato successorem in munere Præfecti Pannoniæ dedit *Decium Triccianum*, apud Præsidem hujus provinciæ quondam ostiarium. Sed breve fuit *Macrini* Imperium; anno enim sequente, quod ab *Artabano* Parthorum Rege pacem emerit, a militibus, quos *Julia Mæsa* pecuniis corruperat, interfectus locum cessit *Antonino Heliogobalo*, fœdissimæ vitæ Principi. Hic *Sabinum*, quem a *Macrino* Romam e Pannoniæ Præfectura revocatum diximus, interfici jusserat, sed Centurio surdaster cum imperari sibi crederet, ut illum ex urbe pelleret, hoc solummodo executus est: atque ita *Sabinus* manserat incolumis; ex adverso autem *Heliogabalus* a Prætorianis anno Chr. 222. trucidatus est.

Sub *Alexandro Severo*, Heliogabali successore, Pannoniis aliquandiu præfuerat *Cassius Dio*, vir senatorii ordinis, idemque historicus non incelebris. Hic disciplinam militarem sub *Heliogabali* Imperio collapsam, in hac provincia egregie restauravit; atque idcirco cum Romam rediisset, Prætorianis quidem odio fuit, sed ab Imperatore *Alexandro* maximis honoribus exceptus, Consulque cum eodem in sequentem annum factus est. Post *Dionem* Pannonia Præfectum habuit *Varium Macrinum*, Alexandro Augusto adfinitate junctum; qui *Modesto & Probo* Consulibus (id est, anno Christi 228.) Marcomannos, Quadosque *Pannoniam* incursantes fortiter repressit, & palabundos Illyrico ejecit, teste *Lampridio h*). Superest *Sabariæ* Inscriptio Lapidi incisa, eodemque *Modesti*, & *Probi* Consulatu signata, quæ docet, *Signum* illic *Victoriæ a Q. Gavio Maximo*, & *Q. Porcio Prisciano*, *Magistris Collegii*, *Genio Juventutis Pannonicæ* positum, atque a *Spurio Aelio Exuperato*, & *Tito Aurelio Peculiari*, *Scribis Collegii*, dedicatum esse *i*).

Verum anno Christi 234. *Alexandro Severo* post confectum bellum Persicum Antiochiæ tantisper conquiescente, non Quadi tantum, & Marcomanni, sed alii etiam quamplurimi Germaniæ magnæ populi novis, iisque maximis tumultibus provincias Romanas infestare cœperunt. Qua de re *Herodianus*: *Nuncii*, inquit, *literæque ab Illyricis procuratoribus adfuerunt*, *qui eum* (Imperatorem videlicet Antiochiæ commorantem) *vehementer perturbarunt*, *curasque ingentes animo injecerunt. Quippe significabant*: *Germanos Rhenum*, *Danubiumque transgressos*, *hostiliter in fines Romanos intrasse*, *jamque exercitum ripis insidentem oppugnare*, *perque urbes*, & *vicos magnis excurrere copiis. Quapropter Illyricas nationes*, *Italiæ conterminas*, *haud leviter periclitari*, *opusque esse ipsius præsentia*, *totoque*,

h) In Vita Severi Alexandri.

i) Vid. supra Lib. I. cap. VI. n. 4.

quantum secum habebat, exercitu. Hæc & formidinem Alexandro, & mœstitiam Illyricis militibus attulere. Metuebatur præ cæteris Italiæ: neque enim par periculum a Persis, atque a Germanis impendebat, qui ab Italia solis Illyrici angustiis dirimebantur.

His ergo nunciis acceptis, Imperator *Alexander* illico ex oriente rediit, &, quamvis ipsemet ex itinere tantisper ob triumphum Persicum Romam diverterit, exercitum tamen, fidei *Julii Maximini Thracis* commendatum, recta per *Pannoniam* via festinare, Germanorumque impetus retundere jussit. Et vero a ripis Danubii facile rejectus est hostis: verum pro limite Rhenano frequentes fortuna ancipite dimicationes factæ sunt. Immo jam Germani perrupto hoc limite Galliam ferro, ignique vastabant: quamobrem necessarium videbatur, ut istud quoque bellum ipsemet Imperator administraret. Relicta ergo Italia cum ad Rhenum pervenisset, ponte e navigiis inter se junctis facto, copias in hosticum transmisit. Certatum dehinc sæpius, sed levioribus dumtaxat pugnis; nec apparebat, Germanos tam cito debellari posse. Unde visum est Imperatori *Alexandro*, pacem potius ab illis, ac fœdera emercari, quam diuturno cum iisdem bello contendere. At vero, vix ejus consilii fama in castris percrebuit, cum animos militum, præcipue tyronum, quibus *Maximinus Thrax* præfuerat, seditio incessit. Horum pars major, uti *Herodianus* perhibet, ex Pannonia erat; qui admirati vires, artesque bellicas *Maximini Thracis*, obtrectabant *Alexandro* Augusto, quod sub Mammææ matris auctoritate adhuc esset, nihilque non ex ejusdem arbitrio, consilioque administraret, ideoque præsens quoque bellum segniter, ac timide gereret. Illius in Oriente cunctatione factum esse, quod provinciæ Romanæ tantum detrimenti a Germanis accepissent. Tandem improba quorundam consilia eo temeritatis proruperant, ut Imperatore *Alexandro*, ejusdemque matre *Mammæa* obtruncatis, Imperium *Maximino Thraci* deferre non dubitarent.

CAPUT III.

De rebus in Pannonia gestis sub Imperatoribus Maximino Thrace, hujusque Successoribus usque ad Valerianum.

MAXIMINUS THRAX militari acclamatione anno Christi 235. factus Imperator Germanos ingenti mox clade affecit, ac multis inde captivis, magnaque præda abacta, pro hybernis in *Pannoniam* reversus est. Non tamen *Sabariæ*, sed *Sirmii* consedit, quod urbs illa Dacis, ac Sarmatis propior esset. Hos enim interea perdomuit, atque ad pacem petendam coëgit: id quod non solum ex *Herodiano* colligi potest, apud quem *Maximinus* alloquens milites, inter alia re-

fed *Ram* hodie, uti præclare monet Celeberrimus Francifcus *Neumann* l); Taurus, & Leo funt Symbola Legionis IV. Flaviæ, & VII[ma] Claudiæ. Quam interpretationem fuggerunt ipfi Numi hujus Coloniæ; nam in quibusdam Mulier ftans inter taurum, & leonem manibus tenet vexilla, quorum uni infcriptus eft numerus Legionis IIII[tæ], alteri vero VII[mæ].

Memoriam *Gordiani Pii* confervant etiam nonnulli Lapides Pannonici. In illo, quem Budæ repertum aliquot abhinc annis edideram m), Infcriptio ita habet:

IMP. CAESARI M. ANTONIO GORDIANO PIO
FEL. INVICTO AVG. PONTIFICI MAX. TRIB. POTEST. III
COS. PROCOS. PP. LEG. II. ADI. P. F. GORDIANA
DEVOTA NVMINI MAIESTATIQVE EIVS.

Ex *Trib. Pot. III.*, quæ annum Imperii tertium notat, certum eft, factam fuiffe hanc Infcriptionem eo plane anno, quo *Gordianus Pius* in tranfitu fuo per Pannoniam, Mœfiamque rem adverfus Sarmatas, Gothosque profpere geffit; unde verifimile fit, *Legionem II[dam] Adjutricem Piam Fidelem* hac ipfa occafione titulum *Gordianæ*, quo in præfente monumento gloriatur, fibi promeritam fuiffe.

Vicit *Gordianus Pius* Perfas quoque in Oriente, fed poft obitum *Mifithei* foceri fui, cum *Julium Philippum* Prætorio Præfectum feciffet, hujus artibus circumventus, & prope *Ctefiphontem* feditione militum interfectus eft anno Chr. 244. Imperator *M. Julius Philippus*, tefte *Aurelio Victore*, *Eutropio*, & *Capitolino*, fuit natione *Arabs*. Quamobrem fides non eft habenda nonnullis recentioribus, & medii ævi Scriptoribus, qui illum origine fuiffe *Pannonium*, & quidem *Arrabonæ* natum fcribunt. Sat vetus tamen traditio eft, ex Imperatoribus Romanis primum omnium fuiffe hunc *Philippum*, qui Chriftiana facra fufcepit, tametfi aperte fe Chriftianum effe profeffus non fuerit, immo neque ritus ethnicos ex integro dimiferit. Verum quod idem *Philippus* utramque *Pannoniam*, velut avitum patrimonium poffederit, quodque Laureacenfem Chriftianorum Ecclefiam honoribus, ac divitiis auxerit, inter fomnia & figmenta reponendum eft. Fuere etiam, qui fanctum *Quirinum* Sifcienfem, qui *Sabariæ* pro fide Chrifti mortem oppetivit, *Philippo* Augufto genitum, & Laureacenfis Ecclefiæ Epifcopum fuiffe crederent. Sed jam decantatæ huic fabulæ nulla hodie auctoritas. Certiora funt, quæ fequuntur.

Imperator *Philippus Arabs*, adfumpto in confortium Imperii filio cognomine, redux ex Oriente, provinciam *Daciam* profligatis *Carpis* in libertatem adferuit, eoque pacto magnum fibi cum apud *Dacos*, tum apud *Pannonios* nomen pe-

l) Popul. & Reg. Numi vet. p. 92.
m) L. fupr. cit p. 167.

perit. Nam *Daci* ab hac epocha numos quosdam imitatione Coloniæ *Viminacii* ſignare cœperunt, qui usque nunc obvii ſunt in Tranſilvania, & Hungaria, videlicet hujusmodi: in *Adverſa* eſt caput Imperatoris vel Imperatricis, adſcripto ejus nomine; in *Averſa* vero Mulier ſtat inter aquilam, ſertum roſtro gerentem, & leonem; tenetque vexilla Legionum, unum numero V. alterum numero XIII. inſcriptum; addita epigraphe: PROVINCIA DACIA. AN. I. vel II. III. &c. usque ad X. qui poſtremus numerus nonniſi ſub *Valeriano* & *Gallieno* occurrit. In quibusdam idgenus numis Mulier ſtans inter aquilam, & leonem manu dextra tenet enſem incurvum, ſiniſtra autem vexillum, cui inſcriptæ ſunt literæ D. F. id eſt *Dacia Felix*. Quod ad *Pannonios* attinet, hi complures milliarias columnas in honorem *Philippi* erexerunt, & inſcripſerunt. Quaternas ipſemet reperi, ex quibus duas jam alio in opuſculo vulgaveram *n*). Reliquæ infra *Budam* prope pagum *Promontorium* anno 1782. effoſſæ, hanc præſeferunt epigraphen, literis ſaxo inciſis ac ſimul cinnabari coloratis:

IMP. CAES.
M. IVLIO PHILIPPO
F F. AVG. PONTIFICI
MAXIMO TRIB
POTESTATIS. COS
PP. PROCOS ET
MARCIAE OTACILIAE
SEVERE (*ſic*) SANCTISSIMAE
AVG. CONIVGI AVG. N.
AB AQ. M P. VIII.

In altera utriusque *Philippi* nomen exprimitur hunc in modum:

IMP. CAE.
M. IVL. PHILIPPO AVG.
PONTIFI. MAXIMO TRIB
POTESTATIS COS. PP. PRO
COS. ET M. IVL. PHILIPPO
NOBILISSI. CAESARI ET
MARCIAE OTACILIAE SEVERAE
SANCTISSIMAE CONIVGI AVG. N.
AB AQ. M. P.
VIII.

---

n) Adpendice ad *P. II. Commen. geogr. p.* 172. & ſeqq. Ambæ fuerúnt erutæ prope pagum *Cſiv* in antiqua via militari, quæ a *Bregetione Aquincum* duxerat. In una illarum *Philippus* inſcribitur

Memorabilis fuit annus quintus Imperii *Philipporum* (Christi 248.) ob ludos sæculares annumque Romæ conditæ millesimum exquisita cum pompa celebratum. Verum anno sequente (Chr. 249.) utrumque *Philippum* e medio sustulit *Decius*, Bubaliæ in Pannonia inferiore, agri Sirmiensis vico, natus. Is cum esset in Patriam missus ad castigandos *Marini*, qui tyrannidem arripuerat, complices, ab exercitu coactus erat Imperium suscipere: conflixit ad *Veronam*, vicitque, & occidit *Philippos*. Lapis milliarius, hucusque ineditus, quem ad ripam Danubii in pago *Adony* vidi, hæc *Decii* nomina, ac titulos habet:

IMP. CAES MESSIO QVINTO
TRAIANO DECIO P. F. INVICTO
AVG. PONTIFICI MAXIMO TRIB
POT. COS - - - -
- - M. P. - - -

Post *Decium*, qui, postquam pluribus prœliis Scythas contudisset, in postrema tamen expeditione simul cum filio perierat, Imperatores a Senatu Romano fuere nominati *Hostilianus*, & *Trebonianus Gallus* anno Chr. 251. Quorum ille haud multo post ex pestilentia obiit; hic vero *Volusianum* filium Imperii consortem fecit. Imperium & vitam produxit non ultra annum Chr. 254. Quippe hoc ipso anno *Aemilianus*, Pannoniæ Præfectus, relata de Scythis victoria tumidus, exercitui persuaserat, ut se Imperatorem renunciarent, *Gallo* & *Volusiano* exauctoratis, ac Interamnæ occisis. Verum tertio Imperii mense & ipse occubuit, a propriis militibus obtruncatus, metu belli civilis; quoniam sub idem tempus in Rhætia & Norico *Valerianus* etiam proclamatus fuit Augustus.

CAPUT IV.

De rebus Pannoniorum, ac speciatim Sabariensium sub Valeriano, & Gallieno, aliisque Imperatoribus usque ad Diocletianum.

Ad clavum Imperii sedentibus *Valeriano*, hujusque filio *Gallieno*, tristissima erat Orbis Romani facies. Imperium enim in partes discerpi cœpit, insurgentibus triginta successive Tyrannis. Funestissimis præterea damnis provincias afficiebant

bitur *Parthicus Maximus*, quod mirum videri possit, nisi jam alius quoque Lapis repertus fuisset, qui perinde Philippo *Parthici* titulum tribuit. Idgenus Lapidem apud *Toletanos* in Hispania repertum edidit *Hieronymus de la Higuera* in Dypticho Toletano, quem in *Luitpranli* Operibus Antverpiæ 1640. editis p. 552. impressum reperies. Hæc Adnotatio deest in supra dicta Adpendice.

Persæ, Scythæ, Gothi, Borani, Urgundi, Carpi, aliæque barbaræ nationes. Accesserunt pestilentia, terræ motus, *Valeriani* Augusti apud Persas captivitas, & aliæ calamitates. Quod *Pannoniam* concernit; huic regioni præfuerat hac tempestate *Lælius Ingenuus*, quem Mœsiacæ & Pannonicæ Legiones, audita Valeriani clade, & captivitate, Imperatorem sibi delegerunt: sed infelici prorsus eventu. Nam postquam is a *Celere Veriano*, Duce Gallieni, victus & occisus fuisset, sævitum est illico in omnes non modo milites, verum etiam cives, qui partes Ingenui secuti erant. Cladem narrat *Trebellius Pollio*, apud quem etsi nulla fiat *Sabariensium* mentio, ex adjunctis tamen facile patet, ad istos quoque eam pertinuisse. Tanta quippe fuit *Gallieni* ob hanc rebellionem indignatio, ut post castigatos crudelissime perduelles, omnem pæne harum provinciarum curam abjecerit. Immo partem Pannoniæ Superioris, usque forte *Sabariam*, cesserat *Attalo*, Marcomannorum Regi, cujus filiam nomine *Piparam* (alii *Pipam* scribunt) adeo deperibat, ut eam secundæ conjugis loco haberet. Qua de re *Sext. Aurelius Victor* in hæc verba scribit: *Gallienus quidem in locum Cornelii filii sui Saloninum alterum filium subrogavit, amori diverso pellicum deditus, Saloninæ conjugis, & concubinæ, quam per pactionem, concessa parte Superioris Pannoniæ, a patre Marcomannorum Rege, matrimonii specie susceperat Pipam nomine o*).

Multorum opinio est, *Saloninam*, & *Pipam* unius ejusdemque personæ nomina esse, illud nempe Romanum, hoc barbarum. Et vero non aliud fere indicare videntur laudata modo *Victoris* junioris verba. Sed senior *Aurelius Victor*, quamvis & ipse nonnihil obscure rem hanc attingat, utcunque tamen manifestat, *Saloninam* fuisse diversam a *Pipa*. Illam quippe legitimam Gallieni *Conjugem*; hanc vero *Concubinam*, cujus ille flagitioso amore flagrabat. Ejus verba sunt: *Inter hæc ipse (Gallienus) popinas, ganeasque obiens, lenonum, ac vinariorum amicitiis hærebat, expositus Saloninæ conjugi, atque amore flagitioso filiæ Attali Germanorum Regis, Pipæ nomine Qua causa etiam civiles motus atrociores orti p*). Hæc ita, quemadmodum dixi, intelligenda esse, evincunt Numi in Aegypto nomine, & effigie *Corneliæ Saloninæ* Augustæ signati. In his enim, uti jam *Bandurius* observavit *q*), inveniuntur omnes Imperii *Gallieni* anni, a primo usque ad quintum decimum, seu postremum, expressi; unde manifestum fit, *Saloninam* nupsisse *Gallieno* dudum ante captivitatem *Valeriani* Augusti, adeoque longe diversam fuisse a *Pipa*, quam *Gallienus* nonnisi serius, postquam scilicet patre a Persis capto, solus rerum potiri cœpit, sibi adjunxerat.

Gallieno, in expeditione, contra *Aureolum* Tyrannum suscepta, sub annum Christi 268. perempto, Imperator creatus est *M. Aurelius Claudius*, qui ob Go-

o) Epitom. 47.

p) De Cæsaribus cap. 33.

q) Numism. Impp Rom. T. I. p. 234.

thos ingenti prælio devictos cognomen *Gothici* accepit. Sub hoc Principe res Romana respirare videbatur, nam & alios Germaniæ populos fortiter repressit, dictus idcirco *Germanicus*, teste marmore Pannonico, apud Aquincum seu Budam veterem eruto, cum hac inscriptione:

IMP. CAES. M. AVREL. CLAVDIO GERMANICO
P. F. INVICTO AVG. PONT. MAX. TRIB. POTEST III.
COS. PROCOS. P. P. LEG. II. ADI. VI. P. VI. F. CONSTANS
CLAVDIANA NVMINI MAIESTATIQVE EIVS DICATISSIMA.

Ex qua Inscriptione simul patet, *Claudium* Gothicum ob *Trib. Pot. III.* non secundo Imperii sui anno, uti Calvisius & Petavius scripsere, verum tertio Sirmii in Pannonia lue pestifera obiisse.

Ab obitu *Claudii* Senatus *Quintillum* ejus fratrem anno Chr. 270. adpellavit Augustum. Sed exercitus maluit *Aurelianum*: cui ille sese imparem sentiens, post paucos Imperii dies spontaneam, venis apertis, mortem oppetiit. Tum vero *Aurelianus* illico in *Pannoniam*, patriam suam, quam finitimi *Sarmatæ* & *Quadi* rursus depopulabantur, sese contulit. Dimicatum est prælio primum ancipite, dein autem rejectis ultra Danubium hostibus victores abierunt Romani. Verum alia ex parte *Marcomannorum* copiæ usque in Italiam procurrerunt, ac prope Placentiam tanta clade adfecerunt *Aurelianum*, ut is, quod in maximo solum discrimine fieri solebat, libros Sybillinos inspici, novosque militum delectus celerrime fieri juberet. Post hæc novis animis viribusque itum est in Marcomannos, bellumque redintegratum usque adeo secundo Marte, ut *Aurelianus* tribus continenter præliis victor evaserit, primo nempe ad fluvium *Metaurum*, altero ad urbem *Placentiam*, ac tertio denique apud *Ticinum*. *Marcomanni* ergo tot cladibus attriti non modo Italiam terrore liberarunt, verum etiam Superioris *Pannoniæ* partem, quam eis *Gallienus* pactione, ut dictum est, cesserat, relinquere coacti sunt. Non minus favit *Aureliano* fortuna in Oriente contra *Zenobiam* Palmyrenorum Reginam, & in Galliis adversus *Tetricum* Tyrannum, de quibus triumphavit. *Daciam* tamen provinciam, quam *Trajanus* ultra Danubium instituit, cum retineri posse desperaret, Barbaris reliquit, translatisque Legionibus, & civibus Romanis agros in Mœsia adsignavit, partemque Mœsiæ, in qua eos collocavit, itidem *Daciam*, sed suam, id est, *Aureliani*, adpellari jussit.

Aureliano Augusto sub annum Chr. 275. fraude Mnesthei Notarii sui occiso, dum Senatus & milites potestatem eligendi novi Imperatoris mutuo sibi deferrent, octo fere mensium erat Interregnum. Demum *Tacitus* per Senatum anno Chr. 276. Imperator renunciatur, cui septimum post mensem defuncto succedit *Florianus* frater, altero mox mense a militibus peremptus, acclamato *Probo* Augusto. Erat *M. Aurel. Valerius Probus* natione *Pannonius* e civitate Sirmiensi, non tam

genere, quam corporis & animi dotibus nobilissimus. Egregia virtutis bellicæ specimina jam sub Imp. *Valeriano* edidit, quando cum exigua suorum manu ingentes Sarmatarum, Quadorumque copias e Pannoniis rejecit, eosdemque ultra Danubium persecutus captivos recepit, inter quos præcipuus erat *Valerius Flaccus* Imperatoris *Valeriani* Pater. Ea res *Valerianum* permovit, ut *Probum* licet juvenem adhuc imberbem, Legioni Tertiæ Tribunum constituerit, eundemque pro concione laudatum quatuor hastis puris, ac duabus coronis vallaribus, unaque civica donaverit. Idem *Probus* ab Imperatore *Aureliano* Legionem decimam in Pannonia superiore hybernantem accepit regendam, non sine Imperii omine: erat enim hoc tempore velut in fatis, ut futuri Imperatores huic Legioni præficerentur. Qua de re *Vopiscus* producit Imperatoris *Aureliani* ad *Probum* literas, in hæc verba scriptas: *Ut scias*, inquit, *quanti te faciam*, *decimanos meos sume*, *quos Claudius mihi credidit. Isti enim sunt*, *qui quadam felicitatis prærogativa præsules*, *nisi futuros Principes*, *habere non norunt.* Postremo Imperator *Tacitus* eundem *Probum* toti præfecit Orienti, secumque Consulem in annum sequentem designavit. His ergo gradibus *Probus* Imperii solium conscendit. Imperavit autem ea virtute ac felicitate, ut intra quinquennium omnes fere Barbaros, Tyrannosque subegerit: ad eumque statum res Imperii perduxit, ut brevi nullis opus fore militibus quidam existimarent. Soli jam restabant *Persæ* ad obsequium compellendi. Verum ecce in ipso adparatu, ex Italia in *Pannoniam* redux a propriis militibus indignissime trucidatur. Necis causa ferebatur, qnod milites suos nunquam pateretur otiosos, atque tum, cum id accidit, per eosdem in agro Sirmiensi paludes derivari, & siccari, Almumque montem perfodi, & lecta vite conseri jusserit. Defuncto tamen Exercitus honores exhibuit, elatisque aggeribus ingens ei sepulcrum fecit, addito hoc Epitahio:

HIC PROBVS IMPERATOR ET VERE PROBVS SITVS EST
VICTOR OMNIVM GENTIVM BARBARARVM
VICTOR ET
TYRANNORVM.

Probo successor datus est *M. Aurelius Carus* anno Christi 282. qui re contra Sarmatas primum, dein adversus Persas quoque prospere gesta, in reditu prope *Ctesiphontem* ictu fulminis periit anno Imperii secundo, relictis duobus filiis Augustis, *Carino*, & *Numeriano*; sed huic non multo post per *Arium Aprum*, socerum suum, interfecto milites suffecerunt *Diocletianum*, invito *Carino*; unde bellum civile exarsit, non aliter quam per *Carini* cædem, a proprio Tribuno patratam, altero post anno sopitum.

CAPUT V.

De statu Imperii sub Diocletiano: de persecutione Christianorum: de S. Quirino Sabariae passo, ac de nonnullis aliis Martyribus Sabariensibus.

Diocletianus, post sublatum *Carinum* anno Christi 284. communi jam militum, Senatusque consensu Augustus nuncupatus, cum videret imperium undequaque partim a Barbaris, partim a Tyrannis infestari, salubre iniit consilium, pluresque in consortium Imperii, & curarum adsciscere decrevit. Imprimis itaque Cæsarem creavit *Valerium Maximianum*, Sirmio Pannoniæ urbe oriundum, ejusque opera tumultuantes in Galliis *Bagaudarum* nomine rusticos compescuit, ac postea eundem in gradu æquali secum collocans *Augustum* adpellari jussit, addito *Herculei* cognomento, cum ipse *Jovius* dici vellet. Sed cum multiplicia instarent bella, metusque esset, ne plures variis in Provinciis tyranidem arriperent, binos præterea nominavit Cæsares, sibique *Constantium Chlorum* adjunxit, *Valerio* autem *Maximiano* dedit *Galerium Maximianum* anno 291. Qui duo Cæsares, ut aliquo necessitudinis vinculo adstringerentur duobus Augustis, *Constantio* data est uxor *Theodora*, *Herculei* privigna; *Galerio* autem *Valeria*, *Diocletiani* filia. Utrique præterea Cæsari adsignatæ sunt quædam Provinciæ, quas regerent: *Constantio* nempe Gallia, Britannia, & Hispania; at *Galerio* Noricum, & Pannoniæ, cum aliis Illyrici Provinciis.

His ita dispositis, expeditiones in varias orbis partes susceptæ sunt. Anno Christi 295. *Carpis*, *Bastarnis*, ac *Sarmatis* devictis, captivorum ingentes copiæ in Romanis finibus ad Imperii custodiam locatæ. Annis consequentibus *Persæ* in Oriente domiti; *Alexandria* in Aegypto recepta; in Africa *Quingentiani* debellati; in Britannia primum *Carausius*, dein *Allectus*, Tyranni e medio sublati; in Galliis prope Lingones *Alemannorum* ad LX millia cæsa. Verum has victorias subsecuta est anno Christi 302. sævissima Christianorum persecutio. Imperatores enim, urgente potissimum *Galerio* Cæsare, proposuerunt Edicta de templis diruendis, de sacris libris incendio tradendis; utque Christiani, si qui Magistratu aliquo functi essent, gradu suo dejicerentur; tum, ut quicunque Diis immolare detrectarent, ultimo supplicio adficerentur. Hac ergo tempestate innumeri Christiani excruciati, & enecti fuere, ut in aliis Imperii provinciis, ita in *Pannoniis* quoque. Suprema isthic plectendorum tribunalia erant, unum *Sirmii* in Pannonia inferiore, cui tunc *Probus* quidam præfuit; alterum vero *Sabariæ* in Pannonia sub *Amantio* Præside.

Inter *Sabarienses* Martyres eminuit beatus *Quirinus*, Ecclesiæ Sisciensis Episcopus. Is erumpente persecutione, ut laboranti Ecclesiæ suæ opportunius

provideret, furori *Galerii* tantisper se se subduxerat: sed brevi comprehensus reducitur *Sisciam*, & *Maximo* cuidam, capitalium rerum judici, minorisque cujusdam tribunalis Præsidi sistitur. Erat *Quirino* ætas admodum jam provecta, corpusque senectute fractum, sed animus virilis, & adeo constans, ut nec minis, nec pollicitationibus ullis a proposito dimoveretur. Oblatum illi fuit pingue Jovis sacerdotium, quod cum abominaretur, fustibus primum cæsus, dein catenis oneratus, & in squalidissimum ergastulum conjectus est. At, cum illic ipsum carceris custodem *Marcellum* ad Christi fidem convertisset, Siscienfis Judex in rabiem actus, quod antea minabatur, id jam illico exequi decrevit, *Quirinum*que pro accipienda mortis sententia ad *Amantium*, Pannoniæ Superioris Præsidem, in vinculis expedivit.

Accidit vero, ut eo tempore *Amantius* Præses provinciam suam obiret, atque civitates ad ripam Danubii sitas lustraret, eo igitur & beatus Præsul *Quirinus* ductus est. Cum igitur in quadam harum civitatum (nomen in Actis non exprimitur) subsisteret, *Amantio*, qui eadem die ex urbe *Scarbantia* rediturus sperabatur, præsentandus; Christianæ ibi mulieres desiderio videndi illustrem Christi pugilem convenere, eidemque inedia exhausto epulas hospitales adposuere. At ille dum oblatum cibum, potumque solemni precatione lustrat, eas non exemplo tantum, verum etiam ostensione prodigii (subito enim catenas ex ejus manibus, pedibusque decidisse viderunt) in fide confirmat. Qua tamen re postea comperta Præses *Amantius* nihil commotus, *Quirinum* denuo vinciri, ac postridie *Sabariam* reduci, sibique per apparitores in theatro ad causam dicendam offerri jussit. Tentata ibi est variis modis constantia Martyris: sed, cum impius Præses nihil proficeret, capitis demum sententiam pronunciavit, Martyremque in fluvium *Sibarim*, alligato ad collum Saxo molari, præcipitem dari, mergique præcepit. Prodigium, quo mors divi *Quirini* illustrata fuit, *Prudentius* celebrat sequenti carmine:

Summo pontis ab ardui
Sanctæ plebis Episcopus
In præceps fluvio datur,
Suspensum laqueo gerens
Ingentis lapidem molæ:
Dejectum placidissimo
Amnis vortice suscipit,
Nec mergi patitur sibi
Miris vasta natatibus
Saxi pondera sustinens.
Jam plenus titulus tui est
Jam vis prodita nominis
Qua gentilis hebet stupor,
Absolvas, precor, optime,
Hujus nunc animæ moras,
Quid possis, probat amnicus
Qui vectat silicem liquor.
Hoc jam nunc superest, cedo,
Quo nil est pretiosius
Pro te, Christe Deus, mori.
Orantem simul halitus,
Et vox deserit, & calor:
Scandit Spiritus ardua:
Fit pondus grave saxeum,
Corpus suscipiunt aquæ.

De anno martyrii hujus variant sententiæ Auctorum. Continuator Chronici Eusebiani D. *Hieronymus* annum habet 310. *Ruinartus* cum *Tilemontio* retrahit ad 309. *Baronius* ad 308. Sed verisimilius est, illud jam anno 303. pridie Nonas Junii contigisse. Quippe Acta pervetusta, atque secundum Papebrochium, ævo Constantiniano ex Proconsularibus monumentis collecta non obscure innuunt, *Quirinum* Siscienfem Episcopum antea jam passum esse, quam *Diocletianus*, & *Maximianus Herculius* Imperio se se abdicarent, adeoque ante annum Chr. 304. Præterea constat persecutionem Christianorum non prius cæpisse, quam anno 302. Itaque martyrium S. *Quirini* anno inter hos medio, id est, 303. evenisse verosimillimum est. Id quod confirmatur eo etiam, quia tempore illius martyrii *Galerius* nondum erat Augustus, sed Cæsar tantum. Participem illum tunc fuisse in Regno *Diocletiani* tradunt Acta supra laudata; *Prudentius* autem Ducem Illyrico præpositum vocat.

Inventum dein fuit corpus beati *Quirini* haud longe ab loco illo, in quo demersum erat. Ibi Christiani, cessante persecutione, exstruxerunt Oratorium: corpus vero ipsum intra mœnia civitatis *Sabariensis* transtulerunt, & in Basilica prope portam Scarbantinam deposuerunt. Auctor Actorum supra laudatorum prodit, multos fideles devotionis causa adhuc suo tempore Basilicam illam frequentasse. Sacer hic thesaurus permansit *Sabariæ* usque ad annum Chr. 395. quo Barbari (*Gothos* quidam, alii *Hunnos* intelligunt) Pannonias inundarunt. Tunc enim fugam capessentes Christiani sacra Lipsana Martyris *Quirini* secum Romam abstulerunt, quæ ad Catacumbas in via Appia tertio ab Urbe lapide recondita fuere. Inde sub annum Chr. 1140. *Innocentius II.* Pontifex Maximus ad Ecclesiam sanctæ Mariæ trans Tiberim ea transferri curavit, uti legitur in additamento posterioris cujusdam Scriptoris, ad Acta toties memorata facto, in MS. *Vaticano*, & in editionibus *Mombritii*, *Surii*, *ac Papebrochii*.

Errorem *Aquilejensium*, qui nostrum *Quirinum* inter suos Patriarchas numerant, refellunt *Henschenius* ad diem 25. Martii, & *Papebrochius* ad diem 4. Junii. Quantopere autem fallantur, qui eundem cum *Quirino Tegernseensi* confundunt, ostendit *Heinsizius* r). „ Alter enim, inquit ille, *Romæ*, alter *Sabariæ* „ passus est: ille sub *Claudio*, uti dicitur; hic sub *Diocletiano*. De illius Epi- „ scopatu ne quidem Tegernseensibus ulla mentio; iste Episcopus. Ille juvenis, „ septem supra viginti annos natus; hic vetulus decrepitus. „ Apud eundem legere est, quam nullius momenti sint, quæ *Cuspinianus*, & *Lazius*, nonnullique alii de nostro *Quirino* ad Episcopatum Laureacensem promoto, ac de patrimonio ejusdem Laureacensi Ecclesiæ legato fabulantur. Immo totius fabellæ hujus originem, progressumque hisce verbis *Heinsizius* describit: „ Est, inquit, „ in Bavaria celebre Cœnobium Benedictinorum in confiniis Comitatus Tyro-

r) T. I. Germaniæ Sacræ p. 26. seq.

„ lensis, ad lacum *Tegernum*, unde & *Tegernsee* vulgo vocatur: in eo corpus „ *S. Quirini* Martyris quiescit, Zachariæ Pontificis dono illuc translatum anno „ 752. Cœnobitæ Tegernseenses Acta ejus conscripserunt, incertum quo tempore, sed certe sæculo undecimo, cujus medio vivebat *Metellus* ejus Cœnobii monachus, qui vitam *S. Quirini* integro carminum lyricorum libro descripsit, & *Quirinalia* appellavit. Jam vero ante *Metelli* tempora totam historiam exstitisse, soluta oratione digestam, judicat *Henschenius*, qui eandem e monasterio impetratam inseruit Tomo III. Martii ad diem vicesimam quintam. „ In ea igitur historia, uti & in *Metelli* poëmate scribitur *S. Quirinus* fuisse „ *Philippi Senioris* & *Severæ* filius, qui cæso apud Veronam patre natus annorum septem, ac tum cum Matre baptizatus, inde ad declinandam *Decii* Tyrannidem intra clandestinos specus occultatus, erumpente interea sanctitatis „ fama post annos viginti, sub *Claudio secundo* Cæsare conquisitus, capite plexus, & in profluentem Tiberim conjectus circa annum 270. cum ipse esset „ annorum septem & viginti. Corpus postea inventum, & in cæmiterio S. „ Pontiani sepultum, inde in Bavariam ad dictum monasterium transportatum „ est. Cum hoc *Quirino* Auctor annalium Pataviensium, uti & Biographus S. „ Maximiliani, & qui illos secuti sunt, confuderunt *S. Quirinum Pannonicum*: „ ipsum enim *Philippi* & *Severæ* filium, ipsum Romæ passum, in Tiberim projectum, in cœmiterio S. Pontiani sepultum, Tegernseam translatum, ex monumentis haud dubie ejusdem monasterii mutuati sunt. Quæ cum forte legeret „ sciolus quispiam, atque, ut erat ea ætas commentorum ut credendorum, sic „ gignendorum fœcunda, cum alias etiam traditione erronea accepisset, S. „ Quirinum fuisse Laureacensem Episcopum, enimvero ita secum ratiocinatus est, „ ut statueret, ei tamquam primogenito Imperatoris haud dubie fuisse ingentes „ opes, pingue patrimonium: cumque pater ejus fuerit Christo devotus, colligebat, eum minime fuisse invitum, ut omne illud in rem piam, videlicet fundandam, aut locupletandam Ecclesiam Laureacensem, utpote quam *Quirinus* „ filius gubernaret, impenderetur. His ita inventis facile erat addere reliqua *s*).

Præter S. *Quirinum* Siscienſem Episcopum, quem jam ostendimus longe diversum fuisse ab altero, quem Tegernseenses colunt, passus quoque fuit *Sabariæ* sanctus *Rutilus*, seu *Rustulus* cum sociis duobus Martyribus, teste Martyrologio Hieronymiano. Nec dubium est, quin durante hac persecutione alii etiam haud pauci in eadem Pannoniæ urbe sanguinem pro Christo fuderint, tametsi eorum nomina in nullis hodie legantur monumentis. *Heinsizius* Martyribus *Sabariensibus* etiam S. *Irenæum* Sirmiensium Episcopum, aliosque nonnullos, qui vulgo *Sirmii* fuisse passi creduntur, accenset *t*). Præcipuum sententiæ illius fundamentum est, primo ex Actis toties laudatis, quæ perhibent S. *Quirinum* a Maximo Præ-

s) L. c.t. *t*) Ibidem.

fide

fide ex urbe Siſcienſi miſſum fuiſſe *Sabariam*, adeoque e Pannonia Savia ad *Amantium* Pannoniæ primæ Præſidem. Hinc enim arguit, eo adhuc tempore Tribunal Pannoniarum, ad quod Martyres ultimam accepturi ſententiam mittebantur, non alibi, quam *Sabariæ* fuiſſe. Deinde ad Menologium Græcorum provocat, in quo ad diem 23. Auguſti ſcriptum eſt, *Irenæum* Sirmienſium Epiſcopum ſub Imperatore Diocletiano *Sirmii* quidem eſſe comprehenſum, ſed abductum in *Pannoniam*; hoc eſt, ut ipſe interpretatur, in *Pannoniam primam*, adeoque *Sabariam*, quæ fuit hujus Provinciæ caput. *Sirmium* enim tunc erat metropolis *Pannoniæ ſecundæ* tantum.

Verum Acta vetuſta, quæ *Gemanſius* ex MS. Bodecenſi eruerat, aperte tradunt, eundem *S. Irenæum* non alibi, quam *Sirmii*, jubente *Probo*, Pannoniæ ſecundæ Præſide, gladio fuiſſe percuſſum, ejusque corpus in profluentem *Savum* projectum. Præterea ex Græcorum Menologiis celeberrimum illud, quod juſſu Imperatoris *Baſilii* olim græce conſcriptum, poſtea vero græce ſimul & latine ab Annibale Cardinali Albano editum eſt, Tomo III. ad diem 23. Auguſti, ubi martyrium S. *Irenæi* deſcribitur, nullam prorſus *abductionis a Sirmio* mentionem facit. Quamobrem *Hanſizii* conjectura de *S. Irenæo* non *Sirmii*, ſed *Sabariæ* paſſo, nobis probari nequit. Nec movet *S. Quirini*, ex urbe Siſcia abducti *Sabariam*, exemplum: nam *Siſcia* eo adhuc tempore ad Provinciam Pannoniæ Superioris, cujus Præſes reſidebat *Sabariæ*, pertinuit: quemadmodum id alibi, cum de poſterioribus totius Pannoniæ diviſionibus acturi ſumus, oſtendetur.

CAPUT VI.

De nova diviſione Provinciarum inter Auguſtos, & Cæſares: de inſtitutione Provinciæ Valeriæ in Pannoniis: ac de Edictis in favorem Chriſtianorum promulgatis.

ALTERO a cœpta Chriſtianorum perſecutione anno, qui erat annus Chriſti 304. ambo *Auguſti*, *Diocletianus* nempe, & *Maximianus Herculeus*, Imperio ſe ſe ſponte abdicarunt, ſuccedentibus in ſuprema dignitate *Conſtantio Chloro*, & *Galerio Maximiano*. Hic poſterior novos nominavit Cæſares, *Valerium Severum*, & *Maximinum Dazam*, tametſi Diocletianus *Conſtantinum*, & *Maxentium* maluiſſet. Eodem tempore Cæſari *Maximino* Aſia, *Severo* Africa, & Italia obtigit regenda: cum interea *Galerius* Auguſtus Illyricum, *Conſtantius* vero *Chlorus* itidem Auguſtus, Galliam, Britanniam, & Hiſpaniam ſibi reſervaverint. Verum hic Imperii ſtatus non diu perduravit. Mortuo quippe in Britannia ſub annum Chriſti 307. *Conſtantio Chloro*, *Conſtantinus* filius in omnibus paternis ditionibus, invito licet

Galerio, successerat. Ad hæc *Maxentius*, Herculei filius, ingentibus promissis effecit, ut Romæ a Prætorianis Augustus adpellaretur. Contra hunc missus fuit a *Galerio Valerius Severus*, jam pariter titulo Augusti ornatus, qui tamen non multo post vita simul, & Imperio spoliatus est. Itaque post *Severi* interitum *Galerius* confestim *Licinium Licinianum* creavit Augustum, sed indignantibus *Maximino*, & *Constantino* Cæsaribus, quos, ut ille placaret, novo adinvento titulo *filios Augustorum* jussit nuncupari; cum vero id etiam parvi penderetur, passus demum est, ut & ipsi vocarentur Augusti. Anno igitur 308. Imperium Romanum quinque simul Augustos legitime imperantes habuit, puta: *Galerium*, *Maxentium*, *Licinium*, *Maximinum*, & *Constantinum*, superstitibus adhuc senioribus duobus Augustis, *Diocletiano*, & *Herculeo*, quos abdicato Imperio ad quietem se se recepisse diximus.

Post hæc *Licinio* ad præsidium Illyrici, ac Thraciæ in Pannoniis relicto, *Galerius* Romam profectus est adversus *Maxentium*. Sed cum illic alienatos a se militum animos advertisset, metuens ne desereretur, in Illyricum recessit, nec multo post in gravem incidit morbum, ex quo *Sardicæ* in Mœsia periit. Ex quinquennali Imperio *Galerii* Pannonia id commodi habuit, quod magnus in ea terrarum tractus, ipso jubente, in fertiles agros fuerit conversus, excisis immanibus silvis, lacuque Pelsone in Danubium derivato. Hujus rei gratia *Galerius* novam in Pannoniis provinciam instituit, quam ab uxoris suæ nomine *Valeriam* vocari jussit. Ita vero in tres jam provincias dividebatur omnis *Pannonia*, scilicet in *Pannoniam Superiorem*, & *Inferiorem*, inque *Valeriam* his interjectam, quæ per Danubii ripam ab Arrabonis ostio usque ad ostium Dravi pertingebat. Falluntur enim, qui *Valeriam* vel in Pannonia Superiore circa *Sabariam*, vel inter *Savum*, *Dravumque* in hodierna Croatia, aut Sclavonia extitisse arbitrantur, uti jam *Lib. I. Cap. III.* ostensum. Falluntur quoque, qui ad eundem *Galerium* referunt divisionem universæ Pannoniæ in quatuor Provincias, nempe in *Pannoniam Primam*, & *Secundam*, inque *Saviam*, & *Valeriam*. Hæc enim divisio paullo serius contigit, quemadmodum infra dicetur.

Mortem *Galerii* signat annus Christi 311. qui eo etiam memorabilis est, quod *Galerius* paullo antea, quam e vivis excederet, Edictum proposuerit de non persequendis amplius Christianis. Exemplum hujus Edicti, quemadmodum in aliis præcipuis Imperii Romani urbibus, ita procul dubio *Sabariæ* quoque in publico loco affixum fuit. Post *Galerii* obitum quatuor adhuc Augustis Orbis Romanus paruit; Gallia nempe, Hispania, & Britannia *Constantino Magno*: Italia, & Africa *Maxentio*: Oriens cum Asia minore, & Bithynia *Maximino*: Pannoniæ, & universum Illyricum *Licinio*. Anno tamen sequente, post victum, cæsumque *Maxentium*, ad *Constantini Magni* ditiones Italia quoque, & Africa accessere. Anno autem 313. *Licinius* debellato *Maximino* provincias Orientis suo adjecit Imperio. Atque ita demum summa Imperii penes duos mansit Augustos.

Idem annus nunc memoratus Christianæ Religioni fuit auspicatissimus. *Constantinus* enim *Magnus* postquam sibi *Licinium* jam ante cœptum cum *Maximino* bellum adfinitatis vinculo, data ipsi in uxorem Constantia sorore sua, adstrinxisset, novum tam suo, quam Licinii nomine, in favorem Christianorum Decretum dedit, Mediolani, ubi tunc nuptiarum solemnia celebrabantur, signatum. Tenor Decreti fuit: ut omnibus in Imperio Romano liberum esset Religionem Christianam publice profiteri: utque templa, ædes, fundi, & quidquid aliud, quod Christiani in commune antea possederunt, ereptum fuit, id omne citra moram, & absque omni compensatione restitueretur. Promulgatio hujus Decreti per omnes, quæ *Constantino*, & *Licinio* parebant, Imperii provincias facta ingentem bonis omnibus lætitiam attulit. Verum & hanc subsecuta brevi inter *Licinium*, & *Constantinum* bella civilia interruperunt. Præcessere simultates: mox apertæ inimicitiæ. *Licinius* enim *Bassianum*, qui a *Constantino* jamjam Cæsaris titulo ornandus erat, ad defectionem impulit, usus opera *Sinicii*, qui fuit *Bassiani* frater, quemque *Constantino* ad pœnas repetenti tradere noluerat. Anno igitur 314. ad arma deventum est. Primum prælium ad *Cibalim* Pannoniæ inferioris urbem die 8. Octobris, alterum haud multo post in Mardiensibus campis prope *Hadrianopolim* commissum fuit. Utroque cæsæ quidem sunt *Licinii* copiæ, sed, quia in posteriore prælio direpta fuere *Constantini* castra, pacem obtinuit *Licinius*, ea tamen lege, ut Pannonias, magnamque Illyrici partem amitteret. Præterea *Valens*, quem post Cibalensem pugnam *Licinius* Cæsarem creaverat, gradu suo dejectus est, novique Cæsares *Crispus*, & *Constantinus Junior*, uterque *Constantini Magni* filius, renunciati sunt; quibus tandem tertius quoque Cæsar *Licinius Junior*, sed non aliter, quam ad preces *Constantiæ* Augustæ anno 317. additus fuit.

HISTORIÆ SABARIENSIS
LIBER QUINTUS.

DE

REBUS SABARIÆ SUB RELIQUIS IMPERATORIBUS ROMANIS

AB ANNO CHRISTI 317 AD 357.

CAPUT I.

De adventu Constantini Magni in Pannoniam: de ejusdem commoratione apud Sabariam: de statu civili, & militari Pannoniae, ac de praerogativis Sabariae.

Bello civili ad eum, quem præcedente libro diximus, modum composito, *Constantinus Magnus* frequentes ex Pannonia & Mœsia nuncios de Barbarorum motibus accipiebat. Inter alia ferebantur *Sauromatæ* cum Rege *Rausimodo*, ingentibus copiis a palude Mæotide egressis, imminere, jamque Danubium trajecisse & quoddam oppidum acriter oppugnare *a*). Nomen oppidi non exprimit *Zosimus* hæc narrans; verum *Bandurius* ex quodam *Porphyrii Optatiani* versu colligit *Camponam* fuisse, *Valeriæ ripensis* oppidum, *Aquinco* vicinum. *b*). Quamobrem his auditis Imperator *Constantinus Magnus* iter in *Pannoniam* accelerat, collectoque exercitu Barbaros intrepide adgreditur, fundit, fugatque ultra Danubium reje-

a) Zosimus lib. 2. p. m. 93. seq.

b) T. II. Num. Imp

ctos, multosque illorum, inter quos ipse Rex *Rausimodus* erat, interficit. Residuam multitudinem, quæ victas dedit manus, in fidem recepit, eoque pacto cum ingenti captivorum numero ad prætorium reversus est.

Hanc de *Sauromatis* victoriam *Jac. Gothofredus* adfigit ad *Probiani* & *Juliani* Consulatum, seu ad annum Christi 322. Quo ipso Imperatorem *Constantinum* in Pannoniis modo *Sirmii*, modo *Sabariæ* constitisse, ex Codice Theodosiano certum est. Extant enim Leges his ipsis Consulibus per Constantinum in civitatibus nunc memoratis latæ. En eorum unam *Sabariæ* datam:

Imp. Constantinus A. ad Lusitanos.

Si qua posthac Edicta, sive Constitutiones, sine die, & Consule fuerint deprehensa, auctoritate careant. Dat. VIII. Kalendas Aug. SABARIÆ. *Probiano & Juliano VV. CC. Coss. c).*

Sub finem ejusdem anni, quo hæc Lex fuit *Sabariæ* data, Romæ celebrati sunt *Ludi Sarmatici* per sex continuos dies, extremo scilicet Novembris, & initio Decembris, quemadmodum *Gothofredus* ex Calendario Hervagiano adnotavit *d*). *Constantinus Magnus* ad hanc solemnitatem condecorandam misit *Crispum* Cæsarem cum matre *Helena*.

Sequente anno idem *Constantinus* Gothos, cum Sarmatis iterum Thraciæ, Mœsiæque infestos, repressit, captivisque per urbes distributis Thessalonicam se se recepit. Ibi portu constructo novos adversus Licinium belli adparatus fecit. In hoc altero, jamque postremo bello Liciniano tam *Constantini* Augusti, quam *Crispi* Cæsaris virtus enituit. Ille inita ad *Hadrianopolim* pugna victoriam reportavit; hic vero ad *Callipolim* classem hostium fere universam partim cepit, partim demersit. Secuta haud multo post primum *Byzantii*, dein urbis *Nicomediæ* deditio, in qua & ipse *Licinius* se se dediderat, vitam solummodo pactus, quam tamen non diu retinuit, occisus Thessalonicæ, ubi exulabat.

Itaque ab anno Christi 324. quo *Licinius* decesserat, unicus jam *Constantinus Magnus* toti Imperio Romano præesse cœpit. Sub hoc Imperatore magnæ rerum secutæ sunt conversiones, ex quibus præcipuas isthic commemorare juvat. Imprimis quod ad res civiles, & militares attinet: unicus antea in Imperio Romano, aut summum duo Præfecti Prætorio erant: hi causas omnes tam politicas, quam militares dijudicabant; hi vice Augustorum, Cæsarumque regebant exercitus. *Constantinus Magnus* ut nimiam eorum potestatem, ipsis Imperatoribus sæpe formidabilem diminueret, sanxit, ut deinceps ea dignitas in quaternos divideretur, essetque unus Orientis, alter Illyrici, tertius Italiæ, & quartus Gallia-

c) L. I. Cod. Theod. tit. I. lege I.
d) Ibidem.

rum Prætorio Præfectus. Singulis binos addidit Magistros militum, peditum nempe unum, alterum equitum; ad quos etiam totius rei militaris curam transtulit eo potissimum obtentu, ut in posterum Præfecti Prætorio magis occuparentur foro, quam tumultibus bellicis; essentque porro non tam in præliis Duces, quam in tribunalibus Judices, & in aulis Administri status publici.

Ab hoc ergo tempore per *Pannonias* supremam in re civili jurisdictionem habuit Præfectus Prætorio Illyrici: rem vero militarem administrarunt peditum unus, alter equitum Illyrici Magistri. Paullo serius, uti ex Notitia Dignitatum Imperii constat, universa Pannonia fuit Præfecto Prætorio Italiæ attributa, & in quatuor jam provincias divisa, nimirum in *Pannoniam Primam*, & *Secundam*, inque provinciam *Valeriam*, & *Saviam*. Hæc divisio non prius, quam circa finem Imperii *Constantini Magni*, vel post hujus obitum facta fuerit. Nam teste Lapidis Varasdiensis Inscriptione, quam Municipes Aquarum Jasarum *Imperatori Constantino Magno* ob restaurationem oppidi, incendio consumpti, fecere, adhuc tunc in usu erat denominatio Pannoniæ *Superioris*, & *Inferioris*. Quod ex eo liquet, quia ibi *Valerius Catullinus*, quo curante hoc eis beneficium contigit, etiamnum vocatur *Proprætor Provinciæ Pannoniæ Superioris e*). Unde, quia in Actis S. *Quirini*, sub Diocletiano *Sabariæ* passi, *Amantius* adpellatur *Præses Pannoniæ Primæ*, manifestum est, illorum Actorum Scriptorem non fuisse huic Martyri coævum, sed aliquanto serius vixisse. Secutus quippe est stylum sui temporis, vocavitque *Amantium*, qui *Pannoniæ Superiori* præsidebat, Præsidem *Pannoniæ Primæ*.

Hac animadversione præmissa referre nunc libet, quosnam singulæ Pannoniarum provinciæ Magistratus civiles, & militares deinceps habuerint, quibusnam in locis eorum tribunalia, sedesque fuerint, atque alia hujusmodi. Non aliunde id melius, quam ex Libro Notitiæ Dignitatum Imperii Orientis, ævo Theodosiano conscriptæ, intelligi potest. Teste igitur hoc monumento *Pannonia Prima* habuit Præsidem Provinciæ, titulo *Perfectissimi* ornatum. Adjuncti erant illi: Princeps Officii; Cornicularius; Tabularii duo; Commentariensis; Adjutor; Ab Actis; Subadjuva; Exceptores, & Cohortalini. Sedes Officii, ipsumque Præsidis tribunal, ac Thesaurus provinciæ erat *Sabariæ*. Insigniores Pannoniæ primæ urbes, præter nunc dictam *Sabariam* metropolim, fuere Scarbantia, Vindobona, Carnuntum, & Arrabona. Præfectus *Pannoniæ Secundæ* erat *Consularis*, titulum *Viri Clarissimi* habens. Residebat *Sirmii*; fuitque ævo Constantiniano, ac deinceps summus iste in omnibus Pannoniis magistratus; quo factum est, ut eo jam tempore non *Sabariæ*, sed *Sirmii* supremum tribunal, ac velut fastigium totius Illyrici tam in civilibus, quam in episcopalibus caussis constitueretur, quemadmodum innuit Justinianus *Novell. XI.* Inter celebriores *Pannoniæ Secundæ* urbes numerabantur: *Sirmium*, provinciæ caput; Mursa; Cibalis, ac Taurunum. Provinciæ autem *Saviæ Ripariensis*,

e) Supr. cit. Lib. I. Cap. 1.

quæ erat in hodierna *Croatia*, olimque partem *Pannoniæ Superioris* efficiebat, Præfectus vocabatur *Corrector*, id est: *Conrector*: quia Præfectus *Consularis* Panno niæ secundæ, quæ Sirmiensem regionem, & hodiernam Sclavoniam complectebatur, reipsa totius Pannoniæ Saviæ *Rector* erat. Officium *Correctoris* sedem habuit *Sisciæ*. Ceterum tres hi Pannoniorum Præfecti res dumtaxat civiles in suis Provinciis moderabantur: rebus enim militaribus præpositi vocabantur *Duces*, titulo *Spectabiles*; erantque tres pariter in universa Pannonia, subordinati duobus Magistris peditum, & equitum totius Illyrici: nempe Dux Pannoniæ Primæ, simulque Norici ripensis; alter Dux Pannoniæ Secundæ, totiusque provinciæ Saviæ; tertius demum Dux provinciæ Valeriæ ripensis. Officium Ducum spectabilium habebat: *Primo*, *Principem Officii*, seu primum rei militaris in ea provincia pro Duce Administrum. *Secundo*: *Numerarium*, qui militum vigilias, aliosque labores, & quæ persoluta essent Stipendia, notaret. *Tertio*: *Commentariensem*, qui plectendis, & custodia detentis militibus præesset. *Quarto*: *Adjutorem*, qui aliis operam in re gerenda locaret. *Quinto*: *Subadjuvam*, id est, Adjutoris Vicarium. *Sexto*: *Regerendarium*, qui res Officii in Codicem, seu in Regesta referret. *Septimo*: *Exceptores*, seu *Scribas*. *Octavo*: *Singulares*, & reliquos Administros, ut Viatores, & Apparitores.

Eo tempore, quo Notitia Dignitatum Imperii conscripta fuit, Duci *Pannoniæ Primæ*, *ac Norici Ripensis* parebant viginti quinque *Præfecti*, duo nempe Cuneorum equitum; quatuordecim Numerorum aliorum equitum; octo Legionum, ac tres Classium. Præterea eidem suberant quinque *Tribuni* Cohortium. Duci autem *Valeriæ ripensis* obtemperabant septem ac viginti *Præpositi*; nempe quinque Cuneorum Equitum, septemdecim Numerorum Equitum, & quinque Auxiliorum peditum. Item *Præfecti* novem, ex quibus octo præerant Legionibus, & unus Classi. Ad hæc sub eodem erant sex Tribuni Cohortium. A Duce demum *Pannoniæ secundæ* pendebant *Præfecti* unus ac triginta; nimirum sex Præfecti Cuneorum equitum; undecim Numerorum aliorum equitum; quinque Legionum; quinque Numerorum militum, & quatuor classium. Præterea tres Tribuni Cohortium. Ex hac descriptione colligere licet, quænam tunc fuerint vires, ad Pannoniorum ac Norici limites defendendos, Barbaris oppositæ. Sed hæc, ut præmonui, ad ætatem Constantini Imperio posteriorem pertinent. Scribit enim *Zosimus*, Imperatorem *Constantinum* pessimo consilio majorem militum partem de limitibus submotam, in oppidis a Danubio remotis, nulliusque præsidii egentibus, collocasse. Quo pacto, inquit ille, terras a Barbaris vexatas nudavit, tranquillas autem urbes militum peste gravavit adeo, ut complures earum in solitudinem redactæ sint; milites ipsos theatris & voluptatibus addictos emollivit; ac denique destructioni provinciarum, quæ illo sæculo subsecuta fuit, principium & semina præbuit. *f*).

---

f) Zosimus lib. 2 p. m. 112.

Hæc si vera sunt, dubium esse nequit, quin *Constantinus* Imperator etiam *Sabariam* partem copiarum e castellis Danubio adsitis transtulerit. Fuit enim hæc urbs reliquarum *Pannoniæ primæ* urbium hoc tempore facile princeps: intra ejus mœnia sub cura *Præpositi*, a Comite sacrarum largitionum pendentis, adservabantur totius Provinciæ thesauri; id est, pecuniæ ex vectigalibus pro ærario publico collectæ, ad quam custodiendam cæteroquin militares exposcebantur vigiliæ. Illic, ut sæpius dictum, residebat Præses Provinciæ: illic & *Rationalis Summarum*, sive Præfectus rationum conficiendarum, degebat. Populus in ea numerosus: ipsa civitas culta, basilicis, theatris, balineis, aliisque commoditatibus, & oblectamentis, quæ ad emolliendos reapse militum animos valuere, instructa. Non postrema vero *Sabariensium* prærogativa fuit, quod & propriam *Lanceariorum Legionem* habuerint. *Legio Lanceariorum Sabariensium* recensetur inter duodecim *Legiones Palatinas* sub dispositione Viri illustris *Magistri peditum Præsentalis*. Insigne hujus Legionis erat orbis ruber in parma candida, marginem ambiente luteo circulo.

CAPUT II.

Disquisitio de antiquo Episcopatu Sabariensi.

HÆc ita cum fuerint, quæri nunc potest, an non *Sabaria* Sede quoque Episcopali sub Constantino Magno vel jam antehac provisa, & ornata fuerit? Adfirmant *Lazius*, *Inchofferus*, & *Carolus a S. Paulo g*). Sed fatendum est, apud veteres nusquam reperiri mentionem fat apertam *Episcopatus Sabariensis*. Aequum nihilominus arbitror, ut hoc loco referantur argumenta, quibus RR. *Salagius* huic sententiæ magnum adjicit pondus *h*). „ Primum, ait ille, exploratum est, „ eam fuisse priscam Ecclesiæ disciplinam ab Apostolis traditam, atque ab eorum successoribus observatam, ut in urbibus præsertim celebrioribus, ac frequentioribus Episcopales sedes locarent. Hinc enim certum est, primum fundatas esse Ecclesias, in Syria Antiochenam, in Aegypto Alexandrinam, in „ Asia Ephesinam, in Macedonia Thessalonicensem, in Achaja Corinthiam, in „ Africa Carthaginensem, in Venetia Aquilejensem, in Dalmatia Salonitanam, „ in Pannonia inferiore Sirmiensem; propterea quod urbes illæ habitatorum, & „ advenarum frequentia reliquis antestarent, ex iisque efficacius in omnem vici-

g) *Lazius* de Rep. Rom. Lib. 12. c. 2. *Inchoffer.* P. I. Annal. Eccl. Hung. *Carolus a S. Paulo* in Geographia sacra.

h) Lib. III. de Statu Eccl. Paun. p. 218. seqq.

„ niam

„ niam lux veritatis se se posset effundere. Cum igitur *Sabaria* sedes fuerit Pro- „ consulis, Præsidisque Pannoniæ Superioris, in quam negotiorum causa ex „ omnibus Provinciæ locis homines convenire oportebat, cumque emporium „ fuerit totius regionis primarium, itaque incolarum, & advenarum multitudine „ refertum, ac juxta Apostolicam disciplinam constituendæ Episcopali Cathedræ „ plane opportunum; nihil est, quamobrem fundatam illic a primis in Supe- „ riore Pannonia Evangelii preconibus sedem Pontificiam negemus. „ Huic argumento, ex antiqua Ecclesiæ Christianæ disciplina petito, subjungit laudatus Auctor aliud ex Actis S. Quirini Sabariæ passi erutum. Nempe horum Actorum Scriptor Anonymus, qui sæculo Constantiniano vixisse creditur, narrat; prope locum illum, ubi beatus *Quirinus* erat submersus, Oratorium a Christianis fuisse constructum, ipsum vero corpus in Basilica ad portam Scarbantinam depositum, quo magna fidelium multitudo devotionis causa convenire solebat. Unde hunc in modum ille arguit: „ Basilica hæc, inquit, quæ magno populi concursu frequen- „ tabatur: numeroso utique Clericorum ministerio provisa haud dubie fuit, ne- „ que credibile est, eam sedis Episcopalis ornamento destitutam. „ Eandem conjecturam firmaturus novum depromit argumentum ex Vita S. *Martini* Turonensium Episcopi a *Sulpicio Severo* conscripta. Ibi enim memoriæ proditum est, eo tempore, quo S. *Martinus* redierat *Sabariam*, urbem hanc peste Ariana fuisse infectam, ac præcipue urbis ejusdem Sacerdotes Arianismo laborasse: nam hi *S. Martinum* ipsis adversantem adeo indigne tractarunt, ut virgis cæsum e civitate expulerint. Cum igitur, inquit ille, e *Sulpicio* certum sit, Sacerdotes Arianos tunc temporis habitasse *Sabariæ*, cumque Ariani Episcopos suæ sectæ multiplicare consueverint, censendum est, etiam in hac tam præclara urbe suum illis Episcopum non defuisse.

His præmissis idem RR. *Salagius* ipsa adeo nomina nonnullorum Episcoporum Arianorum, qui *Sabariæ* resederint, eruere conatur. „ Inter Episco- „ pos Illyrici, inquit, qui tempore Synodi Ariminensis partes Arianorum pro- „ pugnabant, recensentur Valens, Ursacius, Germinius, Gajus, Migdonius, & „ Megasius. Valens Mursensem, Ursacius Singidunensem, Germinius Sirmiensem, „ Gajus Cibalensem Episcopatum tenebat: *Migdonii*, & *Megasii* sedes in „ Illyrico incertæ. Daniel Farlatus nullam duobus illis in Dalmatia sedem assi- „ gnavit; neque Norici Episcopis illos adnumerant, qui de Laureacensi Ecclesia, „ Noricæ provinciæ metropoli, commentarios ediderant. Vero igitur simile est, „ duos illos Episcopos sedes suas in Pannonia habuisse. Jam vero annis illis „ ceteras Episcopales sedes Pannoniæ alterius nominis Episcopi occupabant, „ uti de Sirmiensi, Mursensi, Cibalensi constat; Petovionensi autem vel Apria- „ num, vel Marcum ea tempestate præfuisse supra declaratum est. Reliquum igi- „ tur est, ut alterum eorum Sisciensi, alterum Sabariensi Ecclesiæ insedisse exi- „ stimemus. Qua opinione admissa facile intelligitur, qua ratione Ariana hæ-

„ resfi *Sabariæ*, teste *Sulpicio Severo*, itemque Sisciæ, teste *S. Ambrosio* in epi-
„ stola ad *Constantium*, dominaretur. Porro *Migdonius*, & *Megasius* cum aliis
„ octo legati ex parte Arianorum missi sunt e Synodo Ariminensi ad *Constantium*
„ Imperatorem, impiamque illam epistolam nomine hujus Synodi mendaciter ad
„ *Constantium* Augustum conscripserunt, quam recitat *S. Hilarius* in fragmentis,
„ eisdemque inscripta habetur orientalium Arianorum epistola ab eodem Hilario
„ relata. Post horum obitum *Sabariæ* sedisse existimo *Rufinianum*, vel alium ali-
„ quem ex Arianis illis, quibus inscripta est epistola *Germinii*. - - - Perstiterit
„ Episcopatus *Sabariensis* usque ad generalem vastationem Pannoniarum sæculo
„ quinto per Barbaros illatam: tum vero & fugatos Sacerdotes, & populum
„ Christianum dispersum esse, facilis est conjectura „ Huc usque Salagianæ de antiquo Episcopatu Sabariensi conjecturæ.

Nos inter cetera *Sabariensium* indubitatæ fidei monumenta unum isthic *Tab. V.* exhibemus, in quo *Decurio Coloniæ Claudiæ Savariæ*, idemque *Sacerdotalis Provinciæ Pannoniæ Superioris* nominatur *Lucius Valerius Verus*. Erant *Sacerdotales* apud priscos Romanos quidam velut *Episcopi*: differebant enim a *Flaminibus*, quod hi uni tantum civitati, illi vero solidis Provinciis in re sacra præfuerint. Hinc est, quod iidem aliter etiam *Sacerdotes Provinciæ* in Codice Theodosiano, & alibi vocentur *i*). Deligi solebant e corpore Curialium, & quidem ex primis Decurionibus coloniæ, vel municipii. Nec promoveri quisquam ad *Sacerdotalium* dignitatem potuit, nisi gradatim, & per ordinem: nec aliter eligebatur, quam publico Provinciæ tractatu habito, ad quod Principis quoque judicium accedere debuit. Ad illorum curam imprimis templa, templorumque solemnia pertinebant: magnis præterea expensis onerabantur. Nam excepto Africæ provinciæ Sacerdote, reliqui *Sacerdotales* præstationibus Tyronum erant obnoxii: deinde omnes fere simul erant Agonothetæ, id est, eorum sumptibus procurabantur editiones, & spectacula ludorum, quæ festis quibusdam, ac legitimis diebus magna cum pompa peragi solebant. His oneribus cum esset *Sacerdotalium* dignitas subjecta, idcirco non modica vicissim privilegia antiquo jure illis concedebantur, quæ etiam sub Christianis Principibus fuerunt aliquandiu relicta, scilicet *primum*; ut essent immunes ab omnibus aliis oneribus civilibus, puta: a præpositura mansionum, a præpositura annonæ &c. *Deinde*, ut corpus illorum non esset obnoxium quæstionibus, & injuriis, quas *Honoratos* non decebat sustinere. *Tertio*, ut honorem comitivæ haberent. Hæc e diversis, quæ sunt in Codice Theodosiano, Legibus collecta attuli, ut pateat, quonam in gradu dignitatis fuerint, qui olim *Sabariæ* residebant *Sacerdotales*, sive illi Ethnici, sive Ariani hæretici fuerint.

i) Lib. XII. Tit. I. de Decurionibus, lege 46. & Lib. XVI. tit. 2. de Episcopis, leg. 38. Item Canone 97. Concilii Africani.

Nam & hæreticorum Episcopos interdum nomine *Sacerdotalium* venisse, constat ex eodem Codice *k*).

Ceterum tametsi supra laudata Inscriptio *Sabariensis* nihil diserte contineat, quod ethnicismum saperet, tamen verisimillimum est, *Lucium Valerium Verum*, qui ibidem nominatur, fuisse Ethnicum potius, quam hæreticum Arianum *Sacerdotalem*. Non enim credibile est, ut *Episcopus* quamvis Arianus retinuerit munus *Decurionis* coloniæ, aut ut idem *Sacerdotalem* se se in publico monumento adpellaverit, cum *Episcopi* nomen etiam inter Arianos pro digniore habitum fuerit. Quid quod ipsa hæc Epigraphe ante exortum Arianismum facta fuisse videatur. Est enim *Savaria* in lapide, quæ jam Constantini ævo, quo *Arius* vixit, *Sabaria* dici, & scribi solebat, uti constat ex Constantini lege supra descripta. Est ibidem & *Pannoniæ Superioris* mentio, quæ tamen tempore invalescentis apud Pannonios hæresis Arianæ, id est, sub Imperio *Constantii Junioris*, jam *Pannonia Prima* vocabatur. Quod ad *Cryptam* attinet, quam exustam *Sacerdotalis* iste, & qui ipsi præponitur *Exprafectus Contariorum*, pecunia sua repararunt, non est hæc accipienda pro loco, sepeliendis mortuis destinato, neque pro sacello quopiam subterraneo, sed, ut alias dixisse memini, pro cryptoporticu, theatro aut circo adnexa, ubi aut histriones in scenam, aut pugiles ad arenam prodituri se se exercebant, ac præparabant. Hujusmodi Cryptoporticus, theatris conjunctas, apud veteres Romanos in usu fuisse, *Suetonius* testis est, qui Caligulam restitisse in *crypta*, ubi pueri nobiles, ex Asia ad edendas in Scena operas evocati, præparabantur, scribit. Extitisse vero *Sabariæ* theatrum, testantur Acta sancti *Quirini* Martyris. Editiones demum ludornm in provinciis ad munus *Sacerdotalium* non Christianorum, sed gentilium spectabant; uti jam alias, indicata ex *Cod. Theod.* Lege de *spectaculis*, admonui *l*).

CAPUT III.

De nonnullis Pannoniae Episcopis, quorum sedes vel dubiae, vel incertae.

LÆTISSIMAM sub *Constantino Magno* tam in Pannoniis, quam in reliquo Imperio Christianæ Religionis faciem impietas Ariana turbare cœpit. Adversus hanc igitur anno Christi 325. celebratum est *Nicææ* in Bithynia primum univer-

k) Vid. Lib. XIII. Cod. Th. tit. 5. *de hæreticis*, Legem 52. quæ incipit: *Cassatis, quæ pragmatici*: ubi pœnæ dictantur Donatistis hæreticis, cujuscunque status & conditionis fuerint; Episcopi vero illorum non aliter, quam *Sacerdotales* adpellantur, præponunturque *Principalibus*, & ad mulctam *Senatoribus* æqualem, nempe ad persolvenda fisco auri pondo triginta condemnantur.

l) Lib. I. Cap. VI. in Adnot ad Tab. V.

sale Concilium. Aderant trecenti octodecim Patres; sed ex Pannoniarum Episcopis unicus tantum, nomine *Domnus*. De hoc disceptatur hodie, cujusnam sedis Episcopus fuerit: nam secundum editionem Concilii Nicæni, quam Harduinus ex MSS. Colbertiano, & Justelli adornavit, hoc duntaxat modo inter subscriptos legitur: *Pannoniæ Domnus Pannoniensis m*). Eadem prorsus lectio reperitur in Codice MS. Canonum ecclesiasticorum, quem Cæsarea Bibliotheca Vindobonæ possidet. At Codex Canonum veterum Ecclesiæ Romanæ, ab Hadriano Papa Carolo Magno donatus, postmodum vero a Pithæo editus, in Catalogo Patrum Nicænorum eundem *Domnum* aliter subscriptum habet, nempe hoc modo: *Domnus Metropolitanus*, & additur in margine: *Al. Pannoniæ n*). Ex adverso in *Labbeana* Conciliorum editione est: *Provinciæ Pannoniæ Domnus Stridonensis o*).

Hæc tanta lectionum antiquarum dissonantia incertam hodie facit sedem *Domni Pannoniensis*. Quamobrem etsi quidam arbitrentur standum esse postrema, quam isthic attulimus, subscriptione, atque *Domnum Pannoniensem* pro Episcopo Ecclesiæ Stridonensis habendum; alii tamen *Stridonensem* errore dumtaxat librarii pro *Laureacensi*, vel *Sirmiensi* scriptum esse autumant, idque propterea, quod fide alterius subscriptionis *Domnus* fuerit Metropolitanus *Pannoniæ*, adeoque aut *Laureacensis*, aut *Sirmiensis*; quoniam *Juvavienses* Antistites nonnisi longe serius in aliquot Pannoniarum Episcopatus jus metropoliticum obtinuerunt: de *Stridonensi* vero Ecclesia prorsus incertum est, an hanc dignitatis prærogativam unquam habuerit; cum *Stridon* obscuri prorsus nominis fuerit oppidum, e solo divo Hieronymo, cujus is locus erat natalis, hodie notum, adeoque vix cathedrali, nedum metropolitana sede ornatum; præterea situs adeo incerti, ut etiamnum disceptetur, spectaritne ad Pannoniam, an ad Dalmatiam potius, Istriamve; siquidem id solum constat, ibi tempore S. Hieronymi Dalmatiæ, Pannoniæque fuisse confinium. Hæc fere sunt, quibus auctoritas hujus subscriptionis: *Provinciæ Pannoniæ Domnus Stridonensis*: elevari, atque in dubium vocari solet. Immo *Bruschius* libere *Domnum Pannoniensem* inter *Laureacenses* refert Metropolitas: idem facit *Hansizius*, tametsi e *Bruschii* magis, quam e sua sententia.

Sed felicius reliquis de hoc *Domno* commentatus est RR. *Salagius*, qui prælucente sancto *Athanasio* reperit, ipsum reapse nec *Stridonensem*, nec *Laureacensem*, sed *Sirmiensem* rexisse Ecclesiam *p*). Nempe apud *Athanasium* in epistola ad solitariam vitam agentes data, quæ historiam Arianæ hæreseos complectitur, mentio fit cujusdam *Domnionis in Sirmio*, quem Imperator, ab Eusebia-

m) T. I. Concil. Harduin.
n) T. I. Concil. Germ. per Jos. Hartzheim p. 145.
o) Vid. etiam T. II. amplissimæ collectionis per Mansium; p.
p) L. III. de antiqu. Episc. Pann p. 46 seqq.

nis Arianæ factionis patronis circumventus, sede sua deturbavit, & exulare coëgit, una cum pluribus aliis variarum civitatum Episcopis orthodoxis *q*). Certe spectatis omnibus temporis, & rerum adjunctis vix dubium esse potest, quin Athanasii *Domnion Sirmiensis* idem plane sit, qui in catalogo Patrum Nicænorum legitur modo *Domnus Pannoniensis*; modo Domnus *Metropolitanus Pannoniæ*, ut adeo in Catalogo Labbeano nonnisi per incuriam librarii hic *Domnus* adscriptus fuerit *Stridonensis* pro *Sirmiensi*.

Domno Sirmiensi successerit ne *Eutherius*, incertum est; tametsi id *RR. Salagio* velut extra controversiam esse videatur. Ita enim arguit: in Catalogo Episcoporum, qui Sardicensi Synodo anno 347. celebratæ interfuerunt, sequentes Pannoniarum Antistites subscripti sunt.: *Euterius a Pannoniis*: *Aprianus de Petabione Pannoniæ*: *Marcus Scifcensis Saviæ*. „ Apriani, & Marci sedes expressæ „ sunt; Euterii tacetur: conveniunt tamen omnes, *Euterio* sedem fuisse Sirmien- „ sem. Is non designato Ecclesiæ suæ nomine, Pannoniæ Antistitem se scribit, „ vel ab aliis scriptus est, quod esset Pannoniæ Metropolites, exemplo *Domni* „ præcedente, qui pariter tacito sedis nomine Pannoniensis eadem de causa in „ catalogo Patrum Nicænorum scriptus legitur „ *r*). Verum de *Eutherii* sede Sirmiensi non convenire omnibus, testis est imprimis *Hanstzius* hæc scribens: (Eutherius) *catalogo Laureacensium vulgo inseritur, cum grandi Chronologiæ sphalmate*: *scribitur enim sedisse anno* 268. *& Concilio adfuisse Sardicensi*; *quod fere non minus octoginta annis posterius celebratum fuit, nempe anno* 347. Deinde non eadem est *Euterii*, quæ *Domni* conditio. Ille enim e sola subscriptione, hic vero simul ex *Athanasii* epistola nobis innotescit; quodque *Domnus Sirmiensem* tenuerit cathedram, id e *S. Athanasio*, non autem e Catalogo Patrum Nicænorum colligimus. Accedunt aliæ difficultates, quæ *Euterium* a Sirmiensi Episcopatu penitus excludere videntur. Nimirum S. *Athanasius* innuit, *Domnioni* de sede sua *Sirmiensi* proturbato non probum aliquem, ac orthodoxum Episcopum, cujusmodi constat *Euterium* fuisse, sed impium, ac hæreticum ab Arianis esse suffectum. En ejus verba *s*): *Diodorus in Asia*, *Domnio in Sirmiò*, *Hellanicus in Tripole*, *Episcopi visi sunt tantummodo heresim odisse*, *& id tanti fuit*, *ut hos sub specie alicujus causæ*, *illos prorsus sine ulla causificatione*, *diplomate Imperatoris exturbatos e civitate alio transtulerint*, *suffectis in eorum locum*, *quos impios noverunt*. E Sancto autem *Hilario*, *Epiphanio*, *Sulpicioque Severo* colligi potest, tempore Synodi *Sardicensis*, cui *Eutherius a Pannoniis* subscribitur, non alium, quam *Photinum Sirmiensibus* Antistitem fuisse. *Hilarii* verba sunt: *Igitur ad tollendum ex Episcopatu Photinum*, *qui ante biennium jam in Mediolanensi Synodo*

q) T. I. Opp. S. Athanasii P. I. p. 847. edit. Maurin. Paris.

r) L. supr. cit.

s) T. I. Opp. S. Athan. l. cit.

erat hæreticus damnatus, ex plurimis Provinciis congregantur Sacerdotes t). Conſtat autem Mediolanenſem Synodum, quam commemorat *Hilarius*, illico poſt Sardicenſem, eodemque, quo illam, anno 347. celebratam fuiſſe *u*). Apud S. *Epiphanium* hæc de *Photino* leguntur: *Hic*, inquit, *oriundus Sirmio*, *Conſtantio imperante*; *infelix doctrinæ ſuæ lolium in orbe diſſeminavit*, *& ad hæc tempora ſuperfuit*, *cum in Sardicenſi Occidentis Synodo ob execrandas blaſphemias depoſitus eſſet x)*. Poſtremo *Sulpicius Severus* de Sardicenſi Concilio ſcribens: *Marcellus*, inquit, *epiſcopatui redditur*: *nam de Photino Epiſcopo Sirmienſi non eſt reſciſſa ſententia y*). Quæ cum ita ſint, jam ſatis, opinor, patet, *Eutherium* Pannonienſem, Concilio Sardicenſi ſubſcriptum, pro ſucceſſore *Domni Sirmienſis* vix veriſimiliter, nedum certo, uti a RR. *Salagio* adſeritur, haberi poſſe. At neque *Laureacenſem* fuiſſe credibile eſt: nam *Laureacum* fuit urbs *Norici*; eaque de cauſa ſubſcriptio *Eutherii a Pannoniis* neutiquam ſedi Laureacenſi convenit. Quid igitur, inquis, cuinam alteri Eccleſiæ veriſimilius præfuit idem *Eutherius*? Nil decerno, verum id ſolum adfirmo, ſpectata illa ſubſcriptione, *Eutherium* tamdiu manere incertæ ſedis Epiſcopum in Pannonia, donec aliud quodpiam luculentius repertum fuerit documentum: absque hoc enim inanis eſt omnis conjectura. Nam Epiſcopus *a Pannoniis*, id eſt, Pannonienſis, dici ac ſcribi potuit, non modo qui *Sirmienſem*, verum etiam qui aut *Sabarienſem*, aut *Scarbantinenſem*, aut *Curtenſem*, aut *Bregetionenſem*, aut quemcunque alium magis notum in Pannoniis Epiſcopatum adminiſtravit. Miſſa ergo inani conjectura, ad certiorem illorum temporum hiſtoriam regrediamur.

CAPUT IV.

Criticae animadverſiones ad vitam beati Martini Sabariae nati.

Post Synodum Nicænam reliquum vitæ, & Imperii *Conſtantini M.* tempus, quod annos fere duodecim efficit, variis eventibus fuit memorabile. Hujusmodi ſunt: *Criſpi* Cæſaris, & *Fauſtæ* Auguſtæ interitus. Inventio Crucis Dominicæ. Inſtauratio, ac dedicatio Novæ Romæ, ſeu Conſtantinopoleos, in ſitu Byzantii. Bellum Gothicum, ejusque occaſione pons Lapideus, imitatione Trajani Danubio impoſitus. Sarmatarum a ſervis rebellibus expulſio, & apud Conſtantium

t) In Fragment. p. 23. edit. Pariſin 1598.

u) Vid. *Petavius* Diſſert de Photino: & *Baſnagius* Annal. Polit. Eccleſ. T. II. p 802. Col. 2

x) Hæreſi LXXII. n. 1. ubi tamen erronee ſcribitur *Photinus Sirmio oriundus*: erat enim Gallo-græcus Ancyranus, teſte S. Athanaſio, aliisque veteribus.

y) Hiſt. ſacræ Lib. 2. cap. 36.

perfugium. Vandalorum, a Gothis fugatorum, in *Pannonias* receptio. (Sunt in Diœcesi *Sabarienſi* hodieque nonnulli pagi, quorum incolæ adpellantur *Vandali*, lingua & moribus a reliquis Hungariæ populis diverſi) Cæſares novi creati, *Conſtans* ac *Dalmatius*, hujusque frater *Annibalianus* Rex Regum, & Ponticarum gentium renunciatus. Sancti Athanaſii apud Treveros exilium: atque idgenus alia, de quibus prolixius agere non eſt præſentis operis. Sed, quod imperante *Conſtantino M.* ea felicitas contigerit *Sabariæ*, ut in ea magnum illud Eccleſiæ Chriſtianæ lumen, Sacerdotum gemma, Sanctorumque Epiſcoporum exemplar, beatus *Martinus*, Turonenſium Præſul, naſceretur, hic ille eventus eſt, cui non poſſumus non diutius immorari. Quippe ad cujuslibet civitatis hiſtoriam cumprimis attinet, ut viri toto terrarum orbe celebres, ſi qui primam ibi lucem adſpexerunt, non breviter tantum commemorentur, verum etiam rerum ab ipſis geſtarum ſi non omnia, præcipua ſaltem capita deſcribantur.

Igitur Martinus (quemadmodum in ejusdem vita, per *Sulpicium Severum* ipſius diſcipulum conſcripta, legitur) *Sabariæ Pannoniarum oppido oriundus fuit, ſed intra Italiam Ticini altus eſt, parentibus ſecundum ſæculi dignitatem non infimis, gentilibus tamen z)*. Sunt, qui ſtirpe regia prognatum, & Conſtantino M. ſanguine junctum fuiſſe velint. En genealogiam, quam *Albericus* ex *Gregorio Turonenſi* texit. Quidam, inquit, Rex Pannoniæ, dictus *Aumarus*, genuit *Florum* Tribunum. *Florus* Tribunus ex filia Sororis Conſtantini genuit ſanctum *Martinum* Turonenſem, & filiam unam nomine *Conches* (alii *Conceſſam* vocant) quæ poſtea vel mater, vel avia fuit Sancti *Patricii* Britanniæ magnæ Apoſtoli. Verum hæc fabulis hodie haud immerito accenſentur. Certe credi nequit, *Sulpicium*, Sancti *Martini* familiarem, ac diſcipulum, hoc aut ignoraſſe, aut natales adeo ſplendidos reticere voluiſſe, qui de *Martini* Patre id ſolum adnotat: *Pater ejus miles primum, poſt tribunus militum fuit a)*. Incredibile quoque eſt, *Aumarum* tempore *Conſtantini Magni* Regem Pannoniæ fuiſſe: niſi quis forte interpretetur, ipſum hoc ſenſu Pannoniæ Regem vocari, quod cum *Vandalis* regno ſuo pulſus, & a *Conſtantino* receptus, Pannoniam inhabitaverit. Ceterum *Albericus* tradit, *S. Martinum* eodem plane anno natum eſſe, quo *Vandali*, ſedibus ſuis per Gothos ejecti, ad Pannoniam commigrarunt. Id Marcus *Hanſizius* ad annum Chriſti 335. refert, quem & beati *Martini* natalem reapſe fuiſſe, e *Sulpicio* contra Gregorium Turonenſem adfirmat *b)*. Verum, quam perturbatæ ſint apud *Sulpicium* annorum *Martini* rationes, mox eluceſcet.

Armatam (Sulpicii verba ſunt) *militiam in adoleſcentia ſecutus* Martinus, *inter ſcholares alas ſub rege Conſtantio, deinde ſub Juliano Cæſare militavit. Non*

z) Sulpic. Severus de vita beati Martini cap. 2.

a) Ibidem.

b) T. I. Germ. ſacræ. pag. 46.

tamen sponte; *quia a primis fere annis divinam potius servitutem sacra illustris pueri spiravit infantia. Nam cum esset annorum decem, invitis parentibus ad Ecclesiam confugit, seque catechumenum fieri postulavit. Mox mirum in m dum totus in Dei opere conversus, cum esset annorum duodecim, eremum concupivit: fecissetque votis satis, si ætatis infirmitas non obstitisset: animus tamen aut circa monasteria, aut circa Ecclesiam semper intentus, meditabatur adhuc in ætate puerili, quod postea devotus implevit. Sed cum edictum esset a Regibus, ut veteranorum filii ad militiam scriberentur, prodente patre, qui felicibus ejus actibus invidebat, cum esset annorum quindecim, captus, & catenatus, sacramentis militaribus implicatus est, uno tantum servo comite contentus, cui tamen versa vice Dominus serviebat. - - - Triennium fere ante baptisma in armis fuit, integer tamen ab iis vitiis, quibus illud hominum genus implicari solet. Multa illi circa commilitones benignitas, mira charitas, patientia vero, atque humilitas ultra humanum modum.* - - - - Commiserationе erga egenos & afflictos fuit tanta, ut, cum in porta civitatis Ambianensis rigida hyeme nudum pauperem videret, nec sibi aliud præ manibus esset, quo illum operiret, præter chlamydem, qua ipse indutus erat, hanc arrepto ferro secuit, partemque pauperi dedit: dignus ea propter cœlesti visione, qua recreatus, *cum esset annorum duodeviginti, ad baptisma convolavit. Nec tamen statim militiæ renunciavit, verum Tribuni sui precibus evictus, qui transacto tribunatus sui tempore renunciaturum se sæculo pollicebatur, adhuc per biennium fere, posteaquam est baptisma consecutus, solo licet nomine, militavit. Interea irruentibus intra Gallias Barbaris, Julianus Cæsar coacto in unum exercitu apud Vangionum civitatem, donativum cœpit erogare militibus.* Tum vero *Martinus* opportunum adesse tempus, quo missionem peteret, existimans, cum ad se ventum esset: *Hactenus*, inquit ad Cæsarem, *militavi tibi: patere, ut nunc militem Deo: donativum tuum militaturus accipiat: Christi ego miles sum: pugnare mihi non licet.* At Cæsar *adversus hanc vocem infremuit, dicens eum metu pugnæ, quæ postera die erat futura, non religionis gratia detrectare militiam. Cui* Martinus *intrepidus*: *Si hoc*, ait, *ignaviæ adscribitur, non fidei, crastina die ante aciem inermis adstabo, & in nomine Domini Jesu signo crucis, non clypeo protectus aut galea, hostium cuneos penetrabo securus. Retrudi ergo in custodiam jubetur, facturus fidem dictis, ut inermis Barbaris objiceretur. Postera die hostes legatos de pace miserunt, sua omnia, seseque dedentes.* Martinus autem missione honesta dimittitur.

Hæc pax cum Francis perterritis, confecta sine conflictu, incidit in annum Christi 356. *Petavii* calculo, ex historia *Ammiani Marcellini* deducto c). Qua animadversione præmissa, libet nunc annorum *Martini* Chronologiam e *Sulpicio* texere. *Martinus* secundum Sulpicium anno ætatis suæ *quintodecimo* completo, sive *sextodecimo* inchoato, militare cœpit: militavit autem ante bapti-

c) T. II. de Doctrina Tempor. Lib. 13. p. 419.

smum

fimum *triennio*, poft baptifmum *biennio*, adeoque annis *quinque*, id eft, ad annum ætatis fuæ *vicefimum primum* inchoatum. Itaque ab anno 356. quo miffionem, ut fupra dictum eft, obtinuit, fubductis annis 21. invenitur pro natali *S. Martini* is reapfe, quem *Hanfizius* vult, annus 335. At vero *Gregorius Turonenfis* tradit, *S. Martinum* Sabariæ in Pannonia natum effe anno undecimo *Conftantini Magni*, *Sabino* & *Rufino* Confulibus, *d*). adeoque fecundum Faftos Confulares anno 316. Quem annum pro vero habendum effe Cardinalis *Baronius* in Annalib. Eccl. folide oftendit. En primum ejusdem, idque præcipuum, & convincens argumentum! *Sulpicius Severus* refert in *Dialogis*, *S. Martinum* jam *feptuagenarium* fuiffe, quo tempore ab Imperatore *Maximo*, hujusque Conjuge convivio erat exceptus, idque fub *Evodii* Confulatu, id eft, anno Chrifti 386. contigiffe adfirmat. Qui ergo anno 386. jam *feptuagenarius* erat, is certe anno Domini 315. natus fuerit, eft neceffe.

Reliqua ita fe habent: idem *Sulpicius* in Biographia beati *Martini* fcribit, uti fupra vidimus, *Martinum* tunc ad militiam raptum fuiffe, cum promulgatum erat *Edictum* de veteranorum filiis ad militiam fcribendis. Conftat autem ex Codice Theodofiano, inter alia idgenus edicta unum effe *Conftantini Magni* datum *Pacatiano*, & *Hilariano Cofs*. id eft, anno Chrifti 332. quo innuitur, filios veteranorum expleto *fextodecimo* ætatis anno dandos effe ad militiam, aut, fi funt armis gerendis inhabiles, Curiis mancipandos. Cum igitur *Sulpicius Severus* prodat, tempore hujus Edicti *S. Martinum* fuiffe annorum quindecim adeoque fextumdecimum jam inchoaffe, rurfus patet, annum natalem ejusdem S. Martini haud alium effe, quam 316. Jam vero hinc facile colligitur; quot, quantique errores in exordium vitæ S. Martini, a *Sulpicio Severo* confcriptæ, irrepferint. Error namque eft, quod ibidem fcribatur *S. Martinus* nonnifi fub *Conftantio* & *Juliano* Cæfare militaffe: quippe conftat, eundem jam fub *Conftantino Magno* militiæ nomen dediffe. Error eft, quod idem jam anno ætatis *quintodecimo* ad facramentum militare adactus fuiffe dicatur: id enim primum expleto anno ætatis ejusdem *fexto decimo* accidit. Error item eft, quod nonnifi triennio ante baptifmum & biennio poft baptifmum, adeoque univerfim quinque tantum annis caftra fecutus perhibeatur: nam ab anno 332. quo, uti dictum eft, fub *Conftantino Magno* militare cœpit, usque ad annum 356. quo a *Juliano* Cæfare miffionem obtinuit, anni *quatuor* fupra *viginti* fluxerunt. Et vero hoc ipfæ leges militares eo tempore exigebant, ut honefta miffio primum poft quatuor & viginti ftipendia peti, ac obtineri poffet. Errores tamen ifti librariis potius, quam *Sulpicio Severo* adfcribendi effe videntur: exceptis enim annorum numeris depravatis, cetera mirifice confonant moribus illius ætatis Romanorum, & Conftitutionibus Imperatorum: nempe, quod *Martinus* cum effet militaris

d) Hift. Franc. Lib. I. Cap. 36.

filius, Edicto ad militiam compulsus fuerit; quod inter scholares alas, id est, inter equites militaverit, servo uno contentus; quodque ab ipso Patre suo proditus, & militiæ oblatus fuerit; atque alia idgenus. Ad quæ rectius intelligenda licebit ipsa nonnullarum legum, tempore *S. Martini* latarum, verba isthic in medium adducere. Sic autem habent:

Libro VII. Cod. Th. tit. XXII. *ne filiis militaribus.* Lex 2.
Constantinus A. ad Severum

Veteranorum filios propter privilegia parentibus eorum indulta vacare non patimur, sed programmate per omnes civitates proposito diligenter quæsitos, ad alterutrum compelli jubemus, ut aut Decurionatus muneribus obtemperent, aut militent. - - - Si autem Veteranorum filii, qui equestrem militiam toleraverunt, inter Equites probari voluerint, habeant facultatem, ita ut cum singulis equis idoneis prædicto adgregentur obsequio. Quod si quis duos equos habeat, vel unum idoneum, & servum unum, cum circitoria militet dignitate, & binas annonas accipiat, qui gradus præbetur aliis post laborem. - - - Dat. III. Kal. Aug. Aquilejæ, Constantio A. VII. & Constantio Cæs. Conss. (id est, anno Christi 326).

Prælucente hac lege facile quivis intelligit, *S. Martinum*, qui teste Sulpicio, in equestri militia fuit cum servo uno, *circitoria* cum dignitate militasse, & binas annonas accepisse. Dignitas *circitoria* primus erat gradus in equestri militia. Nominis rationem, & originem reddens *Vegetius* e): *Idoneos*, inquit, *Tribuni, & probatissimos eligunt, qui vigilias circumeant, & renuncient, si qua emerserit culpa, quos circitores appellabant. Nunc militiæ factus est gradus, & circitores vocantur.*

Ibidem IV. *Idem A. ad Leontium PP.*

Jamdudum sanximus, ut veteranorum filii, qui post sedecim annos militiæ munus subire non possunt, vel armis gerendis habiles non extiterint, curiis mancipentur. Dat. III. Id. April. Pacatiano, & Hilariano Conss. (33·).

Hanc legem innuunt *Baronius*, & *Petavius* nomine illius Edicti, cujus est mentio apud *Sulpicium Severum* de vita beati Martini.

Ibidem VII. *Impp. Valentinianus & Valens AA.*
ad Petronium Patricium.

Quicunque castrensi stirpe progeniti diversorum se nexibus officiorum tradiderunt, manu injecta retrahantur: sciantque veterani, quibus quies post arma concessa est, Liberos suos, quos militaribus aptos ministeriis insitum robur ostendat, offerendos esse militiæ &c. PP. Beryti Idib. April. Valentiniano & Valente AA. Conss. (365).

e) Lib. 3. cap. 8.

Vide, quam his conformia sint, quæ *Sulpicius* tradit de beato *Martino* capto, catenato, & militaribus sacramentis implicato, prodente patre, homine militari, tribunoque militum emerito.

Egimus vero hactenus de annis potissimum beati *Martini* a nativitate usque ad illud tempus, quo militiæ renunciavit: quorum, ut vidimus, duplex hodie chronotaxis habetur; una scilicet e *Sulpicio*, altera ex *Gregorio Turonensi*. Secundum priorem beatus *Martinus* anno Christi 336. natus; anno 351. miles factus; anno 354. sacro fonte ablutus; anno 356. missione donatus est. Secundum posteriorem autem: anno 316. natus; 332. militiæ nomen dedit; 351. baptismo initiatus; 356. militiam deseruit. Nunc antea, quam ad reliquos ejusdem Sancti *Martini* annos progrediamur, quædam adhuc de illius pueritia necesse est, ut expendamus. Nempe *Sulpicius* refert *Martinum* anno ætatis *decimo* ad Ecclesiam confugisse, ut catechumenorum numero adscriberetur: anno autem *duodecimo* eremum concupivisse. Ubinam vero hæc acciderint, an scilicet *Sabariæ*, ubi natus; vel potius *Ticini*, ubi educatus fuit; non commemorat. Equidem Cl. *Katona* citra hæsitationem pro *Sabaria* pronunciat. Ita enim de beato *Martino* differit *f*): „Certe, inquit, jam annos duodecim natus, ut in ejus vita legitur, eremum concupivit; captus credo loci hujus (*Sacrum Pannoniæ Montem intelligit*) opportunitate, quem precationis causa sæpius accesserat. Id vero factum fuerit, cum adhuc in domo paterna degerat, a qua duodennem longius abivisse, non est verosimile. Nec aliud facile tempus assignari potest, quo precationis causa huc concedere solitus fuerat, cum ætatis anno quartodecimo militiam amplecti coactus, anno Christi 351. cum exercitu *Constantii* contra *Magnentium* Tyrannum in Italiam, ac subinde Galliam profectus &c. „ Verum hæc nullatenus congruunt narrationi *Sulpicii Severi*: is enim diserte *Martinum Sabaria Pannoniarum oriundum*, *sed intra Italiam Ticini altum* scribit. Præterea illud, quod Cl. Auctor de S. *Martini* profectione in *Italiam* cum exercitu *Constantii* contra *Magnentium* Tyrannum adserit, non modo non reperitur apud *Sulpicium*, sed etiam omnibus veterum monumentis adversatur: horum enim fide constat, exercitum Constantii contra Magnentium Tyrannum non in *Italiam*, sed in *Pannoniam* profectum esse, atque ad *Mursam* Pannoniæ inferioris civitatem pugna decretoria confixisse. Quæ cum ita sint, ipse annos pueritiæ S. *Martini* hunc in modum digerere malim: permansit S. *Martinus Sabariæ* in ædibus paternis ad annum ætatis *decimum* duntaxat. Hoc vero anno, quia invitis parentibus ad Ecclesiam (forte S. *Quirini* Martyris) confugit, ibique catechumenus fieri voluit; idcirco ab ethnico patre *Ticinum* in Italiam ad aliquem e cognatis suis, gentili superstitioni addictum, missus est. Reliquos ergo pueritiæ annos S. *Martinus* Ticini in Italia exegit. Ibi cum esset *duodennis*, toto animo ad Deum

f) Hist. crit. Ducum Hung. p. 214.

conversus, de amplectendo eremitico vitæ genere cogitavit, tametsi ob ætatis imbecillitatem voti hujus compos fieri nequiverit. Inde (*Ticino* nempe, non *Sabaria*) cum esset annorum *quindecim*, aut potius sedecim completorum, in militiam raptus est, militavitque, ut supra diximus, usque ad annum Chr. 356. Sed jam *Sulpicium* rursus audiamus.

Exinde, inquit, *relicta militia* Martinus *Sanctum Hilarium Pictavæ Episcopum civitatis, cujus tunc in Dei rebus spectata & cognita fides habebatur, expetivit, & aliquandiu apud eum commoratus est.* Cum oblatum sibi Diaconatus officium ob animi modestiam recusasset, inter Exorcistas locum accepit. *Nec multo post admonitus per soporem, ut patriam, parentesque, quos adhuc gentilitas detinebat, religiosa sollicitudine visitaret, ex voluntate S. Hilarii profectus est g).* Id eodem anno accidit, quo S. *Hilarius* Pictaviensis factione Arianorum in exilium relegatus fuit. Multæ adversitates *Martino* perferendæ erant in itinere tum a malo Genio, tum a latronibus, de quorum manibus ægre incolumis evaserat. In *Pannoniam* tandem adveniens, cum *Sabariam* reviseret, *matrem quidem gentilitatis absolvit errore, patre in malis perseverante; plures tamen suo salvavit exemplo.* Indoluit vero maxime, quod hæresis Ariana, quæ tunc per totum orbem, ac præcipue intra Illyricum grassabatur, rem Christianam apud *Sabarienses* quoque perturbaverit: nec temperare sibi potuit, quo minus *in perfidiam Sacerdotum* acriter inveheretur. At brevi ob suum pro fide catholica certamen & vincula, & verbera expertus, postremo etiam de civitate ejectus fuit.

Idem præter Sulpicium & *Sozomenus* narrat, hæc scribens: *Primum quidem*, inquit, *apud Illyricos ætatem degit* Martinus, *at cum veram fidem tueri prompto animo contenderet, & quosdam illius regionis Episcopos Arii doctrinam olere deprehendisset, insidiis appetitus, & sæpe palam verberibus cæsus, demum in exilium pulsus est.* Apud Sulpicium legimus, *S. Martinum in perfidiam Sacerdotum* acriter invectum esse: apud *Sozomenum* autem hoc loco audimus, eundem *S. Martinum* contra *Episcopos Arianos* pro fide Catholica decertasse. Hæc invicem conferendo, confirmatur id, quod alias diximus, apud veteres Christianos nomine *Sacerdotum* absolute prolato sæpe intelligi *Episcopos* consuevisse. Quod quidem etiam Gothofredus, & Ritterus in suis notis, atque commentariis ad Leges Codicis Theodosiani observant *h*). Ita eodem tempore, mos quoque obtinuit, ut *Illyrici* nomine non unam solummodo provinciam Illyridem, aut Dalmatiam, verum complures alias, quæ successive armis Romanorum ad Illyricum accessere, provincias comprehenderent, *Illyriosque*, aut *Illyricos* appellarent quoscunque illarum provinciarum populos. Quod idcirco adnotare visum, ne quis ea, quæ *Sulpicius* in *Illyrico*, & *Sozomenus* apud Illyricos *Martino* commo-

g) *Sulp. Sever.* de vita B. Martini cap. 5.
h) Vid. Lib XVI. Cod. Th. tit. 2. leg. 31. & 35.

ranti accidisse narrant, alio forte quam ad *Pannoniam*, hujusque civitatem *Sabariam* referri oportere existimet: quemadmodum reapse existimavit *Gaspar Saccarelli*, qui *Sulpicium* interpretari volens, ita de beato Martino scripsit *i*): *Tum*, inquit, *ex Pannonia in Illyricum veniens* Martinus, *cum adversus perfidiam Sacerdotum Arianorum pæne solus pugnaret, dira quæque perpessus est.* Quæ interpretatio profecto erronea est: nam *Sulpicius*, cujus verba superius recitavimus, nuspiam dicit, *Martinum* ex Pannonia in Illyricum venisse, sed narrat solummodo, illum in patriam suam ex voluntate Sancti Hilarii Pictaviensis profectum esse: Patriam vero Martini fuisse *Sabariam* Pannoniæ civitatem, in ipso narrationis exordio dixit. Isthic ergo gesta sunt, quæ post suscepti itineris descriptionem subjungit hisce verbis: *Itaque, ut animo, ac mente conceperat, matrem gentilitatis absolvit errore, patre in malis perseverante: plures tamen suo salvavit exemplo. Deinde cum hæresis Ariana per totum orbem, & maxime intra Illyricum pullulasset, cum adversus perfidiam Sacerdotum solus pæne acerrime pugnaret, multisque suppliciis esset affectus (nam publice virgis cæsus est, & ad extremum de civitate exire compulsus) Italiam repetens - - - Mediolani sibi monasterium statuit k*). Nulla hic profecto mentio de Martini ex *Pannonia* in Illyricum adventu: ipsa enim Pannonia fuit Illyrici provincia, teste *Sexto Rufo*, & *Jornande*; nec alibi tunc magis intra *Illyricum* hæresis Ariana pullulabat, quam in ipsa Pannonia. Isthic erant præcipui Arianorum duces, *Valens* Mursensis, *Germinius* Sirmiensis, & *Gajus* Cibalensis Ecclesiæ Episcopi. Ab his virus Arianum uti in reliquas Pannoniarum civitates, ita in *Sabariensem* quoque manavit. Ingens horum Antistitum apud *Constantium*, qui tunc imperabat, fuit auctoritas: nil proinde mirum est, si beatus *Martinus* adversus illorum perfidiam acerrime pugnans, dira quæque perpeti, ac postremo de civitate *Sabaria* exulare debuit. Hæc autem circa annum Christi 358, Baronii calculo, acta fuere.

Ejectus de patria civitate *Martinus* non in Gallias reversus est (nam *intra Gallias quoque discessu sancti Hilarii, quem ad exilium hæreticorum vis coëgerat, turbatam Ecclesiam comperit*) Sed *Italiam repetens, Mediolani sibi monasterium statuit.* Ubi tamen non diu eidem manere licuit: quippe illic *eum Auxentius, auctor & princeps Arianorum, gravissime insectatus est, multisque affectum injuriis, de civitate exturbavit. Cedendum itaque tempori arbitratus, ad insulam Gallinariam nomine secessit; comite quodam presbytero, magnarum virtutum viro. Hic aliquandiu radicibus vixit herbarum; quo tempore helleborum, venenatum, ut ferunt, gramen in cibum sumpsit. Sed cum vim veneni in se grassantis vicina jam morte sensisset, imminens periculum oratione repulit. Nec multo post, cum Sancto Hilario comperisset regis pænitentia potestatem indultam*

i) T. V. hist. Eccl. pag. 368.
k) L. cit. cap. 6.

fuisse redeundi ab exilio, *Romæ ei tentavit occurrere. Sed cum jam Hilarius præteriisset, ita eum est* in Gallias *e vestigio prosecutus: cumque ab eo gratissime fuisset susceptus; haud longe sibi ab oppido* Pictaviensi *monasterium collocavit l*). Baronius & Pagius reditum *S. Hilarii* Pictaviensis referunt ad annum Christi 360; tametsi reapse ad sequentem 361. annum, quo Imperator *Constantius* ex hac vita discessit, pertineat. Nam *S. Hieronymus* in continuatione chronici Eusebiani diserte notat, reditum *Hilarii* in Gallias, & obitum *Constantii* Augusti uno eodemque anno contigisse. *S. Hilarius* obiit sexto post anno, qui fuit *Valentiniani, & Valentis Augg.* quartus, id est, Christi 367. *S. Martinus* autem perseveravit in suo monasterio prope Pictaviensem urbem annis circiter tredecim, usque dum videlicet ad Episcopatum Turonensem vocaretur: jamque tunc miraculorum dono inclarescebat, binis mortuis, uti perhibet *Sulpicius*, ad vitam revocatis *m*).

CAPUT V.

Reliquæ animadversiones ad vitam beati Martini Turonensis, Sabaria oriundi.

RELIQUUM ita prosequitur Sulpicius: *ad Episcopatum Ecclesiæ Turonicæ petebatur Martinus: sed cum erui a monasterio suo facile non posset, Ruricius quidam, unus e civibus, uxoris languore simulato, ad genua illius provolutus, ut egrederetur, obtinuit. Ita dispositis jam in itinere civium turbis, sub quadam custodia ad civitatem usque deducitur. Mirum in modum incredibilis multitudo non solum ex illo oppido, sed etiam ex vicinis urbibus ad suffragia ferenda convenerat. Una omnium voluntas, eadem vota, eademque sententia, Martinum Episcopatu esse dignissimum, felicem fore tali Ecclesiam Sacerdote. Pauci tamen, & nonnulli ex Episcopis, qui ad constituendum Antistitem fuerunt evocati, impie repugnabant, dicentes scilicet, contemptibilem esse personam, indignum esse episcopatu, hominem vultu despicabilem, veste sordidum, crine deformem. . . . Inter Episcopos tamen, qui adfuerant, præcipue Defensor* quidam *nomine, dicitur restitisse.* Sed hic lectione prophetica graviter confusus fuit. Absente quippe lectore ordinario, cum unus e circumstantibus arrepto Psalterio legere cœpisset, fortuito incidit in hunc Psalmi versum: *ex ore infantium & lactentium perfecisti laudem propter inimicos tuos, ut destruas inimicum, & defensorem.* Quo lecto,

l) Ibidem, & cap. 6.
m) Ibidem.

ait Sulpicius, clamor populi tollitur, & Episcopus nomine *Defensor*, ejusque factio confunditur *n*).

De anno, quo *S. Martinus* Ecclesiæ Turonensis Episcopus fuerat ordinatus, lis est inter chronologos. In quadriennio enim discrepant *Sulpicius Severus* & *Gregorius Turonensis*. Nam ille ordinationem *S. Martini* ad XII. hic vero ad VIII. *Valentiniani* Aug. annum refert. Prior coincidit cum anno Christi 375. posterior autem cum 371. *Baronius* adhæret *Sulpicio*; *Pagius* neutri; nam ex Actis ecclesiasticis eruit, *S. Martinum* cathedram Turonensem conscendisse anno XI. Valentiniani, sive Christi 374. En ejus argumentum: ex Actis, inquit, ecclesiasticis constat, reliquias beati Martin translatas fuisse anno Christi 474. Eadem vero Acta docent, hanc translationem contigisse centesimo post ejusdem Martini ordinationem anno; sequitur itaque beatum *Martinum* fuisse ordinatum anno 374. qui fuit *Valentiniani* Augusti annus XI. Et reapse hic annus pro vero habendus est, quoniam ipse *Sulpicius* narrat, S. *Martinum* exordio sui Episcopatus ad Imperatorem *Valentinianum* Treviris agentem accessisse; id quod sequente anno fieri nequivit, uti mox paucis ostendam. Omnium consensu certum est, *Martinum* æstate, & quidem IV. Kal. Julias Episcopum ordinatum esse, itaque si *Martinus* qua Episcopus ad alloquium *Valentiniani* anno 375. Treviros venisset, id nonnisi post IV. Kal. Julias factum fuisset. At vero constat, *Valentinianum* eo tempore non amplius Treviris fuisse. Scribit enim *Ammianus Marcellinus*, Imperatorem hunc postremo regni sui anno, (id est, anno 375) mox sub initium Veris in *Pannonias* ad gerendum contra Quados bellum discessisse, neque amplius Treveros rediisse, quia domitis Quadis, cum Bregetionem præcipite autumno advenisset, ibidem extinctus est. Quamobrem nihil jam amplius dubitandum, quin uti accessus *Martini* ad *Valentinianum*, ita & ejusdem ordinatio ad annum potius 374. quam ad 375. referri debeat.

Ecquidnam vero beatus *Martinus* mox ab adito Episcopatu Turonensi apud Valentinianum Augustum Treviris egerit, *Sulpicium* porro narrantem audiamus: *Eodem*, inquit, *ferme tempore*, *quo primum Episcopus datus est*, *fuit necessitas adire Comitatum. Valentinianus tum major rerum potiebatur. Is cum Martinum ea petere cognovisset*, *quæ præstare nolebat*, *jussit eum Palatii foribus arceri. Etenim ad animum illius immitem*, *ac superbum uxor accesserat Ariana*, *quæ totum illum a Sancto viro*, *ne ei debitam reverentiam præstaret*, *averterat. Itaque Martinus*, *ubi semel atque iterum superbum Principem frustra adire tentavit*, *recurrit ad nota præsidia*; *cilicio obvolvitur*, *cinere conspergitur*, *cibo potuque abstinet*, *orationes diebus noctibusque perpetuat. Septimo vero die adstitit ei Angelus*, *jubet eum ad Palatium ire securum*, *regias fores quantumlibet clausas sponte referandas*, *Imperatoris spiritum superbum molliendum. Igitur istiusmodi*

n) Ibidem Cap. 9.

præsentis Angeli confirmatus alloquio, & fretus auxilio, Palatium petit. Patent limina, nullus obsistit; postremo usque ad Regem, nemine prohibente, pervenit. Qui cum venientem eminus videret, infrendens, cur fuisset admissus, nequaquam adsurgere dignatus est adstanti, donec regiam sellam ignis operiret, ipsumque Regem ea parte corporis, qua sedebat, adflaret incendium. Ita solio superbus excutitur, & Martino invitus adsurgit; multumque complexus, quem spernere ante decreverat, virtutem sensisse divinam emendatior fatebatur: nec expectatis Martini precibus, prius omnia præstitit, quam rogaretur. Colloquio illum atque convivio frequenter adscivit; postremo abeunti multa munera obtulit; quæ vir beatus, ut semper paupertatis suæ custos, cuncta rejecit. Hæc Sulpicius in Dialogis *o*). Eadem Venantius Fortunatus ligata celebrat oratione.

Redux *Martinus* a Valentiniano Imperatore, *idem constantissime perseverabat, qui prius fuerat. Eadem in corde ejus humilitas, eadem in vestitu ejus vilitas erat, atque ita plenus auctoritatis, & gratiæ implebat Episcopi dignitatem, ut non tamen propositum monachi, virtutemque desereret. Aliquandiu ergo adhærente ad Ecclesiam cellula usus est: deinde, cum inquietudinem frequentantium ferre non posset, duobus fere extra civitatem millibus Monasterium sibi statuit. Qui locus tam secretus, & remotus erat, ut eremi solitudinem non desideraret. Ex uno enim latere, præcisa montis excelsa rupe ambiebatur; reliquam planiciem Liger fluvius, reducto paullulum sinu, clauserat: una tantum, eademque arcta admodum via adiri poterat; ipse ex lignis contextam cellulam habitabat. Multi quidem e fratribus in eundem modum, plerique saxo superjecti montis cavato, receptacula sibi fecerant. Discipuli vero octoginta erant, qui ad exemplum beati magistri instituebantur. Nemo ibi quidquam proprium habebat: omnia in medio conferebantur. Non emere, aut vendere, ut plerisque monachis moris est, quidquam licebat. Ars ibi, exceptis Scriptoribus, nulla habebatur: cui tamen operi minor ætas deputabatur: majores orationi vacabant. Rarus cuiquam extra cellulam fuit egressus, nisi cum ad locum orationis conveniebant. Cibum una omnes post horam jejunii accipiebant; vinum nemo noverat, nisi quem infirmitas coëgisset. Plerique camelorum setis vestiebantur. Mollior ibi habitus pro crimine erat. Quod eo magis sit mirum, necesse est, quod multi inter eos nobiles habebantur, qui longe aliter educati ad hanc se humilitatem, & patientiam coëgerant; pluresque ex his postea Episcopos vidimus. Quæ enim esset civitas, aut Ecclesia, quæ non se de Martini monasterio cuperent habere Sacerdotes p*). En formam vitæ monasticæ, quam postea Benedictus, Bernardus, Franciscus, pluresque alii Ordinum Religiosorum fundatores imitati fuere.

Anno Episcopatus sui *decimo* egregium S. *Martinus* edidit specimen apostolicæ libertatis, & constantiæ sacerdotalis, quod Sulpicius Severus, postquam

o) Dial. 2. cap. 5.

p) De vita beati Martini cap. 10.

reliquas

reliquas illius virtutes, & quædam prodigia per eum patrata retulisset, hunc in modum describit: *Ut minora*, inquit, *tantis inseram (quamvis, ut est nostrorum ætas temporum, quibus jam depravata omnia, atque corrupta sunt, pene præcipuum sit, adulationi regiæ sacerdotalem non cessisse constantiam) cum ad Imperatorem Maximum, ferocis ingenii virum, & bellorum civilium victoria elatum, plures ex diversis partibus Episcopi convenissent, & fœda circa Principem omnium adulatio notaretur, seque degeneri inconstantia regiæ clientelæ sacerdotalis dignitas subdidisset, in solo Martino Apostolica auctoritas permanebat. Nam etsi pro aliquibus supplicandum Regi fuit, imperavit potius, quam rogavit, & a convivio ejus, frequenter rogatus, abstinuit, dicens se mensæ ejus participem esse non posse, qui duos Imperatores* (Gratianum nempe, & Valentianum juniorem) *unum regno, alterum vita expulisset. Postremo cum Maximus se non sponte sumpsisse imperium affirmaret, sed impositam sibi a militibus divino nutu regni necessitatem armis defendisse, & non alienam ab eo Dei voluntatem videri, penes quem tam incredibili eventu victoria fuisset, nullumque ex adversariis nisi in acie occubuisse: tandem victus vel ratione, vel precibus, ad convivium venit; mirum in modum gaudente Rege, quod id impetrasset. Convivæ autem aderant veluti ad diem festum evocati, summi, atque illustres viri: præfectus, idemque Consul Evodius, vir, quo nihil unquam justius fuit: comites duo summa potestate præditi, frater Regis, ac patruus. Medius inter hos Martini presbyter accubuerat; ipse autem sellula juxta* Regem *posita consederat. Ad medium fere convivium, ut moris est, pateram Regi minister obtulit, ille sancto admodum Episcopo potius dari jubet, expectans, atque ambiens, ut ab illius dextera poculum sumeret. Sed Martinus ubi ebibit, pateram presbytero suo tradidit, nullum scilicet existimans digniorem, qui post se biberet; nec integrum sibi fore, si aut Regem ipsum, aut eos, qui a Rege erant proximi, presbytero prætulisset. Quod factum Imperator, omnesque, qui tunc aderant, ita admirati sunt, ut hoc ipsum eis, in quo contempti fuerunt, placeret, celeberrimumque per omne palatium fuit, fecisse Martinum in Regis prandio, quod infimorum judicum conviviis Episcoporum nemo fecisset.* Hæc *Sulpicius* in Biographia *q*). In Dialogis autem meminit alterius quoque convivii, quod soli beato *Martino*, jam tunc *septuagenario*, ipsa Augusta Imperatoris *Maximi* conjux, præsente solo marito, remotisque omnibus ministris, præbuerat. *Componitur*, ait ille, *castus Reginæ manibus adparatus: sellulam ipsa, consternit; mensam admovet; aquam manibus subministrat; cibum, quem ipsa coxerat, apponit. Ipsa, illo sedente, eminus secundum famulantium disciplinam solo fixa constitit immobilis, per omnia ministrantis modestiam, & humilitatem exhibens servientis: miscuit ipsa bibituro, & ipsa porrexit. Finita cœnula, fragmenta panis adsumpti, micasque collegit, satis fideliter illas reliquias imperialibus epulis anteponens r*). Mirum id non-

q) Ibidem cap. 23. *r*) Dial. 2. cap. 6.

nullis visum est, quod Martinus, cui nulla unquam femina propius adstitisse ferebatur, hac vice Reginam sibi adsistere, quin etiam ministrare siverit. Verum gravissimæ suberant causæ, ob quas Præsul sanctissimus de rigore suo tantillum remitteret. *Locum, tempus, personam* respice: *propone tibi ante oculos, captum in palatio, Imperatoris precibus ambiri, Reginæ fide cogi, temporis necessitate constringi, ut clausos carcere liberaret, exiliis datos restitueret, bona adempta redhiberet. Hæc quanti putes constare Episcopo debuisse, ut pro his omnibus non aliquantulum de rigore propositi relaxaret.* Ceterum *Martino semel tantum in vita sua, jam septuagenario, non vidua libera, non lasciviens, sed sub viro vivens, ipsa viro pariter supplicante, Regina servivit, & ministravit. Hæc edenti adstitit, non cum epulante discubuit; nec ausa est participari convivio, sed deferebat obsequium s*).

Plerique hæc duo convivia vel in unum confundunt, vel utrumque ad eundem annum Christi 386. referunt. Sed, si rite omnia expendantur, verisimilius est, alterum horum ad annum præcedentem (id est, 385.) pertinere. Utroque enim anno *S. Martinus* Treviros ad Imperatorem *Maximum* venerat: profectionis necessitatem *Ithaciana* factio imposuerat; quæ cujusmodi fuerit, ab origine juvat exponere. Nempe *Arcadio* Cæsare, & *Bautone* Consulibus, sive anno Christi 385. congregata fuit Synodus *Burdigalensis* contra *Priscillianum* hæresiarcham, hujusque Sectatores. Sed, cum *Priscillianus* ad Imperatorem *Maximum* Treviris tunc degentem, adpellasset, conniventibus cunctis præter *Martinum* Episcopis, eo una cum sociis deductus est. Secuti sunt etiam accusatores *Idacius*, & *Ithacius*, quorum studium in expugnandis hæreticis adeo omnem excessit modum, ut promiscue quoscunque, etiam vitæ prorsus intemeratæ viros, *quibus aut studium inerat lectionis, aut propositum erat certare jejuniis, tamquam Priscilliani socios, aut discipulos in crimen accerserent.* Ac *Ithacius* quidem ausus est ipsi quoque *Martino Episcopo, viro plane Apostolis conferendo, palam objectare hæresis infamiam. Namque tum Martinus apud Treveros constitutus non desinebat increpare Ithacium, ut ab accusatione desisteret; Maximum vero Imperatorem orare, ut sanguine infelicium abstineret: satis superque sufficere, ut Episcopali sententia hæretici judicati Ecclesiis pellerentur: novum esse, & inauditum nefas, ut causas Ecclesiæ Judex sæculi judicaret. Denique quoad usque Martinus Treveris fuit, dilata cognitio est, & mox discessurus egregia auctoritate a Maximo elicuit sponsionem; nihil cruentum in reos constituendum. Sed postea Imperator per Magnum & Rufum Episcopos depravatus, & a mitioribus consiliis deflexus, causam Præfecto Evodio permisit, viro acri, & severo. Qui Priscillianum gemino judicio auditum, convictumque maleficii, nec diffitentem obscœnis se studuisse doctrinis, nocturnos etiam turpium feminarum egisse conventus, nudumque orare solitum; nocentem pronunciavit, redegitque in custodiam, donec ad Prin-*

s) Ibid. c. p. 7.

cipem referret. Gestis ad Palatium delatis censuit Imperator Priscillianum, sociosque ejus capitis damnari oportere. Ceterum Ithacius videns, quam invidiosum sibi apud Episcopos foret, si accusato etiam postremis rerum capitalium judiciis adstitisset (etenim iterari judicium necesse erat) subtrahit se cognitioni frustra, calido jam scelere peracto. Nam post abitum *Ithacii* substitutus est accusator *Patricius* quidam, Fisci Patronus, quo insistente *Priscillianus* cum sociis compluribus capitis damnatus fuit *t*).

Post necem *Priscilliani*, & sociorum, ingens inter Episcopos dissidium est ortum; aliis *Ithacianum* factum adprobantibus, aliis damnantibus, atque idcirco ipsam *Ithacii*, tamquam sanguinarii Episcopi, communionem vitantibus. Horum præcipuus erat *Theognostus*, qui *Ithacium*, quod apud *Maximum* necem procurasset hæreticorum, palam condemnavit. *Theognosto* mox alii complures Antistites, qui sanioris esse consilii videbantur, se se junxerunt. At Imperator *Maximus* partem adversam vi regia tuebatur. Itaque partis *Ithacianæ* Episcopi anno sequente (scilicet 386.) apud Treveros congregantur: *Ithacium* declarant innocentem; eidem communicant, ejusdemque causam sibi faciunt communem. Agebatur quoque in hac Synodo, ut Imperator ad Hispanias mitteret Tribunos, summa potestate armatos, qui hæreticos inquirerent, deprehensisque vitam, & fortunas adimerent. Interea nuncii adsunt, *Martinum* Treveros venire. Hic vero nova aperitur scena: omnes *Ithacianos* metus gravis incessit, ne *Martinus* adveniens ab eorum communione se se abstineret: videbant enim non defuturos, *qui tanti viri constantiam, permissa auctoritate, sequerentur.* Quamobrem *ineunt cum Imperatore consilium, ut missis obviam magisterii officialibus, urbem illam propius vetaretur accedere, nisi se cum pace Episcoporum ibi consistentium adfore fateretur.* At *Martinus* eos callide frustratus, profitetur se cum pace Christi venturum, urbemque nocturno tempore ingreditur *u*).

Postridie adiit Imperatorem multis cum petitionibus in causis miserorum. Harum prima fuit pro *Narsete* Comite, & *Leucadio* Præside, qui ambo, quod *Gratiani Aug.* partes pertinacius fuissent tuiti, iram victoris incurrerunt. Altera, eademque præcipua erat, *ne Tribuni cum jure gladiorum ad Hispanias mitterentur. Pia enim erat sollicitudo Martino, ut non solum Christianos, qui sub illa erant occasione vexandi, sed ipsos etiam hæreticos liberaret. Verum primo die, atque altero suspendit hominem callidus Imperator; sive ut rei pondus imponeret; sive, quia nimis sibi implicabilis erat, seu, quia (ut plerique tum arbitrabantur) avaritia repugnabat; siquidem in bona eorum inhiaverat. - - - - Interea Episcopi, quorum communionem Martinus non inibat, trepide ad Regem concurrunt, prædamnatos se conquerentes: actum esse de suo omnium statu, si Theognosti pertinaciam,*

---

t) *Sulpicius* Hist. sacræ Lib. 2. cap. 50. & seq

u) Idem Dial. III. cap. XI.

qui eos solus palam lata sententia condemnaverat, Martini armaret auctoritas: non oportuisse hominem recipi mœnibus, illum jam non defensorem hæreticorum esse, sed vindicem: nihil actum morte Priscilliani, si Martinus exerceat illius ultionem. Postremo prostrati, cum fletu & lamentatione potestatem regiam implorant, ut utatur adversus unum hominem vi sua. Nec multum aberat, quin cogeretur Imperator, Martinum cum hæreticorum sorte miscere. Sed ille, licet Episcopis nimio favore esset obnoxius, non erat nescius, Martinum fide, sanctitate, & virtute cunctis præstare mortalibus; ideoque alia longe via Sanctum vincere parat. Ac primo secreto accersitum blande appellat; hæreticos jure damnatos more judiciorum publicorum potius, quam insectationibus Sacerdotum; non esse causam, qua Ithacii, ceterorumque partis ejus communionem putaret esse damnandam. Theognostum odio potius, quam causa fecisse dissidium; eundemque tamen solum esse, qui se a communione interim separaret; a reliquis nihil novatum: quin etiam ante paucos dies habita Synodus Ithacium pronunciaverat culpa non teneri. Quibus cum Martinus parum moveretur, Rex ira accenditur, ac se de conspectu ejus abripuit; & mox percussores his, pro quibus Martinus rogaverat, diriguntur. Quod ubi Martino compertum jam n ctis tempore est, Palatium irrumpit; spondet, si parceretur, se communicaturum, dummodo ut & Tribuni jam in excidium Ecclesiarum ad Hispanias missi retraherentur. Nec mora intercessit: Maximus indulget omnia. Postridie Felicis Episcopi ordinatio parabatur, sanctissimi sane viri, & plane digni, qui meliore tempore Sacerdos fieret. Hujus diei communionem Martinus iniit, satius æstimans ad horam cedere, quam his non consulere, quorum cervicibus gladius imminebat. Verum tamen summa vi Episcopis nitentibus, ut communionem illam subscriptione firmaret, extorqueri non potuit. Immo postero mox die Treveris discessit mœstus, quod vel ad horam Ithacianis communicaverit. Addit *Sulpicius*, ab hoc tempore *Martinum* annis adhuc XVI. vixisse; nullam Synodum adiisse, seque ab omnibus Episcoporum conventibus abstraxisse x).

Obiit beatus *Martinus* Turonensis apud *Condaten*, suæ Diœceseos vicum, die XI. Novembris anno 402, si annos a *Sulpicio*, ut facit *Baronius*, colligimus. *Petavius* tamen annum obitus beati *Martini* probabiliorem existimat 401: *Pagius* 400: *Tillemontius* 397, sequendo nempe *Gregorium Turonensem*, qui hunc annum Consulatu *Cæsarii*, & *Attici* signat. Verum *Gregorius Turonensis* haud satis hac in re sibi constat; idem enim alias, cum *a transitu S. Martini usque ad transitum Clodovæi Regis*, qui anno 511 contigit, annos 112 supputat, eo ipso *S. Martini* obitum non uti antea ad annum 397 sed ad 399 refert. Manifestus vero apud eundem anachronismus deprehenditur, ubi scriptum est, S. Martinum ex hac vita migrasse anno a Passione Domini 412. Sed utcunqne hæc sint, illud certum est, Scriptores Francos, qui æra *S. Martini* utebantur, annosque ab ejus obitu

x) Ibidem cap XII & seq

fupputabant, epocham hujus æræ ad diem XI. Novembris anni 401 fixiffe; qui proinde annus Petavio videtur effe verofimillimus, poteftque cum *Sulpicii* chronologia facile conciliari. Nam licet *Sulpicius* perhibeat, beatum *Martinum* poft *Evodii* confulatum, id eft, poft annum 386, adhuc annis *fedecim vixiffe*, fors tamen *fedecim* hos annos intelligit incompletos, ut adeo ad annum nunc dictum 386 reapfe tantum *quindecim* annos addere oporteat. Quod fi fiat, fuapte patet, etiam fecundum *Sulpicii* rationes annum emortualem S. Martini fore 401.

De fepultura beati *Martini* Pictavienfes decertabant cum Turonenfibus. Hoc certamen *Gregorius Turonenfis* ita defcribit: *Pictavi dicebant: apud nos primum Abbas extitit. Refpondebant Turonenfes: nobis a Deo donatus eft, & primum ei monafterium non apud Pictavos, fed apud Mediolanenfes fuit.* Cumque nox ingruiffet, dormientibus Pictavis, corpus fancti Præfulis per feneftram demittunt, & per Tihennam ingreffi Ligerim, Turonenfi civitati inferunt. Ibi vero Martini funus triumphi fpeciem habuit. *Credi enim non poteft* (ait Sulpicius Severus in Epiftola ad Baffulam focrum fuam) *quanta hominum multitudo convenerit. Tota civitas obviam corpori ruit; cuncti ex agris atque vicis, multique ex vicinis etiam urbibus adfuerunt. O quantus luctus omnium, quanta precipue mærentium lamenta Monachorum, qui eo die fere ad duo millia conveniffe dicuntur.* Aderat quoque *Virginum chorus*, omnisque ætatis, fexus, & conditionis homines confluxerant, triftes quidem, quod tanto Paftore orbati effent, fimul tamen læti, quod illum cœlo receptum firmiffime crederent y). Hæc fides effecit, ut beati *Martini* cultus brevi per totum fere orbem Chriftianûm propagatus fuerit, magna *Sabarienfium*, apud quos tantus vir natus erat, gloria. Non parum quoque ad celerem ejusdem cultus propagationem contulit *Sulpicii Severi* libellus de vita S. Martini; id quod ex ejusdem *Dialogo* liquet, in quo loquens Pofthumianus: *referam tibi*, inquit, *quo liber ifte penetraverit, & quam nullus fere orbis terrarum locus fit, ubi non materia tam felicis hiftoriæ pervulgata teneatur. Primus eum Romanæ urbi vir ftudiofiffimus tui Paulinus invexit. Deinde cum tota certatim urbe raperetur, exultantes librarios vidi, quod nihil ab iis quæftuofius haberetur; fiquidem nihil illo promptius, nihil carius venderetur. - - - Cum ad Africam veniffem, jam per totam Carthaginem legebatur. - - Nam quid ego de Alexandria loquar, ubi pene omnibus magis, quam tibi notus eft? Hic Ægyptum, Nitriam, Thebaidem, ac tota Memphiticæ regna tranfivit. - - - Hunc ego in eremo a quodam fene legi vidi* z).

Paulinus, cujus in hoc Dialogo fit mentio, erat Nolæ in Campania Epifcopus, fanctitate, ac doctrina confpicuus: is Biographiam beati Martini a *Sulpicio Severo* ad fe miffam, *Nicetæ* Epifcopo Daciæ Aurelianæ, & Melaniæ matronæ romanæ, fuis tunc hofpitibus, recitavit, eisdemque defcribendam dedit.

y) *Sulpicius* Epift. III. ad Baffulam focrum fuam.
z) Idem Dial. I. cap. XXIII.

Quo factum est, ut redux *Nicetas* libellum hunc in Dacia, viciniſque provinciis, *Melania* autem Romæ vulgaret; unde poſtmodum librarii longe lateque illius exemplaria propagarunt. Scripſit *Sulpicius Severus* etiam ſupplementum vitæ beati *Martini* in forma trium epiſtolarum, ac totidem dialogorum: ejusdem virtutes celebrat præterea libro ſecundo Hiſtoriæ Sacræ. *Paulinus* autem ſupra laudatus, & *Venantius Fortunatianus* res geſtas Sancti Martini oratione ligata complexi ſunt; uterque ob depulſum illius interceſſione morbum oculorum. Poſt hos *Gregorius Turonenſis* ſingularem compoſuit libellum de miraculis ejusdem *S. Martini*. Si quis proinde plura de rebus ſanctiſſimi hujus Præſulis noſſe cupit, hos fontes conſulat. Ipſe vero *S. Martinus* Turonenſium Antiſtes ſcripſit *Profeſſionem fidei*, quam edidit *Chlichtoveus* Pariſiis 1512. dein *Pithœus* 1586. ac demum alii, qui Bibliothecas Patrum imprimi fecerunt *a*).

CAPUT VI.

De rebus in Pannonia geſtis ab obitu Conſtantini M. uſque ad obitum Valentiniani I. inter quas nonnullae Leges, ab Imperatoribus, Sabariae conſiſtentibus, ſancitae recenſentur.

HACTENUS de vita beati *Martini* ſub Conſtantino Magno *Sabariae* nati. Nunc de iis, quæ ab obitu ejusdem *Conſtantini Magni* in Imperio, ac præcipue in *Pannoniis* ſubſecuta ſunt, quatenus ea etiam ad rerum *Sabarienſium* pleniorem cognitionem attinent, cœptam proſequemur narrationem. Obiit *Conſtantinus Magnus* in villa Achyrona prope Nicomediam anno Chriſti 337. Tres ejusdem filii ſuperſtites univerſum Imperium hac ratione inter ſe partiti ſunt. *Conſtantino*, natu maximo, obtigit Gallia, & quicquid trans Alpes erat juris romani: *Conſtanti* Africa, Italia, Græcia, Macedonia, & Illyricum, cui includebantur Pannoniæ. *Conſtantio* demum Oriens cum Ægypto, Aſia, ac Thracia: ſed poſtremus hic participes quodammodo Imperii ſui habuit *Delmatium*, & *Hannibalianum* patrueles, quorum ille Cæſar; hic Rex Regum, ac Ponticarum gentium a *Conſtantino Magno* dictus, tituloque *Nobiliſſimi* donatus erat. Verum hi paucum poſt tempus militari ſeditione interfecti ſunt, ſi non incitante, certe connivente *Conſtantio Auguſto*. Perierunt cum iisdem *Optatus*, & *Ablavius*;

a) *Jöcherus* in ſuo Lexico *S. Martinum Turonenſem* recenſet inter ceteros hujus nominis Scriptores, ſed errore admiſſo, qui cum ne in poſtrema quidem editione ſublatus fuerit, merito iſthic perſtringendus eſt. *Sabariam* enim Germanis *Günz* dici arbitratus, de *S. Martino* ſcribit: *aus Günz, lateiniſch Sabaria*. Corrige. *aus Stein am Anger, lateiniſch Sabaria in Ungarn*.

hic Prætorio Præfectus, ille *Patricius*, ipsis Prætorio Præfectis sub Constantino Magno anteire solitus. Aegre servati fuere *Gallus* & *Iulianus* futuri Cæsares.

Porro ex tribus fratribus Augustis primus vivere desiit *Constantinus*, nam cum is provincias *Constantis* invasisset, ab hujus Ducibus prope Aquilejam anno 340. cæsus occubuit. *Constantem* milites *Magnentii* Tyranni anno 350 e medio sustulerunt. Abhinc ergo jus in universas Imperii Romani provincias ad *Constantium Augustum* devolutum est. Sed insurrexere Tyranni: *Nepotianus* in Italia; *Magnentius* cum fratre *Decentio* in Galliis, qui sublato Nepotiano Italiam quoque sibi postea usurpavit: ac demum *Vetranio* (alii *Bretannionem* corrupte appellant) in Pannonia. At non passus est æmulos *Constantius Augustus*: quippe, postquam *Gallum* patruelem suum (hic in monumentis modo *Constantius*, modo *Constans* vocatur) Cæsarea dignitate auctum Orienti contra Persas præfecisset, illico in *Pannonias* rediit, delusoque prius per speciem amicitiæ, ac in ordinem redacto *Vetranione*, adversus perduellem *Magnentium* movit. Post plures minores conflictus duobus præliis anno 351. de Summa Imperii certatum est: uno ad *Sisciam*, quo superior videbatur *Magnentius*; altero autem ad *Mursam*, victore *Constantio Augusto* b).

Post Mursensem pugnam *Constantius* missis Ducibus, qui belli Magnentiani reliquias persequerentur, ipse ultra annum in Pannoniis constitit, modo *Sirmii*, modo *Sabariæ* commoratus. Extat in Codice Theodosiano Lex de valore donationum, a Constantino Magno ex privatis rebus factarum, quam Imperator *Constantius*, cum *Sabariæ* moraretur, ad *Eusebium* rerum privatarum dedit, estque hujusmodi c).

Constantius A. ad Eusebium Com. R. P.

Donationes a divino Genitore nostro ex privatis rebus factas valere præcipimus. Dat. VIII. Id. April. SABARIÆ. *Constantio A. III. & Constante iterum Coss.*

Tertius quidem *Constantii Augusti* Consulatus signat annum 342. Verum *Gothofredus* censet, nonnisi describentium vitio Datum hujus Legis esse, *Constantio A. III. & Constante iterum Coss.* rescribique oportere monet; *Constantio A. V. & Constante Cæs. Coss.* ut sit annus 352. Id quod prorsus verisimile est: nam imprimis *Sabaria*, ubi hæc Lex *Constantii* data fuit, anno 332. nondum ad *Constantium* spectabat, utpote qui Pannoniarum possessionem non prius, quam a morte fratris sui Constantis, adeoque anno 350. adierat. Deinde, quia in omnibus aliis Legibus, sub annum 342. datis, & Consulatu duorum fratrum Augustorum Constantii & Constantis signatis, non solus *Constantius*, sed etiam *Constans* adpellatur Augustus, hoc scilicet modo: *Constantio III. & Constante II.*

---

b) *Zosimus* Lib. 2. *Eutrop.* lib 10. *Sext. Aur. Victor* Epitom. Orosius Lib. 7.

c) Lib. X Cod. Th. tit. X. *de petitionibus* leg. VI.

AA. Coss. id est: *Constantio tertium*, & *Constante iterum Augustis Consulibus*. Ex adverso autem iis annis, quibus *Constantius* Augustus in Consulatu collegam habuit *Gallum* Cæsarem, alio nomine pariter *Constantem* dictum, in Dato Legum esse solet: *Constantio A. V. & Constante Cæs. Coss.* vel *Constantio A. VI. & Constante Cæs. II. Coss.* vel denique, *Constantio Aug. VII. & Constante III. Cæs. Coss.* qui tres Consulatus respondent annis Christi 352, 353, & 354 *d*).

Ceterum ex Legibus eodem anno 352. alibi datis facile colligitur, Imperatorem *Constantium* paucis dumtaxat diebus *Sabariæ* substitisse. Eodem enim mense Aprili rediit *Sirmium*, ubi congregata Synodus *Photinum* deposuit, novasque fidei formulas condidit: *Sirmio* ad Italiam, & hinc in Galliam abiit anno 353. Ibi coacta Arelatensi Arianorum Synodo S. *Athanasium* damnavit, & *Paulinum* Trevirensem in exilium misit. Sequente anno 354. redux in Italiam *Gallum* Cæsarem, qui tunc cum eodem septimum Consule jam Consul tertium erat, ex Oriente revocavit, exutumque Cæsaris honore, carnificibus necandum tradidit. Nex peracta Flanone in Istria prope oppidum Polam. Judicio præfuit *Eusebius* cubiculi præpositus, qui verisimiliter diversus non fuerat ab *Eusebio* Comite rerum privatarum, ad quem abhinc biennio Lex illa de donationibus e civitate *Sabaria* fuit inscripta. Parum vero abfuit, quin sub idem tempus, etiam *Julianus*, Constantis, sive Constantii Galli frater, periret: servatus tamen est ab *Eusebia* Augusta, missusque Athenas studiorum causa. Immo sequente anno Cæsar creatus Gallias accepit regendas *e*).

Sed *Constantium* Augustum, qui III. Kal. Maji anno 356. Romam veluti in triumpho adierat, effusa illi obviam tota fere civitate, assidui terrebant nuncii, indicantes: Suevos incursare Rhætias, Quados populari Valeriam, Sarmatas vero Pannoniam Secundam, Mœsiamque superiorem. Quamobrem tricesimo postquam urbem ingressus erat die, *IV.* Kal. Junias movet, iterque in Pannoniam accelerans, *Sirmii* iterum consistit. Nihil eo anno in Quados & Sarmatas actum est, quia Barbari, cognito Augusti adventu, tantisper in terras suas recesserunt. Verum *Constantius*, quietem ab armis nactus, non desiit interea res Religionis perturbare, indicta iterum Synodo Sirmiensi, in qua ab Arianis condita fuit celebris illa *Ecthesis*, seu Fidei expositio, cui *Osius* subscribere coactus fuit, & quam postea S. *Hilarius* adeo exagitavit, ut jam ipsos Arianos ejus pœnituerit. Anno 358 novis interpellantibus nunciis de Sarmatarum, & Quadorum incursionibus, ac latrociniis, suscepta demum est in eos expeditio. Domiti primum Sarmatæ, horumque Reguli *Zizais*, *Zinafer*, *Usafer*, *Araharius*, & *Rumo*, imperata facere coacti. Itum dein est pari felicitate in Quados, quorum Rex *Viduarius* filium

d) Vide Chronologiam Codicis Theodosi. T. I. pag. LIII. & seqq.

e) Conf. Ammian. Marcellinus Lib. XIV. cap. XI. Socrates hist. Eccl. Lib. II. Cap XXVII. & Chronologia Cod. Th. l. cit.

Vitro-

Vitrodorum dedit victoribus obsidem. Postremo de *Limigantibus* Sarmatarum servis sumptum est supplicium. Reducti in sedes avitas Domini: *Limigantes* vero alibi collocati. Ob quæ recte facta *Constantius* adpellatus est *Sarmaticus f*).

Non tamen diuturna fuit quies a *Limigantibus*: nam cum adsignatis sibi sedibus haud essent contenti, sequente mox anno alienas invadunt terras, agrosque Danubio propiores, ac *Pannoniæ Valeriæ* finitimos occupant. Quæ cum tempestive intellexisset Imperator, confestim relicto Sirmio, ex Pannonia secunda in Provinciam Valeriam, quo Barbari per concretum gelu Danubium irrupturi videbantur, advolat, dispositoque per fluminis ripas exercitu, milites sub pellibus agere custodias, hostemque observare jubet. Interea vero binos cum interpretibus Tribunos trans flumen mittit, quæsitum: *quamobrem relictis laribus, qui ipsis pacem & fædera petentibus attributi fuere, ita palarentur varii, limitesque contra interdicta pulsarent.* Responsum est a Barbaris, hac legatione se perterritos simulantibus: *non se adversus Romanos arma corripuisse: daret modo Augustus veniam, ut ad ejus tribunal venire possint, docturos se, quanta sustinerent incommoda, quamque parati forent, intra spatia orbis romani, si id placuerit, terras suscipere longe discretas, ut diuturno otio involuti, & quietem colentes tamquam salutarem deam, tributariorum onera subirent, & nomen g*).

Delectatus hoc responso Imperator, admittendos in suum conspectum, & adloquium decernit. Itaque prope *Acincum*, Pannoniæ Valeriæ tunc metropolim, in situ Budæ veteris positam (non vero prope *Acunincum*, uti corrupte apud *Amm. Marcellinum* legitur, neque prope *Acimincum*, quemadmodum juniores ediderunt: hoc enim non *Valeriæ*, sed *Secundæ* Pannoniæ oppidum erat, in situ hodierni *Petrovaradini*) vallo constructo, celsoque aggere in speciem tribunalis erecto consistens, Barbaros acciri jubet. E consilio tamen *Innocentii* agrimensoris prius in proximo Danubii alveo delectam legionariorum manum imponit, erupturam in Barbaros, si forte tumultuari occiperent. Et vero accidit, quod metuebatur: vix enim Barbari in conspectum Imperatoris, ex alto suggestu eos adloqui parantis, advenerunt, cum *quidam ex illis furore percitus truci, calceo suo in tribunal contorto, Marha, Marha! quod erat apud eos signum bellicum, exclamavit.* Nec mora: vexillum Sarmaticum expanditur, gladii, & veruta stringuntur, omnisque multitudo clamore, & ululatu terribili recta in Principem fertur. Qui procul dubio aut captus, aut interfectus a furentibus fuisset, nisi sui eum celerrime eripuissent, velocique equo impositum servassent. Nec impediri a Stipatoribus potuit, quo minus sella regalis cum aureo pulvinari diriperetur. Sed sumpta est illico de perfidis vindicta: accurrit a tergo, qui in stationibus delitescebat miles Romanus; confertos Limigantium Sarmatarum globos perrumpit;

f) Amm. Marcellin. Lib. XVII.
g) Idem Lib. XIX. cap. XI.

cædit, fodit, interficit obvium quemque sine discrimine; atque sic omnis tandem perduellium caterva ferro absumitur *h*). Ereptus hunc in modum e præsentissimo vitæ discrimine *Constantius Augustus* haud multo post ad expeditionem Persicam abiit, quæ ei minus prospere cessit. Sed majus animo vulnus inflixit nuncius, qui ferebat *Julianum* Cæsarem ab exercitu Gallicano Augustum esse proclamatum. Id adeo ægre tulit *Constantius*, ut in febrim inciderit, quæ illi lethalis fuit. Obiit anno 361. Mopsucrenis in Cilicia.

At *Flavius Claudius Julianus* militari consensu ad Augustos honores, *Constantio* adhuc superstite, evectus, confestim e Galliis Orientem versus movit. Ad Rhætos & Noricos cum venisset, viginti suorum præmisit *Sirmium* terrestri itinere, adeoque per *Sabariam*: hac enim ex Norico via militaris ducebat, teste *Itinerario Antonini.* Ipse autem cum tribus armatorum millibus Danubio devectus est, tanta remigantium celeritate, ventisque tam secundis, ut decimo jam die apud *Bononiam*, Pannoniæ secundæ civitatem, exscenderit, ac postridie *Sirmium* ingressus fuerit, perterrito, qui ibi pro *Constantio Augusto* rem curabat militarem, *Lucilliano* equitum magistro, inque suas partes pertracto *i*). *Sirmii* cum esset, *Sextum Aurelium Victorem*, qui historiam *de Cæsaribus* scripsit, prima tunc vice sibi visum, præfecit Pannoniæ Secundæ Consularem, eundemque postmodum ænea quoque statua honoravit. Promotis vero castris, cum apud *Naisum* Mœsiæ, sive potius Daciæ Aurelianæ, civitatem substitisset, nuncium de morte *Constantii* accepit, moxque ab omnibus Imperator salutatur. Sed non ultra biennium imperavit: anno quippe 363. in prælio contra Persas suscepto occubuit, magno rei christianæ, quam perditum ibat, commodo. Mors Imperatorum *Constantii* æque ac *Juliani* Apostatæ a sancto *Hieronymo* hunc in modum perstringitur: *Constantius Arianæ fautor hæreseos dum contra inimicum paratur, & concitus fertur ad pugnam, in Mopsi viculo moriens, magno dolore hosti reliquit Imperium. Julianus proditor animæ suæ, & Christiani jugulator exercitus, Christum sensit in Media, quem primum in Gallia denegarat; dumque Romanos propagare vult fines, perdidit propagatos k*).

Brevissimum vero fuit *Joviani*, qui Juliano successerat, Imperium: octavo enim mense, cum ab expeditione Persica Constantinopolim redire vellet, apud *Dadastanam* Bithyniæ oppidum extinctus est. Recte proinde hæc de illo apud S. Hieronymum leguntur: *Jovianus gustatis tantum regalibus bonis fætore prunarum suffocatus interiit: ostendens omnibus, quid sit humana potentia l*).

Imperium dein assecutus est *Valentinianus*, origine Pannonius Cibalensis, sub Juliano, & Joviano secundæ Scutariorum scholæ tribunus; qui anno 364.

h) Ibidem.

i) Idem Lib. XXI. Cap. IX.

k) T. I. Operum S. Hieronymi ex edit. Vallarsii Epist. 60.

l) Ibidem.

mense Martio Constantinopolim ingressus, illico *Valentem*, germanum suum, Imperii consortem fecit, ejusque curæ Orientem ad Aegyptum usque, Bithyniamque, ac Thracias permisit; reservato sibi Illyrico, Italia, Africa, Hispania, & Gallia, ceterisque Occidentis provinciis. Exin ambo Augusti in Pannoniam patriam suam venientes apud *Sirmium* constiterunt, ibidemque Palatium, ac Numeros militares inter se partiti sunt. Divisione peracta, Valens rediit Constantinopolim, at Valentinianus Mediolanum discessit, res Imperii sui qua legibus, qua armis firmaturus.

Inter multas *Valentiniani* leges, quæ Codici Theodosiano insertæ sunt, binas reperio *Sabariæ* datas, vel propositas. Una est de oblatione auri coronarii, altera de Susceptoribus annonæ, deque epimetris fructuum aridorum, vinique, & laridi. Prior ita habet:

Impp. Valentinianus, & Valens AA. ad Probum Pf. P. m).

Nullus, exceptis Curialibus, quos pro substantia sui aurum coronarium offerri convenit, ad oblationem hanc adtineatur. Dat. IX. Kal. Jul. Sabariæ Valentiniano & Valente Coss.

Primus *Valentiniani*, & *Valentis Augustorum* Consulatus incidit in annum 365. unde sequeretur, Imperatorem *Valentinianum* anno nunc memorato *Sabariæ*, ubi præsens lex data est, substitisse. Verum sat gravia sunt argumenta, quibus *Gothofredus*, & *Ritterus* ostendunt, duplex mendum in clausulam hujus Legis irrepsisse: nimirum Dat. pro Acc. id est, *Datum* pro *Acceptum*: & omissio numeri, qui indicaret *secundum Valentiniani & Valentis Consulatum.* Inscribitur enim, inquiunt, hæc Lex ad *Probum Præfectum Prætorio*, scilicet Illyrici: atqui *Probus* non antea, quam anno 368., qui signatur *secundo* dictorum Augustorum *Consulatu*, ad Præfecturam Prætorio Illyrici evectus fuit. Nam ab anno 364. usque ad 367. constat *Mamertinum* fuisse Præfectum Prætorio Illyrici simul, & Italiæ, atque Africæ. *Mamertino* ob crimen peculatus deposito successit anno 367. *Vulcatius Rufinus*, qui anno sequente in Prætura mortuus est, uti perhibet *Ammianus Marcellinus n*). Itaque anno primum 368. ad Præfecturam Prætorio Illyrici promoveri potuit *Probus*, sive, ut idem in Fastis, & marmoribus inscribitur, *Sextus Anicius Petronius Probus.* Rem eandem conficere licet etiam ex itineribus *Valentiniani.* Hic enim Imperator anno 364. mense Junio discessit Sirmio Mediolanum, & ex itinere cum subsisteret *Æmonæ*, inde ad *Mamertinum*, Præfectum Prætorio Illyrici, scripsit pariter de collatione auri coronarii, teste Codice Theodosiano *o*). Mediolani cum esset, iniit primum Consulatum cum *Valente* fratre

m) Lib. XII. Cod. Th. tit. XIII. Lex III.
n) Lib. XXVII. cap. XI.
o) L. supr. cit. l. II.

anno 365. mansitque in Italia usque ad medium circiter Octobris. Postea in Gallias profectus, sub finem Octobris Parisios venit, ipsoque sui adventus die nuncium de *Procopii* in Oriente tyrannide accepit, ac metu hostilis in Pannonias irruptionis confestim *Equitium* Comitem Illyrici, auctum Magisterio exercitus Illyriciani, remisit, ut omnem ad Pannonias aditum Tyranno intercluderet. Mansisse vero *Valentinianum* in Gallia etiam consequentibus aliquot annis, certum est ex aliis ejusdem rebus gestis. Quippe dum caput *Procopii* Tyranni anno 366. a *Valente* ad se missum acceperat, Parisiis etiamnum consistebat. Inde Remos digressus, Alemannos anno 367. per Jovinum militum Magistrum domuit. Eodem anno a morbo recreatus, *Gratianum* filium, vix puerilem ætatem egressum, nuncupavit Augustum, ac ineunte anno 368. cum jam *Treviris* degeret, secundum cum *Valente* fratre Consulatum suscepit. Apud *Treviros* igitur erat, dum legem de auro coronario IX. Kal. Jul. *Sabariæ* acceptam, ac promulgatam tulerat.

Occasio ferendæ hujus legis fuit ob *Gratianum* recenter creatum Augustum, cui idcirco a provinciis offerendum fuit aurum coronarium. Erat hæc species quædam doni gratuiti, quod Imperatores variis occasionibus, præcipue autem in aditu Imperii, a subjectis sibi populis tributi instar exigebant. *Julianus* magnam hac in re moderationem præseferebat, quam edita peculiari constitutione, ad *Sallustium* Præfectum Prætorio Orientis inscripta, hisce verbis declaravit: *aurum coronarium esse munus voluntatis, ideoque ad hujus oblationem neminem cogi debere p*). At vero *Valentinianus* hujus constitutionis verba ita restrinxit, ut ad *Curiales* ea pertinere noluerit. Ita enim Lex Valentiniani *Sabariæ* promulgata sonat: *Nullus, exceptis Curialibus, quos pro substantia sua aurum coronarium offerre convenit, ad oblationem hanc adtineatur.* Unde inferre licet, hoc tempore *Sabarienses* quoque *Curiales*, id est, Decuriones, Seviros, Augustales, ceterosque Magistratus ad offerendum aurum coronarium adstrictos fuisse.

Sequitur Lex altera, *Sabariæ* proposita, & nomine trium Augustorum simul regnantium, rursus *Probo* Præfecto Prætorio inscripta:

Imppp. Valentinianus, Valens, & Gratianus AAA.
Probo Pf. P.

A possessoribus per tres vices petatur annona. In epimetris autem eam consuetudinem Sinceritas tua faciat observari, ut in aridis quidem fructibus centesimam levandi dispendii causa a possessore Susceptor accipiat, laridi vero, & vini vicensimam consequatur. PP. VII. Id. Jan. Sabariæ Valentiniano NB. P. & Victore Coss. q).

---

p) L. cit. lex. I.

q) Lib. XII. Cod. Theod. tit. VI. *de susceptoribus* Lex. XV.

Clausula hujus legis hæc est: *Proposita Septimo Idus Januarii Sabariæ Valentiniano Nobilissimo Puero & Victore Consulibus*: id est, anno Christi 369. Patet ex hac lege, quis tunc modus contribuendi annonam militarem præscriptus fuerit *Sabariensibus*, ac cæteris Pannoniis. Hoc tempore finitum est primum bellum Gothicum, a *Valente* Orientis Imperatore gestum; *Grutungi* quoque victi, eorumque Rex *Athanaricus* ad pacem petendam coactus est r). *Valentinianus* autem Senior, Imperator Occidentis, hoc, & sequentibus annis ripas Rheni ac Danubii adversus Barbarorum incursiones communiebat: sed cum nonnullas munitiones etiam trans ipsum Rhenum, Danubiumque in finibus Barbarorum excitari demandasset, id non ferentes Barbari, præcipue Quadi, & Jazyges Sarmatæ, omnibus impedire modis adnitebantur. Ac primum quidem agebant per Legatos, id ne fieret; & jam ab *Equitio* militiæ per Illyricum magistro impetrarunt, ut ab opere cessaretur. Verum *Maximinus*, qui obscuro genere apud *Sopianas* in Pannonia Valeria ortus, ad summa officia gradatim eluctatus fuerat, Imperatorem *Valentinianum*, ne a proposito suo desisteret, hortabatur, accusataque *Equitii* desidia, promittebat, si parvo suo *Marcelliano* deferretur potestas Ducis per provinciam Valeriam, Quadiæ conterminam, brevi fore, ut castella romana in Quadorum ripa sine discrimine adsurgerent. Cui cum *Valentinianus* annuisset, & *Marcellianus*, jam Dux Valeriæ constitutus, opus interruptum adgrederetur, iterum Quadi, ne quid novaretur, orabant. Quin ipse *Gabinius* Quadorum Rex *Marcellianum* hac de re modeste compellabat. Verum iste simulata humanitate Regem cum aliis ad convivium evocat; post epulas vero digredientem, hospitalis officii sanctitate nefarie violata, interficiendum curat. Hujus ergo facinoris atrocitate efferati Quadi subito copias cogunt, adscitisque in societatem Sarmatis Iazygibus, in Pannonias irrumpunt, plebem agrestem circa messem occupatam invadentes partim cædunt, partim cum ingenti pecorum numero abducunt: nec multum aberat, quin repentina hac irruptione caperent *Flaviam Maximam Constantiam*, Imperatoris *Constantii* filiam posthumam, quæ tunc Treviros ducebatur, *Gratiano* Augusto nuptura, cibumque in publica villa Pistrensi, vicesimo sexto lapide a Sirmio dissita, sumebat. Eripuit illam e præsentissimo discrimine *Messala*, Pannoniæ Secundæ Præses Consularis, & carpento impositam celerrime Sirmium revexit s).

Morabatur eo tempore Sirmii etiam *Probus*, Præfectus Prætorio Illyrici, qui audita Quadorum & Sarmatarum irruptione, primum quidem de fuga cogitabat, postea vero promptissime omnia, quæcunque ad urbem defendendam necessaria videbantur, curaverat. At Barbari non tam ipsum, quam *Equitium* militiæ Magistrum inquirebant, hujusque petebant jugulum; quippe *Equitii* po-

r) Vid. *Amm. Marcellinus Lib.* XXVII. *Themistius orat.* cap. 10. *Zosimus.* Lib. IV. Cap. XI.
s) Amm. *Marcellin:* Lib. XXIX. cap. V.

tissimum artibus facta fuisse rebantur, quæ *Marcellianus* in Regem insontem perpetravit. Quamobrem cum e captivis intellexissent, *Equitium* procul esse a *Sirmio*, scilicet in Valeria Pannoniæ provincia, illuc absque mora cursum verterunt. Ruentibus obviæ fiunt binæ Legiones Romanæ, Pannonica, & Mœsiaca, valida præliis manus. Verum dum inter illas discordiæ de principatu conflictus ineundi exoriuntur, Barbari non expectato belli classico, legionem Mœsiacam seorsim invadunt: qua cæsa, disjectaque, mox & Pannonicam perrumpunt aciem. Tum vero torrentis instar per omnem Valeriam, perque Pannoniam primam diffunduntur, villas, pagos, oppida exurunt, ac depopulantur, non immuni *Sabaria* a clade. Actum jam videri poterat de Pannoniis, nisi sub idem tempus *Theodosius* Sarmatas, Mœsiam incursantes, cæcidisset. Quadi enim strage sociorum, & appropinquantis exercitus Gallicani fama perterriti, a vastatione Pannoniarum, destiterunt, trajectoque Danubio in suas terras recesserunt *t*). Gesta hæc fuere ad annum 374. Sequens annus Imperatoris *Valentiniani* senioris profectione in Pannonias, expeditione in Quados, & subitanea ejusdem morte fuit memorabilis. Quæ, & alia, e quibus rerum Pannonicarum, ac speciatim *Sabariensium* id temporis conditio, statusque perspici possit, ab *Ammiano* hunc in modum describuntur.

Pubescente jam vere, anno 357. *Valentiniano* a Treviris profecto Legati Sarmatarum & Quadorum obviam procedunt, admissorum petentes veniam. Quibus ille respondit; hæc se ibi dijudicaturum, & vindicaturum, ubi ea fuerunt admissa. Exin *Carnuntum*, Pannoniæ primæ oppidum, tunc quidem desertum, sed exercitus Ductori perquam opportunum ingressus, terrore cunctos replevit, arbitrantes eum, acrem cæteroquin, & vehementem Principem, illico in judicium vocaturum, & condemnaturum Præfectos, quorum perfidia, vel secessione nudatum erat Pannoniarum latus. At *Valentinianus* huc adveniens adeo intepuit, ut neque in *Gabinii* Regis necem inquireret, neque inusta reipublicæ vulnera, quonam sinente, vel segnius agente evenissent, accuratius investigaret: quia nimirum ejus mos erat, ut in gregariis corrigendis esset severus, erga Præfectos remissior, justoque indulgentior. *Solum tamen Probum incitato petebat odio*, inquit Ammianus, *nunquam, ex quo eum viderat, minari desinens vel mitescens. Cujus rei causæ nec obscuræ fuerunt, nec leves. Hic Præfecturam Prætorio tum primitus nactus, eamque multis, atque utinam probabilibus modis in longum proferre gestiens, non ut prosapiæ suæ claritudo monebat, plus adulationi, quam verecundiæ dedit. Contemplans enim propositum Principis, quærendæ undique pecuniæ vias absque justorum injustorumque discretione scrutantis, errantem non reducebat ad æquitatis tramitem, ut sæpe moderatores fecere tranquilli: sed ipse quoque flexibilem sequebatur, atque transversum. Unde graves obedientium casus*,

t) Ibidem. Et *Zosimus* Lib. IV Cap. 17.

exitialia provisorum nomina titulorum, juxta opulentas & tenues enervatas succidere fortunas, argumentis aliis post validioribus aliis, usu non lædendi reperiente longævo. Denique tributorum onera, vectigaliumque argumenta multiplicata, optimatum quosdam ultimorum metu exagitatos mutare compulerunt sedes, & flagitantum ministrorum amaritudine quidam expressi, cum non suppeteret, quod daretur, erant perpetui carcerum inquilini: e quibus aliquos cum vitæ jam tæderet & lucis, suspendiorum exoptata remedia consumpserunt. Hæc ita illecebrosius atque inhumanius agi loquebatur quidem pertinax rumor. Valentinianus vero tamquam auribus cera illitis ignorabat, indifferenter quidem lucrandi vel ex rebus minimis avidus, idque tantum cogitans, quod offerebatur; parsurus tamen fortasse Pannoniis, si hæc ante ingemiscenda compendia comperisset, quæ nimium sero tali didicit casu. Ad provincialium residuorum exemplum etiam Epirotæ acturos sibi gratias a Præfecto mittere compulsi legatos, Iphiclem quemdam philosophum, spectatum robore pectoris hominem, adegere non sponte propria pergere ad id munus implendum. Qui cum Imperatorem vidisset, agnitus, adventusque sui causam interrogatus, græce respondit; atque ut philosophus veritatis professor, quærente curatius Principe, si hi, qui miserunt, ex animo bene sentiunt de Præfecto: gementes, inquit, & inviti. Quo ille verbo tamquam telo perculsus, actus ejus ut sagax bestia rimabatur; genuino percunctando sermone, quos noscitabat: ubinam ille esset, verbi gratia, honore ante suos excellens & nomine, vel ille dives, aut alius ordinis primus. Cumque disceret periisse aliquem laqueo, abiisse alium trans mare, conscivisse sibi alium mortem, aut plumbo vita erepta extinctum; in immensum excanduit, urente irarum nutrimenta tunc Officiorum magistro Leone, pro nefas! ipso quoque Præfecturam, ut e celsiore scopulo caderet, adfectante; quam si adeptus rexisset, præ his, quæ erat ausurus, administratio Probi ferebatur in cœlum u). Ex hac *Ammiani* narratione facile quivis intelligit, quam luctuosus hoc tempore fuerit ut reliquæ Pannoniæ, sic *Sabariensium* quoque status.

Ceterum agens tunc partim *Carnunti*, partim *Sabariæ Valentinianus* Imperator *per continuos tres menses æstivos arma parabat, & alimenta, si qua fors secundasset, pervasurus opportune Quados, tumultus atrocis auctores. - - - Præmisso igitur Merobaude cum militari peditum manu, quam regebat, ad vastandos, cremandosque barbaricos pagos, comite adjuncto Sebastiano, Acincum propere castra commovit: navigiisque ad repentinum casum conjunctis, & contabulato celeri studio ponte per partem aliam transiit in Quados, speculantes quidem ex diruptis montibus ejus adventum, quo plerique ancipites incertique accidentium cum suis caritatibus secesserunt; sed stupore defixos, cum in regionibus suis, contra, quam opinabatur, augusta cernerent signa. Progressus ergo coacto gradu in quantum res tulit, jugulataque ætate promiscua, quam etiam tum palantem subitus occupavit*

u) Idem Lib. XXX. Cap. V

excursus, & *tectis combustis*, *rediit cum incolumibus cunctis*, *quos duxerat secum. Itidemque apud Acincum moratus autumno præcipiti*, *per tractus conglaciari frigoribus adsuetos commoda quærebat hyberna*: *nullaque sedes idonea reperiri præter* SABARIAM *poterat*, *quamvis eo invalidam tempore*, *adsiduisque malis afflictam x*).

Verum, ne amplius *Imperator Valentinianus* revisere posset *Sabariam*, mors inopina præpedivit. Relicto enim Acinco, legens Danubii ripam cum *Bregetionem* pervenisset, aderant *Quadorum* Legati, pacem cum præteritorum obliteratione suppliciter obsecrantes. Horum ille nationem cum vehementius objurgare cœpisset, tanquam beneficiorum immemorem, & ingratam, rupta subito in pectore vena, sanguine, lethalique sudore perfusus, inter ministrorum manus corruit. Mortem illius, si fides *Ammiano*, signa quædam, & portenta præcessere; ac nonnulla quidem paucis ante diebus, alia vero pridie, quam *Bregetionem* ingrederetur; alia deniquè jam tum, cum in procinctu esset ad expeditionem Quadicam, & *Sabariæ* tantisper moraretur. En Ammiani verba: *Apud* SABARIAM, inquit, *eodem adhuc constituto*, *bubo culminibus regii lavacri insidens*, *occentansque funebria*, *nulla jacientium sagittas*, & *lapides contemplabili dextera cadere potuit*, *certatim licet ardenti studio petebatur. Item cum ab urbe prædicta tenderet ad procinctum*, *per portam voluit*, *unde introivit*, *exire*, *ut omen colligeret*, *quod cito remeabit ad Gallias. Cumque locus adgestis ruderibus neglectus purgatur*, *lapsam forem ferratam*, *quæ exitum obseravit*, *multitudo removere non potuit viribus magnis enisa*; & *cum frustra tereret diem*, *coactus per aliam egressus est portam y*).

Antea, quam Imperatoris mors evulgaretur, visum est *Equitio*, & *Merobaudi*, Magistris militum, cohortes Gallicanas, nequid obturbarent, quantocyus ad Rheni ripas cum *Sebastiano* Comite remittere. Quod ubi factum esset, *Valentinianus* puer, defuncti filius tum quadrimus, qui interea temporis in villa *Murocincta* cum *Justina* matre degebat, *Acincum* in castra, per *Cerealem* avunculum lecticæ impositus, deducitur, sextoque post patris obitum die ab exercitu Augustus ritu solenni proclamatur, & *Gratiano*, qui gestorum etiamnum ignarus apud Treveros agebat, socius in Occidentis Imperio constituitur z). Notat *Ammianus* villam, cui *Murocinctæ* erat nomen, centesimo a *Bregetione* lapide fuisse dissitam. Hanc nonnulli hodiernum vicum *Sumerein*, Vindobonæ proximum, interpretantur. Sed verisimilius est, illam prope *Sabariam*, aut in ipso hujus civitatis Suburbano stetisse. Nam *Valentinianus* Senior, qui *Justinam* conjugem, & filium sibi cognominem ex Galliis in Pannonias secum advexerat, ante suam in Quados

x) *Ammian* L. cit.

y) Idem L. cit.

z) Idem L. cit. & *Zosimus* Lib. V. cap. 17. *Socrates* hist. Eccl. Lib. IV. c. 26. *Philostorgius* Lib. IX. c. 16. Fasti *Idatiani*, & Chronicon *Alexandrinum* ad ann. 375.

expedi-

expeditionem principio quidem *Carnunti*, sed postea *Sabariæ* constitit, & post expeditionem iterum *Sabariam* pro hybernis venire constituit; uti supra dictum est ex Ammiano. Idem persuadet *Murocinctæ*, & *Sabariæ* nonnisi duobus passuum millibus differens a *Bregetione* distantia. Quippe in Itinerario Antonini a *Bregetione Sabariam* sunt *M. P. CII.* Apud Ammianum vero ab eadem Bregetione ad villam *Murocinctam* M. P. C. Quæ differentia cum ne medium quidem milliare nostrum efficiat, liquet villam *Murocinctam* adeo civitati *Sabariæ* fuisse vicinam, ut ad ejusdem Suburbana referri potuerit.

Sed, quidquid sit de hodierno *Murocinctæ* situ, mors *Valentiniani* Senioris alias ex aliis rerum conversiones attulit, fuitque initium illarum calamitatum, quas divus *Hieronymus* vicesimo post anno in epistola ad *Heliodorum* data hisce verbis depingit: *Horret animus temporum nostrorum ruinas persequi. Viginti & eo amplius anni sunt, quod inter Constantinopolim, & Alpes Julias quotidie romanus sanguis effunditur. Scythiam, Thraciam, Macedoniam, Dardaniam, Daciam, Thessaliam, Achajam, Epiros, Dalmatiam, cunctasque* PANNONIAS *Gothus, Sarmata, Quadus, Alanus,* HUNNI, *Vandali, Marcomanni vastant, trahunt, rapiunt.* Quoniam igitur pars harum calamitatum ad *Sabarienses* quoque pertinuit, idcirco ab obitu *Valentiniani I.* novam rerum *Sabariensium* periodum sequente libro describemus.

HISTORIÆ SABARIENSIS
LIBER SEXTUS.

DE

REBUS SABARIÆ TOTIUSQUE PANNONIÆ SUB HUNNIS, GOTHIS, ALIISQUE POPULIS

AB ANNO CHRISTI 377 AD 900.

CAPUT I.

De primo Hunnorum in Pannonias ingressu, eorumque conflictu fabuloso cum Macrino Duce Sabariensi.

ATTIGIMUS jam tempora, quibus nova, sed obscurior, minusque læta succedit rerum *Sabariensium* periodus; *Hunnis* nempe Pannonias tenentibus, postea Gothis, mox aliis, & aliis populis. *Hunnorum* gentes monumentis veteribus antehac leviter notæ, jam anno Christi 373. vel secundum alios 374. ductu Regis *Balamberis* ex Asia in Europam ingente numero commigrarunt, trajectoque flumine Volga primum Alanos, dein Tanai transmisso Gothos devicerunt, ac biennii spatio populis earum partium tantum incusserunt terrorem, ut plurimi ex illo terrarum tractu, qui a palude Mœotide, & a Ponto Euxino ad Quados usque & Marcomannos prætendebatur, relictis sedibus avitis, effuso cursu circum Danubii ripas confluxerint, admittique in provincias romanas, tamquam in salutis portum, efflictim postulaverint. Inter hos Gothi, e Dacia profecti, ducibus *Alavivo*, & *Fritigerno*, cum in Thracias jussu Imperatoris *Valentis* anno 376. recepti essent, haud multo post avaritia *Lupicini*, & *Maximi*,

Ducum romanorum, efferati atrox bellum fuscitarunt. Diu alternis cladibus certatum eft, dum tandem fub annum 378. circumventis, ac pæne ad internecionem cæfis legionibus romanis, ipse adeo *Valens* Auguftus occubuit *a*). Laudat *Ammianus* folertiam *Fritigerni*, qui ad hoc bellum *Hunnos*, antea hoftes fuos, Alanosque miris prœmiorum illecebris fibi fociaverat *b*).

Dum hæc in Thracia geruntur, aliæ *Hunnorum* copiæ interea Pannonias, quas pro fratre *Valentiniano* adhuc prætextato *Gratianus Auguftus* adminiftrabat, invadunt, occupantque. Hunc primum Hunnorum in Pannonias ingreffum *Marcellinus*, Illyrici fub *Juftiniano I.* Comes, refert ad annum Chrifti 377. Nam fcribit Pannonias, quas Hunni fpatio *quinquaginta* annorum poffederint, ab Romanis receptas fuiffe *Indictione X. Hierio, & Ardabure Coff.* id eft anno 427. *c*). Quanam vero ratione in Hunnorum poteftatem Pannoniæ jam anno 377. venerint? armifne, an potius conceffione *Gratiani* & *Valentiniani* junioris? item, an univerfas Pannonias, vel majorem duntaxat illarum partem eo tempore Hunni occupaverint? hæc in obfcuro funt, fpectatis veterum monumentis. At vero pofteriores Chronographi, & Hiftorici primum Hunnorum in Pannonias ingreffum in hunc modum defcribunt.

„ Quo primum tempore, inquit Nicolaus *Olahus d*), Hunni fub ducibus „ Bela, Cheva, & Cadica, in ripa Tibifci caftra pofuere, Pannonias incole„ bant diverfæ gentes, quarum limitibus ad arcendos Barbarorum excurfus, ad„ verfa Danubii ripa *Maternus*, aut, ut alii tradunt, *Matrinus* præfectus fuit. „ Simon *de Keza*, *Macrinum*, Joannes de *Thurocz*, modo *Matrinum*, modo *Martinum* adpellant, eundemque natione Longobardum, urbe *Sabaria* oriundum fuiffe adfirmant *e*). „ Hic non eas modo provincias, quæ nunc Hungaria adpellatur, „ fed etiam Dalmatiam, utrasque Myfias, Achajam, Thraciam, Macedoniam „ adminiftrabat. Igitur certior a fuis factus, Hunnorum gentis antea incognitæ „ multitudinem intra Provinciam fuam magna vi in ripa Tibifci caftra pofuiffe, „ ftatuit *Detrici*, qui id temporis non minimæ Germaniæ parti præerat, quod „ fe objicere tantæ multitudini vereretur, auxilium implorare. Is confcripto ce„ leriter magno vicinarum omnium gentium, velut ad commune extinguendum „ incendium exercitu, in Pannoniam adveniens in eo, qui nunc *Zazhalom* vo„ catur, campo, non longe a meridionali ripa Danubii confedit. Urbs non „ multum ab eo loco aberat *Potentiana*, inter campum memoratum, & oppidum „ *Theten* ad ejusdem fluminis ripam fita; loco, aliisque commoditatibus memo-

a) *Ammian* Lib. XXXI. Cap XIII. & feq.

b) Ibidem Cap XVI.

c) Vid *Marcellini* Comitis chronicon ad *Hierii*, & *Ardaburis* Confulatum.

d) *Olahus* in Attila, & de Hungaria.

e) *Keza* Chron. cap. 2. *Thurocz* P. I. Chron. Cap. XI.

,, rabilis. Hic cum *Maternus* ageret, copiasque ad arcendum repentinum hostium ,, adventum conscriptas haberet, eo profectus est *Detricus*, ut, quid facto opus ,, esset, cum eodem consultaret, decerneretque, praestaretne trajecto Danubio ,, Hunnos in castris imparatos adoriri, an aliam rationem eos opprimendi inire; ,, quisve modus cum hostibus tam inopinatis, atque incognitis esse deberet pugnandi. Qua in re per exploratores Hunnis nunciata, dum consultatio justo ,, diutius inter Imperatores protrahitur, relicto in castris ad uxores, & res suas ,, tutandas praesidio, Hunni cum cetera militum multitudine Tibisco trajecto, ad ,, loca Danubio propinqua pervenere. Licet autem *Detricus*, & *Maternus* ab exploratoribus accepissent, hostes appropinquare, arbitrati sunt tamen inter eos ,, murum fortem interjectum esse, Danubii flumen, quem Barbari non facile ,, essent superaturi. ,,

,, Hac ducti fiducia cum segniores in re sua curanda essent, Hunni haud ,, multi laboris esse rati, post tot arduos, plurimosque invios montes, praecipitia, & flumina superata, Danubio transvehi; utribus, quorum magnum numerum ad usum castrorum habebant, Danubium praeter spem hostium, infra Budam civitatem (*Sicambriam* vocat *Keza*, & *Thuroczius*) trajecere, cui loco, ubi nunc oppidum est, ob hunc trajectum postea *Kelenfewlde*, id est, ,, terrae trajectus, nomen est inditum. Hic coactis, & in ordinem redactis militibus, *Maternum*, & *Detricum* in tentoriis ad urbem *Potentianam* tunc quietos, somnoque deditos, nocte intempesta subito invasere: qui insuetis Hunnorum, quos more Scythico edebant, clamoribus exciti, quid facerent, qua ,, erumperent, qua hostibus resisterent, non satis sciebant. Milites quoque, & ,, socii eorum non minus, quam Duces, tam repentina hostium irruptione perculsi, arma, & castra deserere; Hunni fugientes persequi; tota nocte caedere, ,, trucidare, & ferro omnia delere. Lucescente die insequenti Hunni, ut se & ,, milites caede hostium nocturna jam fessos reficerent, in valle *Tharnok*, non ,, longe a *Potentiana* urbe, castra metantur. Hac clade, & internecione suorum ,, *Detricus*, & *Maternus* vehementer perturbati, versabant dies & noctes animo, ,, quo modo acceptam ignominiam insigni aliquo facinore delerent. Contractis ,, igitur, qui adhuc a clade supererant, militibus, & his, ac omnibus aliis quoque, qui in praesidio urbis, atque aliis in locis erant, in ordinem redactis, ,, antequam Hunni vires, recenti caede fatigatas, recuperare possent, eos in ipsa ,, valle *Tharnok* invadunt. Hunni tum clade noctis praeteritae sine magno labore ,, hostibus a se illata animati, tum suorum multitudine confisi, strenuo animo ,, contra hostes tendere, acriter se defendere. Duces partitis inter se exercitus ,, ordinibus, quisque nunc monendo, hortando, nunc hostium impotentiam, ,, & paucitatem elevando, ut milites acrius fortiusve hostibus insisterent, summam operam navare; nunc ubi hostes vehementius urgerent, etiam ipsi concurrere, strenue se gerere, pugnare, & virtutis suae facinora edere. Contra

„ Romani quoque haud segniter Hunnorum impetum propulsabant, se, vitamque „ tutabantur, magnam nostrorum cædem, stragemque edebant; memores de fa- „ cultatibus, imperio, & salute sua in eo agi certamine. Fit igitur atrox pugna, „ magna utrinque strages; campus utriusque partis cadaveribus consternitur. A „ prima luce cædes ad solis occasum protrahitur. Qua ex re virtutem utriusque „ populi, quantum quisque manu & robore valeret, possetque, satis cerneres. „

„ Verum declinante jam sole, res Hunnica fit inferior, ob præteritæ „ noctis vigilias, inquietem, & labores. Dant igitur nostri terga. Quos quia jam „ pugnando defessi erant, *Detricus* & *Maternus* persequi non potuerunt. Hunni „ ea, qua prius, celeritate Danubium trajicientes, ad castra, quæ ultra eum re- „ liquerant amnem, rediere. Centum & viginti quinque millia Hunnorum in ea „ pugna desiderata esse traduntur: inter quos etiam *Kewe*, unus e Ducibus, in- „ terficitur. Hostium vero ducenta, & decem millia dicuntur cæsa, præter eos, „ qui in castris periere. Funesta sane pugna, & memoratu digna. Sequenti die „ *Detricus*, & *Maternus*, etsi victores, noluerunt tamen Hunnorum reditum eo „ loci expectare, ac prælium sequens, quod futurum esse rebantur, tanto suo- „ rum periculo committere. Cum militum igitur suorum reliquiis Tulnam oppi- „ dum versus, quod a Vienna, nunc Austriæ civitate, olim non multum aberat, „ celeri itinere se se recipiunt. Hunni accepta hac hostium fuga, in campum, „ ubi erat pugnatum, revertuntur: in quo conquisitis suorum cadaveribus, ma- „ xime vero *Kewe* Ducis, ea juxta viam publicam more Scythico magna pompa „ sepeliunt. Quo in loco statuam ponunt lapideam, rerum ibi gestarum apud po- „ steritatem monumentum. Huic loco additum nomen *Kewehâza*, id est, Do- „ mus *Kewe*, qui nunc mutatis, & detractis literis *Keazo* adpellatur. Post, ubi „ suorum funeribus Hunni more suo parentarunt, non multo tempore omnem „ Pannoniæ inferioris regionem, quæ circa Danubium est, partim vi, partim „ deditione subigunt. In qua uxoribus, liberis, & omni familia collocatis, for- „ tunam ulterius experiundam rati, magno exercitu, quem ex omni plebe jam „ rursus validum conscripserant, victoria superiore elati, *Tulnam* oppidum ver- „ sus contendunt. „

„ *Detricus*, & *Maternus* post prælium antea confectum coacto novo mi- „ lite in campo Kesmawr eis occurrunt. Nostri statuunt prius mori, quam pu- „ gnam detrectare, ac loco cedere, & virtutis suæ pristinæ tot jam laboribus, „ & periculis partæ, gloriam obscurare. Primi igitur aciem instruentes, in ter- „ rorem hostium clamorem terrificum edere, tympana more patrio pulsare, ja- „ culis, ac telis hostem eminus ferire, ordines turbare cœperunt: ubi turbata „ omnia vident, impressione facta cominus pugnare. Nec *Detricus* cum suis rem „ segniter gerebat. Qua impetus, & vis major ingruerat, ea nostris resistere, & „ se, suosque strenue defendere. At Hunni, in quam partem incubuerant, omnia „ prosternere. A primo diluculo ad horam diei nonam acerrime pugnatum est.

„ Ad extremum hostes multis acceptis vulneribus terga vertunt. Hunni quoscun-
„ que fugientes consequi poterant, passim omnes trucidant. *Maternus* ea pugna
„ obtruncatus est. *Detricus* in fronte graviter vulneratus vix evasit; ex quo vul-
„ nere ægre tandem convaluit. Ob quod vulnus acceptum, cognomen *Detrico*
„ ab Hunnis inditum immortalis, quem in hunc diem Hungari in suis cantioni-
„ bus, more græco historiam continentibus, *Detricum immortalem* nominant. Teli
„ hujus, quo fronte ictus erat, partem, ut plagæ acceptæ cicatrice, & teli
„ fragmento fidem Imperatori faceret, dicitur Romam tulisse. Tantum sanguinis
„ in loco pugnæ fluxit, ut campus fere totus cruore maduerit. Nec Hunni læ-
„ tam, & incruentam victoriam sunt consecuti, nam quadraginta millia ex eis
„ occisa esse dicuntur; inter quos *Bela*, *Keme*, & *Cadicha* Duces occubuere,
„ quorum corpora ad statuam lapideam, de qua supra diximus, in sepulcro *Kewe*,
„ tradita sepulturæ sunt. Hostium maxima pars concidit, præter paucos, qui
„ elabi fuga potuere. Nihil post eam pugnam tentatum fuit contra nostros, nec
„ a Germanis, nec ab aliis hostibus; ita duorum præliorum strage, ac calami-
„ tate vires eorum fuerunt debilitatæ, & concisæ. Potiti hac Hunni victoria,
„ jam universæ Pannoniæ, & regionibus his, quæ *Materno* suberant, libere im-
„ peritare cœperunt „ *f*).

Eadem, sed stylo horridiore, tradit Chronicon *Simonis de Keza*, & *Thuroczianum*. Immo ipse *Nic. Olahus* non aliis, quam his fontibus, ac nonnullis popularium suorum cantilenis usus est: qui tamen, ad majorem narrationi suæ fidem conciliandam, quædam ab aliis relata, quod minus verisimilia viderentur, sponte reticuit, quædam vero immutavit. Ceterum haud immerito hodierni critici hanc totius belli narrationem inter figmenta, & fabellas medii ævi referunt. Nam, præterquam quod apud neminem ex coævis, aut proximis illi ætati auctoribus, Hunnici hujus belli mentio reperiatur, permulta ejus descriptioni insunt, quæ nec temporibus, nec rebus, nec personis congruunt. Ita, exempli causa, *Thuroczius* hoc bellum ad annum 373. refert, scribitque Pannoniam hoc tempore incoluisse *Longobardos*, ac *Matrinum* (Olaho *Maternum*) Pannoniæ tetrarcham, natione *Longobardum* fuisse, *Subaria* oriundum *g*). Idem de *Macrino* tradit *Simon Keza*. Quod verum esse nequit, quoniam ex antiquis Scriptoribus constat, *Longobardos* non prius, quam sæculo æræ Christianæ sexto in Pannoniis consedisse. Eidem *Matrino*, seu *Macrino*, aut *Materno*, præter Pannonias attribuunt Achajam, Macedoniam, ac Thraciam; *Keza* vero insuper Pamphyliam, & Phrygiam: quod a veritate prorsus abhorret; cum certum sit, has provincias ad Orientis Imperium pertinuisse; Pannonias autem occidentali Imperio tunc temporis adscriptas fuisse. Ad hæc, circa illud tempus longe alii erant

f) *Nic. Olahus* l. supr. cit.
g) L. supr. cit.

Magiſtratus in Pannoniis; nempe Præfectus Prætorio Illyrici erat *Probus*; Magiſter militiæ *Equitius*; Præſes Pannoniæ primæ *Frigeridus*, & poſt hunc *Maurus*; Præſes Conſularis Pannoniæ Secundæ *Meſſala*; Dux Valeriæ ripenſis *Marcellianus*, cui, ut infra dicetur, ſucceſſit *Majorianus h*). Incredibile quoque eſt, Hunnos finito illo bello, non tantum univerſis Pannoniis, ſed etiam aliis omnibus provinciis, quibus *Maternum* præfuiſſe ſcribit *Olahus*, imperitare cœpiſſe, nimirum utrique Mœſiæ, Thraciæ, Macedoniæ, Achajæ. Præterea urbis *Potentianæ*, apud quam primus fuerit conflictus, nullum apud veteres extat veſtigium: *Buda* quoque eo tempore non *Sicambria*, ſed *Acinci* nomen habuit. Accedit, quod huic bello velint interfuiſſe *Attilam*, ætatis jam maturæ, unumque e Ducibus. Unde *Keza*, & *Olahus* tradunt, *Attilam* eodem mox anno, quo bellum terminatum erat, Regia dignitate fuiſſe ornatum: *Thuroczius* vero id ad viceſimum a finito bello annum, id eſt, ad annum Chriſti 393. rejicit. Quorum nihil omnino cum chronotaxi vitæ Attilanæ conciliari poteſt. Obiit quippe *Attila* anno 454, non multo major *quinquagenario*, uti jam hodie e *Priſco* Rhetore, aliiſque monumentis evictum eſt. Unde patet, *Attilam* huic prælio, quod ſecundum Chronicon *Thuroczii* anno 373. geſtum eſt, intereſſe non potuiſſe. Minus vero eidem intereſſe potuit, ſi illud referas ad annum in Chronico *Simonis de Keza* notatum, vel 318. uti eſt in MS. Vindobonenſi, vel ad *ſeptingenteſimum*, uti habet aliud, quod Cl. P. *Horanyi* ediderat *i*).

Itaque ſeu Chronotaxim, ſeu res alias ſpectemus, bellum illud in Pannoniis aut nunquam, aut certe non occaſione primi Hunnorum in Pannonias ingreſſus, ſed alio quopiam longe poſteriore tempore geſtum fuerit. Celeberr. *Pray* ſuſpicatur, in illa prælii deſcriptione ſub nomine *Detrici*, Germaniæ Præfecti, intelligi oportere *Theodoricum*, Gothorum Regem, qui anno poſt Attilæ mortem *viceſimo*, ſive poſt Chriſtum natum 474. alterna cum Hunnis fortuna pugnavit *k*). Momentum hujus conjecturæ is Auctor petit ex quodam Annalium, lingua teutiſca ſcriptorum fragmento, per *Lazium* vulgato *l*). *Deſericius* ex adverſo mavult hoc ipſum bellum (modo ejus narratio a fabellis depuretur) ad annum 428.

---

h) Hæc ex Amm. Marcellino, & Zoſimo, aliiſque veteribus certa ſunt.

i) Cap. 2. p. 36. Ad hunc *Simonis de Keza* locum ita commentatur *P. Alexius Horanyi* in adjecta l. cit. nota: *Perperam*, inquit, *MSS. Vienn. CCCXVIII. annum aſſignat. Sed neutri fides habenda erit; quomodo enim Attila ſeptennis inter Duces & Capitaneos locum habere potuit? Vero ſimilior mihi videtur eſſe annus Chriſti in Thuroczio CCCLXXIII. quo Attila quinquagenario major, ætate, & potentia eminuit.* At neque id recte: nam ſi *Attila*, uti in hac nota ſupponitur, anno 318. *ſeptennis* erat, dicendum eſt; illum anno 373. non *quinquagenario*, ſed jam *ſexagenario* majorem fuiſſe, id eſt, 62. annorum. Hoc autem credere abſurdum eſt: jam enim ex Priſco Rhetore, aliiſque monumentis conſtat, *Attilam* obiiſſe anno 454. cum eſſet non multo major *quinquagenario*.

k) Annal. vet. Hunnor. p. 74. Seq.

l) Comment. de Rep. Rom. Lib. 12. Sect. 3. cap. 1.

affigere, quo & *Attilam* regno potitum esse credit *m*). Sed repugnat huic sententiæ imprimis *Priscus* Rhetor, e cujus Excerptis fide dignissimis constat; *Attilam* non prius, quam anno 434. cum fratre *Bleda* regnare cæpisse; dein *Marcellinus Comes* eidem adversatur, qui Hunnos jam ante *Hierii*, & *Ardaburis* Consulatum, seu ante annum 437. quinquaginta annis Pannonias tenuisse, eoque ipso primum Hunnorum in Pannonias ingressum jam anno 377. contigisse testatur *n*).

CAPUT II.

Auctoritas Marcellini Comitis de occupata anno 377. ab Hunnis Pannonia defenditur, statusque Pannoniarum illius temporis describitur.

AUCTORITATEM *Marcellini Comitis* de occupata anno 377. ab Hunnis Pannonia in dubium vocat *Joannes Severinus o*). Præcipua ejus ratio est, quod *Marcellinus Comes* ab hoc Hunnorum in Pannoniam ingressu fere sesquisæculo abfuerit, quodque vetustior alter *Marcellinus*, prænomine *Ammianus*, nullam ejus rei mentionem faciat, uti nec alii coævi, aut ætate proximi auctores. Immo ait apud hos multa reperiri, ex quibus colligere possis, Pannonias in potestate Romanorum usque ad *Attilam* mansisse. Quamobrem *quis te*, inquit, *Hunnorum*, *Martia Acincus*, *Bononia*, *Bregetio*, *Siscia*, *Mursa*, *Sabaria; quis te claritate, & magnitudine ante omnes Pannoniæ urbes memorabile Sirmium*; *quis te huic ea tempestate parem Vindobonam*, *sic vel armis cepit*, *vel oratione reconciliavit*, *ut tamen rei fama ad Ammianum*, *aliorumque aures non perveniret? Credin' tu isthæc? ego saltim id a me impetrare nequeo p*).

Hæc nempe sunt, ob quæ doctissimus vir ambigit, sitne habenda fides *Marcellino Comiti*, asseveranti Pannonias anno supra memorato per Hunnos occupatas. At vero silentium *Ammiani*, quem cæteroquin plura illius temporis subticuisse certum est, testimonio *Marcellini Comitis* derogare non potest. Nam etsi hic Auctor fere sesquisæculo posterior fuerit primo Hunnorum in Pannonias ingressu, ab illo tamen tempore, quo Pannonias ab Hunnis retentas Romani receperunt, non adeo longe abfuit; scripsit enim proximo ab hoc eventu sæculo, quo res Hunnicæ adhuc in recente omnium memoria fuerant; scripsitque in publica Comitis Illyrici dignitate constitutus, cui res Pannoniarum, quæ ad Illyricum

m) De initiis ac Majorib. Hungar. Lib. IV. P. 2. Cap. I.

n) In Chronico, *Coss. Hierio & Ardabure.*

o) Præf. nova ad Conspectum Hist. Hung. Item Lib. 5. Pann. vet. monum. illustratæ pag 221. seq.

p) Ibidem pag. 216.

spectabant,

ſpectabant, perſpectas eſſe oportuit. Quod vero ad alios Auctores, a *Severino* laudatos, attinet; ſequenti capite oſtendemus, teſtimoniis illorum non plus effici, quam quod univerſæ Pannoniæ nondum hoc tempore fuerint amiſſæ, ſed urbes quædam, & præſidia in Romanorum poteſtate remanſerint uſque ad *Attilam*. Falſum eſt præterea, nullum ex antiquioribus Scriptoribus reperiri, quem *Marcellinus Comes* hac in re ſibi conſentientem haberet. Conſentit enim illi *Latinus Pacatus*, teſtis geſtæ rei coævus, Vir Conſularis, fide digniſſimus, qui diſertis verbis tradit, Pannonias jam ante Theodoſii Magni Imperium, id eſt, ante annum 379. (adeoque circa annum Chriſti 377.) inter bella, cum Hunnis, Gothis, & Alanis geſta, deperditas fuiſſe. En inſignem ex *Pacati* ad Theodoſium Magnum oratione pericopen, in qua is more Oratorum inducit Rempublicam de cunctatione Theodoſii Magni in acceptando, quod illi offerebatur, Regno hiſce verbis conquerentem: *Parumne me, Theodoſi! hactenus diſtulere fata, ut inſuper tentes moras augere fatorum? an neſcis rem tuam per momenta conſumi? neſcis me tibi, tuisque decreſcere? quidquid atterit Gothus, quidquid rapit* HUNNUS, *quidquid aufert Alanus, id olim deſiderabit Arcadius.* PERDIDI INFORTUNATA PANNONIAS: *lugeo funus Illyrici: ſpecto excidium Galliarum. Principum ſenior in tanta bella non ſufficit: alter etſi futurus ſit aliquando fortiſſimus, adhuc tamen parvus eſt q).*

Calamitatum, ac detrimentorum Reipublicæ Romanæ, quæ a *Pacato* iſthic commemorantur, initium jam annus 367. ab obitu nempe *Valentiniani* Senioris proximus, attulerat. Hoc enim anno portio quædam Gothorum, ab Hunnis expulſorum, in Thracia permiſſu *Valentis* conſedit, magnas haud multo poſt datura turbas. Hoc item anno Hunni Daciam, & regionem Jazygum Sarmatarum inundantes, a Pannoniis ſolo jam flumine Danubio dirimebantur, Eodem anno dira hominum pecorumque lues univerſum corripuit Illyricum. Hanc luem *Pacatus* in ſupra memorato Panegyrico vocat *funus Illyrici.* Ad hanc luem veriſimiliter *S. Ambroſius* reſpexit, hæc ſcribens: *Nos quoque in Illyrico exules paria Gothorum exilia fecerunt, & nondum eſt finis. Quæ omnium facies; lues pariter boum, atque hominum, ceterique pecoris? ut etiam nos, qui bellum non pertulimus, debellatis tamen pares fecerit peſtilentia r).* De hac lue cecinit *Severus Endeleichus* Rhetor, & Poëta Chriſtianus carmen hoc bucolicum s):

Hæc jam dira lues ſerpere dicitur:
Pridem Pannonios, Illyricos quoque
Et Belgas graviter ſtravit, & impio
Curſu nos quoque nunc petit.

---

q) In Panegyricis Veterum.

r) Comment. in Lucam Lib. IX. c. 21.

s) T. VIII. Bibliothecæ veterum Patrum pag. 207. ex editione *Galandii.*

Præsentissimum vero adversus illam remedium fuisse signum Crucis frontibus impressum, sequentibus testatur versibus:

- - - - dic age Tytire
Quis te surripuit cladibus his Deus,
Ut pestis pecudum, quæ populata sit,
Vicinos, tibi nulla sit?
Signum quod perhibent esse Crucis Dei,
Magnis qui colitur solus in urbibus
Christus, perpetui gloria Numinis,
Cujus filius unicus.
Hoc signum mediis frontibus additum
Cunctarum pecudum certa salus fuit.

Nec tacuit de hac peste Scriptor coævus *Ammianus*; quippe de extremo Valentiniani, apud Bregetionem Pannoniæ urbem decumbentis, morbo hæc inter cetera scribit: *quoniam viscerum flagrante compage, laxanda erat necessario vena, nullus inveniri potuit medicus, hanc ob causam, quod eos per varia sparserat, curaturos militem pestilentiæ morbo tentatum t*). Quibus ex verbis illud præterea colligere licet, hoc malum jam autumno anni præcedentis inter milites, ab expeditione Quadica reduces, serpere cœpisse, quod anno subsecuto universas Pannonias (adeoque *Sabariensem* quoque civitatem) ac tandem omne Illyricum, magnamque reliquæ Europæ partem pervasit, ac funeribus complevit.

Hic rerum status cum esset, sequente anno superveniunt Hunnorum agmina, & occupant Pannonias, si non sine omni, certe sine magno certamine; quippe defensoribus magnam tunc partem vacuas, tum ob luem præcedentem, tum, quia sub idem tempus *Frigeridus* Dux cum Pannonicis, ac Transalpinis auxiliis in Thracias proficisci jussus est, *Valenti* adversus rebelles Gothos opem laturus: tum denique, quia, ut *Pacati* verbis utar, *Principum Senior* (Gratianus) *in tanta bella non sufficiebat; alter* (Valentinianus junior) *etsi futurus esset aliquando fortissimus, adhuc tamen puer erat.* In causa quoque fuere *Lentienses* Alemanni, qui tunc Rheno trajecto in Galliarum finibus tumultuati, *Gratianum* Treviris jam discedentem coëgere, ut exercitum in Pannonias præmissum, medio ex itinere adversus ipsos revocaret. Ob has igitur causas Hunni hoc tempore facile, ut dixi, ac sine magno certamine Pannonias occuparunt, easdemque, sive potius magnam illarum partem, accedente postea ipsorum Augustorum consensu, per annos quinquaginta retinuerunt, non soli quidem, sed Gothis, aliisque Barbaris, quos ibi vel jam repererant, vel secum adduxerant, permixti; quemadmodum ex historiæ contextu, quem prosequemur, liquebit.

t) Lib. XXX Cap. VI.

CAPUT III.

Ostenditur, non totam Pannoniam anno 377 ab Hunnis fuisse occupatam, sed loca munita, inter quae Sabaria quoque fuit, mansisse in potestate Romanorum.

Quonam primum tempore, quave ratione Hunni Pannonias occupaverint, hactenus expositum est. Nunc ut pateat, nondum universas Pannonias in Hunnorum potestatem hac vice venisse, verum partem quandam Pannoniarum, ac præsertim civitates munitas, inter quas nostra quoque *Sabaria* fuit, etiamnum a Romanis usque ad Attilam retentas fuisse, juvabit præcipua rerum in Pannoniis sub *Gratiano*, & reliquis Imperatoribus gestarum capita percurrere, ac describere. Imperator *Gratianus* post domitos Lentienses Alemannos, quorum triginta millia cecidisse perhibet Aurelius Victor, *cum animadvertisset Thraciam, Daciamque tamquam genitales terras possidentibus Gothis, Taifalis, atque omni pernicie atrocioribus* HUNNIS, *& Alanis, ex remum periculum instare nomini romano* iter in Pannoniam suscepit; non ex Italia, ut scribit *Paulus Diaconus*; verum ex Galliis, teste *Ammiano*, qui Gratiani iter hunc in modum describit: *Dispositis*, inquit, *quæ pro temporum captu per Gallias res, rationesque poscebant, & punito Scutario proditore, qui festinare Principem ad Illyricum Barbaris indicarat, Gratianus exinde digressus per castra, quibus Felicis Arboris nomen est, & per Lauriacum ad opitulandum oppressæ parti porrectis itineribus ire tendebat. - - - Inde præmissis impedimentis, & sarcinis, ipse cum expeditiore militum manu permeato Danubio delatus Bononiam, Sirmium introiit: & quatriduum ibi moratus, per idem flumen ad Martis castra descendit, febribus intervallatis adflictus. In quo tractu Alanorum impetu repentino tentatus amisit sequentium paucos u*). Ex hac descriptione liquet; Imperatorem *Gratianum* toto hoc itinere a solis Alanis infestatum esse; non tamen in Pannoniis (nam usque Bononiam & Sirmium pacata illi erant omnia, liber quoque in urbem Sirmiensem ingressus, libera, ac tuta ibidem per quatriduum commoratio) sed in ulteriore Danubii, Mœsiam adluentis, alveo Alanos, Hunnorum socios, expertum fuisse hostes. Sunt itaque, quibus incredibile videatur, eo jam tempore Pannonias ab Hunnis possessas fuisse. Verum id non modo *Marcellinus Comes*, sed etiam *Latinus Pacatus*, tempore *Gratiani* ac *Theodosii Magni* florens, atque *Ammiano* coævus, diserte, ut supra vidimus, adfirmat. Quid igitur censendum?

u) Ammian. Lib. XXXI. Cap. X.

Joannes *Severinus*, ne *Marcellino Comiti* nihil deferre videatur, conjectat, ipsum magis de tributo, quam de possessione Pannoniæ, per Hunnos occupatæ, scribere voluisse. Sed hanc interpretationem non patitur *Pacatus*, qui nomine Reipublicæ Romanæ adloquens Theodosium Magnum; *perdidi*, inquit, *infortunata Pannonias.*

Nec facit quidquam ad conjecturam *Severini* firmandam *Priscus* Rhetor hæc scribens: *Cum Balamerus Scytha fœdera violaret, & Romanorum regiones depopularetur, & multas urbes everteret, Romani ad eum legatos miserunt, qui de pace violata quererentur. Et, ut deinceps a vexanda incursionibus regione Romanorum abstineret, decem & novem auri libras illi quotannis solvi constituerunt x).* Nam, tametsi quidam nomine *Balameri* isthic intelligant *Balamberem* Hunnorum Regem *y*). certum tamen est, eos errare; quia *Priscus* hæc de *Balamero* Gothorum Rege, qui Jornandi *Valamirus* vocatur, scripserat. Certe res a *Prisco* narratæ non ascendunt ad *Gratiani* tempora, sed intra *Theodosii junioris*, *Marciani*, & *Leonis*, *Zenonisque* ætatem continentur; id quod jam *Stritterus* quoque *in Memoriis populorum* observavit *z*). Omne vero dubium tollit *Malchus*, qui res gestas hujus *Balameri* sub *Zenonis* Imperio describit *a*). Rectissime proinde *Mathias Bel* ad hunc *Prisci* locum: *Cave*, inquit, *Balamerum hunc*, *regem illum Hunnorum fuisse putes, qui toti Hunniaco Imperio dedit exordia, atque regnandi ordine Mundzuchum Attilæ patrem anteivit. Non est ita! Quis vero tandem? Discas id ex historia Malchi de rebus Byzantinis, in cujus fragmentis multa de ejus actibus scitu dignissima legas. Valamir dicitur Jornando in Geticis; filiorum Attilæ debellator b*).

Alii ex adverso arbitrantur, ideo tutum fuisse Imperatori *Gratiano* iter per Pannonias, tutamque Sirmii commorationem, quia Hunni hoc tempore Pannonias non tam vi, quam concessu ipsius *Gratiani* & *Valentiniani junioris* tenuerint, eaque de causa non jam ut hostes, sed tamquam socii, & amici Romanorum habiti fuerint. Equidem conjectura hæc multum habet verisimilitudinis, si res posterioribus aliquot annis in Pannoniis gestæ considerentur: verum nunc aliter existimandum esse suadet *Zosimus*, qui scribit, hac ipsa tempestate, qua Imperator *Gratianus* Sirmium a Castris Martis reversus, Theodosium Magnum ad Imperii consortium vocabat, *loca quædam Pannoniarum ab hærentibus ibidem Barbaris vexata fuisse c*). Hæc enim haud obscure indicant, Hunnos in Pannoniis hærentes, nondum tunc socios & amicos Romanorum,

x) *Severinus* in Pann. vet. monum. illustr. Lib. 5.
y) *Pray* Annal. Hunnor pag 72.
z) T. I. Mem. pop. p. 477. Not. c.
a) Excerpt. de legationib. T. I. Script. hist. Byzant.
b) In Notis ad Excerpta Prisci Rhet. Extat in Adparatu Hung.
c) *Zosimus* hist. lib. IV.

sed hostes fuisse. Valet vero idem hic *Zosimi* locus ad confirmandam sententiam nostram, secundum quam Hunni tempore *Valentis & Gratiani Augustorum* Pannonias ita occuparunt, ut nihilominus complures urbes munitas, & castella in potestate Romanorum reliquerint. *Non* enim *necesse est*, inquit RR. *Pray d). ut Hunni eadem opera, Pannoniæ urbes supra memoratas obsederint, & obsidione cinctas in potestatem redegerint. Cui enim bono Hunnis urbes obsidendæ essent, qui, Ammiano teste, ædificiis nullis unquam tecti, sed hæc velut ab usu communi discreta sepulcra declinabant e).* Id genus molitiones Hunni nonnisi serius, & Romanorum jam artibus edocti tentarunt, nunc pascuis & dio contenti. Conformia sunt hæc illis, quæ *Ammianus* de Gothis quoque tradit, qui sub idem tempus Hunnis & Alanis permixti Thracias invaserunt. Horum Dux *Fritigernus*, *pacem sibi esse cum parietibus* dictitans, persuasit popularibus, ut omissis locis munitioribus, vacuas dumtaxat præsidiis regiones adorirentur *f*).

Hunnis ergo circum hæc tempora Pannonias tenentibus, in potestate Romanorum permansere civitates *Sirmium*, *Siscia*, *Acincum*, *Sabaria* cum agris adjacentibus, & nonnulla alia loca munita. Ac de *Sirmio* quidem, & *Siscia* nullum esse dubium potest: constat quippe ex historia illius ætatis, Romanos Imperatores apud *Sirmium* deinceps quoque, tamquam in urbe sua commoratos fuisse. Illic *Gratianus Augustus* iteratis vicibus substitit; primum, uti jam dictum est, cum in Orientem proficisci vellet; dein, cum ex Mœsia reversus est intellecto *Imperatoris Valentis* interitu. Hac vero vice sub finem anni 378 comitia quoque Consularia *Sirmii* celebravit, quibus *Ausonium*, Burdigalensem Poëtam, præceptorem suum, grati animi causa Consulem cum *Olybrio* declaravit. In eadem urbe varias edidit constitutiones, inter quas illa præcipue memorabilis fuit, quæ hæreticis libertatem religionis concessit, exceptis tantum Manichæis, Photinianis, & Eunomianis. Meminerunt hujus constitutionis *Socrates*, & *Sozomenus g*). Revocata vero, & antiquata erat per legem V^tam^ *de hæreticis*, ab eodem *Gratiano* Mediolani datam. In eadem urbe Sirmiensi *Gratianum Theodosium*, ex Hispania ante evocatum, & rei militari per Orientem Præfectum, constituit Orientis Imperatorem XIV. Kal. Febr. anno 379 *Antonio & Olybrio Coss.* uti est in Chronico *Marcellini Comitis*.

Sequente autem anno 380. vidit urbs Sirmiensis non modo *Valentinianum Juniorem*, ejusdemque matrem *Justinam*, verum etiam *S. Ambrosium*, Mediolanensium Antistitem. Quænam adventus *Valentiniani* causa fuerit, haud satis constat: *fortasse*, inquit Sigonius, *ad Pannoniam ab incursionibus Barbaricis de-*

---

d) Diss. X. in Annales Vet. Hunn p. 223.

e) Ammian Lib. XXXI. Cap. 2.

f) Idem l. cit. Cap. VI.

g) Socrates lib. V. cap. 2. Sozomenus lib. VII. cap. 1.

fendendam. Quod interpretari licet de residuis Pannoniæ civitatibus, quas Hunni intra Pannoniam hærentes, uti e *Zosimo* dictum est, incursionibus suis divexabant, defendendis. Quod autem ad *S. Ambrosium* attinet: is venerat *Sirmium* ad consecrandum *Anemium* Episcopum catholicum. Narrat *Paulinus Nolanus*, tum primum *Justinam Augustam* odium suum adversus illum Præsulem, acrem Arianorum hostem, effudisse; quippe convocata populi multitudine, ipsum a consecrando Episcopo impedire, atque Ecclesia ejicere nitebatur: quo tempore virgo quædam Arriana, *Justinæ* auctoritate fulta, audax facinus perpetravit. Nam progressum in tribunal *Ambrosium* prehensa veste ad partem mulierum traducere satagebat, ut ab iis cæsus de Ecclesia pelleretur. Cui ille dixit: *Etsi ego indignus tanto sacerdotio sum, tibi tamen non convenit manum Sacerdoti injicere; quare debes Dei judicium extimescere, ne quid tibi adversi contingat.* Hoc dictum tristis eventus proxime est secutus: postridie enim Virgo e vivis excessit, ejusque funus comitatus est *S. Ambrosius h*). Quæ cum *Sirmii* hoc tempore acta sint, patet hanc civitatem etiamnum in Romanorum ditione mansisse. Rem eandem confirmant Numi, capitibus *Gratiani*, *Valentiniani II*, *Theodosii*, & *Arcadii*, notisque SIRM. vel SISC. signati. Nisi enim *Sirmium*, & *Siscia* sub his quoque Imperatoribus ad Romanos pertinuisset, idgenus monetæ romanæ neutiquam ibi percussæ fuissent.

Eodem modo in Pannonia Valeria retentum ab Romanis fuisse *Acincum*, & nonnulla alia loca munita, testis est *Sidonius Apollinaris*, qui prodit *Majorianum* circa hæc tempora Ducem fuisse Valeriæ ripensis. Ejus verba sunt:

> *Fertur Pannoniæ, qua Martia pollet Acincus*
> *Illyricum rexisse solum cum tractibus Istri*
> *Hujus Avus: nam Theudosius, quo tempore Sirmi*
> *Augustum sumpsit nomen, per utramque Magistrum*
> *Militiam, ad partes regni venturus eoas*
> *Majoranum habuit i*).

Idem de *Sabaria* colligere licet e *Zosimo*, qui scribens de *Honorio* Imperatore; *Generidum*, inquit, *Dalmaticis militibus præfecit, eundemque ceterorum etiam, quicunque per Pannoniam Superiorem, & Noricos, & Rhætos, & quidquid horum est usque ad Alpes, in præsidiis erant, Ducem constituit k*). Hinc enim elucescit, Præsidia Pannoniæ Superioris, adeoque *Sabariam* quoque retentam fuisse a *Romanis*, tametsi alia ejusdem Provinciæ loca, præsidiis destituta, Hunni occuparint.

h) *Paulinus* in vita S. Ambrosii.
i) In Panegyrico ad Majorian. Aug.
k) Lib. V. p. m. 363.

CAPUT IV.

De iis, quae primum Hunnorum in Pannonias ingressum subsecuta sunt per annos 50.

REBUS Hunnorum in Pannoniis plurimum commodi attulit annus 382, quo *Maximus* in Britannia, & Gallia tyrannidem arripuit. Tunc enim ab Imperatoribus *Gratiano*, & *Valentiniano Juniore*, quibus satagendum erat, ut Imperium suum adversus potentissimum invasorem quacumque demum ratione tutarentur, firmatæ sunt Hunnis in Pannonia sedes, & fœdus ea, ut videtur, lege datum, ut contenti terris hactenus occupatis, urbes, & præsidia finerent juris esse romani, stipendiisque conducti contra *Maximum*, & alios Reipublicæ romanæ hostes militarent. *Hainsizius* hoc fœdus cum Hunnis a solo *Valentiniano Juniore* initum arbitratur, idque anno 383. quo *Gratianus* a suis prope Lugdunum desertus, nefario Andragathii Ducis scelere peremptus fuit. Sed prior sententia propius ad verum accedit; nam *Gratianus*, quamprimum de *Maximi* tyrannide nuncios accepit, perterritus, ne perfidia ad plures legiones romanas manaret, Hunnos duce *Gauno* sibi conciliavit, eosque contra *Maximum* accivit. Ceterum Hunni, interveniente *Gratiani* morte, posthac a Valentiniano non contra *Maximum*, sed contra Juthungos, qui Rhætias invasere, *Bautonis* consilio adhibiti sunt; victisque Juthungis, per Alemanniam in Pannonias redivernnt, auro deliniti. Testem hujus rei habemus S. *Ambrosium*, qui data ad *Valentinianum Augustum* Epistola, suum cum *Maximo* Tyranno colloquium ita describit: *Vide autem*, inquit, *quid intersit inter tuas minitationes, & Valentiniani Augusti pueri mansuetudinem. Tu flagitabas, quod Barbarorum stipatus agminibus Italiæ te infunderes: Valentinianus Hunnos atque Alanos adpropinquantes Galliæ per Alemanniæ terras reflexit. Quid habet invidiæ, si Bauto barbaros cum barbaris fecit decernere? Quoniam dum tu militem romanum occupas, dum is adversum se utrinque prætendit, in medio romani Imperii sinu Juthungi populabantur Rhætias, & ideo adversus Juthungum Hunnus accitus est. Idem tamen, quia de finitimo proterebat Alemanniam, & jam de vicinia mali urgebat Gallias, coactus est triumphos suos deserere, ne tu timeres. Confer utriusque factum. Tu fecisti incursari Rhætias, Valentinianus suo tibi auro pacem redemit l*).

Imperio Hunnico, per Dacias, & Pannonias diffuso, hisce temporibus præfuit *Balamber*, cui anno 387. *Charatonem* successisse RR. *Pray* in Annalibus

l) T. I. Operum S. Ambrosii, Classe I. Epist. 28. p. 936.

fuis fcripferat, verum poftea mutavit opinionem, ac *Differtatione X.* dubium effe innuit, an non *Charaton* Afiaticis potius, quam Europæis Hunnis præfuerit. Utcunque tamen id fit; Hunni tam Dacici, quam Pannonici anno 388. præclaram navarunt operam *Theodofio Magno* dum is ad vindicandam *Gratiani* necem, & ad reftituendum *Valentinianum juniorem*, ex Italia pulfum, contra *Maximum* movit. Magnam tunc exercitus Theodofiani partem effeciffe Hunnos cum fociis Gothis, & Alanis, teftatur *Latinus Pacatus*, qui & fidem illorum, Imperatori Romano adftrictam, aliasque virtutes militares hifce verbis deprædicat: *O res digna memoratu! ibat*, inquit, *fub ducibus*, *vexillisque romanis hoftis aliquando romanus*, *& figna*, *contra quæ fteterat*, *fequebatur; urbesque Pannoniæ*, *quas inimica dudum populatione vacuaverat*, *miles impleverat. Gothus ille*, *&* HUNNUS, *& Alanus refpondebat ad nomen*, *& alternabat excubias*, *& notari infrequens verebatur. Nullus tumultus*, *nulla confufio*, *nulla direptio*, *ut a Barbaro*, *erat. Quin fi quando difficilior frumentaria res fuiffet*, *inopiam patienter ferebat*, *& quam numero arctarat annonam*, *comparando laxabat*, *pro omni præmio omnique mercede id unum repofcens*, *ut Tuus diceretur m*). His ergo auxiliis inftructus *Theodofius*, duobus primum præliis *Marcellinum*, fratrem *Maximi*, vicit; uno nempe apud *Sifciam* in Pannonia Savia, altero ad *Pœtavionem*, Norici urbem, Pannoniis finitimam. Dein caftra usque *Aquilejam* promota funt, tanta celeritate, ut uno impetu & urbs, & *Maximus* caperetur *n*), qui arreptæ tyrannidis pœnas haud multo poft capite luit, quemadmodum id ei a beato *Martino Sabarienfi* prædictum fuiffe, perhibet *Sulpicius Severus o*).

Non minus ad victoriam momentum *Theodofio* attulerunt Hunni anno 394. adverfus *Eugenium*, qui fublato per *Arbogaftem* Comitem *Valentiniano juniore*, Imperium Occidentis invaferat. Conflictus erat initus VIII. Idus Septembris prope Aquilejam ad *Amnem Frigidum*, magna utrinque clade, quæ in Theodofiano exercitu ad HUNNOS potiffimum, & Gothos pertinebat. Verum poft pugnam pertinacem, diuque ancipite fortuna ferventem, meliori tandem caufæ favit Numen, capto ac interfecto *Eugenio p*). Abhinc *Theodofius Magnus* utriusque jam Imperii Auguftus Mediolanum difceffit; ubi quarto poft menfe vivere defiit, divifo inter filios *Arcadium*, & *Honorium* Imperio, quorum ille fub tutore *Rufino* Orientem cum Thracia; ifte vero fub cura *Stiliconis* Occidentem accepit regendum *q*). Eodem tempore civitates quoque Pannoniæ, quas Hunni non infederunt, inter Auguftos fratres ita divifæ funt, ut *Sabaria* cum nonnullis

---

m) Paneg. ad Theod.

n) *Zofimus* l. IV. c. 46. *Marcellinus* Comes, & *Profper* in Chronicis. *Socrates* hift. eccl. l. V. c. 24.

o) De vita S. Martini cap. 20.

p) Vid. Chronicon Alexandrinum. *Socrates* lib. V. c. 24. *Claudianus* in III. Confulatu Honorii.

q) *Philoftorgius* lib XI. c. 2. *Zofimus* lib. IV. *Sozomenus* lib. VII. c ult. *Theodoretus* lib. V. c. 25.

aliis

aliis Pannoniæ superioris præsidiis obtigerit *Honorio*, pro quo *Generidus*, ut supra dictum est, iis præfuerat; *Arcadio* autem cesserit *Sirmium* cum quibusdam aliis Pannoniæ Saviæ civitatibus. Atque hinc esse arbitror, cur subscriptio *Sirmii*, & *Sisciæ* in *Arcadii* tantum, non item in *Honorii* numis reperiatur.

Sub *Arcadio*, & *Honorio* Augustis ingentes in utroque Imperio turbas ambitione sua concivere *Rufinus*, & *Stilico*. Quibus durantibus Hunni quoque tam Dacici, quam Pannonici suas agebant partes. Utrique autem ab uno eodemque Rege, cujus tunc sedes in Dacia fuit, pendebant. Regum, qui *Attilam* præcessere, nomina sunt: *Balamber*, *Uldinus*, *Mundzuchus*, *Octarus*, & *Ruas*. Nonnulli post *Balamberem* interserunt *Donatum*, & *Charatonem*, quorum fit mentio in fragmentis *Olympiodori* apud *Photium*. Verum de *Donato* dubium est, an fuerit Hunnus? *Charatonem* autem Asiaticis dumtaxat Hunnis imperasse, verisimilius est. Id sane constat, ætate *Arcadii* & *Honorii* Hunnis Europæis præfuisse *Uldinum*, qui de utroque Imperatore egregie meritus fuit; de *Arcadio* scilicet in bello contra *Gainam* rebellem; de *Honorio* autem in prœlio contra *Radagaisum* habito. *Gainas* nempe a *Stilicone* ad opprimendum *Rufinum* & *Eutropium* cum exercitu missus, his sublatis, arma in ipsum Imperatorem *Arcadium* corripuit, socio usus *Tribigildo*. Post magnas strages in Oriente editas, demum a *Fravitta* victus, fugatusque Istrum trajecit, ut se se Gothis popularibus suis conjungeret. At vero *Uldinus*, sive, ut *Zosimus* scribit, *Uldes*, *Hunnorum eo tempore Princeps*, *non tutum arbitratus esse*, *homini barbaro*, *suas habenti copias*, *permittere*, *ut trans Istrum haberet domicilium*, *praetereaque ratus*, *Imperatori se Romano rem gratam facturum*, *si hunc excelleret*, armatus venienti occurrit, consertoque prælio *Gainam* interfecit, capite ipsius ad *Arcadium* misso, a quo idcirco muneribus exccultus est, icto simul cum Romanis fœdere r). Factum hoc Marcellinus Comes in Chronico refert ad III. Nonas Januarii *Vincentio & Fravitta Coss.* id est, ad annum Christi 401. Idem de *Radagaiso* per *Uldinum* superato, Consulibus *Arcadio Sextum & Probo*, sive anno 406. hæc notat: *Radagaisus paganus & Scytha cum ducentis millibus suorum totam Italiam inundavit. Huldin*, *& Sarus*, *Hunnorum*, *Gothorumque Reges*, *Radagaisum continuo devicerunt*, *ipsius capite amputato*, *captivos ejus singulis aureis distraxerunt* s).

Ceterum his temporibus Hunni, stipendio conducti, partim Romanorum, partim Gothorum signa sequebantur. Si *Aventino* fides, pars Hunnorum etiam in ipso *Radagaisi*, cujus paullo ante meminimus, exercitu militabat. *Vesegothæ*, inquit ille, *primi fœdus exuunt relicta Thracia; triplici agmine recta in Italiam tendunt*, *spe potiundæ Romæ. Radagæsus cultorum Deorum agmen ducebat: qui Christiani erant sub Alarico militabant. Honorius tum Ravennæ versabatur*, *fugamque orna-*

r) *Zosimus* lib. V. p. m. 322. Chronicon Alexandrin. *Socrates* lib. VI. cap. 6.
s) Chronicon Marcellini: & *Jornandes* de regnor. success.

bat in Gallias. Alaricus in subsidiis intra Padum, & Athesim amnes se se continuit. Tertiam manum Hunnorum, & Getarum Uldinus, & Sarus ducebant. Rhadagæsus in Tusciam penetravit. Tum subjungit: *Stiliconem* ingentibus pollicitationibus, & muneribus effecisse, ut Getæ cum *Alarico*, Alani cum *Goaro*, Hunni, & Gothi cum *Uldino*, & *Saro* in Romanas partes transirent, atque his demum auxiliis omnes reliquas *Radagaisi* copias ad internecionem fuisse deletas *t*). Quibus ex fontibus hæc *Aventinus* hauserit, incertum est: ex antiquis enim Auctoribus, vulgo notis, unicus est *Prosper Aquitanus*, qui *Radagaisum* in Italiam cum *Alarico* irrupisse tradit. *Stilicone*, inquit, *& Aureliano Coss.* (anno Christi 400.) *Gothi Italiam Halarico & Rhadagaiso Ducibus ingressi u*). Verum *Gouri*, *Uldini*, & *Sari* nulla illic mentio: ceteri quoque Auctores ita scribunt, ut nullatenus appareat, aliquam armorum societatem fuisse Radagaiso cum Ducibus, Regibusve modo memoratis. Immo vero, si *Marcellinum Comitem*, *Orosium*, & *Zosimum* consulamus, *Uldinus*, & *Sarus* cum Hunnis, & Alanis a Stilicone evocati, recta in Italiam adversus *Radagaisum* advenere. Quod autem *Alaricum* concernit, certum est e *Zosimo*, hunc auxiliis Hunnorum, quæ illi *Ataulphus*, suæ Conjugis frater, e *Pannonia Superiore* adduxerat, usum fuisse *x*). Sed, ut hæc majore in luce collocentur, expeditiones *Alarici* breviter a principio describendæ sunt.

Alaricus permoleste ferens, quod, post navatam *Theodosio Magno* contra *Eugenium* Tyrannum operam, nulla peculiari dignitate in exercitu romano exornatus fuerit, primo *Arcadii* se se hostem declaravit, collectisque diversarum gentium Barbaris, Macedoniam, ac Thessaliam, dein Atticam, ac Peloponnesi urbes vexare, ac depopulari cœpit; *Rufino*, *Arcadii* tutore, non solum non impediente, verum clam etiam adjuvante, ut scilicet in maxima rerum perturbatione viam sibi ad Imperium sterneret. Missus cum classe in Peloponnesum *Stilico*, ipse quoque *Alaricum* impune in Epiros elabi passus est, redux autem in Italiam persuasit *Honorio* Augusto, ut *Gainam* cum exercitu mitteret Constantinopolim, specie quidem subsidii *Arcadio* fratri mittendi, reapse vero ad *Rufinum* e medio tollendum. Sublato *Rufino*, cum in hujus munere, & potentia successisset *Eutropius* Eunuchus, hujus consilio factum est, ut Imperator *Arcadius* declaraverit *Stiliconem* Imperii sui hostem. Offensus igitur *Stilico* clandestinam cum *Alarico* societatem iniit, ejusque opera partem Illyrici, quæ *Arcadio* parebat, eripere, ac *Honorii* ditionibus adjungere decrevit. Quo minus tamen id consilii exequeretur, varia intervenere. Imprimis hoc tempore *Radagaisus* cum quadringentis millibus Barbarorum, non ex Thracia, ut perperam scribit *Aventinus*, sed ex transistanis, & transrhenanis celticis, germanisque nationibus, perhibente *Zosimo*,

t) Lib. 2. Annal. Boicor.
u) In Chronico ad Consulatum Stiliconis & Aureliani.
x) *Zosimus* lib. V. pag. 349.

collectorum, Italiam invasit. Hunc *Stilico*, Hunnorum, & Alanorum usus auxiliis, non trans *Istrum*, uti mendose legitur apud *Zosimum*, sed trans *Arnum* fluvium progressus, in Tuscia inter Fæsulanorum montium angustias conclusit, vicit, comprehendit, & occidit *y*). Alterum impedimentum attulit *Constantini* in Britannia rebellio: tum etiam *Honorii Augusti* nuptiæ secundæ cum *Thermantia*, defunctæ *Mariæ* sorore, *Stiliconis* filia. Præterea sparsus rumor fuit de *Alarici* morte, quem tamen fuisse inanem, brevi patuit. Quippe *Alaricus*, moræ pertæsus, relictis Epiris in Thraciam rediit, indeque Pannonias per *Sirmium* ingressus, usque *Emonam* castra promovit, excidium Italiæ minatus, nisi Romani occidentales pactis conventis starent. Jamque trajectis Alpibus imminebat Ravennæ, præmisitque legatos, qui Gothis terras in Italia exposcerent. Territus *Honorius*, primum e consilio *Stiliconis* quatuor millia librarum auri *Alarico* pacis nomine offert; dein terras etiam, sed extra Italiam, in Galiis nimirum, & Hispaniis, quas tunc alioquin Vandali Duce *Genserico* evastabant, eidem adsignat. Acceptæ sunt conditiones, & *Alaricus* excedere Italia parabat. Verum non bona fide actum est a Romanis: nam *Stilico* in mandatis dedit *Sauli*, ut ex improviso adoriretur Gothos. Id ab homine barbaro, & pagano factum est ipso Paschatis die, circumventique sunt, & cædi cœperunt Gothi ad *Pollentiam* urbem, in Cottiis Alpibus locatam. Sed ubi hi a primo terrore se se collegerunt, restaurato prælio, qui victi erant, mox victores evaserunt. Interea vero *Arcadius* anno 408. in Oriente extinguitur, relicto successore filio *Theodosio* adhuc impubere: ad quem dum *Stilico* velut res Orientis ordinarurus proficisci parat, haud multo post ipse quoque in ordinem redigitur, insimulatusque adfectatæ tyrannidis ad mortem condemnatur *z*).

Antea, quam *Stilico* e medio tolleretur, inter Hunnos, & Alanos qui Romanis militabant, ortum fuit certamen, & Hunni, quos a custodia corporis *Stilico* habuit, fraude *Sari*, Alanorum Ducis, per quietem omnes necati sunt. Inter hæc autem *Alaricus* cum ab *Honorio* ea, quæ postulabat, non obtineret, confestim Romam cum exercitu tentendit, *Ataulpho* cum Hunnorum, Gothorumque copiis, quas e Pannonia superiore collegerat, subsequi jusso. Nec mora: urbem obsidione cingit, & fame expugnatam anno Christi 410. capit, simulque in *Honorii* Augusti ludibrium *Attalum* constituit Romanorum Imperatorem, quem tamen non multo post tempore in privatam redigit vitam. Inter captivos eminuit *Galla Placidia*, soror Imperatoris *Honorii*, quam *Ataulphus*, mortuo paucis post diebus *Alarico*, Rex a Gothis creatus, matrimonio sibi junxit *a*).

y) Idem l. cit.

z) *Zosimus* lib. V. cap 34. *Paullus Diaconus* Hist. miscel. lib. XIII.

a) Histor. Miscellæ l. cit. & *Zosimus* lib. VI.

Poſt Romam a Gothis captam, direptamque, Hunni auxiliares tam illi, qui *Ataulphum* ſecuti fuere, quam alii, quorum decem millia, ſtipendio conducta *Honorius* evocaverat, redierunt partim in Pannoniam, partim in Daciam, adhuc *Uldino* iis imperante, qui tamen ſequente mox anno 411. decedens Regnum Hunnicum *Mundzucho* (in patriis Annalibus *Bendekutz* dicto) reliquit. Hic ille *Mundzuchus* eſt *Attilæ* pater, qui *Aetium*, celebrem illum occidentalium Romanorum Ducem, aliquandiu obſidem habuit. At Gothi Romam captam non diu retinuere: extincto enim *Alarico* Rege, *Conſtantius* Patricius rem romanam egregie reſtituit, utpote, qui non modo *Gerontium*, & *Conſtantinum* Galliarum tyrannos profligavit, verum etiam *Ataulphum*, ſucceſſorem *Alarici* ex Italia primum, dein ex Galliis quoque ejecit, ac demum in Hiſpania mori coëgit. Imperator *Honorius* condigne remunerari volens *Conſtantium*, ſororem ſuam *Placidiam*, viduam *Ataulphi* eidem deſpondit, *Cæſarisque* primum, dein *Auguſti* quoque titulo eum exornavit *b*). Ex hoc matrimonio progenitus eſt *Placidius Valentinianus*, qui mortuo patre anno 422. cum *Placidia* Auguſta matre ſua, poſtquam hæc *Imperatoris Honorii* odium incurriſſet, Conſtantinopolim translatus eſt.

Sequente anno 423. menſe Auguſto, ipſe quoque *Honorius* e vivis exceſſit, nulla prole relicta. Tum vero Imperium occidentale, velut in medio poſitum, invaſit *Johannes*, Notariorum Primicerius, adjutoribus *Caſtino* militiæ Magiſtro, & *Aetio*, qui ad comparanda Hunnorum auxilia in Pannonias miſſus eſt. Indigniſſime id tulit Orientis Imperator *Theodoſius junior*, quamobrem ſine mora *Placidium Valentinianum*, utpote legitimum Imperii hæredem, in Italiam cum copiis mittere decrevit. Expeditionis Duces conſtituti *Ardaburius*, hujusque filius *Aſpar*. Ille igitur claſſe profectus confeſtim *Ravennam* ad opprimendum Tyrannum tetendit; hic vero ſecum ducens Puerum Auguſtum, ejusdemque Matrem, itinere terreſtri per Mœſiam, & Pannoniam ſuſcepto, ad fines Italiæ pervenit, & *Aquilejæ* tantiſper ſubſtitit. Principia minus proſpera ob *Ardaburium* ab *Johannis* militibus interceptum, exitus tamen felices ſortita ſunt. Quippe *Aſpar* de Patris calamitate per occultos nuncios edoctus, rapto ſecum equitatu Ravennam excurrit, *Johannemque* Tyrannum, poſt levem pugnam a ſuis proditum, comprehendit, & *Placidio Valentiniano*, Aquilejæ præſtolanti, transmiſit occidendum *c*). Serus jam fuit *Aetii* cum Hunnis auxiliaribus adventus; nam is comperta *Johannis* nece, ſatius duxit a pugna deſiſtere, initisque cum *Aſpare* pactis, Hunnos absque noxa in Pannonias remittere. Quo facto *Aetius* mox a *Valentiniano*, & *Placidia* Auguſtis in fidem receptus eſt. Hæc a Caſſiodoro ad XI. *Theodoſii*, & primum *Valentiniani* Cæſaris Conſulatum, id eſt,

---

b) *Philoſtorgius* Lib. XII. *Olympiodorus* in Excerptis apud *Photium* Cod. LXXX.

c) Iidem Auctores, qui ſupra. Et *Socrates* hiſt. eccl. lib. VII. *Gregorius Turon.* Lib. II. *Diaconus* hiſt. miſcel. l. cit.

ad annum Christi 425. referuntur paucis his verbis: *His Coss.* inquit, *Joannem tyrannum Valentinianus Imperator extinxit*, *Hunnosque*, *qui in Italia erant Joannis præsidio*, *per Aetium mira felicitate dimovit* d).

Reduces ex Italia Hunni arma adversus Orientis Imperatorem converterunt, ac vastata longe, lateque Thracia ipsam *Constantinopolim* obsidione cinxerunt. Procursionis hujus Dux illis erat *Rugas*, aliter Theodoreto *Rhoilus* dictus, qui a nonnullis hodie cum *Rua* Rege, *Mundzuchi* fratre, perperam confunditur. *Rugas* ille, sive *Rhoilus*, fulmine tactus interiit, finemque huic expeditioni attulit, dilapso formidine exercitu. Subsequente anno 427. Hunni de quinquagenaria possessione Pannoniarum deturbati sunt. Quanam id ratione factum sit, armisne, an pacis artibus, non est proditum in Marcellini Comitis Chronico, in quo hæc tantum sunt: *Hierio & Ardabure Coss. Pannoniæ*, *quæ per quinquaginta annos ab Hunnis retinebantur*, *a Romanis receptæ sunt.* Verum *Jornandes* haud obscure innuit, Romanos in expellendis e Pannonia Hunnis auxilio Gothorum usos fuisse. En ejus verba: *Duodecimo anno regni Valliæ*, *quando & Hunni post pæne quinquaginta annos invasa Pannonia a Romanis*, *& Gothis expulsi sunt* - - - *eo fere tempore*, *quo Hierius*, *& Ardaburius Consules extitissent* e).

CAPUT V.

De secundo Hunnorum in Pannonias ingressu; ac de expugnatione Sirmii, & Sabariae per Attilam. Item de S. Leoniano Sabariensi in Gallias abducto.

Ejecti de Pannoniis Hunni, transmisso Danubio, ad reliquos contribules suos se se recepere, *Mundzucho* Rege adhuc superstite, cui tamen subsequens annus 428 erat postremus. Defuncto successere fratres *Uptarus*, & *Ruas*. Prior biennio post in expeditione Burgundica occubuit. Ad *Ruam* vero venit profugus ex Italia *Aetius* anno 432. In Chronico *Tironis Prosperi* editionis Pithœanæ legitur *Aetius* in Pannonia ad Hunnos profugisse: quocirca nonnullorum opinio est, Hunnos aut rursus hoc jam anno Pannonias occupasse, aut certe non ex universis Pannoniis anno 427 excessisse f) Verum in aliis ejusdem *Prosperi* editionibus diserte scriptum est: *Aetium* non in Pannonias, sed *per Pannonias* ad Hunnos

d) *Cassiodorus* in Chronico, *Theodosio XI. & Valentiniano Cæs. Coss.* Prolixius eadem narrantur ab Auctoribus paullo antea laudatis.

e) *Jornandes* de rep. Get. cap. XXXII. apud *Muratorium* T. I. Scriptorum Ital.

f) *Calles* Annal. Eccl. Germ. T. I. Lib. 5. *Pray.* Anna vet. Hunn. P. I. Lib. II. p. 103.

venisse, quamobrem opinioni supra dictæ nihil deferendum est. Causa fugæ *Aetii* fuit; quod is ex morte *Bonifacii* Comitis, quem in certamine vulneravit, magnam sibi in Aula Imperatoris conflaverat invidiam, quam proinde ut per absentiam suam sopiret, abdicato Magistratu rus concessit: cum vero nec ibi tuto esse liceret, *profugus ad urbem*, uti Prosper scribit, *atque illinc ad Dalmatias, deinde per Pannonias ad Hunnos pervenit g*).

Profugum ad se *Aetium* Rex *Ruas* non modo liberaliter hospitio accepit, verum etiam sequente anno 433 copiis instructum ad Italiam remisit, effecitque, ut pristinæ dignitati restitutus etiam novo Patriciatus honore ornaretur. Non immemor beneficii *Aetius* curavit vicissim, ut inito inter Hunnos, & Romanos occidentales fœdere, Hunni Pannoniam Saviam reciperent, dempto tamen *Sirmio*, quod Orientales Romani retinuere, serius ab Attila expugnandum. Meminit hujus fœderis *Priscus* in rebus *Attilæ* hæc scribens: *Hic* (Orestes) *genere Romanus, Pæoniam, regionem ad Saum sitam, incolebat, quæ ex fœdere inito cum Aetio, Romanorum occidentalium Duce, Barbaro parebat h*).

Sed fœderi huic non diu supervixit *Ruas*, eodem enim anno 434 decessit, relictis successoribus *Attila*, & *Bleda*, *Mundzuchi* filiis. *Attila* primis regni sui annis amicitiam cum Imperatore *Placido Valentiniano*, & Romanis occidentalibus coluit, eisdemque auxilia primum contra Burgundiones, dein contra Gothos, Narbonam obsidentes, in Gallias submisit. Eodem vero tempore, quo Narbona Hunnis auxiliantibus obsidione liberata est, nempe anno 437. Imperator Occidentis *Placidus Valentinianus* nuptias cum *Licinia Eudoxia*, Theodosii junioris, qui in Oriente imperabat, filia, celebravit, ejusque gratia Orientalibus Romanis partem Illyrici, quam adhuc possidebat, transcripsit, solo Norico sibi retento. Verum Rex *Attila* Orientis Imperio infensus, variis illud exactionibus tributorum vexare cœpit; quæ si negabantur, aut non rite persolvebantur, illico ejusdem provincias incursabat, ferroque, & igni vastabat, præcipue Thraciam, Mœsiam, & omne Illyricum. De anno, quo *Attila* universas Pannonias suo adjunxit Imperio, non convenit inter Auctores. *Joannes de Thurocz* in Chronicis Hungarorum scribit, *Attilam* jam anno Christi 401 ab Hunnis Regia dignitate ornatum fuisse, Hunnosque tunc temporis jam annis octo & viginti in pacifica Pannoniarum possessione mansisse *i*). Ex adverso *Anonymus Belæ Regis Notarius*, Hunnorum, & ipsius Regis Attilæ in Pannonias adventum nonnisi anno Christi 451 adfigit *k*). Neutri habenda fides. Certum enim est ex coævis, & ætate proximis Auctoribus, *Attilam* regia potestate Hunnis imperare

g) In Chronico ad an. 432.

h) De legationibus p. 37

i) P. II. Chron. Cap. XIII.

k) Hist. de septem Ducib. Hung. Cap. I.

cœpiſſe ſub annum Chriſti 434. Certum præterea eſt, initio Regni *Attilæ* non omnes Pannonias, ſed *Saviam* dumtaxat Hunnis paruiſſe, idque vi fœderis tantum, hoc vel præcedente anno cum *Aetio*, Romanorum occidentalium Duce, initi. Immo ex *Priſco* Rhetore, qui legatione apud *Attilam* perfunctus erat, conſtat, ne *Saviam* quidem totam eo tempore ab Hunnis poſſeſſam fuiſſe. Nam *Sirmium*, Pannoniæ *Saviæ* caput, adhuc a Romanis Orientalibus tenebatur. Hoc equidem non tulit Attila: itaque anno circiter 441. *Sirmium*, ab *Apennio* Præfecto Prætorio Illyrici fortiter defenſum, arctiſſima cinxit obſidione, factoque aſſultu cepit, ac evertit. Capti, & everſi per *Attilam Sirmii* meminit imprimis ſupra laudatus *Priſcus* eo loco, ubi refert controverſiam inter *Attilam*, & *Valentinianum* Auguſtum exortam de pateris aureis, quas *Conſtantius* quidam ab *Aetio* ad *Attilam*, ut ipſi eſſet ab epiſtolis miſſus, ab Epiſcopo Sirmienſi acceperat, & poſt Sirmii excidium Romam delatas Sylvano cuidam in pignus dederat *l*). Meminit præterea Imperator *Juſtinianus* in *Novellis*, ubi refert, *Apennium* Prætorio Præfectum perdito *Sirmio* profugiſſe *Theſſalonicam*, eoque deinceps ipſam quoque Præfecturam Illyrici, & Sacerdotalem honorem, id eſt, jus metropoliticum Epiſcopi, translata fuiſſe.

Idem erat fatum *Sabariæ*, quam pariter *Attila*, ut Pannonia Superiore potiri poſſet, armis adgredi, vique adhibita expugnare debuit. Cives *Sabarienſes*, qui fuga elabi potuere, in Italiam commigrarunt, ac partim *Aquilejæ*, quamdiu hæc ſubſtitit, partim *Ticini*, ſive *Papiæ* conſederunt. Priores paucis poſt annis una cum *Aquilejenſibus*, metu Attilæ profugis, nobiliſſimæ *Venetiarum* urbis ac Reipublicæ fundamenta jecerunt. Poſteriores autem *Ticinenſibus*, ſive *Papienſibus* permixti, lapſu temporis varios experti ſunt dominos, nam ab Imperio Romano avulſi primum *Gothis*, dein *Longobardis* parere coacti ſunt; immo non ſolum in jus, ſed etiam ipſum adeo nomen *Longobardicum* ſubin tranſierunt. Atque hinc eſt, quod ſupra dictus Chronicorum Hungariæ Auctor cives *Sabarienſes* κατα προληψιν *latinos Longobardos* adpellat, hiſtoriam *Sabariæ* per Attilam expugnatæ ſic paucis perſtringens: *Licet*, inquit, *quorundam fuerit opinio*, *Venetos de Sabaria duxiſſe originem*; *tamen quia Sabariam Latinos Longobardos inhabitaſſe*, *in illaque tam ipſis Longobardis*, *quam ceteris nationibus ſcholam generalem*, *multis Philoſophorum*, *Poëtarum*, *ac ceterarum artium dogmatibus*, *luculenter illuſtratam fuiſſe*, *& illam per Alaricum*, *quondam Gothorum Regem*, *diuturna obſidione fatigatam*, *minime tamen captam*, *tandem vero*, *per Regem Attilam expugnatam extitiſſe*, *& poſt ejusdem expugnationem per regem Attilam factam cives illius in Italiam ſe tranſtuliſſe*, *& in civitate Papia*, *juxta flumen Ticinum fundata*, *incolatum recepiſſe tradunt hiſtoriæ*; *ob hoc Veneti*, *in quantum Aquilegiæ illos comitati ſunt cives*, *potius Trojani*, *quam de Sabaria oriundi*, *dici*

l) l. ſupr. cit p. 57.

merentur m). Magni faciendus eſt hic locus Chronici Turocziani pluribus de cauſis; primum, quia eo Auctor ſeipſum quodammodo corrigit, & emendat, dum refert *Sabariam*, Pannoniæ Superioris urbem ab Hunnis non prius, quam ſub Rege *Attila* expugnatam fuiſſe, qui tamen alio capite adſeruerat, eosdem Hunnos ſub id tempus, quo Attilam crearunt Regem, Pannonias jam in annum viceſimum octavum pacifice poſſediſſe. Deinde, quia *Sabariam* illo ævo quoddam velut emporium ſcientiarum & artium floruiſſe, civesque illius, capta per *Attilam* urbe, in Italiam, & quidem magnam partem *Ticinum* emigraſſe, ex hoc ſolo Chronici loco hodie innoteſcit, deperditis, in quibus id memoriæ proditum fuerat, antiquioribus documentis; quæ Auctor Chronici procul dubio vel in Bibliotheca Corviniana, vel in aliis ſcriniis repererit. Quippe id non ex vulgi rumore, neque ex incerta quapiam traditione ab illo ſcriptum eſſe, indicant hæc illius verba: *tradunt hiſtoriæ.* Dolendum ſane, quod morem ſui ævi ſecutus, Scriptores earum hiſtoriarum, quæ id tradiderunt, nominare neglexerit.

Tametſi vero annus expugnatæ per Attilam *Sabariæ* in Chronico nunc laudato non exprimitur, dubitandum tamen non eſt, quin id vivo adhuc *Bleda* Attilæ fratre, adeoque ante annum 445, acciderit. Ex hiſtoria enim miſcella *Paulli Diaconi* colligere licet, *Attilam* jam ante *Bledæ* fratris ſui necem Pannonias expugnaſſe; quippe hæc ibi inter alia referuntur: *Interea Rex Hunnorum Attila, cum regnum cum fratre Bleda intra* PANNONIAM *Daciamque gereret, Macedoniam, Myſiamque, & Achajam, utrasque etiam Græcias immaniſſima rabie devaſtaret, Bledam germanum ſuum, regnique conſortem peremit, ejusque ſibi parere populos compulit n*).

Abhinc ergo *Sabaria* deſiit eſſe Romana, jam Hunnis in ea dominantibus. Cives veteres pars in Italiam, ut diximus, habitatum conceſſere, pars, ut in captis urbibus fieri ſolet, remanere, jugumque Hunnicum ferre coacti ſunt. His accenſendus videtur *Sanctus Leonianus Abbas*, cujus epitaphium *Jacobus Sirmondus* Viennæ Galliarum in ſuburbana æde ſancti Petri detexit, eſtque hujusmodi:

„ Hic vir ſanctitate conſpicuus in hac urbe Viennenſi Abbas extitit, „ *Sabaria Pannoniæ* ortus, a Barbaris captivatus, Gallorum finibus devenit, „ Auguſtoduni primum, dein Viennæ clauſtro peculiaris cellæ concluſus, quadraginta plus annis tali ordine Chriſto militavit, tantæ diſtrictionis, ut pæne „ vultu omnibus undequaque venientibus ignotus intro vixerit, cum eſſet verbo „ doctrinæ multis ad ſalutem notiſſimus: ita, ut juxta cellulam ſuam quam „ plurimos monachos rexerit; monachos vero ambitu monaſterii infra urbem „ incluſos ad ſexagenarium numerum mirabili ordinatione paverit, & diſciplinabiliter cuſtodierit *o*).

---

m) P. II. Chron. Cap. XIX. *n*) Hiſt. miſcellæ Lib. XV.
o) T. II. Oper. *Sirmondi* p. 78. in Not. ad *Aiciti Aviti* Epiſt. 77.

Obitum

O[illegible]us *Leoniani* Abbatis *Sirmondus* refert ad annum Christi proxime *qui[illegible]num*, sedente *Alcimo Avito* Episcopo Viennæ Allobrogum. Quoniam igitur S. *Leonianus*, teste Epitaphio, *annis amplius quadraginta* Monasticen in Galliis professus fuerat, patet illius in Gallias adventum fere incidere ad tempus expeditionis Attilanæ, circa annum 451 susceptæ. Itaque admodum verisimile est, nomine *Barbarorum*, qui *Leonianum captivatum* e Pannoniis in Gallias abduxere, Hunnos, eorumve socios intelligi oportere. Certe vix dubium esse potest, quin *Attila* quemadmodum ex aliis nationibus, ita etiam e subjectis sibi Pannoniis multos ad militiam vi rapuerit, & immensum exercitum suum, quem ad excidium Galliarum conflaverat, sequi coëgerit. Igitur post celebrem illam in campis Catalaunicis pugnam, qua Hunni discesserunt inferiores, quid mirum, si nonnulli Christiani, inter quos *Leonianus* quoque fuerit, fuga elapsi, in Galliis remanserint?

CAPUT VI.

Brevis notitia Regni Gothici, & Longobardici in Pannonia, nec non eversionis Sabariae.

DEFUNCTO sub annum Christi 454 Rege Hunnorum *Attila*, cum inter ejusdem filios *Ellacum*, *Dengizichium*, & *Irnachum* orta esset de regno contentio, Reges barbararum nationum, Imperio Attilæ prius obnoxii, jugum excussere. Primus contra Attilæ filios insurgit *Ardaricus*, Gepidarum Rex, suoque exemplo alios ad idem audendum impellit. *In mutuum igitur*, inquit Iornandes p), *armantur exitium*, *bellumque committitur in Pannonia*, *juxta flumen*, *cui nomen est Netad. Illic concursus factus est gentium variarum*, *quas Attila in sua ditione tenuerat.* Adsunt Gepidæ, Gothi, Sarmatæ, Marcomanni, Quadi, Suevi, Alani, Satagæ, Heruli, Turcilingi, sive Rugi, propriis cum Regibus, aliæque nationes barbaræ, quarum pars Hunnis, pars Gepidis se se conjunxerunt. *Post multos*, *gravesque conflictus favit Gepidis inopinata victoria. Nam triginta fere millia tam Hunnorum*, *quam aliarum gentium*, *quæ Hunnis ferebant auxilium*, *Ardarici gladius*, *conspiratorumque peremit. Occiditur Ellac*, *filiorum Attilæ natu major* - - - *Germanique ejus fugantur juxta littus Pontici maris*, ubi prius Gothorum erant sedes. *Cessere itaque Hunni*, *quibus cedere putabatur universitas. Adeo dissidium perniciosa res est*, *ut divisi corruerint*, *qui adunati viribus territabant* q). Victis hunc

p) De Rebus Geticis Cap. L.

q) Ibidem.

in modum, proculque retrusis Hunnis primum Gepidæ trans Danubium regressi Daciam sibi vendicarunt, missisque ad *Marcianum* Orientis Imperatorem legatis, pacem, & annua stipendia, ut strenui viri, amica pactione postularunt. Dein aliæ gentes alias atque alias terras permissu Romanorum orientalium incolendas accepere. E Sarmatis nonnulli, & Cemandri, & quidam Hunnorum consederunt ad castrum *Martenam* in parte Illyrici. Sciri vero, & Satagarii, atque ceteri Alanorum sub Duce *Candace* in Scythiam minorem, inferioremque Mœsiam commigrarunt. At *Hernac*, sive *Irnachus*, junior Attilæ filius, in extremis Scythiæ minoris finibus cum suis consedit. Ripensem Daciam, duabus Mœsiis interjectam *Ennedzar*, & *Uzindur*, sanguine juncti *Irnacho*, cum non modica Hunnorum manu occuparunt. His vicini in Thracia, ac Daciæ parte habitabant *Gothi*, Minores dicti, populus ingens, ab Ulfila Præsule, ac primate suo, religione, ac literis instituti. Verum alii Gothi, seu *Ostrogothi*, qui *Walemiro*, hujusque germanis *Theodemiro*, & *Widemiro*, e stirpe Amalorum progenitis, parebant, sedes suas fixerunt in Pannoniis, quas inter se ita partiti sunt, ut *Walemir* in Pannonia secunda inter fluvios Scarniungam, & Aquam nigram, *Theodemir* autem in Pannonia prima circa lacum Pelsodis; *Widemir* demum in Pannonia Valeria medius inter illos se se contineret. His vicini agebant Rugi, Heruli, Suevi, Quadi, Marcomanni *r*).

Hanc divisionem Pannoniarum, inter tres fratres Ostrogothos factam, subsecutus est sævissimus terræ motus, quo *Sabariam* civitatem corruisse testatur vetustum Chronicon, a *Cuspiniano* editum, hisce verbis ad annum Christi 455: *Et eversa est Sabaria a terræ motu VII. Idus Septembr. die Veneris.* Carolus *Sigonius* id ad VI. Idus Iulias referens: *eodem*, inquit, *anno VI. Idus Julias Pannonia sævo adeo terræ motu concussa est, ut urbs Sabaria tota prociderit s*). Sed corrigit P. *Januarius Salinas*, notatque, in supra dicto Chronico scribi, *Avitum* Imperatorem *VI. Idus Julias* inauguratum fuisse, terræ autem motum, quo eversa fuit *Sabaria*, referri *ad VII. Idus Septembris*: quamquam & in hoc existimat potius legendum *V. Idus Septembris*, quia hic terræ motus die Veneris contigisse dicitur; dies autem Veneris anno 455 ob literam dominicalem B. non in VII., sed in V. Idus Septembris inciderat *t*).

Sub idem tempus Hunni per *Walamirem* profligati sunt, *Theodemiri* autem, in cujus tunc ditione fuit *Sabaria*, natus erat filius *Theodoricus*, Regni Gothorum in Italia post sublatum *Odoacrem* fundator. Utrumque eventum ita describit Jornandes *u*): *Contigit, ut Attilæ filii contra Gothos, quasi desertores*

r) Ibid. Cap. L. LI. & LII.

s) Hist. de occidentali Imperio L. XIV. T. I. Operum *Sigonii* col. 516.

t) Ibid. in Not. (16).

u) De rebus Geticis Cap. LII.

dominationis suæ, velut fugacia mancipia requirentes, venirent, ignarisque aliis fratribus super Walemir solum irruerunt: quos tamen ille quamvis cum paucis excepit, diuque fatigatos ita prostravit, ut vix pars aliqua hostium remaneret, quæ in fugam versa, eas partes Scythiæ peteret, quas Danubii amnis fluenta prætermeant, quæ lingua sua Hunnivar appellant. Eoque tempore cum ad fratrem Theodemirem gaudii nuncium direxisset, eo mox die nuncius veniens felicius in Domo Theodemiris reperit gaudium. Ipso siquidem die Theodericus ejus filius, quamvis de Erelieva concubina, bonæ tamen spei puerulus, natus erat. Hunc *Theodericum* non recte *Malchus*, de legationibus scribens, vocat filium *Balameris*, seu *Walemiris*, istum nempe cum *Theodemire* confundens.

Hæc ubi contigissent, *Walemir* suo, & fratrum nomine mittit legatos ad *Marcianum* Orientis Imperatorem, qui suam de Hunnis victoriam, ac *Theoderici* nativitatem nunciarent, simulque dona, quæ iis, ut viris strenuis, ac Romanorum fœderatis debebantur, peterent. Verum hæc legatio minus benevole accepta est; quippe plus ea tempestate in Marciani aula valebant alii Gothi, Thraciam incolentes, quorum dux erat *Theodoricus* Triarii filius, *Aspari* Alano, tunc per Thracias militiæ romanæ Magistro, affinitate junctus. Quam ob rem *Walemir* cum fratribus suis contemptum non ferens, mox in Illyricum procurrit, agrosque, & urbes Imperii Orientalis deprædatus, non prius ab ultione destitit, quam ab *Leone* Imperatore, *Marciani* anno 457 successore, muneribus, & nova amicitiæ oblatione placatus fuisset. Ut autem pax magis firmaretur, fœderisque conditiones curatius servarentur, placuit *Theodericum*, filium Theodemiris, ad aulam Cæsaream mittere obsidem. Quamquam hoc, patre cunctante, nonnisi serius, anno nempe 463 cum jam regius puer octavum ingressus esset annum, obtineri potuit *x*).

Pace cum Romanis constituta, non tamen *Ostrogothi* ab armis idcirco discessere: agriculturam enim exosi, & rapto vivere adsueti, primum *Satagas*, ex Alanis ortos, qui partem quandam interioris Pannoniæ possidebant, agris suis depellere decreverunt. Verum hos ab exitio liberavit *Dengesichus*, qui collectis in Mœsia Hunnorum reliquiis, Ulzunguribus, Angisciris, Bittugoribus, & Bardonibus, Pannoniæ fines invasit, copiasque Bassianæ civitati circumfudit. Relictis ergo *Satagis* necesse fuit, ut *Walemir* adversus Hunnos regionem suam tutaretur; quod adeo secundo marte præstitit, ut eos magna clade affectos procul a Pannonia repulerit. Quiescentibus dein Hunnis, pacem Pannoniæ turbarunt Suevi, postea Sciri, & Sarmatæ. Horum primi cum ad invadendam Dalmatiam fines Pannonios pertransirent, armenta Gothorum in campis errantia deprædati sunt. Quamobrem *Theodemir* injuriam ulturus, Suevos a procursione Dalmatica reduces, ad lacum *Pelsodis* subito adortus, partim occidit, partim vivos

x) Ibidem.

cepit. Inter captos numerabatur ipse Rex *Hunnimundus*; qui cum a *Theodemire* haud multo post liber, ac sine litro dimissus fuisset, adeo se ingratum exhibuit, ut adscitis in belli societatem *Sciris*, denuo in Gothos insurgeret. In primo conflictu Rex *Walemir* equo excussus, lanceisque hostium confossus interiit. Quo viso, Gothi tanto impetu in *Sciros* irruerunt, ut pæne universum eorum exercitum deleverint. Territi *Hunnimundus*, & *Alaricus*, Suevorum Reges, in novum prælium traxerunt Sarmatas, horumque Regulos *Beugam*, & *Babain*, & *Scirorum* reliquias, quibus *Edita*, & *Vulfo* præfuerunt; quin etiam a Gepidis, & Rugis nonnulla auxilia accepere, congregataque ingenti multitudine, ad amnem *Bolliam* in Pannoniis castra metati sunt. Verum ubi ad manus deventum est, rursus Gothi victoriam retulerunt, cædem Regis sui Walemiris maxima hostium strage ulti *y*).

Proxima hyeme anni 473. Theodemir adjuncto sibi Widemire fratre, bellum in ipsam Suevorum regionem per Danubium gelu adstrictum transfert, ac non modo Suevos, verum & alios Alemannos Suevis fœderatos cædit, ac pene subigit. Redux vero in Pannonias recipit filium suum Theodericum, ab ipso Imperatore *Leone* magnis cum muneribus sibi remissum. Is annum tunc ætatis octavum supra decimum agens, ut specimen aliquod virtutis bellicæ daret, futuræque magnitudini suæ præluderet, adsumptis inscio patre sex circiter millibus Gothorum subito Danubium trajicit, ac *Babain* Sarmatarum Regem, recente de *Camundo* Romanorum Duce victoria superbientem, opprimit, eoque interempto cum spoliis ad Patrem redit. Sequente anno 474, quo jam *Zeno* in Oriente imperare cœpit, *Theodericus* Singidunum Sarmatis eripuit, nec Romanis, quorum hæc civitas antea fuerat, restituit, sed paternæ ditioni adjecit *z*).

His actis, cum aliquandiu ab armis cessatum esset in Pannonia, cœpit Gothis & victus, & vestitus deficere. Magno itaque clamore orant Regem *Theodemirem*, ut, quacunque parte vellet, duceret exercitum: pacem ipsis detrimento esse, quibus non agrorum cultura, sed spolia belis quæsita præberent alimoniam. Annuit votis *Theodemir* consentiente fratre *Widemire*, decretumque est, ut pars in Italiam, pars in orientales Illyrici provincias prædæ causa procurreret. Sed *Widemir* ingressus Italiam haud multo post e vivis excessit, relicto cognomine filio, regni successore, cui Imperator *Glicerius* datis muneribus persuasit, ut relicta Italia ad Visigothos populares suos in Galliam se se reciperet. *Theodemir* vero, postquam suis cum copiis Savum trajecisset, illico Mœsiæ, & Illyrici loca ut Naissum, Ulpianum, Castra Herculis invasit, ac diripuit: postmodum in Thessaliam progressus, Larissam, & Heracliam civitates expilavit. In Macedonia demum cum Thessalonicam obsedisset, a *Clariano* Patricio, exercitus

y) Ibid. Cap. LIII. & LIV.

z) Ibid. Cap. LIV.

Romani Duce, victus eſt, non armis tamen, ſed muneribus, quæ illi Imperator *Zeno* ſubmiſerat, & ceſſione aliorum quorumdam in Mœſia locorum, quæ Oſtrogothi poſtea poſſiderent *a*).

Aderat in expeditione *Theodericus*, ad quem a morte patris Theodemiris brevi ſubſecuta, Regnum Oſtrogothicum devolutum eſt. Hunc *Zeno* Auguſtus omni honorum genere ſibi devincire ſatagebat. Accitum ergo Conſtantinopolim inter Palatii Proceres retulit, militiæque ſuæ Magiſtrum fecit; dein eum ſibi filium adoptavit; equeſtrem ei ſtatuam ante fores Palatii poni juſſit; ac ſecum Conſulem in annum proximum 484. deſignavit. Verum major fuit *Theoderici* animus, quam ut his omnibus expleri poſſet: quamobrem cum intellexiſſet, *Odoacrem* Herulorum Regem in Italia regnare, mox pari & ipſe ambitione exarſit: cauſatus igitur, ſuos Gothos magno tumultu expeditionem Italicam poſtulare, veniam a *Zenone* ejus ſuſcipiendæ petiit, & obtinuit. Uſus vero eſt fortuna adeo ſecunda, ut brevi votorum compos factus fuerit. Conflixit cum Odoacre imprimis ad *Sontium* amnem prope Aquilejam; poſtea in campis Veronenſibus, utrobique victor. Tandem Ravennæ eundem obſedit, ubi III. Kal. Mart. anno 493. inter belligerantes ita conventum erat, ut ambo Ravennam, Regnumque Italicum æquo jure poſſiderent: ſed fœdus paucos poſt dies ruptum eſt, *Odoacre* hoſpitales inter epulas trucidato *b*). Potitus Regno Italiæ *Theodoricus* imperium in Pannonias quoque exercuit, & Pannoniæ Sirmienſi, pulſis inde Gepidis, *Coloſſeum* Comitem præfecit. Qua de re apud *Caſſiodorum* binæ ſuperſunt Epiſtolæ, una, qua Rex *Coloſſeo* Comiti regimen Pannoniæ provinciæ committit; altera vero, per quam idem univerſis Barbaris & Romanis, per Pannoniam conſtitutis, præcipit, ut Coloſſeo Provinciæ rectori morem gerant *c*). Quin propoſitum illi erat, alias quoque provincias, ab Occidentis Imperio avulſas, armis recuperare. Verum hæc agitans anno 526. vivere deſiit.

Mors Theoderici finem Gothico in Pannoniis regno attulit: nam *Juſtinianus*, qui tum Orienti imperabat, Pannonias cum omni Illyrico ſui eſſe juris arbitratus, *Longobardos* iſthuc evocavit cum Rege *Audoino*. Sed hi annis dumtaxat *duobus & quadraginta* Pannoniam retinuere, eoque temporis intervallo continua fere cum Gepidis bella geſſerunt. Ad perdendos Gepidas plurimum operæ contulerunt *Avares*, gens Hunnica, ex Regis nomine ſic appellati, qui ex Aſia paucum ante tempus in Europam commigrarunt. His fœdere juncti Longobardi regnum Gepidarum extinxerunt, poſtremo ipſorum Rege *Cunimundo* per *Alboinum*, Audoini filium, interempto. Sed fructus victoriæ præcipuus ad *Avares* pertinuit: hi quippe ex fœderis pacto non ſolum manubiarum dimidium percepe-

a) Ibid. Cap LVI.
b) Ibid. Cap LVII.
c) *Caſſiodori* Variarum Lib. III.

runt, verum etiam tota regione Gepidarum, id eſt, Dacia omni uſque ad Tibiſcum, potiti ſunt. Hunc eventum Annales ad annum Chriſti 557. referunt. Multitudini *Avarum*, ad quam aliæ ſubin Hunnorum Tribus accedebant, cum jam Dacia vix ſufficeret, commode accidit, ut Longobardi ſuas eis in Pannonia, & Norico Ripenſi ſedes ultro cederent. Res hunc in modum acta eſt: *Juſtiniano* imperante, *Narſes* exercitus Romani ſtrenuus Dux, uſus Longobardorum auxiliis, Oſtrogothicum in Italia Regnum, occiſo Attila evertit, atque ex ejus ruinis Exarchatum, Orientali Imperio ſubjectum, erexit. Ob hæc, & alia bellicæ virtutis ſpecimina cum magnum eſſet *Narſetis* Eunuchi nomen, invidorum calumniis brevi patuit. Hæ poſt Juſtiniani mortem apud Imperatorem *Juſtinum*, hujusque conjugem *Sophiam* tantum valuere, ut *Narſes* non ſine contumelia ex Italiæ Præfectura revocatus, *Longinum* acceperit ſucceſſorem. Is igitur, uti refert Paulus Diaconus *d*), *odio metuque exagitatus in Neapolitanam civitatem ſecedens, legatos mox ad Langobardorum gentem dirigit, mandans, ut paupertina Pannoniæ rura deſererent, & ad Italiam cunctis refertam divitiis poſſidendam venirent. Simulque multimoda pomorum genera, aliarumque rerum ſpecies, quarum Italia ferax eſt, mittit, quatenus eorum ad veniendum animos poſſet illicere.* Cardinalis quidem *Baronius* pluribus argumentis *Narſetem* Eunuchum ab hac perfidia abſolvere nititur, *Corippi* præcipue carmine inductus, ex quo colligit Narſetem eo tempore non amplius in Italia fuiſſe, ſed Conſtantinopoli; neque invidiam *Juſtini* aut *Sophiæ* Auguſtæ incurriſſe. Verum *Horatius Blancus* dilucide oſtendit ex Procopio, Theophane, ac Theophylacto, tres *Narſetes* uno eodemque tempore fama illuſtres fuiſſe, eumque qui Corippo memoratur, diverſum fuiſſe a *Narſete* Eunucho, de quo nunc agimus *e*). Fides proinde habenda eſt *Paulo Diacono* ætati illi proximo, cui & alii ex veteribus ſuffragantur, ut Anaſtaſius Bibliothecarius in vita Joannis III. & Landulphi Sagacis additamentum ad Hiſtoriam Miſcellam ex MS. Bibliothecæ Ambroſianæ; Item Iſidorus Hiſpalenſis, Marius Aventicenſis, Sigebertus, & plures ceteri.

Perſuaſus igitur a Narſete *Alboin ſedes proprias, hoc eſt, Pannoniam amicis ſuis Hunnis contribuit, eo ſcilicet ordine, ut ſi quo tempore Langobardis neceſſe eſſet reverti, ſua rurſus arva reciperent f*). Egreſſi autem ſunt Longobardi de Pannonia feria ſecunda Paſchatis, quæ tunc incidit in diem ſecundam Aprilis, anno Chriſti 568. *g*). Iter eis fuit per Venetorum regionem, qua evaſtata, in Liguriam irruperunt, ubi captis aliis urbibus, in Ticinenſi obſidione triennio adhæſerunt *h*). Poſt expugnatum Ticinum tribus adhuc annis & ſex menſibus

d) Lib. II. de Geſtis Langobardorum Cap. V.

e) Apud Muratorium T. I. Script. Italiæ p. 427. Not. (46)

f) *Diaconus* de Geſt. Langobardor. Lib. II. Cap. VII.

g) Ibidem. *h*) Ibid. Cap. XXVII.

Longobardico in Italia Regno præfuit *Albcinus*, triſtem ſortitus exitum; factione quippe Reginæ *Roſemundæ* Conjugis ſuæ interfectus eſt apud Veronam civitatem. Hujus ille iram in ſe provocavit, propinato illi ad bibendum vinum poculo, quod ipſemet de capite Regis *Cunimundi*, Soceri ſui, a ſe in bello occiſi, fecerat. Hoc poculum ſe vidiſſe teſtatur, qui cædem illam literis mandavit, Paullus Diaconus *i*). Idem vero refert, *Alboinum*, cum ad capeſſendum Italiæ regnum e Pannoniis egrederetur, non *Longobardos* tantum, ſed & alios multos ex diverſis, quas vel alii Reges, vel ipſe ceperat, gentibus, ſecum adduxiſſe, ut Gepides, Bulgaros, Sarmatas, Suavos, Noricos, Pannonios, iisque Ticinum, ſive Papiam obſediſſe *k*). Quod cum ita ſit, veriſimiliter etiam *Sabarienſes* Pannonii eundem comitati ſunt. Hac igitur occaſione jam altera *Sabarienſium* colonia Ticinum devenerat: niſi forte ſuſcipio cuipiam oboriatur, hanc ipſam fuiſſe, quam *Thuroczius* in ſuo Chronico ad Attilana tempora lapſu memoriæ retulerit.

CAPUT VII.

De S. Martino Braccarenſi Archiepiſcopo, natione Pannonio Sabarienſi; ac de rebus Pannoniae ſub Avaribus.

EODEM ſæculo, quo Pannonias Gothi, & poſt hos Longobardi poſſidebant, floruit in Eccleſia Chriſtiana Sanctus *Martinus* Braccarenſium Archiepiſcopus, natione *Pannonius*, & quidem, uti quorundam opinio eſt, *Sabarienſis*. De hoc *Martino* ex coævis, aliisque ætate proximis auctoribus, puta: ex Gregorio Turonenſi, Venantio Fortunato, Iſidoro Hiſpalenſi, ex Dyptichis Braccarenſibus, ex Martyrologio Hiſpanico, & aliis monumentis hæc certa ſunt: Pannonium fuiſſe, ſcientiis, ut illa ferebant tempora, egregie excultum, linguæ non ſolum latinæ, verum etiam græcæ adeo peritum, ut a quibusdam origine Græcus eſſe putaretur. Adoleſcens ex Pannoniis in Orientem abiit partim ad inviſenda Sacræ Redemptionis noſtræ loca, partim ad perluſtrandas Orientis Academias. Inde in Gallæciam Hiſpaniæ provinciam venit, ubi *Theodemirum* Suevorum Regem, ejusdemque filium *Mironem* ab Ariana hæreſi ad Religionem Catholicam traduxit, adjutus primum ab *Eleutherio*, dein a *Lucretio* Eccleſiæ Braccarenſis Metropolitis, Anteceſſoribus ſuis. Abbas principio, poſtea Epiſcopus Dumienſis in Hiſpania, ac poſtremo Archiepiſcopus Braccarenſis factus. Scripſit 1. libellum de forma

i) Ibid. Cap. XXVIII.
k) Ibid. XXVI.

honestæ vitæ: 2. de moribus: 3. de correctione rusticorum: 4. interrogationes, & responsiones SS. Patrum Ægyptiorum, & aliquot Epistolarum codices e græco in latinum transtulit, ac per Paschasium Diaconum describi fecit: 5. composuit opusculum pro repellenda jactantia, & superbia: 6. Exhortationem ad humilitatem: 7. de affectibus iræ: 8. de Paschate: 9. carmina: 10. capitula ex Orientalium Synodis græco sermone conscripta latine reddidit. Edita sunt hæc universim quatuor & octoginta capitula in collectionibus Synodorum, & post Acta secundæ Synodi Braccarensis recensentur *l*). Obiit ætatis provectæ, secundum Dyptichon Bráccarense anno Christi 579. secundum vero Gregorium Turonensem anno quinto Childeberti Francorum Regis, adeoque anno Christi 580. *m*).

Posterior hic annus etiam in Annalibus Pannoniæ memorabilis est, quod Avares tunc primo *Sirmium* expugnaverint. Adhærent hic nonnulli recentiorum, dubitantque idcirco, an Avares illico a Longobardorum excessu, id est, anno jam 568. Pannonias occupaverint. Immo *Joan. Severinus* diserte negat, initiumque Avarici in Pannoniis Imperii nonnisi ad annum 602. quo in Oriente *Phocas* imperavit, desigere nititur. Sed standum est auctoritate *Paulli Diaconi*, prius illud adfirmantis: testimonia enim aliorum veterum Auctorum, quæ adversari videntur, facili interpretatione conciliari possunt. Nempe occupari Pannonia potuit ab Avaribus, quin totam illico insederint. *Necesse enim non est*, inquit Cel. *Pray n*), *ut victores, quas in ditionem redigunt provincias, aut, qui has ex pacto sui juris faciunt, semper suæ gentis populo impleant. Satis est, aliquos præsidii causa isthic relinquere.* Quod vero attinet ad *Sirmium*, aliquot annis serius per Avares occupatum; hinc solummodo efficitur; nonnullas Pannoniæ Saviæ urbes post Longobardorum egressum a Romanis orientalibus fuisse occupatas, quas tamen Hunni Avares tamquam sui juris factas postmodum repetebant. Hæc sane causa fuerit, cur iidem anno 569. qui erat post relictam a Longobardis Pannoniam proximus, bellum Imperatori Justino intulerint, atque ex Dacia, ubi etiamnum eorum *Caganus* residebat, in Mœsiam infestis armis procurrerint. Sed, quoniam hæc procursio, uti *Corippus*, & *Biclariense Chronicon* produnt, iis minus prospere cecidit, idcirco usque ad annum 574. se se quietos continuere: hoc vero anno postquam *Caganus* comperisset, Romanos orientales magnam a Persis cladem accepisse, audacior factus, confestim legatos Byzantium misit, sibique civitatem Sirmiensem tradi, & intermissa stipendia persolvi postulavit. *Targitius* erat unus e præcipuis Hunnorum Legatis, per hunc *Caganus*, uti a *Menandro* narratur *o*), *a Romanis sibi tradi Sirmium oppidum, tamquam quod esset*

l) Vid. *Salazar* Anamnesis, sive Commemorationes Sanctorum Hispanorum T. II. ad diem XX. Martii p. 306. seqq.

m) Diptych. Braccar. n. 32. Gregorius Turon. Hist. Franc. Lib V. cap. 37.

n) Differt. X. §. III. p. 227.

o) *Menander* in Excerpt. Legat. p. 114 Et apud *Stritterum* in Memoriis populorum. T. I. p 664

sua-

sua privata, & domestica possessio, & quia ab ipso Gepidarum res essent eversæ, neque quidquam præteritis annis ex pecuniis, quas Justinianus Hunnis quotannis pendebat, acceperant, omnes simul persolvi, & ita in posterum earum annuas collationes valere, & eas Romanos præstare flagitabat. Cum autem tam hæc, quam aliæ complures legationes, quarum idem *Menander* meminit, irritæ essent, ad arma deventum est. Avares denuo in provincias romanas grassati sunt. Quo cognito Imperator *Justinus II. Tiberium*, excubitorum Comitem, adversus eos misit. Pugna cum Avaribus commissa, *Tiberius* ex improviso ab hostibus oppressus superatur, multisque e suis desideratis revertitur *p*). Pax confecta fuit in eam conditionem, ut Avaribus octoginta millia numum aureorum ab Imperatore Orientis quotannis penderentur. Sed *Sirmium* adhuc tenebatur præsidio Romanorum etiam sub *Tiberio*, *Justini II.* successore, nec antea, quam anno 580 per Avares occupari potuit, idque astu, ac dolo *Bajani*, ipsorum Cagani, sive Regis; qui simulata in Sclabenos expeditione, Romanos delusit, ac *Sirmium* circumfusis repente copiis ad deditionem compulit. Hanc *Sirmii* expugnationem prolixe, iisque cum adjunctis describit *Menander*, ex quibus facile quivis intelligere possit, reliquam Pannoniam eo jam tempore Avaribus paruisse. Inter alia enim refert, *Caganum* ante *Sirmii* obsidionem multa vectoria, graviaque navigia in Pannonia superiore construi, ac per Danubium in Pannoniam Saviam devehi jussisse *q*).

Successu temporis Avares Regni sui fines non modo in Noricum, sed etiam in Dalmatiam protulerunt, subjugatis compluribus Slavorum gentibus. Nihilominus tamen & ipsi non modicis sæpe cladibus affecti, & in angustum redacti fuere, præcipue a Carantanis, Vindis, Chrobatis, Serbliis, Bulgaris, & Marahanensibus: postremo autem res Avaricæ in Pannoniis per Francos penitus profligatæ, & eversæ sunt. Forma Regni Avarici erat peculiaris, ac memoratu digna: universum enim Regnum muniebatur novem circulis, id est, sepimentis in orbem dispositis, quorum quædam facile M. P. L. ambitu suo amplectebantur, alia plus, minusve. Altitudo hujusmodi sepimenti erat pedum XX, totidemque pedum latitudo. Constabat vero e stipitibus quercinis, faginis, & abiegnis, duplici ordine per circuitum in terram defixis, quibus retinebatur vallum e lapidibus, & creta tenacissima congestum, ac cespitibus contextum. Aditum & exitum præbebant perangustæ portæ. Intra hos igitur aggeres ita vici, & villæ erant locatæ, ut de aliis ad alias vox humana posset audiri. Distantia vero unius idgenus circuli ab altero erat circiter M. P. XL; & extra circulos quoque vici, & excubitorum speculæ sic erant dispositæ, ut signum tuba datum facile de loco in locum perciperetur. Hujusmodi circulos Avares lingua sua vocabant *Haganos*, Franci *Hringos*, vel *Rhingos*. Hinc *Aventinus* ex *Notkero Balbulo* eos adumbrans:

p) *Theophanes* p. 208. & seq. Et apud Stritterum l. cit. p. 666.

q) Menander l. cit. p. 126. Et apud Stritterum l. cit. p. 670.

Avari, inquit, *portionem ſuam novem ſepimentis, & circulis, quos Rhingos nuncupamus, tutandi cauſa cinxerunt r).* Ipſe vero *Notkerus* inducens loquentem ſecum *Adelberium* militem, qui Hunnico bello cum *Keroldo* domino ſuo intererat, ita ſcribit: *Terra Hunnorum novem circulis cingebatur: & cum ego alios circulos, niſi vimineos, cogitare neſcius interrogarem, quid illud miraculi fuit, domine? reſpondit, novem Haganis muniebatur s).* Non rite igitur *Joan. Tomka Szaſzky* Introductione in Geographiam Hungariæ antiqui, & medii ævi, *Hunniam Abaricam* dividit in *Hagias*, ſeu circulos IX, quorum quilibet totidem *Hringos* in medio ſui continuerit *t*). *Hringus* enim, & *Hagia*, ſive potius *Haganus* rem unam, eademque ſignificat. Singulis *Haganis* præfuit unus *Chaganus*, id eſt, Regulus, Dux, aut Præfectus; unde non inveriſimile eſt, *Hagan* idem Avaribus ſignificaſſe, ac Ducatum, aut Præfecturam. Ex adverſo *Hringus*, ſive *Rhingus*, Francorum, ſeu veterum Germanorum vocabulum eſt, latina terminatione ex *Ring* depravatum, quo annularis, ſeu circularis forma ſupra dicti Sepimenti Avarici apte exprimebatur. Porro inter IX. *Haganos*, ſive *Rhingos* unum fuiſſe *Sabarienſem*, quem *Szaſzkius* ſecundo loco nominat, ob veterem loci celebritatem facile adducor, ut credam, tametſi *Rhingi Sabarienſis* mentionem apud Scriptores illius ævi nondum repererim *u*). Idem Auctor præcipuum, eumque metropolitanum *Rhingum* ſtatuit *Budenſem* fuiſſe, *Budamque* ſupremos gentis Avaricæ Chaganos incoluiſſe: quod pariter, ut veriſimile, recipi poteſt.

Ob hæc munimenta cum Regnum Avaricum in Pannonia fere inexpugnabile videretur, bellis tamen Francicis deletum fuit. Origo hæc erat: Avares *Taſſiloni* Bajoariæ Duci, quem novas res molientem *Carolus Magnus* Ducatu exuit, atque in monaſterium detruſit, pertinacius addicti, Bajoariam, & Forum Julium, *Caroli Magni* provincias, hoſtiliter invaſerunt *x*), & in controverſia de finibus, quæ *Wormatiæ* præſente ipſo Rege *Carolo* anno 790. agitabatur, nullam compoſitionem amicam admiſerunt *y*). Indignatus ergo Rex Francorum bellum indixit Avaribus, quod ab anno Chriſti 791. uſque 799. continuatum eſt. Primæ expeditioni ipſe *Carolus Magnus* interfuit, unoque impetu ab Anaſo fluvio uſque ad Arrabonis oſtium, fugatis Avaribus, penetravit, indeque converſo per *Sabariam* itinere, exercitum pro hybernis in Bajoariam reduxit *z*). Captum igitur hac expeditione fuit Noricum ripenſe, & Pannonia ſuperior. Eodem tempore

r) Annal. Boicor. Lib. 4. p. 333.
s) Lib. II. de geſtis Caroli M. Cap. 2.
t) P. II. Cap. 2 p. 19.
u) Ibid. pag. 20.
x) *Reginonis* Chronicon ad aunum 788. *Sigebertus* Gemblacenſis ud ann. 787.
y) Laurishamenſe Chron. ad ann. 790.
z) Eginhardus in vita Caroli M. *Regino* ad ann. 791. Annales Bertiniani ad eund. ann.

Pipinus quoque Caroli filius rem prospere gessit in Pannonia *Savia a)*. Sequente anno novi fiebant adparatus ad reliquam Pannoniam subjugandam: sed Saracenorum irruptio in Aquitaniam, & rebellio Saxonum alio avocavit curas, & arma *Caroli*. Incussus tamen Avaribus metus tantum valuit, ut unus e Chaganis, *Tudunus* nomine, legatos in Saxoniam usque ad *Carolum* miserit, se, suamque regionem eidem offerens, transitumque ad Christiana sacra pollicitus *b)* Praeterea sub idem tempus inter alios populi Avarici Principes ortæ sunt dissensiones, & ex his bellum civile, in quo factionum Capita, *Jugurrus*, & alius quidam *Chaganus*, cujus nomen intercidit, perierunt. Admonitus hac de re Carolus, illico *Ericum*, Forojuliensem Comitem, & Istriæ Præfectum, adversus discordes Avarum Principes movere jussit. Is adjuncto sibi *Wonomiro*, Sclavorum Carantanorum Regulo, imperata executus, Avares domesticis cladibus attritos facile vicit, expugnatoque Ringo, ingentes opes, quas barbari illic adservabant, occupavit, Regique suo transmisit *c)*.

Anno proximo (scilicet 797.) supervenit novo cum exercitu *Pipinus*, qui reliquos Avares, etiamnum resistere ausos, penitus debellavit, ultra Danubium ac Tibiscum eosdem persecutus. Ejectis ergo Avaribus omnis tandem Pannonia in Francorum potestatem venit. Reducem vero *Pipinum Carolus Magnus* Aquisgrani eo lætius accepit, quod cum eo simul *Tudunus* advenerat, qui sacro fonte ablutus, post præstitum fidelitatis juramentum in Chagani dignitate confirmatus est. At enim *Tudunum* defecit constantia, redux enim in patriam a fide descivit, jugumque Francicum tertio post anno excutere tentavit. Ad castigandum perduellem missus est *Geroldus*, limitis Bajoarici Comes, qui ad Comagenum montem perveniens, cum aciem instrueret, ipso pugnæ initio sagitta ictus occubuit. Vicerunt nihilominus Franci, cæsoque *Tuduno*, finem tandem imposuere bello Avarico, quod omnium bellorum, quæ *Carolus Magnus* gessit, dempto Saxonico, fuerat maximum. *Quot enim prælia*, inquit Eginhardus *d)*, *in eo gesta, quantum sanguinis effusum sit, testatur vacua omni habitatore Pannonia, & locus, in quo regia Cagani erat, ita desertus, ut ne vestigium quidem humanæ habitationis appareat. Tota in hoc bello Hunnorum nobilitas periit, tota gloria decidit; omnis pecunia, & congesti ex longo tempore thesauri direpti sunt - - - Ceterum incruentum pene Francis hoc bellum fuit, & prosperrimum exitum habuit, tametsi diutius sua magnitudine traheretur.* Sequente anno 800. in ipso Natali Domini *Carolus Magnus* Romæ a Leone Papa Imperator Occidentis renunciatus, & coronatus est.

---

a) Epist. Caroli M. ad Fastradam, apud du Chesne T. I. cap. 255.

b) Annal. Fuldens. ad ann. 765.

c) *Eginhardus* in vita Caroli M.

d) Ibidem.

CAPUT VIII.

De rebus Sabariae, totiusque Pannoniae sub Francis.

Post solennia coronationis nihil antiquius fuit Imperatori *Carolo Magno*, quam ut Pannoniam tot bellis exhaustam, quantocyus reficeret, Imperioque suo, & Ecclesiæ Christianæ utilem redderet. Mox igitur novas ex vicinis Bojis, Sclavisque colonias in eam deduci; villas, pagos, oppida, civitates in ea restaurari; desertosque agros coli præcipit. Immo referunt Annales Francici, *Imperatorem Carolum Magnum* anno 803. venisse in Bajoariam, ut ordinandis Pannoniæ rebus propior adesset, nonnullasque eo pertinentes causas discuteret; cujusmodi erat celebris illa controversia inter *Arnonem* Juvavensem, seu Salisburgensem, & *Waldericum* Passaviensem Antistem, exorta de finibus Diœcesium in Pannonias productis. Nempe haud ita pridem *Pipinus*, Caroli Magni filius, *Arnoni* Salisburgensium Archiepiscopo, ad cujus Diœcesim alioqui Pannonia Savia spectabat, subjecit reliquam etiam Pannoniam, inter Dravum, & Danubium positam, ut scilicet eo efficacius curaret conversionem Hunnorum, & Sclavorum, qui ibi circa lacum Pelissæ inferioris, & ultra Arrabonem fluvium, sub clientela Francica remanserant *e*). At vero hæc Pannoniæ pars olim ad jus metropoliticum *Laureacensium* Præsulum pertinebat: cum ergo his post eversum Laureacum successerint Passavienses, idcirco *Waldericus* sui esse muneris arbitrabatur, litem ob id Salisburgensi indicere. Nunc ergo judex in hac causa sedit Imperator *Carolus Magnus*, eamque hunc in modum diremit: ut concessio quidem *Pipini* rata, firmaque permaneret; Ecclesiæ tamen Passaviensi ob id novæ quædam possessiones accederent: scilicet in *Hunnia*, id est, in Austria, *Zeisenmurus*, *Drasmurus*, *Wachova*, & complura alia loca: item apud *Favianam*, (seu Viennam) duæ basilicæ: nec non in Avarum provincia locus quidam *Lytaha* dictus a cognomine fluvio. Hanc donationem postea *Ludovicus Pius* novo diplomate confirmavit *f*).

---

e) Anonymus de conversione Bajoariorum, & Carantanorum: „ Patrem, inquit, Pannoniæ „ circa lacum Pelissa inferioris, ultra fluvium, qui dicitur Rapa, & sic usque ad Dravum fluvium, & eousque Dravus fluit in Danubium, prout potestatem habuit *Pipinus*, prænominavit „ cum doctrina, & Ecclesiastico officio procurare populum, qui remansit de Hunnis, & Sclavis in illis partibus, *Arnoni* Juvavensium Episcopo, usque ad præsentiam genitoris sui Karoli „ Imperatoris. „

f) Fragmentum diplomatis exhibet Lazius Lib. VII. de migrat. gent.

At *Carolus Magnus* lite compofita, Salisburgo Aquisgranum rediit. Illic anno 805. cum acceffit unus ex Avarum Principibus, religione jam Chriftianus, nomine *Theodorus*, qui ob Sclavorum Bohemorum continuam infeftationem alias fibi, & populo fuo terras, inter *Sabariam* videlicet, atque *Carnuntum* fitas, ad habitandum dari petiit, & ab optimo Imperatore facile obtinuit. Eventum hunc pluribus cum adjunctis referunt Annales Fuldenfes, in hæc verba: *Carlus junior in Boemanos Slavos cum exercitu a patre miffus, depopulata provincia regem eorum nomine Lechonem occidit. Caganus Princeps Hunnorum Aquis ad Regem venit, & , ut poftulavit, inter Sabariam & Carnuntum habitandi locum accepit, eo quod Sclavis infeftantibus priftinas fedes habitare non potuit. Erat enim Chriftianus, nomine Theodorus, quo ad fuos reverfo, & non multo poft morte prævento, Cagano per legatos fuos petenti ab Imperatore conceffus eft honor antiquus, quem Caganus apud Hunnos juxta prifcum eorum ritum habere folebat g*). Succeffor Theodori Cagani in baptifmo nomen *Abrahæ* accepit, quem Chronicon Ratisbonenfe prodit *Fifchamundæ* facris undis ablatum fuiffe. *Et Abraham Caganus*, inquit, *baptizatus eft fuper Fiskaha h*). *Ottoni Frifingenfi* tam oppidum, quam præterfluens amnis vocatur *Vifcaha*: hodie Germanis *Fifchament*, inter *Vindobonam*, & *Carnuntum* medio quafi loco. Hinc vero *Hanfizius* arguit *i*), Avares, qui fe dediderunt, & Chriftiana facra fufceperunt, indulgentia Caroli Magni iftum quoque locum poffediffe; immo & oppidum Favianenfe, id eft, Viennenfe, & quidquid a monte Cetio eft fecundum Danubii ripam ufque Carnuntum, & in mediterraneis inter Carnuntum, & Sabariam, id omne fub eorum ditione fuiffe. Hæc veteris Pannoniæ portio poftmodum *Avariæ* nomine aliquandiu defignabatur: *Hunniam* autem appellabant portionem Norici Ripenfis fupra montem Cetium *k*). Multorum hodie opinio eft, fedem Cagani Avarici fuiffe *Sabariæ* defixam. Sed, quia *Sabariam* hoc tempore Præfulibus Juvavenfibus donatam fuiffe ex fragmentis diplomatum, quæ infra adferentur, conftat; idcirco longe verifimilius eft, Caganos Avarum aut *Vetvari*, aut *Fiskahæ* habitaffe. De priore loco Cel. *Pray* facta mentione Epifcopatus Vetvarienfis, *non dubitem*, inquit, *etiam Caganos Avarum abhinc, quam facra Chriftiana amplexi effent, Vetuari*

---

g) Annal. Fuld. ad ann. 805. T. I. Script. Germ. curante Struvio p. 18.

h) Ad ann. 805.

i) T. I. Germ. facræ p. 148.

k) *Lambecius* Lib. II. Bibl. Cæf. Cap. V. primæ editionis refert; in quodam Codice MS. ejusd. Bibliothecæ fcriptum effe, Avaribus conceffum fuiffe habitandi locum inter *Sarabiam*, & *Carnuntum*. Idque interpretatur inter *Zagrabiam*, & *Carnuntum* Sed perperam; certum enim eft, *Sarabiam* ibi mendofe poni pro *Sabaria*: uti in Pithœano quoque Annalium Fuldenfium codice erronee fcribitur, *inter Sariam*, & *Caruontum*. Corrigenda ergo funt hæc librariorum menda ex aliis æque vetuftis monumentis, ut ex Eginhardo, ex Reginone, & ex Annalibus Metenfibus, ubi nec *Sariam*, nec *Sarabiam*, fed *Sabariam* in laudato textu fcriptam reperies.

quoque sedem regiam fixisse. Idem vero arbitratur *Vetvarum* in situ hodierni *Altenburgi* Austriæ, inter Haimburgum, & Petronellam, idque ex eadem horum nominum significatione conjectat. *Vár* enim Hungaris *arx* est; adeoque *Vetvár*, quasi vetus arx, vel *vetus burgum l*). Præferenda tamen videtur *Fiskaha*, sive *Fischamunda*, ubi Caganus *Abraham* baptismum suscepisse legitur.

Non minus obscurum est, ubinam pristinæ sedes fuerint horum Avarum, qui nunc permissu Caroli Magni inter *Sabariam* & *Carnuntum* consederunt. Auctor paullo ante laudatus, eas fuisse existimat vel trans Danubium intra fluvios Moravam & Vagum, vel cis Danubium infra Arrabonem. En ejusdem argumenta: „ Arbitror, inquit, Avares hos, qui aliam sibi a Carolo provinciam petierant, trans Danubium, & fortasse ab hodierno Posonio ad Vagi fluminis ostia, ac Cituorum insula habuisse, quam partem ab Carolo occupatam alibi memoravimus, cum bipartito exercitu usque ad Arrabonem fluvium impressionem armorum prima in Avares expeditione protulit. Facile enim ea ratione fieri potuit, ut a Behemannis Sclavis, quorum Marahani Avaribus viciniores, aut socii, aut domini fuere, infestarentur. Sed huic conjecturæ video illud obesse: si ea parte Avares cum Theodoro Cagano fuere, non apparere, qua ratione is Christiana sacra amplecti potuerit, quod Arnoni Juvavensium Præsuli eam Pannoniæ plagam a Carolo fuisse crediam in conspicuo sit, quæ a Dravo ad Comagenum montem tenditur: nisi forte eam quoque, quam Carolus trans Danubium ad Vagi ostia occupaverat, curandam Arno acceperit. Id si locum non habet, necesse est, Theodorum infra Arrabonem habitasse, ac, quod Marahani ad Granum usque ditiones suas forte protulerint, a Behemannis Marahanorum sociis, transmisso Istro, hostilem in morem petitum esse. Nec enim video, qua via ceteroquin Avares a Behemannis infestari potuerint. „ Hæc in Annalibus veterum Hunnorum, & Avarum *m*). At ipse collectis ex *Eginhardo*, & *Annalista Metensi* indiciis eruo, *Theodorum* Caganum suis cum Avaribus habitasse in Ripensi Norico, atque inde ob infestationem Behemannorum Slavorum transiisse ad provinciam, ab Imperatore Carolo sibi adsignatam inter Sabariam, & Carnuntum. Sic enim scribit Eginhardus *n*): *Non multo post Caganus Princeps Hunnorum propter calamitatem populi sui Imperatorem adiit, postulans sibi locum dari ad habitandum inter Sabariam & Carnuntum, quia propter infestationem Sclavorum, qui Behemanni vocantur, in pristinis sedibus esse non poterant. Illi enim omnem terram Hunnorum depopulantes Lechonem tunc ducem habuerunt.* Hinc ergo liquet, Sclavos, a quibus infestabantur Hunni Avares, de quibus nobis sermo est, *Behemannos* fuisse,

---

l) Annal. Hunnor. P. II. p. 286.
m) L. cit. p. 285.
n) In vita Caroli M. ad ann. 805.

non vero *Marahanos* horum aut socios, aut dominos: liquet prӕterea priſtinas eorundem Avarum ſedes in *terra Hunnorum*, ſive in *Hunnia* fuiſſe. Hanc enim Sclavi *Behemanni* duce *Lechone* depopulabantur. At vero ӕtate illa Scriptoribus Francis *Hunnia*, vel *terra Hunnorum* non aliud, quam *Noricum Ripenſe* intelligebatur, quemadmodum pars Pannoniӕ ſuperioris, Norico Ripenſi contigua, illis erat *Avaria*, ſeu Provincia Avarum. Certum id eſt ex diplomate *Ludovici Pii*, quo *Caroli Magni* donationes, Eccleſiӕ Paſſavienſi factӕ, hoc modo memorantur: *Tradidit in provincia quemdam locum, qui vocatur Lytha, & in terra Hunnorum Zeyſenmurum, Traſmam, &c.* Omnia hӕc loca ſunt in hodierna Auſtria; ſed *Lytaha* infra Vindobonam, ubi erat pars Pannoniӕ ſuperioris, *Zeyſenmurus* autem, & *Traſma* ſupra Vindobonam trans montem Cetium in regione, quӕ ſub Romanis vocabatur Noricum Ripenſe. Nihil ergo jam dubitandum eſt, quin *Theodorus Caganus*, antequam novas inter Carnuntum, & Sabariam ſedes a Carolo Magno accepiſſet, in Ripenſi Norico ſuis cum Avaribus habitaverit. Quod etiam auctoritate Annalium Metenſium confirmare licet, qui narrant exercitum adverſus Sclavos, Avaribus infeſtos, a Carolo Magno ſubmiſſum, non in *Marahaniam*, ſed in *Bohemiam*, Norico Ripenſi vicinam, irrupiſſe. Narratio ita habet *o*): „ Eodem anno cum eſſet Imperator in palatio, quod ſitum eſt Aquis, „ miſit exercitum ſuum cum filio ſuo Carolo in terram Sclavorum, qui vo- „ cantur Behemi, & per tres vias in eandem regionem exercitum penetrare prӕ- „ cepit. Partem autem exercitus cum Carolo rege filio ſuo per orientalem par- „ tem Franciӕ, ſeu Germaniӕ, ire prӕcepit, ut Hircano (*Hercynio*) ſaltu „ transjecto jam dictos Sclavos invaderet. Aliam vero partem per Saxoniam di- „ rigens, ut ex altera parte cum Saxonibus, & innumerabilibus Sclavis tranſito „ ab aquilone jam dicto ſaltu in Sclavos prorumperet. Tertia quoque ex parte „ expeditionem totius Bojoariӕ in eandem intrare juſſit. Venientes autem undi- „ que in planiciem Behemi, univerſi Principes diverſarum gentium in conſpectu „ regis Caroli pervenerunt. Caſtra metati ſunt autem haud procul a ſe illi innu- „ merabiles exercitus diſtantes. Caroli autem Regis, & Principum, qui cum „ eo erant, imperio uſus totus ille exercitus ipſam regionem invaſit. Sed Sclavi „ in vias, & ſaltus penetrantes, ſe minime ad pugnam prӕparaverunt. Vaſtata „ autem, & incenſa per quadraginta dies eadem regione, ducem eorum nomine „ Lechonem occidit. „ Quӕ ſane omnia non de *Marahania*, verum de *Bohemia* vaſtata, intelligi oportere in conſpicuo eſt.

Ceterum Avares e Norico Ripenſi in Pannoniam ſuperiorem digreſſi, pro Behemanis jam Marahanos Sclavos habuere finitimos, a quibus pariter non diuturna illis erat quies. Teſtatur enim *Eginhardus p*), Carolum Magnum anno 811

o) In Chron. Met. ad ann. 805.

p) In vita Caroli M. ad ann. 811.

coactum fuisse mittere partem exercitus in Pannoniam ad controversias Hunnorum, & Sclavorum finiendas, quæ, ut verisimile est, limitum causa obortæ fuerunt. Territi Sclavi Marahani, quorum tunc Principes erant *Moymirus*, & *Privina*, legationem Aquisgranum ad Imperatorem, ut jussi sunt, miserunt: eodem venerunt Avarum quoque Primores *Canzaucus*, & *Tudun*. Responsum est Legatis, ut Marahani Danubio ditionum limite se se contineri paterentur. Plurimum tamen ad continendos in officio tam Sclavos Marahanos, quam Avares, contulit *Urolphus* Passaviensium Antistes, qui cum magnam utriusque populi partem ad gregem Christi adjunxisset, duos Episcopatus in Marahania, nempe Speculunensem, & Nitravensem, totidemque in Avaria, utpote Favianensem, & Vetvariensem, instituit, eoque rem adduxit, ut Principes utriusque nationis supplices ad *Eugenium* Papam literas dederint, quibus orabant, ut *Urolpho* vetera Laureacensium Antistitum jura restituere, eidemque cum pallio Archiepiscopali vicem auctoritatemque Apostolicam per Moraviam & Pannonias conferre vellet. Annuit *Eugenius* datis Literis Apostolicis hujus tenoris *q*).

„ Eugenius Episcopus Servus Servorum Dei Rathfredo sanctæ Favia„ nensis Ecclesiæ, & Methodio sanctæ Speculi Juliensis, quæ & Soriguru„ rensis nuncupatur, atque Alevino sanctæ Nitraviensis Ecclesiæ, parique modo „ Annoni sanctæ Vetvariensis Ecclesiæ Episcopis: simul etiam Tutundo, nec „ non Moymaro ducibus, & optimatibus, exercitibusque plebis Hunniæ, quæ „ & Avaria dicitur, & Moraviæ. Desiderio salutis animarum vestrarum, filii in „ Christo charissimi, cum audivimus christianissimam conversationem vestram, „ & sanctæ fidei, bonorumque operum vestrorum processum, summo gaudio „ atque lætitia fuimus exhilarati; quia divina in vobis operante clementia, ut „ Apostolus ait: ubi abundavit delictum, ibi superabundat gratia; atque quo„ modo sancta Dei Ecclesia nostris temporibus quotidianum in electione vestra „ suscipit incrementum. Cujus optabilis rumoris index fuit Reverendissimus Yrol„ phus sanctæ Laureacensis Ecclesiæ Archiepiscopus, & sanctissimus frater noster, „ vester autem spiritualis Pater, qui per suam sanctam prædicationem adopti„ vos Deo vos genuit filios. Is itaque ad Apostolorum limina orationis causa „ veniens, novam Ecclesiam nostris Apostolicis benedictionibus informandam „ subnixe commendavit, quam domino auxiliante catholice gubernandam in ve„ stris partibus suscepit. In quibus etiam quondam Romanorum, Gepidarum„ que ætate, ut e lectione certum est, in septem Episcoporum Parochias Ante„ cessores sui jure metropolitano obtinuerunt Diœcesim. Qua ex justitia, & lege, „ præfatus Deo dignissimus Archiepiscopus debito obligatur, ut illi terræ, prius „ Christicolæ, atque suorum antiquitus Successorum creditæ providentiæ, quam „ nunc vos Dei omnipotentis occulto mediante judicio, velut hæreditariam

q) In Adpendice ad Chronicon Reicherspergense.

„ possidetis,

„ possidetis, ipse Evangelicus Agricola, diu negata cœlestis spargat semina vitæ, „ atque in lucrandis Christi animabus redivivam de vobis nutriat segetem. Quem „ nos doctissimum divini miraculi ministrum, saluti vestræ cognoscentes per „ omnia necessarium, fide & exemplo probatum merito erga illum Apo- „ stolicam servantes sententiam, qua dicitur: quomodo credent sine præ- „ dicante? aut quomodo prædicabunt, nisi mittantur? ab hac sancta Romana „ matre Ecclesia vobiscum rectorem transmisimus. Atque etiamnum in præfatis „ regionibus Hunniæ, quæ & Avaria appellatur, sed & Moraviæ, provinciarum „ quoque Pannoniæ, sive Mœsiæ Apostolicam vicem nostram, & Diœcesim, „ atque jus Ecclesiasticum exercendi, & usum, ac potestatem Antecessorum „ suorum, videlicet sanctæ Laureacensis Ecclesiæ Archiepiscoporum, sibi suc- „ cessoribusque suis canonica auctoritate committimus, atque hujus constitutionis „ nostræ decretum subscriptionis privilegio roboramus. Pallium præterea juxta „ consuetudinem antiquam sanctitati suæ dedimus, quod ita sibi concessimus, „ sicut Prædecessores nostri suis prædecessoribus concessere; privilegiorum suo- „ rum scilicet integritate servata. Cujus dilectioni, quamvis hoc debito permit- „ teremus, propter vestras autem petitiones, super hac re flagitantibus ad ho- „ norem suum, nostram Apostolicam vicem, & auctoritatem insuper accumu- „ labimus, quod nunquam suis est permissum prioribus. Quatenus & vos con- „ fratres, & Coëpiscopi deinceps ei reverentiam ampliorem exhibere sciatis, „ & in sana doctrina cœlestis eruditionis ad ædificationem vestram, ut filii „ sapientes, obediatis; atque vos Laici primates, & vulgus saluberrimis præ- „ ceptis suis, non velut homini, sed tamquam Deo humiliter obtemperetis, & „ in fide catholica, quam per Dominum Jesum consecuti estis, fortes perma- „ neatis. Nam totius doli artifex diabolus, cujus dominio, & pompis in ba- „ ptismate abrenunciastis, jacturam & damnum vestræ salutaris surreptionis mo- „ leste patitur; ac per varias occasiones zizania perfidiæ seminando, velut multa „ injuria bachatur; & ut vestrum aliquis terga vertat sanctæ professioni, in- „ cessanter molitur. Quapropter sæpe dicti Archiepiscopi, videlicet Pastoris ve- „ stri, a Deo destinati, institutionibus benignas aures præbete, qui vos & ver- „ sutiem Sathanæ cavere, atque ejus æternos cruciatus evadete instruit, ac ipse „ in die judicii de bonis operibus vestris seculorum domino perpetua remune- „ randos gloria præsentabit. Ad perfectam autem, & necessariam conditionis „ vestræ salutem, cum, ut comperimus, non sufficiant pauci, qui modo con- „ stituti sunt vobis Episcopi, quia plures sunt adhuc gentilitatis errore ibidem „ detenti, ad quos propter inopiam præconum divini verbi nondum pervenit „ notitia Christi. Idcirco enim, ut augesceret turba fidelium, studeat solertia „ vestra pro mercede, & remissione peccatorum vestrorum, adminiculum, atque „ juvamen præbere Reverendissimo Yrolpho Archiepiscopo, quatenus dudum „ illic constitutorum Episcoporum numerus impleatur. Qui congrue constituti,

„ & vobis, posterisque vestris poterunt esse proficui, si ad restaurationem Ec-
„ clesiarum propter nomen Domini de possessionibus vestris, quas reditus do-
„ tesque earum fama divulgante quondam fuisse noveritis, æternam sufficientiam
„ vobis comparantes, eisdem Ecclesiis ipsi conferatis, idoneis viris ad hoc mi-
„ nisterium electis: maxime in illis locis, si opportunitas, & utilitas commen-
„ daverit, ordinentur Antistites, ubi indicia Ecclesiarum, & ædificiorum sedes
„ pontificales olim fuisse demonstrant: sin autem; illius arbitrio & delibera-
„ tioni, qui, vel, ubi disponantur Episcopi, concedimus; cui vicem nostram
„ Ecclesiastici regiminis per omnia commisimus. „

Datæ fuerunt hæ literæ circa annum Christi 823: e quibus patet, *Urolphum* Laureacensem Præsulem concessione *Eugenii II.* jus sacrum metropoliticum accepisse non modo per Avariam, & Moraviam, verum etiam per ulteriores Pannoniæ, & Mœsiæ provincias exercendum. Quod quidem superstite aut Imperatore *Carolo Magno*, aut *Arnone* Salisburgensi Archiepiscopo, vix obtenturus erat. Verum ille jam anno 814, hic autem anno 821 e vivis excesserunt. Non defuit tamen muneri suo *Adalramus*, Arnonis successor, qui Pontificiæ huic constitutioni tanta vi, & efficacia intercessit, ut quoad ulteriores Pannoniæ, & Mæsiæ provincias nullum sortita fuerit effectum, quemadmodum *Hansizius* ex historia Conversionis Bajoariorum, & Carantanorum colligit *r*). Immo prætendebat *Adalramus*, omnem Pannoniam usque ad montes Comagenos ad jus metropoliticum Salisburgensis Ecclesiæ pertinere, adeoque novos Episcopos, ab *Urolpho* in Avaria constituros, sibi esse debere obnoxios. Lis tandem ad *Ludovicum*, Pii filium, petente Reginario Passaviensi Episcopo, delata, hunc in modum decisa fuit: *ut Regio, quæ ultra Comagenos montes est, inter eos divideretur, sic, ut Aquilonarem Occidentalemque oram, qua Spiraza amnis exoritur, & cum altera Spiraza, & Arrabone confluit, Pataviensis haberet; reliqua Orientem, Austrumque spectantia procurarentur ab Salisburgensi. Actum Reganespurch anno Christo propitio DCCCXXIX. Anno XVII. Hludovico Imperatore, filio ejus Hludovico regnante in Bajaria anno V. XIIII. Kal. Decembris. Luna XVI. Indictione VIII. Angelmarus ad vicem Gotzbaldi scripsi, & subscripsi s*). Hac ergo decisione jura Ecclesiarum Passaviensis, & Salisburgensis sic discreta sunt, ut Regio, quæ ultra Comagenos montes in Pannoniam excurrit, usque ad *Spirazam* amnem, qui cum altero ejus nominis rivo, & Arrabone confluit, occidentem, ac septentrionem versus Passaviensi Antistiti pareret; reliqua ad Austrum, Orientemque spectantia, ad Salisburgensis Archiepiscopi sacram procurationem pertinerent. Hæc est *Callesii* interpretatio; qui addit, fluviolum *Spirazam*, seu *Spratam* misceri *Arraboni* in confinio Hungariæ, & Styriæ non longe a fluvio *Pinka t*). Quod

r) T. II. Germ. sacræ p. 124.

s) Ibidem. *t*) T. I. Annal. Austr. p. 177.

ſi ita eſt, patet *Sabariam* dehinc in ſacris a Paſſavienſibus Metropolitis dependiſſe; cum antea Salisburgenſibus fuerit ſubjecta: ſecus proinde, ac *Hanſizius* opinatur, cum ſcribit, hoc decreto utramque Diœceſim ad veteres terminos, qui tempore *Pipini*, & *Caroli Magni* defixi fuerant, revocatam eſſe: antea enim terminus harum Diœceſium erat fluvius *Litaha*, ſeu *Leitha*, Peiſoni lacui vicinus; ideoque *Sabaria*, longe ab hoc fluvio Arrabonem verſus diſſita, ad *Salisburgenſem* ſpectabat.

Jam quod ad formam civilem Pannoniæ ſub Regibus Francis attinet: omnis Pannonia regebatur a Comitibus, ſeu Præfectis limitum, qui & Marchiones vocabantur a Præfectura Marchæ, ſive limitis. Idgenus Comites imperante Carolo Magno erant Gonterranus, Verenharius, Albricus, Gothefridus, & Geroldus *u*). His ſubjecti erant Sclavorum, & Avarum, Pannonias incolentium Duces, ac Dynaſtæ. Inter hos ſub *Ludovico Pio* eminebat *Lieudewitus* Chrobatorum Dux in Pannonia Savia, qui *Cadaloi*, Forojulienſis Ducis, Comitisque limitanei immanitate offenſus, jugum Francicum excutere tentavit, ſed in apertam rebellionem erumpens, cum poſt infelicem pugnam anno 821. fugere in Dalmatiam coactus eſſet, ibi fraude *Liudemisli* perierat. *Inchoferus* ſcribit, *Ludovicum Pium* hoc tempore de erigendo *Sabariæ* Epiſcopatu cogitaſſe, ſed quemadmodum id antea perfici non potuit propter Principes, qui in ea civitate reſidebant, a ſacris Chriſtianis alienos, ita nunc inpedimento fuiſſe *Lyndeutum* Pannoniæ Sabariæ Præſidem, & hoc exacto, alios Principes æque infideles, qui ſanctum hoc propoſitum impediebant. Sed en ejusdem verba *x*): „ *Cur Sabariam*, inquit, quæ civi-
„ tas non minimæ Pannoniæ parti nomen dedit, ea prærogativa præterierit, ut
„ Eccleſiarum illic caput eſſet, merito in quæſtionem venit. - - - Ceterum
„ quod illis temporibus, ſplendidis quibusque civitatibus evenit, ut dominatu
„ Principum alienorum, religio non facile in illis exſurgeret, eadem quoque
„ ſors *Sabariæ* fuit. Quippe ob honoris prærogativam, quod ſedes dominan-
„ tium eſſet, plurimorum ambitione conflictata; vel, ſi de religione ſermo ſit,
„ in Evangelium haud propenſa, ſpatium ſanctitati non ita laxum dedit, ut
„ vel emergere, vel dilatare ſe poſſet. Satagebat ejus rei *Carolus Magnus*,
„ ſatagebat & poſtea *Ludovicus Pius* ejusdem natus; ac ut ille circa Albam,
„ ſic iſte *Sabariæ* fundando Chriſti regno locum metatus eſt; neque tamen
„ ſtabilem Religioni ſedem nactus fuit, tametſi *Lyndeutum*, Pannoniæ Sabariæ
„ Præſidem armis exegiſſet, continuo rurſus novos ebulliente Principes infide-
„ litate. „ Eadem ex Inchofero exſcripſit *Gabriel Szerdahelyi* in Chorographia celebrium Hungariæ urbium, nonnullis tamen mutatis: *Lyndeutum* enim gentilem, & Pannoniæ Saviæ, non Sabariæ, Præſidem vocat. Sed hæc nullis vete-

u) Apud Anonymum de Converſione Bajoar. & Carant. XVII.
x) T. I. Annal. Eccl. Hung. in Apparatu p. XVI.

rum monumentis firmari possunt, immo his manifesto in quibusdam adversantur, quemadmodum jam a RR. *Salagio* demonstratum est *y*); & satis patet ex iis, quæ hactenus de rebus Sabariæ totiusque Pannoniæ, sub Regibus Francis constitutæ, antiquorum Auctorum vestigia secuti, retulimus, ac deinceps referemus.

Post *Lieudewiti* perduellis interitum Savienses Chrobati nullum suæ gentis Principem aliquandiu habuere: idemque accidit aliis quoque Sclavis, qui in Pannonia Bojis permixti agros, inter Arrabonem Dravumque diffusos, colebant, quorumque Duces antea fuerunt (perhibente proximo illis temporibus Auctore Anonymo de Conversione Bajoariorum, & Carantanorum) *Priwislaunga*, *Comicas*, *Ztoimar*, *Etgar*. Nam *post illos Duces Baguarii cæperunt prædictam terram dato Regum habere in Comitatum, nomine Helmwing, Abgarius, & Pabo z*). Ceterum supra memoratam *Lieudewiti* rebellionem alia quoque rerum conversio subsecuta fuit in iis Pannoniæ partibus, quas gentes Sclavicæ sub clientela Regum Francorum possidebant. *Ortomagus* enim Rex Bulgarorum, qui tunc præter Mœsiam, partemque veteris Daciæ circa Tibiscum, etiam portionem quandam Pannoniæ *Saviæ* possedisse videtur, Cæsari litem de finibus indixit, &, postquam per legatos iterum, iterumque missos nullum certum responsum accepisset, contemptum interpretatus, factis celeriter navigiis copias eis imponit, trajectoque Dravo flumine in Pannoniam Valeriam irrumpit, Sclavosque Ludovico Pio subjectos cædit, omnique eorum regione evastata, Præfectos iis Bulgaros constituit. Cladem hanc Annales Francici ad annum 827. hisce verbis referunt: *Bulgari Sclavos in Pannonia sedentes misso per Dravum navali exercitu ferro & igni vastavere, & expulsis eorum Ducibus, Bulgaricos super eos Rectores constituerunt a*).

Clade hac audita Imperator *Ludovicus Pius* graviter indignatus *Baldericum* Carantaniæ, & limitis Pannonici Præfectum, ob cujus ignaviam id accidisse rebatur, loco suo movit, ejusque Præfecturam in quatuor Comites divisit, ac anno sequente Ludovicum filium suum, cui Bajoariæ provincias tradidit regendas, adversus Bulgaros lecto cum exercitu misit *b*). Interfuit huic expeditioni præter alios *Adalramus* Archiepiscopus Salisburgensis, qui eadem occasione ad vicinos Bulgaris Moravos divertit, ac Nitriæ apud *Privinam*, Bojorum amicum, Ecclesiam consecravit *c*). Quinam porro hujus expeditionis fuerit exitus, non commemorant Annales; repressos forte, non tamen perdomitos fuisse Bulgaros inde patescit, quod haud multo post iterum Dravo navibus trajecto nonnullas

---

y) Lib. III. de antiquis Episc. Pann. p. 227.

z) Anonym. de Conv. Bojoar. & Carant. XVII.

a) Annal. Fuld. ad ann. 827.

b) Annal. Bertiniani ad ann. 828. Item Reuberiani ad eund. ann. & Biograph. Ludovici Pii.

c) De Convers. Bajoar. XVIII.

Francorum villas flumini vicinas incenderint *d*). Sed Pannoniæ a Moravis major, quam a Bulgaris imminebat pernicies, ut postea videbimus. Nunc pauca prius de fatis *Privinæ*, cujus paullo ante meminimus, referre libet.

Privina, Princeps Nitraviensis apud Moravos, orto inter suos dissidio, per *Moymarum* Ducem ejectus, primo ad *Ratbodum* limitis Pannonici Præfectum, dein ad Regem *Ludovicum* venit, dilatumque baptismum *Treisma*, Salisburgensis ditionis oppido, suscepit. Varia dehinc ejus fata fuere. Redux enim in Pannoniam cum filio suo *Chezilone*, & aliquandiu iterum apud *Ratbodum* commoratus, subito ad Bulgaros, postea ad *Ratimarum*, Dalmatiæ, & Croatiæ Ducem, se se contulit. At jam in *Ratimarum*, Francis infidelem, bellum erat decretum; quod auspiciis *Ludovici* Regis a *Ratbodo* ita gestum est, ut *Ratimarus*, multis suorum amissis, fuga salutem quærere debuerit. Tum vero & *Privina*, capto ex necessitate consilio, ad *Salachonem* Pannoniæ Saviæ Comitem se se recepit. Prospere id ei vertit: hujus enim opera reconciliatus *Ratbodo*, & *Ratbodi* intercessione a Rege *Ludovico* in gratiam receptus fuit, simulque ditionem quamdam in Pannonia, jure fiduciario prius concessam, dein dono sibi collatam accepit *e*). In quanam Pannoniarum regione hæc *Privinæ* ditio exstiterit, obscurum est hodie. Anonymi libellus de Conversione Bajoariorum a RR. *Salagio* editus *f*), perhibet, eam fuisse *in Pannonia inferiore circa fluvium, qui dicitur Sana*. Sed editio Freheriana eum fluvium non *Sanam*, sed *Savam* vocat, quod rectius esse videtur: *Sava* enim, sive *Savus* non superiorem tantum, verum & inferiorem Pannoniam præterfluit: de *Sana* vero Pannoniæ inferioris fluvio nusquam alibi occurrit mentio. Unde apparet, ditionem *Privinæ* circa Savum fluvium in inferiore Pannonia, id est, in hodierna Sclavonia positam fuisse. Sed obstant nomina locorum, quæ eodem libello in ditione *Privinæ* memorantur, ut *Salapiugis* (Frehero *Salapurgis*) & *Quinque Basilicæ* &c. Extant enim hodieque loca ejusdem fere nominis, uti *Szalavdr*, quod latine redditum notat *Salaburgum*, & *Quinque Ecclesiæ*, quæ idem prorsus significant, quod *Quinque Basilicæ*. Sagaciter proinde conjectant doctissimi duumviri *Koller*, & *Salagius*, uterque Quinque Ecclesiensis Canonicus, pro fluvio *Sana*, & *Sava* Auctorem supra dicti libelli aut scripsisse, aut scribere debuisse *Salam*. Fluvius *Sala*, cujus scaturigines in Comitatu Castriferrei non longe absunt ab oppido S. *Gothardi*, labitur ab occasu ortum versus per Comitatum Saladiensem, & præterfluens oppidum *Szalavarinum* miscetur lacui *Balatoni*. Circa hunc itaque fluvium erat ditio *Privinæ*, sic tamen ut nonnullas possessiones etiam longius ab hoc fluvio remotas habuerit, veluti *Quinque Basilicas*. Neque adversatur huic interpretationi, quod ea ditio dicatur pars *Panno-*

---

d) Annal. Fuld. ad ann. 829.

e) In fine Libri IV. de statu Eccl. Pann.

f) De Convers. Bajoar. XVII. XVIII. & XX.

niæ inferioris fuiſſe, cum tamen circumſita fluvio *Salæ* Regio reipſa ſit in *Pannonia ſuperiore.* Non enim deſunt exempla, quibus oſtendi poteſt, Scriptoribus inferioris ævi eam vocari *Pannoniam inferiorem*, quæ antiquioribus erat *Pannonia Superior*, & vice verſa. Sic in Itinerario Hieroſolymitano pag. 561. primus a *Patavione* Norici civitate ingreſſus in *Pannoniam Superiorem* ſic deſcribitur: *Tranſis Pontem, intras Pannoniam inferiorem g*). Sed jam reliqua de *Privina* Duce abſolvamus. Obtenta hac ditione *cæpit ibi habitare*, inquit idem Auctor, *& munimen ædificare in quodam memore* (nemore) *& Paluſelede fluminis*, id eſt, & Palude, ſive ad Paludem Salæ fluminis, adeoque ad Balatonem; hanc enim paludem influxu ſuo Sala fluvius efficit. Ædificavit autem ibidem civitatem *Salapiugin* cum caſtro *Moſapurg* dicto: ſimulque terras ſuas, accitis undiquaque populis, præcipue, ut videtur, Moravis popularibus ſuis, implevit. Quo facto, multas dein variis in locis Eccleſias erexit, ac juriſdictioni Archiepiſcoporum Salisburgenſium ſubjecit. Sed poſtremo a perfidis Moravis occiſus eſt, relicto ſucceſſore filio *Chezilone*, ad quem S. *Methodius* Sclavorum Apoſtolus venit, uti poſtea dicetur.

CAPUT IX.

De cladibus Pannoniae per bella Moravica illatis: & an Sventibaldus Moravorum Dux Pannoniam poſſederit?

DEFUNCTO ſub annum Chriſti 846 Duce *Moymaro*, qui *Privinam*, ut dictum eſt, ejecit, Moravi defectionem ab Imperio Francorum moliebantur. Verum tempeſtive advolavit Rex *Ludovicus* valida inſtructus manu, compreſſaque ſeditione Ducem illis conſtituit *Raſticen*, aliter *Ratislavum* quoque dictum, Moymari nepotem. Quamquam neque hic in fide Francorum diu permanſit: adſumpto enim in conſortium Principatus *Sventibaldo*, ſeu *Suatoplugo*, nepote ſuo, paucis poſt annis clientelæ *Ludovici* Regis renunciavit, ortoque ſub annum Chr. 855 bello, magnis damnis cum Ludovici exercitum, tum Pannonias, & Noricum affecit. Irritam quoque reddidit expeditionem, per *Carolomanum* Ludovici filium anno 858 adverſus ſe ſuſceptam, nec prius, quam anno 864 debellari potuit. Poſtremo hoc bello ipſe Rex *Ludovicus* ingentibus cum copiis adverſus rebellem venit, progreſſuſque ultra Danubium *Dovinam* (Hungaris *Dévén* in Comitatu Poſonienſi arx, & oppidum ad fluvium Moravam) tam arcta cinxit obſidione, ut *Raſtices* eidem incluſus rebus deſperatis ſe ſe dedere, & præſtito

g) Vide Notas *Weſſelingi* ad hunc Itinerarii locum p. 561.

rursus fidelitatis juramento, datisque in pignus fidei obsidibus, imperata facere coactus fuerit. Sed idem servitutis impatiens prima data occasione fidem denuo fregit, ac junioris *Ludovici* rebellionem adversus Patrem adjuvit, adscito in societatem novi hujus belli *Sventibaldo.* Quæ perfidia ei tandem exitium attulit: postquam enim Carolus, & Carolomanus, a patre suo Ludovico Rege missi, magnam utrique cladem intulissent, alter postea alteri insidias struere cœpit, quibus demum *Sventibaldus* prævaluit, ligatumque *Rasticen* ad pœnas perduellionis Ludovico Regi tradidit *h*).

Rastice anno 870 oculis orbato, & in monasterium detruso, solus dehinc *Sventibaldus* apud Moravos transdanubianos rerum potiri cœpit; non multo tamen post ipse quoque infidelitatis accusatus in Francorum manus, & custodiam venit. Quo audito Moravi, eum jam periisse rati, illico Presbyterum quemdam *Sventibaldi* propinquum, nomine *Sclagamarum* sibi præficiunt, istoque Duce, quamvis perinvito, in Francos insurgunt; incassum tamen: *Sclagamarus* enim a *Wilhelmo*, & *Engiscalcho*, Pannoniæ Superioris Rectoribus, Austriæque Marchionibus facile victus, fugatusque est. Interea vero *Sventibaldus* objectum infidelitatis crimen ea dexteritate diluit, ut non solum liber a Carolomano dimissus, verum etiam regiis ornatus muneribus ad Principatum suum redierit, comitante exercitu, quem specie debellandi *Sclagamari* impetraverat *i*). Hæsit tamen in animo injuriarum, sibi a Francis illatarum, memoria: quamobrem in Moraviam redux nullam prætermisit vindictæ occasionem; ac primum easdem Bajoariorum copias, quæ illi contra *Sclagamarum* datæ erant, ex improviso in castris adortus est, plurimis occisis, multis in captivitatem abductis. Omitto alia bella, quibus Francos divexaverat usque ad annum 876. quo Rex *Ludovicus* obiit: verum illa silentio non sunt prætereunda, quæ dein sub *Carolo Crasso*, & *Arnulpho* gesta fuere, usque dum nova, prorsusque inexpectata rerum conversio sequeretur, Pannoniorum æque, ac Moravorum provinciis ad *Hungaros*, gentem advenam, devolutis.

Bellis Moravicis sub Imperatore *Carolo Crasso* occasionem, causamque præbuerunt *Megingotus*, *Babo*, & *Werinharius*, Marchionum *Wilhelmi*, & *Engiscalchi* filii, qui facta conspiratione *Arbonem*, Norici, & Pannoniæ Superioris Præfectum, ejecerunt, & in Moraviam ad *Sventibaldum* fugere compulerunt *k*). Igitur *Sventibaldus* tam *Arbonis*, quam suas injurias vindicaturus, prima expeditione anno 883. Noricum ripense, & contiguam Superioris Pannoniæ partem invasit; *Megingoto*, & *Babone* profligatis, *Werinhario* autem, & *Wecilone* Comite barbarum in modum excruciatis. Legatione dein ad *Arnulphum*, *Ca-*

---

h) Annales Fuldenses ad ann. 855. 864. 870. & Hermannus Contractus ad eosd. ann.

i) Annal. Fuld. ad ann. 871.

k) *Hermannus Contractus* ad ann. 883. Supplem. Fuld. ex Pyth. ad ann. 884.

Carolomanni filium nothum, atque hoc tempore Carentaniæ, ac Pannoniarum Ducem, missa, hæc duo postulavit: primum, ne *Megingozo*, ac *Baboni* receptum, auxiliumve præberet; postea jurejurando comprobaret, se nec in vitam, nec in regnum ipsius consilia cum Bulgaris Moravorum hostibus inivisse. Neutrum cum obtinuisset, alteram sequente anno expeditionem suscepit, qua magnam Pannoniæ partem pene in solitudinem redegit. Redeuntibus jam tertio Moravis *Megingotus*, & *Babo* se se quidem cum nonnullis copiis objecerunt, sed in fugam illico versi, & relicto inter captivos *Bertholdi* Comitis fratre, Arrabonis demum flumine hausti sunt. Exin *isto continuato tertio anno dimidio instanti* (verba sunt Supplementi Fuld. ex Pythæo) *Pannonia de Hraba flumine ad orientem tota deleta est. Servi, & ancillæ cum parvulis suis consumti sunt, primoribus quibusdam tentis, quibusdam occisis: &, quod turpius erat, truncatis manu, lingua, genitalibus, remissi sunt l*). in quæ *Callesius* commentatus *m*): „ Obtrita, inquit, & exinanita erat omnis prope ab Arrabone ad Savi Istrique confluentem Pannonia: „ tantum nobilis, plebejique sanguinis fusum: tot edita, tamque barbaræ immanitatis exempla, satis ut appareret, nihil nec humani, nec divini juris commune sibi cum Germania *Sventibaldum* voluisse. — Excitatus tot cladibus, „ exulumque lamentis *Carolus* Cæsar, quamquam sero, in Austriam descendit, „ promotisque ad Tullinam fluvium castris, Sventibaldum ad amicam compositionem evocavit. Locus colloquio in monte Comageno captus: Sventibaldus, „ qui ad simulationem a natura factus, non modo obedienter, sed officiose etiam „ cum magno procerum suorum comitatu adfuit, renovato fidei sacramento in „ gratiam facile receptus est.„ Eodem tempore *Wratislaus* quoque, alias *Braczlavo* dictus, Sclavorum in Pannonia Savia Dux, præstito de more militari juramento, in Ducatu suo confirmatus, & *Arbo* in pristinum honoris gradum repositus fuit *n*).

Hac pace confecta, an *Suentibaldus* Pannoniam bello captam retinuerit, haud satis liquet. Affirmant *Hansizius*, *Godefridus Schwarzius*, *Joannes Severinus*, *Katona*, & *Szklenar*, nonnullique alii. Oppositum sentire videntur *Sigismundus Calles* & *Georgius Pray*: aperte vero negat, multisque modis alteram sententiam oppugnat *Stephanus Salagius*. Quoniam vero paucis ostendi nequit, quid horum verisimilius videatur, idcirco quæstionem hanc peculiari disceptatione de finibus Magnæ Moraviæ discutiendam in sequens Caput differimus; nunc vero cœptam de Sventibaldo narrationem prosequemur. Post Imperatoris *Caroli Crassi* ex Norico abitum pax quoque coaluit inter *Arnulphum*, & *Sventibaldum*; quæ, ut firmior consisteret, etiam sacrum accessit amicitiæ vinculum,

l) Ad ann. 884.

m) T. I. Annal. Austr. III p 305.

n) Eadem licet aliis verbis habet Suppl. Fuld. L cit.

dum

dum *Arnulphus* filium suum a Sponsore *Sventibaldo* e sacro fonte levari, atque ex Ducis nomine pariter *Sventibaldum*, seu *Svatoplugum*, adpellari voluit *o*). Vicissim vero *Sventibaldus* Dux operam suam commodavit *Arnulpho* ad consequendum Carolo exauctorato Imperium; id quod anno 887. accidit. Eruitur id e Lambeciano Annalium Fuldensium Supplemento, in quo *Arnulphus*, postquam e consilio *Luitwardi*, Vercellensis Episcopi, ad eripiendum Carolo Crasso Imperium se se convertisset, cum manu valida Noricorum, & Sclavorum supervenisse perhibetur.

Diu hos inter Principes duratura videbatur amicitia, præcipue cum ea fuerit *Arnulphi* in *Sventibaldum* liberalitas, ut ei ad ceteras ditiones Ducatum quoque Bohemiæ adjiceret. Factum id est Omuntespergæ in Pannonia sub annum Christi 890. *p*). At vero in perfidum collatæ sunt tot gratiæ. *Sventibaldus* enim novi Ducatus accessione tumidus continuo res novas moliri, se Regem ferre, debitumque Imperatori obsequium detrectare cœpit. Missi sunt ab *Arnulpho* legati, qui eum sanciti fœderis, dataeque fidei admonerent, pacemque cum eo renovarent. Immo ipse adeo Imperator *Arnulphus* anno 892. ad fines Pannoniæ accessit, spe ductus, venturum ad se obsequii causa *Sventibaldum*. Sed incassum erant omnia. Ergo exandescens Imperator *Hengstfeldam* abit, & habita cum *Brazlavone*, Pannoniæ Saviæ Duce, deliberatione, *Sventibaldum* Reipublicæ hostem declarat, simulque triplici agmine ditiones ejusdem aggressus, omnia longe, lateque prosternit. Quatuor hebdomadas tenuit depopulatio, ad quam etiam Hungari prima nunc vice, seu sponte sua, seu ab Arnulpho evocati, magno numero concurrerunt. Actum quoque cum Bulgaris fuit, ut *Sventibaldum* pro hoste haberent, subjectoque ei populo salis coëmptionem denegarent *q*).

Tot hostibus constrictus, tantisque cladibus permotus *Sventibaldus* serio tandem inire videbatur consilia pacis, quam tamen non aliter, ac dato filio obside, promissoque tributo obtinuit. *r*). Pax hæc insequente mox anno rupta est, novum bellum decernente Imperatore *Arnulpho*, qui nova, eaque periculosa *Sventibaldi* consilia subodoratus erat. Adfuere iterum auxiliares Francis, & Bajoariis Hungari in maximam Moravorum perniciem. Nec mora: cæso ad internecionem *Sventibaldi* exercitu, omnis Moravia, quæ tunc longe lateque patuit, rapinis, cædibus, incendiis præcipue per Hungaros defœdata fuit: *Sventibaldus* ipse ægre fuga elapsus est. Scriptores Bohemi ac Moravi perhibent *s*), eum pœnitentia ductum clam in montem Zobor secessisse, ibidemque habitu eremitæ

o) Regino L. 2. ad ann. 890.
p) Suppl. Fuld. ad ann. 890.
q) Annal. Fuld. ad ann. 892
r) *Regino* Lib. 2. *Sigebertus Gembl.* ad ann. 893.
s) Cosmas Pragensis Chron. Lib. I. Dubravius Hist. Boh. Lib. IV.

ad finem usque vitæ delituisse. Verum Annalista Fuldensis refert *t*), *Sventibaldum* deinceps quoque seditiosa, quoad vixit, agitasse consilia. Non diu tamen eum posthac vixisse oportet, quoniam obitus ejus a *Reginone* ad eundem annum 894. quo ea clades accidit, commemoratur, in hæc verba: *Circa hæc etiam tempora Zundipolch Rex Marahensium Sclavorum vir inter suos prudentissimus, & ingenio callidissimus, diem clausit extremum.* Immo verisimile est, mortuum fuisse ante autumnum anni nunc memorati, cum in autumno pax inter *Arnulphum*, & *Moravos* coaluerit, petentibus eam procul dubio post obitum patris sui *Moymaro*, & *Sventibaldo* juniore *u*). Quænam hujus pacis conditiones fuerint, non commemorant Annales; ex rerum tamen adjunctis illius temporis colligere licet, accisos iis fuisse *Magnæ Moraviæ* fines, hinc Francis, inde Hungaris partem haud modicam sibi vendicantibus. Pacem inter Moravos, uno circiter anno durantem, subsecutæ sunt Principum fratrum discordiæ, & bella civilia, quibus ferventibus Hungari reliquas eorum terras, inter fluvios Granum & Moravam sitas, invaserunt, & occuparunt. Qua de re ita *Constantinus Porphyrogenitus x*): *Moraviæ Princeps*, inquit, *Sphendoplocus fortis, terribilisque populis finitimis fuit, filiosque habuit tres - - - Post hujus autem Sphendoploci mortem anno uno in pace exacto, orto deinde dissidio, & bello civili, invadentes Turcæ* (Hungari) *funditus eos exstirparunt, regionemque eorum occuparunt, quam in hodiernum usque diem incolunt: quæque superarat multitudo, dissipata confugit ad finitimas gentes, nimirum ad Bulgaros, Turcas, & Chrobatos, ac reliquas nationes.* Pannonia paullo serius ab Hungaris occupata fuit, nimirum proximo post *Arnulphi* obitum anno 900. Quæ an *Sventibaldi* Senioris tempore pars fuerit *Magnæ Moraviæ*, adeoque an *Sabarienses* nostri antea, quam cum reliquis Pannoniis ad Hungaros devolverentur, etiam sub *Sventibaldi*, Sclavorumque Moravorum dominatu fuerint, jam investigabimus.

CAPUT X.

De finibus Magnae Moraviae e Constantino Porphyrogenito.

An *Magna Moravia*, cujus meminit *Constantinus Porphyrogenitus*, præter alias terras *Pannoniam* quoque complexa fuerit? sive (quod in idem recidit) an

t) In Supplem. Fuldens. ex Codice sæculi XI. Bibl. Cæs. a Gentiloto ad Annales Lambec. adjecto. Extat apud Muratorium T. II. P. II. p. 121.

u) Ibidem ad ann. 894. *Avari, qui dicuntur Hungari, in his temporibus ultra Danubium multa miserabilia perpetravere - - - Pax tum ore autumni inter Bajoarios, & Moravos compacta est.*

x) De administr. Imper. cap. XI..

Sventibaldus Moraviæ suæ Pannoniam adjecerit? lis est hodie inter Auctores. Affirmat *Hansizius* hæc scribens y): „ Anno, inquit, 884 *Caroli* Regis interventu, qui ad orientem ipse profectus, prope flumen Tullinam in monte „ Comiano, colloquium cum *Sventibaldo* habuit; conventa pax, Arbone in præfecturam reposito, & Pannonia *Sventibaldo* permissa, quæ inde dicta *Moravia magna*; quam in potestate Sventibaldi fuisse, vel inde colligitur, quod „ annis abhinc aliquot *Arnulphus* legatos suos ad Bulgaros mittere terrestri itinere ob insidias *Sventibaldi* haud potuerit; coactus eos mittere per regnum „ *Brazlavonis*, quod inter Dravum & Savum erat: qui profecti per fluvium „ Odogra usque ad Gulpam, dein per Savum: quæ omnia nos docet Annalista Fuldensis. „ Verum reponit *RR. Salagius* z); in Annalibus Fuldensibus nuspiam diserte perhiberi, *Sventibaldo* permissam fuisse a Rege Carolo *Pannoniam.* Juramentum autem fidelitatis ab eo præstitum fuisse non propter Pannoniam, verum propter Principatum Moraviæ, quo exauctorandus erat ob rebellionem. Quod autem *Arnulphus* ob insidias legatos in Bulgariam non miserit terrestri itinere per *Pannoniam*, sed potius per Savum, qui Regnum Brazlavonis alluebat; ex hoc minime sequi ait, *Pannoniam* tunc in *Sventibaldi* potestate fuisse. Quippe ea cautione uti poterat aliam ob causam, nempe quia eo tempore *Pannonia* continuis vicinorum Moravorum incursionibus fuerat exposita. Affert dein argumenta, quibus probat, Pannoniam nec ante, nec post obitum Regis Arnulphi ad Moravos pertinuisse. Hujusmodi sunt: quod Arnulphus *Theotmaro* Salisburgensi Episcopo possessiones quasdam in Pannonia contulerit, ut *Sabariam*, *Mosburgum*, *Quinque Ecclesias*; & quod *Brazlavoni* commendaverit Pannoniam cum urbe Paludarum; item quod *Engiscalchum* Marchionem Pannoniæ creaverit. Post mortem vero *Arnulphi* quod Episcopi Bavari in sua ad *Joannem IX.* Papam Epistola Pannoniam dicant Regni Bajoarici provinciam.

Hæ sunt Salagianæ animadversiones, quibus omnino efficitur, quæstionem hanc, an *Sventibaldus* Pannoniam Moraviæ junctam possederit, solo Annalium Fuldensium testimonio decidi non posse, cum id non adeo clarum, & apertum sit, ut non aliam quoque interpretationem admittat. Verum superest aliud sententiæ prioris fundamentum, e Constantino Porphyrogenito petitum, in quo subruendo irritus est omnis *RR. Salagii* labor. *Porphyrogenitus* nempe, Auctor Augustus, *Sventibaldo* prope coævus, adeoque fide dignissimus, in libro quem de administratione Imperii circa annum 949. conscripsit, *Pannoniam*, quam *Turcæ*, id est, *Hungari*, a Patzinacitis propulsi, occuparunt, & in qua stabilem sedem fixerunt, nunquam aliter, quam vel *Magnam Moraviam*, *Sphen-*

y) T. I Germ. sacræ p 165

z) Lib. IV. de statu Eccl. Pann. Cap. VII.

doploci regionem, vel *terram Moraviæ* appellat. En loca, in quibus id reperias ordine Capitum. *Turcis*, inquit Cap. XIII. *hæ gentes finitimæ sunt: ad occidentem Francia, ad septentrionem Patzinacitæ, ad meridiem Magna Moravia, sive Sphendoploci regio, quæ omnino a Turcis vastata est, & ab ipsis jam obtinetur. Chrobati vero ad montes Turcis adjacent.* Hæc non esse accipienda de antiquioribus Hungarorum sedibus, uti vult *RR. Salagius*, verum de terris, quas ætate Porphyrogeniti possidebant, certum est. Antiquiores enim illorum sedes procul & a Francis, seu Germanis, & a Moravis, & a Chrobatis remotæ erant: ex Asia quippe in Europam venientes primum inter fluvios Tanaim & Boristhenem in Lebedia regione habitabant, Chazaris & Patzinacitis finitimi. Postea vero, quam a Patzinacitis victi essent, pars Turcorum, sive Hungarorum, orientem versus in Persidem recessit, pars altera occidentem versus profecta, & Boristhenem transgressa, fedes suas fixit circa fluvium *Alutam* (Porphyrogenito *Atel*, & *Etel* dictum) in hodierna Valachia & Transilvania. Hæ erant antiquiores Hungarorum sedes, has *Porphyrogenitus* aliis ejusdem libri capitibus, uti postea referemus, describit. Hinc rursus pulsi a Patzinacitis in hodierna demum Hungaria consederunt, sed principio in Boreali dumtaxat Danubii ora, atque tum omnino ad meridiem habebant Pannoniam proprie dictam, quam Porphyrogenitus vocat *Magnam Moraviam*, & quam illi nonnisi post obitum *Sventibaldi*, & *Arnulphi* penitus expugnarunt, sibique adseruerunt. Quæ ne arbitrarie dici videantur, rursus Porphyrogeniti verba excito: Capite XXXVIII. *Turcorum*, inquit, *gens olim prope Chazariam habitabat in loco, cui cognomen Lebedias a primo ipsorum Boebodo. - - - Bello autem inter Turcas & Patzinacitas, tunc temporis Cancar cognominatos, exorto, Turcarum exercitus devictus fuit, atque in partes duas fuit divisus; & earum una quidem orientem versus partem Persidis incoluit; - - altera vero pars occidentem versus sedes posuit cum Boebodo suo, ac Duce Lebedia in locis Atelcusu a) nuncupatis. - - - Post aliquot vero annos Turcas invadentes Patzinacitæ, eos cum Principe Arpade persecuti sunt. Turcæ itaque profligati fugientes, & terram ad sedes collocandas quærentes, Magnam Moraviam ingressi, incolas ejus expulerunt, ibique sedes suas posuerunt, tenentque etiam in hodiernum usque diem.* En rursus sub nomine *Magnæ Moraviæ* universam Hungariam, adeoque hanc etiam Hungariæ partem, quæ sola olim vocabatur Pannonia. Vin' clarius adhuc ejusdem hac de re testimonium? lege Caput XL. in quo hæc sunt: *Locus autem, quem primitus Turcæ* (Hungari) *occupabant, a fluvio interlabente nuncupatur Etel, & Cuzu b), in quo nunc Patzinacitæ commorantur; a quibus sane*

---

a) Hungaris *Atel köz*, id est, inter *Alutam*.

b) Legendum, uti supra, *Atelcusu*, pro Hungarorum *Atel köz*. Sic hodie in Comitatu Sopronienfi regio quædam vocatur *Rábaköz* ab interlabente fluvio *Rába*, & in aliis Hungariæ Comitatibus *Csallóköz*, *Muraköz* pari de causa.

pulsi Turcæ, & profugientes, sedes posuerunt illic, ubi nunc habitant. In hoc autem loco antiqua quædam monimenta supersunt, inter quæ pons Trajani Imperatoris ad initia Turciæ, & Belegrada, quæ trium dierum itinere ab ipso ponte distat, ubi turris est sancti ac magni Constantini Imperatoris; & rursus ad cursum fluminis extat Sirmium, quod Belegrada abest duorum dierum itinere: inde Magna Moravia baptismo carens, quam Turcæ devastarunt, cujusque Princeps olim Sphendoplocus Hoc postremum de *Pannonia*, quam ætate Porphyrogeniti Turcæ, sive Hungari, baptismo adhuc tum carentes, devastarunt, ac retinuerunt, a Porphyrogenito dici, tam clarum, & apertum est, ut rem non sat serio agere videatur *RR. Salagius*, dum Lib. IV. p. 401. hunc *Porphyrogeniti* locum laxius arbitratur intelligendum, nempe de parvo illo Moraviæ Principatu, qui fluviis Morava & Grano terminabatur, magnoque terrarum intervallo a Belgrado, & Sirmio in opposita Danubii ripa removebatur. Sed inquit „ Hungarorum annales perhibent, intra fluvios Granum, & Tibiscum sub adventum „ eorum dominatum fuisse Salanum Bulgarorum Ducem, ab Hungaris ditione „ sua exutum, ultra autem Tibiscum imperitasse Gladum pariter Bulgarum, & „ postea Achtumum a Sunado tempore S. Stephani Regis imperio spoliatum „ c). Hæc scilicet colliguntur ex Historia Ducum Anonymi Belæ Regis Notarii, tribus circiter sæculis Constantino Porphyrogenito posterioris. Verum sit sua ei fides; nec enim idcirco locus ille Constantini Porphyrogeniti, quo Magnæ Moraviæ initium inde a Ponte Trajani ex illa Danubii parte statuitur, tam laxe intelligi debet, ac id RR. *Salagio* videtur. Quin potius hæc duo invicem conferendo eruitur, *Sventibaldum* prolatis, dum fortuna favebat, Moraviæ suæ finibus ultra Granum, Tibiscumque usque ad rudera Pontis Trajani, Principes Bulgarorum eas terras incolentium sibi subjectos habuisse, perinde nimirum, ac Reges Germaniæ nonnullis Chrobatorum, aliorumque Slavorum Ducibus quasdam in Pannoniis provincias jure fiduciario possidendas reliquerunt.

Nunc reliqua videamus, unde magis magisque elucescat, quod probandum suscepimus. Eodem Cap. XL. post mentionem *Magnæ Maraviæ*, olim Sphendoploco subjectæ, hæc subjungit: *atque hæc quidem juxta Istrum flumen monumenta sunt, & cognomina. Ulteriora vero, quæ omnia Turcis habitantur, cognomina nunc habent a fluminibus transourrentibus. Eorum primus Timeses est; alterum Tutes: tertium Moreses: quartum Crisus: quintum Titza. Confines autem Turcis sunt orientem versus Bulgari, ubi eos Ister fluvius, qui & Danubius dicitur, separat. Septentrionem versus Patzinacitæ, ad occidentem Franci, ad meridiem Chrobati.* Denique Capite XLII. universam regionem, quam Turcæ, seu Hungari, in utraque Danubii ora occuparunt, generatim vocat *terram Moraviæ*, hisce verbis: *a Thessalonica usque ad Danubium flumen, in quo urbs Belgrada, octo dierum iter*

c) Lib. IV. de statu Eccl. Pann. Cap. VII. de Archiepiscopatu Moraviæ p. 401.

est. Et habitant quidem trans Danubium flumen Turcæ in terra Moraviæ, atque etiam ulterius inter Danubium & Sabam fluvios. At vero hic plane locus est Porphyrogeniti, quo RR. *Salagius* impugnat *Schwartzium* hæc scribentem *d*): „ Explicaverat Svatoplucus fines regni sui ultra Dravum, ex parte etiam Savum, ad alpes usque Noricas. Ac licet victores Hungari profligatos a Danubio „ Moravos ultra Danubium profecuti sunt, statimque a principio irruptionis suæ „ partem aliquam intra Dravi & Savi confluenta expugnaverint, mansit tamen „ potior pars Superior juris Marahensium; ex quo magnam Moraviam ad meridiem Turcis sitam Constantinus dixit. „ Cui *Salagius* reponens *e*): „ Verum „ hoc, inquit, fingere est, non mentem Auctoris explicare. Constantinus situm „ Moraviæ clarissime designat his verbis: *& habitant quidem trans Danubium flumen Turci in terra Moraviæ, atque etiam ulterius intra Danubium & Sabam fluvios.* Viden' e sententia Constantini Moraviam fuisse trans Danubium, & regionem Danubio, Savo, Dravoque conclusam extitisse ultra, seu extra Moraviam. „ Ita ergo Celeberrimus Auctor oppugnando Schwartzium nobis quoque nodum implicat, quem jam resolvisse videbamur. Sed hæc ejusdem interpretatio (ultra, seu extra Moraviam) cur admitti debeat, nondum video. Nam si apud Porphyrogenitum *Cap. cit.* narrationis contextus expendatur, non tam illic *Moraviæ*, quam *Belgradi* situs describitur, & sensus verborum est: Turcas, sive Hungaros habitare Belgrado vicinos in terra Moraviæ, non modo trans Danubium videlicet e regione Belgradi, verum etiam mox supra Belgradum inter Danubium & Savum in provincia Sirmiensi, unde magnam Moraviam incipere jam Cap. XL. Porphyrogenitus dixerat.

At vero Scriptores Franci nusquam meminerunt Moraviæ per Pannonias diffusæ. Nil mirum: neque enim Reges Germaniæ unquam admiserunt, ut eo nomine adpellaretur Pannonia sive tota, sive pars ejusdem per *Sventibaldum* occupata, & vi pacis, anno 884 confectæ, non aliter quam præstito fidelitatis juramento retenta. Verum *Sventibaldus*, postquam a Regibus Germaniæ aversus ad Græcos Imperatores se se adplicuisset, facile impetravit, ut suæ ditiones, quas cum alibi, tum in Pannoniis peramplas possidebat, a Græco Scriptore, eoque Augusto nomine *Magnæ Moraviæ* insignirentur. Fuit enim Porphyrogenitus filius Imperatoris *Leonis Sapientis*, exemplo decessorum suorum Principibus Moraviæ amici, quemadmodum ex Actis *SS.* Cyrilli, & Methodii colligere licet. Non mirum etiam, si Rex *Arnulphus*, Sventibaldo partem Pannoniarum tenente, jus summum in reliquis Pannoniis exercuit, *Sabariam*, & alia quædam loca Dietmaro Salisburgensis Ecclesiæ Archiepiscopo donavit, si Engiscalchum Pannoniæ Marchionem constituit, ac demum si Brazlavoni Panno-

d) Init. Relig. Christ. inter Hung p. 24.
e) Lib. II de statu Eccl. Pann. p. 83.

niam cum urbe Paludarum commendavit. Hæc enim omnia probant ſolummodo, non univerſas Pannonias Francis a Sventibaldo fuiſſe ereptas. Quamquam poſtremum illud de Brazlavone jam ad aliud tempus pertinet, poſt devictum nempe auxiliantibus Hungaris Sventibaldum, adeoque poſt receptam ab Arnulpho integram Pannoniam, quam poſt hujus obitum Hungari Arpado Duce occuparunt.

CAPUT XI.

De ſacra expeditione SS. Cyrilli, & Methodii, ad Moravos, aliosque Sclavos in Pannoniam ſuſcepta.

NESTOR, antiquiſſimus Ruſſorum Chronographus, qui exeunte Sæculo XI. floruit, de ſacra expeditione ſanctorum *Cyrilli*, quem *Conſtantinum* appellat, & *Methodii* hæc ſcribit *f*): „ Inter Bulgaros Danubii accolas degebant baptizati „ Slavi, eorumque Principes erant Roſtislav, Svætopolc, & Kozel. Et hi mi„ ſerunt ad Cæſarem Michaëlem nuncios, hæc ſignificantes: noſtra regio eſt „ baptizata, & nos nullum habemus Doctorem, qui nos inſtruere, & ſacros „ codices interpretari poſſet. Alii enim ſic, alii aliter nos docent: nos autem „ nec græcam, nec latinam linguam intelligimus, immo ne literas quidem in „ libris novimus, minus earum ſenſum. Mittite ergo nobis Doctorem - - - - - „ Audiens hæc Cæſar, - - - e conſilio Sapientum accivit e civitate Selun duos „ filios Leonis, doctos, & callentes linguam Slavicam, Methodium, & Conſtan„ tinum - - - Hi acquieſcentes poſtulato Cæſaris, profecti ſunt in regionem Sla„ vorum ad Roſtislav, Svætopluc, & ad Kozel. Quo cum veniſſent, cœperunt „ alphabetum in lingua Slavica conficere, & verterunt Apoſtolum, & Evan„ gelium. Ob id Slavi gaviſi ſunt, quod magnalia Dei in propria lingua au„ dirent. Deinde verterunt Pſalterium, & *Ochtaik g*), & alios libros. Sed qui„ dam cœperunt cavillari libros Slavicos dicentes: nulli alteri nationi conve„ niens eſſe, habere proprium alphabetum, præterquam Hebræis, Græcis, & La„ tinis, ſecundum inſcriptionem Pilati, ſuper Cruce Domini poſitam. Au„ diens autem id Romæ Papa, reprehendit eos dicens: hoc modo impleri ver„ bum Scripturæ: Omnes gentes laudabunt Deum: & illud: Omnes linguæ „ narrabunt magnalia Dei, prout Spiritus ſanctus dabit eis eloqui. Qui ergo

f) Des heiligen Neſtors Münnichs im Petſcheriſchen Kloſter des heiligen Theodoſius in Kiew, und der Fortſetzer deſſelben älteſte Jahrbücher des ruſſiſchen Geſchichte überſezt von Joh. Benedict Scherer. Leipzig 1774. pag. 53. ſeqq.

g) Librum octo melodiarum.

„ Slavicam linguam contemnet, excommunicatus esto, usque dum se se emen-„ daverit. Nam isti sunt lupi, & non oves - - - vos autem filii Dei attendite „ doctrinæ, & non derelinquite doctrinam Ecclesiæ, quam vobis Magister ve-„ ster Methodius monstravit. *Constantinus* autem reversus est ad condiscendam „ Bulgaricam linguam, sed *Methodius* mansit in Moravia. Posthæc *Kozel* Prin-„ ceps *Methodium* constituit Pannoniæ Episcopum, contulitque ei cathedram „ sancti Apostoli Andronici, qui fuit unus e septuaginta discipulis, sancti Pauli „ Apostoli discipulus - - - Fuit ergo Apostolus Andronicus primus Doctor lin-„ guæ Slavicæ. Quamquam & Apostolus Paulus in Moravia erat, & ibi do-„ cuerat: nam ibi est Illyricum, quo Paulus Apostolus venerat. „

Mira sunt, quæ Georgius *Szklenar*, ex hac Nestoris narratione deducit *h*); nempe, quod nomen & imperium Moravorum in Mœsiis primum natum, & auctum; inde in Daciam, & Pannonias illatum, ac nonnisi *Sventibaldi* seu *Svatopluci* armis ad extremos hodiernæ Moraviæ fines propagatum fuerit. Ideoque errare ait illos, qui existimant Duces, Sventibaldo priores, *Moymarum*, & *Ratislaum*, seu *Rasticem* in Moravia, trans Danubium posita, imperitasse, aut qui Episcopatus *Speculijuliensem*, & *Nitraviensem*, ab *Urolpho* Passaviensi Metropolita institutos, & in literis *Eugenii* Papæ memoratos, aut *Dovinam* civitatem, in qua Dux *Rastices* a *Ludovico* Germaniæ Rege obsidebatur, in illa *Moravia*, ac non potius in *Mæsia* extitisse arbitrantur. Nova hæc sunt, & a receptis hactenus antiquæ Geographiæ, & Historiæ Moravicæ rationibus prorsus abhorrentia consectaria, quæ tamen ex Nestoris narratione minime fluere, paucis ostendam. Scribit *Nestor*, inter Bulgaros, Danubii accolas, habitasse christianos Slavos, id est, Moravos, quorum Principes erant *Rostislaus Svetopluc*, & *Kozel*; sive *Ratislaus*, aliter *Rastices* dictus, & *Svatoplucus*, alio nomine *Sventibaldus* & *Kozel*, qui aliis *Chezilo* est. Hos tres Principes aliquandiu simul vixisse, & Slavis Moravis præfuisse, certum est ex aliis quoque monumentis. Nunc quanam ratione Moravi inter Bulgaros habitarint, videndum est. Nempe Bulgari illo tempore circa utramque Danubii ripam ita se se diffuderunt, ut non modo Mœsiam superiorem usque ad Savi ostium occuparint, verum etiam trans Danubium partem Daciæ veteris, terramque Jazygum Metanastarum insederint; immo in ipsas subin Pannonias se se intruserint. Constat id ex annalibus Francorum, qui Bulgaros per Dravum Pannonias ulteriores infestasse, Præfectosque e sua gente munitionibus Slavorum Pannoniorum imposuisse, & alia, quæ jam supra diximus, referunt. Inter Bulgaros ergo habitabant Slavi Moravi hoc sensu, quod illis finitimi fuerint tam trans Danubium circa Granum fluvium sub Principibus *Rastice*, & *Svatopluco*, quam cis Danubium circa Savum ac Dravum sub *Chezilone* Principe, in cujus ditionibus etiam Sirmiensem Pannoniam fuisse, *Nestor* prodit,

h) Diss. de vetustissimo Magnæ Moraviæ situ Poson i 1784.

prodit, cum perhibet, Principem *Kozel*, id est, *Chezilonem* S. Methodio contulisse Cathedram Episcopalem divi *Andronici*, quam in Sirmio extitisse, ex *Hesychio*, sæculi quinti Episcopo Salonitano, discimus. Savi ostium terminabat ab ortu Diœcesim Sirmiensem, simulque ditionem *Chezilonis* Principis Moravi, quam postea *Swentibaldus*, seu *Svatoplucus* armis sibi adseruit: & *Belgradum* in opposita Savi ripa situm non amplius Moravici, sed Bulgarici juris erat. Hoc ex Epistola LXXV. *Joannis* Papæ VIII., quæ ut *Sergius* Belgradensis Episcopus gradu suo dejiceretur, non ad Moravum Principem, sed ad Bulgarorum Regem data, & inscripta fuit, luculenter innotescit. Verum superest alia circa *Chezilonem* difficultas. (Hic teste Anonymi historia de conversione Bajoariorum) Privinæ patri suo, a Moravis circa annum 861 occiso, successit in ea ditione, in qua fuit *Mosapurg*, *Salapiugis*, urbsque *Paludarum*, quæ omnia procul a *Sirmio*, non circa Savam, sed circa Salam fluvium erant, uti supra diximus: aut ergo Nestoris *Kozel* diversus est a *Chezilone*, aut fallit *Nestor*, scribens, *S. Methodium* ab illo evectum fuisse ad Sirmiensem Episcopatum. Neutrum necesse est admittere: nam uti de *Brazlavone*, *Chezilonis* successore, in annalibus Francorum legimus, ei præter Sclavoniam, cujus Dux erat, Pannoniam quoque cum urbe Paludarum ab Rege *Arnulpho* fuisse commendatam; ita nunc ex Nestore colligimus, *Chezilonem* quoque præter paternam ditionem Ducatum quempiam in Sclavonia possedisse, verisimiliter clientelæ nomine sibi a Ludovico Germaniæ Rege collatum.

His prævie observatis, jam quantum lucis Nestor affundat ipsis Actis sanctorum Cyrilli, & Methodii, videamus. Nullis hactenus monumentis, quæ ad nostram ætatem pervenere, proditum est, cujusnam sedis Episcopus, aut Archiepiscopus fuerit *S. Methodius*: unde variæ sunt recentiorum Auctorum conjecturæ. Quidam arbitrantur, eum Speculi Juliensi Ecclesiæ præfuisse, spissoque anachronismo S. Methodium Cyrilli fratrem confundunt cum altero Methodio, Urolphi Passaviensis Metropolitæ suffraganeo, cujus mentio fit in literis Eugenii Papæ supra descriptis. Alii uti *S. Cyrillum*, ita & *S. Methodium* Welehradienses fuisse Archiepiscopos arbitrantur, apocryphis quibusdam, certe non sat vetustis documentis inhærentes. Hoc nunc dubium tollit *Nestor*, qui prodit *S. Methodium* sedisse in cathedra divi Andronici, primi Sirmiensium Episcopi, ac Metropolitæ. Obscurum quoque, neque satis hactenus exploratum erat, qua de causa *Joannis* VIII. Papæ Epistola ad *Methodium* data hoc præferat exordium: *Reverendissimo Methodio Archiepiscopo Pannoniensis Ecclesiæ*; cum in altera ejusdem epistola, *Swentopulcro glorioso Comiti* inscripta, idem Methodius vocetur *Reverendissimus Archiepiscopus sanctæ Ecclesiæ Moravensis*. Discriminis hujus rationem reddens *Pagius* i): „Moraviæ, inquit, Principatus, & jurisdictio Metropolitana in eo instituta complectebatur Pannoniam usque ad Dravum fluvium, po-

i) In Critica ad ann. 880. num. V.

„ pulosque inibi habitantes Methodius ad Christi fidem perduxerat: hinc in Epi-
„ stola Joannis Papæ CXCV. Methodius dicitur Archiepiscopus Pannoniensis
„ Ecclesiæ, & in Epistola citata CCXLVII. Reverendissimus Archiepiscopus
„ Morabensis. „ Idem *Pagius* existimat, S. Methodium fuisse Archiepiscopum Welehradiensem, scribitque *Joannem* Papam in eadem epistola jura Archiepiscopatus Welehradiensis, a S. Cyrillo in Moravia hodierna instituti, confirmare. Quod quam falsum sit, *Assemani* verbis commonstrabo: „ Equidem, inquit ille *k*),
„ semel, iterum, ac tertio Epistolas omnes Joannis VIII. Papæ percurrens,
„ quæ Tomo IX. Concil. Labb. a pag. 2. ad pag. 247. continentur, nihil tamen
„ reperire potui eorum, quæ *Pagius* in Epist. CXCV. vel CCXLVII. legisse se
„ perhibet de Welehradiensi Archiepiscopatu, a S. Cyrillo in Moravia instituto.
„ Quin immo in aliis Joannis Papæ Epistolis, nimirum CCLXVIII, in qui-
„ bus Methodii, aut Moraviæ Principum fit mentio, ne verbum quidem de
„ Welehradiensi Archiepiscopatu, sed neque de Cyrillo ipso, nisi in Epist.
„ CCXLVII. ubi *Constantinus* quidam, seu, *quondam Philosophus Sclavonicarum*
„ *literarum inventor* adpellatur. In quanam igitur *Joannis* Papæ Epistola id lege-
„ rit *Pagius*, divinare nequeo. Fortasse memoriæ lapsu vir impense doctus, pro
„ Sergio Belgradensi Episcopo Cyrillum substituit, aut a Cyrillo existimavit
„ episcopatum illum Belogradensem institutum. In Epistola siquidem LXXV.
„ ad Michaëlem Regem Bulgarorum data Indict. XI. die 19. Aprilis anno 878.
„ Ioannes Papa VIII. Sergium illum, a Georgio quodam ordinatum, omni
„ gradu ecclesiastico dejectum decernit - - - Verum quid hæc ad S. Cyrillum?
„ quid ad Archiepiscopatum Welehradiensem a Cyrillo institutum? Cyrillus
„ Romæ sub Hadriano II. anno 868. ineunte Episcopatui renuncians, in mona-
„ stico instituto obiit, quemadmodum illius Acta testantur. Non igitur Archie-
„ piscopatum Welehradiensem instituit, non rexit - - - Errandi ansam Pagio, ut
„ mihi videtur, præbuit MS. Florarium Cyrilli, ac Methodii, in quo ad diem
„ IX Marti apud Henschenium pag 12. legitur: *In Moravia civitate Weligrad*
„ *SS. Cyrilli & Motudii Episcoporum & Confessorum.* Vel Jacobus de Voragine
„ anno 1292. creatus Genuensis Archiepiscopus, qui in vita S. Clementis *Cy-*
„ *rillum* vocat Moranorum; id est, Moravorum Episcopum - - - - Conjunxit
„ enim Pagius hæc duo, quæ certe in Cyrillo fuerant omnino separanda, nimi-
„ rum, cum Cyrillus dictus fuerit (etsi perperam) *Moravorum Episcopus*, cum-
„ que *Weligrad* esset unus e præcipuis Moraviæ Episcopatibus, Pagius existimavit,
„ Weligradiensem Moraviæ Episcopatum a Cyrillo fuisse institutum. „ Hæc *Assemanus* ad rationem a *Pagio* redditam, cur *Methodius* a Joanne Papa VIII modo *Pannoniensis* modo *Moraviensis Ecclesiæ* appelletur Archiepiscopus, replicuit: ubi, uti patet, id solummodo improbat, quod *Pagius* jurisdictionem me-

k) T. III. Calend. univ. P. I. Cap. III. p. 136. seq.

tropolitanam, quæ illius opinione ex Moravia in Pannoniam usque ad Dravum se se extendebat, ad Episcopatum Welehradensem quasi a Cyrillo institutum, & a Methodio tunc possessum, retulerit. Ceterum, hoc dempto, eadem est Assemani quoque ratio, ob quam Methodius, Moravorum Archiepiscopus, ab Joanne Papa etiam Pannoniensis Archiepiscopus dictus fuerit. Nam post recensitas ejusdem Ioannis Papæ duas Epistolas hæc subjungit *l*): „ Tam in hac, „ inquit, Epistola CXCV. quam in antecedente CXCIV. *Methodius* a Joanne „ Papa vocatur *Archiepiscopus*, & cum addito *Pannoniensis*, id est, Moraviæ, „ quæ tunc temporis Pannoniam usque ad Dravum fluvium complectebatur. „ Quod pariter a veritate alienum est; quippe anno 879. quo illæ Joannis Papæ Epistolæ fuerunt datæ, nondum pars hæc Pannoniæ, quam *Assemanus* designat, juris Moravici fuit, uti constat ex annalibus Francorum, secundum quos *Sventibaldus* Moraviæ Princeps Pannoniam a Raba ad Dravum, immo usque ad Savum, anno primum 883 armis, anno autem 884 pactione cum Rege Carolo Crasso inita occupavit. Sed neque *Samuel Timon* rei veritatem adsecutus est, cum hæc scripsit: „ Summus ille Sacerdos (*Joannes* Papa VIII.) vocat Methodium „ Archiepiscopum *Moravensem*, alias appellarat *Pannoniensem*; qua re declaravit, „ cum in Pannonia vir ille versaretur, dictum fuisse *Pannoniorum*, cum vero in „ Moravia, *Moravorum* Antistitem *m*). „ Fallitur quoque, cum *Methodium* nonnisi provincialem, nullique certo adfixum loco Archiepiscopum fuisse scribit *n*). Omnes enim has conjecturas evertit clarissimum Nestoris testimonium de Methodio, cathedram episcopalem divi Andronici, id est, Sirmiensem tenente. In Pannonia ergo Sirmiensi, quam tunc Moravus Dux *Chezilo o*) regebat, & quam hoc tempore potissimum Moravi incolebant, Episcopatum adeptus est S. Methodius cum titulo ac jure Archiepiscopi. Non temere igitur eum Joannes Papa modo *Pannoniensem* a provincia, in qua erat Sirmium, modo *Moraviensem* vocat Archiepiscopum a populo, qui tunc per Pannoniam quoque diffusus erat.

Epocham sacræ expeditionis, a SS. Cyrillo & Methodio ad Moravos susceptæ, *Henschenius* ad annum 856. defigit: *Pagius* ad 863. quem *Hansizius* sequitur: *Assemanus* vero circa annum 867. „ Ut slavico tamen idiomate Missas, „ officiumque ecclesiasticum Moravi celebrare a Methodio edocerentur, rejectis „ iis, qui latinam linguam propugnabant, & Privina ipso Comite interfecto „ id nonnisi anno circiter 870. contigisse autumat *p*); ut ut idem scribat, Privi-

l) L. cit pag 135.

m) Imag. Hung antiq. Lib. II. Cap XVI.

n) Ibid

o) Aliis *Hezilo scribitur*, sed vetustus Auctor historiæ Conversionis Bajoariorum habet *Chezilonem*: & hoc rectius, quia patria lingua *Kozel* vocabatur, teste Nestore; Dlugosso autem *Koczitl* pronunciatione polonica.

p) L. supr. cit. p. 121.

nam anno jam 861. aliaque de causa per Moravos interfectum *q*). Verum uti locorum, ita temporum quoque ratio in hac sacra expeditione paullo aliter digerenda videtur. Nempe Cyrillus & Methodius a Michaële III. Imperatore Constantinopolitano sub annum 863. missi, primum omnium non in Pannoniam, sed in *Rastilai*, seu *Rasticis*, & *Sventibaldi* Moraviam, in regione olim Quadorum positam, atque Bulgaris transdanubianis contiguam venerunt. Rastices enim excusso Francorum jugo, junctisque cum Sventibaldo consiliis, ad orientis Imperatorem legatos misit, & inter alia Doctores fidei ab eo sibi mitti postulavit. Qui huc profecti, per villas, pagos, & oppida Moraviæ annis quatuor ac dimidio viam salutis lingua slavica docebant. Ac Cyrillus quidem interea temporis ad vicinos quoque Bulgaros regressus est, eo proposito, ut linguam Bulgaricam penitius condisceret, atque sic utiliorem genti, nuper baptismo initiatæ, operam navaret. Anno 867. vel sequente, Romam a *Nicolao* Papa evocati, causam suam contra iniquos accusatores apud Hadrianum II. Nicolai successorem ita perorarunt, ut ambo Episcopatu digni viderentur. Sed *Cyrillo* pontificales honores recusante, solus *Methodius* consecratus est Episcopus, remissusque ad Moravos cum jurisdictione Archiepiscopali apud eam gentem exercenda. Illic magna cura commissum sibi gregem pascebat, erudiebat, & corrigebat, apostolica usus libertate in corripiendo etiam ipso Principe *Sventibaldo*, qui remoto *Rastice*, jam solus ab anno 870. Moraviam transdanubianam regebat, finesque sui Principatus longe lateque proferre satagebat, continuis idcirco bellis implicitus. At neque *Methodium* suus promovendæ gloriæ divinæ ardor unius regionis finibus se se continere patiebatur. Itaque circa annum 873. ad Slavos Pannoniæ inferioris, quorum pars magna e Moravis, Cheziloni subjectis, constabat, iter suscepit. Lætus tanti viri adventu Dux *Chezilo*, ut eum apud populum suum retineret, vacantem jam diu Episcopatum Sirmiensem ei destinat, & a summo Pontifice Romano, id temporis Joanne VIII. impetrat. Cui consilio ne vel Rex Ludovicus, vel hujus filius Carolomanus (qui tunc Pannoniis, & Carantanis præsidebat, quibusque Chezilo jure fiduciario obnoxius erat) resisterent, illico *Joannes* Papa utrumque literis apostolicis convenerat. Extant harum literarum fragmenta in Vaticano Tabulario, teste Timone, qui ea recitat. Sed quoniam *Methodi* mentio nonnisi in epistola ad Carolomanum data occurrit, sufficiat hujus dumtaxat partem huc attinentem referre, quæ sic habet: *Joannes Episcopus glorioso viro Carolomano, dilecti filii nostri Ludovici filio. Reddito, ac restituto nobis Pannoniensium Episcopatu, liceat Fratri nostro Methodio, qui illic a Sede Apostolica ordinatus est, secundum priscam consuetudinem libere, quæ sunt Episcopi, gerere* *r*). Tametsi vero Datum hujus epistolæ interciderit, certum tamen est, eam ante annum 873. non fuisse

q) Pag. 95.

r) Apud *Timonem* L. supr. cit. & apud *Salagium* Lib. IV. Cap. VII. p. 439.

fcriptam, quoniam isto primum anno Joannes VIII. in cathedra S. Petri sedere cœpit. Idem eruitur ex historia conversionis Bajoariorum, quæ Methodii adventum in Pannoniam ad annum 873. consignat. Abhinc ergo S. Methodius Moravorum tam intra, quam extra Pannoniam degentium Archiepiscopus erat. Sed cum in Pannonia etiam, postulante populo, usum linguæ Slavicæ in rebus sacris invexisset, brevi factum est, ut acerrimos nancisceretur adversarios. Præcipui erant Presbyteri Diœcesis Juvavensis: quibus & aliæ odii & invidiæ causæ non deerant, veluti quod per *Methodii* Archiepiscopatum dominatus Juvavensium (*Salisburgensium*) in Pannoniis restringeretur; quod *Methodius* homo Græcus in provinciis regno Bajoariæ obnoxiis sacra moderaretur; quodque suspicarentur, cum præter linguam Slavicam ritus quoque græcos in administratione rerum sacrarum adhibere, immo & novam quamdam, Ecclesiæ Romanæ minus consentientem doctrinam sectari. Quamobrem instructæ adversus eundem accusationis capita Romam deferuntur, quo sub annum 879. rursus ad causam dicendam cum evocatus esset, denuo innocens, ac orthodoxus publica Curiæ Romanæ sententia declaratus fuit. Gestæ hujus rei testes habemus *Joannis* Papæ epistolas supra memoratas; quarum prior ipsi *Methodio*, altera autem *Swentopulcro* glorioso Comiti inscribitur. Ex posteriore hac epistola, anno 880. data, simul intelligimus, eodem tempore ab *Joanne Papa* VIII. consecratum fuisse *Vichinum* Ecclesiæ Nitriensis Episcopum, ea lege adjecta, ut Archiepiscopi Methodii suffraganeus esset, eidemque debitam præstaret obedientiam. De anno & loco mortis beati Methodii incerta sunt omnia, nisi quod constet, eum ante annum 900. mori oportuisse, quia hoc anno *Joannes* Papa IX novum Moravis Archiepiscopum nomine Joannem cum duobus suffraganeis Benedicto, ac Daniele submisit, quemadmodum colligere licet ex Epistola Episcoporum Bajoariæ ad eundem Papam Joannem IX. data.

CAPUT XII.

De Sabaria, & quibusdam aliis Pannoniae locis, Ecclesiae Salisburgensi per Germaniae Reges attributis.

SUB idem tempus, quo *Methodius* Ecclesiæ Pannoniensis Archiepiscopus floruit, Rex *Arnulphus*, postulante *Dietmaro* (alio nomine *Theodmaro* dicto) confirmavit Antecessorum suorum donationes quasdam, Ecclesiæ Salisburgensi factas; inter quas cum *Sabaria* quoque memoretur, referam isthic fragmentum diplo-

matis, eam confirmationem complectentis. Sic autem habet *s*): *Arnolfus divina favente gratia Rex - - - Comperiat omnium nostrorum - - - fidelium solertia, qualiter - - - venerabilis Archiepiscopus noster Dietmarus - - - postulavit Serenitatem nostram, ut quasdam res - - - ad Sanctam Ecclesiam Juvavensem - - - concederemus - - - Tradimus itaque - - - ad Sabariam, ad Parwchabe, ad Mosepurch Abbatiam, ubi S. Adrianus Martyr Christi requiescit - - - Ad Salapiugen curtem cum CCC. mansis, & totidem vineis, vel quicquid ibi habuimus, Ecclesiam ad Quartana, Ecclesiam ad Gensi, ad V. Ecclesias cum theloneis, & vineis, forestibus, & cum omnibus, quæ ab antecessoribus nostris antea beneficiata fuissent, firmamus in proprium. Data XII. Kal. Decembris anno Christi incarnationis DCCCLXXV. anno Domini Arnolfi serenissimi Regis II. in orientali Francia regnante, Indictione IX.* Annus quidem II[dus] Regis Arnulphi incidit in annum Christi DCCCLXXXVIII. uti ex Annalibus Fuldensibus, ex Reginone, & ex Hermanno Contracto certum est: quamobrem patet, erronee in hoc diplomate adscriptum esse annum DCCCLXXV. Sed non idcirco rejiciendum est diploma, cum testentur Mabillonius, aliique *t*), chronographicos hujusmodi errores etiam in genuinis, sincerisque medii ævi diplomatibus haud raro reperiri.

Quonam vero pacto Theodmarus hoc diploma ab Arnulpho Germaniæ Rege obtinere potuerit, Methodio Archiepiscopatum Pannoniensem tenente, ac Sventibaldo Moravorum Principe Pannoniam sub idem tempus possidente, Hansizius expedire videtur difficultatem hæc scribendo: „ Causam, inquit, Metropolitanæ Juvavensis per Pannoniam adhuc sustinebat *Arnolfus*, cui post obitum *Ludovici* patrui Germaniæ Regis dominatio Carantana, cui Pannoniæ adscribebantur, cesserat. Sed anno 883. *Sventibaldus* Moravus Pannoniam occupavit: in ejus etiam partes abscessit *Bratislaus*, *Hezilonis* Pannoniæ inferioris Ducis filius. Tum exclusa penitus Juvavensium potestate, solus omnia Methodius potuit: nisi quod Pannonia inferior cum Duce Bratislao (quem Fuldenses *Braxlavonem* appellant) anno 785. ad officium rediit, copiamque dedit *Theodmaro*, uti possessiones illic egregias Arnulfi dono nancisceretur „ Erat *Theodmarus* (al. *Dietmarus*) antea in Palatio Carolomani Regis sacrorum Præfectus. Is, cum Germaniæ Proceres anno 886. a *Carolo Crasso* abhorrerent, tum ob *Luitbertum* Moguntinum Caroli clientem, tum ob indicia debilitatæ mentis sat manifesta; legationem ad eum communi voto suscepit, eoque rem perduxit, ut exauctorato Carolo *Arnulphus* ad Regni solium eveheretur. Ob

---

s) Apud Salagium Lib. IV. Cap. VI. p 382 Seq

t) *Mabillonius* Lib. II. de re diplom. Cap. I. n. 10. *Baluzius* T. I. Maison d'Avergne p. 272. *Muratorius* T. III. Antiq. Ital. Diss. XXXIV. Col. 68. Patres Congr. S. Mauri Tract. de re diplom. P. II. Sect. 5. cap. 10. ac recentissime *Martinus Gerbertus* Abbas S. Blasii in Comment. de Rudolpho Suevico Comite de Rhinfelden pag 8 seq.

hoc igitur meritum *Theodmarus* Regem Arnulphum, apud quem deinceps Archicapellani etiam munere fungebatur, adeo erga se, Ecclesiamque suam expertus fuit benignum ac liberalem. Egit quoque idem Antistes post mortem S. Methodii, ut potestatem metropoliticam in Pannoniam, & Moraviam Ecclesiæ suæ Juvavensi, seu Salisburgensi, revindicaret: sed impedimento fuit primum *Vichingus* ex Nitriensi Episcopatu ad Passaviensem translatus, Regisque Arnulphi Cancellarius factus, qui vetera Laureacensium Præsulum jura reficere satagebat: dein omnem *Theodmari* conatum everterunt, partim *Joannes* Papa IX., misso in terras Moravorum *Joanne* Archiepiscopo cum duobus suffraganeis *Daniele*, & *Benedicto*; partim vero Hungari, qui circa id tempus subjugatis Moravis, victisque Bajoariis, universam Pannoniam in suam redegerunt potestatem. Pugnatum quidem sæpius fuit adversus Hungaros, sed anno 907 fœda clades accepta est, qua ipse quoque *Theodmarus* occubuit.

Itaque non diu Archiepiscopis Salisburgensibus possessione *Sabariæ* frui licuit: ne tamen suo in eam juri vel sub Hungaris renunciasse viderentur, Privilegium Arnulphinum novis posteriorum Germaniæ Regum diplomatibus confirmari postularunt. Postremum idgenus diploma sub exitum adhuc sæculi XII. a *Philippo* Rege, Imperatoris *Henrici* IV. fratre, datum est, petente *Adelberto* Ecclesiæ Salisburgensis Archiepiscopo, ipsius Philippi consanguineo. Vulgavit illud præter alios *Henricus Canisius* T. III. antiq. lect. u). Ex contextu autem diplomatis facile intelligitur, contineri eo privilegia omnium fere antecedentium Germaniæ Regum, adeoque non *Arnulphi* tantum, verum etiam *Caroli*, & *Ludovici*, ac præcipue *Ottonis*. Nos reliquis prætermissis unam dumtaxat illius pericopen, in qua fit mentio iterata *Sabariæ*, & nonnullorum aliorum locorum, ad Privinæ & Chezilonis ditionem olim spectantium, isthic referemus. En illam: „ Item „ secundum exemplar præcepti, quo divus Augustus *Otto* prædictam Salzburgen- „ sem Ecclesiam munivit, ac ditavit, nos donationes eidem Ecclesiæ factas - - - „ renovamus, & confirmamus - - - - *Rapam Sabariam* civitatem, & Ecclesiam „ cum decima, & teloneis, vineis, agris, pratis, pascuis, forestis, montibus „ cunctis ad eandem civitatem legaliter pertinentibus. Insuper *siccam Sabariam*, „ & Pennichaha, & Mosaburch Abbatiam, ubi Sanctus Adrianus requiescit. No- „ nam quoque de omnibus Regalibus inibi cum teloneo in civitate, & piscina „ ad Salabingam curtem, cum trecentis mansis &c. „

Animadversione autem dignum est, in hoc diplomate duplicem commemorari *Sabariam*, quarum una *Rapa Sabaria civitas*, altera *sicca Sabaria* vocatur. Ac fortasse erit aliquis, qui dubitet, an non utraque hæc *Sabaria* situ longe diversa fuerit ab hodierna *Sabaria*, cui nec *Rapæ*, nec *siccæ* denominatio convenire videtur. *Rapa* enim illo ævo erat nomen *Arrabonis* fluvii, a quo tamen

u) pag. 457. seqq.

nostra *Sabaria* tribus amplis milliaribus distat. *Sicca* verio *Sabaria* indicat aliquem hujus nominis locum, qui nullo fluvio, neque rivo alluitur, quod pariter de *Sabaria*, inter duos amnes (*Gyöngyös*, & *Perenth*) posita, dici nequit. Augeri dubium potest ex hoc etiam capite, quod uti *Philippi*, sic *Ottonum* quoque tempore Reges Germaniæ nihil amplius juris habuerint in *Sabariam*, & cætera loca Pannoniæ, utpote jam Hungarorum Principibus subjectæ. Cæterum vocabula *Rapæ*, & *siccæ* varios in chartis medii illius ævi habent significatus, qui videri possunt in Glossario Ducangii: quamobrem hoc loco *Rapa Saboria* fors idem est, ac *territorium Sabariense*, & *sicca Sabaria* forsitan non aliud, quam ipsum Sabariæ locum significat. Aut, si hæc interpretatio non sat verisimilis apparet ideo, quod in hoc diplomate nomen *Rapæ* reipsa *Rabam*, seu *Arrabonem* fluvium indicare videatur (est enim ibidem & *Luiminga juxta Rapam*, & *Rapæ ad Judlerben* mentio) sit ergo, per me licet, *Rapa Sabaria* eadem, quæ ad *Rabam*, seu *Rabensis*, id est, *Arrabonensis Sabaria*; propterea sic dicta, quod civitatis hujus territorium ad Arrabonem usque pertigerit: tum autem *siccæ Sabariæ* nomine intelligere licebit alteram illam, reapse omni fluvio, rivoque destitutam, quam medio hoc ævo juxta montem *S. Martini* extitisse, & Anonymus Belæ Regis Notarius, & ipse Rex *Bela IV.* testantur, uti *Lib. I.* hujus oper. *Cap. IV.* dictum est. Nec enim gemina hæc *Sabaria* extra Pannoniam idcirco quærenda est, quod eam *Philippus* Germaniæ Rex, cui nihil in Pannoniam juris erat, Salisburgensi Ecclesiæ donasse legitur. Quippe hoc *Philippi* diplomate continetur confirmatio omnium donationum, quæ Archiepiscopis Salisburgensibus aliquando factæ erant, etiam quoad ea loca, quorum possessione jam dudum exciderunt.

HISTORIÆ

HISTORIÆ SABARIENSIS
LIBER SEPTIMUS.

DE

STATU PANNONIÆ, RERUMQUE SABARIENSIUM SUB HUNGARIS

AB ANNO CHRISTI 900 AD 1578.

CAPUT I.

De occupatione Pannoniae per Hungaros, horumque ad fidem Christianam conversione.

PANNONIA ad Hungaros anno 900. devoluta primum Ducibus parebat, postea Regibus; paretque ad præsens usque tempus. Ducum tempore nihil memorabile occurrit in Annalibus de civitate *Sabaria*. Direptam fuisse prima Hungarorum irruptione, prorsus est verisimile: ingentes enim strages tota late Pannonia editæ fuerunt, non per Hungaros tantum, sed per ipsos quoque Moravos, qui Hungaris permisti clades a Bajoariis acceptas omnimode ulciscebantur. Graves hac de re querelas continet Epistola, quam Bajoariæ Episcopi ad Joannem Papam IX. hoc tempore dederunt, hæc inter alia de Moravis scribentes: „ Ipsi „ Ungarorum non modicam multitudinem ad se sumpserunt, & more eorum „ capita suorum pseudo-christianorum penitus detonderunt, & super nos christianos immiserunt, atque ipsi supervenerunt, & alios captivos duxerunt, alios „ occiderunt, alios ferina carcerum fame, & siti perdiderunt, innumeros vero „ exilio deputaverunt, & nobiles viros, ac honestas mulieres in servitium rede-

Gg

„ gerunt, ita ut in tota Pannonia nostra maxima provincia, tantum una non ap- „ pareat Ecclesia, prout Episcopi, a vobis destinati, si fateri velint, enarrare „ possunt, quantos dies transierunt, & totam terram desolatam viderunt „ *a*).

Cæterum etiam Moravi, ac isti quidem priores, apud eundem Papam questi sunt; hæc Bajoariorum culpa accidisse: ipsos enim fuisse primos, qui amicitiam cum Hungaris inierint, qui nefario sacramento per canem lupumque fœdus pepigerint, immo & pecuniis adjuuerint Hungaros ad Italicam procursionem. Unde apparet, admissum esse utrinque aliquid, quod Hungaris ad has terras invadendas, & subjugandas viam fecit expeditiorem. Acriter sane invehitur *Luitprandus* in Regem *Arnulphum b*), quod is ad *Sventibaldum* Maravanorum Ducem debellandum Hungaros in auxilium convocarit: *si tamen*, inquit, *auxilium dici potest, quod paullo post eo moriente tum genti suæ, tum cæteris in meridie, occasuque degentibus nationibus grave periculum, immo excidium fuit - - - Devicto namque Zventebaldo Maravanorum Duce, Arnulfus pace habita Regno potitur. Hungari interim observato exitu, contemplatique regionem, cordibus malum, quod postmodum in propatulo apparuit, machinabantur.* At Constantinus *Porphyrogenitus* refert, ad excidium *Magnæ Moraviæ* (quo nomine Pannoniam quoque ab illo comprehendi supra probavimus) plurimum contulisse dissidia, post obitum *Sventibaldi* inter ejusdem filios exorta.

Gliscentem autem inter fratres Moravos, *Moymarum II.* & *Sventibaldum II.* discordiæ flammam fovebat *Arbo*, limitis Austriaci Præfectus, hujusque filius *Isenricus*, qui potestatem suam, divisa inter se, & *Leopoldum* Præfectura Austriæ, diminutam ægerrime ferebant. Ad istum igitur cum junior *Sventibaldus* confugisset, illi factionem *Moymari* clam primum, mox palam adjuvabant. At vero *Moymarus*, posteaquam ejecto fratre solus rerum in Moravia potiri cœpisset, illico permolestum sibi Germaniæ jugum excussit, detrectato tributo, omnique, quod clientelæ nomine fieret, negato obsequio. Ad hæc, secutus paterna vestigia, provinciam suam a metropolitana Præsulum Germaniæ jurisdictione subtraxit, propriumque suæ genti Archiepiscopum, & suffraganeos Antistites a Pontifice Romano impetravit. Hinc nova iterum odia, novæ lites, & bella recruduere inter duas nationes, quorum tandem cervicibus tertia supervenit, Hungarorum videlicet natio sub Duce *Arpado*. Ab his principio in Moravos factus fuit impetus, quibus & regio circa Granum, Vagumque erepta est. Post autem, ubi certis nunciis compertum fuisset, *Arnulphum*, cujus adhuc sive metu, sive amicitia, aut fœdere se se continebant Hungari, e vivis excessisse, inque illius locum *Ludovicum* filium, adhuc impuberem, Germaniæ Regem salutatum

---

a) T. II. Concil Labb. & apud Ludewig Vol. II. Script. Germ. in Adpendice ad Chronicon Reicherspergense.

b) Lib. I. de rebus Impp. & Regum Cap. V.

esse, tum enimvero Dux *Arpadus* tempore utendum ratus, contracto celeriter exercitu, quem haud modica Moravorum, in fidem receptorum, manu auxerat, Danubium trajicit, Pannonias invadit, finesque Regni Bajoarici, & ipsam adeo Italiam, editis late stragibus, actisque prædis quamplurimis, percurrit. Quod anno Christi 900. accidisse, colligitur ex his Luitprandi verbis: *Primo mortis hujus* (Arnulphi) *nat[i]que ejus* (Ludovici) *ordinationis anno, Hungari permagno collecto exercitu, Maravanorum gentem quam virtutis eorum adminiculo Rex Arnulfus subdiderat, sibi vendicant, Bajoariorum etiam fines occupant, castra diruunt, Ecclesias consumunt, populos jugulant c).*

Commune periculum ad pacis tandem consilia Principes Bajoariæ, & Moraviæ flexit, quæ anno 901. Ratisbonæ habito Oratorum conventu, coaluit, armis in Hungaros conversis. Atque isti quidem diversis vicibus nonnullas ab Austriis, Carentanis, & Moravis clades accepere: verum anno 907. cum de summa rei dimicaretur, insignem retulerunt victoriam. Periit hoc bello inter cæteros illustres viros *Theodmarus* Salisburgensis Archiepiscopus, cui *Sabariam* ab Rege Arnulpho donatam fuisse diximus. Periit & *Leopoldus* Austrius, cujus adhuc manu, consilioque ruens Regni Bajoarici fortuna utcunque sustentabatur. Ab hac victoria *Zoltanus*, filius *Arpadi*, regimen suum auspicatus est. Verum Rex *Ludovicus*, quia pacem Germaniæ annuo tributo redimere cogebatur, mœrore animi anno 911. contabuit. Extincta est in illo Stirps Carolingica, Imperiumque Germaniæ liberis Procerum suffragiis *Conrado*, Franconiæ Duci; isto autem sub annum 919. extincto, delatum fuit *Henrico Aucupi*, Duci Saxoniæ. Hic anno 933. Hungaros Thuringiam, & Saxoniam infestantes ingenti prælio devicit, Germaniamque a tributis, quæ *Ludovicus IV.* & *Conradus* hactenus persolvebant, liberavit. Post *Zoltanum* Hungaros rexit Dux *Toxus*, cujus exercitum *Otto I.* cognomento *Magnus*, prope Augustam Vindelicorum anno 955. pene delevit.

Parta hoc victoria, Præsules Germaniæ spem conceperunt maximam propagandæ inter Hungaros Religionis christianæ. Primus horum *Wolfgangus*, Ecclesiæ Ratisbonensis Antistes, hujus rei causa iter in Pannoniam, ac labores apostolicos suscepit, idemque studium in *Piligrino*, Passaviensi Metropolita, accendit. Pios conatus plurimum adjuvit ipse *Otto* Imperator, qui anno 972. misso ad *Geysam*, successorem *Toxi*, legato *Brunone* Verdensi Episcopo, inter cæteras pacis oblatæ conditiones obtinuit, ut christianis doctoribus liber esset in Hungariam aditus. Quo competto *Fridericus*, Salisburgensis Episcopus, mox vetera Ecclesiæ suæ jura, a *Pipino* & *Carolo Magno* concessa resuscitaturus, egit apud *Benedictum* Papam VI., ut Pannoniam omnem suo rursus Archiepiscopatui adscriberet; egit quoque apud Imperatorem *Ottonem Magnum*, ut antiquas

c) Lib. II Cap. I.

in Pannonia possessiones, inter quas numerabatur *Sabaria*, novo privilegio sibi, suisque successoribus confirmaret. Datum ei fuisse ab *Ottone* idgenus privilegium, constat ex posterioribus *Philippi* Regis literis privilegialibus, supra memoratis. Sed an eo privilegio *Sabariam*, & alias in Pannonia veteres possessiones reapse receperit, haud satis liquet: quoniam incertum est, an *Otto* devictis Hungaris partem aliquam Pannoniæ recuperaverit. Quod autem ad sacrum jus metropoliticum, per omnem Pannoniam exercendum, attinet: de hoc litem ei movit *Piligrinus*, Passaviensis Antistes, provocans ad vetera pariter Ecclesiæ Laureacensis jura, per *Eugenium*, *Gregorium*, *Leonem*, *Agapetum* Pontifices Romanos concessa. Arbiter, & judex hac in causa sedit *Benedictus* Papa VII., qui *Agapeti* decisionem confirmans decrevit, ut sola deinceps Pannonia occidentalis, seu Superior, Archiepiscopo *Salisburgensi*; Orientalis autem, seu Inferior, *Avariam* continens, simulque provincia Mœsia, includens *Moraviam*, in rebus sacris *Laureacensi* Metropolitæ subjaceret. Obscuri sunt hodie hi Diœcesium termini, quoniam alii Auctores Pannoniam occidentalem & superiorem vocant eam, in qua fuit *Avaria*, utpote Norico ripensi, quod nomine *Hunniæ* Scriptoribus Francis, ut supra dictum est, veniebat, contigua, & *Moraviæ*, trans Danubium sitæ, vicina. Tum etiam, quia *Mœsia* alias hodiernam *Serviam*, procul a Moravia dissitam, significat. Sed videtur medio illo ævo adpellatio Mœsiæ latius patuisse, ut scilicet partem quoque Hungariæ, a Bulgaris, & Moravis circa Tibiscum, Granum, Vagumque, & Moravam fluvios possessam, comprehenderet. Cæterum omnis in Hungariam jurisdictio tam Salisburgensium, quam Laureacensium Præsulum desiit ineunte sæculo XI., quo divus Rex *Stephanus* proprios Ecclesiæ Hungariæ Archiepiscopatus, & Episcopatus instituit, quemadmodum suo loco dicetur.

Cœptam vero sub Duce *Geisa* Hungarorum ad sacra christiana conversionem retardavit mors *Ottonis Magni*, & subsecuta bella, quibus se se Hungari immiscuerunt. Primum bellum anno 974. inter Henricum Ducem Boicum, & Imperatorem *Ottonem II.* erupit. Hoc durante *Piligrinum*, Hungariæ Apostolum, *Ottoni* fidelem, magnis detrimentis affecerunt non modo Bavari, Passavio intercepto, verum etiam Hungari, *Henrici* Ducis fœderati, qui terras, & prædia Ecclesiæ Passaviensis vastarunt, & incenderunt. Bellum alterum eodem *Henrico* auctore exarsit adversus *Ottonem III.* anno 983., quo limes orientalis Germaniæ iterum ab Hungaris direptus, & divexatus fuit. Tot irruptionibus modum tandem anno sequente posuit Imperator *Otto III.* usus opera *Leopoldi* Babenbergici, Austriæ Marchionis, qui expugnato Mellicensi castro Hungaros ultra montem Cetium rejecit, ac fugavit. Omnis tunc Austria rediit ad veteres dominos: immo, si *Aventino* fides, victor exercitus in ipsam quoque Hungariam pedem intulit, eodemque bello Posonium, Sopronium, *Sabariam*, multaque alia loca Austriæ, & Styriæ propinquiora cepit, quæ tamen postmodum pactis nuptialibus, inter

Giselam Bavaram, Imperatoris *Henrici* sororem, & *Stephanum*, *Geisæ* Ducis filium, initis, Hungariæ restituta fuere *d*).

Ad eundem annum 984., quo hæc acciderunt, quidam recentiorum, uti *Hansizius*, *Stiltingus*, *Assemanus*, & *Pray*, referunt S. *Adalberti*, Pragensis Archiepiscopi, in Hungariam adventum, ac nativitatem, baptismumque S. *Stephani*, Geisæ filii. Nititur hæc sententia auctoritate *Chartuitii* Episcopi, qui in Biographia sub *Colomanno* Rege conscripta perhibet, S. *Stephanum*, quem Strigonii natum S. *Adalbertus* sacris undis abluerit, jam pueritiæ metas anno 997., quo pater ejus *Geisa* obiit, excessisse. Sed miras circa eventum adeo illustrem tenebras offuderunt variæ aliorum Scriptorum relationes. *Ademarus* enim, Ecolismensis monachus, *Geisæ*, & S. *Stephano* coævus, scribit in fragmento Chronici, per *Henricum Canisium* vulgati *e*), tam *Geisam*, quam hujus filium non a S. *Adalberto*, sed ab hujus imitatore, & coapostolo S. *Brunone* Martyre baptismo initiatos fuisse, imposito utrique *Stephani* nomine, quia hæc solemnitas in natali Protomartyris *Stephani* peragebatur: *Ottonem* vero tertium egisse Sponsorem in baptismate *Geisæ*, seque adeo liberalem erga eundem exhibuisse, ut *regnum ei liberrime habere permiserit*, id est, ut omni juri, quod adhuc Reges Germaniæ in Pannonias habere videbantur, hac occasione renunciaverit, *dans ei idcirco licentiam ferre lanceam sanctam ubique, sicut ipsi Imperatori mos est, & reliquias ex clavis Domini, & de lancea sancti Mauricii ei concedens in propria lancea*: ad hæc, ejusdem filio *Stephano* despondens *Giselam*, Ducis *Henrici*, post se imperaturi, sororem *f*). Fidem *Ademaro* habuisse videtur *Dlugossus*, non incelebris sæculi XIV. Historicus Polonus; quippe is S. *Adalbertum* non baptismum, sed confirmationis dumtaxat characterem S. *Stephano Geisæ* filio impendisse tradit *g*).

---

d) Aventin. Annal. Bojor. lib. 5.

e) T. III. Antiquar. lect. ad sæc. X. p. 66. seq.

f) *Ademari* verba sunt l. cit. „ Erant ei (Imp. *Ottoni III*) duo reverentissimi Episcopi, „ sanctus videlicet *Adalbertus* de civitate Praga, quæ est in provincia *Bevehem*, sanctus etiam „ *Brunus* Episcopus de civitate *Osburg*, quæ est in provincia Bajoariæ, consanguineus ejusdem „ Imperatoris. „ Describens dein *Adalberti* virtutes, ejusque abitum in Poloniam, ac Prussiam, martyriumque apud Pincenatos, subjungit: „ sanctus autem *Brunus*, convertit ad fidem Un- „ griam provinciam, & aliam, quæ vocatur Russia: Regem Ungriæ baptizavit, qui vocabatur „ *Gaitz*, & mutato nomine in baptismo, *Stephanum* vocavit; quem *Otto* Imperator in natali „ prot martyris *Stephani* a baptismate excepit, & regnum ei liberrime habere permisit, dans „ ei licentiam ferre lanceam sanctam ubique, sicut ipsi Imperatori mos est, & reliquias ex „ clavis Domini, & de lancea sancti Mauricii ei concessit in propria lancea. Rex quoque supra „ dictus filium suum baptizari jussit, & sanctus *Bruno* imposuit ipsi nomen, sicut sibi, *Stephanum*. „ Postea vero ipsi filio ejus *Stephano* Otto Imperator sororem *Henrici* postea Imperatoris in con- „ jugio dedit. At vero sanctus *Brunus* cum ad Pincenatos properavisset, & Christum prædicare „ cœpisset illis, passus est ab eis, sicut passus fuerat sanctus *Adalbertus*. „

g) Hist. Polon. Lib. 2.

Et vero mirum est, inter ipsos Biographos *Chartuitio* vetustiores neminem esse, qui disertam faceret mentionem baptismi, per *Adalbertum S. Stephano* Geisæ filio collati. In Thesauro Monumentorum Ecclesiasticorum, sive in Lectionibus antiquis *Henrici Canisii* Tomo III. præter fragmentum supra laudatum ex Chronico *Ademari*, extant tria alia sæculi X. documenta de *S. Adalberto* Pragensi Antistite. Primum horum continet ejusdem vitam, & passionem ab auctore coævo conscriptam, in qua nihil omnino, quod vel ad Hungariam pertineat, reperies. Secundo loco exhibentur fragmenta ex alia biographia *S. Adalberti*, ubi, quæ ad rem præsentem spectent, hæc solummodo leguntur: „ Non tacendum, quod „ juxta positis Ungaris nunc nuncios suos misit, nunc seipsum obtulit, quibus „ etiam ab errore suo parum mutatis umbram Christianitatis impressit „ *h*). Et infra: „ Miserat his diebus ad Ungarorum Seniorem magnum, immo ad uxo- „ rem suam, quæ totum regnum viri manu tenuit, & quæ erant viri, ipsa re- „ gebat, qua duce erat christianitas cœpta: sed intermiscebatur cum paganismo „ polluta Religio, & cœpit esse deterior barbarismo languidus ac tepidus chri- „ stianismus; ad quam tunc pervenientes, illinc nuncios in hæc verba Episto- „ lam misit. Papatem meum, si necessitas, & usus postulat, tene: si non, propter „ Deum ad me mitte eum „ *i*). Viden', nihil isthic esse de baptismo *S. Stephani*, sed ea solummodo narrari, e quibus certum esse possit, *S. Adalbertum* tum per se, tum per alios collaborasse in Hungaris partim convertendis, partim vero in fide christiana confirmandis. Similiter in chronico Magdeburgensi, cujus fragmentum ibidem tertio loco proponitur; generatim dumtaxat, & quidem nonnisi ad annum 996. adnotatum reperies, *S. Adalbertum* in convertenda Pannonia simul, & Polonia laborasse. Verba Chronici sunt: *Signifer Christi Præsul Adalbertus retibus fidei cepit Pannoniam simul, & Poloniam k*). Itaque, quæcunque antiquiorum *Chartuitio* Scriptorum testimonia spectentur, hæc facile cum *Ademari* narratione conciliari possunt, si nempe baptismum a *S. Brunone*, Confirmationis autem characterem a *S. Adalberto* collatum fuisse *S. Stephano* intelligas. Erravit tamen *Ademarus*, memoriæ, uti reor, lapsu, quod *S. Brunonem* Martyrem existimaverit jam sub Imperatore *Ottone III.* factum fuisse Episcopum, & quidem *Osburgensem*, seu Augustanum, *Odolrici* antecessorem. Ex *Ditmaro* enim Merseburgensi Episcopo, hujus *Brunonis* contemporali, & conscholastico constat, ipsum non prius, quam post *Ottonis* obitum imperante *Henrico II.* cum se se Prussico itineri accingeret, in civitate Merseburg a *Tagmone* Magdeburgensi Archiepiscopo consecrationem episcopalem, palliumque Archiepiscopale, sibi a Pontifice Romano missum, suscepisse *l*). At vero apud *Ditmarum* nulla,

---

h) Henr. Canisii antiqu. lect. T. III. p. 61.

i) Ibid p. 63.

k) Ibid. p. 65.

l) Chron. Lib. VI. p. m. 82.

inquis, in rebus *Brunonis* Martyris de baptismate *Geisæ*, hujusque filii mentio reperitur; unde haud immerito suspicari licet, *Ademarum* in hoc etiam memoria lapsum esse, quod rem a Sancto *Adalberto* gestam tribuerit *Brunoni* Martyri ejusdem imitatori. Silentium *Ditmari*, fateor, haud parvi esset momenti, nisi constaret, alias quoque res permultas, memoratu dignissimas, quæ ejus tempore acciderunt, ab ipso prætermitti. Sic *Ditmarus* ne ipsius quidem S. *Adalberti* Pragensis Archiepiscopi in toto suo opere meminit, nisi forte tacito nomine illum intelligat, cum refert *Geisam* ab Antistite suo accusatum esse, quod ritus christianos ethnicis superstitionibus pollueret. *Geisa* illi eo loco *Deiux* appellatur: *Geisæ* autem uxor *Beleknegini*, id est, ut ipse interpretatur, *pulchra domina*, sclavonice dicta *m*): item alibi sanctus Rex *Stephanus* eidem *Waic* est *n*): quæ nomina apud neminem alium reperies. Hinc vero apparet, *Ditmarum* in rebus Hungaricis sat peregrinum, certe minus curiosum fuisse, utpote qui ne Principum quidem Hungariæ, suo tempore regnantium, vera, & genuina nomina tenuerit. Attingit tamen res quasdam tum de *Brunone* Martyre, tum de *Geisa*, & S. *Stephano*, sed subobscure, & sparsim dumtaxat, ac velut incidenter, quæ apud *Ademarum*, aliosque clarius expressa leguntur. De *Brunone* videlicet scribit, ipsum genere clarissimo editum, & in aula Imperatoris *Ottonis III.* aliquandiu commoratum. *A tertio*, inquit, *desideratur Ottone, & suscipitur, quem non longe post deserens solitariam quæsivit vitam o*). Id quod cum *Ademari* narratione congruit, qui refert eundem *Brunonem*, Imperatoris *Ottonis III.* consanguineum, in aula Cæsarea cum *S. Adalberto* Pragensi conversatum esse, dein hujus exemplo aulam deseruisse, & prædicandi Evangelii causa primum in Ungariam, postea in Russiam, Prussiamque abiisse. *Ditmarus* quidem nullam, ut supra dixi, mentionem *S. Adalberti* facit, verum de *Brunone* ibidem subjungit, ipsum *duodecimo conversionis, ac inclytæ conversationis suæ anno* ad Prussiam prædicationis causa profectum esse. Apud eundem *Ditmarum*, alio ejusdem chronici loco, *Geisæ* Hungarorum Ducis Christianismus hoc modo perstringitur: *Hujus* (regis Pannonici) *pater erat Deiux nomine, admodum crudelis, & multos ob subitum furorem suum occidens. Qui cum Christianus efficeretur, ad corroborandam hanc fidem contra reluctantes subditos, sævum & antiquum facinus, Zelo domini exæstuans, abluit. Hic Domino omnipotenti, variisque Deorum illusionibus immolans, cum ab Antistite suo ob hoc accusaretur, divitem se & ad hæc facienda satis potentem affirmavit. Uxor autem ejus Beleknegini, id est, pulchra domina, slavonice dicta, supra modum bibebat, & in equo more militis iter agens quemdam virum iracundiæ nimio fervore occidit p*).

---

m) Chron. Lib. VII p 106.
n) Ibid. Lib. IV. pag 46.
o) Ibid. Lib. VI. p. 82.
p) Chron. Lib. VII. p. 106.

Quæ sane narratio recte cohæret cum illa, quam supra excerpsimus ex vetere biographia S. *Adalberti*, ubi hic Antistes dicitur monitores misisse, & scripsisse ad Geisam, ejusque uxorem, propter Religionem apud ipsos paganismo adhuc pollutam. Demum alibi idem *Ditmarus* de primo Hungarorum Rege S. *Stephano* sic scribit: *Imperatoris autem prædicti (Ottonis III.) gratia & hortatu gener Henrici Ducis Bavariorum Waic in regno suimet Episcopales cathedras faciens, coronam ac benedictionem accepit q*). Hæc partim *Ademaro*, partim *Chartuitio*, aliisque Scriptoribus consona sunt. Diserte enim *Ademarus*, uti supra vidimus, tradit; *Ottonem III.* dedisse *Stephano*, filio Geisæ, conjugem sororem *Henrici* Ducis postea Imperatoris: cujus pater cum fuerit itidem *Henricus* Dux Bavarorum, patet, quam recte scripserit *Ditmarus*, gratia & hortatu Imperatoris *Ottonis III* Stephanum factum esse generum Ducis Bavariorum. Tum illa, quæ de Episcopatibus a Stephano erectis, ac de corona & benedictione accepta ibidem a *Ditmaro* afferuntur, quis non videt conformia prorsus esse his, quæ apud Hungaros non tam ex Chartuitio, quam ex continua traditione pro certis & indubitatis habentur, de *corona* scilicet, ac *benedictione*, quam Sanctus *Stephanus* post fundatos in Hungaria recens conversa Episcopatus a Pontifice Romano (id temporis *Sylvestro II.*) per Astricum legatum suum petiit, & anno Christi 1000, imperante adhuc *Ottone III.* obtinuit.

Verum inquiet aliquis; hæc, quæ modo dicta sunt de corona & benedictione sancti *Stephani*, adversari videntur testimonio *Ademari*, qui jam *Geisam*, Stephani patrem, appellat Regem, perhibetque regios ei honores, & insignia mox post baptismum ab Imperatore *Ottone III.* fuisse collata, *qui regnum ei liberrime habere permisit, dans ei licentiam ferre lanceam sanctam ubique, sicut ipsi Imperatori mos est, & reliquias ex clavis Domini, & de lancea sancti Mauricii ei concessit in propria lancea r*). Equidem non ignoro hoc ipsum esse, ob quod nonnullis tota hæc *Ademari* norratio de baptismo *Geisæ*, Stephanoque per S. *Brunonem* Martyrem administrato displicet, sublestæque fidei esse videtur. Non enim, ajunt, eo tunc loco res Hungarorum erant, ut *Geisam* oportuerit quasi precario Regnum ab Rege Germaniæ accipere: quid quod hac ratione necesse foret seriem Regum Hungariæ non a divo Stephano, sed a *Geisa*, ejusdem patre, auspicari? Ut ut sit, ipse nihilominus existimo hæc non sufficere, ad explodendum, rejiciendumque testimonium Auctoris, rei gestæ coævi, nec rudis omnino, nec fingere soliti, quantum ex toto, quod superest, ejusdem Chronici fragmento conjicere licet. Deinde ejus verba facile alios explicatus admittunt. Regem vocat *Geisam* ex usu illius temporis, quo ii, qui populis summa cum potestate præerant, promiscue nunc Duces, nunc Reges, etsi coro-

q) Ibid. Lib. IV. p. 46.
r) Cit. fragmento ex Chronico Ademari.

nati

nati non essent, a Scriptoribus adpellari consueverant. Quod autem scribat *Ottonem regnum ei liberrime habere* permisse, data ei potestate ferendi lanceam sanctam cum reliquiis clavorum Domini, & lanceæ S. Mauricii, sicut ipsi Imperatori mos erat; id verisimilius hunc sensum habet; quod Imperator *Otto III.* ad contestandam suam amicitiam erga Ducem *Geisam*, cujus in baptismate Sponsorem egit, solemniter omni juri, quod Reges Germaniæ in Pannoniam adhuc habere videbantur, renunciaverit, eidemque summæ in regno suo potestatis insignia detulerit, qualia videlicet nonnisi christianus Imperator tunc temporis deferre consueverat, sanctam videlicet lanceam cum reliquiis clavorum Domini: quorum quidem effigiem ruditer expressam videor mihi deprehendere in denariis argenteis, a divo Rege *Stephano*, Geisæ filio signatis: nam stipes longior crucis, quo Stephanei denarii insigniuntur, parte extra circulum emergente ita reapse effingitur, ut formam quamdam lanceæ adumbret; ad quatuor vero crucis angulos exigua quædam triangula speciem clavorum referre videntur. Idem utrinque typus est: perigraphe autem in antica STEPHANUS REX. In postica REGIA CIVITAS. Cæterum hanc typi interpretationem nonnisi conjecturæ instar accipi velim ob nimiam cælaturæ in hujusmodi denariis ruditatem.

Quoniam vero ad Hungariæ conversionem, præter ipsum sanctum *Stephanum*, Regem vere Apostolicum, haud parum ejus quoque Conjux *Gisela*, & hujus frater sanctus *Henricus* contulere, idcirco non desunt inter Scriptores Germanos, qui præcipuam fere hujus sancti operis gloriam vel *Giselæ* Reginæ, vel Imperatori *Henrico II.* adscribant, tam in modo, quam in tempore non leviter aberrantes. Hujusmodi est, ex antiquioribus *Otto Frisingensis* ita de S. *Henrico* Imperatore scribens: *Sorore sua Gisela Stephano Ungarorum Regi in uxorem data, tam ipsum, quam totum ejus regnum ad fidem vocavit.* s) dein *Sigebertus* Gemblacensis: *Gens Hungarorum*, inquit, *hactenus idololatriæ dedita, hoc tempore ad fidem Christi convertitur per Gislam sororem Imperatoris, quæ nupta Hungarorum Regi ad hoc regem sua instantia adduxit, ut se, & totam Hungarorum gentem baptizari expeteret, qui in baptismo Stephanus est vocatus.* t) Hæc autem ille non prius, quam ad annum Christi 1010. palmari utique errore refert. Ex recentioribus sufficiet isthic unicum adducere *Aventinum*, si non alia, hac certe de causa, quod conversionem Hungariæ nuptiis *Giselæ* Bavaræ attribuens, simul commemoret civitatem *Sabariam*, quam ea cum pluribus aliis oppidis velut pro dote ab Imperatore acceperit, Hungarisque restituerit: u) „ Adsunt, ait ille, legati Ugro- „ rum, pacem cum *Hainrico*, perpetuumque fœdus componunt. Rectori eo- „ rum filio Geizonis, qui obierat anno Christi 996. *Gisala* soror *Hainrici* de-

s) Lib. VI. Cap. 27.
t) Chron. ad Ann. 1010.
u) Annal. Bojor. Lib. V.

„ spondetur, hac lege, atque omine, ut ille explosa falsorum Deorum superstitione, Christi unius, & veri, & summi Dei cultum cum popularibus reciperet. Accepit conditionem Princeps Vgrus: statim aqua lustrica tingitur, *Stephanus* appellatur, & a Cæsare Rex nuncupatur. *Gisala* igitur fatale sortita nomen, *Stephano* tamquam obses, & fidei vinculum nuptum datur. Cujus ope, & consilio Ugri philosophiam christianam sectari cœperunt. *Gisala* autem lingua Teutonum obsidem valet, crebrum apud Germanos fœminarum nomen. Nam majores nostri vim quamdam divinam concordiæ, amorisque mutui inesse fœminis crediderunt, & efficacius obligari animos eorum existimarunt, quibus inter obsides puellæ quoque nobiles imperarentur. Hanto, Wolfger, Hermannus, Boso, Venceslaus, Bojorum optimates cum Gisala in Ugriam migrant: & more Teutonum Stephanum ense, baltheo militari accingunt, armis induunt - - - - Juxta hunc morem a Bojorum proceribus divus Stephanus arma sumpsit; atque illorum opera in pace ac bello usus, gentem suam armorum studiosissimam, proinde a pietate christiana quasi inutili, adversaque viris bellicosis abhorrentem, in obsequio religionis vi continuit. Quod ut facilius assequeretur, dotis nomine ei Coloniæ Bojorum Vratislaburgium *(Pisonium)* infra Phiscam omnem Oedenburgium *(Sempronium)* SABARIA, & alia pleraque oppida quondam Bojorum, infra Phiscam attribuuntur.„ Hanc *Aventini* narrationem Franciscus *Otrokotsius* gravi perstringit oratione in historia Ecclesiastica Regni Hungariæ, quam incompletam in Ms. reliquit. „ Videat, inquit ille, „ Lector candidus, in quæ figmenta nonunquam Scriptores quidam partium popularium suorum studio delabantur?„ Inter figmenta autem reponit (nec immerito) imprimis dilatam Sancti *Stephani* Regis conversionem, baptismum, & nuptias usque ad Imperium *Henrici II.* qui *Ottoni III.* non prius, quam anno 1002. successit; deinde collatam eidem ab Imp. *Henrico* regiam dignitatem; ac demum datas *Giselæ* pro dote civitates Posonium, Sopronium, *Sabariam*, aliasque. Quæ cum & ipsi pro figmentis habeamus, non est, cur iis diutius immoremur.

CAPUT II.

Sabaria sub Regibus Hungariæ fit civitas episcopalis: possidetur ab Episcopis Jaurinensibus. Horum series ab anno 1009 *ad* 1783.

Post *Geisæ* Ducis obitum, qui in annum reparatæ salutis 997 incidit, non amplius Duces, sed Reges imperabant Hungariæ. *Stephanus* enim victo & occiso perduelli *Cupa*, Simegiensis Provinciæ Præfecto, paternum Ducatum consensu Procerum, populique, in Regnum erexit, & coronam regiam, pro more illius

ævi, a summo Pontifice Romano *Sylvestro II.* pro se, suisque successoribus, missa solemni legatione, petiit, ac obtinuit. *x*) Solemnitas coronationis peracta est Strigonii mense Augusto, die Virgini Deiparæ in cœlos adsumptæ sacro, cum annus Christi 1000 laberetur. *y*) Ab hoc ergo tempore nostra quoque *Sabaria*, utpote Hungariæ civitas, sub Regibus esse cæpit; quæ tamen non in regiarum, sed episcopalium civitatum censum postea venit: nam divus Rex *Stephanus* illam Episcopatui Jaurinensi, recens ab se condito, in dotem cessit, ac donavit. Si regiæ hujus donationis tabulas, quæ temporum injuria jam dudum periisse videntur, in medium proferre liceret, intelligeremus forsitan, *Sabariam* Episcopis Jaurinensibus a sancto Rege donatam fuisse tum ob memoriam beati *Martini* Confessoris, illic nati; tum vero, quia æquum videbatur reddere Sacerdotio civitatem, quæ jam ante occupatam per Hungaros Pannoniam juris erat ecclesiastici, & inter possessiones Ecclesiæ Salisburgensis, uti supra dictum est, numerabatur.

Annus donationis procul dubio idem fuerit, qui fundationis Episcopatus Jaurinensis. Verum is, quod Literæ fundationales non extant amplius, nec unquam luce publica donatæ fuerunt, hodie nonnisi conjectando eruitur. Laurentius *Karolyius* Episcopus Scardonensis, idemque Ven. Capituli Eccl. Jaurin. Præpositus Major, in opere suo posthumo, cui titulus: *Speculum Jaurinensis Ecclesiæ*, natalem huic Episcopatui annum statuit 1033. Hac ductus ratione, quod ipsa quoque Ecclesia Cathedralis isto primum anno Jaurini terminata fuerit, quod ille arguit ex vetusta quadam imagine sancti Regis *Stephani*, templum a se ædificatum assumptæ in cœlum Virgini offerentis, subscripto numero MXXXIII. *z*) Verum Celeb. *Prayio* incredibile videtur, erectionem Episcopatus Jaurinensis ad hunc usque annum, quo cathedrale templum ad fastigium adductum fuerat, dilatam fuisse. Itaque secundum illius sententiam primus Ecclesiæ Jaurinensis Episcopus jam anno 1009. fuerit constitutus, tum quod aliarum quoque duarum Diæcesium, Vesprimiensis videlicet, atque Quinque Ecclesiensis, Episcopi hoc anno denominati fuere, tum vero, quia ad definiendos Vesprimiensis Diæceseos occasum versus limites, necesse erat suos quoque terminos Jaurinensi Diæcesi describere. *a*) Quidnam propius vero videatur, paullo infra investigabimus: interea autem præmittimus isthic seriem Episcoporum Jaurinensium, qui *Sabaria* ab anno Christi aut 1009, aut 1033 usque ad 1783 possederunt. Nomina eorum e diplomatibus, aliisque fide dignis documentis collecta sunt.

---

x) Literas Sylvestrinas, transmissæ divo *Stephano* coronæ regiæ testes, in Traguriensi Tabulario repertas, primus vulgavit Melchior *Inchofer* T. I. Annal Eccl. Hung. p. 256. seqq. *Stephanum* autem, imperante adhuc *Ottone III.* coronam regiam, & benedictionem accepisse, testatur *Ditmarus*, rei gestæ coævus, l. supr. cit.

y) *Chartuitius* in vita S. Stephani Regis.

z) Specul Jaur. Eccl. p. 1 & 38.

a) P. I. Hierarch. Hung p. 309.

Series Episcoporum Jaurinensium, Sabariæ Dominorum, ante erectionem Episcopatus Sabariensis.

Sæculo XI. *Modestus* e documentis Anni 1037 & 1048. *Nicolaus* 1052-55. *Desiderius* 1064. *Arduinus* 1097, & 1103.

Sæculo XII. *Georgius I.* 1111, & 1113. *Ambrosius.* * *b*) *Gervasius I.* 1119-24 - 33. *Paulus I.* 1138 - 39. *Zachæus* 1143 - 46. *Izbeg* 1150. *Gervasius II.* 1156-57 - 69. *Miculinus* 1183 - 86. *Vgrinus* 1188 - 90 - 93 - 97 - 98 - 99. 1201 - 02 - 04.

Sæculo XIII. *Petrus I.* 1206 - 07 - 08 - 09 - 10 - 11 - 12 - 15 - 17 - 18. *Cosmas I.* 1219 - 20 - 21 - 22. *Gregorius* 1224 - 25 - 29 - 30 - 31 - 33 - 34 - 38. *Georgius II.* 1241. *Benedictus I.* postulatus 1243. *Georgius III.* 1246. *Artolphus* 1247 - 51 - 52. *Homodeus* 1254 - 56 - 63. *Georgius IV.* 1263. *Farkassius* 1268. *Dionysius* 1271 usque 81. *Andreas* 1290 - 91 - 92. *Benedictus II.* 1294. *Theodorus* 1297. 1303.

Sæculo XIV. *Nicolaus II.* 1308 - 09 - 13 - 17 - 18. *Colomannus I.* * 1318. *Nicolaus III.* * 1321 & seqq. usque 36 *Colomannus II.* * 1338 - 42 - 45. *Vilhelmus* * 1346. *Colomannus III.* 1346 - 47 - 49 - 50 & seqq. usque 70 - 73. *Petrus II.* 1376-77. *Guilielmus* 1378 - 79 - 80 & seqq. usque 84. *Joannes I. de Bedrichma.* 1387-88 - 89 - 91 - 92 - 99.

Sæculo XV. *Franciscus I* 1400. *Joannes II* 1401 - 04 - 05 & seqq. usque 1415. *Clemens I.* 1419 - 20. *Joannes III.* * 1422. *Clemens II* * 1423 - 24 - 26 & seqq. usque 37. *Benedictus III.* 1439 - 40. *Joannes IV.* 1446. *Augustinus* 1447 - 52 - 57-59 - 64 - 65. *Demetrius I. Csupor* 1467 & seqq. usque 79. *Vrbanus Doczi de Nagy luch* 1483 - 86. *Thomas Bakocz de Erdeud.* 1487 - 90 & seqq. usque 94. *Franciscus I.* 1495 - 98 - 1500 & seqq. usque 1508.

Sæculo XVI. *Joannes V. Gosztthon de Felsö - Szeleste.* 1510 & seqq. - 25. *Blasius Paxy* 1526. *Franciscus III Vjlaky* 1539 - 42 & seqq. usque 50. *Paulus II. de Gregoriancz* 1553 & seqq. usque 65. *Zacharias Cardinalis Delphinus* 1567 - 68-69. *Joannes VI. Listhius* 1572 usque 77. *Georgius VI. Drascovith* 1578 & seqq. usque 87. *Petrus III. Heresincy* 1587 - 88 - 90. *Joannes VII Kuthassi* 1593 - 94. *Martinus Pethe de Hetes* 1598 - 1600 - 04.

Sæculo XVII. *Demetrius II. Napragy* 1607 & seqq. usque 18. *Valentinus Lépes* 1622. *Nicolaus IV. Dallos* 1623 & seqq. usque 30. *Stephanus II. Sennyei de Kiss Sennye* 1630 - 31 - 34 - 35 - *Georgius VII. Drascovith* 1635 & seqq. usque 50. *Joannes VIII. Püsky* 1651 - 55. *Georgius VIII. Szécsényi* 1658 seqq. usque 81. *Leopoldus a Kollonics* 1785 - 86 - 88 - 94.

Sæculo XVIII. *Christianus Augustus Dux Saxoniæ* 1696 - 98. 1700 seqq. usque 25. *Philippus Ludovicus Comes a Sinzendorf* 1725 - 29. *Adolphus a S. Georgio* 1733-43. *Franciscus IV. Comes Ziehy de Vasonkö* 1743 - 74 - 83.

---

b) * hoc signo notati desunt in Praylana serie Episcoporum Jaurin. aut aliter editi sunt.

CAPUT III.

Adnotationes ad præmissam seriem Episcoporum Jaurinensium, Sabariam possidentium. De iis primum, qui Sæculo XI. floruerunt.

PRÆMISSAM Episcoporum Jaurinensium, *Sabariæ* Dominorum, seriem inchoat *Modestus*; non quod certum prorsus ac indubitatum esset, ante *Modestum* neminem fuisse alium, qui Ecclesiæ Jaurinensi præfuerit, sed, quia nullus hactenus *Modesto* antiquior innotuit Præsul Jaurinensis. Nomen hujus Antistitis occurrit primum ad annum 1037 in Privilegio Monasterii S. Mauritii de *Bakonbél*, cujus hæc est clausula: „ Anno Dominicæ incarnationis MXXXVII. Indictione V. „ Epacta I. Concurrentia V. existentibus Hungariæ Primatibus Dominico Archi- „ episcopo, *Modesto* Episcopo, Vrzyo, Chuncio, Thomoyno Comitibus. Sig- „ num Domini Stephani Regis inclyti. Dominicus Archiepiscopus, Vice Can- „ cellarius pater est. „ *c*) Cujusnam Ecclesiæ Hungaricæ hoc anno fuerit *Modestus*, isthic non exprimitur quidem, sed, quod Jaurinensi præfuerit, nihil ambigendum est: nam aliæ Ecclesiæ alios circa hoc tempus Antistites habuere, & præterea Carolus *Péterffy* testatur, *Modestum* qua Episcopum Jaurinensem reperiri in alio diplomate ad annum MXLVIII. dato. *d*)

Prayianus Episcoporum Jaurinensium Catalogus *Modesto* præfigit annum Chr. 1009 *e*) non, quod Auctor catalogi viderit Literas fundationis, aut aliud quodpiam instrumentum illo anno confectum, in quo *Modesti* Episcopi nomen legisset, sed, quia ob rationes, capite præced. memoratas, existimavit, incunabula Episcopatus Jaurinensis pertinere ad eundem annum, quo fundati erant Episcopatus Vesprimiensis, & Quinque Ecclesiensis. Secundum hanc igitur sententiam *Modestus*, quem adhuc anno 1048 vixisse *Péterffius* e diplomate detexit, sedisset annis ut minimum novem supra triginta, quantum nemo alius inter Episcopos Jaurinenses usque ad postremum in serie nostra Franciscum e Comitibus *Zichy*, qui anno sui Episcopatus quadragesimo, ætatis autem octogesimo tertio naturæ debitum persolverat.

Verum Laurentius *Karolyi* agens de anno fundati Episcopatus Jaurinensis, existimat hunc non prius erectum fuisse, quam constructa Jaurini fuerit Ec-

c) T. I. Legum Eccl. Hung. opera & studio IGNATII Comitis de BATTHYAN Episcopi Transilv. p. 387.

d) P. I. Concil Hung. p. 12.

e) P. I. Hierarch. Hung. p. 310.

clesia cathedralis, adeoque non ante annum 1033. *e*), de quo ita mox in principio sui operis disserit *f*): „ Extra Templum *Jaurinense*, inquit, cernitur Imago „ cuprea S. Stephani Regis, columnæ Ecclesiæ affixa, sub tectulo e lamina „ facto, super pulvillo flectentis, & Ecclesiam B. M. V. in cœlos assumptæ offe- „ rentis, cum hac expressione anni pulvillo incisi MXXXIII. Unde colligitur „ Ecclesiam hanc a divo Rege Stephano fundatam fuisse in honorem assumptæ „ Virginis Mariæ, anno Christi millesimo trigetimo tertio. „ Ut Lector rectius arbitrari possit, cujusmodi hæc imago sit, *Tabula* XXI. sistit ejusdem ectypon *g*). Addo interpretationem, & omnes peristases hujus monumenti.

Tabula ex ære fusa, quadrato limbo, itidem æneo, ita clauditur, ut hunc inter & illam vacuum undique spatium intercedat, conspicuumque faciat lapidem, cui hæc peculiaribus clavis adfixa sunt. Incisæ lapidi literæ, nigroque colore, quo facilius legi possint, tinctæ hanc exhibent epigraphen: ✝ MATER DEI MEMENTO MEI. 1460. Quia vero cruculam, & extimas literas limbus æneus tegit, idcirco in Ectypo nostro adjectus est lapis etiam secundo, ut integra conspiceretur epigraphe. Erravit ergo laudatus Auctor speculi Jaurinensis, cum scripsit, infra imaginem illam cupream, cujus descriptionem supra dederat, cerni hæc verba lapidi insculpta: *Matri Dei cælos assumptæ* 1046. *h*) Vetus nempe monastica forma literarum invicem nexarum, & antiquior numeri arabici ϱ pro 4 expressio, Auctori, in his parum exercitato, imposuere, ut hæc perperam legeret, atque de consecratione, ac dedicatione Ecclesiæ Jaurinensis, in honorem Matris Dei in cœlos assumptæ anno 1046. peracta interpretaretur.

Scala nostro Ectypo adjecta peritiori volumen docebit, quæ sint cum totius operis, tum singularum partium magnitudines. Prominens infra effigiem *S. Stephani* genuflexi numerus MXXXIII. notat annum fundati ab hoc Rege templi Jaurinensis, non vero ipsius imaginis ex ære fusæ ætatem: hanc enim potius indicat infra imaginem incisus lapidi annus 1460, quo forte ipsum quoque templum reparatum fuerit. Certe ipsi limbi ænei modulus, sanctorum Joannis Baptistæ, Joannis Evangelistæ, Hieronymi, & Regis Ladislai effigiebus ornatus, ævum Corvinianum sapit; quo & ipsam in medio positam tabellam referre non dubitem, ut ut in ea quidpiam occurrat, quod in aliis monumentis Hungaricis, puta: in numis & sigillis nonnisi paullo serius reperitur. Nimirum in hac tabella cæteras inter effigies cernitur genius cœlestis scutum Regni Hungariæ tenens, in quo crux patriarchalis Tricolli non nudo, sed jam *corona* ornato insistit. Sed quam-

e) Spec. Eccl. Jaur. p. 38.

f) Ibidem p. 1.

g) Ex Archetypo delineavit P. Nic. *Revay* e S. P. curante D. Martino *Szucerics* Regii Gymnasii Jaurin. Directore.

h) Specul. Jaur. p. 2.

cle
cip
»
»
»
»
»
ail
A

hı
la
c(
I
a
ir
fi
d
V
a
p
i

t

vis idgenus ornamentum ſcuto crucigero Hungariæ in numis, & ceris primum ſub Regibus Auſtriacis acceſſerit, fieri tamen poteſt, ut id jam ſub *Mathia Corvino* a nonnullis artificibus interdum, & pro arbitrio tantum adhiberi cœperit: id quod præſens monumentum, cui annus 1460 in lapide ſubſcriptus eſt, prodere videtur.

Annus ergo MXXXIII. in hac imagine expreſſus, qui, ut jam dixi, non ad ætatem imaginis, ſed ad id, quod per illam repræſentatur, videlicet ad fundationem, vel conſummationem templi, a Sancto Rege Stephano Virgini Deiparæ oblati, referri debet, nititur auctoritate monumenti, non utique coævi, ſed ſæculi decimi quinti; cui tamen fides habenda eſt, quoniam præſumi poteſt, eundem annum ab auctore hujus imaginis vel in literis fundationis, quæ jam interierint, vel in alio quopiam vetuſtiore documento repertum fuiſſe. Porro, ut ad *Modeſtum*, qui, ſi non antea, certe jam ad annum nunc memoratum Eccleſiæ Jaurinenſi præfuerat, revertamur, is poſt obitum Protoregis *Stephani* variis adverſitatum fluctibus jactatus fuerit, oportet. Secuta enim ſunt bella civilia ſub Regibus *Petro*, *Aba*, & *Andrea I.* Quænam tunc *Sabarienſium* conditio fuerit, ut ut Annales reticeant, facile conjici poteſt, cum poſt exauctoratum Regem *Petrum*, fervente *Abam* inter, & Cæſarem *Henricum III.* bello, hæc potiſſimum Hungariæ pars, in qua eſt *Sabaria*, armis perſtrepuerit. Anno Chriſti 1047. domeſtica ſeditio rem chriſtianam Hungariæ, quæ apoſtolicis divi Stephani, & epiſcoporum ab eo inſtitutorum laboribus tam læte efloruit, pene funditus evertit. Seditionis dux quidam nomine *Vatha* fuit, *Andrea*, ut regni Hungarici corona potiri poſſet, diſſimulante. In Epiſcopos præcipue, ac ſacerdotes ſævitum eſt. Perierunt *Gerardus* Cſanadienſis, *Buldus* Agrienſis, compluresque alii: necem tamen evaſit noſter *Modeſtus* Jaurienſis, cum ejus nomen adhuc in diplomate anni 1048. reperiatur. An idem & coronationi *Andreæ I.*, quæ anno præcedente poſt ſedatum tumultum Albæ peracta eſt, interfuerit, non commemorant Annales. Ex Epiſcopis enim in illa ſolemnitate præſentibus duo tantum nominantur, *Maurus* nempe Quinque Eccleſienſis, & *Neemias*, paullo poſt factus Archiepiſcopus Strigonienſis.

Nicolai I. qui *Modeſto* ſucceſſerat, meminit imprimis *Bonfinius* ad annum Chriſti 1052. ubi poſtremam Imperatoris Henrici III. adverſus Hungaros expeditionem deſcribens, inter cætera hæc refert *i*): „ Jaurinum interea claſſis appli- „ cuit. Præfectus claſſis tabellarium ad Imperatorem continuo miſit, qui literis „ ſe certiorem ab eo fieri poſtulabat, ubinam cum claſſe expectaturus eſſet exer- „ citum. Is ab *Andreæ* militibus, qui viatoribus inſidias forte tetenderant, in- „ tercipitur, ducitur ad Regem, Belamque, & adhibito interprete *Nicolao* Jau- „ rienſi Epiſcopo, Andreæ omnia patefiunt. „ Altera *Nicolai* Epiſcopi mentio

i) Dec. II. Rer. Hung. Lib. 2.

recurrit in literis fundationis Abbatiæ de Tyhon ad annum 1055., quæ simul produnt, eundem *Nicolaum* etiam vicem Notarii in curia Regis *Andreæ* egisse. Binis autem vicibus ibidem nominatur; primum inter testes hoc modo: † *Sig. Nicolai Episcopi*: deinde in Privilegii clausula, quæ sic sonat: „ Anno saluti-„ feræ incarnationis unici Numinis, cœli septemplicis, universæque creationis „ millesimo quinquagesimo quinto, feliciter regnante præfato victoriosissimo Prin-„ cipe, anno regni sui nono, & cum eo nobilissimo Duce *Bela*, conscriptum „ est hoc privilegium a beatissimo Præsule *Nicolao*, qui nunc temporis vicem „ procurabat notarii in Curia regali, consignatumque manu Regis, jam sæpe „ præscripti, præsentibus testibus „ *k*).

Martinus *Szentivanyi* catalogum Episcoporum Jaurinensium a *Desiderio* auspicatur *l*), qui nobis ordine tertius est. Hunc *Bonfinius* ab eloquentia, & a compositis anno 1064. inter *Salomonem* Regem, Ducesque *Geisam* & *Ladislaum* dissensionibus deprædicat *m*). Plures circa hanc ætatem Ecclesia Hungarica habuit *Desiderios* Episcopos. *Desiderius* igitur *Jaurinensis* non est cum *Colocensi*, aut *Strigoniensi*, uti fit a nonnullis, confundendus *n*).

Arduinus successor *Desiderii* legationem obiit in Sicilia apud *Rogerium* Comitem, sponsamque Regi *Colomanno* anno 1097 adduxit, teste Gaufredo Malaterra *o*). Idem legitur in diplomate *Colomanni* Regis ad annum 1103 subscriptus hoc modo: *Arduinus Episcopus Javariensis p*).

CAPUT IV.

De Episcopis Jaurinensibus, Suburiae dominis, Saeculo XII.

Annus Christi 1111. quem in serie Episcoporum Iaurinensium *Georgio I.* adscripsimus, est annus Privilegii, Ecclesiæ Arbensi per *Colomannum Regem* concessi, ubi inter testes alios Hungariæ Episcopos, legitur & *Georgius Georensis* apud *Lucium q*). pro *Geurensi*, qui est in eodem Privilegio apud *Farlatum r*).

k) Apud RR. *Ganoczi* Differt. de S. Ladisl. p. 9. seq. *Katona* T. II. hist. crit. Reg. Hung. p. 112. *Koller* T. I. hist. Episc. Quinque Eccl. p. 146.

l) Differt. paralipom. rer. mem. Hung. p. 73.

m) L. supr. cit.

n) Vid. Pray P. I. Hierarch. Hung. p. 311.

o) Hist. Sic. Lib. IV. Cap. 24.

p) Apud *Lucium* Lib. 3. de Regn. Dalm. cap. 4.

q) Ibidem.

r) T. III. Illyr. sacr. p. 166.

Nempe

Nempe *Jaurinum*, quod hungarico idiomate hodie *Győr* vocatur, in chartis medii ævi modo *Geur*, modo *Gewr*, aut *Geor* fcribitur: hinc *Georenfis*, & *Geurenfis* idem valet, ac *Jaurinenfis*. Interfuit *Georgius* Antiftes Synodo nationali circa annum 1113. præfidente Laurentio Archiepifcopo Strigonienfi celebratæ, quemadmodum *Peterffi*, & *Schmith* e MSS. obfervationibus P. Alexandri *Szörenyi* perhibent *s*).

Ambrofium inter Epifcopos Jaurinenfes nec Szentivanyius in Mifcellaneis, nec Speculum Jaurinenfis Ecclefiæ, nec denique Prayianus Catalogus in fpecimine Hierarchiæ Hungaricæ habet. Fit ejus mentio in Literis *Stephani II* Regis hoc modo: *Rege gloriofiffimo Stephano II. Hungariam gubernante, Ambrofio quoque Geurienfi Epifcopo exiftente, ego Acha Vefprimienfis Jobagio* &c. Subjungitur donatio præfente *Deda*, Abbate fancti Martini de Monte Pannoniæ, & claufula hæc: *Quod actum eft his teftibus, Anania Geurenfi Canonico, qui & hujus Privilegii fcriptor eft &c. t*).

De *Gervafio* I. Epifcopo Jaurinenfi meminerunt primum diplomata *Stephani II.* ad annos 1119. & 1124. Hoc pofteriore confirmantur immunitates ac latitundia *Abbatiæ de juxta Gron u*). Dein diploma *Belæ II.* ad annum 1133. *x*) At vero *Paulus I.* qua Præful Iaurinenfis fubfcribitur Diplomati anni 1138. quo *Bela II.* Præpofituram Demefienfem, ab *Almo* patre fuo inftitutam, ftabilit *y*); idemque memoratur in Literis ejusdem Regis, anno 1139 datis, quibus controverfa poffeffio *Sala* adjudicatur Ecclefiæ S. Martini de Monte Pannoniæ *z*).

Zachæus, quem in ferie Jaurinenfium Epifcoporum non recenfet Auctor fpeculi Jaurinenfis, invenitur in diplomate *Geifæ II.* ad annum 1143. quo Spalatenfibus immunitas a tributis, canonica Epifcopi electio, & quædam alia privilegia tribuuntur *a*). Item in alio ad annum 1146. quo *Geifa II.* ratam habet donationem, Monafterio S. Martini de monte Pannoniæ, a quodam *Sanes* dicto, factam *b*). In priore quidem inftrumento, ut illud *Farlatus* ediderat, infigni errore Librarii fcriptus eft, *Zachæus Tavar*: pro *Javar.* Verum in altero, pofterius laudato, legitur diferte *Zachæus Javaren. Epifcopus.*

Poft *Zacheum* in Prayiano Epifcoporum Jaurinenfium Catalogo fequitur *Antonius* præfixo diplomatis anno 1148. & adjecta hac notula: *Regiæ Curiæ curam*

s) *Peterffy* P. I. Conc. Hung. p. 54. *Schmith* in Archiep. Strig. p. 17.

t) Ex Autographo excerpfit, mecumque communicavit Cel. *Pray* poft editum jam fpecimen Hierarch. Hung.

u) Apud *Schmith* T. I. Epifc. Agrienf. p. 59.

x) Apud *Pray* P. I. Hierarch. p. 314.

y) T I. Ep. Agr. p. 64.

z) Ibidem p. 66.

a) Apud *Farlatum* T. III. Illyrici facri p. 174.

b) In Codice MS. Privilegiorum Monafterii S. Martini de Monte Pannoniæ ad fæc. XIII.

gerens. Ita diserte in hujus anni diplomate legitur. Hoc nunc opinor corrigendum, *Antonium* vero inde expungendum. Error hinc natus est, quod Auctor Catalogi in Peterffiano Diplomatis memorati apographo clausulam hoc modo editam legerit: „ Cujus rei causa, multorum nobilium signata est testimonio, quorum ibi „ adfuit præsentia, scilicet Bani Beli, Joannis Episcopi, *Antonii Episcopi*, *Ge-* „ *reonis regiæ curiæ curam gerentis*, Joannis Comitis, Appa Comitis Zaith &c. „ *c*). Mendum est admissum primo in nomine *Antonii*, eo enim loco *Antimii* nomen legendum est, uti edidere *Nic. Schmith*, & RR. *Koller d*). Deinde perperam nomen *Gereonis* refertur ad nomen *Episcopi*, quasi vero sit *Antonii Episcopi Gereonis*, pro *Geuriensis*, seu *Jaurinensis*. Erat enim *Gereon* regiæ curæ curam gerens, diversus plane ab *Antonio*, vel jam *Antimio* Episcopo; id quod patet tum ex ipsa interpunctione vocum *Episcopi*, & *Gereonis* in hoc Regis *Geisæ II.* diplomate, tum vero ex aliis ejusdem Geisæ Literis ad annos 1156. & 1161. datis, in quibus nominatur *Antimius* non *Geuriensis*, sed *Quinque Ecclesiensis* Episcopus. En verba posterioris instrumenti literarii, ne quod dubium supersit: „ Proxime præ- „ terito anno causam prædicti Abbatis Gaufredi, & *Quinque Ecclesiensis Episcopi* „ *Anthimii*, ejusque Capituli - - - determinavimus „ *e*).

Izbegii, Iaurinensium Antistitis, in aliis catalogis omissi, meminerunt MSS. Schedæ Prayianæ, quæ ad editum in specimine Hierarchiæ Hungaricæ Catalogum nonnullas additiones, & emendationes continent. Harum in una hæc reperi: „ Anno 1150. in diplomate Geisæ subscriptus est inter testes *Izbeg* Geu- „ riensis Episcopus. „

Gervasius II. in diplomate anni 1156. quo Rex *Geisa* ratas habet, decimas septuaginta villarum, a *Martirio* Archiepiscopo Strigoniensi Collegio Canonicorum suorum donatas, subscribitur, qua electus *Geuriensis* Episcopus. Sed en ipsam subscriptionem, unde cæterorum quoque Antistitum Hungariæ, *Gervasio II.* coævorum, nomina intelligas *Martirius* Archiepiscopus Strigoniensis, *Miko* Archiepiscopus Colocensis, *Antimius* Quinque Ecclesiensis, *Hippolitus* Vaciensis, *Gualterus* Ultrasilvanus, *Lucas* Agriensis electus, *Stephanus* Csanadiensis electus, *Peta* Vesprimiensis electus, *Gotfaldus* Zagrabiensis, Episcopi. *Belus* Palatinus, *Henricus* Curialis Comes, *Raphaël* Budensis Præpositus &c. *f*). Alterum, in quo *Gervasii* Jaurinensis Episcopi nomen recurrit, est anno 1157 datum, & hoc modo incipit: „ Ego *Geysa* Dei Gratia Hungariæ, Dalmatiæ, Croatiæ, Ramæque Rex. „ Anno regni mei decimo septimo, *Martirio* Archiepiscopo Strigoniensi Sedi „ præsidente, *Belo* Palatino existente, pro animæ meæ remedio, & pro salute

c) *Peterffy* T. I. Concil. Hung. p. 127. *Pray* P. I. Annal. Reg. Hung. 136.
d) *Schmith* T. I. Ep. Agr. p. 70. Koller T. I. hist. Episc. Quinque Eccl. p. 202.
e) T. I. Ep. Agr. p. 70.
f) T. I. Ep. Agr. p. 74. seq.

„ animarum, matris, & patris mei, sales tributarios de Nana, & de Kokát, „ interveniente Geurinensi Episcopo *Gervasio*, & eidem etiam verbo tribuente, „ perpetuo concessi &c. „ *g*). Idem Gervasius interfuit nationali Synodo anno 1169. sub *Stephano II.* Rege, & *Luca* Strigoniensi Archiepiscopo celebratæ *h*).

Mikulini Episcopi nomen variat in antiquis chartis, nam & *Mikudinus*, & *Mikuvinus* invenitur scriptus. *Prayio* nomen *Myculini* videtur esse genuinum, idque a vocabulo hungarico *Miklos*, quod *Nicolaum* significat, derivatum *i*). Sed *Schmithii* opinione *Miculinus* potius valet *Michaëlem k*). Auctor vero Speculi Eccl. Jaur. *l*) legit *Mikuvinum* in diplomate anni 1186, quo Rex *Bela III.* Marco, & Petro de terra *Vaika* prærogativas nobilitares, quas *Jobus* Archiepiscopus Strigoniensis in dubium vocabat, confirmavit, simulque portionem terræ *Vaikensis* perenni jure attribuit.

Ugrinus in literis *Belæ III.* ad annum 1188. subscribitur qua *Electus Geuriensis*; unde patet hoc illum anno Ecclesiæ Jaurinensi præesse cœpisse. Clausula enim earum Literarum ita habet: „ *Job* Strigoniensi Archiepiscopo, *Paulo* Colocensi electo, *Petro* Agriensi, *Boleslao* Vaciensi Episcopis, *Ugrino* Gewriensi, Joanne Beszprimiensi *electis* „ *m*). Rexit Ecclesiam Jaurinensem usque ad annum 1204. quo nominatus est Archiepiscopus Strigoniensis, teste anni nunc memorati diplomate, in quo *Ugrinus* titulum habet *Archielecti Strigoniensis n*).

CAPUT V.

De Episcopis Jaurinensibus saeculi XIII. sub quibus commemorantur exundatio lacus Peisonis, & Sabariae excidium per Tartaros.

UGRINO ad Strigoniensem Archiepiscopatum promoto, ad cathedram Jaurinensem evectus fuit *Petrus I.* cujus memoria occurrit in diplomatibus annorum 1206. & 1218. Huic successit *Cosmas* anno 1219. seditque ad annum etiam 1222 uti horum annorum diplomata testantur *o*). Sub *Gregorio*, successore *Cosmæ*, memoratu digna contigit in Diœcesi Jaurinensi exundatio Lacus *Peisonis*, de qua

g) Ibidem p. 75.
h) Arch. Strig. p. 24.
i) P. I. Hier. Hung p. 314.
k) T. I. Ep. Agr. p. 96.
l) Pag. 42.
m) Apud Timonem Imag. Hung. Novæ Cap. VIII.
n) Apud Pray P. I. Hier. Hung. p. 315.
o) In Speculo Jaur. Eccl. p. 74. & Hier. Hung. l cit.

in Regesto Urbarii Fraknensis hæc notantur: „ In illo tractu, ubi nunc lacus „ *Peisonis* est, anno 1230 sequentia loca submersa, & aquis hausta sunt: *Fekete* „ *Tó*, alias *Schwartzlaken. Jakobfalva*, alias *St. Jakob. Förthö* alias *Sec*„ *Sárvölgye*, alias *Kottingthal. Köndervölgye* alias *Hannifthal.*

Post *Gregorium*, qui ab anno 1224 usque ad 1238 in diplomatibus invenitur, in Prayiano Catologo sequitur *Benedictus*. Nos ei præponimus *Georgium II.* ex *M. Rogerio*, & *Antonio Bonfinio p)*: apud utrumque enim inter principes Hungariæ viros, qui anno 1241. a Tartaris Hungariam evastantibus interfecti erant, diserte nominatur *Georgius* Episcopus *Jauriensis*, qui utique a *Gregorio* diversus fuerit. *Bonfinii* verba isthic excitabo, quoniam is eadem occasione *Sabariam* quoque dirutam fuisse perhibet. „ Cumani, inquit ille, cum Tartaris „ icto fœdere, Danubium transmisere. Jaurienses, & Superiorem Pannoniam „ adorti, igni, ferroque vastarunt - - Villam combussere, quam Francam di„ cebant. SABARIAM diruerunt, divi *Martini* patriam: nullum vicum intactum „ dimisere. - - - Casorum numerus fidem exsuperat: ex his principes comme„ morant *Mathiam* Strigoniensem Metropolitam, cujus opera & consilio, cum „ simul educati forent, *Bela* in gravissimis rebus utebatur; *Ugolinum* Colocen„ sem Archiepiscopum, nobilissima prosapia editum, qui maxima quæque ne„ gotia gerebat, non minus nobilitatis, quam plebis amator, moderatorque. „ Item *Georgium* Jauriensem Antistitem, virum illa tempestate doctissimum, & „ *Raynaldum* Transilvanum Episcopum „ *q)*.

Præsule *Georgio* per Tartaros occiso, Sedes Jaurinensis aliquandiu vacabat. Interea vero *Benedictus I.* ex Varadiensi Episcopatu ad Jaurinensem postulabatur, eamque postulationem Innocentius Papa IV. ratam habuit, datis Anagniæ V: Idus Julii anno Pontificatus primo, sive Chr. 1243. literis, quarum hoc initium est: „ Vacante *Geuriensi* Ecclesia, dilecti filii Capitulum ipsius, Venerabi„ lem fratrem nostrum Varadinensem Episcopum in Pastorem suum unanimiter, „ & concorditer postularunt „ *r)*. Dubium tamen est, an idem *Benedictus* ex Varadiensi postulatus, ad Jauriensem cathedram ante annum 1245. transierit: nam hanc adhuc anno 124;. vacasse innuunt Literæ *Belæ IV.* ad annum modo dictum, VIII. Cal. Decembr. datæ *s)*.

Sequitur *Georgius III.*, qui in Prayiano Catalogo id nominis secundus est, ad annum Christi 1246. Sed sequente mox anno infulas Jaurinenses adeptus est *Artolphus*, teste diplomate anni 1247., quo *Bela IV.* Equitibus Hierosolymitanis, in Hungaria confidentibus, fundos Cumaniæ, a Valachis occupatos, &

p) *Rogerius* de destruct. Hung per Tartaros, Cap. 30. *Bonfinius* Dec. II. Rer. Hung. Lib. VIII.

q) Ibidem.

r) Apud Peterffy P. I. Conc. Hung p. 68.

s) Apud *Koller* T. I. Ep sc. Quinque Eccl p. 133.

provinciam Severinensem cum urbe Scardona, ad mare Adriaticum sita, contulit, ac donavit, in premium navatæ sibi operæ, cum e Dalmatia in Hungariam post abitum Tartarorum reverteretur *t*). Eundem *Artolphum*, qua Præsulem Jaurinensem, inter testes exhibet diploma anni 1252., quo *Bela IV.*, filio suo *Stephano* reconciliatus, Præposituram Thuroczensem B. M. V. fundavit *u*).

Anno 1256. celebrata fuit nationalis Synodus, præsidente *Benedicto* Archiepiscopo Strigoniensi. Inter nomina eorum, e quibus ea conflata fuit, legitur *Homodeus* Jauriensis Episcopus *x*). Idem sine adspiratione legitur in aliis documentis, uti in literis donationalibus familiæ *Rumi*, quarum meminere MSS. Telekessiana, sed sine anni nota *y*), Sedit *Omodeus* ad annum usque 1263., quo is litem quamdam, inter *Philippum* Archiepiscopum Strigoniensem, & Procuratores Episcopi Quinque Ecclesiensis exortam, in Synodo Budensi composuit, testibus propriis ejusdem literis, quarum exordium est hujusmodi: „ Nos O. „ divina miseratione Episcopus Jauriensis de provincia Strigoniensi, significamus „ omnibus literas per præsentes, quod cum anno Domini millesimo ducentesimo „ sexagesimo tertio, Indictione sexta, quarto die exeunte aprili, essemus apud „ Budam &c. „ *z*). *Omodei* successor eodem anno fuit *Georgius IV.*, qui in Catalogo Szentivanyiano non rite ponitur ad annum præcedentem.

Farkassium, qui in literis *Belæ IV.* ad annum 1264. vocatur electus Zagrabiensis, translatum fuisse ad Sedem Jaurinensem, constat e diplomate anni 1268 *a*). Apud Szentivanyium, & in Speculo Eccl. Jaur. nulla ejus mentio. *Dionysius* sequentibus documentis, qua Præsul Jaurinensis occurrit: in Literis metalibus possessionis *Köveskut* ad annum 1272. sub *Stephano V.* Rege datis *b*). In diplomate *Ladislai Chuni* ad annum 1273. dato, quo Rex consensu Matris suæ, omniumque Præsulum, ac Procerum, pagum quemdam *Laurentio* Comiti Soproniensi donavit *c*): item in alio ejusdem anni, quo Comiti Simegiensi potestas tribuitur legandi quasdam villas Monialibus insulæ leporum *d*). Rursus in Privilegio anni 1274., quo idem Rex possessionem *Kuchnya-Allya* Comitibus Thomæ, Itæ, & Andreæ, per Colomannum Regem ademptam, jure postliminii restituit *e*). Tum in alio ejusdem anni, quo permutatio villæ *Jenö* cum villa *Zal-*

---

t) Apud *Schmith* T. I. Ep. Agr. p. 165.
u) Ibidem p. 169.
x) Apud Peterffy P. I. Conc. Hung. p. 86.
y) Vid. Spec. Jaur. Eccl. p. 48.
z) Reliquum vid. apud Koller T. I. Ep. Quinque Eccl. p. 133.
a) In Specim. H er. Hung. l. cit.
b) Spec. Jaur. Eccl. p. 48.
c) Ibidem.
d) T I. Ep. Agr. p. 188.
e) Spec. Eccl. Jaur. p. 49.

ka, inter Archiepiscopum Strigoniensem, & Moniales Strigonienses insulæ Danubii confirmatur *f*). Iterum in alio ad annum 1275., quo immunitates Ecclesiæ Budensis approbantur, & confirmantur *g*). Et in alio ejusdem anni, quo possessio *Bormoth*, alias *Zongor* dicta, Strigoniensi Capitulo confertur *h*). Demum, ut alia prætercam, in diplomate anni 1281., quo *Andreæ*, Episcopo Agriensi, fundi quidam restituuntur *i*).

Dionysii successor *Andreas* subscribitur anno 1290. in diplomate Regio *Andreæ III.* cognomento *Veneti k*): & anno 1291. in literis metalibus ad *Aszszony falva* familiæ *Rumi l*). Intererat nationali Synodo anno 1292. habitæ, præsidente *Lodomerio* Archiepiscopo Strigoniensi *m*). sed jam in Literis Regiis anni 1294. non amplius *Andreas*, verum *Benedictus*, qui nobis est id nominis secundus, nominatur *Jauriensis* Antistes *n*). Post *Benedictum II.* non *Thomas*, quem habet Prayianus Catalogus, verum *Theodorus* Episcopatum Jaurinensem obtinuit. Auctor Catalogi verisimiliter in quibusdam Literis anno 1296 & 1297. datis nomen Episcopi Jaurinensis initiali dumtaxat litera T. expressum repererit, *Thomam* que interpretatus fuerit. Sed perperam: quippe in aliis Literis anno 1297 scriptis, quibus *Lodomerius* Archiepiscopus Strigoniensis pro Ecclesia B. M. Virginis, Ordinis FF. Minorum Posonii erecta, in annuis ejusdem dedicationis revolutionibus indulgentiam unius anni concedit, reperitur iteratis vicibus nomen *Theodori* Jaurinensis Episcopi integre exscriptum, utpote qui ibidem cum aliis Episcopis, & cum ipso Rege *Andrea III.* Dedicationi illius Ecclesiæ interfuisse narratur. Autographum Literarum adservatur in Tabulario Provinciæ B. Mariæ Ordinis FF. Minorum Reform. Num. 2. lit. A. Apographum autem ediderunt Mathias *Bel*, *Karolyius*, & *Koller o*). Præterea Auctor Speculi Eccl. Jaur. adfirmat, visum & lectum a se fuisse Privilegium possessionis *Rév falu* ab eodem *Theodoro* Jaurinensium Antistite anno 1297. concessum *p*). Annus 1303. in Serie nostra *Theodoro* adscriptus spectat ad Literas *Bonifacii* Papæ, in quibus idem *Theodorus* hoc modo legitur: T. *Jauriensis q*). Ante Episcopatum suum erat

f) T. I. Ep. Agr. p. 192.

g) Ibid. p. 198.

h) Ibid. p. 199.

i) Ibid. p. 205.

k) Ibid. p. 222.

l) Spec. Eccl. Jaur. p. 49. p.

m) T. I. Agr. p. 222. & T. I. Concil. Hung. p. 127.

n) Apud *Péterffy* P. Conc. Hung p. 133.

o) *Bel* Not. Hung. T. I. p. 586. *Karolyi* Spec. Jaur. Eccl. p. 50. Koller, T. II. Episc. Quinque Eccl p. 232.

p) Pag. 51.

q) Apud *Raynald* in Annal. Eccl. ad ann. 1303.

Præpositus Albensis, simulque Vicecancellarius in aula Regia, teste diplomate *Andreæ III.* ad annum 1294. Atque hinc est, quod in Catalogo quoque Prayiano *Thomas*, erroneè pro *Theodoro* positus, notetur fuisse *Vice-cancellarius.*

CAPUT VI.

De Episcopis Jaurinensibus Saeculi XIV. ac de origine Monasterii Sabariensis Franciscanorum.

SPECTATO numero Episcoporum Jaurinensium Sæculi XIV. magnopere series nostra discrepat a Catalogo Prayiano. In hoc enim quinque solummodo enumerantur; videlicet: *Nicolaus II* ab Anno 1304. ad 1336. *Colomannus* ab Anno 1338. ad 1373. *Petrus II.* ad Annum 1376. *Guilielmus* ab Anno 1379. ad 1384. *Joannes I. de Bedrichma* ab Anno 1387. ad 1399. r). At in serie nostra noveni se se offerunt, hoc nimirum ordine, *Nicolaus II.* ab Anno 1308. ad 1318. *Colomannus I.* ad Annum 1318. *Nicolaus III.* ab Anno 1321. ad 1336. *Colomannus II.* ab Anno 1338. ad 1345. *Vilhelmus* ad Annum 1346. *Colomannus III.* ab Anno 1346. ad 1373. *Petrus II.* ab Anno 1376. ad 1377. *Guilielmus* ab Anno 1378. ad 1384. *Joannes I. de Bedrichma* ab Anno 1387. ad 1399.

Hujus nunc discriminis reddenda est ratio. Prayianus Catalogus unum dumtaxat *Nicolaum* & unicum *Colomannum* inter Episcopos Jaurinenses sæculi XIV. numerat: nos ex antiquis documentis duos *Nicolaos*, tresque *Colomannos* deteximus. *Nicolaus II.* non anno 1304, uti est in Catalogo Prayiano, verum anno 1308. Episcopatum Jaurinensem adeptus est: cum enim *Clemens* Papa V. in Literis anno nunc dicto *Nicolaum* vocet *postulatum Jaurinensem* s), indicio est, ipsum annis præcedentibus nondum Ecclesiæ istius fuisse Episcopum. Eundem *Nicolaum* Jaurinensem Antistitem jam confirmatum legimus in diplomate anni 1313. quo Rex *Carolus Robertus* donationem oppidi Rosnobanyæ confirmat Thomæ Archiepiscopo Strigoniensi t). *Nicolao II.* successit *Colomannus I.* testibus literis fundationalibus Ordinis S. Hieronymi, quæ in Tabulario Ecclesiæ Jaurinensis adservantur u). Post hunc Diœcesim Jaurinensem gubernavit Antistes *Nicolaus III.*, qui anno 1321. Paulinis fundavit Monasterium de *Jenö*, alias *S. Mariæ Magdalenæ de Torna* dictum, uti notatur in Adpendice II. ad Acta, & De-

r) Specim. Hierarch. Hung. P. I. pag. 316.
s) P. I. Conc. Hung. pag. 146.
t) T. I. Ep. Agr. p. 247.
u) Specul. Eccl. Jaur. p. 56.

creta Synodi Strigoniensis sub Archiepiscopo *Pazmano* celebratæ *x*). Is locus hodie *Tüskevár* vulgo adpellatur. Literæ *Theophili*, Capituli Strigoniensis Præpositi, ad Capitulum Agriense anno 1323. datæ, produnt eundem *Nicolaum*, Jaurinensium Præsulem, interfuisse consecrationi *Chanadini de Thelegd* in Episcopum Agriensem, quæ anno nunc memorato Temesvarini in Ecclesia S. Ladislai peragebatur *y*). Idem *Nicolaus III.* inter testes reperitur in diplomate anni 1326., quo Rex *Carolus Robertus* possessiones Ecclesiæ Agriensis confirmat *z*). Invenitur quoque in Privilegio Abbatiæ Tihonyiensis ad annum 1327. *a*), & rursus in literis regiis anni 1329., quibus limites, & jura Præpositurae Demesiensis stabiliuntur *b*). Item ad annum 1330. in diplomate, quo Carolus Rex privilegium S. Stephani, Monialibus B. M. Virginis de valle Vesprimiensi concessum, firmat, & roborat *c*). Habetur denique memoria ejusdem Nicolai III. Episcopi Jaurinensis in celebri illo anni 1336. diplomate, quo *Carolus Robertus* intentatam sibi & regiæ familiæ suæ a *Feliciano de Szdh* necem describit, ac *Joannem de Cselen*, facinoris hujus ultorem, remuneratur *d*).

Post *Nicolaum III.* cathedram Jaurinensem conscendit *Colomannus II.*, quem Odoricus *Raynaldus* coronationi *Ludovici I.* anno 1342. interfuisse scribit *e*). Successorem habuit *Vilhelmum*, teste Privilegio possessionis Episcopalis *Révfalu* ad annum 1346. dato, uti perhibet supra laudatus *Karolyius*, qui hoc Privilegium a se visum, lectumque asseverat *f*). At *Vilhelmus* eodem anno vel mortuus, vel alio translatus fuerit, oportet, si ad eundem annum 1346. (veluti quidam adfirmant) in diplomate *Ludovici I.* Regis iterum Episcopus Jaurinensis nomine *Colomannus* occurrit. De sequentibus quidem annis nullum dubium est, quin Ecclesia Jaurinensis *Colomannum* rursus habuerit Antistitem, qui nobis jam id nominis *Tertius* est. Diplomata annorum 1351. usque 1372., in quibus *Colomanni* hujus memoria recurrit, reperies apud Nic. Schmith partim integre descripta, partim indicata solummodo *g*).

Sedente *Colomanno III.* Episcopo *Sabaria* civitas recepit Fratres Minores Ordinis S. Francisci. Hos Appendix II. ad Pazmanianam Synodum *Minori-*

x) Pag. 125.
y) T. I. Ep. Agr. p. 257.
z) ibidem p. 262.
a) Spec. Jaur. Eccl. p. 56.
b) T. I. Ep. Agr. p. 264.
c) ibidem p. 266.
d) Apud *Bel* T. I. Hung. Novæ. p. 476. & Pray P. II. Annal. Reg. Hung. p. 27.
e) Annal. Eccl. ad ann. 1342. Num. 28.
f) Spec. Eccl. Jaur. p. 60.
g) T. I. Ep. Agr. p. 299. 302. 312. 319. 325. 329. & apud Pray P. II. Annal. Reg. Hung. p. 86. 99. 129.

tas

tas vocat, annumque fundati eorundem Monasterii statuit 1360. hisce verbis: *Sabariense Monasterium olim fuit Hospitale infirmorum. Colomannus Episcopus Jaurinensis fecit ex eo Conventum pro Minoritis anno circiter* 1360 *h*). Verum Fr. Eugenius *Kosa* in MSS. Collectaneis pro Antiquario Provinciæ S. Mariæ in Hungaria Ordinis FF. Minorum strictioris observantiæ, docet Monachos fuisse sui ordinis, quos vulgo *Franciscanos* dicimus. En ejus verba: „ *Sabaria*, inquit, „ jam anno 1360. Fratres nostros receperat. *Colomannus* Episcopus Jaurinensis „ ex Hospitali fecit Conventum; qui dein sub P. *Joanne Senensi* restauratus fuit. „ Ita pleraque Archivi Provinciæ monumenta. Consentit Reverendissimus P. *Fran*„ *ciscus Gonzaga* in suo de ortu, & progressu Ordinis nostri Opere quadripar„ tito. „ Qui ita scribit de Provincia S. Mariæ in Hungaria: *Conventus Sabariensis excipiendis, curandisque pauperibus infirmis olim deserviit, sed Reverendissimi Episcopi Colomanni tempore, atque ex ejusdem facultate, annuente tamen Senatu Sabariensi, per Ven. Fr. Joannem Senensem circa annum* 1360. *in Conventus formam redigitur* „ Concordant domestica MSS. uti P. Matthæi *Kamancz*, ac P. Petri „ de *Terebesd*; uti etiam P. Francisci *Robustelli* de anno 1632. P. Joannes „ *Senensis*, qui hunc Conventum nostrum restauravit, aut, uti alia monumenta „ consignant, reformavit, fuit actualis hujus Provinciæ Minister, olim Reginæ „ Confessarius. - - - Omnia fere istius Conventus monumenta deperierunt tot in„ ter Patriæ strages & excidia. Conventum tamen hunc veterem intra gremium „ hujus nostræ Provinciæ extitisse, anno 1430. testantur Literæ per P. *Petrum de* „ *Sabaria* Ministrum Provincialem in negotio divenditi cujusdam Molendini, ad „ Conventum Sopronienfem pertinentis. Memoria item superest hujus Conventus „ in Archivo Provinciæ de anno 1531. ac etiam 1533. uti fragmenta Capitulo„ rum his annis celebratorum indicant. Legitur siquidem anno 1531. in Capitulo „ Albæ celebrato, Ceroferarios sub Missa de Spiritu sancto, per Ministrum Provin„ ciæ P. Franciscum *Lippai* decantata, designatos fuisse PP. Guardianos *Zemenyen*„ *sem*, & *Sabariensem*: legitur item in Tabula Varadiensis Capituli, anno 1533. „ celebrati, Conventus iste *Sabariensis* Jaurinensi Custodiæ subordinatus, ac Guar„ dianus hujus loci P. Michaël de *Szent Kereszt*. „ Hæc, uti præmisi, ex MSS. Fr. Eugenii *Kosa*. Reliqua ad hujus Monasterii historiam spectantia, alieri loco reservamus.

Sequitur in proposita Episcoporum Jaurinensium, *Sabariam* possidentium serie *Petrus II.* Nominatur hic inter testes in diplomate anni 1376. quo Rex *Ludovicus* nova contra Venetos fœdera cum Marquardo Patriarcha Aquilejensi, quibus Marquardus quoque Comes Goritiæ, & Franciscus Paduanus, ac Forojulienses accessere, pactus est *i*). *Karolyius* in MS. Telekessianis reperit, eundem *Pe-*

h) Pag. 119.

i) P. II. Annal. Reg. Hung. p. 143.

trum Episcopum Jarinensem anno 1377 Literas dedisse, quibus Cantoratui Jaurinensi decimas quasdam in perpetuum donavit. *k*) *Guilielmus*, qui *Petro II.* in cathedra Jaurinensi successit, in Catalogo Prayiano ad annum 1378 notatur alias etiam *Willermus*, & *Vilhelmus* scribi. Nos quoque inter Episcopos Jaurinenses *Vilhelmum* reperimus, sed in documento anni 1346. qui proinde a *Guilielmo* longe diversus est. Auctor Speculi Eccl. Jaur. invenit *Guilielmum* Episcopum Jaurinensem in Literis Familiæ *Petö*, ex Conventu sancti Adriani de Szala Anno 1379 datis, adscriptum. *l*) In Tabulario autem Ven. Capituli Strigoniensis extant Literæ privilegiales *Ludovici I.* novo Sigillo duplici pendente munitæ, in quibus cæteros inter Episcopos legitur *Frater Guilielmus Jaurienfis*, quod indicio est, ipsum Religioso cuipiam Ordini adscriptum fuisse. *m*) Eundem *Guilielmum* Jaurinensis Ec-

---

k) Spec Jaur. Eccl. p. 61.

l) Ibidem.

m) Productæ fuerunt hæ Literæ Strigonii in Generali Congregatione Comitatus, die 28. Julii 1774. celebrata, Continent confirmationem Privilegii, Capitulo Strigoniensi ab antiquis Regibus concessi, de tributo a transeuntibus per Srigonium mercatoribus exigendo, ac percipiendo. Fit mentio in his Literis duorum Sigillorum casu deperditorum. Quorum unum erat mediocre Regis *Caroli* in partibus Transalpinis fortuito amissum, alterum vero Sigillum maius ipsius Regis *Ludovici I.* in partibus Vzuriæ a Cancellario Regio perditum. Priori Sigillo muniebatur Privilegium, Posoniensibus civibus de non solvendo in transitu per Strigonium tributo datum, qvod *Ludovicus I.* irritum fecit, ac declaravit per Litteras patentes anni 1357. veteri Sigillo, dein per alias Litetas anni 1376 novo Sigillo suo communitas. Ambæ inseruntur præsentibus, de quibus agimus, Literis privilegialibus, pendentis, & authentici Sigilli novi duplicis munimine roboratis; quarum hæc est Clausula: „ Datum per manus Reverendissimi in Christo Patris & „ Domini Domini *Demetrii* Tituli Sanctorum quatuor Coronatorum Presbyteri Cardinalis, Gu- „ bernatorisque Ecclesiæ Strigoniensis, locique ejusdem Comitis Perpetui; Fratre *Stephano* Pa- „ triarcha Jerosolymitano Administratore Colocens. & Bachiens. Ecclesiarum unitarum, Sacræ „ paginæ magistro, & *Vgone* Ragusiensi, Archiepiscopis; *Emerico* Agriensi, Fratre *Guilielmo* Jau- „ riensi, *Valentino* Quinque Ecclesien. Decretorum Doctore, *Pubino* Transilvanien. *Ladislao* „ Varadien. Physico nostro, *Paulo* Zagrabien. *Benedicto* Vesprimien: Thoma Chanadien. Fratre „ *Dominico* Nitrien: *Paulo* Tininien. *Demetrio* Novien. *Chrysogono* Traguriensi. *Matthæo* Sibinicen., „ *Stephano* Faren. *Jacobo* Macarien. *Thoma* Corbavien. & *Michaële* Scardonensis Ecclesiarum „ Episcopis Ecclesias Dei feliciter gubernantibus, Segniensi Sede vacante: Magnificis viris „ *Nicolao* de Gara Palatino Regni nostri, & Judice Cumanorum, *Ladislao* Vaivoda Transilva- „ niæ, Comite *Jacobo* de *Scepus* Judice Curiæ nostræ. *Nicolao* de *Zéèb* Croatiæ, & Dalmatiæ, „ *Petro Zodor* totius Regni Sclavoniæ, & *Joanne* de *Magkoff* Banis; *Temlino* Tavernicorum, Ge- „ *orgio Zodor* Pincernarum, *Paulo* de *Lisek* Janitorum & Dapiferorum, & *Stephano* Agazonum „ nostrorum Magistris, *Benedicto* filio Pauli, filii *Heny*, Camite Posoniensi, aliisque quam pluri- „ mis Regni nostri Comitatus tenentibus & honores. „ Dies, & annus dati hujus Privilegii in nostro apographo desideratur. Quia tamen Cardinalis *Demetrius*, per cujus manus illud datum est, non prius factus est Gubernator Ecclesiæ Strigoniensis, quam anno 1279. uti notatur P. I. Specim. Hier. Hung pag. 171. hinc utcunque patet ætas hujus documenti. Hæc in gratiam cultorum Diplomaticæ & Sphragisticæ

clesiæ Antistitem, sed sine Fratris prænomine reperies in Diplomate Mariæ Reginæ ad annum 1384. quo Decreta Regum Andreæ, & Ludovici confirmantur. Extat in Corpore Juris Hungarici. Reliquis Sæculi XIV annis Ecclesia Jaurinensis Episcopum venerata est *Jannem I. de Bedrichma*: cujus mentio fit in diplomatibus annorum, eidem in serie nostra adpositorum.

CAPUT VII.

Brevis notitia Episcoporum Jaurinensium Sæculi XV. Literæ Joannis Episcopi, quibus immunitates & privilegia Sabariensium continentur.

SÆCULUM a Christo nato quintum decimum in serie Episcoporum Jaurinensium aperit *Franciscus I.* Hunc enim MSS. Telekessiana, teste Speculo Ecclesiæ Jaurinensis, annum 1400. in literis ad familiam Rumi spectantibus, signare perhibent. Breve illi regimen; quippe jam anno sequente 1401 ei successit *Joannes II.* Quem Comitiis, anno 1405 habitis, interfuisse, certum est e subscriptione Decreti *Sigismundi* Regis, quod in Corpore Juris Hungarici reperies. Hic Præsul nova quædam pacta conventa cum subjectis sibi civibus *Sabariensibus* inivit, vi quorum determinatum est, ut posthac annuum tributum, a civitate *Sabariensi* Episcopis Jaurinensibus pendendum, sint ducenti aurei, cessante omni reliquo contributionis, hactenus consuetæ, onere: utque cives sequentibus privilegiis, & libertatibus gaudeant; primum, causæ illorum a proprio magistratu, non vero a Castellano Episcopali, seu a Præfecto Arcis Sabariensis, judicentur; demptis tamen criminibus homicidii, furti, ac latrocinii, quæ Castellanis dijudicanda, & plectenda reservantur; sic tamen ut e mulctis pecuniariis pars tertia Judici civitatis obtingat. Dein, libera sit civibus vinorum suorum epocillatio, ac venditio quovis tempore. Literæ privilegiales eatenus confectæ ita sonant: *n*)

„ IOANNES miseratione divina, & Apostolicæ Sedis gratia Episcopus Ecclesiæ Jaurinensis, omnibus Christi Fidelibus, præsentibus & futuris, præsentium notitiam habituris, salutem in salutis largitore. Ne ea, quæ per nos de saniori consilio peraguntur, temporibus successivis propter labilitatem humanæ memoriæ oblivioni tradantur, patrocinio præsentium Literarum Nostrarum statuimus perrennali. Proinde ad universorum tam præsentium, quam futurorum notitiam harum serie volumus pervenire. Quod providi viri, Petrus filius Leopoldi Judex, item Franciscus filius Laurentii, Gregorius dictus Béchy, Leonardus de

n) e Tabulario Episcop Sabariensis.

„ Chon, Nicolaus filius Jacobi, & Petrus frater ejusdem, Nicolaus filius Geor-
„ gii, alter Nicolaus filius Petri, Georgius Bakó, Petrus Boricza, & Michael
„ Pyrgek, duodecim Jurati, nec non Petrus Pythier Magister montium, cives
„ civitatis nostræ Sabariensis, in suis, & universorum civium nostrorum Sabarien-
„ sium personis ad nostram venientes præsentiam, nobis humiliter, & instanter
„ cum debita precum instantia supplicarunt, ut infra scriptam Compositionem,
„ & Ordinationem inter nos ab una, parte vero ab altera inter cives nostros de
„ consilio, & consensu Fratrum nostrorum Dominorum de Capitulo dictæ Eccle-
„ siæ nostræ Jaurinensis, pro multiplicatione, populatione, ac locupletatione di-
„ ctæ civitatis nostræ Sabariensis factam, & per nos, ac præfatos universos cives
„ nostros acceptatam ratificare, ac confirmare, Literisque nostris Privilegialibus
„ inseri facere dignaremur uberiorem ad cautelam: Cujus quidem compositionis
„ & ordinationis series sequitur, & est talis. Item primo voluimus, & ordinavi
„ mus, quod Judex, Jurati, ac Universitas civium civitatis nostræ Sabariensis
„ perpetuo, & irrevocabiliter singulis annis ducentos florenos auri puri, boni &
„ justi ponderis, aut verum eorundem valorem cum pecunia pro tempore curren-
„ ti, quorum rectam, & æqualem medietatem, puta centum florenorum auri,
„ similiter octavo die Festi beati Georgii Martyris, nobis, & Successoribus nostris,
„ solvere debeant, & teneantur, ita videlicet, quod iidem cives nostri præsen-
„ tes, & futuri nullum censum inconsuetum, vulgo Stheuer vocatum, nullamque
„ taxam, seu collectam, quovis vocabulo, seu nomine vocitatam, nec munera
„ ab antiquo consueta, præter præmissos ducentos florenos auri, nobis & Suc-
„ cessoribus nostris solvere debeant, & teneantur. Præterea voluimus, & ordi-
„ navimus, ut a modo in antea Castellani nostri præsentes, & futuri, ac etiam
„ Successorum nostrorum, in medio eorum pluribus in causis judicare non valeant,
„ neque possint, nisi quam in tribus articulis, puta homicidio, furto, & latroci-
„ nio; pro quibus quidem tribus articulis iidem Castellani juxta exigentiam cri-
„ minum duas partes birsagiorum recipere possint, tertia parte eorundem Judici
„ civitatis nostræ remanente. Voluimus, & ordinavimus etiam, quod prædicti
„ Castellani, præsentes, & futuri, antefatos cives nostros, vel quempiam eorum
„ pro nullis ipsorum excessibus, seu criminibus, præterquam præmissis homicidii,
„ furti, & latrocinii reatibus, captivare, aut castro nostro conservare valeant.
„ Sed pro omnibus aliis levibus, & communibus eorum criminibus, seu excessi-
„ bus captivari, apud Judicem ipsius civitatis Nostræ in vinculis debeant conser-
„ vari. Et nihilominus quia per propinationes vinorum episcopalium eisdem civibus
„ nostris non modica gravamina hactenus sunt irrogata, ideo easdem propinatio-
„ nes, seu venditiones vinorum episcopalium singulis annis in ipsa civitate nostra
„ Sabariensi fieri debentes, taliter duximus moderandas; quod ipsa vina episco-
„ palia tam temporibus nostris, quam Successorum nostrorum in ipsa civitate no-
„ stra per certas tabernas omni tempore libere propinentur, & vendantur; ita ta-

„ men, quod ipsi cives nostri, præsentes & futuri, similiter omni tempore vina „ ipsorum propria propinandi liberam habeant facultatem, & nullo unquam tem- „ pore vina eorundem propter propinationes, seu venditiones vinorum episcopa- „ lium prohibeantur, sed libere propinari, & vendi permittantur. Nos itaque „ præfatorum civium nostrorum humillimis supplicationibus favorabiliter inclinati, „ attendentes, quod per hoc ipsa civitas nostra ad profectum, & utilitatem Ec- „ clesiæ nostræ, & honorem nostrum, ac Successorum nostrorum meliorari, lo- „ cupletari, & exuberari poterit, in futuram præscriptam compositionem, seu or- „ dinationem inter Nos, & præfatos universos cives Sabarienses factam, præsen- „ tibusque totaliter insertam, de consensu dictorum Fratrum nostrorum, Domi- „ norum de Capitulo dictæ Ecclesiæ nostræ Jaurinensis, ratificamus, approbamus, „ perpetuo, & irrevocabiliter duraturam confirmamus patrocinio literarum no- „ strarum mediante. Pro cujus rei memoria, perpetuaque firmitate præsentes Li- „ teras nostras Privilegiales, una cum appensionibus Sigillorum authenticorum, „ Nostri, & dicti Capituli Jaurinensis Ecclesiæ, communitas, eisdem civibus „ nostris Sabariensibus duximus concedendas. Datum Jaurini Sabatho proximo „ post festum Nativitatis beatæ M. Virginis, Anno Domini Millesimo Quadrin- „ gentesimo Septimo. „

Anno 1412. die 15. Martii confectæ sunt tabulæ fœderis inter *Sigismundum* Regem Hungariæ, & *Wladislaum* Poloniæ Regem; die autem 8. Novembris ejusdem anni signatum fuit celebre illud conventionis instrumentum, quo *Sigismundus* provinciam Scepusiensem pro 37 millibus sexagenarum latorum grossorum (seu, quod idem est, pro 37 millibus marcarum argenti) *Wladislao* oppignoravit. Vtrobique inter testes occurrit noster hic *Joannes II.* Episcopus Jaurinensis.

Decedente *Joanne II.* sedes anno 1418 vacabat; quam V. Idus Junii anno sequente *Clemens I.* conscendit. Vnicus is est in Catalogo Prayiano abhinc usque ad annum 1439. quo eidem *Benedictus III.* successit. Verum indicio diplomatum rursus detexi, duos interea temporis *Clementes*, & *Joannem III.* in seriem Episcoporum Jaurinensium recipi oportere. Nam *Clemens I.* qui mense Junio anni 1419, uti dictum est, factus est Jaurinensis Episcopus, non ultra biennium illic sedit, attestante clausula diplomatis anno 1421 dati quo *Sigismundus* Rex jura *Pauli Vidas Telekii*, Promagistri Dapiferorum *Barbaræ* Reginæ Hungariæ, recenset, & confirmat. Ibi enim inter vacantes anno nunc memorato sedes episcopales diserte *Jaurinensis* quoque nominatur. *p*) Ad hæc in Literis Præposituræ *Papoczensis* anno 1428. scriptis non *Clemens* legitur Episcopus Jaurinensis, sed *Joannes*, qui proinde nobis *Joannes*

---

o) Vid. P. II. Annal Reg. Hung. p. 235. & 244.

p) Apud Mich. *Horváth* de Natalib. Archiepiscopat. Colocen. p. 85. & apud Nic. *Schmith* T. I. Ep. Agr. p. 404.

III. est. *q*) Hic vero unicum dumtaxat annum in hoc Episcopatu exegit, succedente ipsi *Clemente II.* qui ad sequentes annos in variis occurrit documentis: nempe in diplomate anni 1413. quo *Sigismundus* Rex Gregorio *Sculteto*, ejusque hæredibus possessionem molæ, in fluvio Grenicz provinciæ Scepusiensis exstructæ, confirmat. *r*) Deinde in Privilegio anni 1424. Monialibus de Valle Vesprimiensi per eundem Regem dato: *s*) item in alio anni 1426. Præpositurae Papoczensi concesso: *t*) ac rursus in alio ad annum 1431. confecto, quod Sigismundus Rex Præpositurae S. Mariæ Magdalenæ de *Felsö-Eörs* elargitus est. *u*) Demum in Decreto anni 1435 quod in Corpore Juris Hungarici reperitur. Itaque in Speculo quoque Jaurinensis Ecclesiæ erratum est, ubi ad unum eundemque *Joannem*, successorem *Francisci*, referuntur, quæ ad plures pertinent; puta: quod Literæ Præpositurae Papoczensis doceant, ipsum fuisse Episcopum Jaurinensem anno 1421. & quod idem *Joannes* ex Antistite Jaurinensi factus sit Archiepiscopus Colocensis, in Decreto *Sigismundi* Regis ad annum 1435. subscriptus. Quorum utrumque certe falsum est: nam *Joannes* ille, qui Sabariensibus nova contulit privilegia, jam anno 1419 successorem habuit *Clementem I.* ut supra dictum est, & constat e Specimine Hierarchiæ Hungaricæ. *x*) Itaque *Joannes*, qui in Literis supra memoratis anni 1421. Episcopus Jaurinensis vocatur, a priori diversus fuerit, est necesse. De *Joanne* autem ad annum 1435 Archiepiscopo Colocensi, certum est ex coævis monumentis, eum nequaquam ex Jaurinensi Episcopo, verum ex Abbate Péchvaradiensi factum fuisse Colocensem Archiepiscopum. *y*)

CAPUT VIII.

De bello civili tempore Benedicti III. Jaurinensi Episcopi; ac de pace apud Sabariam confecta.

CLEMENTI II. in regimine Jaurinensis Ecclesiæ non *Georgius* anno 1440, quemadmodum *Karolyio* errorem Szentivanyi secuto visum est, *z*) sed *Benedictus*

q) Spec. Jaur Eccl. p. 61

r) T. I Ep. Agr. p. 408.

s) T. II. Ep. Agr. p. 12.

t) Spec. Jaur. Eccl p. 61.

u) T. II. Ep. Agr. p. 25

x) P. I. p. 320.

y) Vid. Specim Hier Hung. P. II p. 76.

z) Spec. Jaur Eccl. p. 61.

III. anno 1439. successerat. Certum id est ex Literis *Elisabethæ* Reginæ ad annum modo memoratum datis, quas hoc loco integras, cum & breves utcumque sint, & nexum cum rebus mox narrandis habeant, referre licebit. En illas: *a*)
„ Nos Elisabeth Dei gratia Regina Hungariæ Dalmatiæ &c. Austriæque, & Styriæ Ducissa, nec non Marchionissa Moraviæ &c. Recognoscimus, & profitemur per præsentes, quod, quia fidelis noster, Magnificus Georgius de Bozyn sacram Regni nostri Hungariæ Coronam pridem per quondam Serenissimum Principem, Dominum Albertum, Romanorum, ac Hungariæ &c. Regem, Dominum, & Conthoralem nostrum carissimum, sub suo ac ceterorum Prælatorum, & Baronum dicti Regni nostri Hungariæ Sigillis suæ fideli conservationi traditam, & assignatam Majestati Nostræ simul cum omnibus paramentis, & attinentiis ad coronationem correquisitis, sub dictis quondam Domini nostri Regis, ac Prælatorum, & Baronum Sigillis sine defectu aliquali in præsentiis fidelium nostrorum, Reverendi in Christo Patris Benedicti Episcopi Ecclesiæ Jaurinensis, ac Magnificorum Deseu de Losoncz, Vayvodæ Transilvani, Comitis Stephani de Bathor Judicis Curiæ Regiæ, Michaelis Laakch de Kusel, & Francisci de Chaak, Comitum Siculorum nostrorum, Stephani de Rozgon alias Comitis Themesiensis, Joannis filii Comitis de Peren, Georgii K---. de Corbavia, Magistri Curiæ, Thomæ de Zeech Thesaurarii Nostræ Majestatis, & Michaelis filii Stephani de Zend, tradidit, & assignavit. Ideo Nos ipsum Georgium Grof de Bozyn superinde quittum, & expeditum reddimus, atque absolutum præsentium vigore, & testimonio mediante. Datum Wissegradini feria II. proxima ante festum Beati Martini Episcopi, & Confessoris, Anno Domini Millesimo Quadringentesimo Tricesimo Nono. „

„ Et nos Benedictus Jauriensis Episcopus, ceterique Barones prætitulati, Coronæ, & paramentorum prædictorum pro coronatione Regum requisitorum restitutioni, per dictum Georgium Grof de Bozyn factæ, fatemur interfuisse, & præsentes extitisse. Datum loco, die, & anno, quibus supra. „

Anno sequente (1440) interfuit idem *Benedictus* coronationi *Ladislai Posthumi*, ejusque, ac Elisabethæ Reginæ partes adversus *Wladislaum* constanter tuitus est. In duas enim factiones hoc tempore scindebatur Hungaria: cujus dissidii, bellique civilis, pace *Sabariensi* postmodum compositi, causas ab origine paucis exponam. Rex Hungariæ *Albertus* in reditu ab expeditione Turcica, anno Christi 1439. die 27. Octobris, apud pagum *Nesmil* (olim *Hosszufalu*, quod longum pagum significat, dicto) extinctus fuit, nulla relicta prole mascula, nisi quam *Elisabetha* Regina, tunc Varadini absens, adhuc utero ferebat. Hæc ubi inopinum de morte mariti nuncium accepisset, absque mora Budam advolavit, Regnique Proceres de pactionibus, sub Sigismundo, & Alberto initis,

a) P. I Specim. Hier. Hung. p. 321.

ac de ſua, prolisque conceptæ ſucceſſione admonuit. Ac initio quidem prona erant omnium in Reginam ſtudia, reſque eo adducta eſt, ut ei ſacra Regni Hungariæ corona velut legitimæ hæredi traderetur, & conſignaretur: id quod Literæ paullo ante adductæ teſtantur. Verum poſtea ob imminens a Turcis periculum, quorum Imperator *Amurathes*, expugnata Senderovia, Serviæ civitate, bellum in Hungariam traducturus ferebatur, communi Procerum, Reginæque conſenſu decretum eſt, ut vidua Regina, oblato pro dote Regno, matrimonium cum *Wladislao* Poloniæ Rege iniret. Præcipuus Conſilii hujus auctor extitit *Joannes Hunnyades*.

Nec mora: oratores menſe Januario anni 1440. in Poloniam mittuntur *Joannes* Epiſcopus Segnienſis, *Matthæus* de *Palocz* Dalmatiæ, Croatiæ, ac Sclavoniæ Banus, *Joannes* de *Perény* Tavernicorum, *Ladislaus* de *Palocz* Curiæ Regiæ, & *Emericus* de *Marczali* Dapiferorum magiſtri *b*). Ecce autem, vix legati Poloniam attigerant, cum Regina puerum enixa eſt Comaromii 22da Februarii, cui *Ladislai* nomen in baptiſmo, per *Dionyſium Zechium* Strigonienſem Archiepiſcopum collato, impoſitum fuit. Tum vero *Eliſabetham* promiſſi *Wladislao* matrimonii mox pœnitentia ſubiit, præſertim quod meminiſſet adjectæ conditionis, qua cavebatur, ut nonniſi filius ex *Wladislao* naſciturus jus in Regnum Hungariæ adipiſceretur, *Alberti* autem poſthumus ſi quis eſſet, Bohemiæ, & Auſtriæ tantum hæres foret. Cognito Reginæ animo, mox duæ nobilium Hungarorum factiones exoriuntur, altera Auſtriaca, Polonica altera. Illorum, qui *Ladislao Poſthumo* ſtudebant, conſiliis uſa Regina mittit celerrimos nuncios, qui oratores e Polonia revocent: verum iſti priora mandata jam executi, & ab aliis adverſæ partis nunciis animati *Wladislaum* ad capeſſendum quantocyus Hungariæ regnum adurgent.

Appropinquante Polono, Regina confeſtim Præſules, & Proceres ſibi addictos Albam convocat: ibi *Dionyſius Zechius*, Archipræſul Strigonienſis, *Ladislaum Poſthumum* in Matris gremio vagientem, in Regem Hungariæ unxit, ſacraque corona incinxit. Juramentum ab Rege novo præſtari ſolitum *Udalricus*, Cilejæ Comes, Infantis nomine dixit; quo peracto alii protenſis ad coronati pueri caput manibus, fidem, & obſequium jurarunt. „ Sed vagitus pueri, inquit *Ge-* „ *rardus de Roo c*), gemitus matris, ac triſtes ſpectatorum affectus, ex eventu „ deinde ominoſa erant. Peracta coronatione Regina *Friderico* Cæſari de rerum „ ſtatu ſcribit; urgeri a nonnullis Proceribus nuptias Polonicas, quas cordi ſibi

---

b) *Callimachus* in Rebus Wladislai Lib. I. ſed *Petrus de Rewa* inter legatos nominat *Joannem* non Segnienſem, ſed Sirmienſem Epiſcopum, & *Mathiam Gereb* Dalmatiæ &c. Banum: erronee tamen, uti ex tabulis pacis infra deſcribendis patebit, in quibus Banus Dalmatiæ, Croatiæ, & Sclavoniæ eſt *Matko de Palocz*.

c) Hiſt. Auſtr. Lib. V. pag. 183.

„ nunquam

„ nunquam fuisse. Ob eam rem, qui missi in Poloniam legati suo injussu eas pe- „ pigissent, in vinculis teneri; coronam Regni *Ladislao* Puero jam impositam: „ interim vero Polonum a suis introductum; puero vim parari. Orare, atque „ obtestari, ut, qui viduarum, & pupillorum defensionem Rex Romani Imperii „ suscipere ex officio deberet, pueri Regis agnati curam, & tutelam ne deserat.„

His perscriptis, Regina cum Proceribus ad reponendam, uti mos erat, sacram Regni coronam Vissegradum cum venisset, prospiciens, ac veluti præsagiens impendentia sibi, suoque filio discrimina, coronam secum clam auferre decrevit. Quod cum aliter, quam astu fieri nequiret: hoc usa, *Ladislaum* de *Gara* Præfectum Arcis, & coronæ conservatorem, omnesque adstantes Proceres summa dexteritate delusit, inque coronæ sacræ locum aliud quidpiam ejusdem molis, ac ponderis sub involucro datum substituit, & custodiæ commendavit. Reginæ dolus non ante apparuit, quam cum *Wladislaus* a suis coronandus esset. Tum igitur alia corona aurea, quæ reliquias Capitis Sancti Regis Stephani ornabat, ab adversæ partis Proceribus *Wladislao* imposita est, moxque belli civilis flamma erupit. Wladislaianis Vissegradum, & Budam occupantibus, Regina Jaurinum, sibi ab Episcopo *Benedicto* resignatum, impositis Bohemorum, atque Austriacorum copiis munivit, & urbis Præfectura Ulrico Cilejensi Comiti demandata, mox cum corona, ac filio suo Posonium, postea in Austriam ad Fridericum Cæsarem se se recepit.

Missi, qui Jaurinum expugnarent, *Ulricum* fuga elabi volentem interceperunt. Eum *Wladislaus* aliquandiu in custodia detentum ineunte anno 1441. liberum dimisit, ea tamen conditione, ne quid Reginæ *Elisabethæ* causa inimicum in Hungariam moliretur. At ille promissorum immemor haud multo post iterum pro Regina, ejusque filio *Ladislao* arma corripuit. Iisdem partibus accessit jam & *Ladislaus de Gara* cum Dalmatis, & Croatis: præterea *Giskra* suppetiis ex Bohemia acceptis haud modicos *Wladislao* terrores incutiebat. Itaque bellum civile undique recruduit. Giskræ Nicolaus Perényius, Ladislao de Gara Joannes Hunnyades, Ulrico Cilejensi Comes Bonfinius de Lindva opponitur. In Croatia rem pro Wladislao prospere gerebat *Hunnyades*; sed in Hungaria pars adversa vincebat. Apud *Sabariam* præcipue Cilejani Duce *Vitoveczio* magnam Banfinianis cladem intulere. Direpta sunt castra, Dux *Banfius* captus, & Cilejam abductus est. His auditis jam ipse Rex *Wladislaus* contracto celeriter exercitu castra ad *Sabariam* promovit. Sed, cum *Vitoveczius* majoribus, quam antea copiis instructus advenisset, velitationibus quidem dimicari cœptum est, cum universo autem exercitu in Martis arenam descendere ambo cunctabantur. Ea cunctatio effecit, ut pax præ bello utrinque optaretur, quæ tandem hisce conditionibus coaluit: Rex Wladislaus obliterata injuriarum memoria *Cilejanos* in gratiam se recepturum, eoque loco habiturum, quo Hungariæ Proceres apud Reges haberi consueverunt: *Cilejani* ex adverso nihil se Reginæ, aut Ladislai Posthumi causa vivo Wladislao

L l

molituros, & quam Regno Hungariæ deberent fidem, deinceps intemeratam servaturos, interposita jurisjurandi religione spoponderunt. Tabulæ pacis apud *Sabariam* confectæ ita habent *d*):

„ Nos Wladislaus Dei gratia Hungariæ, Poloniæ, Dalmatiæ, Croatiæ „ Rex, Lithvaniæque Princeps supremus, ac hæres Russiæ, ad futuram rei memoriam. Volubiles rerum effectus, diverso plerumque pereuntium causarum „ calle gradientes, non semper eo diriguntur more, quo humanitus præordinan„ tur ordine, sed præconceptorum eventuum causas ulteriore fine alterante do„ ctrix ratio, quæ sæpius juxta qualitatem occurrentium mutatis occasionibus „ urgentibus, & arbitrati propositi effectus evacuat, fitque in procuranda pace „ sedulior, quietem eligens communi præferre labori. Licet itaque diebus his re„ troflexis, quibus nos pro adeptione totalis ejusdem Regni Hungariæ dominii, „ ad quod legitime electi, vocati, & consequenter coronati sumus, obstacula „ emersa eliminando laboravimus, inter alios coronæ hujus Regni subditos, Illu„ stres Principes Fridericus, & Ulricus Cilejæ, Ortenburgæ, & Tagoriæ Comi„ tes, partem Dominæ Elisabeth Reginæ, statum pacificum ejusdem Regni tur„ bantis vovendo contraria voluntate nobis obstiterint, propter quod nos adver„ sum prætactos Fridericum, & Ulricum Comites, eisque adhærentes, gravem „ animum ferentes, eos nostro favore frustrari intendebamus; tamen, quia ex „ nunc ductis inter nos, & prælibatos Fridericum, & Ulricum Comites certis „ tractatibus, sopitis pro bono pacis hactenus emersis differentiis, & amplexa „ utili concordia, dissidii incommodum vitare volentes, pleno eosdem Fride„ ricum, & Ulricum Comites favore prosequi utilius arbitrati sumus, quam „ discordiarum incommoda cum jactura Regni fovere. Idcirco, ut ipse Fride„ ricus, & Ulricus Comites de nobis, & favore nostro Regio certiores effecti, „ majorem ad observandam fidelitatem habeant occasionem, die hodierna hic „ in *Sabaria* oppido Episcopatus Jaurinensis, matura deliberatione, & determi„ nato consilio, sincero corde, & puro affectu, in præsentia honorabilis Do„ mini Martini de Thyffer, & egregii Joannis Meusenreutter de Packenstein, „ Cancellarii, ex parte antefatorum Friderici, & Ulrici Comitum Ciliæ, vigore „ mandati eorumdem ad audiendum, & recipiendum a nobis infra scriptum „ juramentum missorum, tactis corporaliter vivificæ crucis signo, ac sacris San„ ctorum reliquiis, in forma subsequenti juravimus, & in hæc verba:

„ Ego Wladislaus Rex præfatus juro vobis, honorabilis Domine Mar„ tine, & egregie Joannes Cancellarie, homines dictorum Friderici, & Ulrici „ Comitum, hoc juramentum mei ex parte recipientibus, quod ab hoc die in „ posterum temporibus affuturis, præfatis Friderico, & Ulrico Comitibus, ac „ eorum posteris, tanquam, & ut veris, atque legitimis; membris coronæ

d) P. II Annal. Reg. Hung. p. 352. ex Archivo aulico Græcensi.

„ Regni Hungariæ, mihique fidelibus, & fidelitate subjectis, ipsisque adhæren-
„ tibus, consimiliter meis fidelibus, regali benignitate favorabilis semper ero, &
„ gratiosus, omnem animi mei motum, seu indignationis rancorem, quos con-
„ tra ipsos Comites, aut eorum alterum, vel ad eos pertinentes, undecunque,
„ & quandocunque præconcepissem, simpliciter deponens, atque mitigans. Item,
„ quod eosdem Fridericum, & Ulricum Comites veluti præmissi membra Regni
„ mei contra omnes & singulos ipsorum adversarios, & æmulos, ac inimicos,
„ præsentes videlicet, & futuros, cujuscunque status, præeminentiæ, & condi-
„ tionis sint, sive etiam tales amici, vel consanguinei mei existant, mea poten-
„ tia mediante semper juvabo, tuebor, & defendam, nec favores meos ab iis,
„ Friderico scilicet, & Ulrico Comitibus, seu eorum altero, in quemcunque
„ eventum, verbo & opere abstraham, non procurabo consilium, nec assentiam
„ eidem, ubicunque contra ipsos Fridericum, & Vlricum Comites, ac eorum
„ alterum, in detrimentum, seu perniciem status, & personarum ipsarum tra-
„ ctabitur, & agetur, sed omnium ad eos, ac eorum alterum, eisque adhæren-
„ tium regali benignitate utar, & gratiam, favoremque regium eis, & eorum
„ alteri impendam, omniaque in aliis inscriptionibus inter me, & ipsos Comi-
„ tes contenta, & conclusa implebo, & servabo sine fraude, & dolo. Ita me
„ Deus adjuvet, Beatissima ejus Genitrix MARIA, lignumque vivificum sanctæ
„ crucis, & omnes Sancti, & sancta Dei evangelia. In quorum omnium robur,
„ & testimonium præsentes concessimus Literas nostras pendentis Sigilli nostri
„ munimine roboratas. Datum in descensu nostro campestri exercituali prope
„ oppidum *Sabariæ*, feria quarta proxima post festum Pascæ Domini anno ejus-
„ dem MCCCCXLI. „

„ Et nos Simon de Rozgon Episcopus Agriensis, Regiæ Majestatis su-
„ premus Cancellarius, Joannes Varadiensis, Petrus Csanadiensis Episcopi, Ni-
„ colaus de Wylak Wayvoda partium Transilvanicarum, Banus Machoviensis,
„ & Comes Themesiensis, *Matko* de Palocz regnorum Dalmatiæ, Croatiæ, &
„ totius Sclavoniæ Banus, Emericus de Marczali Comes Simeghiensis, & de
„ Wercucze, Simon Zudar de Olnod Pincernarum, alter Simon de Palocz Aga-
„ zonum regalium Magistri, Michaël Orszàg Thesaurarius Regiæ Majestatis,
„ Consiliarii præfati Domini Regis, promittimus ipso Domino nostro Rege, &
„ pro eodem harum serie in verbo veritatis, sub fide, & honore, quod præ-
„ tactus Dominus noster Rex omnia præscripta per eum, & promissa, & assum-
„ pta observabit, & explebit, & nos toto posse, & omni consilio, inducemus
„ eundem ad omnia illa observanda, & explenda, nec unquam dabimus eidem
„ consilium, ex quo posset horum præmissorum condictorum contrarium quo-
„ quomodo generari, harum testimonio Litterarum mediante, quibus juxta re-
„ gale Sigillum, & nostra ex utraque parte Sigilla sunt appensa. Datum ut supra. „

Pacem *Sabariensem* secuta est *Jaurinensis*. Hæc agente potissimum Cardinale *Juliano* de Cæsarinis, Eugenii Papæ IV. Legato, coaluit. Hujus enim facundia persuasus Rex *Wladislaus* ad Reginam *Elisabetham* Jaurini commorantem invisit, æquisque conditionibus propositis, ut in concordiam, pacemque consentiret, ab ea obtinuit. Novæ hujus pacis promulgatio incidit in diem 25. Novembris anni 1442. Jam itaque omne bellum civile extinctum, ac pristina Hungariæ tranquillitas reddita esse videbatur, cum ecce novis tumultibus occasionem præbuit mors Reginæ inopinata. Budam illa vicissim ad Wladislaum Regem firmandæ amplius concordiæ causa venerat; inde autem Jaurinum redux triduo post ex torminibus obiit die 24. Decembris ejusdem anni. Tanta mortis celeritas suspicionem veneficii apud nonnullos injecit *e*): hinc iterum motus, ac seditiones in regno, quæ nonnisi serius componi poterant. Primi omnium Bohemi, qui duce *Giskra* in Hungaria restiterant, comperta *Elisabethæ* morte, ad *Fridericum* Austriacum defecerunt, eo animo, ut urbes, & provincias, quas *Elisabethæ* nomine prius occuparunt, pupillo *Ladislao Posthumo*, qui apud *Fridericum* educabatur, servarent. Horum exemplum nonnulli quoque Præsules, & Proceres Hungariæ secuti sunt. Potior nihilominus pars *Wladislao* Regi cum *Joanne* de *Hunnyad* adhæsit, usque ad cladem *Varnensem*, die 19. Novembris anno 2444. a Turcis acceptam, qua ipse quoque *Wladislaus*, violati fœderis reus, interiit.

CAPUT IX.

De rebus post cladem Varnensem ad Pestinum, & ad Sabariam gestis: item de reliquis Saeculi XV. Episcopis Jaurinensibus, fatisque Sabariae sub iisdem.

Post cladem Varnensem comitia Regni ad Pestinum habita sunt, in quibus communi Patrum sententia delecti fuere oratores, acturi apud Imperatorem *Fridericum III.* ut *Ladislaus Posthumus* cum Regni Corona in Hungariam remitteretur. Inter hos eminebat *Dionysius* Strigoniensis Archiepiscopus. Cum legatio hæc in irritum cecidisset, *Joannes Hunnyades*, quem Status & Ordines interea Gubernatorem Regni constituerunt, vim adhibendam ratus, comparato justo exercitu, itineri se accingit, & ante Idus Novembres anni 1446. ad *Sabariam* castra metatur. Hinc datis ad Senatum Viennensem Litteris de *Friderico* graviter expostulat, eosdemque hortatur, ne illi re, aut consilio adesse velint, si

e) Vitus Arnpeck T. I. Scriptor. Austr. apud Hieronym. Pez. p. 1254.

Hungari injurias suas armis ultum ierint. Irritatus dein ordinum Austriæ responso agrum Neostadiensem vastát: post vero ubi spes non modica conciliandæ sine bello amicitiæ affulgeret, ea fuit moderatione, ut exercitum illico in hiberna reduceret. Sequente tamen anno (1447.) alteram ac tertiam, ad repetendum Ladislaum Posthumum, Regnique coronam, legationem adornare oportuit. Locus negotii pertractandi delectus primum erat Vienna Austriæ, dein Rackelspurgum Styriæ. Isthic demum Cilejensis Comitis opera induciæ in biennium sancitæ hisce conditionibus: „ Primum Fridericus Romanorum Rex, urbes, arcesque „ in Hungaria, puta: Sopronium, Ginsium, Reichniczium, tum oppida, & vi- „ cos, Sleinig, Pernstain, Divinium, Katzenstein, & Baumgarten, quæ in „ pignoris loco, aut armorum jure accepisset, Albertus contra, Friderici Fra- „ ter, Vorchtensteinium, Kismartonium, Kobersdorffium, & Velam bona fide „ retinerent, donec pignoris rationes ad liquidum illustrarentur, aut ex indu- „ ciis constans, perpetuumque fœdus conficeretur. Jaurinum cum arce Augu- „ stino, electo urbis episcopo, ad diem sancto Joanni sacram tradi oportere, sic „ tamen, ut præsidiarii jus facultatemque habeant omne genus armorum, quod „ isthic esset, in Austriam transferendi. Ad hæc Episcopus Jaurinensis cum Sa- „ cerdotum collegio fidem publico documento præstaret, nihil se, aut suos in- „ duciarum tempore adversus Austriam hostile tentaturos: trium præterea mil- „ lium aureorum, quæ Ladislaus Farkassius nomine Elisabethæ Reginæ a Fride- „ rico mutuo acceperat, vadimonium scriptis literis præstaret. Regni autem or- „ dines ad III. Idus Novembres octo viros Viennam legarent, quos Nicolai V. „ Pontificis Maximi, & Cardinalium judicio, quicquid illi cognitis controversiæ „ capitibus decreverint, stare oporteret: rogandumque interea ab utrisque Pa- „ pam per literas esse, ut ne causæ cognitionem in se se suscipere detrectet „ Ladislaus Sclavoniæ Banus, qui dato Joanne de Gara obside, ex Græcensi „ arce in libertatem se vindicarat, intra anni spatium, cujus initia ab Urbani „ festa luce ducerentur, rursum se se, quemadmodum datis suo nomine literis „ fidem fecerat, Græcii sisteret: tum obsidem manu missum iri. Denique nulli „ ex Hungaris in fundos, quos Fridericus in Hungaria possideret, infestis armis „ procurrendi fas esset, ut nec Australium quisquam ex Hungaria prædas, spo- „ liaque agere, sive latrocinantium more seu conflato milite, potestatem haberet. „ Quod si quis contra quidquam ausit, jure utrinque in reos ageretur: sin „ eatenus conveniri partibus non posset, utrisque pœnam ex fœdifragis capere „ citra induciarum violationem liberrimum esset „ f).

Induciarum Tabulæ, Rackelspurgi feria quinta proxima post festum Pentecostes anno domini 1447. signatæ, hoc exordium habent: „ Nos Dionysius mise-

f) P. III, Annal. Hung. p. 59.

„ ratione divina sanctæ Romanæ Ecclesiæ Presbyter Cardinalis Archiepiscopus „ Strigoniensis, Augustinus electus Jaurinensis, Laurentius de Hedervara Palati- „ nus Regni, Nicolaus ab Vjlak Vayvoda Transilvaniæ, Ladislaus de Palocz „ Judex Curiæ Regiæ, Ladislaus de Gara Sclavoniæ Banus, Michaël Orszag „ Regni Thesaurarius, & Thomas Zéchy Comes Comaromiensis, nuncii, & „ oratores ad Serenissimum Principem, Dominum Fridericum Romanorum „ Regem &c. „ *g*).

Quænam deinde ad extorquendum e manibus Friderici Ladislaum Posthumum adhibita fuerint molimina, longum foret enarrare. De his igitur patrii annales consulendi sunt: nos vero ad interruptas de Episcopis Jaurinensibus, Sabariæ dominis, animadversiones regredimur. Corrigendi enim sunt rursus quidam errores, qui in Catalogos hactenus editos irrepsere. In Catalogo Szentivanyiano, & in Speculo Ecclesiæ Jaurinensis post *Benedictum* nominatur *Antonius* ad annum 1446. dein *Thomas Debrenthe* ad annum 1450. postmodum *Augustinus* ad annum 1458. At in Catalogo Prayiano *Benedictum III.* sequitur *Joannes de Dominis* ad annum 1443. notaturque ad Varnam occubuisse: hunc alter *Joannes* excipit ad annum 1446. ex epistolis Joannis de Zredna detectus. Tum *Thomas de Debrenthe* ponitur ad annum 1450. & post hunc *Augustinus* ab anno 1455. usque 1465. At in serie nostra inter *Benedictum III.* & *Augustinum* unicus intercedit *Joannes IV.* expuncto imprimis *Joanne de Dominis*; hic enim teste Thuroczio, & Ænea Sylvio, & Callimacho, non *Jaurinensis*, sed *Varadiensis* fuit Episcopus *h*). Expungimus præterea non modo *Antonium*, substituto, quem diximus, *Joanne IV.* ad annum 1446., verum etiam *Thomam Debrenthe*, quem Gubernatorem quidem Abbatiæ Sancti Martini de monte Pannoniæ, non vero Episcopum Jaurinensis Ecclesiæ fuisse, ac *Thomam de Brente*, non autem *Debrenthe* scribi, in Tabulis fœderis, quod Hungari cum Austriacis contra Fridericum anno 1442. iniverunt, reperio. Exemplum harum Tabularum extat in MS. codice Mellicensis Bibliothecæ, earumque exordium est hujusmodi *i*): „ Nos Joannes de „ Hunnyad, Regni Hungariæ Gubernator, Dionysius miseratione divina Sancti „ Cypriani in thermis sacrosanctæ Romanæ Ecclesiæ Presbyter Cardinalis, Ar- „ chiepiscopus Strigoniensis, Joannes Varadiensis, Andreas Quinque Ecclesiensis „ Episcopi. *Thomas de Brente* Gubernator Abbatiæ Sancti Martini sacri montis „ Pannoniæ. Item Ladislaus de Ujlak Vaivoda Transilvanus &c. „

g) Apud *Kollar* T. II. Analect. Vindob. p. 1292.

h) Id ipsum constat e P. II. Hier Hung. p. 181. unde certum est, errorem admissum esse in Parte I ejusdem Operis p 322. Nec enim idem *Joannes de Dominis* duos Episcopatus eodem tempore tenuit, Jaurinensem videlicet, & Varadinensem.

i) Num. 13. p. 27. Vid. & *Pray* P. III. Annal. Reg Hung. p, 89.

Sed, ut manifestius adhuc constet, quanto errore *Thomas de Brente* ad annum 1452. Syllabo Episcoporum Jaurinensium inseratur, atque *Augustino* præponatur, revoco isthic in memoriam Tabulas Induciarum supra laudatas, in quibus jam anno 1447. *Augustinus* legitur electus Episcopus Jaurinensis.

Hujus *Augustini*, octodecim ut minimum annis Ecclesiæ Jaurinensis Episcopi, ac Sabariensium terrestris Domini, varia ejus ævi monumenta meminere. Codex MS. Mellicensis *k*), & Aeneas Sylvius *l*), perhibent, ipsum anno 1452. ab ordinibus Hungariæ & Austriæ in Italiam cum aliis nunciis, & oratoribus missum. Legationis causa erat iterum, ut *Ladislaus Posthumus*, & corona Regno restituerentur. Oratores prius ad *Fridericum* (qui tunc in Italia versabatur, Imperii coronam a Papa suscepturus) quærebant aditum, Florentiæ præstolati ejus adventum. Cum autem ab hoc repulsam passi essent, Romam profecti apud *Nicolaum* Papam V. causam egerunt, *Augustino* Jaurinensi Præsule perorante. Ubi vero *Augustinus* etiam a summo Pontifice minus benevole auditus fuisset, redux Florentiam egit cum *Gaspare*, pædagogo *Ladislai Posthumi*, quem in modum puer Cæsari eripi posset. Verum istud quoque consilium successu caruit, *Gaspari* autem exitio fuit *m*). Itaque vis adhiberi debuit *Friderico*, qui in Austriam reversus cum Neostadii arctissima obsidione a confœderatis premeretur, communibus tandem Hungarorum & Austriorum votis, dimisso ab se *Ladislao*, subscripsit.

Ejusdem Episcopi *Augustini* memoria etiam post *Ladislai Posthumi* obitum sub Rege *Mathia Corvino* recurrit. Annales Bohemici ad annum 1458. memorant, *Podiebradium* Bohemiæ Regem coronatum ab *Augustino Jaurinensi*, & *Vincentio Vaciensi* Episcopis, ab Rege *Mathia Corvino* sibi submissis, ad supplendas Archiepiscopi Pragensis, & Episcopi Olomucensis vices. Prior enim sedes eo tempore vacabat; posterior autem *Protasium* quidem habuit Episcopum, sed electum dumtaxat, nondum consecratum. Apud *Balbinum* reperitur formula Juramenti, hac occasione a *Podiebradio* concepti, in qua utriusque Præsulis supra dicti nomina exprimuntur *n*). Ad annum vero 1464. extant Literæ, ab ipso *Augustino*, qua Jaurinensium Episcopo, scriptæ de Decimis *Pandorffensibus*, quæ ibi *Pruckienses* vocantur, propter Dominos oppidi *Pruck* Comites ab *Harrach*, qui Pandorffenses Decimas ære parato quotannis ab Episcopo Jaurinensi redimebant. Eodem anno idem Præsul *Augustinus* invenitur in Decreto *Mathiæ Corvini* inter testes adscriptus *o*). Sed in alio ejusdem Regis Diplomate ad annum

---

k) Num. 13. fol. 238. seqq.

l) In rebus Friderici III.

m) Aeneas Sylvius Epist. 409.

n) Miscel. Dec. I. Lib. VI. Cap. 6. & apud Pray P. III. Annal. Reg. Hung. p. 223.

o) In Corpore Juris Hung.

1468. Istropoli, seu Posonii dato, jam *Demetrius I.* successor *Augustini* subscribitur *p*). Ortus is erat e familia *Csupor* de *Gonoszló*. Hoc Episcopo sedente magnus a Turcis metus fuit *Sabariensibus* incussus, ac forte damna etiam iisdem illata sunt. Anno quippe 1479. Turcæ subitanea eruptione facta Hungariam inter Arrabonem, & Ginsium fluvios, finesque Sclavoniæ, Croatiæ, & Styriæ usque Muram percursarunt. Testis Auctor Austriacus in charta coæva hisce verbis: *Item in Anno* 1479. *fuerunt Turci in Hungaria inter fluvium Raab, Gunis, & in metis Stiriæ, & Sclavoniæ inclusive fluvio Muer q*). Postremus *Demetrii* Episcopi in monumentis hactenus detectis annus est 1480., quo *Altariam* sancti *Demetrii* Jaurini fundavit. Literæ fundationis supersunt in Archivo Capituli Jaurinensis *r*).

Decedente Demetrio, Rex *Corvinus* infulis Jaurinensibus ornavit *Urbanum Doczi* de *Nagy Lucha*, Thesaurarium suum, ob maximam in rebus gerendis fidem, dexteritatem, ac celeritatem sibi acceptissimam; quem tamen anno 1486. hinc ad Agriensem Episcopatum transtulit: Jaurinensi autem Ecclesiæ præfecit *Thomam* de *Erdöd*, alias de *Bakocz* dictum, suum antea secretarium, Præpositumque Tituliensem, & Sacelli sancti Andreæ, ad latus Quinque Ecclesiensis Basilicæ constructi, Rectorem. *Bonfinius* utrumque sibi visum, ac probe notum, his verbis, tamquam coloribus depingit *s*). „ *Urbanus* Quæstor, qui Jaurinensis erat, Agriensis Pontifex creatus est, Jaurinensemque Basilicam *Thomas* Scriba Regius, ob operam summa semper fide, diligenterque navatam, „ absque negotio impetravit. Hos enim ambos, cum Varadiensi Episcopo, qui „ in Gallias dudum profectus erat, eo tempore Mathias nimirum dilexit, adauxit honoribus, commodisque, & quibuscum ultro consilia communicavit. Mitiore *Urbanus* Quæstor erat ingenio, & ad maxima quæque tractanda erectiore. „ Contra vehementior hic, &c, ut fulvus præferebat aspectus, asperiusculo: in „ agendis tamen negotiis expertissimo, item perspicaci, callido, ac indefatigabili, officioso, constanti, & integro. Sed *Urbanus* mira dexteritate, fide, tolerantia, & ingenii altitudine, apud Regem semper principatum obtinuit, quamvis ingeniiæ sapientiæ magnitudinem dissimularit. „ Ambo etiam post Mathiæ Corvini fata floruere, maximisque Regni negotiis adhibiti sunt. *Urbanus* Agriensis, qui defuncto *Emerico Zapolya*, Palatini dignitatem administravit, a morte Regis Mathiæ conventum Regni ordinibus in campum Pestanum ad Idus Majas anni tunc labentis 1490. indixit. Electo isthic *Wladislao* unus e Legatis, quibus Regem in Hungariam adducendi demandata est provincia, fuit *Thomas* Jaurinensium Antistes.

p) Apud Math. Bel T. I. Hung. Novæ Sect. I.
q) Apud Link in Annal. Claravall. ad ann. 1479.
r) Teste Laurentio *Karolyio*, ejusdem Capituli Præposito, pag. 63.
s) Dec. IV. Lib. VII. sub finem.

Peracta

Peracta *Wladislai* coronatione, *Maximilianus*, Imperatoris *Friderici* filius, jura sua in Hungariam armis vindicare volens, exercitum Regno infudit, ac præter alias civitates, & oppida *Sabariam* quoque occupavit. Restiterunt quidem *Thomæ* Jaurinensis Episcopi milites, Germanosque Castro Sabariensi impositos partim ejecerunt, partim ceperunt, eorumque octo supra septuaginta ad castra Regis *Wladislai* adduxerunt *t)*; verum superveniente majore hostium numero *Sabaria* rursus in *Maximiliani* potestatem venit, nec prius Episcopo Jaurinensi restituta est, quam post confectas anno 1491. concordiæ tabulas. Hujus autem concordiæ, & pacis ineundæ præcipuus administer fuit ipse Episcopus nunc memoratus, quemadmodum e sequentibus Bonfinii verbis perspicuum est. „ Gravi, „ inquit ille, a Germanis, & a *Maximiliano* imminente bello, cum se ad tam di- „ versa bella occursantes sufficere non posse, Rex cum patribus cerneret, pacem „ omnes, si posset æquis, sin minus, tolerandis conditionibus petere constituunt. „ Ea de causa cum literis, & mandatis Legati utrinque Posonium missi; hinc „ *Thomas* Jaurinensis Episcopus, qui eo tempore universa ferme Regni negotia, „ qua erat præditus sapientia, administrabat; illinc *Stephanus Bathoreus*, & *Joan-* „ *nes Pauchircher* Boëmus Cancellarius, vir gravissimus. „ Pacis ibidem initæ instrumentum post *Dumontium* vulgavit Franciscus Adamus *Kollar u*). Initium est: „ Nos *Thomas* Episcopus Ecclesiæ Jaurinensis &c. Regius Cancellarius in „ Hungaria, Comes *Stephanus* de *Bathor*, Judex Curiæ Regiæ, & Vayvoda „ Transilvanus, *Joannes Schellenberg* Regni Bohemiæ Cancellarius, *Ladislaus* „ *Orszag* de *Guth* Agazonum, alter *Ladislaus* de *Rozgon* Cubiculariorum re- „ giorum Magistri, *Benesius Waithmüllner* Burggraffius in *Karlstein*, & Magister „ monetarum in montibus *Kuthis* &c. „ Locus autem, in quo *Sabariæ* restitutio decernitur, ita habet. „ Item conventum est, quod ex adverso Romanorum Rex „ universa castra, & munitiones, hoc tempore belli per Suam Majestatem in „ Hungaria, Croatia, Sclavonia, & ceteris provinciis, qualitercunque ad Hun- „ gariam pertinentibus, per se, aut alios expugnata, vel alias qualitercunque in „ deditionem recepta, infra hinc, & festum sanctæ Luciæ præscriptum - - - red- „ dere, vel restitui facere teneatur, & præsertim *Sabariam*, vulgariter *Stein am* „ *Anger*, Zentgerod, Körmend, Marvankew, Kostel, & alia omnia, quæ in „ suis, aut suorum subditorum manibus habet, & hic non sunt expressa suis no- „ minibus. „ - - - Epilogi verba sunt: „ Datum & actum Posonii die Lunæ post „ festum sancti Leonardi anno Domini 1491.

„ Ego *Thomas* Episcopus Jauriensis recognosco manu propria.

„ Ego *Georgius* de *Bathor*, nomine patrui mei Domini *Stephani* de „ *Bathor* Vayvodæ &c. scribere ignorantis, regnosco manu propria.

---

t) *Bonfinius* Dec V. Lib. 2. & *Isthuanfius* Lib. 2.

u) Auctario diplomatico ab Ursini Velii hist. de bello Pann. p. 335 seq.

„ *Joannes* de *Schellenberg* Cancellarius Regni Bohemiæ manu propria.

„ Ego *Thomas* Episcopus, qui supra, pro Domino utroque *Ladislao* „ de *Guth*, & de *Roszgon*, qui scribere ignorant, propria manu „ me subscripsi.

„ Benuss von der Weitmül, meine Hand.

„ Wilhelmus Pamkircher recognosco manu propria.

„ Joannes de Rupow Protonotarius Regni Bohemiæ manu propria. „

Tertio post anno *Thomas* ex Jaurinensi Cathedra ad Agriensem, postmodum vero ad Strigoniensem Archiepiscopatum fuit translatus, in quo & purpura Cardinalitia, & Patriarchæ Constantinopolitani titulus eidem accesserat. Fratrem habuit *Franciscum*, Præpositum Budensem, suumque in Jaurinensi Episcoparu successorem ab anno 1494. ad 1509. circiter: de quo ita Bonfinius: „ Kalendis Januariis Franciscus Budensis Antistes, Agriensis frater, vir utraque „ lingua eruditus, ad Jauriensis Episcopatus honorem evectus est „ *x*).

CAPUT X.

Confirmatio privilegiorum civitatis Sabariae per Episcopos Jaurinenses ineuntis Saeculi XVI.

INEUNTE Sæculo XVI. post *Franciscum II.* rexit Ecclesiam Jaurinensem *Joannes V. Goszton de Felsö-Szeleste* ab anno Christi 1510. ad 1525. Hic Præsul postremo sui Episopatus anno civibus *Sabariensibus* confirmavit vetera privilegia, datis in hæc verba Literis *y*):

„ Nos JOANNES Goszthon de Szeleste superiore, Dei & Apostolicæ Se„ dis gratia Episcopus Ecclesiæ Jaurinensis, Locique ejusdem Comes Perpetuus, „ Postulatus Albensis Transilvaniensis, nec non Serenissimæ, & Gratiosissimæ „ Principis, & Dominæ Dominæ MARIAE, Regnorum Hungariæ, & Bohemiæ &c. „ Reginæ supremus Cancellarius, memoriæ commendamus tenore præsentium „ significantes, quibus expedit universis. Quod providi, & circumspecti Andreas „ Balog Judex, Jacobus Balneator, & Stephanus Szele, jurati cives civitatis no„ stræ Sabariensis, in suis, & universorum civium, & inhabitatorum dictæ no„ stræ civitatis Sabariensis personis, nostram venientes in præsentiam exhibue„ runt nobis, & præsentaverunt quasdam Literas privilegiales Reverendissimi

x) Dec. V. Lib. IV. in fine.

y) Ex Archivo Ill. D. Episc. Sab.

„ quondam Domini JOANNIS, Episcopi dictæ Ecclesiæ Jaurinensis, Prædecesso- „ ris nostri, felicis memoriæ, supplicantes nobis humillime, ut eas acceptare, „ ratificare, approbare, & confirmare, Literisque nostris privilegialibus de verbo „ ad verbum inferi, & inscribi facere dignaremur. Quarum quidem Literarum „ tenor est talis: „ (sequitur transsumptum Privilegii *Joannis II.* jam supra descri- „ pti) „ Nos igitur hujusmodi supplicationibus tamquam justis, & idoneis in- „ clinati, præscriptas Literas Reverendissimi Domini quondam JOANNIS Epi- „ scopi privilegiales non abrasas, non cancellatas, neque in aliqua sui parte „ diminutas, & suspectas, præsentibus Literis nostris privilegialibus de verbo ad „ verbum transsumi, inseri, & inscribi facimus, easque acceptamus, ratificamus, „ & approbamus, & præcipue ob loci commoditatem, & nobilitatem, quia „ clavis, & porta Regni est, situm amœnissimum habens, non mediocrem Reli- „ gionem, affectionem etiam in Divum MARTINUM Præsulem, & Archiepisco- „ pum * Turonensem, cui est Patria, & natale solum, olim amplissima civitas, „ nunc instar oppidi redacta, & nimia paupertate usque adeo oppressa, ut vix „ antiquæ nobilitatis vestigia appareant; cincta denique hinc, atque illinc duobus „ fluviis, altero gemmeo, altero aureo vocatis; confirmamus perpetuo valituras. „ In cujus rei memoriam, firmitatemque præsentes Literas nostras pendentis „ Sigilli nostri munimine roboratas, & consignatas præfato Judici, Juratis, & „ Universitati civium civitatis nostræ *Sabariensis* præfatæ duximus dandas, & „ concedendas; immo damus, & concedimus harum nostrarum vigore, & testi- „ monio Literarum mediante. Datum ex Szeleste Superiori, loco nativitatis no- „ stræ, Feria quinta in festo beatæ Apolloniæ Virginis, & Martyris, Anno „ Domini 1525. „

Annus, quo hæ Literæ datæ sunt, erat Episcopo *Joanni Gosztom* supremus, idemque civitati *Sabariensi* nefastus, ob exortum excusso e nubibus fulmine incendium, quo complures ædes conflagrarunt, & in ipso quoque civitatis Tabulario damnum haud leve acceptum est. Præter alias enim chartas exustas Membrana privilegii, uno abhinc sæculo civibus Sabariensibus per Episcopum *Joannem II.* concessi, adeo ambusta, & corrugata fuit, ut pro forensi usu adhiberi amplius haud poterit. Quamobrem *Blasius Paxy*, qui *Joanni Gosztom* in Episcopatu successerat, precibus suorum civium permotus, tam hujus privilegii, quam confirmationis ejusdem instrumentum denuo transumi fecit, novoque diplomate roboravit, sequentis tenoris z):

„ Nos BLASIUS Paxius Episcopus Ecclesiæ Jaurinensis, locique ejusdem „ Comes perpetuus, Consiliarius Serenissimi Principis, & Domini Domini Lu-

* Sic; erronee. Constat enim Episcopum dumtaxat, non Archiepiscopum Turonensem fuisse beatum *Martinum*.

z) Ex Archivo supra laudato.

„ dovici, Hungariæ, & Bohemiæ Regis &c. memoriæ commendamus tenore „ præsentium significantes, quibus expedit universis: quod providi, & circum- „ scripti Jacobus Prufs Judex, Simon Galambos Magister montium, Stephanus „ Szele, Wolfgangus Institor, Fabianus Mihaly, Stephanus Perczíner, Nicolaus „ Kola, Benedictus Fazék, Georgius Nagy, Bartholomæus Faber, Petrus Nagy, „ Thomas Zombath, Gregorius Kulcsár, Valentinus Vincze, duodecim Jurati, „ cæterique cives, & inhabitatores civitatis nostræ Sabariensis, nostram venientes „ in præsentiam, porrexerunt nobis quandam supplicationem declarantes: quo- „ modo Reverendissimus quondam Dominus Joannes Episcopus Ecclesiæ Jauri- „ nensis, felicis memoriæ, Prædecessor noster, de, & super quibusdam pactis, „ & compositionibus inter ipsum Dominum Episcopum ab una, ac universos „ populos, & Jobagiones dictæ civitatis Sabariensis ab alia partibus, mutuo factis, „ conclusis, & roboratis, quasdam Literas patentes, in Pargameno privilegialiter „ confectas, sub duplici sigillo, suo videlicet Episcopali, & Capituli dictæ Ecclesiæ „ Jaurinensis emanatas, dedisset, & contulisset, quas quidem Literas privilegiales „ Reverendissimus Dominus Joannes Gosztlion, Episcopus Ecclesiæ Jaurinensis, „ postulatus Ecclesiæ Albensis Transilvaniensis, Prædecessor noster, ad supplica- „ tionem præfatorum Civium de verbo ad verbum transumi, Literisque suis pri- „ vilegialibus inseri, & sub suo tantummodo Episcopali sigillo pendenti extradari „ fecerat. Cum igitur primæ Literæ privilegiales, quæ anno superiori casu quodam „ per incendium fulminis destructæ, & corrugatæ esse dicebantur, sub duplici „ sigillo, Episcopali videlicet, & Capitulari, emanatæ fuisse cognoscebantur, sed „ in aliqua sui parte propter hujusmodi corrugationem per incendium factam ille- „ gabiles fore videbantur: petierunt a nobis debita precum instantia, ut easdem „ Literas, factum præscriptorum pacti, & compositionis tangentes, iterum, ac „ denuo transumi, Literisque nostris privilegialibus de verbo ad verbum inseri, „ ac ipsis sub nostro Episcopali, & Capitulari sigillis pendentibus communitas, „ & roboratas emanari facere dignaremur. Quarum quidem Literarum tenor talis „ est. „ (sequitur Transumptum Literarum Episcopi Joannis Goszton continens apographum primarum quoque Literarum privilegialium alterius Joannis Episcopi) „ Nos humillimis igitur supplicationibus præfatorum civium nostrorum „ Sabariensium benigne exauditis, attendentes etiam, & diligentius considerantes „ nihil a Prædecessoribus nostris Dominis Episcopis hujus Ecclesiæ Jaurinensis „ fuisse deliberatum, fancitum, & roboratum, quod Successoribus injuriam, & „ Ecclesiæ damnum posset generare, de consensu Fratrum nostrorum Domino- „ rum de Capitulo memoratæ Ecclesiæ nostræ Jaurinensis, prætactas Literas dicto- „ rum civium, & Jobagionum nostrorum Sabariensium privilegiales, & præsen- „ tibus de verbo ad verbum sine diminutione, & augmento aliquali insertas „ acceptandas duximus, & confirmandas; immo acceptamus, ratificamus, appro- „ bamus, & confirmamus perpetuo valituras. In cujus rei memoriam præsentes

„ Literas noſtras, ad inſtar Literarum præfati condam Reverendiſſimi Joannis Epi-
„ ſcopi duplicis ſigilli noſtri videlicet authentici, & Capituli dictæ Eccleſiæ
„ Jaurinenſis munimine roboratas, conceſſimus uberiorem ad cautelam. Datum
„ Jaurini feria tertia, proxima ante Feſtum Converſionis beati Pauli Apoſtoli,
„ anno Domini 1526. „

In Speculo Jaurinenſis Eccleſiæ inter *Joannem Goſzthon*, & *Blaſium Paxiam* locatur *Georgius Szakmári* hiſce verbis *a*). „ Quadrageſimus ſecundus *Georgius* „ *Szakmári* (alii ſcribunt *Szatmári*) prius Epiſcopus Quinque Eccleſienſis, dein „ Epiſcopus Jaurinenſis, demum anno 1521. Archiepiſcopus Strigonienſis; obiit „ anno 1529. Ita Ladislaus *Szörényi* Epiſcopus Sirmienſis, de prærogativis Cleri „ Regni Hungariæ. „ Sed rectius in ſpecimine Hierarchiæ Hungaricæ inter Epiſcopos Jaurinenſes nulla eſt *Georgii Szakmári* mentio, præterquam in adjectis ad imam paginam notis, quibus Auctor Speculi Jaurinenſis una cum Ladislao *Szörényio* erraſſe innuitur *b*). Et vero ex Datis Literarum, quas iſthic vulgavimus, *Joannis* videlicet *Goſzton* ad annum 1525. & *Blaſii Paxi* ad annum 1526. certum eſt, atque evidens, *Georgium Szakmari*, qui jam anno 1521. factus eſt Strigonienſis Archiepiſcopus, non fuiſſe *Joannis Goſzton* in Epiſcopatu Jaurinenſi Succeſſorem. Quid quod *Georgius* ille *Szakmári*, ſive *Zathmar*, ante *Joannem Goſzton* e vivis exceſſerit? Teſtis eſt *Olahus* in chronico hiſce verbis: *Anno* 1524. *Georgius Zathmar Archiepiſcopus Strigonienſis Budæ VII. die Aprilis mortuus, cui ſucceſſit Ladislaus Zalkanus V. Maji.* unde corrigendus iterum eſt *Szörényius*, & Auctor Speculi Karolyius, qui ejusdem *Georgii* obitum ad annum 1529. differunt.

CAPUT XI.

Fata Sabarienſium poſt cladem Mohacſianam, vacante Sede Jaurinenſi, & ſub Epiſcopo Franciſco ab Ujlak.

BLASIUS *Paxius* eodem anno (1526.) quo privilegia *Sabarienſium* confirmavit, infelici illo prælio, quod ad Mohacſium die 29. Auguſti cum Turcis confertum eſt, interiit cum multis aliis, ſacri & profani ordinis viris illuſtribus. Jacturam deſcribunt *Brodericus*, Michaël *Brutus*, *Iſtvánfius*; horumque teſtimoniis uſus Celeb. *Pray* ſequentes cladis Mohacſianæ victimas enumerat *c*). „ Perierunt, in- „ quit, in eo prælio, & in fuga, præter Regem, ex Antiſtibus Ladislaus Zalkanus

a) Pag. 78.
b) P. II. Hier. Hung. p. 328.
c) P. V. Annal. Reg. Hung. p. 46.

„ Archiepiſcopus Strigonienſis; Paulus Tomory Colocenſis, Dux belli; Franciſcus
„ de Perény Varadienſis, Philippus More Quinque Eccleſienſis, Blaſius Paxi Jau-
„ rinenſis, Franciſcus Chaholi Cſanadienſis, Georgius de Palina Bosnenſis Epi-
„ ſcopus. Ex Baronibus: Georgius de Zapolya Comes Scepuſienſis, alter belli
„ Dux; Joannes Dragffy Judex Curiæ, Franciſcus Orſzág Cubiculariorum, Petrus
„ Korlathkö, & Andreas Trepka Janitorum, Simon Horváth Pincernarum rega-
„ lium Magiſtri: Thomas Zéchy, Gabriel Perényi, Ambroſius Sárkány, Antonius
„ Palóczi, Mathias Cſethini, Comes de Frangepanibus, Sigismundus Banffy,
„ Franciſcus Hampo, Joannes de Battyán, Stephanus Schlik Bohemus, & non-
„ nulli alii Bohemi, & Moravi. Ex nobilioribus, & potioribus Regni, Fran-
„ ciſcus Balaſy, Nicolaus Tharczay, Joannes Paxi, Joannes Iſtvanffy, Emericus
„ Varday, Michaël Podmaniczky, Georgius Orlovchics Capitaneus Segnienſis,
„ Stephanus Atzél, Caſtellanus Poſonienſis; Sigismundus Pogán, Joannes Tornaly,
„ Joannes, & Stephanus Kalnay, Nicolaus Forgách „

Ab obitu *Blaſii Paxii* Epiſcopatus Jaurinenſis compluribus annis vacabat. Interea vero Arcem *Sabarienſem*, fundosque ad eam pertinentes *Paulus Bakich de Lak*, Turmæ Regiæ Prætorianæ Equitum, vulgo *Huſzarorum Aulæ Regiæ Familiarium* Capitaneus, ejusque hæres *Petrus Bakich* poſſidebat. Meminit illius *Iſtvanffius* hæc ſcribens: „ Poſt cladem Mohacſianam inter duorum Regum (*Jo-*
„ *hannis* nempe *Zapolyæ* & *Ferdinandi I.*) contentiones, Epiſcopatus fere omnes
„ a militaribus, profanisque hominibus non ſine inexpiabili rerum divinarum in-
„ juria, ac peſſimo humanarum rerum exemplo, hinc inde diſtracti erant. Agriam
„ ſiquidem Perenius, poſt obitum Frangepani Antiſtitis occupatam obtinebat:
„ Joannes Saracenus Quinque Eccleſias: Nitrienſem Valentinus Turcus: Jaurinum,
„ & *Sabariam*, ceteramque Jaurienſem ditionem *Paulus Bagitius*: Albam Juliam
„ Franciscus Bodo: Cſanadinum Caſpar Beruſithius, æque omnes profani, quam-
„ quam armis, & bello egregii, ſibi uſurparunt. „ Quibus ex verbis apparet, quaſi *Bakichius*, perinde ac alii, ab *Iſtvanffio* iſthic nominati, nullo jure, ſed licentia duntaxat militari *Sabariam*, ac reliquos Jaurinenſis Epiſcopatus fundos invaſerit, ſibique uſurparit. Verum ſuperſunt Literæ Regiæ, quæ *Bakichios* ab iniqua invaſione, & uſurpatione *Sabariæ*, redituumque Epiſcopalium, quodammodo abſolvere videntur. Ex iis enim intelligere licet, vacante poſt cladem Mohacſianam Sede Jaurinenſi, ipſum Regem *Ferdinandum I.* neceſſitate temporum adactum, Arcem *Sabarienſem* cum omnibus Decimis, aliisque reditibus eo ſpectantibus, *Paulo Bakichio*, ejusque fratribus *in certa* (ut ibidem exprimitur) *pecuniarum Summa* inſcripſiſſe. Has Literas paullo infra exhibebimus.

Idem Rex *Ferdinandus* anno 1533. *Franciſco de Batthyán* Decimam frugum, vinorumque Caſtri *Ujvár*, quam alias Epiſcopi Jaurinenſes titulo Arcis *Sabarienſis* exigere, ac percipere ſolebant, in Summa *ducentorum* florenorum Hun-

garicorum adſignavit & inſcripſit, jure tamdiu valituro, quamdiu Eccleſia Jaurinenſis Præſule ſuo deſtituta eſſet. En inſcriptionis hujus inſtrumentum: *d*)

„ Nos FERDINANDUS &c. memoriæ commendamus per præſentes; „ quod nos in deductionem illius ſummæ pecuniariæ, qua Sereniſſimus Princeps „ quondam Rex Ludovicus, Sororius, & Prædeceſſor noſter chariſſimus piæ me- „ moriæ, fideli noſtro Magnifico Franciſco de Batthyán, Conſiliario noſtro, „ alias Regnorum noſtrorum Dalmatiæ, Croatiæ, & Sclavoniæ Bano, pro ſuis ſer- „ vitiis debitor remanſiſſet, ſuper quibus a nobis Literas habet ſpeciales, Decimam „ frugum, vinorum, & bladorum cultelli Caſtri ſui Vjvar, & pertinentiarum ejuſ- „ dem, ad Epiſcopatum Eccleſiæ Jaurienſis, nunc Prælato vacantis, pertinentem, „ quoad ſcilicet in ipſa Eccleſia Jaurienſi legitimum Epiſcopum creaverimus, „ duximus dandam, & inſcribendam; ut ex hujusmodi Decimis, ſervato nobis „ bono, & vero computu, ſingulis annis ducentos florenos Hung. percipe- „ re, & pro ſe colligere poſſit, & valeat. Immo damus, & inſcribimus ha- „ rum noſtrarum vigore, & teſtimonio Literarum mediante. Datum in civi- „ tate noſtra Vienna, Sabbatho proximo poſt feſtum B. Marci Evangeliſtæ, Anno „ Domini 1533.

Sequitur promiſſio *Franciſci de Batthyán* ſuper reſtitutione Decimæ Caſtri *Vjvár*, Epiſcopatui Jaurinenſi ratione Arcis Sabarienſis alias propriæ.

„ Nos FRANCISCUS de BATTHYAN Conſiliarius Regius &c. recogno- „ ſcimus, & fatemur per præſentes, quod Sacra Regia Majeſtas, Romanorum, „ Hungariæ, & Bohemiæ Rex, Dominus noſter clementiſſimus, in deductionem „ debiti noſtri Decimam frugum, vinorum, & bladorum oppidi Vjvár, & perti- „ nentiarum ejusdem ad Eccleſiam Jaurienſem, & Caſtrum *Sabariæ* pertinentem, „ quoad ſcilicet ipſa Eccleſia Jaurienſis legitimum Epiſcopum habuerit, vigore „ aliarum Literarum ſuarum exinde confectarum nobis dedit, & inſcripſit; ut ex „ hujusmodi Decimis, ſervato bono, & vero computu, ſingulis annis 200 flor. „ hung. percipere, & pro nobis colligere poſſimus, & valeamus: vice verſa & „ nos Majeſtati ſuæ inſtar boni, & fidelis Servitoris promittimus dictam Deci- „ mam frugum, vinorum, & bladorum dicti oppidi Vjvár, & pertinentiarum „ ejusdem ad Eccleſiam Jaurienſem, & Caſtrum *Sabariæ*, ut præfertur, pertinen- „ tem, ubi ipſa Eccleſia Jaurienſis legitimum Epiſcopum habuerit, reddi, & re- „ ſtitui, quamprimum Majeſtas ſua poſtulaverit; de perceptis etiam bonum com- „ putum tenebimus, & dabimus, & in ſummam debiti noſtri illud computabi- „ mus. Datum in civitate Vienna, Sabbatho proximo poſt feſtum B. Marci Evan- „ geliſtæ, anno Domini Milleſimo Quingenteſimo Trigeſimo Tertio. „

d) Ex Archivo ſupr. cit.

Sed causa ad Regni tribunal delata, Judices pro Episcopo Jaurinensi deciderunt, Decimamque Castri nunc memorati, e frugibus & vinis obvenientem, *Francisco Vjlakio*, ejusque Successoribus addixerunt. Quam sententiam cum Rex *Ferdinandus* rescindere nollet, ea tamen fuit erga *Petrum Bakich* liberalitate, ut ad compensandam hujus Decimæ jacturam, ducentos florenos, quotannis ex ærario Regio eidem persolvendos, decreverit. Literæ eatenus confectæ ita sonant: *f*)

„ Nos FERDINANDUS &c. recognoscimus per præsentes Literas nostras; „ quod, quamvis nos annis his superioribus necessitate dicti Regni nostri Hungariæ exigente, Arcem Sabariensem, ad Episcopatum Ecclesiæ Jaurinensis pertinentem, in Comitatu Castriferrei adjacentem, cum omnibus Decimis ad „ eandem arcem exigi solitis, aliisque reditibus, & emolumentis fideli olim nostro „ Magnifico *Paulo Bakich de Lak*, Huzarorum Aulæ nostræ familiarium Capitaneo, & fratribus suis, in certa pecuniarum summa inscripserimus; postea „ tamen nominato per nos in ipsa Ecclesia Jaurienси Episcopo legitimo, Reverendo scilicet *Francisco ab Ujlak*, Consiliario nostro, idem, cum jure mediante in repetendis Decimarum Ecclesiæ suæ præfatæ proventibus contra fidelem nostrum egregium *Petrum Bakich*, dicti *Pauli* fratrem patruelem, jus suum „ coram Judicibus dicti nostri Regni prosequeretur, ab eisdem Judicibus „ ordinariis ratione decimarum de Bonis fidelis nostri Magnifici Francisci de „ Batthyan, ad Arcem suam *Németh Ujvár* pertinentibus, in eodem Comitatu „ Castriferrei existentibus, quotannis provenientium, sententiam obtinuisset; „ vigore ejus Decimas easdem certis, & rationalibus ex causis dicto Episcopo Jauriensi reddendas esse, Inscriptione nostra præfata non obstante, decrevissent: considerantes nihilominus nos præclara illa servitiorum, & fidelitatis merita, quæ partim dictus quondam *Paulus Bakich* ad extremum usque „ spiritum strenue se gerendo, apud nos cumulaverat *g*), partim vero fratrum „ suorum, in fide nostra defunctorum, & ipsius denique *Petri* etiam *Bakich*, qui „ & nunc assidua fidelia servitia nobis exhibet, decrevimus, prout præsentibus „ decernimus, ut singulis annis post harum præsentium emanationem futuris, „ durante nostro beneplacito, in recompensam adjudicatarum Decimarum Bonorum præfati *Francisci Batthyany* ex proventibus Regni nostri Hungariæ, sive „ Dicarum, Subsidiorum, & Contributionum, unde scilicet commodius fieri „ poterit, ducenti floreni ex Camera nostra Hungarica, data semper per dictum „ *Petrum Bakich*, vel homines suos, super perceptis Quietantia, dentur, numerenturque. Literas tamen nostras antea præfato quondam *Paulo Bakich* super „ florenis 300. & 50. ratione præattactarum Decimarum Bonorum *Francisci Bat*-

f) Ex Archivo Episcopali Sabar.

g) *Paulum Bakichium* anno 1537 in bello Turcico interfectum, ejusque, & *Erasmi Mageri* caput a Mehemete cum captivis, & spoliis opulentioribus Solymanno submissum fuisse, scribit Istvanffius Lib. XIII.

„ *thyany* datas, cassantes, & invalidantes. Proinde vobis fidelibus nostris, Præ-
„ fecto, cæterisque Consiliariis Cameræ nostræ Hungaricæ, nec non Tricesima-
„ toribus, & earundem Præfectis, præsentibus, & futuris, harum serie com-
„ mittimus, & mandamus firmiter, ut a modo deinceps in recompensam dictarum
„ Decimarum præfatos 200. florenos ipsi *Petro Bakich*, durante (ut præscriptum
„ est) beneplacito nostro, singulis annis, accepta super solutione quietantia,
„ dare, & solvere debeatis, & per hos, quorum post vos intererit, solvendos
„ esse committatis. Secus nulla ratione facturi. Præsentibus perlectis, & in Pro-
„ tocollon Cameræ nostræ transcribi facientibus, exhibenti restitutis. Datum
„ Viennæ nona Decembris Anno Domini Millesimo Quingentesimo Quadrage-
„ simo Quarto.

FERDINANDUS

Albertus Præpositus Quinque Ecclesiensis.

Quod Arcem Sabariensem, fundosque ad eam pertinentes concernit, in his recuperandis major erat difficultas. Causa hæc in ipsis Regni Comitiis agitata est, ut constat ex Decreto X. anni 1547. Art. 21. & ex Decreto XI. anni 1548. Art. 8. §. 2. ubi hæc leguntur: „ Super bonis autem, & proventibus „ Episcopatus Jauriensis, & aliis similiter jam inscriptis, Majestas sua (quem- „ admodum gratiose se obtulit) dignetur tractatus fieri curare: quibus tractati- „ bus ea bona, ac proventus, quo facilius potest, de manibus eorum, penes „ quos sunt, eliberentur. „

Utebatur autem *Franciscus Ujlakius* in directionibus causarum, & jurium suorum, Ecclesiæque suæ Jaurinensis, potissimum opera *Ambrosii de Beicz*, civis *Sabariensis*: quem remunerari volens, ejus Domum, in platea Ginfiensi positam ab omni onere solutionis, & ab auctoritate Judicum civitatis in perpetuum exemit, immunemque declaravit, dato sequente Privilegio *h*):

„ Nos FRANCISCUS de WYLLAK Episcopus Ecclesiæ Jauriensis, locique
„ ejusdem Comes perpetuus, Consiliarius Regiæ Majestatis &c. memoriæ com-
„ mendamus tenore præsentium significantes, quibus expedit, universis: quod
„ nos habita ratione servitiorum Egregii *Ambrosii de Beicz*, quæ idem nobis,
„ & præfatæ Ecclesiæ nostræ variis in rebus, signanter autem in directionibus
„ causarum, & jurium nostrorum, dictæque Ecclesiæ nostræ exhibuit, exhibere-
„ que studet etiam modo, cupientes eundem *Ambrosium* pro tot, tantisque suis
„ apud nos, & dictam Ecclesiam nostram bene meritis servitiis favore ali-
„ quo prosequi, animo deliberato illam mediam Sessionem, seu fundum Curiæ
„ civilis, ejusdem Ambrosii in oppido nostro, & jam fatæ Ecclesiæ nostræ,
„ Sabariensi, in Comitatu Castriferrei existente, in vico Giengies Ucza (*Gyön-*

h) Ex Arch.vo supr cit.

„ *gyös utza*) vocato habitam, per eundem *Ambrosium* a provido *Petro Vasvary* „ novissime pretio emptam, & comparatam, cui a parte orientali altera domus, „ & Curia nobilitaris ejusdem *Ambrosii*, a parte vero occidentali domus, & „ Curia civilis Prudentis, & Circumspecti *Blasii Kis*, civis ejusdem oppidi Sa- „ bariensis convicinantur, ab omni solutione quorumcunque proventuum nostro- „ rum, & dictæ Ecclesiæ nostræ, tam ordinariorum, quam etiam extraordina- „ riorum, item ab omnibus consuetis, & inconsuetis serviiiis, & authoritate „ Judicum, pro tempore in dicta civitate nostra Sabariensi constituendorum, du- „ ximus perpetuo eximendam. Immo eximimus harum nostrarum, subscriptione „ manus, ac sigillo nostris propriis communitarum vigore, & testimonio Lite- „ rarum mediante. Datum Posonii in Festo Beatorum Simonis, & Judæ Aposto- „ lorum Anno Domini Millesimo Quingentesimo Quadragesimo Octavo. „

In Catalogo Prayiano *Franciscus Ujlakius* ponitur ad annum 1549. Locumtenens Regius; sed e regio diplomate constat, hanc dignitatem nonnisi anno sequente in eum collatam fuisse *i*). Quod autem mirum videri possit, etiam in Episcopatu suo Jaurinensi non prius, quam anno nunc dicto, die 2. Junii, acceceptis Roma Bullis, confirmatus fuit *k*). Verisimile est, Bullas gratuito expeditas fuisse; id enim Patres in Comitiis Posoniensibus hoc anno rursus congregati postulabant, uti patet ex Articulo XIV. Decreti XII. sub *Ferdinando I.* conditi, cujus Articuli verba (ut, quo tunc loco res ecclesiasticæ in Hungaria fuerint, elucescat) non pigebit referre. En illa: „ Videtur autem illud apprime esse ne- „ cessarium, ut, quo Episcopi tum per se, tum vero suos ad id electos Vica- „ rios, ac ceteros Ministros munia ipsorum rite possint obire, (cum plerique „ ex ipsis Episcopis a Regia Majestate tum antea, proximis temporibus ad id „ muneris electi, nondum sint a sancta Sede Apostolica confirmati, ac proinde „ impares sint ad præstandum ea omnia, quæ ipsorum officio incumbunt) Ma- „ jestas Regia dignetur primo quoque tempore, præcipuo aliquo Oratore suo „ misso, diligenter instare, & efficere apud futurum summum Pontificem, ut „ gratuitam confirmationem Episcoporum, a Sua Majestate electorum in Regno „ Hungariæ, nec non suffraganeorum, aliquot in locis necessariorum, clemen- „ ter largiri, & in manus Suæ Majestatis expeditas Bullas hujusmodi liberali- „ ter mittere dignetur, ut eas Majestas sua Episcopis ipsis, ad quos spectave- „ rint, benigne distribuere, & illi hoc modo confirmati munus suum pastorale „ valeant postmodum liberius exercere. Constat enim, calamitosis his tempori- „ bus, quibus Regnum armis hostilibus diu vexatum est, Episcopatuum reditus, „ ac bona majori ex parte imminuta esse, vel, si quæ adhuc supersunt, in usum „ ad conservandas arces finitimas vix sufficere, nedum ad quotidianas necessi-

i) Diplomatis hujus, anno 1550, die 12. Aprilis, dati exemplum vid. T. III. Ep. Agr. p. 7.
k) Vid. Szentiványi Diss. paral. rer. mem. Hung. p. 73.

„ tates Episcoporum pro dignitate satis esse posse: usque adeo, ut, quæ olim „ Annatæ pro hujusmodi confirmationibus in urbe pendi solitæ erant, haud quaquam vel minima ex parte hoc tempore videantur posse conflari: atque ita „ interim multa negliguntur, in quibus pietatem, & religionem pessumdari necessum est: quemadmodum hactenus ob hanc causam multis in locis contigisse „ res ipsa edocuit. Siquidem consecratorum Episcoporum inopia, qui vel saltem „ Ordines impertirent, Presbyterorum, aliorumque Ministrorum Ecclesiæ mira „ paucitas, orbitasque in multis Regni partibus est subsecuta; atque hinc facilior pravis dogmatibus aditus fuit. „

Electo in Comitiis anni 1554. Palatino *Thoma Nadasdio*, *Franciscus Ujlakius* munere Locumtenentis Regii decedens, simul e Jaurinensi Episcopatu ad Agriensem translatus est, sed anno insequenti, pridie Kalendas Februarii, naturæ debitum persolvit, Posonii tumulatus. Monumentum ei a pronepote *Wolfgango ab Ujlak* positum describitur tam in Speculo Eccl. Jaur. quam T. III. Ep. Agr. p. 18. Isthic vero refertur alia etiam sepulcralis epigraphe, versibus concinnata, hoc præfixo titulo:

„ Epitaphium Domini Reverendissimi *Francisci ab Wylak* Episcopi Agriensis, qui anno partus virginei MDLV. ultima die Januarii extremum diem vitæ „ clausit, per Mathiam *Swekim de Pamberg* conscriptum, ad Reverendissimum „ Dominum *Nicolaum Olahum* Archiepiscopum Strigoniensem &c. „

„ Aspice, quisquis ades, tumuli lacrymabile carmen &c. *l*).

In Catalogo Palatinorum, per *Gasparem Jongelinum* concinnato, editum est, defuncto sub annum 1549. *Paulo Vardajo* Archiepiscopo Strigoniensi, in munere Locumtenentis Regii successisse non *Franciscum*, sed *Emericum Ujlaki* Episcopum Jaurinensem, postea Agriensem, & Præpositum Posoniensem: de *Francisco* autem additur, eum nonnisi anno 1553. Locumtenentem Regium factum, eodemque mox anno ea dignitate per novam Palatini creationem privatum. Errorem hunc (uti & alium ab *Istvanffio* admissum de obitu *Francisci Ujlaki* ante electionem Palatini) invictis argumentis refutavit *Nicol. Schmithius m*).

Non minus erronee in Speculo Jaurinensis Ecclesiæ *Francisco Ujlakio* præponitur ad annum 1538 *Stephanus Berdovics*. Erroris hujus auctor est *Szentivanyius*, qui in Catalogo Episcoporum Quinque Ecclesiensium scribit *Stephanum Bordovicz* ex Quinque Ecclesiensi factum Jaurinensem *n*). At *Stephanus Bordovicz* in Specimine Hierarchiæ Hungaricæ ne quidem inter *Quinque Ecclesienses* Antistites re-

---

l) T. III. Ep. Agr. p. 19. seq. Chronicon *Olahi* habet; *Franciscum Wylaky*, Episcopum Agriensem, mortuum Posonii prima Februarii anno MDLV. At *Pamberg* in Epitaphio, ultimam diem Januarii adscripsit. Conciliat *Schmitius*; „vergente, inquit, in primam Februarii. „

m) Ibid p 8. & seqq.

n) L. supr. cit. p. 72.

censetur: immo excussis omnium Episcoporum Hungariæ Catalogis, neminem intra annos 1530 & 1540 reperio *Stephanum* præter unicum *Stephanum Brodericum*, patria lingua *Brodarith* dictum, ab anno 1526 usque 1537. Sirmiensem, hinc vero usque 1539. Vaciensem Episcopum *o*). Quem proinde pro *Stephano Bardovich* Quinque Ecclesiensi primum, dein (uti *Szentivanyio* placet) Jaurinensi Episcopo non posse accipi, suapte patet.

CAPUT XII.

De recuperatione civitatis, arcisque Sabariensis, & jurium ad eam pertinentium per Episcopum Paulum Gregoriancz, ac de nonnullis donationibus per eundem factis, & per Imp. Maximilianum II. confirmatis.

TRANSLATO ad Agriensem Sedem sub finem anni 1553, vel initio sequentis *Francisco Ujlakio* ad Episcopatum Jaurinensem, e Zagrabiensi transiit *Paulus II. de Gregoriancz.* Hic Præsul conscripsit Breviarium rerum Hungaricarum geographico-historicum, quod *Mathias Bel* e MSS. eruit, atque in Adparatu Hungariæ edidit. In hoc opusculo Episcopus *Paulus* post factam Sacri Montis Pannoniæ mentionem, de *Sabaria* his agit verbis: *Magis*, inquit, *in meridiem versus quasi ad occidentem* SABARIA, *arx cum oppido adjacente. Quæ quidem* SABARIA *patria fuit D. Martini Episcopi Turonensis, ubi, in loco nativitatis ejus ædificata est capella in honorem, & sub nomine ejusdem sancti Præsulis. Hic locus in pertinentiis est Episcopatus Jauriensis, quem per multos annos in alienis manibus existentem divina ope Ego ad jurisdictionem Ecclesiæ reduxi.*

Postrema hæc verba indicare videntur, *Franciscum Ujlakium*, decessorem *Pauli Gregorianczii*, nondum pleno jure *Sabariam* possedisse, *Bakichiis* a Rege *Ferdinando* inscriptam, sed eam tum quoque, cum is Curiam civilem *Ambrosii Beicz* ab omni solutione liberam, & immunem declaravit, adhuc sub lite fuisse. Aut certe *Ujlakius* partem dumtaxat civitatis *Sabariæ* recuperaverit, tota vero civitas, & arx cum omnibus adpendicibus suis nonnisi a *Gregorianczio* ex alienis manibus ad jurisdictionem Episcopatus Jaurinensis revocata fuerit. Ut ut sit, fides habenda est Præsuli *Paulo Gregorianczio*, rem hanc de se ipso scribenti: præcipue cum ejusdem studium, & industriam in vindicandis *Dominii Sabariensis* juribus alia quoque monumenta commendent. Hujusmodi sunt mandata palatinalia Comitis *Thomæ de Nádasd*, ad petitionem Episcopi *Gregorianczii* diversis temporibus data. Unum est anni 1554. quo *Jacobus* de *Duth*, quia exactionem

o) P. I. Hier. Hung. p. 351. & P. II. p. 390.

Decimæ, ex possessione *Kabold* Episcopo Jauriensi debitæ, turbabat, & impediebat, ad causam dicendam evocatus est. Alterum anni 1557. contra familiam *Sibrik* de *Szarvâskend*, ob decimas ex possessione *Bosok*, in Comitatu Castriferrei sita, eidem denegatas. Tertium anni 1560. quo Matthæus, & Ladislaus *Sibrik* jubentur pacta, in Decimarum negotio cum Episcopo Jaurinensi, qua Sabariensis arcis Domino, inita coram Palatino in medium producere, & exhibere *p*).

Adsertis Ecclesiæ suæ juribus, curæ fuit optimo Præsuli, ut eos remuneraretur, qui de se, ac Ecclesia sua bene meriti erant. Horum in numero cum esset frater suus *Ambrosius* de *Gregoriancz*, Vice-Banus Regni Sclavoniæ, huic ille in *Sabariensi* civitate Domum lapideam, morte improlium *Benedicti Fekete*, & alterius *Benedicti Bakos* ad jus episcopale devolutam, agrosque, & silvas ad eam pertinentes contulit, ac donavit. Literæ Donationis ita habent *q*):

„ Nos PAULUS de GREGORYANCZ, Dei, & Apostolice Sedis gratia „ Episcopus Ecclesie Jauriensis, Locique ejusdem Comes perpetuus, & sacre „ Majestatis Cæsaree in Regno Hungariæ Consiliarius &c. Memorie commendamus per presentes. Quod nos consideratis illis multiplicibus servitiis, que Egregius Dominus Ambrosius Litteratus de Gregoryancz prefata, Vicebanus Regni „ Sclavonie, frater noster carnalis Charissimus, non tam nobis, quam Ecclesie nostre „ memorate Jaurin: tempore necessario impendit, totalem Domum lapideam civilem in oppido nostro Sabarien: in Comitatu Castriferrei existentem constructam, que videlicet prefuerat Providorum olim Benedicti Fekete, & alterius „ Benedicti Bakos, sed per mortem, & defectum seminis eorundem, in nos, & „ ad collationem nostram legitime condescendit, & devoluta est, simul cum cunctis ejusdem Domus pertinentiis, terris videlicet arabilibus, cultis & incultis, „ fenetis, ac silvis in territorio ejusdem oppidi nostri, in loco Zewlewhegh, *) „ & aliis ubivis existentibus, dicto Ambrosio Litterato de Gregoryancz Vicebano, „ nec non heredibus, & posteritatibus ejusdem universis, jure civili dedimus, & „ contulimus, jure perpetuo, & irrevocabiliter tenendam, possidendam, pariter „ & habendam. Immo damus, & conferimus harum nostrarum vigore, & testimonio Litterarum mediante. Datum Posonii die Nona mensis Septembris, Anno Domini Millesimo Quingentesimo Sexagesimo. „

Sigillum annulare, in charta expressum, exhibet scutum gentilitium Gregorianczii, nempe Avem ramo insistentem, sagitta transfixam, erecto, converso que ad ortum Capite, retro quod lunula decrescens. Scuti apicem ornat mithra episcopalis. Chartam, cui sigillum appressum est, retinet interposita cera rubra,

p) Ex Archivo supr. cit.

q) Ex Autographo ibid. servata ortographia, exceptis abbreviationibus.

* Fors Szöllöhegy.

quæ & corrigiæ, a tergo Literarum per duas utriusque paginæ incisuras transmissæ, fines jungit, adstringitque.

Quinto post anno eandem Domum ab *Ambrosio Gregorianczio* Vicebano Sclavoniæ, emit *Joanes Ankerrayther*, Eques Auratus; pro qua *Paulus* Episcopus *Ambrosii* frater, sequens eidem Privilegium Curiæ liberæ, ac nobilitaris contulit, in charta pariter datum, & Sigillo supra descripto munitum: r)

„ Nos PAVLVS de GREGORYANCZ Dei & Apostolice Sedis gracia „ Episcopus Ecclesiæ Jaurien. Locique ejusdem Comes perpetuus, ac Sacratissime „ Cæsaree Majestatis in Regno Hungarie Consiliarius &c. Memorie commendamus „ tenore presentium significantes quibus expedit universis. Quod nos debitum „ habentes respectum ad gratuita obsequia, & fidelia servicia Egregii Joannes An- „ kerrayther, que idem nobis, & Ecclesie nostre Jaurien. in iis quibus potuit, „ prompte & obsequiose prestare, & exhibere studuit, ac etiam modo pollicetur: „ Domum, seu Curiam suam lapideam, ad duas integras sessiones, & unum quar- „ tale se extendentem, in oppido nostro Sabariensi in Comitatu Castriferrei exi- „ stentem habitam, quam idem Joannes Ankerrayther ab Egregio domino Am- „ brosio Litterato de Gregoryancz pecuniis emisse dicitur, & cui ab occidente do- „ mus Relictæ olim Joannis Kalmar, ab aquilone autem providi Stephani Janko „ contigua vicinitate juncte esse dicuntur, simul cum universis ejusdem pertinen- „ ciis, terris scilicet arabilibus, pratis, pascuis, campis, fenetis, molendinis, & „ aliis quocunque nomine vocitatis, a jurisdictione, & potestate Judicis, & jura- „ torum, ceterorumque civium dicti oppidi nostri Sabariensis sequestrantes, & „ eximentes ab omni solutione censuum, taxarum, & contributionum nostrarum, „ tam ordinariarum, quam extraordinariarum, nec non serviciorum, & onerum „ quorumlibet, ac aliarum exactionum exhibitione, item decimarum quarumcun- „ que, & cujusvis generis de terris ad eandem domum pertinentibus solutione, „ nobis, & mense nostre episcopali quocunque temporum in successu exhiberi, „ & provenire debente, pro eodem Joanne Ankerrayther, ipsiusque heredibus, „ & posteritatibus utriusque sexus universis a modo in perpetuum gratiose duximus „ eximendam, libertandam, & supportandam, ac eandem domum simul cum jure „ nostro, in eandem qualitercunque habito, loco Curiæ nobilitaris eidem jure per- „ petuo, & irrevocabiliter dandam, & conferendam. Ita tamen, & ea conditio- „ ne, ut idem Joannes Ankerrayther eandem dómum bono modo edificare, & „ nobis ac Successoribus nostris de eadem domo fidelem & constantem operam „ semper navare debeat, & teneatur, & ad id posteri quoque ejus sint adstricti. „ Immo eximimus, libertamus, & supportamus, nobilitamusque presentium per vi- „ gorem. Quocirca vobis Egregiis, & Nobilibus Prefecto, Provisori, & Ca-

r) Ex Autographo Archivi supr. cit.

„ stellano, ceterisque officialibus dicte arcis, item Prudentibus, & Circumspectis „ Judici, & juratis, ceterisque civibus oppidi nostri Sabariensis, presentibus & „ futuris, harum serie firmiter committimus, & mandamus, quatenus a modo im- „ posterum prefatum Joannem Ankerrayther, ipsiusque heredes, & posteritates „ utriusque sexus universas ratione prefate domus, seu Curie nobilitaris ad aliquam „ censuum, & taxarum nostrarum tam ordinariarum, quam extraordinariarum, „ ac decimarum quarumlibet solutionem, nec non servitiorum, & onerum quo- „ rumcunque exhibitionem contra formam premisse gratiose exemptionis, & liber- „ tationis nostre arctare & compellere, aut ipsum, heredesque suos quovis modo „ in personis & rebus, ac bonis ipsorum quibusvis impedire, turbare, & mole- „ stare, aut damnificare nusquam, & nequaquam presumatis, sed hanc nostram „ gratiosam exemptionem, libertationem, & nobilitationem nostram dicto Joan- „ ni Ankerrayther, ejusque heredibus modo quo supra factam, & concessam fir- „ miter semper observare, ac per alios observari facere modis omnibus debeatis, „ & teneamini: aliud nullo modo facturi. Presentes autem, quas Sigillo nostro, „ & manus nostre proprie subscriptione roboravimus, & obsignavimus, post ea- „ rum lecturam reddi semper volumus presentanti. Datum Vienne Austrie, die „ Septimo mensis Septembris Anno Domini Millesimo, Quingentesimo, Sexage- „ simo Quinto. „

Privilegii hujus collationem Imp. *Maximilianus II.* eodem anno 1565. diplomate, in membrana descripto, munitoque Sigillo pendente simplici majoris formæ, in cera rubro expresso, confirmavit, quod hujus tenoris est: s)

„ Nos MAXIMILIANVS Secundus Dei gratia electus Romanorum Im- „ perator semper Augustus, ac Germaniæ, Hungariæ, Bohemiæ, Dalmatiæ, Croa- „ tiæ, Sclavoniæ, Romæ, Serviæ, Galliciæ, Lodomeriæ, Comaniæ, Bulgariæque „ &c. Rex, Archidux Austriæ, Dux Burgundiæ, Brabantiæ, Styriæ, Carinthiæ, „ Carnioliæ, Marchio Moraviæ, Dux Lucemburgæ, ac Inferioris & Superioris „ Slesiæ, Wirtembergæ, & Thekæ, Princeps Sueviæ, Comes Habspurgi, Tyro- „ lis, Ferretis, Kyburgi, & Goritiæ, Landgravius Alsatiæ, Marchio Sacri Ro- „ mani Imperii supra Anasum, Burgoviæ, ac Superioris & Inferioris Lusatiæ, „ Dominus Marchiæ Sclavonicæ, portus Naonis, & Salinarum &c. Memoriæ „ commendamus, tenore præsentum significantes quibus expedit universis: Quod „ pro parte, & in persona fidelis nostri Egregii Joannis Ankerrayter, Equitis „ Aurati, exhibitæ sunt Nobis, & præsentatæ quædam Litteræ Reverendi Pauli „ de Gregorianczi, Ecclesiarum Colocen. & Bachien. canonice unitarum electi Ar- „ chiepiscopi, & administratoris Episcopatus Jaurien. & Consiliarii nostri, ex- „ emptionales in duplici papyro patenter confectæ, manu sua propria subscriptæ,

s) Ex Autographo ibidem.

„ &

„ & Sigillo suo annulari in inferiori margine impressive obsignatæ, quibus mediantibus idem Paulus de Gregoriancz domum lapideam, sive Curiam in oppido „ suo Sabaria, in Comitatu Castriferrei existentem habitam, eidem Joanni Ankrayther, suisque heredibus utriusque sexus universis in perpetuum exemisse, „ & libertasse dinoscebatur, tenoris infrascripti. Supplicatumque propterea extitit Majestati nostræ pro parte, & in persona ejusdem Joannis Ankrayther, quatenus easdem litteras præfati Pauli de Gregoryancz, ac omnia & singula in eisdem contenta, ratas, gratas, & acceptas habentes, litterisque nostris privilegialibus inseri, & inscribi facientes acceptare, roborare, ratificareque, ac prædicto Joanni Ankrayther ipsiusque hæredibus, & posteritatibus universis, perpetuo valituras gratiose confirmare dignaremur. Quarum quidem Litterarum „ dicti Pauli de Gregoryancz exemptionalium tenor talis (referuntur Litteræ supra descriptæ.)

„ Nos itaque præmissa supplicatione pro parte præfecti Joannis Ankrayther, nostræ modo quo supra porrecta Majestati, Regia benignitate exaudita „ clementer, & admissa, præinsertas easdem Litteras præfati Pauli de Gregoryancz non abrasas, non cancellatas, nec in aliqua sui parte suspectas, sed „ omni prorsus vitio, ac suspicione carentes, præsentibusque Litteris nostris privilegialibus de verbo ad verbum sine diminutione, & augmento aliquali insertas, & inscriptas, quoad omnes earundem continentias, clausulas, & articulos eatenus, quatenus eædem rite, & legitime existunt emanatæ, viribusque „ earundem veritas suffragatur, ratas, gratas, & acceptas habentes acceptavimus, „ & approbavimus, roboravimusque, & ratificavimus, ac pro prænominato Joanne Ankerrayther, ipsiusque hæredibus, & posteritatibus universis perpetuo valituras gratiose confirmavimus. Immo acceptamus, approbamus, roboramus, „ & ratificamus, & confirmamus, salvo jure alieno, harum nostrarum, quas secreto Sigillo nostro, quo, ut Rex Hungariæ utimur, impendenti communire „ fecimus, vigore & testimonio Litterarum. Datum per manus Reverendissimi in „ Christo Patris Domini Nicolai Olahi Archiepiscopi Ecclesiæ Metropolitanæ „ Strigoniensis, locique ejusdem perpetui, ac Comitatus Hontensis Comitis, Primatis Hungariæ, sanctæ Sedis Apostolicæ Legati nati, summi & Secretarii Cancellarii, Locumtenentis, & Compatris nostri, fidelis Nobis sincere dilecti. In „ civitate nostra Vienna, vigesima septima die mensis Septembris Anno Domini „ Millesimo Quingentesimo Sexagesimo Quinto: Regnorum nostrorum, Romani „ tertio, Hungariæ secundo, Boëmiæ vero decimo septimo. Venerabilibus in „ Christo Patribus, eodem Domino Nicolao Olaho Strigonien. Paulo de Gregoryancz Colocens. & Bachien. Ecclesiarum canonice unitarum electo, Archiepiscopis; Antonio Verancio Agrien. Georgio Draskovyth Zagrabien. Paulo „ Bornemisza Transilvan. Francisco Forgach de Ghymes Varadien. præfato Paulo „ de Gregoryancz Jaurien. Andrea Dudits Sbardellato Electo Quinque Ecclesien.

„ Andrea de Kewes Vesprimien. eodem Paulo Bornemisza Electo Chanadien.
„ Boznen. Sirmien. & Tininien. Sedibus vacantibus, Ecclesiarum Episcopis, Ecclesias Dei feliciter gubernan. Item Spectabilibus, & Magnificis Comite Andrea de Bathor, Judice Curiæ nostræ, Petro Erdewdy de Monyorokerek, Comite montis Claudii, ac Regnorum nostrorum Dalmatiæ, Croatiæ, & Sclavoniæ Bano, Comite Nicolao de Zrynio Tavernicorum, Francisco de Tah Agazonum, Stephano Banffy de Also Lyndwa Dapiferorum, Joanne Desewffy de Czernek Magistro Curiæ nostræ, Joanne Christophoro de Batthyan Pincernarum nostrorum regalium Magistris, Comite Echio a Salmis, & Newburg Comite Posoniensi cæterisque quamplurimis Regni nostri Hungarici Comitatus tenentibus, & honores. „

Si hujus Diplomatis, & præcedentium Literarum Data inter se conferantur, patebit, *Paulum de Gregorianc*z inter septimam, & vicesimam septimam diem mensis Septembris anno 1565. nominatum & electum fuisse Archiepiscopum Colocensem, retenta simul Episcopatus Jaurinensis administratione. Corrigendus itaque est error in Specimine Hierarchiæ Hungaricæ P. II. p. 82. admissus, ubi scribitur, idem *Paulus de Gregorianc*z non prius, quam 13. Octobris anni nunc memorati a Rege nominatus Archiepiscopus Colocensis, atque hoc honore vix octiduum potitus fuisse. Literæ *Maximiliani* Regis ad Cameram Posoniensem die 24. Octobr. anno 1565. datæ, quarum pericope illic describitur, certos nos reddunt de die obitus Pauli *Gregorianczii*, quæ fuit 21. Octobris; non vero de die, quo is electus fuit Archiepiscopus Colocensis: hujus enim diei nulla ibidem est mentio.

CAPUT XIII.

Confirmatio privilegiorum Civitatis Sabariensis per Impp. Maximilianum II. & Rudolphum II. sub Zacharia Delphino, & Joanne Listio Episcopis Jaurinensibus, & quædam alia.

VACANTEM aliquandiu ab obitu *Pauli Gregorianczii* Sedem Jaurinensem *Franciscus Forgach*, Varadiensium Antistes, adeo vehementer expetebat, ut repulsam passus ad *Joannem Sigismundum Zapolyam* defecerit. At Imperator *Maximilianus*, precibus *Cosmi* Florentiæ Ducis permotus, *Zachariam* Cardinalem Delphinum fecit Episcopatus Jaurinensis Gubernatorem, civibus vero *Sabariensibus* privilegiorum confirmationem sequenti diplomate elargitus est *t*):

t) Ex Autographo Archivi supr. cit.

„ Nos MAXIMILIANUS Secundus &c. memoriæ commendamus tenore „ præsentium significantes quibus expedit universis: quod fideles nostri Egregius „ Bodroghi de Sabaria, majoris Cancellariæ nostræ hungaricæ Notarius, ac prudentes, & circumspecti Stephanus Barbély, & Joannes Eordegh, cives oppidi „ Sabariensis, Majestatis nostræ venientes in conspectum, suis ac universorum „ civium, & incolarum ejusdem oppidi Sabariensis nominibus, & in personis „ exhibuerunt nobis, & præsentaverunt quasdam Literas Sacratissimi olim Principis Domini Ferdinandi Imperatoris Romanorum, ac Germaniæ, Hungariæ, „ Bohemiæ &c. Regis - - - felicis recordationis, Domini, & Genitoris nostri „ colendissimi, in pargamena privilegialiter confectas, secretoque sigillo suo, „ quo ut Rex Hungariæ utebatur, impendenti communitas, continentes in se confirmative tenores Literarum Privilegiorum Reverendorum quondam Joannis „ Episcopi Ecclesiæ Jauriensis, ac alterius Joannis Gosztön de Szelešte superiori „ & Blasii Paxi, similiter olim Episcoporum ejusdem Ecclesiæ Jauriensis, super „ certis libertatibus prædicti oppidi Sabariensis emanatarum, tenoris infra scripti (hoc loco sunt transumpta Literarum Imperatoris Ferdinandi, & Episcoporum nunc memoratorum)

„ Nos itaque accepta humillima supplicatione prænominatorum Gregorii „ Bodroghi, Stephani Barbély, & Joannis Eördegh - - - acceptamus, & ratificamus, ac confirmamus, salvis juribus alienis &c. Datum per manus Reverendissimi in Christo Patris Domini Nicolai Olahi Archiepiscopi Ecclesiæ metropolitanæ Strigoniensis (& reliqua, ut in præcedente diplomate) in Arce nostra „ Regia Posoniensi die 25. mensis Julii Anno Domini 1567. Regnorum nostrorum, „ Romani quinto, Hungariæ, & aliorum quarto, Bohemiæ vero decimo nono. „ Venerabilibus in Christo Patribus, eodem Domino Nicolao Olaho Strigoniensis „ Ecclesiæ Archiepiscopo, Colocensi, & Bachiensi sedibus vacantibus, Antonio „ Verantio Agrien. Georgio Draskovith Zagrabien. Paulo Bornemisza Transilvanien. Varadien. & Quinque Ecclesiensi vacantibus, Zacharia Cardinale „ Delphino Gubernatore præfatæ Jauriensis, prædicto Paulo Bornemisza Gubernatore Nitrien. Andrea de Kevés Veszprimien. Joanne ab Ujlak Vacien. „ Gregorio Bornemisza Csanadien. Bozniensi, Sirmiensi & Tininiensi Sedibus „ vacantibus, Ecclesiarum Episcopis, Ecclesias Dei feliciter gubernantibus. Item „ Spectabilibus ac Magnificis Georgio Comite de Zrinio Tavernicorum, Francisco „ Tahi Agazonum, Joanne Desewffy de Czernek Curiæ nostræ, Joanne Petheo „ de Gerse Cubiculariorum, Stephano Banffy de Also Lindva Janitorum nostrorum regalium Magistris, Comite Echio a Salmis, & Newburg Comite Comitatus Posoniensis, cæterisque plurimis Regni nostri Comitatus tenentibus, & „ honores. „

Sequente anno *Zacharias* Cardinalis Delphinus *Sabariense* dominium pro mille quingentis, Decimas autem trium Castrorum, *Sárvár*, *Kapuvár*, & *Leuka*

pro quingentis Thaleris Dominæ *Ursulæ Kanisay*, relictæ Comitis Palatini *Thomæ* de *Nádasd* Viduæ, elocavit, quemadmodum ejusdem apochæ ad annum 1568. datæ attestantur *u*). Ceterum quam ægre tulerint Hungari, Episcopatum Jaurinensem ab extero Cardinali teneri, liquet ex Articulo 35. Decreti III. sub *Maximiliano* Posonii anno 1569. conditi, qui sic habet: „ De Episcopatu Jauriensi ad longum „ declararunt Status causas, propter quas illum personæ Ecclesiasticæ Ungaræ, „ & bene meritæ conferri postulant. Qua in re cum Sacra Majestas sua se supplicationis fidelium suorum clementem rationem habituram, & ita provisuram „ gratiose obtulerit, ut Regnicolæ sibi satisfactum sentiant, nec ulterius conquerendi causam habeant, supplicant Status, & Ordines, ut hoc absque longiori „ mora, & cum effectu facere dignetur, ne causam habeant, prouti protestati „ sunt, Decimas *Domino Cardinali* omnino denegare. „

Cum idgenus querelæ ab Ordinibus Regni sæpius ingererentur, ipse demum Cardinalis *Zacharias* administratione Episcopatus Jaurinensis semet abdicavit circa finem anni 1572. vel initio sequentis, locumque cessit *Joanni Listhio* antea Veszprimiensi, nunc autem electo Jaurinensi Episcopo. Supersunt autographæ hujus Præsulis Literæ 10. Martii anno 1573. exaratæ, quibus supra descriptum *Pauli Gregorianczii* Privilegium *Joanni Anckerraytero* confirmavit. En earum partem præcipuam *x*):

„ Nos JOANNES LISTHIUS, Electus Episcopus Ecclesiæ Jaurinensis, „ Locique ejusdem Comes perpetuus, Cancellarius Aulæ, & Consiliarius sacratissimæ Cæsareæ, & Regiæ Majestatis &c. memoriæ commendamus tenore præsentium significantes, quibus expedit universis: quod pro parte, & in persona „ Egregii Joannis Ankerrayter, Equitis aurati, nec non Consiliarii Cameræ Hungaricæ dictæ Cæsareæ & Regiæ Majestatis, exhibitæ sunt nobis, & præsentatæ „ quædam Literæ Reverendissimi quondam Domini Pauli de Gregoryancz, Ecclesiarum Colocen. & Bachien. canonice unitarum Electi Archiepiscopi similiter Jauriensis, prædecessoris nostri bonæ memoriæ, exemptionales in duplici papyro patenter confectæ, manu sua propria subscriptæ, & sigillo suo „ annulari in inferiore margine impressive communitæ: quibus mediantibus idem „ quondam Dominus Paulus de Gregoryancz quamdam Domum lapideam, sive „ Curiam ipsius Joannis Ankerrayter, in oppido nostro Sabariensi, in Comitatu „ Castriferrei existentem habitam, eidem Joanni Ankerrayter, ipsiusque hæredibus, & posteritatibus utriusque sexus universis in perpetuum exemisse, & „ libertasse dinoscebatur, tenoris infra scripti. Supplicatum itaque extitit nobis „ &c. (refertur petitio confirmationis privilegii, & privilegium Pauli de Grego-

u) Extant in Archivo Episc. Sab.
x) Ex Autographo ibidem.

riancz; tum consueta confirmationis formula) „ Datum in civitate Vienna Au- „ striæ, decima die mensis Martii, Anno Domini Millesimo Quingentesimo „ Septuagesimo tertio: Episcopatus autem nostri prædicti Primo. „

Literæ hæ patentes, in duplici papyro confectæ, muniuntur Sigillo annulari chartæ impresso. Sigillum autem exhibet scutum gentilitium *Joannis Listhii*, Tiara episcopali ornatum, & in quatuor areas divisum; quarum prima, & quarta continet tres palos, fascia una circa medium intersectos; secunda vero, & tertia area habet Leonem, erectis pedibus anterioribus, dextrorsum conversum.

Joannem Listhium ineunte anno 1578. Pragæ obiisse, eidemque postea *Georgium Drascovith* in Episcopatu Jaurinensi successisse innuit *Istvanfius* hisce verbis: „ sub id tempus (anno 1578. Cæsar prima suis auspiciis comitia ad Ca- „ lendas Februar. Posonium indixit, in quibus post decreta numorum, & pecu- „ niæ subsidia, magistratus quosdam distribuit; & in locum *Joannis Listhii* Epi- „ scopi Jauriensis, & Cancellarii, nuper Pragæ extincti, *Georgium Drascovitium*, „ ab Episcopatu Zagrabiensi in Ungariam transtulit, ac ei in præfectura Illyrici „ ab illo gesta, quam Banatus nomine vocant, Christophorum Ungnadium suc- „ cedere jussit. „

Antea tamen, quam Imperator *Rudolphus* vacantem morte *Listhii* Sedem Jaurinensem *Georgio Draskovitio*, Electo Archiepiscopo Colocensi, ac Episcopo Zagrabiensi, contulisset, petentibus civibus *Sabariensibus* privilegia haud ita pridem per Imperatorem Maximilianum adprobata, denuo confirmavit, dato sequenti diplomate *y*).

„ Nos RUDOLPHUS Secundus &c. memoriæ commendamus tenore præ- „ sentium significantes quibus expedit universis: quod fideles nostri Nobilis Bar- „ tholomæus Kethely, ac prudentes, & circumspecti Franciscus Bandi, Andreas „ Balogh, & Thomas Harczi, cives oppidi Sabariensis, nostræ Majestatis ve- „ nientes in conspectum, suis, ac aliorum universorum civium, & incolarum, „ ac inhabitatorum ejusdem oppidi Sabariensis nominibus, & in personis exhi- „ buerunt nobis, ac præsentarunt quasdam Literas sacratissimi olim Principis, „ & Domini Domini Maximiliani Secundi, Dei gratia Electi Romanorum Im- „ peratoris semper Augusti, ac Germaniæ, Hungariæ, Bohemiæ &c. Regis, „ Domini, & Genitoris nostri colendissimi, felicis memoriæ, in Pargameno „ privilegialiter confectas, secretoque sigillo ejus, quo, ut Rex Hungariæ, ute- „ batur impendenti, & propriæ manus suæ Majestatis subscriptione communitas, „ continentes in se confirmative tenores Literarum, & Privilegiorum Serenissimi „ quondam Principis Domini Ferdinandi, similiter Romanorum Imperatoris, ac „ Germaniæ, Hungariæ, Bohemiæ &c. Regis, Domini, & Avi nostri charissimi, „ piæ memoriæ, nec non Reverendorum quondam Joannis Episcopi Ecclesiæ

y) Ex Autographo ibidem.

„ Jaurinensis, ac alterius Joannis Goszthon de Szeleste Superiori, & Blasii Pa-„xii, similiter olim Episcoporum ejusdem Ecclesiæ Jaurinensis, de, & super „ certis libertatibus prædicti oppidi Sabariensis emanatarum, tenoris infra scripti, „ supplicantes nobis &c. „ (exponitur petitio confirmationis, & tenor Literarum Maximiliani, & Ferdinandi Imperatorum: nec non Episcoporum supra dictorum).

„ Nos itaque accepta humillima supplicatione prænominatorum Bartho-„ lomæi Kethelyi, Francisci Bandi, Andreæ Balogh, & Thomæ Harczi, suis, „ cæterorumque universorum civium, & incolarum, ac inhabitatorum præfati „ oppidi Sabariensis nominibus, & in personis, nostræ de modo, quo supra, por-„ recta Majestati, Regia benignitate exaudita clementer, & admissa, præscriptas „ Literas Serenissimi quondam Maximiliani secundi &c. non abrasas, non can-„ cellatas - - - - confirmamus, salvis juribus alienis, harum nostrarum, quas „ in absentia Sigilli nostri, minori, & annulari Sigillo nostro, quo ut Rex Hun-„ gariæ utimur, impendenti communiri fecimus, vigore, & testimonio Litera-„ rum. Datum in civitate nostra Vienna Austriæ 29. die mensis Januarii Anno „ Domini 1578. Regnorum nostrorum, Romani tertio, Hungariæ & aliorum „ sexto, Bohemiæ vero Anno similiter tertio. Venerabilibus in Christo Patribus „ Georgio Draskovith Colocen. & Bachien. canonice unitarum Electo Archiepi-„ scopo, Strigoniensi Sede vacante, Stephano Radecio Agrien. Præfato Geor-„ gio Drascovith Zagrabien. Paulo Bornemisza Transilvanien. Gregorio Borne-„ misza Varadien. Joanne Monoszlai Quinque Ecclesien. Stephano Fejerkeövy „ Vesprimien. Eodem Paulo Bornemisza Gubernatore Nitrien. Joanne ab Ujlak „ Vacien. Balthazare Melegh Chanadien. Zacharia Moszochy Tininien. & Geor-„ gio Sivkovich Segnien. nec non Administratore Modrusien. Ecclesiarum Epi-„ scopis Ecclesias Dei feliciter gubernantibus. Jaurinensi, Bosnensi item, & Sir-„ miensi Episcopalibus Sedibus vacantibus. Item Spectabilibus & Magnificis Co-„ mite Nicolao de Bathor Judice Curiæ nostræ, Christophoro Unghnad de „ Sonnegh Regnorum nostrorum Dalmatiæ, Croatiæ, & Sclavoniæ Bano, Co-„ mite Georgio de Zrinio Tavernicorum, Ladislao Banffy de Also Lindva Aga-„ zonum, Balthazare de Batthyán Dapiferorum, Michaële Vardaj de Kiss Varda „ Pincernarum nostrorum Regalium Magistris, Comite Nicolao a Salmis, & „ Neuburg, Comite Comitatus Posoniensis, cæterisque quam plurimis Regni „ nostri Comitatus tenentibus, & honores. „

HISTORIÆ SABARIENSIS
LIBER OCTAVUS.

DE

REBUS CIVITATIS SABARIÆ
SUB EPISCOPIS JAURINENSIBUS

AB ANNO CHRISTI 1578 AD 1777.

CAPUT I.

Decretum de Capitulo Castriferrei Sabariam transferendo, & Literæ Georgii Draskovyth Episcopi Jaurinensis, confirmatoriae Privilegiorum, Joanni Ankerrayter datorum.

Dioecesis Jaurinensis inde fere a temporibus primi Regis divi *Stephani* bina suo ambitu complectebatur Canonicorum *Capitula*; alterum scilicet *cathedrale* intra urbem Jaurinum, ubi sedes Episcopi; alterum vero *Collegiatum* Castriferrei, patria lingua *Vasvár* dicti. De hoc posteriore in Comitiis anno 1578. Posonii celebratis sequens Articulus conditus fuit *a*). *Decretum etiam est, ut Capitulum Castriferrei una cum Sigillo, & Protocolo Sabariam, veluti tutiorem locum transferatur: cum ejusdem Capituli bona citra Rabum fluvium majori ex parte habeantur. Ne, cum Capitulares Turcis se tributarios reddiderint, privilegia Regnicolarum ibi conservata per hostes auferantur.* Quibus ex verbis simul causas translati *Sabariam* Capituli Castriferrensis facile intelligimus.

a) Decreto I. anni 1578. artic 20.

Post comitia celebrata Imperator *Rudolphus* eodem anno die 25. Aprilis *Georgium Draskovitium*, electum Archiepiscopum Colocensem, e Zagrabiensi Episcopatu ad Jaurinensem transtulit. Hic Præsul æstate in arce sua Sabariensi commoratus, dedit Literas, in membrana scriptas, ac sigillo authentico impresso munitas, quibus privilegium ab aliis Episcopis, decessoribus suis, *Joanni Ankerraytero* concessum, denuo confirmavit, quarumque hic tenor est:

„ Nos GEORGIUS DRASKOVYTH, electus Archiepiscopus Colocen. „ Episcopus Jaurien. locique ejusdem Comes perpetuus, Sacratissimæ, Cæsareæ, „ Regiæque Majestatis Consiliarius, & summus per Regnum Hungariæ Cancel- „ larius &c. memoriæ commendamus tenore præsentium significantes, quibus „ expedit universis: quod pro parte, & in persona egregii Joannis Ankerrayter, „ Equitis Aurati, nec non præfatæ Sacræ Cæsareæ, Regiæque Majestatis Con- „ siliarii, ac Tricesimarum in Regno Sclavoniæ supremi Præfecti, exhibitæ sunt „ nobis, & præsentatæ quædam Literæ Reverendissimi quondam Domini Joannis „ Listhii, electi Episcopi prædictæ Ecclesiæ Jaurien. locique ejusdem Comitis „ perpetui, Cancellarii Aulæ, ac similiter præfatæ Sacræ Cæsareæ Regiæque „ Majestatis Consiliarii, prædecessoris nostri piæ memoriæ, in duplici papyro „ patenter confectæ, manusque suæ propriæ subscriptione, ac Sigillo annulari, „ seu usuali, in inferiori margine impressive communitæ. Quibus mediantibus, „ idem Reverendissimus quondam Dominus Joannes Listhius, electus Episcopus „ Jaurien. alias Literas Reverendissimi olim Domini Pauli de Gregoryancz, Dei „ & Apostolicæ Sedis gratia similiter Episcopi prædictæ Ecclesiæ Jaurien. loci- „ que ejusdem Comitis perpetui ac Sacratissimæ Cæsareæ Majestatis in Regno „ Hungariæ Consiliarii, felicis recordationis, super quadam Domo lapidea, seu „ Curia ipsius Joannis Ankerrayter, in oppido nostro Sabariensi, in Comitatu „ Castriferrei, existente, & habita, exemptionales in iisdem Literis suis insertas, „ & inscriptas acceptasse, approbasse, ratificasse, & pro præfato *Joanne Ankerray-* „ *ter*, ipsiusque hæredibus, & posteritatibus utriusque sexus universis in perpe- „ tuum confirmasse, dinoscebatur, tenoris infrascripti. Supplicatum itaque extitit „ nobis in persona ejusdem Joannis Ankerrayter, quatenus easdem Literas præ- „ dicti Reverendissimi quondam Domini Joannis Listhii confirmationales, ac „ omnia & singula, in eisdem contenta, ratas, gratas, & accepta habentes, „ Literisque nostris inseri, & inscribi facientes, acceptare, roborare, ratifica- „ reque, ac pro præfato Joanne Ankerraytero, ipsiusque hæredibus, ac posteri- „ tatibus utriusque sexus universis, gratiose confirmare dignaremur; quarum qui- „ dem Literarum tenor talis est „ (Listhii, & Gregoryanczii Episcoporum Literæ supra a nobis exhibitæ hoc loco integre transumuntur).

„ Nos itaque hujusmodi supplicatione pro parte præfati Joannis Anker- „ rayter nobis modo quo supra facta benevole exaudita, & admissa præinsertas „ Literas præfati quondam Reverendissimi Domini Joannis Listhii, non abrasas,

„ non

„ non cancellatas, neque in aliqua sui parte suspectas, sed omni prorsus vitio, „ ac suspicione carentes, præsentibusque Literis nostris de verbo ad Verbum sine „ diminutione, & augmento aliquali insertas, & inscriptas, quoad omnes earundem continentias, clausulas, & articulos eatenus, quatenus eædem rite & legitime existunt emanatæ, viribusque earundem veritas suffragatur, ratas, gratas, „ & acceptas habentes acceptavimus, approbavimus, roboravimus, ratificavimusque, ac pro sæpe dicto Joanne Ankerrayter, ipsiusque hæredibus & posteritatibus utriusque sexus universis innovantes perpetuo valituras gratiose confirmavimus. Immo acceptamus, approbamus, roboramus ratificamusque, & confirmamus, salvo jure alieno, harum nostrarum, authentici sigilli munimine, & „ propriæ manus subscriptione communitarum, vigore, & testimonio Literarum. „ Datum in Arce nostra Sabariensi vigesima quarta die mensis Julii Anno Domini „ Millesimo Quingentesimo Septuagesimo Octavo *b*). „

CAPUT II.

De Synodo Diœcesana Jaurinensi Sabariæ celebrata.

SEQUENS annus 1579. ob celebratam *Sabariæ* Synodum Diœcesanam Jaurinensem memoratu dignus est. Synodi hujus (quod mirere) in Conciliis Hungariæ, a Carolo Péterffio editis, nulla prorsus fit mentio: Auctor vero Speculi Ecclesiæ Jaurinensis eam quidem commemorat, verum ita, ut de ejusdem Actis & Constitutionibus nihil sibi constare ingenue fateatur. „ Felices certe, inquit, nos existimassemus, si Acta Synodalia sapientissimi hujus Præsulis (*Georgii Draskovich*) „ de tenebris ad lucem proferre potuissemus. Verum latent hæc nos usque modo, „ vel flammis absumpta, vel humoribus terræ consumpta. Celebratam autem Synodum per *Georgium Draskovitium* Antistitem Jaurinensem constat ex *Lista* „ quapiam antiqua, quam inter Acta Capituli nostri, dum eadem perlustrassemus, „ invenimus *c*) „ Facile admitto, Acta manuscripta Synodi Jaurinensis, apud *Sabariam* habitæ, reapse interiisse, cum ibi non reperiantur, ubi vel maxime reposita esse oportuit, in Archivo videlicet Ven. Capituli Jaurinensis. Desunt quoque in Tabulario tam Episcopi, quam Capituli Sabariensis de Castroferreo.

b) Ex Archivo Episc. Sabar. Extant ibidem & aliæ ejusdem Præsulis Literæ, diversis annis in Arce Sabariensi datæ, quæ particularia quorumdam civium privilegia complectuntur. Inter has reperi anno 1584. scriptas, quibus hic Præsul Domum lapideam *Gregorii Maurovits*, viri nobilis, arte sua Tonsoris, in fundo Arcis Sabariensis extructam, nonnullis privilegiis ornavit.

c) Spec. Jaur. Eccl. p. 88.

Sed ne quis forte aut præteritam, aut præsentem ætatem nimiæ arguat desidiæ, vel incuriæ; noverit Acta hujus Synodi eodem anno, quo hæc celebrata fuit, typis excusa, & posteritati servata esse. Libri hujus, hodie perquam rari, forma quadrantis minoris Pragæ impressi, titulus ita habet: „ Acta & Constitu- „ tiones Diœcesanæ Synodi Jauriensis, sub Reverendissimo in Christo patre, ac „ Domino Georgio Drascovitio, electo Archiepiscopo Colocense, Dei & Apo- „ stolicæ Sedis gratia Jauriense Episcopo, Sacratissimæ Cæsareæ Regiæque Maje- „ statis Consiliario, & per regnum Hungariæ summo Aulæ Cancellario, ad se- „ cundum diem mensis Augusti indictæ, & per triduum SABARIÆ, patria sancti „ Martini Episcopi, habitæ, Anno Domini MDLXXIX. *Actuum XX. Attendite „ vobis, & universo gregi, in quo vos Spiritus Sanctus posuit Episcopos, regere „ Ecclesiam Dei, quam acquisivit sanguine suo.* PRAGÆ Typis Georgii Melan- „ trichi ab Aventino. Anno Domini MDLXXIX. „

Incipit hic liber a præfatione *Henrici Scribonii*, Præpositi metropolitanæ Ecclesiæ Pragensis: dein subjungitur exemplum Literarum, quibus indicta, & promulgata fuit Synodus, ad valvas Ecclesiæ cathedralis adfixarum, hujus tenoris:

„ GEORGIUS DRASCOVITIUS electus Colocensis ac Bachiensis Ec- „ clesiarum canonice unitarum Archiepiscopus, Dei & Apostolicæ Sedis gratia „ Ecclesiæ Jauriensis Episcopus, locique ejusdem Comes perpetuus, nec non „ sacratissimæ Cæsareæ Regiæque Majestatis Consiliarius, ac per regnum Hun- „ gariæ summus Aulæ Cancellarius, omnibus & singulis has nostras lecturis, & „ audituris, salutem, & paternam in Domino benedictionem. Cum ipsa expe- „ rientia didicerimus, superiorum annorum Synodos in Ecclesia Zagrabiensi (cui „ aliquot annos divina providentia, licet immeriti præfuimus) habitas, ad fidei, „ & religionis christianæ incrementum, hæresum extirpationem, morumque re- „ formationem non modo utiles, ac salutares, verum etiam necessarias fuisse *d*): „ pro pastorali officio nostro, a tanto, tamque salutari pharmaco, ad sanandos „ Ecclesiæ morbos, ac etiam curanda vulnera, quæ illi ab infidelibus, & hære- „ ticis inflicta sunt, summe necessario, etiam in hac diœcesi nostra Jauriensi, „ minime abstinendum judicavimus: maxime cum id ab ordinariis locorum Epi- „ scopis, Sacrosancta Tridentina Synodus inprimis exigat, & efflagitet. Itaque

---

d) Hoc Præsule, Ecclesiam Zagrabiensem gubernante, duas constat Synodos celebratas fuisse: unam anno 1570. alteram 1574. Huic occasionem præbuit *Michael Buchich*, Parochus Beliczensis, qui prava Calvini dogmata editis libellis per Sclavoniam & Croatiam propagare conatus est. Acta Synodi hujus edidit *Venantius Glavina*, S. Pauli I. Eremitæ professus, hoc præfixo titulo: „ Catholica & Christiana doctrina de vera, & reali præsentia corporis, & san- „ guinis Christi Domini in sancta Eucharistia, sive cœna Domini, in Synodo Diœcesana Za- „ grabiensis Ecclesiæ 8. die Martii 1574. publicata. „

„ accedente etiam venerabilium fratrum nostrorum, hujus Cathedralis Ecclesiæ „ nostræ Capituli consilio, ad secundum diem proximi mensis Augusti, qui erit „ dies Dominicus, septimus in ordine; hic Sabariæ, Deo volente, in templo „ Deiparæ virginis matris, Synodum diœcesanam indicendam, & celebrandam „ duximus: quam per hasce literas nostras indicimus, & celebrandam publicamus. „ Idcirco universis in Christo fratribus nostris, Reverendis ac venerabilibus Do- „ minis Abbatibus, Præpositis, Plebanis, Capellarum, & Altarium rectoribus, „ aliisque beneficiatis, in hac nostra diœcesi Jauriensi existentibus & commoran- „ tibus, nobisque ordinario, & diœcesano jure subjectis, per hasce literas nostras, „ serio, & sub anathematis pœna districte præcipiendo mandamus, ut ad præ- „ scriptum diem & locum, salutares doctrinas, & exhortationes audituri, more „ antiquitus servato, venire, & comparere debeant, & teneantur. Aliud sub „ pœna præscripta non facturi. Datum Sabariæ, secundo die mensis Julii Anno „ Domini MDLXXIX. „

Eodem die hic Præsul alias quoque literas ad omnes diœcesanos suos dedit, quibus eis missos a se ad publicandam hanc Synodum Visitatores Ecclesiarum commendabat, *Joannem* videlicet *Vitrearium*, & *Gregorium Egyedutium*, ambos cathedralis Ecclesiæ Jaurinensis Canonicos. Istorum munus erat, singulas Diœcesеos Jaurinensis parœcias obire, & in iis futuram Synodum promulgare, sacrosque singularum Ecclesiarum Administros ad eam convocare. Quonam successu hæ visitationes peractæ fuerint, e fragmento catalogi, quem *Karolyius* barbare *listam* vocat *e*), in Archivo Capituli Jaurinensis inventi, intelligere licebit. En illud!

„ Die 2. Augusti anno Domini 79. id est, 1579. Ordo Plebanorum, qui „ per Magistrum Joannem Vitrearium, Canonicum Ecclesiæ Jaurinensis, ad san- „ ctam Synodum Diœcesanam, sub Reverendissimo D. Georgio Dráskovitio Epi- „ scopo Jaurinensi Sabariæ celebratam convocati sunt, quorum saltem una pars „ advenerat, & hi sunt, ut sequitur:

„ Imprimis Plebani sub Magnifico Domino Joanne Chorom:

1. Blasius Rieder ex Luzman. 2. Ambrosius Turczic sub eodem.
3. Raphaël de Temerd. 4. Joannes Hölés.

„ Sub Magnifico Domino Francisco de Nádasd hi fuerunt:

5. Vitus Tegularius ex Peresnie. 6. Martinus Kamo ex Steinberg.
7. Item Demetrius Plebanus venerabilis Capituli Ecclesiæ Jaurinensis in Vis. „

Plebani sub Magnifica Domina de Lanzér.

8. Joannes Kolonicz ex Czinderff. 9. Georgius de Grotth.

---

e) Spec. Jaur. Eccl p. 88.

10. Michaël de Linguán. 11. Antonius Steffer ex Draczendorff.
12. Georgius Radoczi ex Kayferdorff. 13. Ceorgius Pafwadicz ex Gerisdorff.
14. Plebanus ex Fyles N.

„ Beneficiati Sopronienfes:

15. Wolffgangus Spibinger Plebanus. 16. Wolfgangus Zalczinger.
17. Nicolaus Akacs. 18. Conradus Plöckel.

„ Duo fequentes propter infirmitatem venire non potuerunt:
Joannes de Marczal. Joannes Solicz.

„ Sub Sayfrido Kollonicz, Capitaneo in Kifs-Marton, & Frakno, nul-
„ lus Plebanorum comparuit in Synodo: prohibuit enim, ut nullus illorum fub
„ amiffione bonorum, & Parochiarum ipforum, Synodo interfit. „

„ Plebani fub Magnifica Domina Conftantina Pichlerin:

19. Mathias Kaplicz ex Orenftein. 20. Leonardus Sprengsfeld ex Wimpaffing.
21. Chriftophorus Bruner ex Prædersdorff.

„ Ex Plebanis Dominæ de Polheimb nullus comparuit.

„ Plebani fub Magnifico Domino de Harag (*Harrach*).

22. Lucas Mafnik in Pandorff. 23. Petrus Maraficz in Horndorff.

„ Sub Capitaneo Ovárienfi omnes Concionatores domi manferunt præter
„ unicum Plebanum, qui ipfo infcio venit.

24. Michaël Strinczicz ex Orofzvár, feu Karlburg.

„ Item duo Plebani Domini Abbatis de fancta Cruce.

25. Pangratius Roficz ex Poteftorff. 26. Lucas N. ex Winden.
27. Item Stephanus Reitter Plebanus in Gallos.
28. Item Jacobus Iglics Plebanus Capituli Ecclefiæ Jaurinenfis in Wayden. „

Hactenus fragmentum Catalogi: in quo, uti vidimus, eorum dumtaxat, qui a *Joanne Vitreario* convocati, ad Synodum venerant, nomina recenfentur, nulla de iis, quos alter Vifitatorum, *Gregorius Egyedutius*, convocandos habuit, mentione facta. Quamobrem, quam frequens, ac numerofa fuerit hæc Synodus, e folo hoc fragmento haud fatis liquet. At neque in Actis Pragæ impreffis extat Syllabus eorum, qui ad hanc Synodum convenerunt: quamobrem omiffa ulteriore nominum inveftigatione, de ipfis potius Synodi Actis, quæ præcipua funt, referemus; additis, ubi opportunum videbitur, nonnullis animadverfionibus.

ACTA primæ diei, quæ fuit dies Dominica, feptima poft feftum SS. Trinitatis. „ Sabbatho, inquit Editor, ante dictam Dominicam, circiter horam „ vefperarum, Capitula cathedrale Jaurinenfe, & Caftriferrei collegiatæ Eccle- „ fiæ beati Michaelis Archangeli, & omnes Plebani, aliique beneficiati, & c n- „ cionatores, ad Synodum invitati, qui obedientes fuerunt, coram Reverendiffi- „ mo Domino (Epifcopo Jaurinenfi) comparuerunt. Ibi Reverendiffimus Domi- „ nus eos diligenter monuit, ut eorum converfatio, fub ipfa Synodo præfertim, „ talis fit, quæ non in deftructionem, fed in ædificationem cedat. „

Illucescente autem die Dominico, qui tum in 2. Augusti incidit, initium celebrandæ Synodi factum est a decantata per ipsum Præsulem Missa de Sancto Spiritu, cæterisque ceremoniis, & precationibus consuetis, quæ in libro supra laudato integre describuntur. His finitis Oratio habita est a Patre *Marco Pitacichio*, patria *Sisciensi*, Rectore Scholæ, & Concionatore *Sabariensi*, Societatis JESU, haud ita pridem exortæ, Presbytero: quam Præsul Actis Synodalibus insertam luce publica donavit. Orationis hujus duæ sunt partes: priore, quis verus Sacerdos, & sacrosanctæ Eucharistiæ minister censendus sit, exponitur; posteriore autem, qua morum integritate, ac sanctitate Sacerdotem esse oporteat, docetur. Eadem occasione Orator de Sacerdotum cœlibatu agit. Sed, cum inter auditores nonnulli fuerint linguæ latinæ expertes, horum in gratiam idem argumentum a meridie hungarico idiomate pertractatum est.

ACTA secundæ diei, quæ fuit 3. Augusti. Postquam solemne Missæ sacrificium de Sanctissima Trinitate, *Mathisio* Capituli Jaurinensis Præposito Majore ad Aram pontificante, peractum fuit, Episcopus præmissa invocatione auxilii divini, Decreta, & Canones sacrosancti Concilii Tridentini publicavit, summamque præcipuorum Capitum dogmaticorum exposuit; nimirum de peccato originali, de justificatione, de Sacramentis in genere, & in specie; item de Sacrificio Missæ, de Purgatorio, de invocatione, veneratione, ac reliquiis Sanctorum, nec non de sacris imaginibus, de indulgentiis, de ciborum delectu, de jejuniis, ac de festis diebus. „Postea, inquit Editor Actorum propter hujus temporis Sa„cramentarios, Catholica doctrina de reali, & substantiali Christi Domini in „sanctissimo Eucharistiæ Sacramento præsentia, ex Apologetico doctissimi Epi„scopi Ruremundensis summarie desumpta, fuit copiose etiam lingua vulgari „explicata, & propter librorum inopiam plura ejus exemplaria fuerunt descripta, „& distributa.„ Hæc Apologetici epitome reperitur in iisdem Actis.

„Eodem die vespertinæ preces solemniter fuerunt ab universo clero de„cantatæ. Et, quoniam in ea regione hæretici homines confessionis sacramenta „lis, quam auricularem vocamus, quæ pars est pœnitentiæ, ne mentionem „quidem facere volunt: visum fuit, ut eo die a prandio clerus, qui adesset, „in iis, quæ ad ipsam sacram confessionem pertinerent, diligenter institueretur. „Id quod Pater *Marcus* explicando V. & VIII. Caput Sess. XIV. non sine laude „præstitit, ita ut omnes auditores exultare viderentur.„

ACTA tertiæ diei: „Mane, ut præcedenti die, ad Missam beatissimæ „Virginis Mariæ, de festo Assumptionis, campana signum datum fuit: quam „Reverendus *Matthæus*, Præpositus Chornensis candidissimi Ordinis Præmonstra„tensis, cecinit. Qua finita Reverendissimus Dominus (ut prioribus quoque diebus „factum fuit) ex Pontificali Romano desumptas ceremonias Synodales auspica„tus est ab Antiphona: *Exaudi nos, Domine, quoniam benigna est misericordia tua*; & Psalmus: *Salvum me fac Deus* &c. Secutæ aliæ preces, ac decantatum

Evangelium secundum Matthæum Cap. 18. tum hymnus *Veni Creator* &c. Qui ubi finitus est, Episcopus Constitutiones in hac Synodo conditas e suggestu latine explanavit, utque firmius inhærerent memoriæ audientium, etiam vulgari sermone quædam declaravit.

„ Postea ex æde beatissimæ Virginis Matris, ubi Synodus celebrata fuit, „ per oppidum *Sabariæ* Reverendissimus Dominus cum universo clero diversos „ hymnos cantando, & orando, processionem fecit. Ac ubi in dictum templum „ reditum fuisset, singuli Sacerdotes pluribus verbis moniti fuerunt, ut veterem „ doctrinam, & novam vitam in omni sanctitate amplecterentur: & ut ea semper præ oculis haberent, quæ tam dogmatica, quam ad morum reformatio- „ nem pertinentia audivissent, & scriptis quoque accepissent. Postremo Canti- „ cum D. Hilarii, Pictaviensis Episcopi, quod postea divi, Ambrosius Medio- „ lanensis, & Augustinus Hipponensis, Episcopi, per Ecclesias promulgarunt, „ nempe *Te Deum laudamus* &c. decantatum fuit. „

Constitutiones autem in hac Diœcesana Synodo Jaurinensi, *Sabariæ* habita, conditæ, & publicatæ sunt sequentes:

„ In domibus Sacerdotum suspectæ mulieres non habitent, juxta consti- „ tutionem sacrosancti Concilii Tridentini Sessionis ultimæ Capite XIV.

„ Officia divina & preces horis certis, & usitatis recitentur. Nullus Sa- „ cerdos nisi jejunus Missam celebret.

„ Verbum Dei omnes Pastores prædicent singulis Dominicis & aliis „ festis diebus.

„ Pro administratione Sacramentorum nullum munus exigat Parochus, „ contentus suis solitis proventibus.

„ Tribus temporibus in anno, si frequentius fieri non possit, id est, „ Natalis Domini, Paschatis, & Pentecostes ad confessionem, & communio- „ nem plebem invitare debeant, & omnino non desit, quin saltem in Paschate „ communicent omnes.

„ Diebus dominicis, & aliis festivis, fidei initia, hoc est, Oratio Do- „ minica, Angelica salutatio, Symbolum, & similia, a Parocho pueris in „ Templis tradantur, ad quod campanæ signo convocari debebunt a prandio.

„ Eadem Dominica oratio a Concionatoribus frequenter explicetur, & „ populo inculcetur.

„ Plebani, & alii Curati, baptizatorum, & compatrum nomina diligen- „ ter annotare, & ejusmodi catalogum in ecclesiis diligenter asservare debent.

„ Parochus librum de baptizatis, & compatribus, ad aliam ecclesiam „ transiens, successori tradere debeat.

„ Per negligentiam nullus infans sine baptismo, neque adultus absque „ confessione, & communione pereat.

„ Quadragesimæ, quatuor temporum, & aliarum vigiliarum jejunia,
„ cum debita abstinentia, jam antea a patribus præscripta, diligenter serventur.

„ Rogationum tribus diebus, hoc est, feria secunda, tertia, & quarta,
„ ante festum Ascensionis Domini, in hac nostra Jauriensi diœcesi a carnibus
„ abstineatur, juxta doctrinam divi Augustini, qui sic inquit: sine dubio pecca-
„ torum suorum vulnera diligit, qui in istis tribus diebus jejunando, orando,
„ & psallendo medicamenta sibi spiritalia non requirit. Sermone primo in vi-
„ gilia Ascensionis Domini. Et processiones quoque usitatæ serventur.

„ Docendum, & instandum, ut pastores pecorum, saltem diebus Domi-
„ nicis, ad Missam & concionem mittantur.

„ Sacramenta in templis pulchre & religiose serventur.

„ Parochi, qui propter sacerdotum paucitatem frequenter confiteri non
„ possunt, ad minimum singulis hebdomadis peccata confiteri teneantur.

„ Sanctissimum Symbolum D. Athanasii de sancta Trinitate, & fide ca-
„ tholica, frequenter populo declaretur, & inculcetur.

„ Vestes sacræ tam sacerdotales, quam altaris, munde servandæ, & in
„ anno ad minimum bis lavandæ.

„ Missalia, & alii libri sint completi, & perfecti.

„ Cœmiteria sint bene munita.

„ Calix, & patena sint integra, non lignea, aut vitrea.

„ Nullus clericus sit litigiosus, aut ebriosus, nec in tabernis bibat.

„ Nullus venationi, aut aucupiis inserviat.

„ Ab usuris caveant vehementer.

„ Apostatæ ad sua monasteria redire cogantur.

„ Sacra Biblia clerici omnes habeant.

„ Barba a clericis non nutriatur studiose, sed, si cuipiam gerenda per-
„ mittatur, a superiore tamen labro abscindatur.

„ Clericali habitu Sacerdotes omnes utantur, & tonsuras non gestantes
„ puniantur.

„ Annulus clericis sub ejus privatione prohibitus.

„ Choreæ clericis omnino prohibitæ sunt.

„ Convivia in novæ Missæ celebratione, excepto moderato prandio, &
„ cœna, prohibita.

„ Deambulare in templo prohibitum.

„ In civitatibus, & aliis opulentioribus locis, ante sanctissimam Eucha-
„ ristiam lampas accensa servetur.

„ Nullus alterius parochianum, nisi de rectoris sui licentia, ad com-
„ munionem recipiat.

„ Inania ornamenta altarium, & signanter frondes imagines obtegentes,
„ amovenda.

„ Seminarium, seu ſchola clericorum, omnibus piis, & præſertim *Sa-*
„ *cerdotibus*, commendatum eſſe debet.

„ Nullus plebanus, absque facultate Reverendiſſimi libros hæreticorum
„ legat, aut domi ſuæ habere præſumat. „

Triduo illo, quo *Sabariæ* congregata erat Synodus, non defuerunt etiam hoſpitalitatis, & liberalitatis officia, uti in Actis diſerte notatur. Ne tamen ea occaſione quidpiam adverſus ſobrietatem, ac temperantiam admitteretur, ex mandato vigilantiſſimi Antiſtitis, quotidie ſub epulis lectus fuit divi Auguſtini Sermo de vitanda ebrietate. Idem Præſul delegavit nonnullos Judices Synodales, qui intra hoc triduum ſtatis horis pro tribunali ſederent, cauſasque, ſi quæ ad eos deferrentur, judicarent. Horum nomina in Actis hoc ordine recenſentur: „ Dn.
„ *Stephanus Mathiſius*, Præpoſitus Major Jaurienſis, ac in ſpiritualibus Vicarius
„ generalis. Pater *Marcus* de Societate Jeſu, Rector Scholæ, & Concionator
„ Sabarienſis. M. *Blaſius* Canonicus Caſtriferrei. „ His additus eſt Notarius ejusdem Capituli, cujus nomen non exprimitur.

Stephanum Mathiſium hoc tempore fuiſſe Præpoſitum Majorem Capituli Jaurinenſis, *Karolyius* quoque hiſce verbis adnotavit: *f*) „ (*Georgius Draskovith*)
„ poſſeſſionem *Kony* donaverat Præpoſito Majori *Stephano Matheſſi*, docentibus
„ protocollis noſtris, confirmavitque conſtitutiones noſtras, ab *Ujlakio* nobis ſub
„ authentico ſuo ſigillo pendenti confectas. „ Idem *Mathiſius* olim *Georgio Draskovitio* qua Epiſcopo Quinque Eccleſienſi, & in Concilio Tridentino anno 1562. Imperatoris *Ferdinandi* pro Regno Hungariæ Oratori, a ſecretis erat: ex Præpoſito demum Jaurinenſi factus eſt anno 1587. Epiſcopus Vacienſis *g*).

Quinam vero factum ſit, ut & P. *Marcus* Jeſuita non poſtremam in Synodo *Sabarienſi* perſonam ſuſtineret, ex hiſtoria Societatis Jeſu intelligere licet. „ *Draſcovitii*, inquit *Sachinus* *h*), Jaurinenſis Epiſcopi, regnique Hun-
„ gariæ Cancellarii poſtulatu ad civitatem ejus *Sabariam* miſſus eſt Pater *Mar-*
„ *cus Pithodius*. Synodum celebravit Antiſtes octoginta Præſulum * conventu.
„ Pater in ea Concione de Sacerdotibus veris, & eorum cælibatu diſſeruit
„ optato ſucceſſu, hæreticis non audentibus contra mutire, multisque Eccleſiæ
„ reſtitutis. Socium vero ejus Antiſtes pueris edocendis præpoſuit, dum catho-
„ licis ludi Magiſter inveniretur. „ Idem, ſed pluribus cum adjunctis narrat *Ant. Socherus*, ad annum 1579. hæc ſcribens *i*): „ Altera hoc anno in regnum
„ ſuſcepta, nondum ſtabili ulla ſede, profectio, *Georgii Draskovitii* Jaurinenſis

f) Spec. Jaur. Eccl. p. 58.
g) Vid P. I. Hier. Hung. p. 25?.
h) Hiſt. Soc. Jeſu p. IV. Lib. VII. p. 225.
* Corrige: Presbyterorum.
i) Hiſt. S. I. Provinciæ Auſtriæ P. I. p. 235.

„ Epiſcopi

„ Epiſcopi voluntate; qui dein Antiſtes Colocenſis ſacræ honorem purpuræ ob „ egregia merita conſecutus eſt. Is, ut ſociorum probabat labores, fovebatque „ ex animo, *Sabariam*, ſuæ oppidum ditionis, poſtulaverat Viennenſi e Collegio ad tempus mitti, qui laborantibus incolis ferrent opem, catholicamque „ fidem proveherent. *Marcus Pitacichius* deſignatus eſt: *Siſcienſi* vulgo nomen „ a *Siſcia* patria fuit, hodiernæ Croatiæ civitate, qua gemino alveo Colapis „ amnis in Savum decurrit, ſita. Tertio decimo ante anno in Societatem receperat ſe ſe. Sacerdotio initiatus nunc primum in ſolem educebatur, clarus „ poſtea ardore apoſtolico vir, & avita Religione victoriis multis per Hungariam illuſtrata. Atque ille Socio, quem adduxerat, non Sacerdote, inſtituendis præpoſito pueris, omnes cura intenta perſecutus rei feliciter gerendæ „ vias, operæ fructus etiam in præſens uberes cepit. In Concilium inde adhibito, quod *Jaurini* ** coactum haud pauciores octoginta varii ordinis Præſules *** celebrabant, cum dicendum pro concione, *Georgii* Antiſtitis nutu, „ eſſet, de Sacerdotii auguſto munere, deque cœlibatu diſſeruit, optato iterum „ ſucceſſu: hæreticorum multis Eccleſiæ reſtitutis, nec habentibus ceteris, quod „ veritati opponerent. „

Sexto poſt celebratam hanc Synodum anno in lucem prodiit libellus, hunc præ ſe ferens titulum: *APOLOGIA pro Eccleſiis Reformatis, Actis impiis Synodi Sabarienſis oppoſita, Auctore PETRO BEREXASIO, Eccleſiæ Varadienſis Miniſtro, cum præfatione ad illuſtriſſimos Tranſilvaniæ Præſides - - - VARADINI excudebat Rodolphus Hoffhalterus Anno MDLXXXV.* In hoc libello integra recuditur oratio Patris *Marci*, quem *Berexaſius* modo Jeſuitam Sabarienſem, modo Dalmatam appellat, pleniſque conviciorum plauſtris onerat. In præfatione autem: „ Hujus, inquit, orationem cum Actis Jaurinenſibus „ Pragæ excuſam Nicolaus Germathius, Eccleſiæ Helmecienſis miniſter pereruditus, triennium abhinc mihi legendam exhibuit; cui reſponderi a noſtrorum „ aliquo, Nobilitatem Ungariæ Superioris vehementer deſiderare ajebat. Significabat etiam aulicum neſcio quem, hominem minime malum, hac oratione „ lecta Papiſtam, abjecta religione noſtra, eſſe factum, quod Monachum iſtum „ vera omnia prædicare judicabat. „ Ex quo *Berexaſii* loco patet, vera eſſe, quæ in hiſtoria Societatis Jeſu de converſis oratione Patris *Marci* quibuſdam heterodoxis traduntur. Idem Liber a Celeb. *Pray* recenſetur in *Indice Librorum rariorum Bibliothecæ Univerſitatis Regiæ Budenſis P. I. pag.* 123. *ſeqq.* quamvis non *Berexaſius* ibi, ſed patria dialecto *Beregſzaſzius* ſcribatur. In eadem

** Reſcribendum: *Sabariæ.*

*** Error e *Sacchino* hauſtus. Non igitur Præſules, ſed Presbyteri ſimplices hoc loco intelligi debent: niſi forte quis exiſtimet, tot Abbates, & Præpoſitos, qui etiam Præſulum nomine interdum inſigniuntur, ad hanc Synodum diœceſanam confluxiſſe: aut ut ne id quidem appareat veriſimile, ſilentibus de tanto Præſulum numero Actis ejuſdem Synodi

recensione fit mentio Orationis, ad Synodum Sabariensem habitæ; sed Orator *P. Marcus Horvá h* non recte illic appellatur, cum ex Historia S. I. Provinciæ Austriæ constet, eundem *P. Marcum* cognomine *Pitacichium* fuisse. *Zachiæus*, uti supra vidimus, croaticum hoc nomen latina inflexione in *Pithodium* refinxit.

Sub idem vero tempus, quo *Berexasius* Varadini apologiam suam contra Sabariensem Synodum, & orationem P. *Marci* excudi faciebat, Romæ *Sixtus V.* Pontifex Maximus, postulante *Rudolpho* Cæsare, *Georgium Drascovitium* Collegio Cardinalium adscripsit. Id ad annum Christi 1585. (qui ob correctionem Calendarii memoratu cæteroquin dignissimus est) simulque altero post anno subsecutam *Drascovitii* Cardinalis mortem hunc in modum *Istvansius* exequitur: „ Gregorio, „ inquit, vita functo Sixtus V. successit. Is Cæsare etiam atque etiam commen- „ dante, Georgium Drascovitium Episcopum Jaurinensem, & Cancellarium Vn- „ garicum, virum doctum, ac vitæ, morumque sanctimonia & pietate celebrem „ in Cardinalium collegium cooptavit, misso ad eum Viennam per Gasparem, „ e familia Armorum Bononensium patritium, purpureo galero; quem cum no- „ mine summi Pontificis in templo divi Augustini de manu Gasparis Episcopi „ Viennensis accepisset, ipse demum Ernestum, Mathiam, & Maximilianum, „ Austriacos Principes, Cæsaris fratres, ceremoniæ ejus spectatores, nec invita- „ tos, sed pro singulari ipsorum humanitate, ac erga se benevolentia ultra ve- „ nientes, convivio excepit. Sed non diu ea amplissimæ dignitatis accessione læ- „ tari potuit: cum enim vix biennium in ea explevisset, & a Pontifice in urbem „ vocaretur, dum rebus necessariis comparandis, ac Romani itineris rationibus „ ineundis operam impendit, gravi dysenteria oppressus, sexagesimo secundo „ ætatis anno vita functus est, non sine Cæsaris, & Pannoniorum Procerum do- „ lore, qui eum cum propter singulares corporis, animique ejus dotes plurimum „ amabant; tum vero, quod a sexaginta & amplius retroactis annis neminem in „ Pannoniæ regno post Thomæ Bacocii obitum Cardinalem fuisse meminissent. „

Obiit Viennæ ultima die Januarii, ut ex Literis Ernesti Archiducis eadem die ad Cameram Posoniensem datis colligere licet. Corpus tamen defuncti Jaurinum fuit advectum, & in Cathedrali Ecclesia reconditum. Marmor sepulcrale, quod ei post annos quinquaginta Pronepos homonymus, itidem Jaurinensis Episcopus (priore monumento sub finem sæculi sexti decimi a Turcis violato) posuit, exhibet sequens Epitaphium;

GEORGIO DRASKOVITS S. R. E. TIT. S. STEPHANI DE
MONTE COELIO PRES. CARD. ARCHIEP. COLOCEN. EPISC. IAVRINEN.
ET COMITI S. C. R. M. CONSIL. PER. HVNG. LOCVMTEN.
PRIVS EPISC. QVINQVE ECCLESIEN. ORATORI IN CON. TRIDENT.
EPISC. ZAGRABIENSI. DALM. CROA. SCLAV. BANO. PER HVNG.
CANCELL. AVVNCVLO SVO MVNIIS VITAQVE DEFVNCTO
PRIDIE CAL. FEB. MDLXXXVII.

In medio eſt ſcutum gentilitium, Gryphus globum pede anteriore ſtringens. Infra vero hæc Inſcriptio:

GEORGIVS DRASKOVITS EPISCOP. IAVRINEN. ET COMES.
ABBAS PORNEN. CRVCIGER SOPRONIEN. S. C. R. M. CONSIL.
PRONEPOS VETERI MONVMENTO A TVRCIS LABEFACTATO
NOVVM POSVIT PRIDIE CAL. FEB. MDCXXXVII.

Auctor ſpeculi Eccleſiæ Jaurinenſis prodit, corpus ejusdem Cardinalis *Draſcovitii* conditum fuiſſe in tumba ſtannea, quæ centum poſt annos refuſa eſt in lavacrum, Sacerdotibus in Sacriſtia ſerviturum, additis his verſibus:

„ Purpurei Patris texi centum oſſa per annos
„ Jam lavo ſacratas tumba refuſa manus „ *k*).

Meminit RR. *Pray* in ſpecimine Hierarchiæ Hungaricæ *l*), Actorum Concilii Tridentini, ex Epiſtolis ultro citroque datis, ac redditis, ac in ordinem chronologicum ab hoc Præſule digeſtis, conflatorum, pollicetur que hoc opus, quoniam dignum luce eſt, a ſe poſtea vulgandum. Quod ut fiat, magnopere optamus.

CAPUT III.

De rebus Sabariae ſub reliquis Epiſcopis Jaurinenſibus in exitu Saeculi XVI. & initio XVII. Conſcriptio redituum arcis Sabarienſis. Damna Sabarienſium durante Botska'ano tumultu. Nova veterum Privilegiorum inſtrumenta. Franciſcani Sabariam reducti.

GEORGIO *Draſcovitio* Seniori, pridie Cal. Febr. 1587. extincto, in Epiſcopatu Jaurinenſi, & munere Cancellarii Hungarici ſucceſſit *Petrus Heresyncius*, menſe Octobri e Zagrabienſi Sede iſthuc translatus. Memoriam hujus Præſulis in Archivo Epiſcopali Sabarienſi retinet Apocha, anno 1588. data, ſuper nongentis florenis, qui eidem a Domino *Franciſco de Nádasd* pro Decimis caſtri *Sárvár*, & poſſeſſionis *Locsmandecz* perſoluti fuere. Meminit ejusdem *Iſthvanfius* quoque ad annum 1589. cum nomina legatorum, qui in Poloniam ad liberandum e cuſtodia Rodlonenſi Archiducem Maximilianum miſſi erant, recenſet. Ibi fuere, in-

k) Spec. Iaur. Eccl. p. 88.
l) P. I. pag. 255.

quit, ex Hungaris *Petrus Hereſyncius* Epiſcopus Jaurienſis, & Cancellarius Vngaricus, ac *Nicolaus Iſthvanſius* Propalatinus *m*). Obiit anno 1590. Ab ejus autem obitu cum ſedes Jaurinenſis aliquandiu vacaſſet, Regia voluntate omnes fundi, ac reditus ad arcem Sabarienſem eo tempore ſpectantes, conſcripti fuere. Conſcriptionis hujus elenchus, in compendio mihi communicatus, hunc habet titulum:

„ Vrbarium Arcis Sabarienſis, poſt obitum Petri Hereſenczii Epiſcopi „ Jaurienſis, per Stephanum Baranyai de Eotvén, Regiæ Majeſtatis Domus Archi- „ epiſcopalis Poſonienſis Proviſorem, & Lucam Zeller ejusdem Majeſtatis Ma- „ giſtri Rationiſtarum Cameræ Hungaricæ Coadjutorem, anno 1590. conſcriptum, „ & ex Archivo Camerali anno 1658. extradatum; in quo Oppidum Rakos, „ Poſſeſſio Perénth, Ujfalu, Zira, Himod, Sanath, Püſpöki: præterea Prædia „ Sz. Iván, & Sorok, Oppidum ipſum Sabariæ, ad Arcem Sabarienſem ſpectan- „ tes, & pertinentiæ, prout etiam illius temporis præſcriptorum locorum coloni, „ & inquilini, horumque cenſus, ſervitia, muneralia, molendina, cum deſcri- „ ptione ſitus, ac ſtatus, appoſita habentur. Numerus porro ſeſſionum deſerta- „ rum, ac populoſarum, a qualibet Poſſeſſione, & Oppido exiſtentium, recen- „ ſetur: non ſecus decimæ ad eandem Arcem ſpectantes, modusque arendatio- „ nis, & quantitas Summarum arendatitiarum debito ordine connotantur. „

Peracta conſcriptione, Dominium Sabarienſe obtinuit *Joannes Kuthaſſi*, ex Epiſcopatu Quinque Eccleſienſi anno 1592. ad Jaurinenſem promotus. Qui cum Cancellarii ſimul munere fungeretur, eodem mox anno cum *Palfio*, & *Nadasdio* Pragam profectus eſt, opem Cæſaris adverſus Boſnenſium Turcarum maleficia imploraturus. Nec defuit Cæſar ſuis partibus: ſed res Hungariæ eo tunc loco erant, ut alternis cladibus decertandum fuerit. Anno 1594. Jaurinum, Epiſcopi ſedes, in Turcarum poteſtatem venit, *Hardekio* cum ſex millibus præſidiariorum *Sinani* ſe ſe dedente; nec prius, quam anno 1598. recuperatum eſt *Schwarzenburgii*, & *Palfii* virtute. Interea vero *Joannes Kutaſſi* ad Colocenſem, & hinc ad Strigonienſem Archiepiſcopatum evectus, ſimulque Regii Locumtenentis dignitate ornatus fuit *n*).

---

m) H ſt. Lib. XXVI. p. 551.

n) P. I. Hier. Hung. p. 182. ad ann. 1597. ubi notatur, eodem anno die VI. Februarii collatam eidem fuiſſe pro ſubſidio menſæ Abbatiam S. Martini Montis pannoniæ. In Bibliotheca Regiæ Univerſitatis Hungaricæ adſervatur Tabella lignea, in qua opere eleganti exſculpta cernitur Servatoris Chriſti, binos inter latrones de cruce pendentis, effigies, adſtantibus Deipara, S. Joanne Evangeliſta, quinque militibus Romanis, aliisque duabus figuris. Infra vero hæc Inſcriptio aureis characteribus in charta tabellæ adglutinata:

„ Hæc Effigies, olim Sacratiſſimi Principis FERDINANDI Romanorum Imperatoris „ fuerat; ex Aerario Sacratiſſimi Principis RUDOLPHI II Regis Hungariæ, Anno Domini 1598. „ 1. Januarii Illuſtriſſimo, ac Reverendiſſimo JOANNI KUTHASSI, Archiepiſcopo *Strigo-*

De *Martino Pethe*, qui primum Episcopus Vaciensis, dein Varadiensis, ac demum ab anno 1598. Jaurinensis, unaque Archiepiscopus Colocensis fuerat, hæc inter alia narrat *Istvanfius* ad annum 1605 *o*). „ Paullo antequam *Basta*, „ quamquam duobus præliis victor, non secus tamen, ac si victus esset, Poso- „ nium venisset, *Martinus Peteius* Episcopus Jaurinensis, qui Pro-Regiæ digni- „ tatis locum obtinebat, SABARIAM venit, ut tutiore loco ab hostibus foret, „ quos eo nequaquam perventuros putabat: verum cum nec in ea Arce, quæ „ debilibus, & infirmis muris constabat, satis fidere posset, petita a *Francisco Bat-* „ *tyánio* in arce sua Solonocia mansione, dum eo proficisceretur, a militibus „ Cæsareanis, *Körmendini* stipendia merentibus, quibus *Marcus Pecquius*, Hie- „ ronymi filius, & ejus Legatus *Melchior Ratkius* præerant (Sed *Pecquius* au- „ ditis hisce motibus se in Austriam receperat) pari cum Haidonibus perfidia „ agitatis, in itinere rebus omnibus spoliatus fuit, mirumque videri potuit, eum „ impias sceleratorum manus, quin cæderetur, evadere potuisse. Nec multo post „ hyeme secuta, tutioribus viis *Viennam* delatus, morbo articulari, & annis „ gravis vitam cum morte commutavit, ac a *Ladislao Peteio* fratre Posonii tumu- „ latus est. „ Ex hac narratione pronum est intelligere, quam tristis ac luctuosus eo tempore fuerit Hungariæ status, hinc Turcis, inde Botskaianæ factionis hominibus omnia diripientibus, ac evastantibus.

Ejusdem *Mártini Pethe* de *Hetes*, qua Episcopi Jaurinensis, ac Domini Arcis Sabariensis memoriam reperio in Actis, *Meszlenienses* nobiles prædiales, qui olim Jaurinensibus Episcopis obnoxii erant, concernentibus. Ad ejus enim preces anno 1602. *Rudolphus* Cæsar edixit, ut revisio causæ, ac litis, inter Episcopum Jaurinensem, ac nobiles *Meszlenienses* agitatæ, *Nicolao Isthvanfio*, Janitorum Regalium tunc Magistro, & *Joanni Ivo* de *Kaszа háza*, Vices Locumtenentis Regii obeunti, delegaretur.

Isthvanfius, cujus nunc memini, antea Propalatinus, nunc Janitorum Regalium Magister non est diversus ab illo, qui in historia sua, uti paullo ante vidimus, testatur Præsulem *Martinum Pethe* Viennæ Austriæ anno 1605 mortuum, Posonii autem tumulatum fuisse. Quamobrem falluntur, qui eum in *Scepusio* obiisse, e sequente Elogio, quod lapidi incisum in Cathedrali Ecclesia Scepusiensi superesse dicitur *p*), arguunt:

„ Haud redit in cineris justi cum corpore fama,
Surgit ab exequiis, cassaque fine viget.

„ niensi, & Primati Regni Hungariæ Locumtenenti, Sacræ Cæsareæ, & Regiæ Majestatis Con- „ siliario &c. per Magnificum Dominum, Dominum JOANNEM PERNAUER, Cubicularium „ ejusdem Principis, dono data. „

o) Hist. Lib. XXXIV p. 508.

p) P. II. Hier. Hung. p. 83.

Afpice, qui veterum recolis monumenta, celebre
Magni *μνημοσυνον*, *σαρκοφαγον*que Viri.
Hic Martinus erat Pethei Stemmatis author,
Infula cui meriti ceffit honoris apex:
Delphica quod Grajis fulfit cortina, facrato
Hoc ille Imperio, Pannoniaque fuit.
Os maduit Sophia, mentem fervebat honefto,
Munificus, comis, propofitique tenax.
Plurima in ambiguis Legatio credita rebus
Appofuit tantis pondera nominibus. „

Cum tamen in his verfibus mentio fiat *Sarcophagi* (quæ vox urnam fepulcralem fignificat) fieri quidem poteft, ut corpus Epifcopi *Pethe*, quod a *Ladislao* fratre Pofonii tumulatum fuiffe *Ifthvanfius* fcribit, vel corporis ejusdem Lipfana ferius fuerint in *Scepufium* translata per aliquem e familia Petheiana illic habitantem, qui proinde ea occafione hoc ei Mnemofinon, tamquam Pethei ftemmatis auctori pofuit. At vero in Scepufio eundem obiiffe, hi verfus neutiquam evincunt. Fides ergo potius habenda fupra laudato *Ifthvanfio*, præfertim cum hic ut locum, ita annum quoque, genusque mortis *Martini Pethei* indicet, quæ in Scepufienfi lapide fruftra quæras. Ceterum etiam *Pofonii* fupereft marmor fepulcrale, in quo exfculptum cernitur ejusdem Præfulis fimulacrum, fupra quod epigraphe; *Non eft volentis*, *neque currentis*, *fed miferentis Dei.* Infra vero fequens Epitaphium:

„ Urna brevis claudit Martini Antiftitis offa
Famam, & virtutes claudere nemo poteft.
Si genus & ftirpem, & natalia Stemmata quæris,
Claros Peteo e fanguine jactat avos.
Judicium fpectas divæque oracula mentis,
Regia Rudolphi nomine jura dedit.
Inclyta facrarum virtutum infignia pofces,
Mitra facro capiti tradita quina fuit.
Num majora petis? potuit, quo maximus effet,
Exul pro fidei & Regis amore mori. „

„ Mortuo Viennæ Anno MDCV. die 3. Octobr. Ætat. LIII. Frater ejus Ladislaus S. C. R. M. Confiliarius pofuit hæc Anno MDVII. „

Vacante ab obitu *Marthini Pethe* Sede Jaurinenfi Cives *Sabarienfes* ad fummam egeftatem redacti erant, graffantibus adhuc Turcis, Tartaris, & Botskaianis militibus. *Sabaria* ferro ignique vaftata, ac majori ex parte folo æquata:

Cives permulti partim trucidati, partim captivi abducti. Ad malorum cumulum accessit conflagratio Tabularii, in *Arce Németh-Ujvár*, quo illi privilegia sua, & alia literalia instrumenta, tamquam ad locum tutiorem nuper transtulere. Commemorantur hæc in novo privilegiorum instrumento, quod eis *Demetrius Napragy*, anno 1607. e Wesprimiensi electus Jaurinensis Episcopus, elargitus est. En ejus apographum q):

„ Nos DEMETRIUS NAPRAGY electus Episcopus Jaurinensis, loci„ que ejusdem Comes perpetuus, Præpositus Posoniensis, Abbas Pilisiensis, & „ sacratissimæ Cæsareæ, Regiæque Majestatis Consiliarius &c. memoriæ commen„ damus tenore præsentium significantes, quibus expedit universis: quod pruden„ tes & circumspecti viri, Paulus Hethésy Judex, & Michaël Zele Juratus, Ci„ ves oppidi nostri Sabariensis, nostram venientes in præsentiam suis, & alio„ rum universorum civium, & incolarum dicti oppidi nostri Sabariensis nomi„ nibus, & in personis, afflictam, & calamitosam vitæ conditionem, summam „ miseriam, & plane extremam inopiam ipsorum, dictique oppidi, seu civitatis „ Sabariensis, tumultibus in Hungaria grassantibus, per Turcas, Tartaros, Haj„ dones, & alios milites exusti, majorique ex parte solo æquati, incredibilem „ desolationem, ac ruinam, quam nos ipsi experientia certam esse perspeximus, „ nobis summa cum demissione animi declarando: Insuper, quomodo memo„ rati cives, ac incolæ nostri Sabarienses his retro actis temporibus metu, & „ terrore perculsi, maximisque adversæ fortunæ telis expositi, hostibusque un„ diquaque circumsepti, sibi, posteris, & successoribus suis universis consulere, „ & prospicere volentes, Literas Privilegiales totius civitatis nostræ Sabariensis „ per Antecessores nostros, bonæ recordationis Episcopos Jaurinenses, de, & „ super certis libertatibus ipsis concessas, perque divos Hungariæ Reges, novi„ ter vero per suam Cæsaream Majestatem confirmatas, & gratiose roboratas, „ in Arcem quandam Nemeth-Ujvár nuncupatam, locum tutum, & firmum, „ majoris securitatis causa deportassent, ibidem malo casu, & infortunio, incen„ dio exorto, domoque illa, ubi privilegia, & literalia instrumenta memorato„ rum civium Sabariensium asservabantur, conflagrata, atque ex vehementi im„ petu flammæ collapsa, dictæ Literæ privilegiales sæpius dictorum civium, & „ incolarum nostrorum Sabariensium interierunt, voragineque ignis absumtæ „ sunt. Ea propter dicti cives civitatis nostræ Sabariensis huic malo, & infor„ tunio ex amissione privilegiorum accepto, ne ipsis & per consequens succes„ soribus ipsorum civium, & incolarum nostrorum dicti oppidi nostri Sabariæ, „ usus libertatis pristinæ per terrestres suos dominos, aut quosvis alios pos„ sessores, temporis successu tollatur, tempestive, & mature mederi volentes, „ petierunt a nobis summa cum precum instantia, & ceterorum civium, ac „ incolarum dicti oppidi nostri Sabariensis nominibus, & in personis, ut denuo

q) Ex Originali, quod extat in Archivo Episc. Sab.

„ ipsis civibus, & incolis nostris Sabariensibus Literas privilegiales in transumpto „ privilegialiter sub Sigillo nostro, pro jurium suorum futura cautela, extra- „ dari gratiose vellemus, ex Literisque privilegialibus memoratorum civium per „ suam Majestatem Cæsaream postremo benigne confirmatis, antea desumptum „ tenorem, seu paria (Literis privilegialibus dictorum Oppidanorum nostrorum, „ ut præmissum est, per ignem absumptis) omniaque & singula in earundem „ Literarum privilegialium tenore, & paribus contenta, ratas, gratas, & ac- „ cepta habentes, Literisque nostris de verbo ad verbum inseri, & inscribi „ facientes, denuo approbare, roborare, & ratificare, ac pro præfatis civibus, „ & universis incolis, & inhabitatoribus prædictæ civitatis nostræ Sabariensis, „ ipsorumque posteris, & successoribus universis innovantes, perpetuo valituras „ gratiose confirmare dignaremur. Quarum quidem Literarum privilegialium, ut „ dictum sæpius est, per suam Majestatem Cæsaream confirmatarum desumptus „ tenor sequitur in hæc verba: Nos RUDOLPHUS &c. *ut supra.*

„ Nos itaque præfatorum Prudentum, & circumspectorum Pauli He- „ théssii Judicis, & Michaëlis Zele Jurati civis Oppidi nostri Sabariensis, ce- „ terorumque universorum civium, & incolarum præfati oppidi Sabariensis, „ maximis, & pene extremis miseriis, & afflictionibus permoti, tum quia etiam „ perspectum habemus, dictos cives Sabarienses Litteras attestationales V. Ca- „ pituli nostri Castrifer. authentico sub sigillo super antiquis ipsorum privilegiis „ habere, cum vero hactenus semper libertatis prærogativa secundum supra „ scriptam ordinationem, & compositionem, in Literis Reverendissimi quondam „ Domini Joannis Episcopi Jaurinensis, anno Domini 1407. emanatis, expres- „ sam, gavisos fuisse, & in usu privilegiorum dictos oppidanos absque omni „ impedimento perstitisse, attendentes, ideo quod per hujusmodi privilegiorum „ dicti oppidi nostri Sabariensis per nos denuo iteratam confirmationem ipsa ci- „ vitas Sabariensis ad incrementum Ecclesiæ nostræ, honorem quoque, & di- „ gnitatem nostram, & successorum nostrorum meliorari, locupletari, & exu- „ berari poterit in futurum. Idcirco dicta Paria Literarum privilegialium civitatis „ nostræ Sabariensis, ex Literis confirmationalibus prælibati Domini Domini „ nostri clementissimi Rudolphi Secundi Dei gratia electi Romanorum Impera- „ toris, ac Germaniæ, Hungariæ, & Bohemiæ &c. Regis desumpta, in se con- „ firmative tenores Literarum privilegialium sanctissimorum condam Romanorum „ Imperatorum Maximiliani, & Ferdinandi Hungariæ Regum, nec non Reve- „ rendissimorum Dominorum quondam Joannis, ac alterius Joannis Gosztón, & „ Blasii Paxii, Episcoporum Jaurinensium, comprehendentia, & continentia „ præsentibus Literis nostris privilegialibus de verbo ad verbum transumi, in- „ seri, & inscribi fecimus, sine omni diminutione, & augmento aliquali ratas, „ gratas, & accepta habendo approbamus &c. - - In cujus rei memoriam, fir- „ mitatemque perpetuam præsentes Literas nostras privilegiales authentico Sigillo nostro

„ nostro impendenti, & manus nostræ subscriptione roboratas, & communitas, eisdem civibus nostris Sabariensibus duximus dandas, & concedendas. „ Datum Posonii prima die mensis Junii Anno Domini Millesimo Sexcentesimo „ Septimo. „

Sequente anno *Demetrius Napragy* Archiepiscopatum Colocensem obtinuit, retenta administratione Episcopatus Jaurinensis. *Sabarienses* vero cives anno 1610. regiam privilegii Napragyiani confirmationem impetrarunt, quæ hujusmodi est:

„ Nos MATHIAS Secundus Dei gratia Hungariæ, Dalmatiæ, „ Croatiæ, Sclavoniæ, Ramæ, Serviæ, Galliciæ, Lodomeriæ, Cumaniæ, Bulgariæque &c. Rex, designatus in Regem Bohemiæ, Archidux Austriæ, Dux „ Burgundiæ, Styriæ, Carinthiæ, Carnioliæ, Marchio Moraviæ, Comes „ Habspurgi, Tyrolis, & Goritiæ &c. memoriæ commendamus tenore præsentium „ significantes quibus expedit universis: quod Nobiles Paulus Hethéssy, & alter „ Paulus Literatus, alias Thapolczay, cives, & inhabitatores oppidi Sabariensis, „ suis & aliorum universorum civium, & incolarum dicti oppidi Sabariensis nominibus, & in personis exhibuerunt, & præsentaverunt nobis quasdam Literas „ Reverendi Demetrii Napragy Colocensis, & Bachiensis Ecclesiarum canonice „ unitarum Archiepiscopi, Administratoris Episcopatus Jaurinensis, Locorumque „ eorundem Comitis Perpetui, & Consiliarii nostri, tunc vero Electi Episcopi „ Jaurinensis, Locique ejusdem Comitis perpetui, Præpositi Posoniensis, Abbatis Pilisiensis, & sacratissimæ Cæsareæ Regiæque Majestatis Consiliarii &c. „ in Pargameno, & forma Libelli confectas, sigilloque ejusdem majori impendenti, ac manus suæ subscriptione communitas, quibus mediantibus antelatorum civium, & incolarum præfati Oppidi Sabariensis, ad petitionem „ eorum summa cum precum instantia, apud eundem facta, Literas eorum privilegiales super immunitatibus, exemptionibus, & libertatibus eorum, a prædecessoribus suis, quondam Episcopis Ecclesiæ Jaurinensis, collatis factas, & „ emanatas, ac per Serenissimos, Rudolphum Secundum Fratrem nostrum observandissimum Maximilianum Secundum Genitorem nempe, & Ferdinandum „ Avum videlicet nostros charissimos, electos Romanorum Imperatores, ac Reges „ &c. confirmatas, & roboratas (Siquidem originales eorum Literæ superioribus „ bellorum, & seditionum in Hungaria motibus vigentibus in arce quadam Németh-Ujvár nuncupata, quo nimirum tamquam locum tutum, & firmum, majoris securitatis causa deportassent, ibidem malo casu, & infortunio incendio „ exorto, Domoque & habitatione illa, ubi Privilegia, & literalia instrumenta „ memoratorum civium Sabariensium asservabantur, conflagrata, dictæ etiam Literæ privilegiales sæpius dictorum civium, & incolarum Sabariensium interiissent „ &c.) - - - confirmasse dignoscebatur. Supplicatum itaque Majestati nostræ hu-

„ militer extitit - - - quatenus easdem Literas Demetrii Napragy - - - confirmare „ dignaremur &c.

„ Nos itaque - - - approbamus - - - & confirmamus, salvis Juribus „ alienis, harum nostrarum secreto sigillo, quo ut Rex Hungariæ utimur, im- „ pendenti communitarum vigore, & testimonio Literarum. Datum per manus „ Fidelis nostri nobis dilecti Reverendi Valentini Lépes, Episcopi Nitriensis, „ Locique ejusdem Comitis perpetui, Consiliarii, & Aulæ nostræ per Hungariam „ Cancellarii, in civitate nostra Vienna Austriæ, die decima mensis Decembris, „ Anno Domini Millesimo Sexcentesimo Decimo, Regnorum nostrorum Hun- „ gariæ, ac reliquorum Anno Tertio. Reverendissimis ac venerabilibus in Christo „ Patribus Dominis Francisco Forgách de Ghimes, Sanctæ Romanæ Ecclesiæ „ Presbytero Cardinale Strigonien. & Demetrio Napragy Colocen. & Bachien. „ Ecclesiarum canonice unitarum, Archiepiscopis, Fratre Simone Bratulyts Za- „ grabien. Nicolao Migatio Varadien. eodem Demetrio Napragy Administratore „ Jaurien. præfato Valentino Lépes Nitrien. Petro Dominovich electo Quinque „ Ecclesien. Francisco Erghelio Vesprimien. Mathia Herovitio electo Chanadien. „ Georgio Mathisio electo Tininien. Ladislao Maythini electo Sirmien. & Joanne „ Thelegdy electo Boznen. Ecclesiarum Episcopis, Ecclesias Dei feliciter guber- „ nantibus, Transilvan. Segnien. & Modrusien cathedralibus sedibus vacantibus. „ Item Spectabilibus, ac Magnificis, Comite Georgio Thurzo de Bethlemfalva, „ prædicti Regni nostri Hungariæ Palatino, Sigismundo Forgách de Ghymes „ Judice Curiæ nostræ, Comite Thoma Erdődy de Monyorokerek, dictorum Re- „ gnorum nostrorum, Dalmatiæ, Croatiæ, & Sclavoniæ Bano, Joanne Drás- „ kovich de Trakostyán Tavernicorum, Francisco de Batthyán Agazonum, „ Andrea Doczy de Nagy Luche Cubiculariorum, Thoma Széchy de Rima Széch „ Dapiferorum, Georgii Drugeth de Homonna Pincernarum, Petro de Réwa „ Curiæ nostræ, & Nicolao Istvánffy de Kiss Asszonyfalva Janitorum nostrorum „ Regalium in Hungaria Magistris, Stephano Palffy de Erdöd Comite Poso- „ niensi, ceterisque quamplurimis Regni nostri Comitatus tenentibus, & ho- „ nores. „

Ad reliquos annos, quibus Ecclesia Jaurinensis administratorem habuit *Demetrium Napragy*, de rebus Sabariensibus hæc reperi in chartis synchronis r): Anno 1612. Familia *Szombathelyiana* exemptionem, & libertatem suæ Domus Sabariensis adversus Castellanum Episcopalem, census ordinarios exigere volentem, coram Comitatu Castriferrei probavit. Anno 1613. Sedes dominalis in Arce Sabariensi celebrata est, qua occasione cum Nobilis *Paulus Tapolczai* Judex, & *Nicolaus Mészdros* civis oppidi Sabariensis delati essent, quod falsa moneta scien-

r) Archiv. supra cit.

tes uterentur; prior quidem ob nobilitatem suam ab impetitione Sedis dominalis absolutus fuit, alterius vero causa in aliud tempus erat rejecta. Anno 1615. inquirebatur, an *Demetrius Napragy* Episcopus Jaurinensis privilegium civibus Sabariensibus ea sub conditione confirmaverit, ut Judicem, & Senatores semper Romano-Catholicos eligant; secus vero nulla ut esset vis privilegii confirmati. Anno 1617. *Georgius Tapolczai* Bonorum Abbatiæ Pornensis Præfectus, domum suam, quam *Sabariæ* in platea, *Gyöngyös-Ucza* vulgo dicta, Domibus *Haraszticzai*, & *Nicolai Eöry* vicinam possidebat, sexcentis florenis *Francisco Szombathelyio* vendidit, contradicente *Francisco Zantohdzi*, Personalis Præsentiæ Regiæ Pronotario, qui eadem pecuniæ summa deposita, hanc Domum jure præemptionis sibi vendicavit.

Obitus *Demetrii Napragy* incidit in annum 1619. cui tam in Archiepiscopatu Colocensi, quam in administratione Episcopatus Jaurinensis successor datus est *Valentinus Lépes*, ex Nitriensi translatus. Conciones Hungarico idiomate ab hoc Præsule conscriptæ, ac editæ, liberque ejusdem de quatuor novissimis, solet rarioribus accenseri. Inter documenta Archivi Sabariensis superest apographum Mandati, nomine regio *Ferdinandi II.* anno 1620. in favorem *Adriani Bakáth* de *Szent György Völgye* scripti, quo Capitulum Castriferrense jubetur admonere Antistitem *Valentinum Lépes*, ut pro Decimis ex possessione *Mártonfalva* obvenientibus, quas Decessores illius elocaverant, triginta florenos levare velit. Responsum fuit ab Antistite, malle se Decimas in natura, quam dictam pecuniæ summam percipere.

Frequentior in documentis ejusdem Archivi mentio fit *Nicolai Dallos* (al. *Dallocz*) qui anno 1623. ex Vaciensi ad Jaurinensem transiit Episcopatum: nominatur nempe in iis chartis, in quibus de decimis, aliisque reditibus, ac juribus Ecclesiæ Jaurinensis, dominiique Sabariensis agitur. Auctor *Speculi Eccl. Jaur.* eundem celebrat a fundato Jaurini Seminario Cleri junioris, & ab introductis in eam urbem Patribus Soc. Jesu *s*). Huic anno 1630. successit *Stephanus Sennyei de Kiss-Sennye*, qui primo statim sui Episcopatus anno *Sabariam* reduxit Religiosos Ordinis S. Francisci, qui Fratres Minores strictioris observantiæ, ac vulgo *Franciscani* adpellantur, eisque Monasterium & Ecclesiam restauravit. De hac restauratione agens *P. Eugenius Kosa* in Antiquario suo MS. primum investigat, quonam circiter anno Fratres sui Ordinis Conventum Sabariensem, dudum antea possessum, deseruerint; postea descripto illorum reditu, fata ejusdem Conventus ad nostram usque ætatem persequitur.

„ In communi illa, inquit, Patriæ tempestate funestissima post cladem „ Mohacsianam, ac dein, postquam Solimannus Anno 1541. Budam in suam

s) Spec. Eccl. Jaur. p. 94.

„ constanter redigeret potestatem, nec secus in continenti, Strigonium, Quinque
„ Ecclesias, Albam, ac denique Szigethum anno 1566. expugnaret, totamque
„ hanc plagam, Styriam, Austriamque versus infestaret, incursaretque, dum lu-
„ gubri, ac formidoloso hocce tempore nullibi quies, nuspiam securitas, viris
„ præsertim Religiosis, affulgeret, Patres nostri cum cæteris Religiosis &
„ Ecclesiasticis ad tutiora se receperunt. Determinatum quidem annum ex-
„ cidii, quo Patres nostri Conventum Sabariensem deseruere, nuspiam adno-
„ tatum invenio, id tamen ante annum 1557. factum fuisse collimo ex Ar-
„ chivo Capituli Castriferrei, nunc Sabariæ constituti, e cujus Protocollis
„ fide integra communicatum teneo, qualiter Reverendissimus *D. Paulus de Gre-*
„ *gorianc* Episcopus Jaurinensis, nostro hoc veteri Sabariensi Conventu jam de-
„ solato, usum prati, *Nagy Szapu Réth* dicti, olim ad idem desertum monasterium
„ pertinens, anno 1557. fratri suo *Ambrosio Gregorianc* contulerit, sub onere
„ unius floreni pauperibus annue elargiendi. Et vero habuerat hic pariter Conven-
„ tus plura olim adnexa bona, unde longo postea tempore etiam *Sylva, &*
„ *pratum Monachorum* dicebatur. Immo fundus antiqui & moderni Conventus,
„ *Szöke Föld* dictus, ad ipsum monasterium pertinuisse, traditio vetusta affirmat;
„ quasi *Szökek Földe*, seu *terra Griseorum*, nempe Religiosorum, qui coloris
„ grisei vestitu amicti fuerunt. Ast horum omnium documenta, eadem cum
„ Conventu sorte, interierunt. „ His addi potest: in Actis Synodi, Sabariæ anno
1579. celebratæ, nullam prorsus Franciscanorum Sabariensium mentionem reperiri. Unde ex hoc etiam capite conjectura de monasterio jam circa medium sæculi sextidecimi evacuato, ac deserto, prorsus verisimilis evadit.

„ Posteaquam vero (iterum verba *Eugenii Kosa* exscribo) hicce Con-
„ ventus annis circiter octoginta desolatus, & suis ruderibus consepultus fuisset,
„ accuratiori indagine pervestigans Illustrissimus *D. Stephanus Sennyei* Episcopus
„ Jaurinensis, ac Regni Hungariæ Cancellarius, quorumnam Religiosorum Cœ-
„ nobium isthic olim situm fuerit? Comperta dein rei veritate, desertum hocce
„ monasterium per Literas Patentes (extant hæ in Archivo Provinciæ) huic
„ nostræ Provinciæ S. Mariæ in Hungaria, anno 1630. contulit, assignavit, resti-
„ tuit, ac simul Senatui Sabariensi præcepit, ut illud secundum justitiam, uni-
„ cuique jus suum tribuentem (verba sunt Episcopi in prædictis Literis) Fratribus
„ nostris restituat. Id quod Senatus promptissime fecit, ac reparatum utcunque
„ monasterium nostris restituit, solemni introductione in Festo Nativitatis B. M. V.
„ habita. Quod ipsum testimoniales ejusdem Senatus Literæ perhibent hisce
„ verbis: *A. R. P. Franciscum Robustellum a Valle Telina, modernum videlicet*
„ *Provincialem dictorum Fratrum antelati Ordinis D. Francisci strictioris Obser-*
„ *vantiæ Provinciæ Hungariæ, ac per consequens FF. Franciscanos die datarum*
„ *præsentium (anno 1630. 8. Sept.) in Monasterium istud, in Suburbio nempe Op-*
„ *pidi Sabariensis constructum, & habitum, tamquam vetustam ipsorum Residentiam*

„ *habentibus*, *solemniter*, *riteque*, *ac legitime introduximus &c.* Dein vero, cum „ restauratio per Senatum facta, exilis nimium esset, ipse Ill. Episcopus Jauri- „ nensis *Stephanus Sennyei* sua munificentia redintegravit, & in meliorem formam „ Conventum simul, & Ecclesiam anno 1633. coordinavit, sequente autem con- „ secravit, die 2. Augusti, ac divæ Elisabeth, Filiæ Andreæ II. Regis Hungariæ, „ qua Pauperum advocatæ, una cum Ara majore dedicavit. Demum anno 1635. in „ Tabulario Provinciæ, assignato loci hujus Guardiano, Conventus fuit declaratus. „

Res aliæ ejusdem Monasterii, quæ ad propiora ætati nostræ tempora pertinent, compendio ita habent: Anno 1715. cum universum oppidum, parsque magna Suburbii conflagraret, eo incendio Turris Ecclesiæ, monasterio conjunctæ, corruit, illæsa tamen (id quod prodigio simile videbatur) tum ipsa Ecclesia, tum Conventu Franciscanorum. Anno 1726. idem Conventus Episcopo Jaurinensi resignavit pratum, *Nagy-Szapu-Réth* nuncupatum, ad rivum *Scrok* situm, item duos agros prato adjacentes, ac silvam unam, erga annuam eleemosynam, quam deinceps Episcopi Jaurinenses Conventui tribuere consueverunt. Anno 1730. eidem Conventui nova ædificii pars accessit, sed, cum residuum ob vetustatem ruinam minaretur, pars vero adjecta informis esset, totum Monasterium anno 1759. reædificari cœpit, tandemque anno 1766. una cum Templo in meliorem, & solidiorem formam exsurrexit, floretque etiamnum, dum hæc scribo.

CAPUT IV.

Singulare privilegium Sabariensibus ab Imp. Ferdinando II. concessum, tempore junioris Georgii Draskovith Episcopi Jaurinensis.

Post *Stephanum Sennyei*, cui Sabarienses Franciscani, uti *præc. Capite* dictum est, Monasterii sui restaurationem in acceptis referunt, Ecclesiæ Jauriensi præesse cœpit junior *Georgius Draskovith de Trakostyan*, sub finem anni 1635. Hoc Præsule Imperator ac Rex *Ferdinandus II.* singulare privilegium contulit civibus Sabariensibus, quo eos, posterosque ipsorum ab omni contributione, ad regium ærarium suum facienda, exemit, atque absolvit, unico hoc onere imposito, ut in contestationem grati animi, & ad fovendam spem superventuræ benedictionis divinæ, Civitas Sabariensis quovis anno summam quadraginta florenorum expendere debeat præscriptos in usus; nempe I. festa luce sancti Martini, inque templo ejusdem divi Præsulis, Judex, & Jurati cives Parocho loci, solemnem Missam decantanti, ad altare offerant quinque flor. hungaricos, alios vero quinque fl. eodem die inter egenos distribuant. II. ad restaurationem altarium, & supellectilis ecclesiasticæ decem fl. conferant. III. residuos viginti fl. ad servanda ejusdem Templi

ſarta tecta convertant. In reliquo autem, ut Epiſcopo ſuo, utpote terreſtri ipſorum Domino, ſemper ſe ſe obedientes exhibeant, eidemque, quod hactenus conſueverunt, deinceps quoque non inviti perſolvant. Ad hoc privilegium Sabariæ conferendum permotus erat pientiſſimus Princeps, imprimis commiſeratione erga cives, incendio, aliisque adverſæ fortunæ caſibus ad ſummam egeſtatem redactos; deinde veneratione Sancti Martini Turonenſium Epiſcopi, in hac civitate nati: ac denique in memoriam victoriæ ſuæ, in octava feſtivitatis beati Martini contra Guſtavum Adolphum, Sveciæ Regem, quarto abhinc anno reportatæ. Hæc omnia in diplomate exprimuntur, quod hujus eſt tenoris *t*):

„Nos FERDINANDUS Secundus Dei gratia electus Romanorum Imperator ſemper Auguſtus, ac Germaniæ, Hungariæ, Bohemiæ &c. Rex, Archidux Auſtriæ &c. memoriæ commendamus tenore præſentium ſignificantes, quibus expedit univerſis: quod nos cum ad nonnullorum fidelium noſtrorum humillimam ſupplicationem pro parte fidelium noſtrorum prudentum, ac circumſpectorum, Judicis, ac Juratorum, ceterorumque univerſorum civium, & incolarum Oppidi Sabaria vocati, vulgo *Szombathely* dicti, in Comitatu Caſtriferrei adjacentis, & ad Epiſcopatum Jaurinenſem pertinentis, Majeſtati noſtræ factam, tum vero compatientes deſolationi, & vaſtitati ejusdem Loci, in quantum per licentiam paſſim graſſantium militum, tumultibus videlicet, & inteſtinis ſeditionibus Betlenianis, ſuperioribus annis partes illas inundantium, quam expoſt etiam per incendium ibidem Sabariæ caſualiter exortum, plurimarumque Domorum deflagrationem, & ignis voragine abſumptarum, deveniſſe, ipſique Oppidani Sarienſes nimium exhauſti, attenuati, atque attriti eſſe dicuntur. Horum nos inopiæ, & egeſtati, vel ob reverentiam Sancti Martini Epiſcopi, & Confeſſoris, cujus nempe idem Sabariæ oppidum patria, ſolumque nativum fuiſſe creditur, & Eccleſia ibidem extructa in honorem ſui nominis dicata habetur, Regio noſtro favore ex ſpeciali gratia ſuccurrere volentes, ut per hoc afflictionis ipſorum acerbitas noſtræ clementiæ dulcedine penſaretur: inſuper eo quoque in memoriam revocato, & ad ſeram uſque poſteritatem vel præſentium Literarum noſtrarum patrocinio transmittendo, quod proximis temporibus, in Anno videlicet Domini Sexcenteſimo Trigeſimo Secundo ſupra Milleſimum, Rex Sueciæ Guſtavus Adolphus, S. R. Imperii adverſarius, æmulusque noſter, una cum validiſſimo exercitu ſuo, in ipſa Octava Feſti præfati beati Martini Epiſcopi, Deo vindice, ſub auſpiciis noſtris per exercitum noſtrum ſuperatus, ipſemet quoque in campo, loco nimirum commiſſi, & initi cruenti conflictus, interfectus animam exhalaverit. Præterea pro decore quoque & augmento ejusdem Oppidi, ut creſcente ibidem Sabariæ numeroſitate populorum, creſcat pariter fides, & devotio univerſorum. Proinde eosdem univer-

t) In Arch.vo ſupr. cit.

„ ſos, & ſingulos Oppidanos Sabarienſes, præſentes & futuros a ſolutione con-
„ tributionum, ſeu Dicarum noſtrarum Regiarum tam ordinariarum, quam ex-
„ traordinariarum, ſubſidiorumque, & Lucri Cameræ noſtræ, nobis, & ad Ca-
„ meram noſtram provenire debentium, in perpetuum eximendos duximus, &
„ ſupportandos. Et ita quidem, hacque addicta conditione, ut iidem Sabarien-
„ ſes in hujusmodi per nos eisdem gratioſe relaxatæ Dicæ Regiæ recognitio-
„ nem, & uberioris ſuperventuræ divinæ benedictionis indubiam ſpem in piis
„ hominum animis ſemper ſovendam, quadraginta florenorum hungaricorum
„ expenſas, ſequenti modo, rite, & infallibiliter per ſingulos annos facere de-
„ beant, & teneantur. Primo itaque iidem, Judex, & Jurati cives Sabarienſes,
„ pro tempore conſtituti, & in poſterum conſtituendi, incipiendo videlicet in
„ hoc jam currenti anno, futuris dehinc, & perpetuis ſemper temporibus, an-
„ nuatim, in Feſto ejusdem divi Martini, Loci Plebano, pro tempore conſti-
„ tuto, tumque in ipſa æde ſancti Martini ſummum ſacrum celebranti, ad altare
„ quinque florenos hungaricos ſolenniter offerant, & alios ſimiliter quinque flo-
„ renos pauperibus, & mendicis in eleemoſynam eodem die diſtribuant. Item ad
„ reſtaurationem etiam altarium, vel paramentorum comparationem, prout ne-
„ ceſſitas ſe ſe offeret, decem florenos iidem contribuant. Demum ad ſtructu-
„ ram, & ædificiorum ejusdem Templi, ruinarumque, atque defectuum reſtaura-
„ tionem, reſiduos nempe adhuc viginti florenos hungaricos ſimiliter quotannis
„ ordinare, dare, contribuere, atque convertere, & per hoc nihilominus Loci
„ Prælato, Domino utpote ipſorum terreſtri, Epiſcopo ſcilicet Jaurinenſi, omnem
„ ſubjectionem, obedientiamque exhibere, ſolitosque proventus, obventiones,
„ præſtationes, aliaque, quæ hactenus præſtare obligati fuerunt, absque reniten-
„ tia, ſicuti prius, ita deinceps quoque præſtare debebunt, & tenebuntur. Im-
„ mo eximimus, ſupportamus, & decernimus præſentium per vigorem. Quo-
„ circa vobis fidelibus noſtris, Spectabilibus, Magnificis, Egregiis, Nobilibus,
„ Præfecto, ceterisque Cameræ noſtræ Hungaricæ Conſiliariis, item Comiti,
„ Vice-Comiti, & Judicibus Nobilium ſupra dicti Comitatus Caſtriferrei, nec
„ non Dicatoribus, & quorumcunque cenſuum, contributionum, ſubſidiorum-
„ que, & lucri Cameræ noſtræ, atque Dicarum noſtrarum Regiarum tam ordi-
„ nariarum, quam extraordinariarum, modernis, & futuris Exactoribus, præ-
„ ſentes noſtras viſuris, harum ſerie firmiter committimus, & mandamus, ne
„ a modo impoſterum a ſupradictis Oppidanis Sabarienſibus, vel eorundem po-
„ ſteris, ſucceſſoribusque univerſis, contra formam præſentis gratioſæ exemptio-
„ nis, & ſupportationis noſtræ, aliquem cenſum, contributionem, dicamque
„ Regiam ordinariam, vel extraordinariam, aut aliquod ſubſidium, & lucrum
„ Cameræ noſtræ petere, aut exigere, petique, vel exigi facere, vel eosdem
„ hoc nomine in perſonis, rebusque, & bonis ipſorum quibusvis turbare, mo-
„ leſtare, aut damnificare præſumatis, nec ſitis auſi modo aliquali, ſed præmiſſam

„ nostram exemptionem, modo præmisso factam, ipsi firmiter, & inviolabiliter
„ observare, & per vestros observari facere modis omnibus debeatis, & te-
„ neamini, Gratiæ nostræ sunt obtentu. Præsentes autem, quas secreto Sigillo
„ nostro, quo ut Rex Hungariæ utimur, impendenti communiri fecimus, post
„ earum Lecturam semper reddi volumus, & jubemus præsentanti. Datum per
„ manus Fidelis nostri nobis dilecti Reverendi Georgii Lippay de Zombor, Epi-
„ scopi Vesprimiensis, Locique ejusdem Comitis perpetui, Consiliariique nostri,
„ & Aulæ nostræ per Regnum nostrum Hungariæ Cancellarii, in civitate nostra
„ Vienna Austriæ die 25. Mensis Aprilis Anno Domini Millesimo Sexcentesimo
„ Trigesimo Sexto, Regnorum nostrorum Romani decimo septimo, Hungariæ,
„ & reliquorum decimo octavo, Bohemiæ vero Anno decimo nono. Reverendissi-
„ mis, ac venerabilibus in Christo Patribus, Dominis, Petro sanctæ Romanæ
„ Romanæ Ecclesiæ Presbytero Cardinale Pazmany, Metropolitanæ Strigoniensis,
„ Joanne Telegdi Colocen. & Bachien. Ecclesiarum canonice unitarum Archi-
„ episcopis, Emerico Losy Agrien. Francisco Erghelio Zagrabien. Ladislao
„ Hoszszutoti electo Varadien. Stephano Simandi electo Transilvanien. Præfato
„ Georgio Lippay Vesprimien. Benedicto Vincovith Quinque Ecclesien. Geor-
„ gio Draskovith de Trákostián Jaurinen. Georgio Nagyfalvi electo Vacien. Dicto
„ Joanne Telegdi Administratore Nitrien. Georgio Jakusith de Orbava electo Sir-
„ miensis, Joanne Tomco Mernyachich Bosnensis, Joanne Ivánczy Tininiensis,
„ Georgio Duboczki electo Csanadiensis, Joanne Heinrico Prainer electo Roso-
„ nensis, Fratre Joanne Baptista Agatich Segniensis, & Modrusiensis Ecclesia-
„ rum Episcopis, Ecclesias Dei feliciter gubernantibus. Item Spectabilibus, ac
„ Magnificis Comite Nicolao Eszterházy de Galantha, præfati Regni nostri Hun-
„ gariæ Palatino, officio Judicis Curiæ nostræ Regiæ vacante, Comite Sigismundo
„ Erdödy de Monyorokerék dictorum Regnorum nostrorum Dalmatiæ, Croatiæ,
„ & Sclavoniæ Bano, Comite Christophoro Banffy de Alsó Lendva, Taverni-
„ corum, Comite Nicolao a Zrinio Agazonum, Joanne Palffi de Erdeöd Cubi-
„ culariorum, Comite Stephano Nyary de Bedegh Janitorum, Stephano Osztro-
„ sich de Giletnicz Dapiferorum, Comite Paulo Palffi de dicta Erdeöd Pincer-
„ narum, Emerico Czobor de Czobor Sz. Mihalyi Curiæ nostrorum Regalium
„ Magistris, ac Comite Stephano Palffi de prælibata Erdeöd Comite Posoniensi,
„ ceterisque plurimis Regni nostri Hungariæ Comitatus tenentibus, & honores. „

Hoc Privilegium insequente mox anno 1637. (qui Imperatori Ferdinando II. postremus erat) in generali Congregatione Ordinum Comitatus Castriferrei, celebrata Sabariæ, solemniter per Magistrum *Philippum Gazday*, Notarium Sedis, fuit publicatum.

CAPUT

CAPUT V.

De introductis Sabariam Dominicanis per Georgium Draskovith, juniorem, Episcopum Sabariensem.

JUNIOR *Georgius Draskovith* Episcopus Jaurinensis peculiari quadam propensione erga Ordinem Prædicatorum, a sancto Dominico institutum ferebatur. Quamobrem ut Patribus hujus Ordinis stabilem quampiam in sua Diœcesi sedem adsignaret, contulit illis *Sabariæ* Templum sancti Martini cum adjacente Domo Parochiali, fundisque omnibus ad hanc pertinentibus, omnemque Templi nunc memorati suppellectilem, ea tamen conditione adjecta, ut, si lapsu temporis, fato quopiam hic Ordo penitus, ac sine spe reversionis, in hoc loco dissolveretur, omnia iis collata in priorem Parœciæ statum revolverentur. Solemnis introductio facta fuit anno 1638. die 4. Aprilis, quæ tunc in Dominicam Resurrectionis incidit. Literæ Introductionis, & Collationis ex Originali descriptæ, ita habent *u*).

„ Nos GEORGIUS DRASKOVITIUS Dei & Apostolicæ Sedis gratia „ Episcopus Jauriensis, & Comes, Sacræ Cæsareæ Regiæque Majestatis Con„ siliarius &c. Damus pro perpetua rei memoria; quod, cum antiquius nobis „ nihil sit, quam Dei gloriam, ac religionis Catholicæ propagationem sedulo „ curare, in eaque promovenda omnia adhibere remedia: considerantes etiam, „ ac grata animi memoria perpendentes merita olim, & eximias virtutes sacri „ Ordinis Dominicani, quibus in Ungaria, ac nostra præsertim Diœcesi præ„ luxit. Idcirco prævia matura animi nostri deliberatione, inque dictum sacrum „ Ordinem propensione, accedente quoque Civium oppidi nostri Sabariensis „ devoto assensu, & obsequentia; Templum Parochiale S. Martini Episcopi, „ & Confessoris, hic Sabariæ, ubi natus est, in Episcopali nostro fundo, ac „ potestate existens, una cum suppellectili Ecclesiastica, ac adjacente Domo „ Parochiali, hortis, agris, pratis, silvis, vineis, colonis, censibus, cunctis„ que pertinentiis, quæ ad dictum Templum Parochiale de jure, & consuetu„ dine spectant, nec non molendino trium rotarum, super fluvium Gyöngyös „ extra portam plateæ Föl-ucza sito, præfato Ordini Prædicatorum in perpetuum „ damus, & conferimus. Ita tamen, quod, si temporis successu, casu aliquo, „ Ordo S. Dominici penitus, ac sine spe reversionis, hoc in loco dissolvere„ tur, totum ac integrum jus prætacti Templi S. Martini, Ecclesiasticæ suppel-

u) Extant in Archivo supr. cit.

„ lectilis in Inventario consignatæ, molendini, omniumque pertinentiarum, ad „ priorem statum Parochiæ revolvatur. In deinceps autem acquisitis, quod juris „ erit, observetur. Jam vero Parochum, & Parochiam in templum arcis nostræ „ Sabariensis transtulimus. Ceterum summa animi demissione rogamus præpotentem Deum, ut hanc piam nostram dispositionem velit fidei Catholicæ, ac „ Ordini S. Dominici in Ungaria salutarem esse, ac proficuam, in quam spem „ vel ideo certo adducimur, quod cum facer hic Ordo olim primum omnium „ in Ungaria in Diœcesi Jauriensi consederit, idem a nobis post unum sæculum „ primo ad eandem Diœcesim velut postliminio sit introductus. In quorum præmissorum fidem, ac robur, has Literas nostras propria manu subscriptas, sigilloque nostro munitas dedimus, & unum quidem exemplar cum memorato Inventario præfato Ordini, aliud vero in Conservatorio Ecclesiæ nostræ Jauriensis reponi curavimus. Datum in arce nostra Episcopali Sabariæ, ipso die „ Introductionis præfati Ordinis Prædicatorum, nempe Dominica Resurrectionis, „ 4. Aprilis, Anno Domini millesimo sexcentesimo trigesimo octavo. „

In Autographo harum Literarum præter subscriptionem *Georgii Draskovitii*, manu propria factam, subscribitur in inferiori margine etiam *Martinus Alberti.* Inventarium autem suppellectilis Ecclesiæ S. Martini, quæ PP. Dominicanis tempore hujus introductionis fuit consignata, est hunc in modum „ confectum: „

„ Calices argentei septem, octavus cupreus, omnes inaurati. Duæ patenæ argenteæ, & quinque cupreæ, omnes inauratæ. Una crux argentea magna, altera „ minor. Una monstrantia inaurata. Unum Ciborium cupreum inauratum. Duæ „ ampullæ stanneæ. Quatuor tintinnabula orichalchina. Unum Missale Romanum. „ Albæ quatuor, duo amictus, duo cinguli. Mappæ tres. Unum Antipendium „ Damascenum, una Casula alba Attalica cum stola, & manipulo, altera viridis „ Damascena, cum stola, & manipulo; tertia Casula rubra Attalica cum stola, „ & manipulo. Unum longum velum pro altari. Tria mantilia linea. Vela pro „ calicibus quinque. Subcorporale lineum acu pictum unum. Duo paria candelabrorum ex orichalco. Una bursa holosericea cum tribus pallis, uno Corporali, & duobus purificatoriis. Unum Tapete Turcicum. Consignata Sabariæ „ die 4. Aprilis 1633.

His obtentis Fratres Ordinis Prædicatorum eodem anno etiam confirmationem suæ introductionis, novæque hujus fundationis ab Imperatore, ac Rege Ferdinando III. impetrarunt. Literarum autem Regiarum hic tenor est:

„ Nos FERDINANDUS Tertius Dei gratia electus Romanorum Imperator semper Augustus, ac Germaniæ, Hungariæ, Bohemiæ &c. Rex, Archidux Austriæ &c. memoriæ commendamus tenore præsentium significantes, quibus expedit universis: quod pro parte, & in persona devotorum, & Religiosorum Fratrum Ordinis Sancti Dominici, Sabariæ ad divum Martinum degen-

„ tium, exhibitæ funt nobis, & præfentatæ quædam Literæ, fidelis noftri Re-
„ verendi Georgii Draskovits de Trakoftyán, Epifcopi Jaurinenfis, locique ejus-
„ dem Comitis perpetui, Confiliarii noftri, & per Regnum noftrum Hungariæ
„ pro tempore Aulæ noftræ Cancellarii, in fimplici papyro, uno arcu, feu
„ ternione conftantes, patenter confectæ, figilloque ejusdem, & propriæ manus
„ fuæ fubfcriptione communitæ, quibus mediantibus idem Georgius Draskovits
„ Epifcopus, dictis Fratribus Ordinis Dominicani ex devota erga eundem Ordi-
„ nem propenfione, accedente quoque civium fuorum dicti Oppidi Sabarienfis
„ affenfu, Templum parochiale S. Martini Epifcopi, & Confefforis, ibidem
„ in fundo Epifcopali extructum, una cum fuppellectili Ecclefiæ, & adjacente
„ Domo Parochiali, ac hortis, agris, pratis, filvis, vineis, colonis, cunctisque
„ pertinentiis, ad dictum Templum parochiale de jure, & ab antiquo fpectan-
„ tibus, & pertinere debentibus, nec non Molendino trium rotarum, fuper
„ fluvium Gyöngyös fito, certis fub conditionibus, in iisdem Literis clarius de-
„ notatis, & expreffis, in perpetuum dediffe, donaffe, & contuliffe dignofce-
„ batur, tenoris infra fcripti. Supplicatum itaque extitit Majeftati noftræ nomi-
„ nibus, & in perfonis prædictorum Fratrum Religioforum, quatenus easdem
„ Literas dicti Georgii Draskovits Epifcopi, omniaque, & fingula in eisdem
„ contenta, rata, grata, accepta habendo, Literisque noftris inferi, & infcribi
„ faciendo, acceptare, roborare, approbare, ratificareque, ac pro iisdem Fra-
„ tribus Ordinis Prædicatorum perpetuo valituras cofinrmare dignaremur. Qua-
„ rum quidem Literarum tenor talis eft. „ (Sequitur transfumptum Literarum
„ Drafcovitii.)

„ Nos itaque hujusmodi humillima fupplicatione pro parte præfatorum
„ Religioforum Dominicanorum, noftræ modo, quo fupra, porrecta Majeftati
„ &c. confirmamus harum noftrarum, fecreto figillo noftro, quo ut Rex Hun-
„ gariæ utimur, impendenti communitarum vigore, & teftimonio Literarum.
„ Datum in Arce Regia Pragenfi, die quarta menfis Augufti Anno Domini
„ Millefimo Sexcentefimo Trigefimo Octavo, Regnorum noftrorum, Romani
„ fecundo, Hungariæ, & reliquorum decimo tertio, Bohemiæ vero anno un-
„ decimo. „

Hunc in modum *Sabariæ* ftabiliti PP. Dominicani, hanc ftationem centum jam & quinquaginta annis varias inter viciffitudines, & humanæ fortis infirmitates retinuere, cum imperante *Jofepho II. Augufto*, anno 1788. coacti funt fedem mutare, & foluto Sabarienfi Conventu, in Oppido Caftroferreo, vulgo *Vasvár* dicto, confidere: permiffum tamen eis fuit omnem Templi, Monafteriique fui fuppellectilem fecum auferre: quin etiam fundi, cenfus, ac reditus omnes, ad Sabarienfem ipforum Conventum fpectantes, iisdem relicti funt. Quo proinde factum eft, ut minori cum difficultate ipfum quoque Templum, Monafteriumque altero poft anno recuperaverint.

CAPUT VI.

De querelis variorum, praecipue nobilium, & civium Sabariensium adversus Antistitem suum Georgium Draskovith, ac de remediis adhibitis. Item de ejusdem Successore.

Tetris prorsus coloribus eundem Præsulem, quem ab introductis Sabariam Dominicanis capite præcedente celebravimus, depingit *Georgius Ratkay.* Ejus verba sunt x): „ Georgius, inquit, Lippaius Strigoniensis Archi-Præsul, vir „ tabescens Zelo, pacem peccatorum videns, dum memoria repetit, a decennio „ jam sacro Prælatorum universæ Provinciæ Concilio intermisso, hæreses, earum- „ que potentiam nimium vires sumere, Catholicorum Principum pietatem te- „ pescere, gregem Dominicum, curæ suæ creditum, silvescere, & longe ab „ instituto, quam sacratos viros deceret, discedere, ac inter eos præsertim *Geor-* „ *gium Draskovitium* Jaurinensem Episcopum, qui dignitatem eam præalto in- „ genio, eoque semper astute liberali, quibusdam apud Cæsarem faventibus, „ non occulta largitione præoccupatis, atque corruptis, conscenderat. Is ab in- „ signi cupiditate majores opes affectans, non solum Nobilitatem plurimis one- „ rarat injuriis, sed Collegium quoque Sacerdotum, subditosque potestati suæ „ subjectos variis afflixit cladibus: Pontificatu denique varia labe polluto, cujus „ antea nomen sanctius, & venerabilius fuerat, ecclesiasticarum rerum statum ma- „ gnopere conturbavit. Itaque cum antea per Comitiales dies gravissimis a No- „ bilitate depositis querelis, in Judicium fuisset postulatus, & deinceps quoque „ seditiosa multitudinis adversus clerum concitatio metueretur, sacris Lippajus „ inductus consiliis, sacrum ad mensem septembrem indicit Concilium. Quo „ convenientibus universis, quæ pro incremento Catholicæ fidei, emendatione „ depravatorum morum, castigandisque sontibus expedire visa sunt, magno Lip- „ paianæ pietatis, ac publici boni fervore sancita fuere. Et *Draskovitius* quidem „ velut nobilitatis ingenitæ, & sacræ dignitatis, quam gerebat, immemor, tum „ ob crimina, quorum supra meminimus, tum imprimis ob Episcopatus sui bo- „ norum devastationem, desolationem, abalienationem, avaram denium nimium „ tributorum exactionem, communi Concilii voto, bonis Ecclesiæ suæ ad trien- „ nium (quinque millibus annuis pro sacra dignitate decore sustentanda concessis) „ non absque gravi nominis, bonæque existimationis jactura motus est. Verum „ dum hac mitiore correctione, pertinaci conatu, neutiquam contentus fuerat,

x) Memoria Banorum Dalmat. Croat. & Sclavon. Lib. VI. p. 253.

„ deinde judicio ab Archiepiſcopo, legibus Regni jubentibus, rite celebrato, in bis „ centenis millibus damnatus, Eccleſiæ bonis ſe ſe denuo abdicare juſſus fuit. „ Tum vero ille feſtinato ad Cæſarem itinere, recuperandæ gratiæ, & beneficii „ repetendi cauſa, Viennam contendit. Ubi diuturno deſudans labore, ac quo„ rumdam interpoſitis precibus, ægre tandem, obligatis ac depoſitis diverſis „ ſibi faventibus, bis centenis millibus, ſalvo, ac integro Archiepiſcopi judicio „ ceterum perſiſtente, optato potitus voto Jaurinum reverſus abiit. „

Fidem haberi poſſe *Ratkaio* hæc ſcribenti, apparet ex Articulo CXIII. Decreti II. in Comitiis Poſonienſibus ſub *Ferdinando II.* anno 1647. conditi, qui ſic legitur: „ Quoniam contra Reverendiſſimum Dominum *Georgium Draskovith* „ Epiſcopum Jaurienſem graves admodum per Capitulum, & Comitatus loci „ ejusdem, & Caſtriferrei, multasque Nobiles perſonas, nec non oppida, & „ villas Epiſcopatui ejusdem ſubjectas, & in gravaminibus Diætalibus ſpecifica„ tas, Statibus, & Ordinibus Regni eſſent porrectæ querelæ; cujus exceſſus ut „ ad exemplum aliorum reprimantur, contenti redduntur Status & Ordines Regni, „ ut juxta benignam ſuæ Majeſtatis Sacratiſſimæ reſolutionem cauſa eadem ad „ inſtantiam injuriatorum in termino, poſt Diætam præfigendo, per Illuſtriſſimos „ Dominos Archiepiſcopum Strigonienſem, & Comitem Judicem Curiæ Regiæ, „ adhibitis Eccleſiaſticis perſonis, nec non Judicibus, & Tabulæ Regiæ Aſſeſſo„ ribus (qui ad manus haberi poterint) peremptòrie judicialiter revideatur, & „ reali etiam executioni demandetur. „

Idem ex parte confirmant Literalia *Sabarienſium* inſtrumenta, querelas contra eundem Præſulem, coram Statibus, & Ordinibus Regni anno ſupra memorato expoſitas, complectentia. Cum Judices iis dati eſſent *Georgius Lippai* Archiepiſcopus Strigonienſis, & Paulus Palffi ab Erdöd Judex Curiæ Regiæ, principio Privilegium oppidi Sabariæ, & ſequentia Tranſactionis capita fuerunt prælecta. I. Ut Dominus Epiſcopus Jaurinenſis ducentos florenos in pecunia, ac decimam frumenti, & vini in natura quotannis ab oppido Sabarienſi exigere poſſit. II. Ut exceptis tribus criminalibus caſibus, in Privilegio recenſitis, alias leviores cauſas Epiſcopus relinquat oppidanis Sabarienſibus cognoſcendas, ac decidendas. III. Ut civitati Sabariæ liberum ſit per quatuor menſes (videlicet a Calendis Octobribus uſque pridie Calendas Februarias(vina coëmpta invehere, & epocillare, ſimulque intra hoc temporis intervallum nonnullis domibus, quæ jus exemptionis prætendunt, epocillationem inhibere. Reliqui autem menſes vendendis, & epocillandis vinis Epiſcopalibus ſint proprii. Tum ne liceat popinam dominalem alteri, quam communitati oppidi Sabarienſis elocare, ſi quando elocanda videbitur. IV. Ut nonnullæ domus, quæ, etſi civicæ non ſint, cenſus tamen annuos inſtar civicarum in commune pendebant, porro etiam contributioni huic ſubjaceant. V. Ut vineæ recens conſitæ per octennium gaudeant immunitate.

Hæc ubiperlecta fuissent, suas mox querelas cives exposuere; nimirum hujus Transactionis caput alterum, tertium, & quartum a Domino Episcopo non observari: dein permoveri non posse Episcopum, ut de controversis limitibus oppidi Sabariæ quidquam certi constituat: præterea inhiberi per Episcopum cerevisiæ epocillationem, in quibusdam domibus longo usu receptam: ad hæc, non provideri Parocho loci de congrua sustentatione: Scholæ Magistro consuetos viginti quinque florenos annuos, victumque antea in Arce habitum subtrahi: non interteneri Campanatores secundum priorem consuetudinem: ac denique civibus Sabariensibus ab Episcopo, ejusque servis, multas injurias, multa damna inferri.

Satisfactionem igitur, & remedium petentibus, Judices decreverunt; ut Privilegium, cunctaque Transactionis capita, præcipue quoad jus epocillandi, utrinque examussim observentur: ut Ludi Magistro, Campanatori, atque insuper aliquot Studiosis, Magistri Scholæ adjutoribus, in Arce victus consuetus præbeatur: pro sustentatione autem Parochi Sabariensis adsignatus est census e tribus florenorum millibus proveniens, quotannis persolvendus a Comite *Ladislao Eszterházi*, apud quem Episcopus majorem quandam pecuniæ summam elocaverat: præterea jussus est idem Comes censum ex aliis mille florenis, alias Episcopo persolvendum, non huic, sed civibus Sabariensibus pendere, in compensationem damnorum, quæ perpessi fuerunt. Executores demum hujus sententiæ constituti sunt duo e Canonicis Jaurinensibus.

Longum foret alias percensere lites, sub idem tempus contra Episcopum suscitatas, ab iis præsertim, qui Sabariæ Domos exemptas, Curiasve nobilitares possidebant. Potiores querelæ erant ob violentas idgenus Domuum, & Curiarum invasiones, doliorum effractiones, vinorumque effusiones, auctore potissimum *Michaële Scublics*, Provisore Dominii Sabariensis, perpetratas. Id *Juditha Rumi*, Danielis Eszterházi Conjux, id *Catharina Batthyáni* relicta Georgii Rumi vidua, idem & *Anna Döbröczényi*, compluresque alii coram Judicio Comitatus, & Palatinali conquesti sunt. *y*)

Sed injuriam facit *Karolyius* huic Præsuli, cum scribit, eum tredecim annis neglexisse confirmationem a Sede Apostolica petere, tametsi interea omnibus Episcopatus sui reditibus uteretur. *z*) Confirmatum enim illum fuisse in omnibus, quos successive adivit, Episcopatibus (ut in Quinque Ecclesiensi, Vaciensi, ac demum Jaurinensi) inde liquet, quod in diplomatibus ac decretis Regum non facile cum *Electi* titulo reperiatur. Ad hæc in Literis supra relatis, quibus Fratrum Prædicatorum Conventum Sabariæ anno 1538 fundavit, utitur formula consueta Episcoporum confirmatorum: *Nos*, inquit, *Georgius Draskovitius Dei & Apostolicæ*

y) Ex Actis MS. in Archivo supr. cit.
z) Spec. Jaur. Eccl. p. 95.

licæ sedis gratia Episcopus Jaurienfis. Præterea nemo exiſtimet, hunc Antiſtitem ita vitiis coopertum fuiſſe, ut nihil in eo laude, & commendatione dignum fuerit: immo, ſi nimiam habendi, dominandique cupiditatem excipias, reliquis animi dotibus, ingenio, doctrina, eloquentia, avitæ religionis amore, ſtudioque, poterat magno illi proavo ſuo, Cardinali *Georgio Draskovitio* non inferior videri. Idem adpropinquante vitæ ſuæ termino, ſeria poenitudine omnem avaritiæ labem eluit, ac deterſit. „ Edaci enim, inquit ſupra laudatus *Rattkay*, *a*) ſerpigine, atque carcinomate deſperatæ curationis per menſes plures laborans, tandem bonorum acqviescens monitis, univerſa ſua ea pietate diſpoſuit, ac poſtremis firmavit tabulis, quæ non modo Chriſtianum bonum, ſed vero etiam Eccleſiaſticum pium declararent. Nam, præterquam quod nepotibus ex fratre Palatino genitis centum millia thalerorum reliquiſſet, cæteram, quam habebat ampliſſimam pecuniæ ſummam, pietati conſecravit. Quare Patribus Societatis pro Sopronienſis Collegii fundatione, quibus & antea opulentum Pornenſis Abbatiæ Sacerdotium ceſſerat, ſupra quadraginta millia adjunxit: & cum ſe Illyrico genere ortum meminiſſet, Seminario Capituli Zagrabienſis, Bononiæ fundato, ſubſidii cauſa millia decem; Veſtalibus D. Claræ Virginibus, in urbe Montis Græcenſis (*Zagrabiæ*) degentibus, alia decem legavit; ac demum, ſi quem aliquando quacunque ex cauſa defraudaſſet, Zachæi exemplum imitatus aliquot in ſatisfactionem deſtinavit millia. Quibus peractis, omnibus deinde ritu Chriſtiano Sacramentis munitus, ſingulari in Deum, ac Deiparam pietate, omniumque adſtantium conſolatione, Deo animam reddidit. „ Dies, annusqne obitus a *Rattkaio* non exprimitur, qui proinde ex Epitaphio, ſi quod Jaurini ſupereſt, vel ex alio quopiam indubitatæ fidei monumento eruendus eſſet, quoniam circa hunc variant aliorum Scriptorum ſententiæ: videlicet in Speculo Jaurinenſis Eccleſiæ ſtatuitur annus 1649. ad quem jam *Joannes Püsky* Draskoviti ſucceſſor nominatus fuiſſe adfirmatur. *b*) At vero in Specimine Hierarchiæ Hungaricæ *Georgius Draskovitius* adhuc ad annum 1650 vixiſſe ſupponitur; & *Joannes Püski* primum ad annum 1651 inter Epiſcopos Jaurinenſes recenſetur. c)

Erat *Joannes Püski* primum Abbas *de Szkalka*, & unus e Commiſſariis, ſub Rege Ferdinando II. anno 1635. ad reviſionem Regni limitum circa Sileſiam, & ad revidenda ac abolenda in partibus Transdanubianis telonia ſicca, deputatis. *d)* Idem anno 1638 fuit ſub Rege Ferdinando III. Electus Epiſcopus *Chanadienſis*, teſte Concluſione Decreti ad annum modo memoratum. *e)* Hinc anno 1643 translatus erat ad Epiſcopatum Vacienſem, ubi parum abfuit, quin a Turcis

a) L. Supr. cit.

b) Spec. Eccl. Jaur. p. 103.

c) P. I. Hier. Hung. p. 328.

d) Decr. IV. anni 1635. Art. LV. & LXXII.

e) In Corp. Juris. Hung. & apud *Peteffy* P. II. Conc. Hung. p. 374.

comprehenderetur. Teſtis Præpoſitus *Karolyius*, cujus hic verba exſcribo: *f*) „ Anno 1645. Illuſtriſſimus & Reverendiſſimus Dominus *Joannes Püsky*, Epiſco- „ pus Vacienſis S. C. Regiæque Majeſtatis Conſiliarius, ex manifeſtiſſimo Turca- „ rum periculo ereptus totus confractus, & omnibus ſenſibus deſtitutus, voto „ beatiſſimæ Virginis Cellenſis, ſupra omnium ſpem ſanatus eſt. Ita Archivum „ Capitulare. „ Dein ſub annum Chriſti 1647. Vacienſem Cathedram cum *Nitrienſi* commutavit, id quod ex Clauſula Decreti, ad annum nunc dictum in Comitiis Poſonienſibus die 27 Julii conditi, certum eſt, ibi enim cæteros inter Epiſcopos reperies *Joannem Püsky Electum Nitrienſem.* At jam ſub finem anni ſequentis nominatus iterum eſt *Vacienſis*; quippe inter Epiſcopos, qui Synodo Nationali, ſub *Georgio Lippay*, Archiepiſcopo Strigonienſi, anno 1648 menſe Decembri habitæ, interfuerunt, ſubſcribitur hic Præſul hunc in modum: *Joannes Püsky El. Ep: Vacienſis, & Præpoſitus Poſonienſis, & Saghienſis ſubſcripſi. g*) Nec multo poſt promotus eſt ad Archiepiſcopatum *Colocenſem*, retenta adminiſtratione Epiſcopatus *Vacienſis*. His certe dignitatibus præditus legitur jam ad annum 1649. in Clauſula Decreti III. ſub Ferdinando III. die 3. Junii in Comitiis conditi. Poſtremum dimiſſo *Vacienſi*, accepit Epiſcopatum *Jaurinenſem*, morte Georgii Draskovitii vacantem, atteſtante diplomate Ferdinandi I. ad annum 1651 dato Subditis Crucigeratus eccleſiæ S. Joannis de Soppronio, *h*) & Concluſione Decreti diætalis anno 1655 confecti. *i*) Utrobique enim idem *Joannes Püsky* Archiepiſcopus Colocenſis eſt ſimul Adminiſtrator Eccleſiæ Jaurinenſis. Secundum hanc igitur Chronotaxin hic Præſul antea, quam *Jaurinenſem* Epiſcopatum adiret, binis diverſis vicibus *Vacienſem* rexit Eccleſiam. Id cum a nemine hactenus obſervatum eſſet, accidit, ut, qui de geſtis ab eo muniis ſcripſerunt, in varios inciderent errores. Sic *Szentivanius* hunc Præſulem modo ex Nitrienſi, modo ex Vacienſi ſede transfert ad Jaurinenſem. *k*) *Deſericius*, & *Michael Horvath* commemoratis aliis *Joannis Püsky* Epiſcopatibus, de Jaurinenſi ne verbo quidem meminere. *l*) In Speculo autem Jaurinenſis Eccleſiæ hoc ordine ſacræ illius dignitates recenſentur: „ Prius „ Præpoſitus de Szalka, dein Epiſcopus Cſanadienſis, tum Vacienſis, Nitrienſis, „ Archiepiſcopus Colocenſis, demum Epiſcopus Jaurinenſis anno 1649 nomina- „ tus. „ *m*) Sin autem Specimen Hierarchiæ Hungariæ conſulas, illic in Catalo-

f) Spec. Eccl. Jaur. p. 103.
g) Concil. Hung. P. II. p 384.
h) T. III. Ep. Agr. p. 261.
i) In Corpore Juris Hung.
k) Diff. paral. Rer. mem. Hung. p 77 & 78.
l) *Deſericius* de Epiſc. Vac. p. 191. Et in hujus Complemento p 15. *Horváth* de Natal. Archiep. Coloc. p. 157.
m) Spec. Jaur. Eccl. p. 103.

go

go Episcoporum Chanadiensium ad annum 1643 adnotatum reperies, *Joannem Püsky* e Chanadiensi Cathedra illo anno ad *Vaciensem* transiisse. *n*) Sed Auctor verisimiliter isto quidem loco *Nitriensem* scribere voluerit. Quippe excussis aliis in eodem opere Catalogis, ad annos subsequentes *Joannes Püsky* hoc modo reperitur: inter Nitrienses Episcopos ab anno 1644 ad 1647. *o*) Inter Jaurinenses ab anno 1651 ad 1655. *p*) Demum inter Archiepiscopos Colocenses ab anno 1649 ad 1655. *q*) Verum isthic duplex Nota adjicitur; prior ad annum 1649 monet illum simul tunc Vaciensis Episcopatus Administratorem fuisse, id quod e nostra quoque chronotaxi eruitur: posterior autem ad annum 1655 indicat, eundem ex Nitriensi ad Jaurinensem fuisse traductum: id vero absque contradictione admitti nequit. Quamobrem hoc etiam loco rescribendum erit: e Vaciensi ad Jaurinensem.

Quod autem res Sarbarienses sub hoc Præsule attinet; id solummodo in chartis coævis reperi. Ejus mandato cum *Michaël Skublicz*, cujus supra meminimus, ad reddendas rationes cogeretur, compertum est virum hunc adeo rudem fuisse, ut ne literas quidem nosset, qui proinde in conficiendis rationibus nonnisi aliena opera uteretur. Iisdem documentis traditum est, eundem *Skublics*, binosque alios Provisores Episcopales, nempe *Georgium Boka* Keszörensem, & *Georgium Lörincz* Jaurinensem, cum rationes reddere pertinacius detrectassent, in judicium Palatinale vocatos, convictosque fuisse: executionem autem sententiæ a Comite *Francisco Wesselényi de Hadad*, Regni Hungariæ Palatino commissam fuisse *Stephano Raby*, Protonotario Personalis Præsentiæ Regiæ in Judicio Locumtenentis. Verum id jam post *Joannis Püsky* obitum sub Episcopo *Georgio Széchény*, de quo capite sequente agemus, accidit.

CAPUT VII.

De erectione Templi, ac de restauratione Arcis Sabariensis. Item alia quædam res Sabarienses concernentia sub Episcopis Georgio Széchényi, & Leopoldo Kollonits.

GEORGIUS *Széchény*, excelsi prorsus animi, virtutumque maximarum Antistes, cum e Veszprimiensi Sede, quam post Quinque Ecclesiensem obtinuit, ad

n) P. II. Hier. Hung. p. 303.
o) Ibid. P. I. p. 374.
p) P. I. p. 328.
q) P. II. p. 85.

Tt

Jaurinensem translatus esset, nulli pepercit industriæ, ut res Arcis, & civitatis suæ Sabariensis, tam sacræ, quam politicæ, & œconomicæ, superiorum temporum injuriis haud mediocriter labefactatæ, in meliore statu collocarentur. Primum itaque in fundo suæ Arcis Templum erexit, ac nomine sanctæ Mariæ Virginis, ad Elisabeth invisentis, supremo Numini dedicavit, addita ad ingressum templi porticu, statuis lapideis maximorum Ecclesiæ catholicæ Doctorum, Ambrosii, Augustini, Hieronymi, & Gregorii Magni, exornata. Supra portam hæc inscriptio est lapidi insculpta: GEORGIVS SZÉCHÉNY EPPVS JAVRINENSIS 1665. Unde annus perducti ad fastigium hujus Templi intelligitur. In Templo bina dumtaxat reperi Nobilium virorum Epitaphia, unum *Joannis*, alterum *Pauli Enyedi*, quæ sic habent:

GENEROSUS DOMINVS IOANNES ENYEDI DE EADEM INCL. COMITATVS CASTRIFERREI OLIM VICECOMES NEC NON ILLVSTRISSIMI QVONDAM DOMINI COMITIS PAVLI DE BATTYAN PRIMARIVS AVLÆ FAMILIARIS ÆTATIS SVÆ 60. OBIIT DIE 3. MENSIS AVGVSTI ANNO DOMINI 1681.

GENEROSVS DOMINVS PAVLVS ENIEDI DE EADEM ILLVSTRISSIMI DN. COMITIS DN. ALEXANDRI ERDÖDI DE MONIOROKEREK PRIMARIVS AVLÆ FAMILIARIS ÆTAT. SUÆ 32. OBIIT 13. SEPT. ANNO DOMINI MILLMO SEXCNO OCTVAMO NONO.

Utrumque Epitaphium ornatur scuto gentilitio, in quo exsculptus Gryphus. Præterea in *Joannis* monumento legitur: *Gustate & videte, quoniam suavis est Dominus, Beatus vir, qui sperat in eo. Ps.* 33. In altero autem, quod *Pauli* est: *Deus meus es tu, quoniam bonorum meorum non eges. Lib. Psalm. c,* 15. *v.* 2.

Eidem Templo liberalitate ejusdem Præsulis addita est haud mediocris altitudinis Turris lapidea, quæ hodie triplici ære campano, & horologio animatur. Minimum horum omni caret ornatu, & inscriptione, sed forma, & ruditate sua vetustatem redolet, ætate ipsius Turris longe priorem. Alterum mediæ molis, annum & locum nativitatis suæ prodit his characteribus in extimo ambitu expressis: ME FECIT BALTHASAR HEROLD VIENNÆ 1672. Tertium, prioribus majus, ornatur effigie salvificæ Crucis, & imaginibus Deiparæ, S. Floriani, ac S. Donati. Aetatem & artificem indicat hæc epigraphe: ME FVDIT JACOBVS MONTELL NEOSTADII ANNO 1740.

Tertio post erectum Sabariense templum anno *Georgius Szécheny*, meritis exigentibus, ad Colocensem evectus est Archiepiscopatum, retenta Jaurinensis Ecclesiæ administratione. Tum vero ampliores nactus reditus Sabariam suam aliis quoque ædificiis ornare perrexit: præcipue ad Arcem episcopalem velut e

ruderibus fuſcitandam adjecit animum. Ejus reparationi integrum impendiſſe decennium videtur: quippe ſupra interiorem Arcis portam cernitur annus 1669. additus Literis G. S. A. C. quæ ſignificant *Georgium Széchény Archiepiſcopum Colocenſem*. Supra exteriorem autem Arcis portam, quæ ortum reſpicit, legitur: GEORGIVS SZÉCHÉNY ARCHIEPISC. COLOCENSIS 1679. Utrobique prominet ſimul ſcutum gentilitium, in quo eſt Avis annulum roſtro geſtans. Arcem hanc ſolido muro compactam, formaque rotundæ proxima in unam duntaxat contignationem e plano adſurgentem, olim foſſa & vallum, murusque exterior, cortinæ inſtar prætenſus, contra ſubitaneos hoſtium incurſus muniebat; ſed vix medium ab ejus reſtauratione ſæculum effluxit, cum a flammis voracibus, quibus totum ferme oppidum anno ſæculi præſentis quinto decimo in prædam ceſſit, pene abſumpta fuit. Itaque hæc modo Arx, jam dudum deſertæ ſimilis, ſupremum veluti ſpiritum trahit, brevi ſolo æquanda, ſtante jam novo Epiſcopi Palatio, deſignatisque novæ Baſilicæ fundamentis.

Széchénianam porro pietatem, ac munificentiam grata memoria recolit, ſemperque recolet Ven. Capitulum Sabarienſe de Caſtroferreo, cui *Georgius* Antiſtes pro Sacris votivis florenorum millia XII. legavit. Sed quantillum id eſt, ſi conferas cum aliis piis erogationibus, quas idem cum antea, tum qua Archiepiſcopus Colocenſis, & per annos fere triginta Epiſcopus Jaurinenſis, & qua Strigonienſis Metropolita, Regnique Hungariæ per decennium Primas fecit, ac pene dixerim, profudit in erectas, & reſtauratas Domos Dei, in bona eccleſiaſtica tum redempta, tum reparata, in Collegia, Convictus, Seminaria, in complura utriusque ſexus, diverſorum Ordinum Religioſorum Monaſteria vel fundata, vel amplificata, in erigendas Militum Peſtini, & Poſonii Domos hoſpitales, in extruenda contra Turcas Jaurini, Sümeghini, Budæ, Strigonii, & alibi propugnacula, in augendum ſacri belli ærarium, in ipſum denique Regem, Regnumque Apoſtolicum? *Ladislaus Sennyei* ad poſterorum memoriam prodit, pecuniæ ſummam a *Georgio Széchény* in publicos idgenus uſus erogatam vicies quinquies centena millia florenorum efficere *r*). At *Laurentius Karolyi* ſigillatim enumerat pias ejusdem donationes, fundationes, & legata *s*), quæ tot, ac tanta ſunt, ut ſimul addita efficiant florenorum quatuor milliones, ac prope dimidium.

Ceterum quam largus fuit hic Præſul in erogando, tam in exigendis, quæ ſibi, ſuisque debebantur, ſolertia erat prorſus mirabili. Id præter cæteros experti ſunt cives *Sabarienſes*, quibus idcirco lites haud modicæ ſuo cum Præſule interceſſerunt. Præcipuæ erant de caducitatibus, de byrſagiis, ſeu mulctis pecuniariis,

---

r) Apud *Nic. Schmith* in Arch, Strig. p. 141.
s) Spec. Eccl. Jaur. pag. 105. ſeqq.

de epocillationibus, de ædificiis Parochi, & Scholarum. Acta est causa primum coram Sede dominali, postmodum in tribunalibus; postremo autem in ipsis Regni Comitiis anno 1681. celebratis. Illic Status & Ordines auditis etiam *Bdgyoghiensium*, & Nobilium *Sedis de Vetse*, ac *Meszleniensium* querelis, sententiam in hæc verba tulerunt *t*).

„ Ex quo *Sabarienses*, ac incolæ possessionis de *Bdgyogh*, prout & „ Nobiles *Sedis de Vetse*, se nimium ab Illustrissimo, ac Reverendissimo Domino „ *Georgio Széchény* Archiepiscopo Jauriensi, contra antiqua privilegia, & indulta „ ipsorum aggravatos, inque pacifico eorundem usu impeditos querularentur: „ ideo causæ eædem per Dominum Comitem Palatinum, adhibitis ad id Tabulæ „ Regiæ Judiciariæ juratis assessoribus, jure extraordinario proxime celebrando, „ judicialiter revidendæ, ac secundum Deum, & ejus justitiam ex producendis „ annotatarum partium privilegiis, ac documentis finaliter determinandæ decer- „ nuntur. Non absimiliter differentia *Mészléniensium* Nobilium, pariter contra „ antiqua eorundem (uti querularentur) privilegia injuriatorum, ex fundamento „ privilegiorum, eorumdem ac ab utrinque producendorum documentorum, eodem „ jure prætacto extraordinario revidenda, & concludenda statuitur. Interim vero „ nec idem Dominus Episcopus, nec Successores sui, eosdem præfatos queru- „ lantes contra ipsorum privilegia, & indulta, usumque eorundem molestet, „ turbet, aut quoquo modo impediat a modo imposterum, sub pœna centum „ florenorum, toties quoties iisdem privilegiis, usuique eorundem per sæpe fatum „ Dominum Episcopum contraventum fuisse compertum fuerit, de bonis illius, „ aut ejusdem Successorum acquisititiis: ex parte quidem *Sabariensium*, & *Bd-* „ *gyoghiensium* per Dominum Comitem Palatinum, velut causæ Judicem in „ eodem jure extraordinario; ex parte vero toties fatorum Nobilium *Meszlenien-* „ *sium*, ac *Sedis de Vetse* per Vice Comites sub pœna violentiæ, æque toties „ quoties comperta rei veritate, ex bonis, ea qua præfertur modalitate, adjudi- „ canda, & desumenda statuitur. „

Elapso post hanc decisionem, ab Imperatore, ac Rege *Leopoldo Magno* confirmatam, quadriennio, *Georgius Széchény* ad Strigoniensem Archiepiscopatum promotus, successorem in Jauriensi Sede nactus est *Leopoldum* e Comitibus *Kollonics*, gestis jam antea Nitriensi, postea Neostadiensi Episcopatibus clarum, annoque sequente, (videlicet 1686. quo Buda, Regni Hungariæ caput, Turcis erepta, in Christianorum potestatem rediit) Cardinalium Collegio adscriptum. Sub hoc Antistite Cardinali *Stephanus Birhanyi*, sacer Curio Ecclesiæ Kövesdiensis in Comitatu Soproniensi positæ, de *Sabaria* bene mereri volens, anno 1687. legavit ter mille, & quingentos florenos, ea lege adjecta, ut e perpetuo

t) In Corp. Jur. Hung. Decreto III. anni 1681. Art. LIV.

hujus æris censu quatuor Adolescentes *Sabaria* oriundi, in quopiam Gymnasio alerentur, bonisque artibus imbuerentur. Eodem Cardinali Ecclesiam Jaurinensem simulque ab anno 1691. Colocensem Archiepiscopatum tenente, *Pe rus Kaldy* Curialem domum, quam *Sabariæ* possidebat, una cum Allodiis, hortisque duobus & molendinis, ac nonnullis aliis adpendicibus; præterea vineam, in promontorio Monyorokerék sitam, pariter exemptam ac liberam suis cum accessoriis: ad hæc portionem suam in possessione *Bucsu* habitam, Domino *Blasio Jaklin*, Episcopo Nitriensi, & per Hungariam Aulæ Regiæ Cancellario, viginti millibus, sexcentisque florenis in perpetuum vendidit. Charta venditionis hujus præfert annum 1694 *u*).

CAPUT VIII.

De rebus Sabariæ tempore Episcoporum Jaurinensium, Christiani Augusti Ducis Saxoniæ, & Philippi Ludovici Sinzendorf. Literæ Regiæ, quibus Canonicorum Sabariæ degentium Domibus immunitas conceditur.

LABENTE anno æræ vulgaris 1695. cum Sedes metropolitana Strigoniensis obitu *Georgii Széchény* vacaret, translato ad eandem *Leopoldo Kollonicsio* in Archiepiscopatu quidem Colocensi *Paulus Széchény*, at in Jaurinensi Episcopatu *Christianus Augustus* Saxoniæ Dux, idemque haud multo post S. R. E. Cardinalis creatus, successerat. Huic Principi suberat *Sabaria* annis triginta: nam promoto sub annum 1707. quo *Leopoldus Kollonics* decesserat, ad Strigoniensem Archiepiscopatum relicta eidem fuit Episcopatus quoque Jaurinensis administratio, quoad vixit, scilicet usque ad annum 1725. Interea vero *Sabariæ* Nobilis vir *Andreas Enyedi* domum suam, in fundo Arcis positam, cum vineis, aliisque ejusdem domus accessoriis, *Georgio Szily*, jurato Advocato 1500. florenis vendidit; uti fragmentum Fassionis, ab eodem coram Protonotario *Joanne Hevenyesi* anno 1701. factæ, attestatur. Tristis fuit sub initium sæculi præsentis conditio Sabariensium: fervente quippe bello civili sub ultima revolutione Rakocziana, civitas, arxque Sabariensis, & fundi ad eam pertinentes direptui erant expositi utriusque partis militibus. Fuisse in manibus Rakoczianorum Sabariense dominium, testimonio est in episcopali Tabulario luculentum documentum, cui hic titulus præfixus:

u) In Archivo supr. cit. In Specimine Hierarchiæ Hungaricæ inter Episcopos Nitrienses nulla fit *Blasii Ja lin* mentio: invenitur tamen in Szentivaniano Episcoporum Nitriensium Catalogo ante Ladislaum Mattyasovski jam ad annum 1690.

„ Signatura Conſcriptionis Dominii Sabarienſis, utpote pagorum, Seſſionum in „ iis exiſtentium colonicalium, & inquilinarium, ipſorum colonorum, ac inquilinorum, eorundem cenſuum, robotarum, & ſervitutum; præterea frumenti, „ vini, ac pecorum dominalium, cunctarum denique rerum mobilium, ac immobilium ad Arcem, & Dominium Sabarienſe pertinentium, Anno 1704. ad „ mandatum Alexandri Karoly, Principis Franciſci Rákoczi de Felsó Vadáſz „ Exercitus ſeditioſi Supremi Generalis, factæ. „

Poſt extinctam belli civilis flammam ſubſequentibus annis hæc acta fuerunt *Sabariæ*. Anno 1713. *Michaël a Schilſon*, Epiſcopalium Bonorum hoc tempore Præfectus Sedem dominalem in hoc oppido celebravit, adhibitis *Stephano Nagy* Protonotario, *Stephano Zeke* Notario, & *Sigismundo Paſztory* Judice Nobilium Comitatus Sopronienſis. In ea Commiſſione auditæ, ac diſcuſſæ fuerunt colonorum S. Martinenſium, Perinthienſium, & Szanathienſium querelæ, adverſus Proviſorem Sabarienſem obmotæ. Anno autem 1715. parum abſuit, quin ſubitaneo incendio tota Sabaria in cineres redigeretur. Eodem anno Cardinalis *Chriſtianus Auguſtus* Domos Capitulares Canonicorum, Sabariam incolentium, ab omni contributionis, & ſervitutis onere liberas, immunesque declaravit. Hæc immunitas tertio poſt anno ab Imperatore ac Rege *Carolo VI.* approbata, & confirmata fuit ſequentibus Literis privilegialibus.

„ CAROLUS Sextus Dei gratia electus Romanorum Imperator ſemper „ Auguſtus, ac Germaniæ, Hiſpaniarum, Hungariæ, Bohemiæ Rex &c. Fidelibus noſtris univerſis, & ſingulis, ſignanter vero Spectabilibus, ac Magnificis „ Comitibus Nicolao Palffi ab Erdöd, prædicti Regni noſtri Hungariæ Palatino, „ Judici Cumanorum, Aurei Velleris Equiti, & Locumtenenti noſtro Regio, „ Stephano item Kohari de Csáprágh Judici Curiæ noſtræ Regiæ, Joanni Palffi „ de prædicta Erdöd, præfatorum Regnorum noſtrorum Dalmatiæ, Croatiæ, & „ Sclavoniæ Bano, Sigiſmundo Csáki de Kereſztſzegh perpetuo Terræ Scepuſienſis, Tavernicorum noſtrorum Regalium per Hungariam Magiſtro, Intimisque „ Conſiliariis noſtris, Magnifico præterea Horváth Simoncſich Perſonalis Præſentiæ Regiæ in Judiciis Locumtenenti, ac ſimiliter Conſiliario noſtro, eorundemque vices gerentibus Magiſtris Protonotariis, & Tabulæ noſtræ Regiæ Judiciariæ Aſſeſſoribus; non ſecus Comitatuum quorumcunque, ſignanter vero „ Caſtriferrei Supremis, & Vice Comitibus, Judicibus Nobilium, & Juraſſoribus, ipſisque Univerſitatibus, ſed & Liberarum Regiarumque Civitatum noſtrarum, aliorumque privilegiatorum oppidorum, ac locorum Magiſtratibus, „ cunctis denique aliis quibuscunque Judicibus, & Juſtitiariis prædicti Regni noſtri Hungariæ, Eccleſiaſticis videlicet, & Sæcularibus, ubivis conſtitutis, & „ exiſtentibus, præſentes noſtras viſuris Salutem, & Gratiam.

„ Queruloſe ſimul, ac demiſſe repræſentatum Majeſtati noſtræ nominibus „ & in perſonis fidelium noſtrorum Honoratorum Capituli Caſtriferrei, qualiter

„ idem tam in oppido Vasvár, quam expost, a tempore videlicet transmigratio-
„ nis suæ ex eodem oppido vigore Articuli 20. Anni 1578. ad aliud æque oppi-
„ dum Sabariæ factæ, & subsecutæ semper pacifice, & imperturbate substitisset,
„ ac perseverasset, neminique quidpiam, sive videlicet Domino terrestri, sive
„ oppidanis Sabariensibus præstitisset, & contribuisset, verum tribus circiter,
„ aut quatuor abhinc annis nunc fati Oppidani id ipsum, quatenus præfatum
„ Capitulum universa onera civilia, & contributionis cujuscunque generis, se-
„ cundum morem, & consuetudinem in medio ipsorum practicari solitam subire,
„ & supportare obligaretur, effectuare intendissent. Unde mentionatum Capitulum
„ ratione, & intuitu hujusmodi Oppidanorum Sabariensium prætensionis, & in
„ Anno 1715. facto ad Reverendissimum in Christo Patrem, ac Serenissimum
„ Christianum Augustum Ducem de Saxonia, S. R. E. Presbyterum Cardinalem,
„ & Principem, Archiepiscopum Strigoniensem, Primatem Regni Hungariæ, Lega-
„ tum natum, Summum, & Secretarium Cancellarium, Actualem Intimum Con-
„ siliarium, & ad generalem Diætam Ratisbonensem Plenipotentiarium Commissa-
„ rium nostrum, qua Episcopatus Jaurinensis Administratorem, & dicti Oppidi
„ Sabariensis Dominum terrestrem, recursu, talem ab eodem resolutionem: quod
„ siquidem Domus præattactorum Capitularium Sabariensium in ejusdem nominis
„ loco, & oppido habitæ, ac per eosdem possessæ, connumerationem portarum
„ Comitatensium ingressæ non fuissent, & intuitu earundem Domorum, per Ca-
„ nonicos possessarum, plus oneris, aut majus Contributionale Quantum incolis
„ prælibati oppidi Sabariensis impositum haud extitisset, ideo prælibati Canonici
„ Capitulares respectu Domorum suarum residentialium, Sabariæ habitarum, prout
„ antea ab onere contributionali immunes fuissent, ita deinceps quoque pari im-
„ munitate gaudeant: obtinuisset. Intuitu cujus quidem Resolutionis tametsi præ-
„ libati oppidani Sabarienses a præscira prætensione sua attunc cessassent, nihilo-
„ minus tamen, ex quo denuo suprafatum Capitulum, ejusdemque Juratum No-
„ tarium eatenus molestare, & sub comminatione intentandæ executionis inquie-
„ tare attentassent; supplicatum itaque extitit Majestati nostræ nomine, & in per-
„ sonis dicti Capituli, ejusdemque Jurati Notarii perquam humillime, quatenus
„ eosdem contra modo fatos oppidanos Sabarienses ratione, & prætextu præex-
„ positæ eorundem illegitimæ prætensionis sub benignam Cæsareo-Regiam pro-
„ tectionem nostram suscipere, atque vice, & in persona nostra Regia vestræ
„ etiam dignaremur committere protectioni, & tuitioni speciali. Quorum humil-
„ lima supplicatione, tamquam justa, & legitima clementer exaudita, benigne
„ pariter & admissa; cum & alioquin etiam repetiti Capitulares, & Canonici
„ in fundo Episcopali residentes, domosque, appertinentiis quibusvis destitutas,
„ possidentes, ac dictamine Articuli 110. Anni 1647. ac etiam juxta prænarratam
„ eatenus subsecutam Domini terrestris exemptionem, ab omni censu, & con-
„ tributione immunes, & exempti, jurisdictionique prænominatorum oppidano-

„ rum Sabarienſium nullatenus ſubjecti eſſe cenſerentur, domus præterea reſidentionales nunc fatorum Capitularium, ſeu Canonicorum, ex quo tempore peractæ conſcriptionis connumerationem portarum Comitatenſium, juxta quas onera contributionalia limitari, & contribuentibus injungi ſolerent, ingreſſæ minime fuiſſent, per ejusmodi reſidentiarum Capitularium exemptionem plus oneris, aut majus Contributionale Quantum, ſæpefato Epiſcopali oppido nullatenus accreviſſe, & impoſitum fuiſſe dignoſceretur; ſed & Nobiles quivis in Regno poſſeſſionati, portasque colonicales habentes, ſimilibus oneribus, & contributionibus ſupportandis obnoxiari neutiquam valerent. Idcirco Fidelitatibus veſtris, & veſtrum ſingulis, quibus ſupra, ſignanter vero Supremo, & Vice Comitibus, totique Univerſitati Comitatus Caſtriferrei harum ſerie firmiter præcipientes committimus, & mandamus, quatenus ſuprafatum Capitulum Caſtriferrei, ſive ejusdem Canonicos, ita, & non abſimiliter Juratum Notarium Capitularem quoad Domos eorum reſidentiales, rationibus, & legibus ex præallegatis, ab omni onere civili, & contributione, quarterioque, & intertentione militari immunes, & exemptos, dum & quandocunque, & quotiescunque cum præſentibus requiſiti fueritis, aut alter veſtrum fuerit requiſitus, in perſonis, bonisque, & rebus eorundem univerſis, mobilibus, & immobilibus, contra quosvis violentos, & illegitimos impetitores, turbatores, & damnificatores, notanter vero prærepetitos incolas, & cives Epiſcopales oppidi Sabarienſis, vice, & in perſona noſtra Regia protegere, manutenere, tuerique, & defendere, ac defenſando conſervare modis omnibus velitis, debeatisque, & teneamini, authoritate noſtra Regia vobis per præſentes plenarie conceſſa, & attributa, jureque, & juſtitia mediante. Secus non facturi; præſentibus perlectis, exhibentibus reſtitutis. Datum in civitate noſtra Vienna Auſtriæ die 2. menſis Decembris Anno Domini 1718. Regnorum noſtrorum, Romani octavo, Hiſpaniarum decimo ſexto, Hungariæ vero, & Bohemiæ, & reliquorum anno ſimiliter octavo. „

Hoc Privilegio etſi ſolæ Canonicorum, & Jurati Notarii Capitularis Domus reddebantur immunes, & ab omni contributione, alioque onere civili exemptæ, nihilominus tamen mox & alii quidam Nobiles, qui Sabariæ nonnullos fundos, hactenus cenſu, & oneribus civilibus obnoxios, poſſidebant, eodem immunitatis, & exemptionis jure uti voluere. Quamobrem neceſſe fuit, ut horum conatui obviam iretur interpoſita nomine Epiſcopatus Jaurinenſis coram Comitatu Caſtriferrei anno 1719. ſolemni contradictione. Eodem & Magiſtratus Sabarienſis anno 1721. contra idgenus Nobiles recurrerat, quemadmodum in documentis Tabularii ſupra laudati adnotatum eſt.

Obiit *Chriſtianus Auguſtus* Ratisbonenſibus in Comitiis die 22. Auguſti anno 1725. ſed ejus corpus juſſu Cæſaris inde avectum, ac Poſonii in Templo Sancti Martini reconditum eſt. Epitaphium, quo præcipue hujus Principis dignitates,

tates, virtutes, resque gestæ exprimuntur, e marmore descripsit, ac vulgavit P. *Nicol. Schmith x)*.

Christianum Augustum in Episcopatu Jaurinensi excepit *Philippus Ludovicus* e Comitibus de *Sinzendorf* non tamen eodem anno 1725. uti in Specimine Hierarchiæ Hungariæ adseritur *y)*, sed sequente, scilicet 1726. die 5. Maji, quemadmodum *Laurentius Karolyius*, qui ab hoc Præsule in numerum Canonicorum Jaurinensium relatus fuit, diserte scribit *z)*. Nec prius, quam anno nunc memorato confectum reperio instrumentum, quod *Signaturam Urbarii*, seu Consignationem Bonorum *Sabariensium* continet. Fuit hic Præsul alias Abbas B. M. V. de Pécsvárad, Ecclesiarumque metropolitanarum Coloniensis, & Salisburgensis, & cathedralis Olomucensis Canonicus. Anno autem 1727. Purpuratorum Patrum Collegio a Benedicto XIII. adscriptus est. *Sabariam* civitatem suam adiit anno 1731. ubi quatuor aras in Franciscanorum Templo ritu solemni consecravit: celebrari quoque jussit eodem anno, & in eadem civitate Sedem dominalem ad tollendos quosdam abusus, rationibus œconomicis, juribusque episcopalibus adversos.

CAPUT IX.

De reliquis Episcopis Jaurinensibus, qui Sabariam possederunt. Designatio novi Episcopatus Sabariensis sub Imperatore Carolo VI. facta, sed interrupta. Fundatio Scholarum Sabariensium.

CARDINALE *Philippo Ludovico Sinzendorf* ad Episcopatum Vratislaviensem sub finem anni 1732. in Silesiam translato, Imperator *Carolus VI.* Jaurinensem Episcopum nominavit anno sequente *Adolphum a S: Georgio*, Religiosi Ordinis Piarum Scholarum antehac Ministrum Generalem, virum pietate, doctrina, linguarumque peritia insignem. Hic Præsul cum *Sabariam* anno 1739. venisset, in Ecclesia PP. Franciscanorum binas laterales aras consecravit, Parœciæ autem Templo, novum imponi tectum fecit. Sequente anno (1740.) agebatur de diminutione Diœcesis Jaurinensis, & erectione novi Episcopatus Sabariensis: jamque res eo processit, ut Comes *Paulus Forgach* junior, id temporis Præpositus Posoniensis, designatus fuerit primus Ecclesiæ Sabariensis Episcopus *a)*. Verum hanc designationem, totumque id negotium mors intempestiva Imperatoris, ac Regis

x) In Archiep. Strigon. p. 149.
y) Spec. Eccl. Jaur. p. 126.
z) P. I. p. 329.
a) *Math. Bel.* Adpar. ad hist. Hung. in Not. ad Pauli Gregorianczii Breviar. Rer Hung. p. 103.

Caroli Sexti interrupit, aut potius ob ſubſecutam temporum difficultatem ita ſuſpendit, ut res hæc nonniſi ſerius, poſt annos videlicet ſeptem ac triginta (quemadmodum infra dicetur) a Magna *Thereſia*, Carolinæ pietatis hærede, perfici potuerit. Ob mortem itaque Imperatoris *Caroli VI.* quæ in diem 20. Octobris anni 1740. incidit, *Adolphus* Epiſcopus nullam ſuæ Diœceſeos diminutionem paſſus eſt: ſed ætate ingraveſcente, morbisque ingruentibus cum ſub mole negotiorum fatiſceret, ſuffraganeum primo Comitem *Carolum a Malczan*, qui vicem in pontificalibus muniis obiret, dein Coadjutorem quoque Comitem *Franciſcum Zichy*, qui univerſa peramplæ Diœceſeos negotia curaret, admiſit. Immo hunc ad ejus preces Auguſta *Maria Thereſia* non modo Coadjutorem nominavit, verum etiam Succeſſorem deſtinavit, dato 6. Septembris anno 1743. Decreto, quod in Speculo Eccleſiæ Jaurinenſis vulgatum eſt *b*). Ita demum comparatum Præſulem *Adolphum*, cum jam cœlo maturus videretur, mors tertio poſt menſe, nimirum die 13. Novembris, rebus humanis exemit.

Poſtremus Epiſcoporum Jaurinenſium, qui *Sabariam* poſſederunt, erat *Franciſcus* e Comitibus *Zichy de Vdſonkö*. Tenuit Epiſcopatum annis quadraginta. Hoc Præſule rurſus exuſtam comperio *Sabariam*. Incendii memoriam conſervat inſcriptio chronoſtica aræ ſancti Floriani in Eccleſia cathedrali, annumque indicat 1749. hoc modo: „ DIVE FLorIANE TE AVXILIatore proteCtIo VenIat „ aD oMnIpotentI sabarIæ eXVstæ. „ Hoc incendio princeps quoque ejusdem Templi Ara conſumpta fuiſſe videtur: novam enim poſuit Epiſcopus *Zichy*, quemadmodum ex adſixo ejusdem ſcuto gentilitio colligere licet. Hoc ſcutum crucem æquilateram inter cornua cervi defixam ſiſtit: quod quidem in pluribus civitatis, ac territorii Sabarienſis domibus, ac ædificiis cum occurrat, indicio eſt, res Sabarienſes non mediocriter curis Zichyanis creviſſe. Commemorandum præcipue hoc loco venit Sabarienſe Gymnaſium, ab hoc Præſule duabus humaniorum literarum ſcholis auctum, regioque munitum, & ornatum Privilegio, quod hujusmodi eſt:

„ Nos MARIA THERESIA Dei gratia Romanorum Imperatrix Vidua, „ Hungariæ, Bohemiæ, Dalmatiæ, Croatiæ, Sclavoniæque &c. Regina Apoſtolica, Archidux Auſtriæ, Dux Burgundiæ, Magna Princeps Tranſilvaniæ, Dux „ Mediolani, Mantuæ, Parmæ &c. Comes Habſpurgi, Flandriæ, Tirolis &c. „ Vidua Dux Lotharingiæ, & Barri, Magna Dux Hetruriæ &c. Memoriæ commendamus tenore præſentium ſignificantes, quibus expedit univerſis: quod „ fidelis noſter, nobis ſincere dilectus Reverendus, ſpectabilis, ac Magnificus „ Comes Franciſcus Zichy de Vaſonkeö, perpetuus in Homonna, Epiſcopus „ Jaurinenſis, ejusdemque nominis Comitatus ſupremus, ac perpetuus Comes, „ nec non noſter actualis intimus Conſiliarius, majori Fundationis illius, quam

b) P. 131. & ſeq.

„ certus Stephanus Bithányi, Parochus condam in Comitatu Soproniensi Kövesdiensis, anno adhuc millesimo, sexcentesimo, octuagesimo septimo in ter mille quingentis florenis pro alendis in quopiam Gymnasio, imbuendisque quatuor Adolescentibus Sabariensibus constituerat, commodo intentus, praattactam Summam capitalem ad instituendas in oppido Sabariensi, Comitatui Castriferrei adjacente, velut loco ad id opportunissimo, publicas humaniores scholas, quo nempe fundationis hujus non saltem Sabariensium, sed & aliorum Filii participes reddi possint, convertere, ac ultra quatuor scholas, Poësim quoque, & Rhetoricam; adminiculo suorum sumptuum successive adjicere, traditionem vero Religiosis Franciscanis Sabariensibus concredere decrevit, supplicando Majestati nostræ debita cum instantia humillime, quatenus nos salutari huic intentioni clementer subscribendo, introductionem humaniorum scholarum, nobisque exhibitam methodum tradendi, acceptare, omniaque, & singula in eadem contenta, ratam, gratam, & accepta habentes, Literis nostris privilegialibus inseri, & inscribi facientes, Apostolica Regia authoritate nostra approbare, roborare, ratificare, confirmareque, ac benignum etiam Regium superinde consensum nostrum præbere dignaremur. Cujus quidem methodi Scholarum, in oppido Sabariensi per Religiosos Patres Franciscanos docendarum, tenor talis est.

„ In Scholis Sabariensibus ii libri, ac authores generatim adhibeantur, qui in Scholis Patrum Societatis Jesu, ac Piarum Scholarum adhiberi solent. Quolibet anno Scholæ aperiantur die 6. Novembris, vel, si dies Dominicus in hunc incidat, die sequenti, eodemque singuli discipulorum, qui digni sunt, ut admittantur, in classes suas juxta meritum, & profectum anni prioris distribuantur, ac dein solemni Sacro, per Rectorem studiorum, aut alium invitandum decantando, intersint, & Spiritus Sancti gratiam implorent, ut novus studiorum annus feliciter ipsis cedat. Subinde per unam hebdomadam, aut, si Patri Professori ita videbitur, etiam per majoris temporis spatium exerceantur in iis classibus, partim repetitionibus, partim examinibus, in quibus prioris anni doctrinam in memoriam revocent, eamque firmius retineant, & ad aliam classem feliciorem viam sternant, tum vero novæ classis præcepta, & regulas instillare Professor unusquisque pergat. Ordo scholarum sit sequens: per septimanam quatuor dies, utpote Lunæ, Mercurii, & Sabbati scholis destinati, recreationis vero Martis, & Jovis. Quod si in diem aliquem scholarum Festum incidat, illud loco diei recreationis computetur. In Adventu, & Quadragesima dimidium solum diei Martis, & Jovis recreationi concedatur. A principio scholarum usque primam Martii primo quadrante ad octavam dato signo campanæ ad scholas conveniant, lectiones suas constitutis schedatoribus recitent, qui in schedis suis scientiam, vel ignorantiam connotent, & Patribus Professoribus præsentent: secundo quadrante ad octavam Professo-

„ res ſcholas ingrediantur, atque illic oratio communis, præorante vel ipſo „ Patre Profeſſore, vel quopiam Diſcipulo, perſolvatur lingua latina, quippe „ Pater noſter, Ave Maria, Credo, Actus Fidei, Spei, Charitatis, & Contri- „ tionis, oratio ex hora prima Canonica, Domine Deus omnipotens, qui ad „ principium hujus diei &c. Deinde verſiculus cum reſponſorio; Reſpice in „ in ſervos tuos &c. cum Gloria Patri &c. & oratione: Dirigere, & ſancti- „ ficare. Demum, Veni Sancte Spiritus &c. cum verſiculo, & oratione, Deus, „ qui corda &c. Quæ orationes ut ab omnibus quatuor claſſibus devote perſol- „ vantur, in chartam ordinarie deſcribantur. Finitis precibus, ſchedæ, & penſa „ ſcholaſtica videantur, ac legantur circiter per mediam horam, ut pateat, „ quis quomodo lectiones didicerit, & exercitia ſua fecerit, ac deſcripſerit. „ Sequatur deinde regularum explanatio per tres facile quadrantes, tum conti- „ nuo examen, ut ea, quæ dicta ſunt, mentibus diſcipulorum tenacius inhæ- „ reant; accedat Auctoris cujuſpiam explanatio, in qua attendatur maxime, „ ut diſcipuli elegantiores dicendi formulas combibant, ſententiam Auctoris ad „ acceptam regularum notitiam exigant, & verum ejus ſenſum aſſequantur. Au- „ ctores porro prælegantur, in Parvis, & Principiis Fabulæ Æſopi, vel Phœdri, „ ac nonnullæ epiſtolæ Ciceronis familiares: in Grammatica, & Syntaxi Corne- „ lius Nepos, & Ciceronis epiſtolæ majores, ac Ovidius. Ultimus quadrans ſcho- „ larum Hiſtoriæ cujusvis Claſſis explicationi, & lectionum diſcendarum determi- „ nationi impendatur. Denique hora decima finis ſcholarum imponatur, atque ex „ iis recto, & compoſito ordine ad Eccleſiam Arcenſem pro Miſſæ Sacrificio pro- „ cedatur, quod unus ex Patribus Profeſſoribus, alternis per hebdomadas vici- „ bus, ad ſuam tamen, vel Conventus ſui intentionem leget. Sub Miſſa quis- „ que privatim orabit, ſub finem autem Maria Mater gratiæ omnes cantabunt. „ Audito Miſſæ ſacrificio, quilibet modeſte ad hoſpitium revertatur. A prima „ vero Martii uſque finem ſcholarum mane tertio quadrante ad ſeptimam pri- „ mum pulſetur. Hora ſeptima Patres Profeſſores Scholam ingrediantur, ac me- „ dia decima Miſſæ ſacrificium pro diſcipulis ſuis celebrent. Reliqua expoſita „ ratione, ſervata temporum proportione, obſerventur. A meridie per totum „ annum primus pulſus fiat primo quadrante ad ſecundam, quo rurſus omnes „ ſuis ſchedatoribus lectiones ſuas recitent, hique prædicto modo ſuas notas „ apponant, & Patribus Profeſſoribus præſentent. Hi ſubinde media ſecunda ſcho- „ las accedant, & Lytanias B. M. V. Lauretanas cum ſubjectis oratiunculis Pa- „ ter noſter, & Ave Maria, Credo, & Veni Sancte, vel ipſi præorent, vel „ aliquem e diſcipulis præorare faciant. His abſolutis ſchedas recitationum in- „ dagent, ac dein expoſita methodo explicent, examinent, aut exercitia vel „ pro ſcholis, vel pro domo lingua ſolum hungarica dictent, ac ultimum qua- „ drantem ſcholarum rurſus hiſtoriæ explanationi, & lectionum determinationi „ denotent. Tandem hora quarta ſcholis finem imponant. Ceterum omni ſepti-

„ mana die Mercurii, vel, si hæc Festo aliquo impedita esset, die præcedenti „ per tres circiter quadrantes Arithmetica tradatur, & quidem in duabus primis classibus Tabula Cebetis memoriter discatur, Numeratio, Additio, & „ Multiplicatio; in Grammatica vero, & Syntaxi Divisio, ac aliæ species mixtæ „ exerceantur: ac ut hujus artis tanto major usus procuretur, eodem die præter exercitium, quod pro domo discipulis dictabitur, etiam quodpiam exemplum Arithmeticæ eisdem detur, quod domi perficere, illudque scripto, una „ cum exercitio, futura die scholarum adferre obligentur. Pro diebus vero Martis, Dominicis, ac festis pridie semper quodpiam formulare scriptum, una, „ alterave linea constans, illis proponatur, juxta quod domi in scriptura se „ exerceant, & opus suum una cum latina occupatione proximo scholarum die „ exhibeant. Cunctis diebus Sabbati, aut, si festum incideret, præcedenti die „ tribus fere horæ quadrantibus doctrina christiana juxta præscriptum Canisii tradatur, ac discipuli exinde examinentur. Doceantur discipuli Missæ sacrificio „ tum lecto, tum solemni assistere, omnibusque diebus, serie per Patres Professores designanda, ministrent sub sacro studiosorum Parochiali, & Conventuali. Diebus Dominicis, ac Festis mane scholas accedant studiosi, signo „ campanæ convocandi, atque media hora rudimenta fidei per Patres Professores iis explicentur, postea vero Sacro conventuali Venerabilis Capituli intersint. Quare Patres Professores cum consensu Rectoris scholarum horam designent, qua scholas adire debeant, ut ordinate tam exhortationi, quam Sacro „ conventuali interesse possint; a meridie vero uno quadrante ante catechesim „ pariter signo campanæ convocentur ad scholas, ac inde ad catechesim in „ Ecclesia Arcensi fieri solitam proficiscantur, ac Lytaniis, aut Vesperis devote „ adsint. Postquam vero congregatio studiosorum B. V. Mariæ erecta fuerit, „ Grammatistæ, & Syntaxistæ in quopiam cubiculo scholarum diebus Dominicis „ piis exercitiis Marianis per horam vacabunt, iisque finitis Ecclesiam ad Lytanias, aut Vesperas ingredientur. Pridie Festorum, & dierum Dominicorum „ si quæ devotiones in Ecclesia Arcensi hora quarta habitæ fuerint, ad eas „ quoque Studiosi conveniant, ita tamen, ut tempori scholarum nihil detrahatur. „ Correctio Juvenum defectuosorum fit quidem accurata, sed non excessuosa, „ verum moderata, & benigna. Patribus familias studiosis omnino inhibeatur, „ ne ii quempiam studiosorum absque expresso Patrum Professorum jussu tundere, ac verberare præsumant. Omnes studiosi singulis mensibus bis sacramentalem Confessionem peragant, & sacram Eucharistiam devote sumant, nisi „ forte ob nimis teneram ætatem, aut aliam legitimam causam impedirentur. „

„ Nos itaque pro solita nostra in Deum pietate, atque materna, qua in „ rectam juventutis educationem, & institutionem, ex qua quippe ingens bonum „ in rempublicam dimanare consuevit, jugiter ferimur, cura, & sollicitudine, „ humillima item prærepetiti Comitis, & Episcopi instantia, nostræ modo, quo

„ supra, facta Majestati, Regia benignitate exaudita, clementer & admissa, memoratas scholas, prædeclaratamque methodum tradendi (eo adjecto, ut cumprimis superinspectio harum scholarum penes locale Capitulum Sabariense permaneat, pro meliori tamen observantia, pro Directore studiorum una semper de gremio ejusdem Capituli singularis persona judicio Episcopi designetur: dein vero, ut juventus per omnes has classes in lingua quoque germanica peculiariter exerceatur, sequaciter occupationes etiam hungarico simul, & germanico idiomate eidem dictentur, ac insuper a teneris debita fides, & obligatio erga summum Principem, amor erga Patriam juventuti rite instilletur) authoritate nostra Regia acceptavimus, approbavimus, & ratificavimus, benignumque superinde consensum nostrum Regium præbuimus. Immo acceptamus, approbamus, & ratificamus, benignumque pariter consensum nostrum Regium præbemus, & assensum (salvo jure alieno) harum nostrarum secreto sigillo nostro, quo ut Regina Hungariæ Apostolica utimur, impendenti communitarum vigore, & testimonio Literarum. Datum per manus Fidelis nostri nobis sincere dilecti Spectabilis, ac magnifici Comitis Francisci Eszterházi de Galantha, perpetui in Frakno, Aurei Velleris, & una insignis Ordinis S. Stephani Regis Apostolici magnæ crucis Equitis, Comitatus Mossoniensis supremi Comitis, Camerarii item, & Consiliarii nostri actualis intimi, nec non per antelatum nostrum Hungariæ Regnum Aulæ nostræ, prout & dicti I. Ordinis S. Stephani Cancellarii, in Archiducali civitate nostra Vienna Austriæ die prima mensis Julii, Anno Domini millesimo septingentesimo septuagesimo secundo, Regnorum nostrorum Hungariæ, Bohemiæ, & reliquorum anno trigesimo secundo. „

Obtento hoc privilegio, sine mora Præsul boni publici studiosissimus novum, idque elegans scholarum ædificium in fundo Arcis suæ Sabariensis poni, ac sequente mox anno 1773. non tantum præcepta Gramaticæ in iis tradi, verum etiam Poësin, ac Rhetoricen profiteri secundum methodum, apud Patres Societatis, & Piarum scholarum eo tempore receptam, jussit. Quamquam quod ad methodum docendi, discendique attinet, eam haud multo post immutari oportuit. Post sublatum enim anno nunc memorato Jesuitarum Ordinem longe aliud studiorum Systema, aliam juventutis in Hungaria instituendæ, educandæque rationem, normamque præscibere, & inducere visum est. Igitur Gymnasium quoque Sabariense aliam brevi induit faciem: introductum nempe est normale Pædagogium, & schola quædam nationalis, in qua tenerior ætas ad legendum, scribendum, vivendumque, recentiore alia methodo, ac idiomate partim allemanico, partim hungarico instituitur. Hinc pueris magis idoneis gradus patet ad latina Grammaticæ, in tres classes distincta, studia, quibus pariter tradendis methodus

a priore diverſa præſcripta eſt. Sed Rhetorices & Poëſeos palæſtra nuper hic loci aperta, iterum abrogata eſt, tum ob vicinitatem Ginſii, ubi literæ humaniores deinceps quoque fuerunt tradendæ, tum vero, quia ſcholis nationalibus, utpote magis neceſſariis, attributus erat fundus, quem Præſul ſuſtentandis Rhetoricæ & Poëſeos Profeſſoribus deſtinaverat. Itaque nondum hac vice Muſæ manſuetiores ſtabilem Sabariæ ſedem nanciſci poterant uſque ad annum 1789. quo tandem decreto Regio iſthuc revocatæ perpetuum jam ſibi pollicentur domicilium, idque tanto magis, quanto majora indies incrementa hæc civitas capit a tempore fundati paucis abhinc annis novi Epiſcopatus Sabarienſis, de quo mox acturi ſumus.

HISTORIÆ SABARIENSIS
LIBER NONUS.

DE

NOVO ECCLESIÆ SABARIENSIS EPISCOPATU, NOVISQUE CIVITATIS SABARIÆ INCREMENTIS

AB ANNO CHRISTI 1777 AD 1791.

CAPUT I.

De fundatione Episcopatus Sabarienſis, primoque Episcopo Sabarienſi, Diplomata Regia.

SEQUITUR epocha fundati Epiſcopatus Sabarienſis, quæ in annum ſeptuageſimum ſeptimum labentis modo ſæculi incidit. Nimia nempe Diœceſium Jaurinenſis, Veſprimienſis, & Zagrabienſis extenſio, & amplitudo, ob quam ſingulæ a ſingulis Epiſcopis e rationibus antiquæ diſciplinæ eccleſiaſticæ vix regi poſſe videbantur, permovit Auguſtam *Mariam Thereſiam*, divino cultui promovendo, ac propagandæ fidei orthodoxæ ſemper intentam, ut pro ſummo patronatus jure, quo ut Regina Apoſtolica gaudebat, eorum limites conſtringeret, atque ex decerptis earum regionibus binas alias Diœceſes, novosque Epiſcopatus, *Albaregalenſem* videlicet, ac *Sabarienſem* conſtitueret, & erigeret.

Nova igitur cathedra epiſcopali *Sabariæ* defixa, ad Sabarienſem retulit Diœceſim imprimis integrum Caſtriferrei Comitatum, a Jaurinenſi Diœceſi avulſum: dein e Comitatu Saladienſi diſtrictum *Szala-Egerſzegienſem*, hactenus Epiſcopatui Veſprimienſi adnexum, demptis tamen nonnullis Parœciis, puta: *Cſacſenſi*,

Csacsensi, *Csatariensi*, *Szent-Ldszloiensi*, & *Szent-Ivanyensi*, quas porro etiam sub jurisdictione Episcoporum Vesprimiensi permanere voluit. Ad hæc districtum *Transmuranum*, in eodem Comitatu Saladiensi, antea Episcopis Zagrabiensibus obnoxium, Episcopatui Sabariensi recens erecto subjecit. De juniore Clero novæ hujus Diœceseos interea sic decernere visum est, ut Clerici non pauciores quam triginta pro eadem in Seminariis formentur, ac sustententur, nimirum quatuordecim in generali Regni Hungari Seminario, penes Regiam Scientiarum Universitatem tunc habito; sedecim autem in Seminario Jaurinensi. His alendis ac vestiendis pars redituum ejusdem Seminarii: illis vero pars alia redituum ex Dominio *Nyul*, quod in Jaurinensi pariter est provincia, verum antea in possessionibus erat Episcoporum Vesprimiensium, adsignata est.

Porro ipsi Episcopatui Sabariensi Augusta Fundatrix dotis nomine contulit duas ditiones, seu *dominia*, quorum annui reditus viginti circiter millibus florenorum tunc temporis æstimabantur, videlicet dominium *Sabariense*, sed hoc nonnisi vacante Jaurinensi Sede adeundum, & *Szala-Egerszegiense*, mox possidendum. Præterea Decimas eidem attribuit, ubi eæ hactenus intra terminos nunc erectæ Diæcesis Sabariensis ab aliis Episcopis percipi solebant; sic tamen, ut, quæ Jaurinensi Episcopo debebantur, hæ quoque solummodo post hujus obitum ad Sabariensem devolverentur. Hac novi Episcopatus fundatione facta, placuit Augustæ, jus conferendi Canonicatus, & alia beneficia Ecclesiastica in Capitulo Sabariensi, sibimetipsi, suisque successoribus Hungariæ Regibus reservare; Episcopo autem id solum permittere, ut pro vacante idgenus beneficio duos idoneos Candidatos eligere, ac Regiæ Majestati, citra omnem tamen in hoc, illove determinando potestatis Regiæ restrictionem, præsentare valeat. Cum simili reservatione non Sabariensis tantum, sed & alii in Hungaria Episcopi hac tempestate eligi, ac nominari cœperunt. Diploma vero erecti nunc Sabariensis Episcopatus in hæc verba confectum est:

„ Nos MARIA THERESIA divina favente clementia Romanorum Imperatrix Vidua, Hungariæ, Bohemiæ, Dalmatiæ, Croatiæ, Sclavoniæ, Galliciæ, Lodomeriæ, Bosniæ, Serviæ, Cumaniæ, & Bulgariæ Regina Apostolica, Archidux Austriæ, Dux Burgundiæ, Styriæ, Carinthiæ, & Carnioliæ, Magna Princeps Transilvaniæ, Dux Mediolani, Mantuæ, Parmæ &c. Comes Habspurgi, Flandriæ, Tyrolis &c. Vidua Dux Lotharingiæ, & Barri, Magna Dux Hetruriæ &c. Damus pro memoria, nostro, Successorumque nostrorum nomine significantes, quibus expedit universis. Quod nos in provehenda, & firmanda felicitate Regnorum, quæ a Majoribus nostris jure hæreditario accepimus, inter cætera subsidia illud efficacissimum esse compererimus, quod totius rei christianæ firmitas, Religionis propagatio, hancque consequens animarum salus secundum Deum a sublimi Episcoporum munere, vigilantia, sollicitudine, doctrina, verbo, & exemplo potissimum dependeat, neque proinde ullum du-

„ bium superſit, quin, quo plures e ſpecula intendant, ſaluti animarum vigila„ turi Paſtorum oculi, eo majus res chriſtiana ſumat incrementum, mores po„ pulorum ad humanitatis leges amplius excolantur, vita plebis innocentior red„ datur, per conſequens divinis non ſecus, ac humanis legibus major etiam re„ verentia exhibeatur, Reipublicæ denique ſalus, & tranquillitas ſolidioribus „ fundamentis fulciatur. Hinc cum Diœceſes Jaurinenſis, Veſprimienſis, & Za„ grabienſis adeo vaſtos hactenus complexæ fuerint limites, ut impoſſibile quo„ dammodo fuerit iisdem Epiſcopis Paſtoralis Officii partes in tantæ extenſionis „ Diœceſibus ita exequi, ita omnibus attendere, ita univerſos inſtruere, ac re„ gere, ut rei magnitudo, ac neceſſitas, vetusque Eccleſiæ diſciplina poſtulat; „ per conſequens hæc ipſa memoratarum Diœceſium ampla adeo extenſio, & „ exinde promanans adminiſtrationis eccleſiaſticæ difficultas congruam a nobis, „ qua Apoſtolica Regina, & ſumma Eccleſiarum in præfato Regno noſtro Hun„ gariæ exiſtentium Patrona, exegerit medelam, in eo cumprimis conſiſtentem, „ ut in remotioribus ab ordinariis Sedibus Epiſcoporum Jaurinenſis, Veſprimienſis, „ & Zagrabienſis Comitatibus, & Diſtrictibus magis vicini Paſtores conſtituan„ tur, qui Diœceſes ſuas arctioribus limitibus conſtitutas, frequentius viſitent, „ Cleri diſciplinam urgeant, exceſſibus quibusvis, qui promotioni orthodoxæ „ fidei obſtaculo eſſe poſſent, propius ſolerter invigilent, ac denique procuran„ dæ animarum ſaluti magis, & facilius intenti eſſe poſſint. Eapropter exemplis „ etiam Prædeceſſorum noſtrorum, divorum quondam Hungariæ Regum, glo„ rioſæ memoriæ, impulſæ pro ſummo illo jure Patronatus, quod qua Apoſto„ lica Regina Hungariæ in conferendis, & pro ratione neceſſitatis ac utilitatis „ publicæ ordinandis Diœceſibus optimo jure habere, & exercere dignoſcimur, „ pro ſalute item, qua ad majorem divini cultus promotionem, & orthodoxæ „ fidei propagationem ferimur, cura, & ſollicitudine noſtra, præattactos Epi„ ſcopatus Jaurinenſem, Veſprimienſem, & in parte etiam Zagrabienſem divi„ dendos, & e limitibus eorundem, in remotioribus quippe Comitatibus, & „ Diſtrictibus, præter alium novum Epiſcopatum Albaregalenſem, Sabarienſem „ quoque, ab oppido privilegiato Sabarienſi denominationem ſuam habiturum, „ ea ratione benigne erigendum, & fundandum eſſe duximus, ut nominis hujus „ ordinarius Diœceſanus Epiſcopus Reſidentiam ſuam cum Eccleſia cathedrali, „ & Capitulo, ex Præpoſito, Lectore, Cantore, & Cuſtode, duobus item Ca„ nonicis, adeoque ſex Individuis conſiſtente, in præfato oppido Sabarienſi ha„ beat; limites vero Diœceſis hujus Sabarienſis integrum Comitatum Caſtriferrei, „ ex Comitatu porro Szaladienſi ita dictum Diſtrictum Szala Egerſzegienſem, „ hactenus ad Epiſcopatum Veſprimienſem pertinentem, exceptis tamen Paro„ chiis Csácsenſi, Csatarienſi, Szent-Láſzloienſi, & Szent-Ivanyienſi, pro eo„ dem Epiſcopatu Veſprimienſi ultro quoque relictis, Diſtrictum item ſic nun„ cupatum Transmuranum in eodem Comitatu Szaladienſi, ab Epiſcopatu Zagra-

„ bienſi avellendum, ambitu ſuo complectantur. Quoad juniorem Clerum, eam „ reſpectu Diœceſis hujus fecimus benignam proviſionem, ut quatuordecim Cle- „ rici ad rationem Diœceſis hujus ex parte redituum Dominii Nyul, Comitatui „ Jaurinenſi ingremiati, & hactenus ad Epiſcopatum Veſprimienſem pertinentis, „ in Generali Cleri Regni Hungariæ Seminario penes Univerſitatem Regiam, „ alii vero ſedecim in Seminario Jaurinenſi ex ejusdem Seminarii reditibus cum „ aliis Diœceſis Jaurinenſis Clericis eodem modo conſtanter interteneantur, qui „ præciſe ab ipſius Epiſcopi Sabarienſis ſeu in receptione, ſeu evocatione, libe- „ ra plenariaque diſpoſitione dependeant. Pro condecente demum Epiſcopi ſubſi- „ ſtentia, neo-erecto huic Epiſcopatui Sabarienſi univerſa Bona, ac Dominia, „ & quidem Dominium Sabarienſe, in Comitatu Caſtriferrei exiſtens, & ad „ Epiſcopatum Jaurinenſem hucdum pertinens, nunc pro tunc, ubi nempe idem „ Epiſcopatus Jaurinenſis vacans effectus fuerit, cum univerſis tam ejusdem Do- „ minii, quam & aliis Comitatus Caſtriferrei Decimis, ad eundem Epiſcopa- „ tum Jaurinenſem de jure, & ab antiquo percipi ſolitis, nec non Dominium „ Szala Egerſzegh in Comitatu Szaladienſi exiſtens, ante ad Epiſcopatum Ve- „ ſprimienſem ſpectans, æque una cum Decimis tam ex eodem Dominio, quam „ & ex aliis Diſtrictus illius Comitatus Szaladienſis, qui ad Diœceſim hanc Sa- „ barienſem per nos applicitus eſt, locis, ad eundem Epiſcopatum Veſprimien- „ ſem percipi ſolitis (exceptis proinde Decimis Capituli Zagrabienſis, in eodem „ Diſtrictu vi fundationalium ſuarum habitis) deinceps in qualitate Dotis, pro „ Epiſcopatu hocce Sabarienſi adſignatæ, conſideranda, ſimul cum cunctis Ca- „ ſtris, Caſtellis, Oppidis, Villis, Poſſeſſionibus, Prædiis, & eorundem apper- „ tinentiis, terris ſcilicet arabilibus cultis, & incultis, agris, pratis, paſcuis, „ campis, fœnetis, hortis, pomariis, ſilvis, nemoribus, dumetis, virgultis, ex- „ tirpaturis, montibus, collibus, vallibus, vineis, & earum promontoriis, flu- „ viis, aquis, piſcinis, piſcaturis, piſciumve clauſuris, & aquarum decurſibus, „ molendinis, & eorundem locis, generaliter vero quarumlibet utilitatum, ob- „ ventionum, redituum, & pertinentiarum ſuarum integritatibus, quovis nomi- „ nis vocabulo vocitatis, ſub ſuis veris metis, & antiquis limitibus exiſtentibus „ ad præfata Dominia Szala Egerſzeghienſe, & Sabarienſe, de jure, & ab an- „ tiquo ſpectantibus, & pertinere debentibus, ubicunque ſub ſacra prerepetiti „ Regni noſtri Hungariæ Corona exiſtentibus, & habitis, cæterisque privilegiis, „ juribus, & jurisdictionibus de Lege Regni, & paſſim recepta conſuetudine, „ Clero, qua Domino terreſtri, legitime competentibus, Donationis, ac piæ „ Fundationis titulo, pleno jure Dominii, Regio, & perennali (ſalvo tamen „ jure aliorum, ſi quod præattactis Bonis ineſſe legitime comprobatum fuerit) „ benigne conferenda eſſe duximus. Immo conferimus, donamus, & fundamus „ perpetuo, & irrevocabiliter tenenda, poſſidenda, habenda pariter & uſuanda; „ reſervantes cæteroquin nobis, & ſucceſſoribus noſtris, Hungariæ Regibus,

„ omnia in Capitulo beneficia ecclesiastica, & canonicatus jus conferendi ad-
„ missa dumtaxat ipsi Episcopo in casu singulæ vacantiæ pro tali supplenda duo-
„ rum idoneorum subjectorum electione, & nobis demissa præsentatione, citra
„ tamen potestatis nostræ in hoc vel illo subjecto denominando restrictionem.
„ Quæ omnia dum mente, animoque deliberato, & ex plenitudine potestatis
„ nostræ Regiæ hisce clementer statuimus, fundamus, & ordinamus, una non
„ ambigimus, quod, quemadmodum hic per nos clementer neo erectus, &
„ fundatus Episcopatus unice ad incrementum Religionis orthodoxæ, per idque
„ magis, ac melius promovendam animarum salutem directus est, eique ad suam
„ consistentiam perducendo nos omni cura, sollicitudine intentæ fuimus, ita
„ nostri quoque Successores non minori sollicitudinis studio salutare hoc, &
„ pientissimum Institutum nostrum ad omnem ætatem firmiter manutenturi, sub-
„ sequenter totum id, quod ad neo erectum, & fundatum huncce Episcopatum
„ prævia ratione per nos clementer destinatum habetur, tamquam pro perpetuo
„ stipulatam, & pactatam fundationalem Dotem absque diminutione in sua in-
„ tegritate conservaturi, & pro ratione circumstantiarum novis etiam gratiis,
„ & favoribus adaucturi sint. Quapropter omnibus, & singulis, quorum interest,
„ benigne præcipimus, & mandamus, quatenus præsentem salutarem, pientissi-
„ mamque fundationem, & ordinationem nostram quibusvis evenire quetuntibus
„ in casibus ad amussim observare noverint, neque eidem sub incursu indigna-
„ tionis nostræ Regiæ quaqua ratione contravenire præsumant. In quorum majus
„ robur, perpetuamque firmitatem hasce majori secreto sigillo nostro, quo ut
„ Regina Hungariæ Apostolica utimur, impendenti communitas, extradandas esse
„ duximus, & concedendas Literas fundationales. Datum per manus fidelis no-
„ stri nobis sincere dilecti Spectabilis ac Magnifici Comitis Francisci Eszter-
„ házy de Galantha, perpetui in Frakn o, Aurei Velleris, & una insignis Or-
„ dinis sancti Stephani Regis Apostolici magnæ crucis Equitis, Camerarii, Con-
„ siliariique nostri actualis intimi, Comitatus Mosoniensis Supremi Comitis, Cu-
„ riæ nostræ Regiæ Magistri, & per antelatum nostrum Hungariæ Regnum Au-
„ læ nostræ, prout & præfati Insignis Ordinis sancti Stephani Cancellarii, in
„ Archiducali civitate nostra Vienna Austriæ die 17. mensis Februarii Anno Do-
„ mini 1777. Regnorum nostrorum Hungariæ, Bohemiæ, & reliquorum Anno
„ trigesimo septimo. Reverendissimis, Illustrissimis, Reverendis item, ac vene-
„ rabilibus in Christo Patribus Dominis: Josepho e Comitibus de Batthyán per-
„ petuo in Németh Ujvár S. R. I. Principe Strigoniensis, Adamo L. Barone Pa-
„ tachich de Zajezda Colocensis, & Bacsiensis Ecclesiarum canonice unitarum
„ Metropolitanarum Archiepiscopis, Comite Francisco Zichy de Vasonkeö Jau-
„ rinensis, Georgio Klimo Quinque Ecclesiensis; Comite Carolo Eszterházy de
„ Galantha Agriensis; Christophoro e Comitibus Migazzi de Vaal, & Sonnen-
„ thurn S. R. E. Cardinale, Principe S. R. Imperii Administratore Vaciensis;

„ Josepho Gállyuff Zagrabiensis, Joanne Baptista Caballini Segniensis, & Modrusiensis, seu Corbaviensis; Matthæo Francisco Kertitza Boznensis, seu Diakoviensis, & Sirmiensis; Comite Ladislao Kolonics de Kollegráth Transilvaniensis; Carolo Szalbek Scepusiensis; Comite Francisco Berchtold L. Barone ab Ungerschütz Neosoliensis; C. Antonio de Réva Rosnaviensis; Iosepho Bajzáth electo Vesprimiensis (sedibus Magno Varadiensi, Nitriensi, & Csanadiensi vacantibus) Antonio Zlatarich Belgradiensis, seu Samandriensis; Joanne Szily Tininiensis; Stephano Jaklin de Elephant electo Almisiensis; C. Sigismundo Keglevits de Buzin electo Makariensis; Joanne Alapi electo Dulcinensis, Emerico Kristovits electo Scutariensis, Ecclesiarum Episcopis Ecclesias Dei feliciter gubernantibus. Serenissimo item Principe Domino Alberto Regio Poloniarum, & Lythvaniæ Principe, Duce Saxoniæ, prælibati Regni nostri Hungariæ Locumtenente nostro Regio, nec non Spectabilibus, ac Magnificis C. Georgio Fekete de Galantha Judice Curiæ nostræ Regiæ, C. Francisco de Nadásd perpetuo Terræ Fogarás Regnorum nostrorum Dalmatiæ, Croatiæ, & Sclavoniæ Bano, C. Adamo de Batthyán Tavernicorum, Illustrissimo S. R. I. Principe Nicolao Eszterházy de Galantha, Nobilis Turmæ nostræ Prætoriæ Hungaricæ Capitaneo, antelato Comite Francisco Eszterházy de Galantha Curiæ, C. Joanne Nepomuceno Csáky de Keresztszegh Agazonum, C. Francisco Döry de Jobaháza Pincernarum, C. Joanne Nepomuceno Erdödy de Monyorokerék Cubiculariorum, C. Antonio Károlyi de Nagy Károly Dapiferorum, C. Leopoldo Pálffy ab Erdöd Janitorum nostrorum Regalium per Hungariam Magistris, ac C. Joanne Palffy ab Erdöd Comite Posoniensi, cæterisque quam plurimis sæpefati Regni nostri Hungariæ Comitatus tenentibus, & honores. „

Eodem anno, ac die Princeps Augusta primum Episcopum Sabariensem elegit, ac nominavit JOANNEM SZILY *de Felsö Szopor*, antea consecratum Episcopum Tininiensem, Præpositum S. Adalberti de Jaurino, Cathedralis Ecclesiæ Jaurinensis Canonicum, & C. Francisci Zichy Episcopi Jaurinensis in pontificalibus suffraganeum, dato sequenti diplomate:

„ Nos MARIA THERESIA &c. memoriæ commendamus tenore præsentium significantes, quibus expedit universis: quod nos pro ea, qua in constituendis Ecclesiarum Dei Pastoribus tenemur cura, & sollicitudine, benignam habentes reflexionem ad præclaras virtutes, laudatosque, & acceptabiles mores, singularemque doctrinam, & eruditionem, omnibusque gratam, & acceptam exemplaris vitæ conversationem, ac cæteras excellentes animi dotes, & qualitates fidelis nostri nobis dilecti Reverendi JOANNIS SZILY electi, & consecrati Episcopi Tininiensis, Præpositi S. Adalberti de Jaurino, & Droszo, Cathedralis Ecclesiæ Jaurinensis Canonico, nec non Reverendi, Spectabilis item, ac Magnifici Comitis Francisci Zichy de Vasonkeö Episcopi Jaurinensis in Pontificalibus suffraganei, quibus ipsum Dei altissimi munere insignitum, &

„ ornatum esse tam aliorum fidelium nostrorum fide digno testimonio, cum „ etiam propria experientia nostra benigne cognovimus. Eundem itaque JOAN- „ NEM SZILY tamquam personam idoneam ac de Ecclesia Dei, sacraque dicti „ Regni nostri Hungariæ Corona, ac Majestate quoque nostra benemeritam, „ nobisque gratam, & acceptam ad neo-erectum, & suis limitibus circumscriptum „ Episcopatum Sabariensem authoritate juris Patronatus nostri Regii, quod gene- „ raliter in conferendis omnibus prædicti Regni nostri Hungariæ, & Partium ei „ adnexarum Ecclesiis, earumque Beneficiis instar divorum quondam Hungariæ „ Regum Prædecessorum nostrorum gloriosæ reminiscentiæ optimo jure habere, „ & exercere dignoscimur, eligendum, & nominandum, ipsumque ad præfatum „ Episcopatum Sabariensem promoventes, universa Bona, & Dominia, & „ quidem Dominium Sabariense in Comitatu Castriferrei existens, & ad Epi- „ scopatum Jaurinensem pertinens cum universis tam ejusdem Dominii, quam & „ aliis Comitatus Castriferrei Decimis, ad eundem Episcopatum Jaurinensem de „ jure, & ab antiquo percipi solitis, nec non Dominium Szala Egerszeg in „ Comitatu Szaladiensi existens, ante ad Episcopatum Vesprimiensem spectans, „ æque una cum Decimis tam ex eodem Dominio, quam & ex aliis Districtus „ illius Comitatus Szaladiensis, qui ad Diœcesim hanc Sabariensem per nos appli- „ citus est, locis, ad eundem Episcopatum Vesprimiensem percipi solitis (exceptis „ proinde Decimis Capituli Zagrabiensis in eodem Districtu vi fundationalium „ suarum habitis) deinceps in qualitate Dotis pro Episcopatu Sabariensi assignatæ „ considerandа, ea tamen lege, ut, cum antelatum Dominium Sabariense una „ cum Decimis Comitatus Castriferrei, actu per Episcopum Jaurinensem usque „ dies vitæ suæ possideatur, collatio præsens relate ad hoc Dominium, & De- „ cimas non prius, ac cum moderni Episcopi Jaurinensis e vita hac decessu „ effectum suum sortiatur, adeoque eousque sæpefato Episcopo Jaurinensi pacifice „ possidendum relinquatur, simul cum cunctis castris, castellis, oppidis, villis, „ possessionibus, ac emolumentis ad modofata Dominia Szala Egerszegiense, & „ Sabariense de jure, & ab antiquo spectantibus, & pertinere debentibus, quovis „ nominis vocabulo vocitatis, ubicunque sub sacra prærepetiti Regni nostri Hun- „ gariæ Corona existentibus, & habitis, prouti nempe per antelatos Episcopatus „ Vesprimiensem, & Jaurinensem possessa fuerunt, & respective possidentur, ac „ vita durante Episcopi Jaurinensis possidebuntur, partim nunc illico, partim „ vero præscripto modo nunc pro tunc danda duximus, & conferenda, prout „ præsentium per vigorem nominamus, eligimus & promovemus, damusque, „ & conferimus. Volumus autem, ut idem nominatus Episcopus secundum nor- „ malem resolutionem nostram ex reditibus memorati Episcopatus eo tum, ubi „ Dominium Sabariense ad Episcopatum hunc prævio modo plene reciderit, „ medio conscriptionis Cameralis, quam antelatus Episcopus Sabariensis hunc „ in finem admittere obligabitur, eruendis, ad generalem quidem Parochorum

„ Caſſam decem per centum quottam attunc definiendam, ab alia nihilominus
„ decem procentuali præſtatione ad Caſſam fortificatoriam dependenda antelatum
„ electum Epiſcopum Sabarienſem unice ad perſonam ſuam ex peculiaribus re-
„ flexionibus benigne diſpenſantes, atque ex ærario noſtro Camerali quottam
„ hanc decem procentualem prævio modo definiendam ad Caſſam fortificatoriam
„ eousque ſuppleturæ, annue rite pendere, & præſtare teneatur, reſervantes cæ-
„ teroquin nobis, & Succeſſoribus noſtris Hungariæ Regibus omnia in Capitulo
„ Beneficia Eccleſiaſtica, & Canonicatus jus conferendi, admiſſa dumtaxat ante-
„ lato Epiſcopo in caſu ſingulæ vacantiæ, pro tali ſupplenda duorum idoneo-
„ rum ſubjectorum electione, & nobis demiſſa præſentatione, absque tamen
„ noſtri omni ad hanc præſentationem reſtrictione. Quocirca vobis fidelibus
„ noſtris honorabilibus, Præpoſito, Lectori, Cantori, Cuſtodi, cæteriſque Cano-
„ nicis, ac Beneficiatis tam ipſius Eccleſiæ Sabarienſis, quam etiam aliarum
„ Diœceſi illi ſubjectarum harum ſerie firmiter præcipientes committimus, &
„ mandamus, quatenus a modo impoſterum prænientionatum JOANNEM SZILY
„ pro veſtro vero legitimo, & indubitato Epiſcopo, & Prælato habere, tenere,
„ & recognoſcere, eidemque debitam reverentiam, honorem, & obedientiam,
„ prout bonos, & pios Eccleſiæ Miniſtros decet, præſtare, & exhibere, in
„ omnibus denique licitis, & conſuetis rebus Juriſdictioni illius parere, & ob-
„ temperare debeatis, & teneamini: ſecus non facturi. Præſentibus perlectis,
„ exhibenti reſtitutis. Datum per manus fidelis noſtri nobis ſincere dilecti Spe-
„ ctabilis, ac Magnifici Comitis Franciſci Eſzterhazy &c. in Archiducali civitate
„ noſtra Vienna Auſtriæ, Die decima ſeptima menſis Februarii, Anno Domini
„ milleſimo ſeptingenteſimo ſeptuageſimo ſeptimo, Regnorum noſtrorum Hun-
„ gariæ, Bohemiæ, & reliquorum anno trigeſimo ſeptimo. „

Solemnis introductio peracta fuit Poſonii per Joſephum L. B. a Pföffershof-fen, Regiæ Cameræ Hungarico - Aulicæ Conſiliarium, ad Kalendas proximi menſis Martii anno ſupra dicto 1777.

CAPUT II.

Bullæ Pontificiæ, Erectionem Epiſcopatus Sabarienſis, & Translationem confirmationemque primi ejusdem Epiſcopi concernentes.

Non diu cunctatus eſt PIVS VI. Pontifex Romanus pientiſſimis M. THERESIÆ Reginæ Apoſtolicæ votis ſubſcribere. Ejus Bullæ, ſecundum receptam Eccleſiæ Catholicæ conſuetudinem ſuper hoc negotio datæ, hujus ſunt tenoris:

I. *Bulla Erectionis Episcopatus Sabariensis.*

„ PIUS Episcopus Servus Servorum Dei ad perpetuam rei memoriam. „ Relata semper ab Ecclesia militante in verbo illius, qui firmam supra petram „ ædificavit eam contra Principem tenebrarum, victoria, quemadmodum per elata „ quandoque inter populos, in umbra mortis sedentes, Crucis vexilla, quandoque „ vero per novos etiam in sinu credentium Episcopatus, in medio aliorum veluti no- „ va Fidei tentoria, ac propugnacula, erectos, ad custodiendam, & defenden- „ dam Civitatem sanctam, ac Vineam Domini electam, fuit omni tempore non „ sine Prædecessorum nostrorum gaudio, ac Christi fidelium spirituali progressu, „ ac solamine recognita, Nos ita, quos licet immerentes, ipsius Ecclesiæ regimi- „ ni constituit Dominus, animo cæterum revolventes, quam facile sit, ex non- „ nullarum Diœcesium amplitudine ut oriantur abusus, quamque difficile eos inde „ sic ortos eliminare, & evellere; ex debito idcirco Pastoralis officii, ne in me- „ dium prodeant, Apostolicæ Potestatis gladio præcaventes cuicunque incommo- „ do per novarum Cathedralium erectiones, principibus quum a Regiis, ac Gene- „ rosis Fœminis, de Catholica Fide optime meritis, sunt expetitæ, viam præclu- „ dere satagimus, ut tandem benedicente Domino, qui exiguis incrementum dat, „ labores nostros omnes populi etiam tenebris obvoluti, quod paravit Deus in „ æternum lumen ad revelationem gentium, propius videre, sicque in universa „ terra unus tantum Pastor, ac unum Ovile utilissime cum gratiarum actione va- „ leant adesse. Cum itaque nobis innotuerit, quod ob unius Vesprimiensis actu „ vacantis, ac alius Jaurinensis, & reliqui Episcopatuum Zagrabiensis, nimis „ amplas, easque diffusas Jurisdictiones fieri non potest, ut unus respective illa- „ rum Ecclesiarum Episcopus per se tantum suum, ut par est, Pastorale munus „ explere, ac singulorum Fidelium, sibi vel præcipue commissorum, spirituali- „ bus indigentiis prospicere, ac remedia incommodis quandoque inter unum „ Ovile Christi contingentibus, ea qua decet promtitudine afferre valeat, „ & idcirco Charissima in Christo Filia nostra MARIA THERESIA „ Imperatrix vidua, ac Hungariæ, & Bohemiæ Regina Apostolica, quæ „ pro ipsa Catholica militante Ecclesia, semper illustrioribus ditanda trophæis „ contra humani generis inimicum magis indies se studiosam ostendit, insi- „ nuaverit nobis, ut, si a supra dictis Episcopatibus infrascripti Comitatus „ per nos, ut infra, perpetuo dismembrarentur, & intra illos, videlicet in op- „ pido infra scripto novus Episcopatus erigeretur, opus quidem utile orthodoxæ „ Religioni, ac ipsismet Christi fidelibus juxta ejus flagrantia desideria perficere- „ tur. Nos audita prius super his Congregationis venerabilium Fratrum nostro- „ rum sanctæ Romanæ Ecclesiæ Cardinalium rebus Consistorialibus proposita scien- „ tia, nec non attentis peculiaribus circumstantiis, & accedente ad hæc omnia „ venerabilium etiam Fratrum nostrorum modernorum Jaurinensis, & Zagrabiensis,

„ respective

„ respective Episcoporum, consensu, tam pia ejusdem MARIAE THERESIAE
„ Reginæ Apostolicæ desideria fovere, illiusque desuper per suas Litteras nobis
„ datas oblatis precibus clementer annuere volentes, motu proprio, & ex certa
„ scientia Dominia, Comitatus, & Districtus infra scripta, a Vesprimiensi, ac
„ Jaurinensi, & Zagrabiensi respective Diœcesibus præscriptis, penitus ac perpe-
„ tuo, tenore præsentium Apostolica authoritate dividimus, & separamus, ac
„ oppidum Sabariense nuncupatum, quod, sicut accepimus, B. Martini, dum vi-
„ veret, Episcopi Patria extitit, juxta canonicas sanctiones Civitatis Episcopa-
„ lis titulo, & honore, dicta Apostolica authoritate etiam perpetuo decoramus,
„ nec non Sæcularem, & Collegiatam Ecclesiam in dicto oppido, per nos Civi-
„ tatis Episcopalis titulo (ut præfertur) decorato existentem, illiusque Collegiali-
„ tatis titulum, denominationem, naturam, & essentiam eadem Apostolica au-
„ thoritate pariter perpetuo supprimimus, & extinguimus, ipsamque Collegiatam
„ Ecclesiam, per nos (ut præfertur) suppressam, & extinctam vocatam, illius
„ Capitulo ex Præposito videlicet Præposituram, quæ inibi principalis, ac Lecto-
„ re Lectoratum, qui secunda, ac Cantore Cantoratum, qui tertia, ac Custode
„ Custodiatum, qui quarta, respective Dignitates Canonicatus nuncce existunt,
„ obventibus composito, ac subinde duobus aliis Canonicis participantibus ex de-
„ stinatis hanc in rem fundis augendo, de Apostolicæ Potestatis plenitudine in
„ Ecclesiam Cathedralem Sabariensem pro uno Episcopo Sabariensi, qui omnibus
„ Episcopalibus Insigniis, Privilegiis, & Prærogativis eisdem, modo, & forma,
„ quibus cæteri Episcopi, præsertim Hungariæ Regni, perfruuntur, & gaudent,
„ eadem Apostolica authoritate similiter perpetuo erigimus, & instituimus. Nec
„ non Præposituram præfatam in Majorem post Pontificalem, cæteras vero Di-
„ gnitates, seu Canonicatus ejnsdem Collegiatæ Ecclesiæ per nos (ut præfertur)
„ suppressæ, & extinctæ, cum dictis duobus aliis Canonicatibus, quibus idem Ca-
„ pitulum (ut præfertur) augebitur, in totidem Dignitates, seu respective Canoni-
„ catus ipsius Cathedralis Ecclesiæ Sabariensis, per nos etiam (ut præfertur) ere-
„ ctæ subrogatam, & subrogatas, seu respective subrogatos esse dicta Apostolica
„ authoritate ibidem perpetuo declaramus, & pro dictæ Ecclesiæ Episcopalis Sa-
„ bariensis per nos (ut præfertur) erectæ dote ad illius futuri Episcopi pro tempo-
„ re existentis Pontificalem Dignitatem decenter tenendam, ex bonis videlicet di-
„ cti Episcopatus Vesprimiensis Dominium Szala Egerszegh, ex vero Episcopatus
„ Jaurinensis hujusmodi Dominium Sabariense respective nuncupata, & ex iis ob-
„ venientes proventus fere viginti millium florenorum monetæ illarum partium in
„ præfatis fundis immobilibus, & Decimis, quos quidem proventus obtingentes
„ ex parte Dominii Sabariensis præfati illico novus Episcopus Sabariensis præfatus
„ non percipiet, sed statim, ac e manibus moderni Episcopi Jaurinensis legitimi
„ Possessoris pars prædicta Bonorum, huic Episcopatui destinata, eliberata fuerit,
„ eousque vero de alio convenienti subsidio eidem futuro Episcopo Sabariensi

„ præfata MARIA THERESIA Regina Apoſtolica proſpiciet, eadem Apoſtolica
„ authoritate perpetuo quoque conſtituimus, & aſſignamus. Seminario autem Cle-
„ ricorum pro illius manutentione, ſeu dotatione, partim vero ejusdem (ut præ-
„ fertur) vacantis Epiſcopatus Vesprimienſis, ac ſignanter Dominii Nyul nuncu-
„ pati reſpective reditus Apoſtolica authoritate præfata ſimiliter perpetuo applica-
„ mus, & addicimus, & inſuper pro Diœceſi futuri Epiſcopi Sabarienſis præfati
„ limites per totum Comitatum Caſtriferrei, ac præterea Diſtrictum Szala Eger-
„ ſzeghienſem (ut præfertur) nuncupatum in Comitatu Szaladienſi, hucusque ad
„ Diœceſim Vesprimienſem præfatam pertinentem, exceptis tamen Parochiis
„ Cſácſienſi, Cſatarienſi, Szent Laſzloienſi, & Sz. Ivanyienſi pro eadem Diœ-
„ ceſi Vesprimienſi ultro quoque relictis, adeoque cum reliquis unice Parochiis,
„ Bagod, Bonczodfölde, Háshagy, Millo, Nova, Puſzta Magyarod, Szala Eger-
„ ſzegh, Szala Szent György, Salomvár, Sütör, & Tarnok reſpective nuncupa-
„ tis, adeoque Parochiis matricibus undecim, earumque Filialibus, ex Diœceſi
„ vero Zagrabienſi in eodem Comitatu Saladienſi Diſtrictum Transmuranum nun-
„ cupatum cum ſexdecim Parochiis, earumque filialibus, ab eodem Epiſcopatu
„ (ut præfertur) dismembratum, intra cujus Diœceſis limites numerabit idem Epi-
„ ſcopatus 144 Parochiales Matrices præter numeroſas eisdem Parochialibus adnexas
„ filiales Eccleſias, dicta Apoſtolica authoritate itidem perperpetuo concedimus, &
„ aſſignamus. Nec non jus nominandi, ſeu præſentandi a dicta MARIA THERESIA
„ Regina Apoſtolica, ejusque in Regno Hungariæ Succeſſoribus Regibus infra tem-
„ pus a Jure præfixum nobis & Succeſſoribus noſtris Romanis Pontificibus pro tem-
„ pore exiſtentibus, Perſonam idoneam ad dictam Eccleſiam Epiſcopalem Sabarien-
„ ſem per nos (ut præfertur) erectam, a primæva illus erectione vacantem, tam pro
„ prima vice, quam etiam impoſterum in futuris illius vacationibus pari prorſus
„ modo quoad nominationem, ſeu præſentationem eandem Epiſcopi, aliarumque
„ Cathedralium Eccleſiarum, in præfato Regno Hungariæ exiſtentium, a Sede Apo-
„ ſtolica præfata præfici conſueverunt, cum ea tamen lege, quod tam præfatus futu-
„ rus Epiſcopus Sabarienſis, in dicta Cathedrali Eccleſia Sabarienſi, per nos (ut
„ præfertur) erecta, hujusmodi Succeſſores omnes ordinariæ Jurisdictioni pro tem-
„ pore exiſtentis Archiepiſcopi Strigonienſis, uti eorum Metropolitano ſubjecti
„ ſint, & eſſe debeant, Apoſtolica authoritate præfata ſimiliter perpetuo clemen-
„ ter admittimus, ac præterea eidem MARIAE THERESIAE Reginæ Apoſtoli-
„ cæ, ejusque in præfato Hungariæ Regno Succeſſoribus Regibus hujusmodi jus
„ omnia Beneficia Eccleſiaſtica, omnesque Canonicatus, & præbendas in Capi-
„ tulo dictæ Eccleſiæ Cathedralis Sabarienſis, per nos (ut præfertur) erectæ exi-
„ ſtentia, & exiſtentes conferendi, dicta Apoſtolica authoritate ſimiliter perpetuo
„ concedimus, & reſervamus, decernentes easdem præſentes ſemper, & perpe-
„ tuo validas, & efficaces eſſe, & fore, ſuosque plenarios, & integros effectus
„ ſortiri, & obtinere, ac ab omnibus, & ſingulis, ad quos nunc ſpectat, & pro

„ tempore spectabit quomodolibet in futurum, firmiter, & inviolabiliter observari debere, ac nullo unquam tempore ex quocunque capite, vel qualibet causa, quantumvis juridica, & legitima, etiam ex eo, quod causæ, propter quas eædem præsentes emanarunt, adductæ, verificatæ, & justificatæ non fuerint, & subreptionis, vel obreptionis, aut nullitatis, vel invaliditatis vitio, aut intentionis nostræ, seu quopiam alio, quantumvis magno substantiali, inexcogitato, & inexcogitabili, ac specialem, & individuam mentionem, & expressionem requirente defectu; seu etiam ex eo, quod in præmissis, eorumque aliquæ solemnitates, & quævis alia servanda, & adimplenda, servata, & adimpleta non fuerint, aut ex quocunque alio capite de jure, vel facto, seu statuto, vel consuetudine aliqua resultante, seu etiam enormis, enormissimæ, totalisque Læsionis, aut quocunque alio colore, prætextu, aliqua ratione, vel causa etiam quantumvis justa, rationabili, legitima, juridica, pia privilegiata, etiam tali, quæ ad effectum validitatis præmissorum necessario exprimenda foret, aut quod de voluntate nostra, & aliis superius expressis nullibi appareret, seu alias probari posset, notari, impugnari, invalidari, retractari, in jus, vel controversiam revocari, aut ad viam, & terminos juris reduci, aut adversus illas restitutionis in integrum, aperitionis oris, reductionis ad viam, & terminos juris, aut ad aliud quodcumque juris, vel facti, aut gratiæ, vel justitiæ remedium impetrari, seu quomodolibet etiam motu, scientia, & potestatis plenitudine similibus concessæ, & impetratæ, vel emanatæ quempiam uti, seu se juvare in judicio, vel extra illud posse, neque easdem præsentes sub quibusvis similium, vel dissimilium gratiarum revocationibus, suppressionibus, limitationibus, derogationibus, aliisque contrariis dispositionibus, per quascunque Literas, & Constitutiones Apostolicas, aut Cancellariæ Apostolicæ regulas, quandocunque etiam in crastinum assumptionis nostræ, & Successorum nostrorum Romanorum Pontificum ad summi Apostolatus apicem, etiam motu, scientia, & Potestatis plenitudine paribus, etiam consistorialiter ex quibuslibet causis, & sub quibuscunque verborum expressionibus, tenoribus, & formis, ac cum quibusvis clausulis, & Decretis, etiamsi in eis de eisdem præsentibus, earumque toto tenore ac data specialis mentio fiat, editas, vel imposterum edendas comprehendi, sed semper, & omnino ab illis excipi, & quoties illa emanabunt, toties in pristinum, & validissimum statum restitutas, repositas, & plenarie reintegratas fore, & esse, sicque, & non alias, per quoscunque Judices ordinarios, vel Delegatos, quavis authoritate fungentes, etiam Causarum Palatii Apostolici Auditores, ac ejusdem Sanctæ Romanæ Ecclesiæ Cardinales, etiam de Latere Legatos, dictæque Sedis Nuncios; aliosque quoscunque, quavis authoritate, potestate, facultate, prærogativa, ac privilegio fungentes, ac honore, ac præeminentia fulgentes, sublata eis, & eorum cuilibet quavis aliter judicandi, & interpretandi facultate, & authoritate in quocunque judicio, &

„ in quacunque instantia judicari, & definiri debere, irritumque, & inane, si „ secus super his a quoquam auctoritate scienter, vel ignoranter contigerit attentari, non obstantibus, quid opus sit nostra, & Cancellariæ Apostolicæ præfatæ „ regula de jure quæsito non tollendo, aliisque in contrarium præmissorum quomodolibet etiam in Synodalibus Provincialibus, Generalibus, & Universalibus „ Conciliis editis, vel edendis, specialibus, vel generalibus constitutionibus, & „ ordinationibus Apostolicis, Privilegiis quoque, Indultis, & Literis Apostolicis, „ quibusvis superioribus, & personis, sub quibuscunque tenoribus & formis, ac cum „ quibusvis etiam derogatoriarum derogatoriis, aliisque efficacioribus, efficacissimis, „ & insolitis clausulis, ac irritantibus, & aliis Decretis in genere, vel in specie, „ etiam motu, & scientia, & potestatis plenitudine similibus pro tempore concessis, & concedendis, quibus omnibus, & singulis, etiam pro illorum sufficienti derogatione, alias de illis, eorumque totis tenoribus specialis specifica „ expressa, & individua, non autem per clausulas generales, idem importantes „ mentio, seu quævis alia expressio habenda, aut aliqua alia, etiam exquisita „ forma ad hoc servanda foret, tenores hujusmodi, ac si de verbo ad verbum „ nihil penitus omissæ, & forma in illis tradita observata, & inserti forent, „ ejusdem præsentibus pro plene, & sufficienter expressis, & insertis habentes, „ illis alias in suo robore permansuris, latissime, & plenissime, ad præmissorum „ validissimum effectum specialiter, & expresse, nec non opportune, & valide „ hac vice dumtaxat, harum serie, motu, scientia, & potestatis plenitudine paribus derogamus, cæterisque contrariis quibuscunque. Volumus autem, quod „ Ecclesia Cathedralis Sabariensis, per nos (ut præfertur) erecta juxta ejus reditus de more taxari, & hujusmodi Taxa in Libris Cameræ Apostolicæ describi „ debeat, quodque in Executorem pro executione tantum earundem præsentium „ dilectus Filius noster, & Sedis Apostolicæ præfatæ Nuncius Viennensis cum „ facultate subdelegandi deputetur. Nulli ergo hominum liceat hanc paginam „ nostræ Divisionis, Constitutionis, Assignationis, Applicationis, Addictionis, „ Admissionis, Concessionis, Reservationis, Decreti derogationis, & Voluntatis „ infringere, vel ei ausu temerario contraire. Si quis autem hoc attentare præsumpserit, indignationem Omnipotentis Dei, ac Beatorum Petri ac Pauli „ Apostolorum ejus se noverit incursurum. Datum Romæ apud S. Petrum Anno „ Incarnationis Dominicæ Millesimo Septingentesimo Septuagesimo Septimo, „ quintodecimo Calendas Julii, Pontificatus autem nostri Anno tertio. „

II. *Bulla Translationis JOANNIS SZILY Episcopi Tininiensis ad Episcopatum Sabariensem.*

„ PIVS Episcopus Servus Servorum Dei Venerabili fratri JOANNI „ SZILY nuper Episcopo Tininiensi in Episcopum Sabariensem electo salutem,

„ & Apoſtolicam benedictionem. Romani Pontificis, quem Paſtor ille cœleſtis,
„ & Epiſcopus animarum poteſtatis plenitudine ſibi tradita Eccleſiis prætulit
„ univerſis, ſollicitudo requirit, ut circa cujuslibet Eccleſiæ ſtatum ſic vigi-
„ lanter excogitet, ſicque proſpiciat diligenter, quod ejusdem providentiam cir-
„ cumſpectam interdum per ſimplicis proviſionis officium, quandoque vero
„ per miniſterium translationis accommode, prout perſonarum, locorum, &
„ temporum qualitas exigit, & Eccleſiarum utilitas perſuadet, Eccleſiis ſin-
„ gulis Paſtor accedat idoneus, & Pater providus deputetur, qui populum
„ ſuæ curæ creditum ſalubriter dirigat, & informet, ac bona Eccleſiæ ſibi
„ commiſſæ non ſolum gubernet utiliter, ſed etiam multimodis efferat incre-
„ mentis. Sane Eccleſia Sabarienſis in Cathedralem a nobis nuper erecta, ad
„ quam dum illa pro tempore exiſtenti facienda ad chariſſimam in Chriſto
„ filiam noſtram MARIAM THERESIAM Imperatricem Vi-
„ duam,. ac Bohemiæ, & Hungariæ Reginam Apoſtolicam ex privilegio
„ Apoſtolico, cui non eſt hucusque in aliquo derogatum, ſpectare dignoſcitur,
„ ab ejus primæva erectione Paſtoris ſolatio deſtituta, nos ad proviſionem
„ ejusdem Eccleſiæ Sabarienſis celerem, & felicem, ne illa longæ vacatio-
„ nis exponatur incommodis, paternis, & ſollicitis ſtudiis intendentes, poſt
„ deliberationem maturam de præficiendo eidem Eccleſiæ Sabarienſi perſonam
„ utilem, ac etiam fructuoſam cum venerabilibus Fratribus noſtris ſanctæ Ro-
„ manæ Eccleſiæ Cardinalibus habuimus diligentem. Demum ad te nuper Epi-
„ ſcopum Tininienſem, conſideratis grandium virtutum donis, quibus perſonam
„ tuam illarum largitor Altiſſimus multipliciter inſignivit, & attendentes, quod
„ tu munere conſecrationis ſuſcepto, Pontificalia exercuiſti, ſolemniter celebraſti,
„ ordinationes habuiſti, & Sacramentum Confirmationis adminiſtraſti, aliaque paſto-
„ ralia munia probe, & laudabiliter obiviſti, fidemque Catholicam juxta articulos jam
„ pridem a Sede Apoſtolica propoſitos expreſſe profeſſus fuiſti, quemque præ-
„ dicta MARIA THERESIA Regina Apoſtolica nobis ad hos per ſuas nomi-
„ navit, eandem Eccleſiam Sabarienſem ſcies, voles, & poteris auctore Domino
„ ſalubriter regere, & feliciter gubernare, direximus oculos noſtræ mentis.
„ Attendentes igitur tam eidem Eccleſiæ Sabarienſi, quam ejus gregi Dominico
„ ſalubriter providere, te licet abſentem a vinculo, quo Eccleſiæ Tininienſi,
„ quæ in partibus infidelium conſiſtit, cui præſens teneris, de eorum fratrum
„ noſtrorum conſilio, & Apoſtolicæ poteſtatis plenitudine abſolventes, te ad
„ prædictam Eccleſiam Sabarienſem de ſimili conſilio Apoſtolica auctoritate
„ prædicta transferimus, teque illi in Epiſcopum præficimus, & Paſtorem;
„ curam, regimen, & adminiſtrationem ipſius Eccleſiæ Sabarienſis tibi in ſpiri-
„ tualibus & temporalibus plenarie committendo, liberamque tibi ad prædictam
„ Eccleſiam Sabarienſem transeundi licentiam tribuendo, firma ſpe, fiduciaque
„ conceptis, quod dextera Domini tibi aſſiſtente propitia, dicta Sabarienſis Eccle-

„ sia per tuæ circumspectionis industriam, & studium fructuosum regetur utiliter, ac prospere dirigetur, ac grata in eisdem spiritualibus, & temporalibus suscipiet incrementa. Volumus autem, ut antequam regimini, & administrationi prædictæ Sabariensis Ecclesiæ te in aliquo immisceas, in manibus etiam Venerabilium fratrum nostrorum Jaurinensis, & Zagrabiensis Episcoporum, seu alterius eorum fidelitatis debitæ solitum præstes juramentum juxta formam, quam sub Bulla nostra mittimus introclusam, ac formam juramenti hujusmodi, quod præstabis nobis de verbo ad verbum per tuas patentes Literas tuo Sigillo munitas, cum tui, & Episcoporum prædictorum, seu alterius eorum subscriptione per proprium Nuncium quantocius destinare procures, quibus & eorum cuilibet per Apostolicas nostras Literas mandamus, ut ipsi vel eorum alter a te, nostro, & Romanæ Ecclesiæ nomine, juramentum hujusmodi recipiant, seu recipiat. Quocirca fraternitati tuæ per Apostolica Scripta mandamus, ut ad prædictam Sabariensem Ecclesiam cum gratia nostræ benedictionis accedens, curam & administrationem prædictas sic exercere studeas, sollicite, fideliter, ac prudenter, quod exinde sperati fructus proveniant, ac tuæ bonæ famæ odor ex tuis laudabilibus actibus latius diffundatur, dictaque Sabariensis Ecclesia Gubernatori provido, ac fructuoso administratori gaudeat se commissam, tuque præter æternæ retributionis præmium, nostram & dictæ Sedis benedictionem, & gratiam exinde uberius consequi merearis. Volumus etiam, quod tu, postquam veram, & realem possessionem totius Dominii Sabariensis, illiusque fructuum, & redituum perceptionem assecutus fueris, ex fructibus ipsius Ecclesiæ Sabariensis Summam decem pro centenario florenorum illius monetæ in subsidium pauperum Parochorum, in Regno Hungariæ existentium, quotannis persolvere tenearis: quodque Theologalem, & Pœnitentiariam præbendas, nec non Seminarium ad præscriptum Concilii Tridentini instituas, montemque pietatis erigi cures, conscientiam tuam super his onerantes. Datum Romæ apud S. Petrum Anno Incarnationis Dominicæ Millesimo Septingentesimo Septuagesimo Septimo, Nono Kalendas Julii, Pontificatus nostri Anno tertio. „

III. *Ad M. THERESIAM Reginam Hungariæ.*

„ PIVS Episcopus Servus Servorum Dei, Charissimæ in Christo Filiæ nostræ MARIÆ THERESIÆ Imperatrici Viduæ, ac Bohemiæ, & Hungariæ Reginæ Apostolicæ Salutem, & Apostolicam benedictionem. Gratiæ divinæ præmium, & humanæ laudis præconium acquiritur, si per sæculares Principes Ecclesiarum Prælatis, præsertim Pontificali dignitate præditis, opportuni favoris præsidium, & honor debitus impendatur. Hodie V. Fratrem nostrum Joannem Szily nuper Episcopum Tininiensem, in Episcopum Sabariensem

„ electum, a vinculo, quo Ecclesiæ Tininiensi, quæ in partibus infidelium „ consistit, cui nunc præerat, tenebatur, de Venerabilium fratrum nostrorum „ S. R. E. Cardinalium consilio Apostolica potestatis plenitudine absolven- „ tes, illum ad Ecclesiam Sabariensem, in Cathedralem recens a nobis nuper „ erectam, & a prima sua, illiusque erectione Pastoris solatio destitu- „ tam, de simili consilio Apostolica auctoritate transtulimus, ipsumque „ illi Episcopum præficimus, & Pastorem; curam, regimen, & administra- „ tionem ipsius Ecclesiæ Sabariensis ei in spiritualibus, & temporalibus, ple- „ narie committendo, prout in nostris inde confectis Literis plenius continetur. „ Cum itaque Filia charissima sit virtutis opus, Dei ministros benigno favore „ prosequi, ac eos verbis, & operibus pro Dei ipsius æterna gloria venerari, „ Majestatem tuam requirimus, rogamus, & hortamur attente, quatenus dictum „ JOANNEM Episcopum, & prædictam Ecclesiam Sabariensem, suæ curæ com- „ missam, habeas pro nostra, & Sedis Apostolicæ reverentia propensius com- „ mendatos; in ampliandis, & conservandis juribus suis, sic eos tui benigni fa- „ voris auxilio prosequaris, quod ipse JOANNES Episcopus tuæ Celsitudinis fultus „ præsidio in commisso sibi curæ Pastoralis officio possit Deo propitio prosperari „ ac tibi exinde a Deo perennis vitæ præmium, & a nobis condigna proveniat „ actio gratiarum. Datum Romæ apud S. Petrum Anno Incarnationis Dominicæ „ Millesimo Septingentesimo Septuagesimo Septimo, Nono Kalendas Julii, Pon- „ tificatus nostri Anno tertio. „

IV. *Ad Episcopos Jaurinensem, & Zagrabiensem.*

„ PIVS Episcopus Servus Servorum Dei Venerabilibus fratribus Jauri- „ nensi, & Zagrabiensi Episcopis Salutem, & Apostolicam benedictionem. Cum „ nos hodie V. Fratrem nostrum JOANNEM SZILY nuper Episcopum Tininiensem, „ in Episcopum Sabariensem electum, a vinculo, quo Ecclesiæ Tininiensi, quæ in „ partibus infidelium consistit, cui tunc præerat, tenebatur, de Venerabilium „ etiam fratrum nostrorum S. R. E. Cardinalium consilio, & Apostolicæ pote- „ statis plenitudine absolventes, illum ad Ecclesiam Sabariensem, in Cathedralem „ a nobis nuper erectam, & a primæva ejus erectione Pastoris solatio destitutam, „ de simili consilio Apostolica auctoritate transtulerimus, ipsumque illi in Epi- „ scopum præfecerimus, & Pastorem; curam, regimen, & administrationem „ ipsius Ecclesiæ Sabariensis ei in spiritualibus, & temporalibus plenarie com- „ mittendo, volentes, ut ipse, antequam regimini, & administrationi prædictæ „ Ecclesiæ Sabariensis se in aliquo immisceat, in manibus vestris, seu alterius „ vestrum fidelitatis debitæ solitum juramentum præstare teneatur juxta formam, „ quam sub Bulla nostra mittimus introclusam, ac formam juramenti hujusmodi, „ quod ipse JOANNES Episcopus præstabit, nobis de verbo ad verbum per suas

„ patentes Literas, suo sigillo munitas, cum sui, ac vestrum, seu alterius vestrum
„ subscriptione, per proprium Nuncium, quanto citius destinare procuret, prout
„ in nostris inde confectis Literis plenius continetur. Quocirca fraternitatibus ve-
„ stris per Apostolica scripta mandamus, quatenus vos, vel alter vestrum ab
„ eodem JOANNE Episcopo nostro, & dictæ Ecclesiæ nomine juramentum hujus-
„ modi juxta eandem formam recipere auctoritate nostra curetis, seu curet.
„ Datum Romæ &c. *ut supra.*

V. *Ad Archiepiscopum Strigoniensem.*

„ PIUS Episcopus Servus Servorum Dei V. Fratri nostro Archiepi-
„ scopo Strigoniensi Salutem, & Apostolicam benedictionem. Ad cumulum tuæ
„ cedit salutis, & famæ, si personas ecclesiasticas, præsertim Pontificali digni-
„ tate præditas, divinæ propitiationis intuitu, opportuni præsidii, & favoris
„ gratia prosequaris. Hodie siquidem V. Fratrem nostrum JOANNEM SZILY,
„ nuper Episcopum Tininiensem, in Episcopum Sabariensem electum a vinculo,
„ quo Ecclesiæ Tininiensi, quæ in partibus infidelium consistit, cui tunc præe-
„ rat, tenebatur, de venerabilium etiam fratrum nostrorum S. R. E. Cardina-
„ lium consilio, & Apostolicæ potestatis plenitudine absolventes, illum ad Ec-
„ clesiam Sabariensem, in Cathedralem a nobis nuper erectam, & ab ejus pri-
„ mæva erectione Pastoris solatio destitutam, de simili consilio Apostolica au-
„ ctoritate transtulimus, ipsumque illi in Episcopum præfecimus, & Pastorem;
„ curam, regimen, & administrationem ipsius Ecclesiæ Sabariensis ei in spiri-
„ tualibus, & temporalibus plenarie committendo, prout in nostris inde con-
„ fectis Literis plenius continetur. Cum igitur, ut idem JOANNES Episcopus
„ in commissa sibi Ecclesiæ Sabariensis cura facilius prosequi valeat, tuus favor
„ ei fore noscatur plurimum opportunus, Fraternitatem tuam rogamus, &
„ hortamur, attente tibi per Apostolica scripta mandantes, quatenus eundem
„ JOANNEM Episcopum, ac prædictam Ecclesiam Sabariensem Suffraganeam
„ tuam habens, pro nostra, & Sedis Apostolicæ reverentia propensius commen-
„ datos, in ampliandis, & conservandis juribus suis sic eos tui benigni favoris
„ auxilio prosequaris, quod idem JOANNES Episcopus per tuæ auxilium gra-
„ tiæ se possit in commisso sibi prædictæ Sabariensis Ecclesiæ regimine utilius
„ exercere, tuque divinam misericordiam, ac nostram, & dictæ Sedis bene-
„ dictionem, & gratiam valeas exinde uberius promereri. Datum Romæ apud
„ S. Petrum &c. *ut supra.*

VI. *Ad Populum Civitatis, & Diœcesis Sabariensis.*

„ PIUS Episcopus Servus Servorum Dei Dilectis filiis Populo Civitatis,
„ & Diœcesis Sabariensis Salutem & Apostolicam benedictionem. Hodie V. Fra-
„ trem nostrum JOANNEM SZILY nuper Episcopum Tininiensem &c. *ut supra.*
Quocirca

„ Quocirca Universitatem vestram monemus, & hortamur, attente vobis „ per Apostolica Scripta mandantes, quatenus eundem JOANNEM Episcopum, „ tamquam Patrem, & Pastorem animarum vestrarum devote suscipientes, ac „ debita honorificentia pertractantes, ejus monitis, & mandatis salubribus hu- „ militer intendentes, ita quod idem JOANNES Episcopus in vobis devotionis „ filios, & vos in eo per consequens Patrem benevolum invenisse gaudeatis. „ Datum Romæ &c. *ut supra*. „

VII. *Ad Vasallos Ecclesiae Sabariensis.*

„ PIUS Episcopus Servus Servorum Dei dilectis filiis universis Vasallis „ Ecclesiæ Sabariensis Salutem, & Apostolicam benedictionem. Hodie V. Fra- „ trem nostrum &c. *ut supra*.

„ Quocirca Universitati vestræ per Apostolica scripta mandamus, qua- „ tenus eundem JOANNEM Episcopum devote suscipientes, ei fidelitatem de- „ bitam, & consueta servitia, & jura sibi a vobis debita integre exhibere stu- „ deatis, alioquin sententiam, sive pœnam, quam idem JOANNES Episcopus „ rite tulerit, seu statuerit in rebelles, ratam habebimus, & faciemus auctore „ Domino usque ad satisfactionem condignam inviolabiliter observari. Datum „ Romæ &c. *ut supra*.

VIII. *Ad Capitulum Sabariense.*

„ PIUS Episcopus Servus Servorum Dei dilectis filiis Capitulo Ecclesiæ „ Sabariensis Salutem & Apostolicam benedictionem. Hodie V. Fratrem &c. „ *ut supra*.

„ Quocirca discretioni vestræ per Apostolica scripta mandamus, quate- „ nus eidem JOANNI Episcopo tanquam Patri, & Pastori animarum vestrarum „ humiliter intendentes, & exhibentes ei obedientiam, & reverentiam debitas, „ & devotas, ejus salubria monita, & mandata suscipiatis humiliter, & effica- „ citer adimplere curetis, alioquin sententiam, quam idem JOANNES Episco- „ pus rite tulerit in rebelles, ratam habebimus, & faciemus auctore Domino „ usque ad satisfactionem condignam inviolabiliter observari. Datum Romæ &c. „ *ut supra*.

IX. *Absolutoria a Censuris.*

„ PIUS Episcopus Servus Servorum Dei V. Fratri JOANNI SZILY „ Episcopo Tininiensi Salutem, & Apostolicam benedictionem. Apostolicæ Se- „ dis consueta clementia, ne dispositiones per eam Cathedralibus Ecclesiis pro

„ tempore factæ valeant quomodolibet impugnari, sed personæ ad eam promovendæ illis puro corde, & sincera conscientia præsidere valeant, remedia prout convenit, adhibet opportuna. Cum itaque nos hodie te a vinculo, quo Ecclesiæ Tininiensi, quæ in partibus infidelium consistit, cui praees, teneris, de venerabilium Fratrum nostrorum S. R. E. Cardinalium consilio, & Apostolicæ potestatis plenitudine absolvere, & ad Ecclesiam Sabariensem in Cathedralem a nobis nuper erectam, & ab ejus primæva erectione Pastoris solatio destitutam, de simili consilio Apostolica authoritate transferre, teque illi in Episcopum, & Pastorem præficere intendamus, nos, ne si forte aliquibus sententiis, censuris, & pœnis ecclesiasticis ligatus sis, translatio, & præfectio hujusmodi possint propterea quomodolibet invalidæ reputari, providere volentes, te a quibusvis suspensionis, & interdicti, aliisque ecclesiasticis sententiis, censuris, & pœnis a jure, vel ab homine quavis occasione, vel causa latis, si quibus quomodolibet innodatus existis, ad hoc dumtaxat, ut translatio & præfectio prædictæ, ac singulæ Literæ Apostolicæ desuper conficiendæ suum sortiantur effectum, Apostolica authoritate tenore præsentium absolvimus, & absolutum fore annunciamus. Non obstantibus constitutionibus, & ordinationibus Apostolicis, dictæque Ecclesiæ Sabariensis, etiam juramento, confirmatione Apostolica, vel quavis firmitate alia roboratis, statutis, & consuetudinibus contrariis quibuscunque. Nulli ergo omnino hominum liceat hanc paginam nostræ absolutionis, & annunciationis infringere, vel ei ausu temerario contraire. Si quis autem hoc attentare præsumpserit, indignationem omnipotentis Dei, ac BB. Petri & Pauli Apostolorum ejus se noverit incursurum. Datum Romæ apud S. Petrum Anno Incarnationis Dominicæ 1777. Nono Kalendas Julii, Pontificatus nostri Anno tertio. „

CAPUT III.

Descriptio solemnitatis, qua primus Episcopus Sabariensis ad capiendum Ecclesiae suae regimen introductus est.

SOLEMNITATI, qua Bullæ supra descriptæ promulgarentur, primusque Ecclesiæ Sabariensis Episcopus JOANNES SZILY de *Felsö Szopor* inaugураretur, delectum fuit Festum primi Hungariæ Regis divi *Stephani*, sive dies vicesimus proximi mensis Augusti. Hic ille dies erat, quo *Sabaria* nullum unquam habuit lætiorem, nullum vidit augustiorem. Præsul civitatem suam publice, ac solemniter ingressurus, tantisper in proximo suæ ditionis pago *Szanach* substitit. Huc ei obviam effusa est Equitum provincialium turma, Nobiliumque virorum manus

lectiſſima, præeunte Vice Comite *Franciſco Horvdth de Jdkfalva*, qui Præſulem nomine Ordinum totius Provinciæ Caſtriferrei perquam officioſa excepit gratulatione. Cum ad Sabariæ ſuburbana magnifico carpentorum, equorumque adparatu ventum eſſet, ibi Antiſtitem nomine venerabilis Capituli Sabarienſis *Paulus Csödy*, Lectoris, & Canonici eo tempore munus gerens, facunda oratione ſalutavit. Antiſtes dein Templum PP. Franciſcanorum ingreſſus Pontificalem ſumſit amictum: inde progredienti ad portam civitatis Senatus Populusque Sabarienſis, Oratore Notario ſuo *Franciſco Ldbos*, gaudium ſuum conteſtatus, ſe ſe protectioni, ac patrocinio novi Præſulis, Paſtorisque, ac futuri Domini ſui commendarat.

Porro ad Eccleſiam cathedralem hoc ordine proceſſum eſt: anteibant cives in ſuos diſtincti cœtus; tum Nobiles gradiebantur phaleratis vecti ſonipedibus: ſecuti dein ſcholares; quibus proximus incedebat Muſicorum chorus, & poſt hunc Religioſi ex ordine ſanctorum Franciſci, & Dominici: hos ſequebantur de Clero ſæculari Presbyteri, Curiones, & Canonici. Demum ipſe ſuis cum miniſtris, uno crucem Epiſcopalem præferente, ibat Epiſcopus, adcurrenti undique populo largam impertiens benedictionem. Agmen claudebat vis innumera omnis ætatis, ordinis, ſexusque hominum. In Cathedrali Eccleſia præſto erat ſplendidiſſimo cum comitatu Sacri Romani Imperii Princeps JOSEPHUS e Comitibus BATTHYAN, Archiepiſcopus Strigonienſis, Regnique Hungariæ Primas, qui adhibitis rite omnibus cœrimoniis, vice Apoſtolica eundem JOANNEM SZILY *de Felsö Szopor* in munus Epiſcopale miſit, novæque Diœceſis Sabarienſis Pontificem inauguravit. Hac occaſione lectæ fuerunt, quas ſupra deſcripſimus, Literæ Regiæ, & Pontificiæ. Habita quoque adlocutio Præpoſiti Majoris *Petri Hajgatho* ad novum Præſulem, & Præſulis tum ad Clerum, tum ad Populum. Sermo hungaricus, quem Præſul ad populum dixerat, typis etiam fuit excuſus, & in vulgus ſparſus. Functionem terminavit decantatus hymnus Ambroſianus.

Reliquum diei adpoſitis feſtivos inter concentus epulis, & ſtipe in egenos largiter erogata, lætitiæ publicæ datum eſt. Nox feſtis collucebat ignibus, ad quorum fulgorem quaquaverſus ſeſe offerebant depicta ſymbola, & emblemata, præſenti ſolemnitati accommoda. Nec deerant alii amœniorum Muſarum adplauſus, typis editi, atque inter illuſtriores hoſpites diſtributi. Præ cæteris legebatur *Franciſcus Faludius*, omnium confeſſione princeps lyræ hungaricæ, *Joſephusque Rainiſius* Faludianæ proximus eloquentiæ. Laudem quoque tulere *Baloghii*, & aliorum Odæ, ac Poëmatia, quibus virtutes primi Epiſcopi Sabarienſis, & excelſæ ejusdem animi dotes celebrabantur.

At Præſul cumprimum Diœceſim regendam accepit, munus epiſcopale ab informando Clero auſpicatus eſt. Inſtructio Cleri Sabarienſis, ab hoc Antiſtite concinnata, ipſoque aditi Epiſcopatus anno literis Vindobonenſibus Trattnerianis edita, bifariam diſpeſcitur: prius enim, quæ ad perſonam, dein quæ ad munus eccleſiaſticum attinent, ita in ea exponuntur, ita ſacrarum literarum oraculis,

Conciliorum decretis, ſanctorum Patrum ſententiis, ac receptis Eccleſiæ, Patriæque noſtræ conſuetudinibus firmantur, & ſtabiliuntur, ut nihil hoc opere ſolidius, ſanctius nihil eſſe poſſit. Sed en ſumma utriusque partis capita: *Partis primæ Capite* I. agitur de Vocatione, & modo Statum, ac Beneficium Eccleſiaſticum, præſertim curatum, & jurisdictionem conſequendi. II. De congruo veſtitu, & honeſta ſupellectili Clericorum. III. De neceſſaria, & aſſidua Oratione vocali, & mentali. IV. De charitate proximi, comitibusque virtutibus, humilitate, & manſuetudine. V. De innocenti, & caſta Clericorum converſatione. VI. De ſobrietate tenenda, comeſſationibus vero, ebrietate, & choreis vitandis. VII. De uſu, venatione, percuſſione, blasphemiisque vitandis. VIII. De Avaritia, Negotiatione, & Nepotismo vitandis, hoſpitalitate autem exhibenda. IX. De ſcientia, Eccleſiaſticis, præcipue animarum Curatoribus neceſſaria. *Partis* autem *ſecundæ Capite* I. De Reſidentia Clericorum. II. De cura Templorum, & Rerum ſacrarum. III. De prædicatione Verbi Divini. IV. De tradenda Doctrina chriſtiana. V. De prompta Sacramentorum Adminiſtratione. VI. De Baptismo. VII. De Confirmatione. VIII. De Euchariſtia. IX. De celebratione Miſſæ Sacrificii. X. De Ordine Divinorum diebus Dominicis, ac Feſtis. XI. De Pœnitentia. XII. De extrema unctione. XIII. De Ordine. XIV. De Matrimonio. XV. De ſtola, ſeu Eleemoſyna pro Sacramentorum, & Sacramentalium Adminiſtratione, aliisque præſtationibus parochialibus. XVI. De modo agendi cum Acatholicis. XVII. De conſervandis, & defendendis Juribus eccleſiaſticis. XVIII. De ludi Magiſtris, & Scholis. XIX. De venerabili Conſiſtorio. XX. De officio Vice Archidiaconorum. XXI. De Regularibus. XXII. De Eccleſiaſticorum, ac potiſſimum Parochorum cum Teſtamento, vel ab inteſtato decedentium ſubſtantia. Inſtructionis hujus exemplar unum in qualibet Sabarienſis Diœceſeos Parochia, Epiſcopi mandato, inter libros parochiales adſervatur, impoſita omnibus animarum Curatoribus obligatione ad eam perlegendam, obſervandamque.

CAPUT IV.

De aliis piis fundationibus occaſione erecti Epiſcopatus Sabarienſis: ſpeciatim de fundatione duorum Canonicorum in Capitulo Sabarienſi.

ERECTO Epiſcopatu Sabarienſi, ne quid ad illius perfectionem, firmitatem, ac perpetuitatem deſideraretur, ea fuit Auguſtæ Fundatricis providentia, & pietas, ut eadem occaſione Collegium quoque Canonicorum Sabarienſium duabus perſonis, novisque fundis auxerit, ac præterea aliam pro dote Eccleſiæ Cathedralis, pro educatione Cleri junioris, pro ſuſtentatione deficientium Parochorum,

& pro quibusvis aliis novæ Diœceseos necessitatibus, fundationem fecerit. Equidem Collegium illud Canonicorum, quod antea Capitulum Collegiatæ Ecclesiæ sancti Michaelis Archangeli de Castroferreo vocabatur, inde ab origine sua varias subiit vicissitudines. Ejus originem quidam ad primum Hungariæ Regem divum Stephanum referunt, qui illud in *Castroferreo*, civitate quondam Regia (hodie tenue oppidum est alio nomine *Vasvár*) fundaverat. Verum hæc sententia nonnisi traditione, sive potius conjectura haud improbabili nititur: literalia enim hujus Capituli instrumenta, quotquot supersunt, ævo sancti Stephani Regis longe sunt inferiora, quemadmodum mihi adfirmavit *RR. Stephanus Boros* Lector, & Canonicus hujus Capituli, qui Acta pervolvit, & connotata sua mecum communicavit.

Antiquissimæ sunt Belæ III. Literæ circa finem sæculi XII. datæ, quibus Capitulo Castriferrei vicum sancti Michaëlis (*Szent Mihály falva*) & villam *Lapsa* dictam donavit. His ætate proximæ pertinent ad annum 1217. quibus *Andreas II.* cognomine *Hierosolymitanus* hanc Patris sui donationem confirmavit: extant quoque aliæ anno 1224 datæ, quibus idem Rex *Andreas* Capitulo eidem possessionem *Pacson* nuncupatam contulit, simulque priores donationes, a privatis in favorem Capituli Castriferrei factas, approbavit, ac roboravit. In quodam Privilegio, quod inter hujus Capituli Acta est, legitur Rex *Andreas II.* ad sacram expeditionem profecturus, Protectorem Capituli Castriferrei, petente *Petro* Jaurinensi Episcopo, constituisse Comitem Mosoniensem *Poth* nomine, postea Palatinum Regni Hungariæ factum, ut is nempe illud ab iniquis invasoribus tutaretur, ac defenderet.

Cæterum occasione bellorum civilium, quæ post obitum *Andreæ III* cognomento *Veneti*, in Hungaria exarsere, Capitulum Castriferrei ingentia accepi detrimenta. E documentis literalibus Conventus *sancti Salvatoris de Kapornak* constat, *Castrumferreum* circa annum 1311. cum ab Alemanniæ, & Austriæ hominibus, *Caroli Roberti* confœderatis, occupatum esset, supervenisse *Joannem*, *Henrici Magni* Bani filium, *Matthæo* Trenchiniensi addictum, qui Theotonicos in Ecclesiam compulsos, clausosque, succensa Ecclesia combussit. Hoc incendio Tabularium quoque Capituli magna ex parte conflagravit. Sub *Sigismundo* tamen Imperatore, ac Rege florentem fuisse oportet hujus Capituli statum, quippe solemnis quædam Transactio, ob Silvam *Raba Berek* dictam, inter Capitulum, & civitatem Castriferrei anno 1440 inita, prodit, eo tempore Capitulum istud e duodecim Canonicis, computato Præposito, constitisse: quorum postea numerus iniquitate temporum ad sex, tum ad quinque, ac demum ad quatuor decrevit. Penitus vero interiturum videbatur post cladem Mohácsianam, Turcis latius indies per Hungariam dominantibus: quocirca in generalibus Regni Comitiis, anno 1578. sub *Rudolpho* Cæsare celebratis, Articulo XX. uti supra jam diximus, decretum fuit, ut Capitulum Castriferrei domicilium mutaret, ac *Saba-*

riam, velut in locum tutiorem, cum Sigillo & Protocollo commigraret. Brevi subsecutam fuisse translationem colligere licet e Capitularibus expeditionibus jam anno 1586. *Sabariæ* subscriptis. Nonnullas ei subin lites cum civitate Sabariensi, donec Domus Capitularium ab omni censu dominali, & ab omni onere civili immunes, ac liberæ Decreto Regio, Regnique Ordinum consensu declararentur, intercessisse jam alias adnotavimus.

Tandem illuxit annus 1777. instituto Episcopatu Sabariensi memorabilis, in cujus gratiam Capitulum istud e Collegiato Castriferrei factum est Cathedrale Sabariense, quod nunc Regio indultu in publicis documentis inscribi solet *Capitulum Cathedralis Ecclesiæ Sabariensis de Castro ferreo.* Augusta MARIA THERESIA illud auxit nova duorum Cannonicorum fundatione, quorum primos eodem mox anno 1777. die 7. Novembris denominavit, *Stephanum Boros de Rakos* antea Parochum *Szanyiensem* Diœcesis Jaurinensis, & *Ioannem Szegedi de Mezzö Szeged* prius Parochum *Rochonczinensem* Diœcesis Sabariensis, iisdemque interea ex reditibus vacantium beneficiorum ecclesiasticorum annuos mille florenos singulis assignavit, donec veteres Capituli possessiones, quæ jam hoc tempore vix quaternis Canonicis pro dignitate intertenendis sufficiebant, novis fundis locupletasset: quod post biennium accidit, collata eidem parte una divisi *Prioratus Papoczensis.* Pars hæc præter dimidium ipsius oppidi *Papócz*, complectitur integrum pagum *Szent Péter*, & prædium *Csonkás* vocatum. Literæ collationales ita habent:

„ Nos MARIA THERESIA &c. memoriæ commendamus tenore præ„ sentium significantes, quibus expedit universis: qualiter nos benigno revol„ ventes animo, quam salutare, atque decorum sit, quantumve stabiliendis, „ & firmandis Regnorum nostrorum Imperiis expediat, in augendum, atque „ ampliandum orthodoxæ Religionis bonum promptissima quæque conferre stu„ dia, quo & posteritas laudabilia Prædecessorum suorum vestigia conspiciendo, „ ad parem virtutem, & aliorum bonorum, pientissimorumque operum prose„ cutionem erecta, gloriam hanc quasi simulacrum præ oculis semper habere „ possit. Quocirca spectato eo, quód Capitulum olim Collegiatæ Ecclesiæ sancti „ Michaëlis Archangeli de Castro ferreo, occasione fundati per nos Episco„ patus Sabariensis in Capitulum Cathedrale Sabariense elevatum, & duobus „ Individuis, seu Canonicis auctum, ex præhabitis suis reditibus iisdem novis „ Canonicis, prouti etiam Columnis Capituli congruam dotem tribuere nequi„ verit, pro summo illo jure Patronatus, quod qua Apostolica Regina Hun„ gariæ in conferendis, & pro ratione necessitatis, ac utilitatis publicæ diri„ gendis Beneficiis ecclesiasticis, regulandisque Diœcesibus, ac Capitulis optimo „ jure habere, & exercere dignoscimur; atque pro ea, qua in majus incre„ mentum dominantis in antelato Apostolico Regno nostro Hungariæ ortho„ doxæ fidei, & dotationem Cleri, ac Ministrorum Ecclesiæ Dei constanter

„ ferimur, pietate, vigilantia, & sollicitudine, ut nempe necessitati prævia per „ nos ratione aucti Capituli Sabariensis quaqua ratione succurramus; idcirco „ Beneficii Ecclesiastici, Prioratus quippe olim Beatæ Mariæ Virginis de Pápotz „ per nos dismembrati, & in parte mediantibus alterius ordinis benignis funda- „ tionalibus nostris neo erecto Capitulo Collegiatæ Ecclesiæ Soproniensis cle- „ menter collati, dimidiam Possessionem Páporz, integram possessionem Szent „ Péter, nec non Prædium Csonkás, omnia Comitatui Castriferrei ingremiata, „ simul cum cunctis appertinentiis, terris scilicet arabilibus, cultis, & incultis, „ agris, pratis, pascuis, campis, fœneiis, hortis, pomariis, silvis, nemoribus, „ dumetis, virgultis, extirpaturis, montibus, collibus, vallibus, vineis, & ea- „ rum promontoriis, fluviis, aquis, piscinis, piscaturis, pisciumve clausuris, „ & aquarum decursibus, molendinis, & eorundem locis, educillis item, & „ macellis, generaliter vero quarumlibet utilitatum, obventionum, redituum, „ & pertinentiarum suarum integritatibus, quovis nominis vocabulo vocitatis, „ sub suis veris metis, & antiquis limitibus existentibus, ad prædictam dimi- „ diam Possessionem Pápotz, integram Possessionem Szent Péter, nec non Præ- „ dium Csonkás, Comitatui Castriferrei adjacens, de jure, & ab antiquo spe- „ ctantibus, & pertinere debentibus, ubicunque sub sacra prærepetiti Regni no- „ stri Huugariæ corona existentibus, & habitis, eidem Capitulo Cathedralis „ Ecclesiæ Sabariensis ea lege assignandum, & conferendum esse duximus, ut „ supra specificata Prioratus Papoczensis bona per toties memoratum Capitulum „ Sabariense hactenus possessis bonis (titulo dismembrati Prioratus hujus per „ Canonicum Columnas sequentem pro perpetuis temporibus retento) plene, „ & ex integro incorporentur, ex proventibus autem communibus Capitulari- „ bus Lectori, & Cantori præter simplicem canonicalem portionem singulis „ annis cuilibet ducenti floreni præstentur, congrua vero duorum Canonicorum „ Columnas sequentium, in Stallo nempe ultimorum, & quidem singuli Cano- „ nici ducentis florenis annue minus, ac reliquorum Canonicorum desigatur; „ præterea autem dictum Capitulum Sabariense ex rementionatorum Possessio- „ num, & Prædii reditibus, ita sicut ex aliis Capitularibus bonis, obligationi- „ bus Capitularibus, & signanter chori ecclesiastici intertenendi, sed & aliis „ normaliter benigne præscriptis oneribus rite satisfacere debeat, & teneatur. „ Immo assignamus, conferimus, donamus, & fundamus perpetuo, ac irrevo- „ cabiliter tenendum, possidendum, & habendum, pariter & usuandum. Dum „ igitur salutarem hanc fundationem animo deliberato, & de plenitudine „ potestatis nostræ Regiæ, qua summa in præfato Regno nostro Hungariæ „ Ecclesiarum Patrona, pro solita nostra erga Deum pietate, & ad ma- „ jorem cultus divini promotionem, orthodoxæque Religionis propagationem, „ prout & Cleri (cujus devotis ad Deum precibus, & suffragiis fausta, & felicia „ suscepti regiminis gubernacula, prosperitatem armorum, & secundos adversus

„ hostes victoriarum successus, Imperiique, & Augustæ Domus nostræ felicitatem „ ulterius quoque nos consecuturas pie confidimus) commodorum incrementum „ constanter directa cura, sollicitudine, & vigilantia nostra benigne instituimus; „ una nihil prorsus ambiginius, quin nostri quoque in Regimine Successores „ pientissimam hancce ordinationem nostram non modo adimplere, quin potius „ eandem pro ratione circumstantiarum novis etiam gratiis, & favoribus augere „ omnimode adnitentur. Quapropter benigne præcipimus, & mandamus, quorum „ interest, vel in futurum intererit, universis, quatenus præsentem salutarem „ fundationem, & ordinationem nostram in quibusvis evenire queuntibus casibus „ ad amussim observare noverint, neque eidem sub incursu indignationis nostræ „ Regiæ quaqua ratione contravenire præsumant. In quorum majus robur, firmi- „ tatemque perpetuam hasce secreto majori sigillo nostro, quo ut Regina Hun- „ gariæ Apostolica utimur, impendenti communitas extradandas duximus, & „ concedendas Literas fundationales. Datum per manus fidelis nostri nobis sincere „ dilecti Spectabilis, ac Magnifici Comitis Francisci Eszterházy de Galantha, „ perpetui in Frakno, Aurei Velleris, & una Insignis Ordinis sancti Stephani „ Regis Apostolici Magnæ Crucis Equitis, Camerarii, Consiliariique nostri „ actualis intimi, Comitatus Mosoniensis Supremi Comitis, Curiæ nostræ Regiæ „ Magistri, & per antelatum nostrum Hungariæ Regnum Aulæ nostræ, prout & „ præfati Insignis Ordinis sancti Stephani Cancellarii, in Archiducali civitate „ nostra Vienna Austriæ die 31. mensis Decembris Anno Domini Millesimo „ Septingentesimo Septuagesimo nono, Regnorum nostrorum Hungariæ, Bohe- „ miæ, & reliquorum Anno quadragesimo. Reverendissimis, Illustrissimis, Re- „ verendis item, ac venerabilibus Patribus, Dominis: Josepho e Comitibus de „ Batthyán, Perpetuo in Németh Vjvár, sanctæ Romanæ Ecclesiæ Cardinale, ac „ Sacri Romani Imperii Principe, Strigoniensis; ac altero Adamo Lib. Bar. Pa- „ tachich de Zájezda, Colocensis, & Bacsiensis canonice unitarum, metropoli- „ tanarum Ecclesiarum Archiepiscopis; Comite Francisco Zichy de Vasonkeö, „ Jaurinensis; Comite Carolo Eszterházy de Galantha Agriensis; Christophoro e „ Comitibus Migazzi de Vaal & Sonnenthurn S. R. E. Gardinale, Principe sacri „ R. Imp. Administratore Vaciensis; Josepho Gallyuff Zagrabiensis; Joanne „ Baptista Caballini Segniensis, & Modrusiensis, seu Corbaviensis; Matthæo „ Francisco Kerticza Bosnensis, seu Diakoviensis, & Sirmiensis; Comite La- „ dislao Kollonich de Kollegrad Transilvaniensis; Carolo Szalbek Scepusiensis; „ Comite Francisco Berthold Neosoliensis; Comite Antonio de Réva Rosna- „ viensis; Josepho Bajzáth Vesprimiensis; Joanne Szily Sabariensis; Ignatio „ Nagy de Sellye Alba regalensis; Emerico Kristovits Csanadiensis (Sedibus „ Magno Varadiensi, Nitriensi, & Quinque Ecclesiensi vacantibus) Antonio „ Zlatarich Belgradiensis, seu Samandriensis; Josepho Pierer Tininiensis; Stephano „ Jaklin de Elefant electo Almisiensis, Comite Sigismundo Keglevits de Buzin

„ electo

„ electo Makarie. . s; Ladislao Kováts electo Scardonensis; Raphaële Szentiványi electo Arbensis; Joanne Lukátsy electo Rosonensis; Stephano Barta „ electo Noviensis; Gabriele Zerdahelyi electo Kortzolensis; Emerico Okolicsányi electo Ansariensis; Georgio Nunkovits electo Serbiensis; Josepho Pethö „ electo Drivestensis; Joanne Féja electo Scutarensis; Emerico Lib. Bar. Perényi „ electo Bacensis; Joanne Ludovico Lib. Bar. Schvartzer electo Bosoniensis, „ Ecclesiarum Episcopis Ecclesias Dei feliciter gubernantibus. Serenissimo item „ Duce, Domino Alberto, Regio Poloniarum, & Lithvaniæ Principe per Regnum nostrum Hungariæ Locumtenente Regio; nec non Spectabilibus, ac „ Magnificis Comite Georgio Fekete de Galantha Judice Curiæ nostræ Regiæ, „ Comite Francisco de Nadásd Regnorum nostrorum Dalmatiæ, Croatiæ, & „ Sclavoniæ Bano; Comite Adamo de Battyán Tavernicorum, Illustrissimo S. „ R. Imperii Principe Nicolao Eszterházy de præfata Galantha Curiæ, Comite „ Joanne Csáky de Keresztszeg Agazonum, Comite Joanne Nepomuceno Erdödy de Monyorokerék Cubiculariorum; Comite Antonio Károlyi de Nagy „ Karoly Dapiferorum, Comite Leopoldo Palffy ab Erdöd Janitorum; Comite „ Francisco Koller de Nagy Mánya Pincernarum nostrorum Regalium per Hungariam Magistris, ac Comite Joanne Palffy ab Erdöd Comite Posoniensi, „ cæterisque quamplurimis sæpefati Regni nostri Hungariæ Comitatus tenentibus, „ & honores. „

Introductio Capituli Sabariensis in Bona, hoc diplomate collata, ritu consueto peracta fuit Posonii die 19. Julii anno sequente 1780. per Comitem *Franciscum Zichy*, ad excelsam Cameram Regiam Hungarico-Aulicam eo tempore Consiliarium.

Nunc igitur Sabariense Capitulum componitur e senis Canonicis, connumerato Præposito Majorè, quibus adjunctus est unus Capellanus, seu Præbendarista, & Notarius sæcularis. Hodiernus ejusdem status personalis ita habet:

D. PAVLVS CSÖDY, Abbas Benedictionis Dei, Cathedralis Ecclesiæ Sabariensis Præpositus Major, & Canonicus, Archidiaconus Cathedralis, Illustrissimi, ac Reverendissimi Episcopi Sabariensis in spiritualibus Vicarius, & causarum Auditor Generalis a 30. Aprilis anni 1779.

D. STEPHANVS BOROS de *Rákos*, Cathedr. Eccl. Sabar. Lector & Canonicus, Archidiaconus Tóthságiensis, SS. Theologiæ Doctor, ab 8. Febr. anni 1782. quo defuncto *Francisco Mechtler* in Lectoratu successit.

D. BALTHASAR KÖVESDY Cathedr. Eccl. Sabar. Cantor & Canonicus, Archidiaconus Eörséghiensis.

D. JOANNES DVGOVICS Cathedr. Eccl. Sabar. Custos, & Canonicus, Archidiaconus Kemenyes-Allyensis.

D. JOSEPHVS NAGY Cathedr. Eccl. Sabar. Canonicus, Archidiaconus Szala Eger - Szeghienſis, & Prior SS. Salvatoris de Pápocz ab anno 1790.

D. ANTONIVS SZÜCS Cathedr. Eccl. Sabar. Canonicus, Archidiaconus Alſo - Lendvenſis, ab anno 1790.

Libet hic ſubjungere ſeriem etſi non integram Præpoſitorum Ven. hujus Capituli, antea Caſtriferrenſis, nunc autem de Caſtroferreo nuncupati. Ax Actis eruit *D. Ladislaus Hajgatho* ejusdem Capituli Notarius. En illam!

Circa annum 1359 *Jodocus.* 1384 *Michaël.* 1391 *Georgius.* 1462 *Thomas* Decretorum Doctor. 1538 *Michaël* de Sitke. 1542 *Georgius* de Sabaria. 1548 *Marcus* de Velyke. 1551 *Blaſius Zondi* de Alba regali. 1562 *Joannes Karol* de Körmend. 1570 *Antonius.* 1571 *Matthæus Galambos.* 1585 *Ludovicus* ab *Vjlak* uſque 1600, Capitulo jam Sabariam translato. 1604 *Stephanus Csemetei.* 1615 *Joannes Könthös* a 27. Julii. 1616 *Stephanus Telekeſi a*). 1631 *Stephanus* Jaurinenſis. 1639 *Michaël Lönyi.* 1648 *Franciſcus Tolnai.* 1658 Idem ſimul Epiſcopus Belgradenſis, ſeu Samandrienſis, S. C. & R. A. M. Conſiliarius, Abbas Jákienſis, Beneficiatus Sopronienſis. 1660 Idem ſimul Prælatus Tabulæ Regiæ Judiciariæ. 1679 *Petrus Tormaſſi*, usque ad annum 1688. Anno 1689 *Stephanus Kazó* usque ad annum 1699. Anno 1702 *Franciſcus Schákki* usque 1731. Anno 1732 *Paulus Orcſz* uſque 1745. Anno 1746 *Benedictus Foky* uſque 1753. Anno 1754 JOSEPHUS e Comitibus a BATTHYÁN uſque 1755. *b*). Anno 1756 *Carolus Szalbek* uſque 1757. *c*) Anno 1758 *Petrus Hajgatho* uſque diem obitus 25. Martii 1779. Anno 1779 a 30. Aprilis PAULUS CSÖDY, qui etiamnum vivit, & vivat feliciter.

Hodiernus Præpoſitus Major Capituli Sabarienſis agit ſimul, uti ſupra diximus, Vicarium Epiſcopi in ſpiritualibus, Cauſarumque Auditorem Generalem, qui proinde in abſentia ſui Antiſtitis præſidere ſolet Tribunali Eccleſiaſtico, ſeu Conſiſtorio. De hoc primus Eccleſiæ Sabarienſis Epiſcopus ita conſtituit. (P. II. Inſtructionis Cleri Capite XIX.) „ Ut, inquit, populo Diœceſis noſtræ „ juſtitia in cauſis ad forum ſpirituale ſpectantibus promptius adminiſtretur, „ Tribunal eccleſiaſticum in oppido noſtro Sabarienſi, velut Reſidentiæ noſtræ „ loco, conſtituimus, quod ex Generali noſtro in ſpiritualibus Vicario, aliisque „ Aſſeſſoribus a nobis delectis, ac in poſterum deligendis conſtat. Huic „ nos ipſi, quantum per alia negotia poterimus, præſidebimus; in noſtri autem

---

a) Cave hunc confundas cum altero *Stephano Telekeſi*, qui ex Præpoſito Majore Capituli Jaurinenſis factus eſt primum Epiſcopus Cſanadienſis anno 1639 dein Agrienſis anno 1699.

b) Idem qui hodie S. R. I. Princeps, S. R. E. Presbyter Cardinalis, Archiepiſcopus Strigonienſis, Primas Regni Hungariæ.

c) Factus dein ex Præpoſito Majore Capituli Vacienſis Epiſcopus Eccleſiæ Scepuſienſis.

„ absentia Generalis noster Vicarius, aut hoc absente, prior, seu senior Assessor „ præsidebit. Hoc Consistorium omni hebdomada (excepta hebdomada sancta, „ & toto mense Octobri) binis vicibus, utpote die Martis, & Veneris, vel, si „ hi dies per Festa fori impediti fuerint, sequentibus diebus ab hora decima „ celebrari, atque ad illud causas non solum matrimoniales, testamentarias, ac „ perjurii referri, sed etiam omnia examina ad statum Ecclesiasticum, vel Dioe- „ cesim suscipiendorum, ordinandorum, Parochorum, Capellanorum, & quo- „ rumvis Sacerdotum tam Sæcularium, quam Regularium, quascunque dispen- „ sationes, & facultates, cunctaque negotia, Parochos, & alios Clericos, res- „ que spirituales concernentia, in illo pertractari, & peragi volumus. Si tamen „ hebdomada sancta, & mense Octobri urgentes causæ occurrerint, etiam tunc „ V. Consistorium nostrum considere faciemus. Ad valorem, & integritatem „ hujus Judicii trium ad minus Consistorialium, inclusa Præside, præsentiam „ adeo requirimus, ut, si quid a paucioribus, quam tribus, conclusum, ac de- „ cisum fuerit, illud pro nullo, ac irrito jam nunc declaremus. Quapropter „ cunctos Dioecesis nostræ Clericos, & præsertim Parochos admonemus, ut no- „ stræ hujus Constitutionis non solum ipsimet memores sint, verum etiam po „ pulum suum de illa adæquate informent, quatenus tum ipsi, tum Parochiani, „ dum quodpiam negotium habuerint, debito modo, & tempore ad V. Consi- „ storium nostrum recursum sumere valeant. „

Causæ quidem matrimoniales, ac testamentariæ anno 1786. ab eccle- siasticis tribunalibus ad civilia Decreto Cæsareo Regio translatæ fuerunt, sed jam anno superiore restitutæ sunt; postquam nempe novo Edicto piæ memoriæ JOSEPHVS II. Augustus die 28. Januarii anno 1790. constituerat omnia in Regno Hungariæ ad eum statum reponere, in quo erant anno 1780. quo post fata Augustæ Matris suæ Regnis præesse cœpit.

CAPUT V.

De fundatione Seminarii Sabariensis, ejusdemque statu priore, ac hodierno. Item de introductis Sabariæ Scholis theologicis.

NOVÆ Dioecesi necessarium erat novum Seminarium Cleri junioris, quod cum ipsa civitate Sabariensi nonnisi paullo serius erigendum videretur, Augusta Fundatrix interea decrevit, ut pro Sabariensi Dioecesi quatuordecim Clerici in Generali Seminario Regni Hungariæ penes Regiam scientiarum Universitatem, alii vero sedecim in Jaurinensi Seminario formarentur, ac educarentur. Pro singulis adsignati sunt annui ducenti floreni, partim ex reditibus modo memorat

Seminarii Jaurinensis, partim ex Dominio *Nyul.* Istud ab Episcopatu Vesprimiensi avulsum est ea lege, ut inde quotannis mille ducenti floreni pro Dote cathedralis Ecclesiæ Sabariensis, nec non bis mille octingenti pro sustentatione, & educatione quatuordecim Clericorum supra laudato Generali Seminario obtingerent, residui autem reditus in sustentationem deficientium Parochorum, atque in alias Diœceseos Sabariensis necessitates impenderentur, administratione ejusdem Dominii *Nyul* Capitulo Sabariensi, hujusque Custodi Canonico credita, sub inspectione tamen Episcopi, & cum onere rationum reddendarum. Diploma fundationis anno 1777. in hæc verba datum est:

„ Nos MARIA THERESIA Divina favente Clementia Romanorum Imperatrix Vidua, Hungariæ, Bohemiæ, Dalmatiæ, Croatiæ, Sclavoniæ, Galitiæ, Lodomeriæ, Bosniæ, Serviæ, Cumaniæ, & Bulgariæ Regina Apostolica, Archidux Austriæ, Dux Burgundiæ, Styriæ, Carinthiæ, & Carnioliæ, Magna Princeps Transilvaniæ, Marchio Moraviæ, Dux Brabantiæ, Limburgi, Lucemburgæ, Geldriæ, Würtembergæ, Superioris & Inferioris Silesiæ, Mediolani, Mantuæ, Parmæ, Placentiæ, Guastallæ, Anschvitzii, & Zatori, Princeps Sueviæ, Comes Habsburgi, Flandriæ, Tyrolis, Hannoviæ, Kyburgi, Goritiæ, & Gradiscæ, Marchio sacri Romani Imperii, Burgoviæ, Superioris, & Inferioris Lusatiæ, Comes Namurci, Domina Marchiæ Sclavonicæ, & Mechliniæ, Vidua Dux Lotharingiæ, & Barri, Magna Dux Hetruriæ; Memoriæ commendamus tenore præsentium significantes, quibus expedit universis. Qualiter Nos benigno revolventes animo, quam salutare, atque decorum sit, quantumve stabiliendis, & firmandis Regnorum nostrorum Imperiis expediat in augendum, atque ampliandum orthodoxæ Religionis bonum promptissima quæque conferre studia, quo & Posteritas laudabilia Prædecessorum suorum vestigia conspiciendo, ad parem virtutem, & aliorum bonorum, pientissimorumque operum prosecutionem erecta, gloriam hanc quasi simulacrum præ oculis semper habere possit. Quocirca spectato eo, quod Diœceses Jaurinensis, Vesprimiensis, ac Zagrabiensis adeo vastos hactenus complexæ fuerint limites, ut impossibile quodammodo fuerit iisdem Episcopis Pastoralis Officii partes in tantæ extensionis Diœcesibus ita exequi, ita omnibus attendere, ita universos instruere, ac regere, ut rei magnitudo, ac necessitas, vetusque Ecclesiæ disciplina postulat, per consequens hæc ipsa memoratarum Diœcesium ampla adeo extensio, & exinde promanans administrationis Ecclesiasticæ difficultas congruam a nobis qua Apostolica Regina, & summa Ecclesiarum in præfato Regno nostro Hungariæ existentium Patrona, exegerit medelam, in eo cumprimis consistentem, ut in remotioribus ab ordinariis Sedibus Episcoporum Jaurinensis, Vesprimiensis, ac Zagrabiensis, Comitatibus, ac Districtibus magis vicini Pastores constituantur, qui Diœceses suas arctioribus limitibus constitutas frequentius visitent, Cleri disciplinam urgeant, excessibus quibusvis, qui promotioni orthodoxæ fidei ob-

„ ſtaculo eſſe poſſent, propius ſolerter invigilent, ac denique procurandæ ani-
„ marum ſaluti magis, & facilius intenti eſſe poſſint; ac ideo pro ſummo illo
„ jure Patronatus, quod qua Apoſtolica Regina Hungariæ in conferendis, & pro
„ ratione neceſſitatis, ac utilitatis publicæ regulandis Diœceſibus optimo jure ha-
„ bere, & exercere dignoſcimur, præattactos Epiſcopatus Jaurinenſem, Veſpri-
„ mienſem, & in parte etiam Zagrabienſem dividendos, & e limitibus eorundem
„ in remotioribus quippe Comitatibus, & Diſtrictibus præter alium novum Epi-
„ ſcopatum Alba Regalenſem, Sabarienſem quoque in oppido privilegiato Saba-
„ rienſi diſtinctam Sedem Epiſcopalem, & Diœceſim ſuis limitibus circumſcriptam
„ cum ſufficienti Dote benigne conſtituere, ac una Cathedralem illic Eccleſiam,
„ ac præterea ad rationem novæ hujus Diœceſis Sabarienſis penes Univerſitatem
„ noſtram Regiam in Generali Clericorum Seminario numero quatuordecim Cle-
„ ricos ſtudia ſua proſecuturos, præter illos numero ſedecim Clericos in Semina-
„ rio Jaurinenſi ex propria illius Seminarii fundatione cum reliquis Diœceſis Jau-
„ rinenſis Clericis intertenendos fundare benigne viſum nobis fuerit. Hinc præ-
„ miſſum in finem tam videlicet pro Dote Cathedralis Eccleſiæ, & intertenendis
„ in Seminario Generali quatuordecim Clericis, quam & ex eo, quod ſupererit,
„ pro deficientibus Parochis, aliiſque Diœceſis hujus Sabarienſis neceſſitatibus ex-
„ plendis Dominium Nyul in Comitatibus Jaurinenſi, ac reſpective Veſprimienſi
„ ſitum, hactenus per Epiſcopum Veſprimienſem poſſeſſum, Decimas præterea
„ ex eodem Dominio per eundem Epiſcopatum perceptas, ſimul cum cunctis ap-
„ pertinentiis, poſſeſſionibus, & prædiis, nec non terris arabilibus, cultis, & in-
„ cultis, agris, pratis, paſcuis, campis, fœnetis, hortis, pomariis, ſilvis, nemo-
„ ribus, dumetis, virgultis, extirpaturis, montibus, vallibus, collibus, vineis, &
„ earum promontoriis, fluviis, aquis, piſcinis, piſcaturis, piſciumve clauſuris, &
„ aquarum decurſibus, molendinis, & eorundem locis, generaliter vero quarum-
„ libet utilitatum, obventionum, redituum, & pertinentiarum ſuarum integritati-
„ bus quovis nominis vocabulo vocitatis, ſub ſuis veris metis, & antiquis limiti-
„ bus exiſtentibus, & ad præſpecificatum Dominium de jure, & ab antiquo ſpe-
„ ctantibus, & pertinere debentibus, ubicunque ſub ſacra prærepetiti Regni noſtri
„ Hungariæ Corona exiſtentibus, & habitis, eidem Cathedrali Eccleſiæ Sabarien-
„ ſi, nec non ejuſdem Diœceſis Seminario pro quatuordecim Clericis ad ratio-
„ nem Diœceſis hujus in antelato Seminario Generali intertenendis, & ſtudiis
„ operam daturis, non ſecus aliis etiam præattactis Diœceſis hujus neceſſitatibus
„ explendis titulo perpetuæ Dotis ea ratione clementer aſſignandum, & conferen-
„ dum eſſe duximus, ut e proventibus, & reditibus, ac decimis hujus Dominii,
„ per Capitulum Sabarienſe, ſub inſpectione tamen Epiſcopi, & cum onere red-
„ dendarum rationum adminiſtrandi, annue quidem mille ducenti floreni repetitæ
„ Eccleſiæ Cathedrali Sabarienſi pro quibusvis ſumptibus neceſſariis, & miniſtro-
„ rum ad Eccleſiam requiſitorum ſubſiſtentia, æque erga reddendas rationes ad

„ manus Capituli Cuſtodis, porro floreni bis mille octingenti ad Seminarium Ge-
„ nerale Cleri Regni Hungariæ, pro intertenendis nempe, ut ante dictum, ad ra-
„ tionem Diœceſis hujus S[illegible]rienſis iisdem numero quatuordecim Alumnis, ac in
„ Univerſitate noſtra Regia [illegible]diis operam daturis, nec non quibusvis aliis eorun-
„ dem Clericorum neceſſitatibus explendis, ratione quorum ex parte Diœceſis hu-
„ jus cum Præfecto ejusdem Seminarii Generalis tractatus ſuo modo inibitur, per
„ nos ſubinde clementer ratificandus, rite dependantur; quoad reſiduam autem,
„ & a præſpecificatis quatuor mille florenis ſupernatantem proventuum, ac redi-
„ tuum Summam, memoratum Capitulum Sabarienſe, penes quod adminiſtratio
„ deinceps ſemper manſura eſt, modalitatem, qua percipiendos ex eodem Domi-
„ nio Nyul proventus pro antelatis ſeu deficientium Parochorum, ſeu vero aliis
„ Diœceſeos neceſſitatibus applicare, & impendere intendet, prævie ſemper Epi-
„ ſcopo proponere, rationesque de perceptis, & erogatis eidem quotannis exhi-
„ bere, ac demum per Epiſcopum inſpectas pari ratione, uti alia Capitula faciunt,
„ Conſilio noſtro Regio Locumtenentiali Hungarico repræſentare debeat, atque te-
„ neatur. Immo aſſignamus, conferimus, donamus, & fundamus perpetuo, &
„ irrevocabiliter tenendum, poſſidendum, & habendum pariter, & uſuandum.
„ Dum igitur ſalutarem hanc fundationem animo deliberato, & de plenitudine Po-
„ teſtatis Noſtræ Regiæ, qua ſumma in præfato Regno noſtro Hungariæ Eccleſia-
„ rum Dei Patrona, pro ſolita noſtra erga Deum pietate, & ad majorem cultus
„ Divini promotionem, orthodoxæque Religionis propagationem, prout & Cleri
„ (cujus devotis ad Deum precibus, & ſuffragiis fauſta, & felicia ſuſcepti Regi-
„ minis gubernacula, proſperitatem armorum, & ſecundos adverſus hoſtes victo-
„ riarum ſucceſſus, Imperiique, & Auguſtæ Domus Noſtræ felicitatem ulterius
„ quoque nos conſecuturas pie confidimus) commodorum incrementum conſtan-
„ ter directa cura, ſollicitudine, & vigilantia noſtra benigne inſtituimus; una ni-
„ hil prorſus ambigimus, quin noſtri quoque in Regimine Succeſſores pientiſſimam
„ hancce ordinationem noſtram non modo adimplere, quin potius eandem pro
„ ratione circumſtantiarum novis etiam gratiis, & favoribus augere omnimode ad-
„ nitentur. Quapropter benigne præcipimus, & mandamus, quorum intereſt,
„ vel in futurum intererit, univerſis, quatenus præſentem ſalutarem Fundationem,
„ & Ordinationem noſtram in quibusvis evenire queuntibus caſibus ad amuſſim
„ obſervare noverint, neque eidem ſub incurſu indignationis noſtræ Regiæ quaqua
„ ratione contravenire præſumant. In quorum majus robur, firmitatemque per-
„ petuam hasce ſecreto Sigillo noſtro, quo ut Regina Hungariæ Apoſtolica uti-
„ mur, impendenti communitas extradandas duximus, & concedendas Literas fun-
„ dationales. Datum per manus fidelis noſtri nobis ſincere dilecti Spectabilis, ac
„ Magnifici Comitis Franciſci Eſzterhazy de Galantha, Perpetui in Frakno, Au-
„ rei velleris, & una Inſignis Ordinis S. Stephani Regis Apoſtolici magnæ Cru-
„ cis Equitis, Camerarii, Conſiliariique noſtri actualis intimi, Comitatus Moſo-

„ nienfis fupremi Comitis, Curiæ noftræ Regiæ Magiftri, & per antelatum noftrum „ Hungariæ Regnum Aulæ noftræ, prout & præfati Infignis Ordinis S. Stephani „ Cancellarii, in Archiducali civitate noftra Vienna Auftriæ, die decima feptima „ menfis Februarii Anno Domini Millefimo Septingentefimo Septuagefimo Septimo, Regnorum noftrorum Hungariæ, Bohemiæ, & reliquorum anno trigefimo „ feptimo: Reverendiffimis, Illuftriffimis, Reverendis item, ac venerabilibus in „ Chrifto Patribus Dominis, Jofepho e Comitibus de Batthyán, Perpetuo in Németh Ujvar, S. R. I. Principe, Strigonienfis. Adamo Libero Barone Patachich „ de Zajezda Colocenfis, & Bacfienfis Ecclefiarum canonice unitarum Metropolitanarum Archiepifcopis, Comite Francisco Zichy de Vafonkeö Jaurinenfis, „ Georgio Klimo Quinque Ecclefienfis, Comite Carolo Efzterházy de Galantha „ Agrienfis, Chriftophoro e Comitibus Migazzy de Vaal & Sonnenthurn S. R. „ E. Cardinali, Principe S. R. Imperii, Adminiftratore Vacienfis, Jofepho Gallyuff Zagrabienfis, Joanne Baptifta Caballini Segnienfis, & Modrufienfis, feu „ Corbavienfis, Matthæo Francifco Kerticza Bosnenfis, feu Diakovienfis, & Sirmienfis, Comite Ladislao Kollonits de Kollegrad Tranfilvanienfis, Carolo „ Szalbek Scepufienfis, Comite Francisco Berchtold Libero Barone ab Ungerfchütz Neofolienfis, Comite Antonio de Révá Rosnavienfis, Jofepho Bajzáth „ Electo Vesprimienfis (Sedibus Magno Varadienfi, Nitrienfi, & Csanadienfi vacantibus) Antonio Zlatarics Belgradienfis, feu Samandrienfis, Joanne Szily Tininienfis, Stephano Jaklin de Elephant Electo Almifienfis, Comite Sigismundo „ Keglevits de Buzin Electo Makarienfis, Joanne Alapy Electo Dulcinenfis, Emerico Kriftovits Electo Scutarienfis, Ecclefiarum Epifcopis Ecclefias Dei feliciter „ gubernantibus. Sereniffimo item Principe Domino Alberto Regio Poloniarum, „ & Litvaniæ Principe, Duce Saxoniæ, prælibati Regni noftri Hungariæ Locumtenente noftro Regio, nec non Spectabilibus, ac Magnificis Comite Georgio „ Fekete de Galantha Judice Curiæ noftræ Regiæ, Comite Francisco de Nádasd „ Perpetuo Terræ Fogarás Regnorum noftrorum Dalmatiæ, Croatiæ, & Sclavoniæ Bano, Comite Adamo de Batthyán Tavernicorum, Illuftriffimo S. R. I. „ Principe Nicolao Efzterházy de Galantha nobilis Turmæ noftræ Prætorianæ „ Hungaricæ Capitaneo, antelato Comite Francisco Efzterházy de præfata Galantha Curiæ, Comite Joanne Nepomuceno Cfáky de Kerefztszegh Agazonum, „ Comite Frannifco Döry de Jobbaháza Pincernarum, Comite Joanne Nepomuceno Erdödy de Monyorokerék Cubiculariorum, Comite Antonio Karoly de „ Nagy Karoly Dapiferorum, Comite Leopoldo Palffy ab Erdöd Janitorum noftrorum Regalium per Hungariam Magiftris, ac Comite Joanne Palffy ab Erdöd „ Comite Pofonienfi, cæterisque quam plurimis fæpe fati Regni noftri Hungariæ „ Comitatus tenentibus, & honores. „

Haud multo poft tempore Epifcopus agere cœpit de ædificando in ipfa civitate Sabaria Seminario, ut educationi fuccrefcentis pro fua Diœcefi Cleri pro-

pius, ac per seipsum invigilare, simulque ut traductis eo Alumnis plura in suam civitatem commoda derivare posset. Et vero Augusta hoc Episcopi consilium non modo probavit, verum etiam inchoando mox operi dena florenum millia Regio suo ex ærario numerari benigne jussit. Augustæ igitur, & Episcopi sumptibus, nec non pia Cleri, aliorumque collatione, intra biennium adsurrexit novum Seminarii Sabariensis ædificium, in duas eductum contignationes, firma non minus, quam elegante membrorum omnium compage, & amplitudine tanta, ut recipiendis Cleri junioris alumnis, quotquot pro una hac Diœcesi requirerentur, quin & pro scholis theologicis isthuc inducendis, abunde sufficere potuisset. Verum hac vice nondum id assequi licuit. Nam post M. THERESIÆ obitum, qui in diem 29. Novembris anno 1730. incidit, alia subsecuta est rerum facies. Ac de Seminariis quidem utut non illico, anno tamen 1784. sancitum fuit, ut junior totius Hungariæ, & provinciarum adnexarum Clerus posthac *Posonii* solummodo, ac *Pestini* e norma recens præscripta institueretur, ac formaretur.

Erectis proinde duobus in Hungaria Generalibus Seminariis, reliqua omnia fuere sublata, & abolita. *Posoniensi* Seminario Generali Imperator, ac Rex JOSEPHVS II. accommodari jussit Arcem, Regiis antea Principibus habitatam, sed tunc, posteaquam ipsa quoque Regni Corona inde Vindobonam fuisset translata, penitus vacuam: *Pestiensi* autem attributa sunt altero post anno Monasteria Paulinorum, & Monialium sanctæ Claræ, novis mox aucta, & ornata ædificiorum accessionibus; præterea Domus Alapiana pro ejusdem Seminarii Nosocomio adsignata fuit. Cæterum Tyrnaviensia Seminaria jam anno 1777. simul cum Regia scientiarum Universitate ad urbem, arcemque Budensem erant translocata, ubi in unum Generale Seminarium, reparato, auctoque extinctæ Societatis JESU Collegio, coaluerunt. Sed annus, quem supra memoravi, 1784 etiam Budensi huic Seminario Generali finem attulit. Ad ejus enim ædes suprema fori politici, & Oeconomici Tribunalia (Consilium Regium Locumtenentiale, & Camera Regia Hungarico-Aulica) quæ antea Posonii erant, translata fuere: Clerus autem junior, hujusque Doctores Theologi, & Præfecti ad arcem Posoniensem migrare jussi sunt, quo & Pazmaniani Collegii Alumni Vindobona transierant. Reliquum vero Regiæ Scientiarum Universitatis Hungaricæ corpus e colle Budensi Pestinum, trajecto Danubio, habitatum eodem anno concessit; cui postea alterum illud, cujus paullo antea meminimus, Generale Seminarium cum novis Scholis theologicis accesserat.

Decretum insuper fuit, ut in singulis Diœcesibus esset quodpiam Neopresbyterorum Collegium, in quo scilicet Clerici, post absoluta in Seminariis Generalibus studia recens ordinati, annum unum in sedula ad functiones sacerdotales, & ad curam animarum rite obeundam præparatione, & exercitio transigerent. Sabariæ igitur nova Seminarii Domus interea in Collegium Neopresbyterorum conversa fuit, sic tamen ut illic veteranis quoque Sacerdotibus, qui ætate, laboribus,

bus, morbisve fracti e fundatione supra memorata sustentandi sunt, habitatio adsignaretur. Quin etiam prelis typographicis, quæ hoc primum tempore *Antonius Siefs* Sopronienfis Sabariam invexit, aliquandiu hospitium in hac Domo, idque liberalitate Præfulis gratuitum, obtigit. In hoc statu res erant Seminarii Sabarienfis, cujus incunabula descripsimus, usque ad annum proxime lapsum, quo JOSEPHINUM Seminariorum Generalium Institutum a novo Cæsare, ac Rege LEOPOLDO II. abrogatum fuit, dataque potestas Episcopis Hungariæ utendi iterum aliis propriis suarum Diœcesium Seminariis, eaque Cleri junioris educandi ratione, quam ipsimet optimam judicaverint.

Igitur a Kalendis Novembribus anni 1790. primus nunc decurrit annus, ex quo Clerici omnes Diœceseos Sabarienfis in hanc Domum recepti sunt, & in ea disciplinis Theologicis imbuuntur. Primus Seminarii hujus Rector, ac Præfectus est *Josephus Nagy*, quem præcedente Capite inter Canonicos Cathedralis Ecclesiæ Sabarienfis recensuimus. Eidem credita est Dominii *Nyul* (id est, pagorum *Nagy*, & *Kis Nyul*, ac prædii *Püspök-Alap* in Jaurinensi, nec non pagorum *Gecse*, & *Vanyola* in Vesprimiensi Comitatu sitorum, atque ad Seminarium Sabarienfe spectantium) administratio. Primi in hoc Seminario Scholarum Theologicarum Professores sunt sequentes; *Andreas Böle* Theologiæ dogmaticæ: *Stephanus Szildgyi* Theologiæ practicæ: *Gabriel Nagy* Historiæ Ecclesiasticæ, Juris Canonici, & Eloquentiæ sacræ: *Georgius Czuppen* sacræ Scripturæ, & Linguarum sacrarum. Qui omnes simul sunt V. Consistorii Adsessores. Clerici horum discipuli numerantur hactenus tres supra triginta: adsunt vero præterea decem alii, qui post absoluta Posonii in Generali Seminario studia cum nondum potuerint curæ animarum admoveri, interea in ministerio Verbi Dei, & Sacramentorum isthic exercentur.

CAPUT ULTIMUM.

Descriptio novæ Arcis Episcopalis, & aliorum quorundam Operum publicorum; ac reliqua de rebus Diœcesis, & civitatis Sabariensis.

Sub idem tempus, quo supra descripta Seminarii Domus erigebatur, jacta simul fuere fundamenta novæ Arcis Episcopalis, quæ jam anno 1781. ad fastigium adducta fuit, quemadmodum insculpta frontispicio testatur hæc epigraphe:

EPISCOPIUM SABARIENSE
JOANNES SZILY
PRIMUS EPISCOPUS SABARIENSIS
F. F. ANNO MDCCLXXXI.

Prodigio simile videbatur, tantum Opus tam brevi tempore, biennii nempe spatio, a Sabariensi Episcopo, cujus annui reditus non usque adeo ampli essent, perfici potuisse. Nihil vero in hac ædificii mole prætermissum est, quod seu firmitatis, seu commoditatis, seu elegantiæ, ac venustatis, optimæque symmetriæ leges requirebant. Omnia fini suo congruunt, tamque Architecti peritiam, quam Præsulis in deligendo, ac dirigendo Architecto sapientiam commendant. Hoc episcopium triplici conclavium ordine in tria surgit latera, ad rectos angulos juncta, clauditque in quadrum aream lapide, & arenato stratam; extrema enim duo latera prætenso junguntur muro, duabus ad veterem Basilicam portis pervio. Frons aspectu jucundissima non superbit, neque luxuriat, sed convenientem fastigio Episcopali majestatem, suavi temperatam modestia, spirat. Eadem ornatur intercolumnio ordinis Jonici, Mœnianoque subdiali, ac Inscriptione paullo ante laudata; supra quam in scuto prominent arma gentilitia *Sziliorum* de *Felsö Szopor*, erecti nempe anterioribus pedibus Leo & Ursus ad Palmam in medio positam. Scuti apicem efficit incumbens galeæ brachium humanum, acinace armatum, signaque pontificalia, Galerus, Mitra, Pedumque Episcopale. Additæ sunt ædificio geminæ velut alæ, quarum una varias continet penus, & conditoria, altera Domum Seminarii jungit Episcopio, clauditque aream, quam nunc vetus arx terminat. Hæc, ut intellexi, locum brevi cedet novæ Basilicæ, quam idem Antistes erigere meditatur. Jam quid de interiore harum ædium fabrica, & adparatu referam? omnia cubilia sunt politissima, & miri nitoris: in plerisque picturæ oculos æque, ac animum oblectant, mentemque erudiunt: Cœnationes, seu Palatia duo sunt: unum, idque majus in superiore Conclavium ordine ortum respicit, mediumque tenet locum, & Subdiali junctum est. In hoc præter ingeniosa divinæ Providentiæ symbola in laqueari depicta, parietes nobili prorsus invencione ad-

umbratam priscæ Sabariæ historiam sistunt, deductionem videlicet Coloniæ Romanæ sub Imperatore Claudio Drusi filio, florentem ejusdem statum sub Septimio Severo Pertinace, ac deinceps ævo Constantiniano; tum illius detrimenta, & eversionem sub Attila Hunnorum Rege. In minore Palatio, quod Solis occasui obvertitur, & in imo cubilium ordine situm est, monumenta Romana, veteresque Inscriptiones, apud Sabariam erutæ, non minus fideli, quam docto penicillo circumquaque in parietibus repræsentantur. Sacello domestico, quod lectissimæ Præsulis Bibliothecæ cohæret, nitidius nihil esse potest. Hoc unicum videas, cujus parietes porphyrio marmore vestiuntur, auroque rutilant. Aram simplicitas nobilitat, quæ solo Servatoris de Cruce pendentis simulacro, ex alabastro ad vivum expresso, gradibusque, & mensa marmorea, cui probe inauratum incumbit tabernaculum, absolvitur. Memoratu insuper dignum est Tricliniumi, in cujus aulæis Acta, & res gestæ Doctoris gentium Pauli Apostoli adeo feliciter coloribus expressæ sunt, ut inter celebriores nostri ævi picturas, judicio peritorum, referri mereantur.

Præter ædes modo descriptas ædificavit idem Præsul Parœciam quoque Sabariensem, pluribusque aliis domibus civitatem, & alia suæ Diœceseos loca ornavit, auxitque. Immo & Pagum, *Uj Perénth* nuncupatum, medio quasi loco inter *Sabariam*, & prædium *Sorok*, condidit, ubi novis colonis omnia voluit esse æqualia; domos nimirum ejusdem magnitudinis, concinna serie in duos dispositas ordines; eundem quoque pro singulis areæ, & hortuli, agrique modum constituit.

Nunc reliqua non alio, quam annorum ordine exequar. Prima Diœcesis Sabariensis per novum Episcopum suum visitatio cœpta fuit Kalendis Maji anno 1778. terminata vero ad III. Idus Junii anno 1780. Repertæ tunc fuerunt in ea Diœcesi centum quadraginta sex Parochiæ, quibus haud multo post procurante Antistite quatuor aliæ accessere. Nonis Februarii anno 1781. instituta quoque est visitatio Ven. Capituli, ac intra quatriduum absoluta. In Ephemeridibus Vindobonensibus anni nunc memorati ad diem 29. Junii describuntur Literæ *Sabariæ* „ in hæc verba datæ: „ Magnos, & assiduos hic imbres habemus, qui œconomiæ rurali quam maxime noxii sunt. Heri intra quatuor horarum spatium aquæ „ fluvii aurei, qui vulgo *Perénth* dicitur, & prope hanc urbem decurrit, tantopere increverunt, ut non modo usque ad civitatis portam, quæ ab oppido „ *Körmend* nomen habet, & minimum triginta passibus ab alveo hujus fluvii distat, sese diffunderent, atque in ipsam civitatem penetrarent, sed etiam propinquiorum domorum fenestras altitudine æquarent. Commota est tota civitas „ ad repentinam hanc, & insolitam fluvioli hujus exundationem, atque ad memoratam portam confluxit. Sacer Præsul noster cum pro suo, quo in omnes „ fertur, amore, & paterna sollicitudine nunc huc, nunc illuc adcurreret, ut „ periculo, si quod alicui impenderet, occurrere posset, reperit pueros ita jam „ aquis circumdatos, ut mox iis submergendi viderentur. Nemo erat, qui con-

„ tempta undarum vi pueros ex iis eripere auderet. Itaque facer Antiftes largam „ mercedem recepturum eum effe clamabat, qui eos a præfenti vitæ difcrimine „ liberaturus effet. Aderant trifti huic fpectaculo nonnulli de ftudiofa literarum „ juventute, qui illico in aquam fe mittentes, humeris fuis pueros in tutum de- „ portarunt. Epifcopus fubinde adolefcentibus illis mercedem promiffam reddi, „ & pueros in ædes Olitoris deferri juffit. „

Die 8. Junii anno 1783 vitam cum morte commutavit Comes *Franciscus Zichy* Epifcopus Jaurinenfis, annos natus octo fupra octoginta. Mox igitur ab ejus obitu Epifcopus Ecclefiæ Sabarienfis, (quemadmodum diplomate Regio fancitum fuiffe, fupra vidimus) poffeffionem Civitatis, ac Dominii Sabarienfis adivit, dimiffa, cujus interea reditibus fruebatur, Abbatia fancti Jacobi de Silifio. Idem fequente anno ex veteri Arce ad novam conceffit habitatum.

Annus 1786. ob adventum Sereniffimi Archiducis FRANCISCI Sabarienfibus illuftris fuit. Is profecturus ad caftra Peftienfia, die 21. Junii Vindobona difceffit, ac *Sabariam* interea divertens, quatuor circiter hebdomadis in eadem commoratus eft, Seminarii ædibus pro hofpitio ufus. Prima ifthic militiæ rudimenta Archidux pofuit apud Legionem fuam equeftrem; cujus proinde exercitiis, decurfionibus, ac evolutionibus quotidie horis matutinis intererat: refiduum vero tempus luftrandis rebus aliis in civitate, ac circumfita regione impendit. Die 9. Julii vifum eft Archiduci publicam Legionariis fuis indulgere lætitiam, quibus idcirco fexaginta aureorum fecit donativum. Eundem diem Sabarienfis quoque Præful cenfuit opportuniffimum ad conteftandum palam gaudium de præfentia tanti hofpitis. Itaque convocato ex tota late vicinia flore nobilitatis, accitisque omnibus e Legione Archiducis militaribus Præfectis, lautiffimas in majore Palatio fuo inftruxit epulas, interque concentus muficos hilaria dedit, in feram usque noctem producta, quæ comitas Regii Principis multo reddidit jucundiffima. Difceffus Archiducis e Stativis Sabarienfibus ad Peftienfia, quo Legionem fuam præmiferat, incidit in diem 20. Julii.

Anno 1788. Sabarienfis Diœcefis denuo per Præfulem fuum luftrata eft. Abhinc ad priorem 150. Parochiarum numerum acceffere novemdecim partim novæ Parochiæ, partim locales Capellaniæ, conftitutis ubique verbi Dei, & Sacramentorum Admininiftris. Numerantur in hac Diœcefi fequentes Abbatiæ: 1. Sancti Gothardi. 2. S. Margarethæ de Porno. 3. S. Georgii Militis, & Martyris de Jaak. 4. Natæ Reginæ Angelorum de Peczöl. 5. B. M. V. de monte Giffing. Item Præpofitura SS. Salvatoris de Pápocz, & Prioratus SS. Salvatoris itidem de Pápocz. Religioforum Domicilia fuperfunt: Leukæ Conventus Auguftinianorum. Ginfii Collegium Piariftarum, id quod antea Jefuitarum fuit. Sabariæ Conventus Dominicanorum & Francifcanorum. In oppido Caftro ferreo itidem Dominicanorum Conventus. Francifcanorum præterea monafteria Németh Ujvátini, Alfó Lindvæ &c.

Maximam Sabarienſis hujus Diœceſeos partem efficit Comitatus Caſtriferrei, cujus ſupremi Comites, & Vicecomites retroactis temporibus (Seriem, quam iſthic velut pro coronide operis adfero, aliis complendam relinquo) erant ſequentes :

Supremi Comites,

ex Actis, & Protocollis Inclyti Comitatus Caſtriferrei.

Magnificus Balthazar de Batthyán ab Anno	1434.
Comes Franciscus de Batthyán	1560.
Comes Franciscus Nádasdi	1595.
Comes Thomas Nádasdi	1615.
Comes Franciscus Nádasdi	1635.
Comes Petrus Széchy	1671.
Comes Chriſtophorus Batthyán	1685.
Comes Franciscus Kéri	1687.
Comes Adamus de Batthyán	1700.
Comes Alexander Erdodi	1703.
Comes Ludovicus de Batthyan	1727.
Princeps Adamus Venceslaus de Batthyán	1762.
Princeps Ludovicus de Batthyán	1782.

Ordinarii Vice-Comites.

Stephanus Sibrik	1595.
Georgius Zichi	1595.
Franciscus Nádasdi	1598.
Stephanus Darabos	1602.
Paulus Nádasdi	1604.
Stephanus Szeleſtei	1605.
Thomas Nadasdi	1608.
Simon Eördögh de Pöliske, una Præſidii Pöliskeienſis Capitaneus	1632.
Franciscus Kaldj	1635.
Stephanus Kisfaludi	1641.
Balthazar Nádasdi	1647.
Petrus Kaldi	1656.
Paulus Cſömötei de Nemes Ládony	1659.
Caſpar Niczky de eadem	1662.
Joannes Enyedi	1663.

Nicolaus Falusi	— — — — —	1671.
Petrus Kaldi	— — — — —	1673.
Joannes Horváth de Szent-György	— — —	1676.
Paulus Szegedi	— — — — —	1687.
Joannes Hevenyes de Kiss Heves, simul Proto-Notarius	—	1700.
Sigismundus Horváth de Szent György	— — —	1705.
Josephus Sigrai	— — — — —	1713.
Joannes Zabothin	— — — — —	1717.
Adamus Talian	— — — — —	1722.
Stephanus Rosti	— — — — —	1730.
Balthazar Szeleszrei	— — — — —	1742.
Stephanus Sallér	— — — — —	1749.
Stephanus Zarka	— — — — —	1754.
Franciscus Rosti	— — — — —	1762.
Franciscus Horváth de Jákfalva S. C. & R. A. M. Consiliarius	—	1775.
Franciscus Boros de Rákos, S. C. & R. A. M. Consiliarius	—	1789.

Inter præcipua Civitatis Sabariæ ornamenta est Domus illa, in qua Inclyti hujus Comitatus congregationes, & judicia celebrantur, Præside Comite Supremo, aut in hujus absentia Vice-Comite. Postremis quidem hisce annis prisca idgenus congregationum, & judiciorum celebrandorum forma magnopere fuit immutata, postquam videlicet piæ memoriæ JOSEPHO II. Augusto visum fuisset, universum Hungariæ Regnum cum adnexa Croatia, & Sclavonia in denos, quos Regii Commissarii amplissima cum potestate moderarentur, Districtus dispescere. Erant autem hi sequentes: I. Districtus *Jaurinensis*, complectens Comitatus Jaurinensem, ac Mosoniensem recens unitos, item Comaromiensem, & Strigoniensem unitos, nec non Vesprimiensem, Sopronienscm & Castriferrei *d*). II. *Pestiensis*, constans e Comitatibus Pest, Pilis, & Solth, jam dudum, & quidem articulariter unitis, item Hevesiensi, Neogradiensi, Borsodiensi, & Albensi. III. *Quinque Ecclesiensis*, continens in se Baranyiensem, Tolnensem, Simeghiensem, Sirmiensem, & Veröczensem. IV. *Zagrabiensis*, e Comitatibus Posegano, Crisiensi, Zagrabiensi, Varasdinensi, & Szaladiensi coalescens. V. *Temesiensis* comprehendens Comitatus Bacsiensem, Torontaliensem, Kraszoviensem, ac Temesiensem. VI. *Magno-Varadinensis*, inscriptis eidem Comitatibus Bihariensi, Csanadiensi, item Csongradiensi, & Békesiensi unitis, nec non Aradiensi, & Szabolcsensi. VII. *Munkacsiensis*, relatis ad eundem Comitatibus Bereghiensi, &

d) Charta geographica Comitatus Castriferrei hodie optima est, quam paucis abhinc annis confecit, ærique incidendam curavit *D Josephus Kenedics*, ejusdem Comitatus Geometra. Ejus latitudo tres circiter pedes, totidemque altitudo æquat.

Vgocsensi unitis, item Szathmariensi, Maramarosiensi, & Vnguarinensi. VIII. *Cassoviensis*, Comitatibus ad hunc spectantibus, Sárossiensi, Zempliniensi, Scepusiensi, item Abaujvariensi, ac Tornensi unitis. IX. *Neosoliensis*, ortus e Comitatibus Honthensi, Gömöriensi, ex Arvensi item, & Liptoviensi unitis, uti etiam e Thurocziensi, & Zoliensi unitis. X. *Nitriensis*, Comitatibus eidem attributis, Posoniensi, Nitriensi, Barsiensi, atque Trenchiniensi.

Cæterum tam hoc, quam alia quædam nova Instituta jam hodie abrogata sunt. Quod quem in modum acciderit, quamvis in recente omnium memoria sit, tamen posteritatis gratia isthic etiam attingere juvat. Durante bello Turcico, quod pro fœderatis Russis Imperator gerendum susceperat, quamvis lætissimi, anno præcipue 1789 fuerint armorum progressus (expugnatis enim compluribus arcibus, ac præsidiis, captoque Belgrado jam a nostris pars Bosniæ, Serviæque, a Russis vero, & a nostris Moldavia, & Valachia Provinciæ tenebantur) in Hungaria tamen sive ob annonæ, commeatusque difficultatem, sive alias ob causas, quæ in mutatam regiminis formam (recte, an secus, quis inquirat?) rejiciebantur, res haud modice turbari, & in angusto esse videbantur. Querelis cum omnia personarent, ea fuit Imperatoris Regisque pietas, & clementia, ut binis continuo Rescriptis subjectam sibi Hungarorum gentem perbenigne solaretur. In priore, quod die 18. Decembris anno 1789 datum erat, Generalia Regni Comitia, futuramque sui coronationem, mox ubi gloriosa domitis hostibus pax confecta esset, spondebat: in posteriore autem, quod die 28. Januarii anno 1790. emanavit, memorabile prorsus, nullaque unquam vel apud seram posteritatem oblivione delendum, edidit paterni sui erga Hungaros affectus documentum. Eo enim non Regni dumtaxat Comitia in annum proximum indixit, sed, quod longe majus est, simul cunctas Administrationis partes ad eum plane statum, in quo eæ anno 1780 sub exordium sui in Hungaria Regni fuerunt, paucos intra menses, nempe usque ad Kalendas Maji reponi jussit, Regiaque auctoritate decrevit, tribus solummodo articulis, qui nempe introductæ Tolerantiæ, & Parochiarum, Rusticorumque negotium concernebant, sibi ad proxima usque Regni Comitia reservatis. Hoc Decretum secuta est haud multo post remissio sacræ Regni Coronæ, quæ regali cum pompa jam 21 Februarii Budam est advecta, Regiaque in Arce reposita. Sed lætitiam solemnitatis hujus altero mox die interturbavit tristissimus de obitu Augusti nuncius. Vivere desiit Viennæ Austriæ die vigesima ejusdem mensis, & anni, ante vitæ finem plurimas expertus adversitates, quas heroico tulit animo, raræ Princeps fortitudinis, invictæque patientiæ.

Abhinc vero, quemadmodum alii per Hungariam Comitatus aliis in locis, ita Castriferreus in oppido *Sabariæ* suos veteri rursum forma conventus celebrare, ac de ratione, qua res Provinciæ ad statum anni 1780. quantocyus reponi possent, deliberationes instituere cœpit. Quanto animorum motu id actum fuerit, produnt Literæ, *Sabaria* e Generali Congregatione die 2. Martii anno 1790. Vien-

nam ad Excelſam Cancellariam Regiam perſcriptæ. Interea cum unum omnium eſſet votum, ut Regni Comitia, Palatini electio, novique Regis coronatio accelleraretur, nulla omnino in ſuperſtite Regnorum hærede mora fuit: eodem enim mox anno, jam pro die ſexta Junii, univerſi Hungariæ Status, & Ordines Literis Regalibus Budam, Regni metropolim, convocati fuere. Illic primum de graviſſimis publicæ Rei negotiis, quæ ante Coronationis Solemnia diſcuti conſueverunt, diſceptatum eſt a Patribus. Inde ſexto poſt menſe convenere Poſonii, ubi, poſteaquam Archidux ALEXANDER LEOPOLDUS unanimi omnium Statuum ac Ordinum conſenſu proclamatus fuiſſet Regni Hungariæ Palatinus, ipſe demum Palatini Pater, Cæſar LEOPOLDUS II. die 15. Novembris ritu ſolemni Rex Hungariæ, & Provinciarum adnexarum inauguratus, & coronatus eſt. Nunc ibidem Generalia Regni Comitia in præſentem usque annum 1791. producta, ſub finem adhuc Januarii, quo hic liber e prelo exit, pro ſalute ut univerſæ Reipublicæ Hungaricæ, ita Sabarienſium quoque, de quibus ſcripſi, continuantur.

O. A. M. D. G.

1. Residentia Episc. 2. Domus Comitat. 3. Postæ Officium.

INDEX

Rerum præcipuarum, quæ hoc opere continentur.

INDEX

I N D E X.

ERRATA SIC CORRIGE.

Pag.	lin.	Errata	Corrige
6	26	*Scvaros*	*Savaros*
7	19	aut haud	hanc aut
11	28	*Strabonis*	*Strabonis*
13	25	antum	tantum
17	2 & 3	Vindonam	Vindobonam
20	10	Balato e	Balatone
22	33	*Sabariæ*	*Sabariæ*
31	20	huc	hinc
38	18	publibi	publici
61	18	*Tab. XIV.*	*Tab. XIX.*
73	1 & 2	Anaxicate	Anaxicrate
84	4	conſtitntus ripa	conſtitutus; ripa
Ibid.	15	Snuperioris	Superioris
89	33	pui	qui
90 in Not. *b*)		ſeptingentos milliones aureorum	ſeptingentos milliones ſeſtertiorum, id eſt, ſeptem milliones aureorum
94	15	multitudin	multitudini
101	9	Sarmatorum	Sarmatarum
118	6	commutaverit	commutaverint
133	6	AD 357	377
166	36	*diſcetione*	*diſcretione*
192 in Not. *a*)		*Alcimi Aviti*	*Alcimi Aviti*
202	10	eademque	eandemque
232	8	*Suboria*	*Sabaria*
240	27	norratio	narratio
244	27	*Georgius VI.*	*Georgius V.*
Ibid.	32	*Georgius VII.*	*Georgius VI.*
Ibid.	33	*Georgius VIII.*	*Georgius VII.*
Ibid.	22	*Franciſcus I.*	*Franciſcus II.*
321	3	*Sabarienſem*	*Jaurinenſem*
365	25	accepi	accepit